

TE LAND, TER ZEE EN IN DE LUCHT

Een institutioneel onderzoek naar taken en handelingen op het beleidsterrein
militaire operatiën van het ministerie van Defensie en voorgangers, 1945-1993
Met aanvulling, 1994-2002

PIVOT-rapport nr. 50

Dit rapport is een gezamenlijke uitgave van het Ministerie van Defensie
&
Rijksarchiefdienst/PIVOT

Ministerie van OCW.

's-Gravenhage, 1998, Rijswijk 2002
Concept versie (augustus 2003)

Tekst: A. D. M. Bakker, F. van Dijk, F. van der Doe, B. Jaski, L. Verbeek, **H.E.M. Mettes**
Vormgeving: Rijksarchiefdienst/PIVOT
Illustraties: W. D. Küller
Druk: Drukkerij Enroprint BV

ISSN:
ISBN:

Rijksarchiefdienst PIVOT. Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Rijksarchiefdienst/PIVOT.

PROJECT INVOERING VERKORTING OVERBRENGINGSTERMIJN

Voor u ligt het rapport waarin de uitkomsten van een onderzoek, gehouden in het kader van het Project Invoering Verkorting Overbrengingstermijn (PIVOT), zijn weergegeven. PIVOT is een project-organisatie die in mei 1991 door de Algemene Rijksarchivaris in het leven is geroepen. De aanleiding daarvoor vormde de (voorgenomen) verkorting van de overbrengingstermijn conform de nieuwe Archiefwet van vijftig naar twintig jaar. Vanuit het oogpunt van democratisering van het openbaar bestuur moet deze termijnverkorting positief worden beoordeeld. Immers, eerder overgedragen archieven worden ook eerder volledig toegankelijk voor het publiek. Voor de Rijksarchiefdienst betekent deze termijnverkorting echter dat, wanneer er geen maatregelen worden genomen, zij overstroomd wordt met archiefmateriaal. De neerslag van dertig jaar overheids-handelen zou bij de invoering van de nieuwe wet in een korte periode moeten worden overgebracht naar de depots van de archiefdiensten. Voor de centrale rijksorganen wordt de omvang van deze stroom van gegevensbestanden geschat op ongeveer 600 strekkende kilometer over de periode 1943-1973 en over de periode 1973-1990 op nog eens eenzelfde hoeveelheid. Omdat een dergelijke hoeveelheid archiefmateriaal niet beheersbaar, noch hanteerbaar is en de opslag ervan te kostbaar, heeft de Rijksarchiefdienst in het kader van PIVOT tezamen met de verschillende Hoge Colleges van Staat en de ministeries maatregelen getroffen om deze vloed te kanaliseren.

Bij het uitvoeren van deze inhaaloperatie moesten reeds bestaande problemen bij de archiefzorg van de rijksoverheid in versneld tempo worden opgelost. Onder de Archiefwet 1962 zijn grote achterstanden ontstaan in het selecteren van naoorlogs archiefmateriaal en in het overbrengen van archief van vóór 1940 naar de Rijksarchiefdienst. In inspectierapporten van de Rijksarchiefdienst werd daar al op gewezen, maar door het rapport 'Archiefbeheer en -behoud bij het Rijk' dat de Algemene Rekenkamer in 1988 uitbracht, is dit probleem pas in zijn volle omvang tot politiek Den Haag doorgedrongen.

PIVOT is mogelijk geworden door de inzet van extra financiële middelen die de minister van WVC in 1991 heeft toegezegd: fl. 17 miljoen over een periode van tien jaar (de looptijd van het project). Daarnaast zetten de ministeries en de Hoge Colleges van Staat, verantwoordelijk voor selectie en overdracht van hun archieven, elk eigen middelen in om deze operatie mogelijk te maken. Afspraken daarover zijn vastgelegd in convenanten die de verschillende secretarissen-generaal of vertegenwoordigers van de Hoge Colleges van Staat met de Algemene Rijksarchivaris hebben gesloten.

1. De uitgangspunten van PIVOT

Om de hierboven beschreven papiervloed op een verantwoorde manier te kunnen beperken heeft PIVOT een nieuw selectie-instrument ontworpen. De traditionele selectiemethoden zijn voor een operatie van deze omvang niet toereikend: zij zijn te arbeidsintensief en dus te kostbaar waarbij de basis van de gevoerde selectie niet altijd duidelijk is geformuleerd. Bij de traditionele selectie worden als criteria gebruikt: de inhoudelijke of informatieve waarde van documenten en de plaats die zij innemen in het geheel van een dossier, een archief of verzameling archieven. Aangezien men bij die manier van selecteren geen model hanteert waarmee men de context van de gegevens in kaart kan brengen, kan men aan de gegevens op zich moeilijk een waarde toekennen. De functie van de gegevens is in dat geval niet te achterhalen. Het gevolg hiervan is een subjectieve selectie omdat iedereen die selecteert een eigen interpretatie aan de gegevens geeft.

PIVOT gaat ervan uit dat de selectie moet worden uitgevoerd vanuit het gezichtspunt van het overheidsorgaan of de organen die deze documenten in het kader van hun taak en het daaruit

voortvloeiende handelen hebben ontvangen of geproduceerd: niet de informatiewaarde van documenten maar de waardebeoordeling van handelingen van overheidsorganen staat centraal. Met de gegevensbestanden die naar de Rijksarchiefdienst worden overgebracht moet het handelen van de overheid in relatie tot haar omgeving op hoofdlijnen te reconstrueren zijn. Daarbij wil PIVOT met het resultaat van de selectie op basis van deze doelstelling bronnen voor de kennis van en het inzicht in de Nederlandse samenleving (en cultuur) veiligstellen voor blijvende bewaring.

De methode om dit te bereiken is de methode institutioneel onderzoek van PIVOT. Deze methode is in de afgelopen jaren ontwikkeld aan de hand van praktijkervaringen en nieuwe, theoretische inzichten uit binnen- en buitenland. Via wet- en regelgeving en andere bestuurlijk-organisatorische bronnen wordt nagegaan welke handelingen overheidsorganen verrichten. Op basis van de handelingen kan achterhaald worden welke neerslag er in principe zou *moeten* zijn. Met andere woorden, de selectie zal niet meer plaatsvinden op basis van het archiefstuk zelf, maar op basis van de handeling. Handelingen worden gewaardeerd in het kader van de context.

Uiteindelijk zal PIVOT de overbrenging van het geselecteerde materiaal naar de depots van de Rijksarchiefdienst begeleiden. De rijksorganen zijn zelf verantwoordelijk voor de fysieke selectie en bewerking die de archieven en andere gegevensbestanden moeten ondergaan om ze geschikt te maken voor overdracht. Desgewenst zal PIVOT hen daarbij adviseren. Richtsnoer voor de bewerking na het institutioneel onderzoek en de institutionele selectie vormen de door de Permanente Commissie Documentaire Informatievoorziening (PCDIN) in september 1991 aangevaarde 'Normen voor goede en geordende staat' (zie hiervoor ook de PIVOT-brochure 'Om de kwaliteit van het behoud: normen 'goede en geordende staat' (Rijksarchiefdienst/PIVOT, 's-Gravenhage 1993).

2. Het institutioneel onderzoek

Om het voor de selectie noodzakelijke inzicht te krijgen in het handelen van de overheidsorganen is PIVOT institutionele onderzoeken gestart bij de verschillende ministeries. De onderzoekers worden door PIVOT zelf en door de verschillende ministeries ingezet. Zij nemen gezamenlijk ongeveer 130 onderzoeksgebieden of beleidsterreinen voor hun rekening. Per beleidsterrein beschrijft de onderzoeker de historische ontwikkeling van dat beleidsterrein als context van de handelingen die er sinds 1940 zijn verricht. De onderzoeksperiode verschilt per beleidsterrein, maar bestrijkt in het algemeen de periode 1940 tot heden.

Uitgangspunt bij de onderzoeken vormt de Methode van Institutioneel Onderzoek (MIO), neergelegd in de brochure 'Handelend optreden' (PIVOT-brochure, 's-Gravenhage 1994). De resultaten van een institutioneel onderzoek worden beschreven in een Rapport Institutioneel Onderzoek (RIO). Een RIO is de contextbeschrijving van een beleidsterrein waarop overheidsorganen handelend optreden en omvat:

1. een historische schets van het beleidsterrein waarop het onderzoek betrekking heeft, inclusief:
  - de doelstellingen van de overheid op het beleidsterrein;
  - de overheidsorganen en overige actoren;
  - de onderlinge relaties tussen de actoren;
  - de beleidsinstrumenten;
  - een beschrijving van het taakgebied waartoe het beleidsterrein behoort.
  - een overzicht van de handelingen die overheidsorganen verrichten of hebben verricht, inclusief:
    - de looptijd van elke handeling (begin- en einddatum);
    - de grondslag (bron) van elke handeling;

- het produkt van de handeling (indien bekend).

Zo mogelijk worden de handelingen thematisch of procedureel geordend, waardoor men de handelingen in hun context kan zien.

Een belangrijk begrip in het institutioneel onderzoek vormt de 'handeling'. Een handeling is een complex van activiteiten, gericht op het totstandbrengen van een produkt, dat een actor verricht ter vervulling van een taak of op grond van een bevoegdheid. Aangezien we niet alleen willen beschrijven wat de overheid moet doen maar ook wat zij daadwerkelijk doet, gebruiken we als bron voor het beschrijven van het handelen niet alleen officiële wet- en regelgeving en de daaruit voortvloeiende algemene maatregelen van bestuur, koninklijke besluiten, ministeriële regelingen en beschikkingen zoals instellings-, opheffings- en organisatiebesluiten als onderzoeksbron, maar ook jaarverslagen en jaaroverzichten, staatsalmanakken, memories van toelichting op de rijksbegroting en op bovengenoemde wetten, beleidsnota's, archieven en literatuur. Daarnaast vormen interviews met beleidsmedewerkers en andere deskundigen - in en buiten de overheid - op het beleidsterrein een bron van informatie.

Naast het begrip 'handeling' neemt het begrip 'actor' in het institutioneel onderzoek een belangrijke plaats in. 'Actor' volgens de PIVOT-methode wordt gedefinieerd als "een overheidsorgaan of een particuliere organisatie of persoon die een rol speelt op een beleidsterrein". Streckten de PIVOT-onderzoeken zich tot 1995 uit tot de handelingen van overheidsorganen in de strikte zin van het woord, in de Archiefwet 1995 wordt, gebaseerd op de Algemene wet bestuursrecht, onder 'overheidsorgaan' verstaan "organen van overheidsstichtingen, verenigingen en vennootschappen die, ook voor zover zij niet krachtens publiekrecht zijn ingesteld, toch met openbaar gezag zijn bekleed of waaraan toch één of meer overheidstaken zijn opgedragen en de daarvoor benodigde publiekrechtelijke bevoegdheden zijn toegekend". Het begrip 'overheidsorgaan' is hiermee aanzienlijk verbreed.

In de onderzoeksrapporten worden de handelingen van particuliere instellingen niet opgenomen. Wel wordt hun rol op het beleidsterrein beschreven. Op grond van het acquisitieprofiel van het Algemeen Rijksarchief wordt bepaald of de archieven van particuliere instellingen voor overbrenging in aanmerking komen.

3. De toepassingsmogelijkheden

De resultaten van het institutioneel onderzoek, neergelegd in het RIO, worden daarna verwerkt in een wettelijk voorgeschreven selectie-instrument: de selectielijst, in PIVOT-termen het "basis selectiedocument" (BSD). De selectielijst is een lijst van handelingen die elk voorzien zijn van de waardering 'bewaren' of 'vernietigen'. De selectielijst volgt uit de beschrijving van het RIO. In overleg met de betreffende instelling(en) wordt aan de hand van deze selectielijst bezien welke gegevensbestanden voor 'de eeuwigheid' geselecteerd moeten worden en uiteindelijk overgebracht worden aan de Rijksarchiefdienst. De ontwerp selectielijst wordt ter inzage gelegd bij verscheidene instanties en de zorgdrager(s) bied(t)(en) de ontwerp-selectielijst aan aan de minister van OCenW. De definitieve selectielijst wordt vastgesteld door de zorgdrager(s) in kwestie en de minister/staatssecretaris van OCenW.

Wanneer de inhaaloperatie eenmaal voltooid is, zijn we er nog niet. In de toekomst moet worden voorkomen dat nieuwe achterstanden ontstaan bij selectie en overbrenging van gegevensbestanden. Om de toepassingsmogelijkheden van het institutioneel onderzoek ook voor de toekomst te kunnen garanderen, is het daarom noodzakelijk om ontwikkelingen in taken, handelingen en organisatie van de overheid, alsmede de grondslag van die taken en handelingen bij te houden. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de zorgdragers. Het RIO en het BSD kunnen gebruikt worden als basis voor de ontwikkeling van een structureel documentair informatieplan teneinde het beheer van de gegevensbestanden die de Rijksarchiefdienst na 20

jaar verwerft en het beheer van de gegevensbestanden bij de verantwoordelijke organen zelf te verbeteren.

Zo kan in samenwerking met de betreffende organen worden voorkomen, dat zich in de toekomst nieuwe, onbeheersbare stuwmeren van archief en andere gegevensbestanden zullen vormen.

4. Volumevermindering archieven en vergroting opslagcapaciteit

Ook op deze terreinen is PIVOT werkzaam. Volumevermindering kan voor bepaalde archieven worden bereikt door middel van substitutie: het overzetten van de informatie op een andere drager, bijvoorbeeld microfilm, microfiches en in de toekomst wellicht beeldplaat. Inmiddels kon uitbreiding van de opslagcapaciteit met ca. 25 km. van bestaande depots in het Algemeen Rijksarchief worden gerealiseerd door de installatie van verrijdbare stellingen (compactus).

Gewapend met de opgedane ervaring zal PIVOT ook over deze kwesties de rijksorganen kunnen adviseren, die daarmee bij het moderne gegevensbeheer weer hun voordeel kunnen doen.

Algemeen Rijksarchief/PIVOT/Den Haag, juni 1995.

Inhoudsopgave

1.1	INLEIDING	10
1.2	TAAKGEBIED EN ONDERZOEKSGBIED	11
1.3	BELEIDSTERREINEN EN BEDRIJFSPROCESSEN.....	12
1.4	ACTOREN	14
1.5	HANDELINGEN	19
1.6	VERANTWOORDING ACTUALISATIE 2002	20
2	DE ORGANISATIE VAN HET MINISTERIE VAN DEFENSIE EN VOORGANGERS.....	21
2.1	ALGEMEEN	21
2.2	PERIODE 1945-1963	22
2.3	PERIODE 1963-1976	23
2.4	PERIODE 1976-1992	24
2.5	PERIODE 1992-1993	25
2.6	PERIODE 1994-2002	26
3	HET BELEIDSTERREIN MILITAIRE OPERATIËN	28
3.1	OVERHEIDSTAKEN OP HET BELEIDSTERREIN MILITAIRE OPERATIËN.....	28
3.2	ORGANISATIE-EENHEDEN OP MILITAIR OPERATIONEEL GEBIED	31
3.2.1	<i>Inleiding</i>	31
3.2.2	<i>De organisatie van de Defensiestaf</i>	32
3.2.3	<i>De organisatie van de Marinestaf</i>	37
3.2.4	<i>De organisatie van de Generale Staf / Landmachtstaf</i>	43
3.2.5	<i>De Landmachtstaf, 1996-</i>	47
3.2.6	<i>De organisatie van de Luchtmachtstaf</i>	52
3.3	PLANNING EN EVALUATIE OP MILITAIR OPERATIONEEL GEBIED	56
3.3.1	<i>Inleiding</i>	56
3.3.2	<i>De rol van de Centrale Organisatie in het planningsproces</i>	56
3.3.3	<i>De rol van de krijgsmachtdelen in het planningsproces</i>	61
3.4	ALGEMENE HANDELINGEN INZAKE MILITAIRE OPERATIONELE AANGELEGENHEDEN	63
ALGEMENE HANDELINGEN:.....		65
BELEIDSONTWIKKELING EN EVALUATIE VAN HET DEFENSIEBELEID		65
Ministeriële organisatie.....		65
Randvoorwaarden ten aanzien van de planning.....		67
Onderzoek.....		67
Standpuntbepaling.....		68
Besluitvorming in internationaal verband.....		69
Internationale verdragen en overeenkomsten		71
VOORBEREIDING VAN DE UITVOERING VAN OPERATIES		71
Planning		71
Operationele organisatie		71
UITVOERING VAN OPERATIES		73
VERANTWOORDING VAN HET BELEID EN DE UITVOERING		74
3.5	INSPECTIES	77
3.5.1	<i>De Inspecteur-Generaal</i>	77
3.5.2	<i>Inspecties der eenheden, wapens en dienstvakken</i>	78
3.6	INTERNATIONALE VERTEGENWOORDIGING	81
4	TERRITORIALE VERDEDIGING VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN EN	
VOORBEREIDING OP INZET IN INTERNATIONAAL VERBAND		83
4.1	INLEIDING	83
4.2	DE PLANNING EN UITVOERING VAN DE TERRITORIALE VERDEDIGING VAN HET KONINKRIJK DER	
NEDERLANDEN		86
4.2.1	<i>Buitengewone omstandigheden</i>	86
4.2.2	<i>Mobilisatie en mobilisatievoorbereiding</i>	92
4.2.3	<i>Inkwartiering en andere vorderingen</i>	95
4.2.4	<i>Het KB-Oorlogsgevaar 1939</i>	99
4.2.5	<i>De Militaire Zuiderzeewet</i>	102

4.2.6	<i>Het voorbereiden van de territoriale verdediging</i>	103
4.2.7	<i>Algemeen</i>	111
4.2.8	<i>Militaire luchtinfrastructuur</i>	114
4.3	CEREMONIE, PROTOCOL EN TRADITIE	122
4.4	OEFENINGEN IN NATIONAAL EN BONDGENOOTSCHAPPELIJK VERBAND	125
4.5	VERVOER EN VERKEER.....	129
4.6	VERBINDINGEN EN COMMUNICATIE	136
4.7	INLICHTINGEN EN VEILIGHEID	142
4.8	BEDRIJFSVEILIGHEID EN SCHADEVERGOEDING.....	147
4.9	DE TERRITORIALE VERDEDIGING VAN DE NEDERLANDSE ANTILLEN.....	151
4.10	MILITAIRE LUCHTVAART	155
5	BELEISMATIGE BIJDRAGE AAN DE VERDEDIGING IN BONDGENOOTSCHAPPELIJK VERBAND	158
5.1	INLEIDING	158
5.2	GESCHIEDENIS EN STRUCTUUR VAN DE NAVO (1949-1993)	158
5.2.1	<i>Historische ontwikkeling van de NAVO</i>	158
5.2.2	<i>De structuur van de NAVO</i>	161
5.2.3	<i>Het NAVO planningsproces</i>	165
5.3	GESCHIEDENIS EN STRUCTUUR VAN DE WEU (1954-1994).....	167
5.3.1	<i>Historische ontwikkeling van de WEU</i>	167
5.3.2	<i>De structuur van de WEU</i>	168
5.3.3	<i>Het WEU planningsproces</i>	169
5.4	DE ORGANISATIE VOOR VEILIGHEID EN SAMENWERKING IN EUROPA.....	170
5.5	DE CONSEQUENTIES VAN DE ONTWIKKELING VAN HET EUROPEES VEILIGHEIDS- EN DEFENSIEBELEID EN IN HET BIJZONDER DE BESLUITEN VAN DE EUROPESE RAAD VAN HELSINKI VOOR DE DEFENSIE NOTA 2000 170	
5.6	HET POLITIEK EN VEILIGHEIDSCOMITÉ EN HET MILITAIR COMITÉ BINNEN DE EUROPESE UNIE	172
6	BIJDRAGE AAN INTERNATIONALE VREDE EN VEILIGHEID	173
6.1	INLEIDING	173
6.1.1	<i>Algemeen</i>	173
6.1.2	<i>Internationale context</i>	182
6.2	DEELNAME AAN VREDESOPERATIES	191
6.2.1	<i>Internationale vredeshandhaving via militaire operaties</i>	191
6.2.2	<i>Proces van deelname aan vredesoperaties</i>	194
6.2.3	<i>Nederlandse beleid inzake vredesoperaties</i>	196
6.2.4	<i>Uitvoering van vredesoperaties</i>	204
6.2.5	<i>Nederlandse deelname aan internationale vredesoperaties</i>	209
6.3	BEMOEIENIS MET WAPENBEHEERSING	243
6.3.1	<i>Ontwapening en wapenbeheersing</i>	243
6.3.2	<i>Overeenkomsten en verdragen</i>	244
6.3.3	<i>Nederlandse beleid inzake wapenbeheersing</i>	251
6.3.4	<i>Uitvoering van verdragsbepalingen</i>	255
7	MILITAIRE BIJSTAND EN STEUNVERLENING	261
7.1	INLEIDING	261
7.2	MILITAIRE BIJSTAND	261
7.3	MILITAIRE STEUNVERLENING.....	266
7.3.1	<i>Explosievenopruijing</i>	266
7.3.2	<i>Berging en identificering van stoffelijke resten</i>	271
7.3.3	<i>Search and Rescue (1947-1987)</i>	272
7.3.4	<i>Alarmering en hulpverlening</i>	275
7.3.5	<i>Deelname aan de Kustwacht</i>	275
7.3.5.1	Deelname aan de Kustwacht (1987-2002).....	276
7.3.5.2	Deelname aan de Kustwacht voor de Nederlandse Antillen en Aruba	277
7.3.6	<i>Gewonden- en ziekentransport</i>	278
7.3.7	<i>Visserij-politie (1945-1987)</i>	279
7.3.8	<i>Beloodsing, betonning, bebakening en verlichting (1945-1979)</i>	282

7.3.9	<i>Hydrografie en ander onderzoek der zee</i>	286
7.3.10	<i>Meteorologisch onderzoek</i>	290
7.3.11	<i>Topografie en landkaarten</i>	296
7.3.12	<i>Nautisch beheer van de Rijkszeehavens Den Helder</i>	298
7.3.13	<i>Steunverlening aan de civiele luchtvaart</i>	300
7.3.14	<i>Luchtverkenningen</i>	301
7.3.15	<i>Personenvervoer</i>	302
7.3.16	<i>Incidentele en internationale steunverlening</i>	302
8	BIJLAGEN	308
8.1	BIJLAGE 1: WET- EN REGELGEVING OP HET GEBIED VAN MILITAIRE OPERATIËN	308
8.2	BIJLAGE 2: OVERLEGORGANEN OP HET GEBIED VAN MILITAIRE OPERATIËN.....	317
9	LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN	335
10	SELECTIE VAN GERAADPLEEGDE LITERATUUR EN UITGAVEN WET- EN REGELGEVING 342	

VERANTWOORDING

1.1 Inleiding

Na deze introductie over wat PIVOT is en doet, volgen hier enige opmerkingen over de inhoud en de indeling van onderhavig rapport. De opzet van dit rapport is mede bepaald door specifieke onderzoekproblemen tijdens het PIVOT-onderzoek bij Defensie. De meeste handelingen die de Rijksoverheid verricht, kunnen door middel van wet- en regelgeving in kaart worden gebracht. Dit geldt echter niet voor de handelingen die overheidsorganen in het taakgebied Defensie verrichten, dus ook niet voor het beleidsterrein militaire operatiën. Het handelen door de Minister van Defensie is daarom in kaart gebracht door middel van (soms diepgaand) institutioneel onderzoek, waarbij vooral instructies, taakbesluiten, informatie uit interviews met (beleids)-medewerkers, organisatiebesluiten en literatuur zijn gebruikt om een beeld te krijgen van de processen en activiteiten die bij Defensie plaatsvinden. Met de verkregen kennis zijn de bedrijfsprocessen beschreven op basis waarvan handelingen zijn geformuleerd.

De onderzoeksopzet is eveneens medebepaald door de organisatiestructuur bij het ministerie van Defensie. Door de scheiding tussen de krijgsmachtdelen enerzijds en centrale organisatie anderzijds is het in kaart brengen van handelingen een intensief proces geweest. Daarom is een algemene beschrijving gemaakt van de organisatiestructuur van het ministerie. Dit heeft tot gevolg gehad dat veel informatie is opgedaan over de organisatie van het ministerie in zijn totaal en van de krijgsmachtdelen afzonderlijk. Deze waardevolle institutionele kennis is in het rapport verwerkt en geeft inzicht in processen binnen het ministerie van Defensie. Deze kennis kan tevens hulpmiddel zijn als in de selectiefase de neerslag van de handelingen moet worden getraceerd.

In het rapport worden eerst de theoretische uitgangspunten van het PIVOT-onderzoek uiteengezet. Daarna volgt een beschrijving van de organisatie van het ministerie van Defensie op hoofdlijnen en worden de ontwikkelingen van de organisatie-onderdelen van het ministerie van Defensie, die een rol spelen in de processen op het beleidsterrein militaire operatiën, in een breder kader geplaatst. Deze algemene context wordt in elk Rapport Institutioneel Onderzoek (RIO) voor Defensie opgenomen, opdat inzicht wordt verkregen in de structuur van de organisatie. De organisatorische context van het ministerie heeft, zoals hierboven al is geschreven, namelijk in belangrijke mate invloed uitgeoefend op de opzet en inrichting van het PIVOT-onderzoek. Dit betekent dat het gedeelte over de algemene organisatie een overzicht biedt op het geheel en kan worden gerelateerd aan alle beleidsterreinen bij Defensie. Vervolgens wordt het beleidsterrein militaire operatiën beschreven, waarbij de doelstellingen en taken van de Minister van Defensie aan de orde komen en relaties tussen actoren worden geschetst.

In de daaropvolgende hoofdstukken worden de bedrijfsprocessen beschreven die een onderdeel vormen van het beleidsterrein. Daarbij moet worden aangetekend dat de bedrijfsprocessen gerelateerd aan beleidsbepaling en -evaluatie een algemeen karakter hebben voor de vier taakdeelvelden die binnen het beleidsterrein militaire operatiën worden onderscheiden. Deze zijn opgenomen in algemene handelingen, die voorzover mogelijk overeenstemmen met de handelingen die voortvloeien uit het bedrijfsproces behoeftebepaling zoals geformuleerd in de RIO's die de beleidsterreinen militair personeel en militair materieel behandelen. Na elk hoofdstuk worden handelingen opgesomd, met vermelding van de actor die daarvoor bevoegd en verantwoordelijk is en in welke periode de handeling is verricht.

In bijlage 1 is een overzicht gegeven van wetten, AMVB's en regelingen op het beleidsterrein militaire operatiën vigerend in de periode 1945-1993, onderverdeeld naar subbeleidsterreinen. Bijlage 2 geeft een overzicht van op het beleidsterrein fungerende commissies, raden en comités in de periode 1945-1993, eveneens onderverdeeld naar subbeleidsterreinen.

1.2 Taakgebied en onderzoeksgebied

Het taakgebied waarop het ministerie van Defensie werkzaam is, is dat van de bescherming van de in- en uitwendige veiligheid van het Koninkrijk der Nederlanden.¹ Als onderdelen van dit taakgebied kunnen worden onderscheiden:

1. zorgen voor het in Koninkrijksverband beschermen en verdedigen van het Nederlandse territorium en dat van de overzeese rijkdelen;
2. zorgen voor de in bondgenootschappelijk verband geformuleerde bijdrage ter voorkoming van oorlog en om agressie te keren;
3. zorgen voor de militaire bijdrage in internationaal verband, buiten het bondgenootschappelijk verdragsgebied, in het kader van de internationale vrede en veiligheid;
4. verlenen van maatschappelijke bijstand en steun in Koninkrijksverband.

In deel I van de Landmacht doctrinepublicatie *Militaire doctrine 2* wordt het begrip militaire operatie gedefinieerd als "... elke vorm van feitelijk militair optreden in vredetijd, tijdens een gewapend conflict of in oorlogstijd, dat voor een specifiek doel wordt uitgevoerd". Feitelijk zijn er drie hoofdvormen van militaire operaties, te weten gevechtsoperaties (taakveld I en II), vredesoperaties (taakveld III) en nationale en Koninkrijkstaken (taakveld IV). Het voornaamste onderscheid tussen de gevechtsoperaties en de andere hoofdvormen van militaire operaties is het ontbreken van instemming bij gevechtsoperaties van minimaal één van de aan het gewapende conflict deelnemende partijen met de activiteiten van onze of bevriende troepen én dat de doelstelling in beginsel wordt bereikt door het voeren van gevechten.

De territoriale verdediging van de overzeese Rijkdelen valt ook onder de verantwoordelijkheden van de Minister van Defensie. Alle handelingen specifiek gerelateerd aan de voorbereiding, uitvoering en nasleep van de inzet van militairen in voormalig Nederlands-Indië 1945-1951 en Nieuw-Guinea 1957-1962 vallen buiten dit onderzoek, alsmede de uitvoering van de territoriale verdediging van Suriname, dat in 1975 onafhankelijk werd, aangezien deze onderzoeksgebieden geen betrekking op de toekomst meer hebben. Archieven welke betrekking hebben op deze onderwerpen zullen op de klassieke manier bewerkt worden.

Het militaire apparaat, de krijgsmacht, is het voornaamste middel van de overheid om bovenstaande taak uit te kunnen voeren. Deze krijgsmacht is opgebouwd uit militair materieel en personeel en kan pas goed functioneren indien zij op basis van operationele plannen geoefend is voor de uitvoering van haar taak.

Het beleid bij Defensie wordt bepaald door de operationele taken en doelstellingen. De doelstellingen en taken op de beleidsterreinen personeel en materieel zijn een afgeleide van de operationele doelstellingen. Personeel en materieel kunnen derhalve worden beschouwd als middelen of randvoorwaarden waarmee de krijgsmacht haar taken uitvoert.

De Minister van Defensie is binnen dit taakgebied niet de enige actor: ook de Ministerraad, de Staten-Generaal, de Algemene Verdedigingsraad en gemeenten verrichten handelingen in het kader van de landsverdediging. De PIVOT-onderzoeken strekken zich echter slechts uit tot de overheidsorganen, die vallen onder de werking van de Archiefwet 1995 en waarvan de archieven voor bewaring bij de Rijksarchiefdienst in aanmerking komen. Aangezien andere PIVOT-onderzoeken zich richten op de Ministerraad, ministeriële coördinatieorganen, ambtelijke voorportalen en de Staten-Generaal is het onderzoeksgebied van de PIVOT-onderzoekers bij

¹ De doelstellingen zijn geformuleerd in 'Doelstellingen structuur Nederlandse defensie?', 1980, maar zijn geldig voor de gehele periode sinds 1949. Deze taak van de overheid is onderdeel van het Nederlandse veiligheidsbeleid, dat wordt vormgegeven door de Minister van Buitenlandse Zaken.

2 *Militaire doctrine*, uitgave van de Doctrinecommissie van de KL, Den Haag, (1996.)

Defensie beperkt gebleven tot het ministerie van Defensie. Andere actoren dan de minister, zoals militaire autoriteiten, raden en commissies en interdepartementale organen zijn wel in het onderzoek meegenomen.

Het onderzoek is uitgevoerd in de periode 1994-1997. Hoewel tussen de onderzoekers nodig en veelvuldig overleg heeft plaatsgevonden, zijn de volgende onderzoekers verantwoordelijk geweest voor de samenstelling van de respectievelijke deelonderzoeken: Ton Bakker: hst. 3.2-3.3 en 5; Frans van Dijk: hst. 5 (eerste versie); Erik van der Doe: hst. 6; Bart Jaski: hst. 3.1, 3.5, 4 en 7 (bewerking); Laurens Verbeek: hst. 4.2.1-3 en 7 (eerste versie). De uiteindelijke samenstelling en eindredactie was in handen van Erik van der Doe en Bart Jaski.

1.3 Beleidsterreinen en bedrijfsprocessen

Het hierboven geschetste taakgebied is te verdelen in verschillende beleidsterreinen, te weten "militair materieel", "militair personeel", "militaire operatiën", "militaire inlichtingendiensten", "overheidspersoneel" en nog enkele kleinere beleidsterreinen, zoals "gebouwen, werken en terreinen" en "dienstplicht en dienstweigeren" "toelating van vreemdelingen", "burgerluchtvaart", "constitutionele zaken", "weerkorpsen en particuliere beveiligingsorganisaties", "adelsbeleid, adelsrecht en het decoratiestelsel" en "persoonsregistraties".

De bedrijfsprocessen en handelingen op het beleidsterrein "militair materieel" zijn beschreven in A. G. de Vries, *Roeien met de riemen. Een institutioneel onderzoek naar instituties, bedrijfsprocessen en handelingen met betrekking tot het beleidsterrein militair materieel Koninklijke Marine, 1945-1993*. PIVOT-rapport nr. 20 ('s-Gravenhage, 1995); "militair personeel" in F. van der Doe en M. L. Loef, *Geef acht. Een institutioneel onderzoek naar bedrijfsprocessen en handelingen op het beleidsterrein militair personeel: beroeps- en reservepersoneel in dienst van het ministerie van Defensie en voorgangers, 1945-1993*. PIVOT-rapport nr. 25 ('s-Gravenhage, 1995);

"militaire inlichtingendiensten" in D. Engelen, *de militaire inlichtingendiensten,). Een institutioneel onderzoek naar het het handelen van de overheid op het terrein van de militaire inlichtingendiensten, 1945- 1999*. PIVOT-rapport nr. 61 ('s-Gravenhage 1999);

"gebouwen, werken en terreinen" in J. A. A. Bervoets, *Het Rijk onder dak. Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de rijksoverheid op het beleidsterrein van de rijkshuisvesting over de jaren 1945-1994, en in het bijzonder de Rijksgebouwendienst (1922-1994)*. PIVOT-rapport nr. 45 ('s-Gravenhage, 1997);

"dienstplicht en dienstweigeren" in Y. Bender, F. van der Doe en M. L. Loef, *Ieder zijn nummer. Een institutioneel onderzoek naar het het handelen van de minister van Defensie en de minister van Sociale Zaken (en Werkgelegenheid) op het beleidsterrein dienstplicht, 1945-1996*. PIVOT-rapport nr. 102 ('s-Gravenhage 2000);

"politie" (Koninklijke Marechaussee; militaire bijstand) in M.J. Bagchus, *Handelen met de sterke arm, deel I*. M. J. B. Kavelaars, *Handelen met de sterke arm (Deel II)*.). *Rapport institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein politie 1945-1993*. PIVOT-rapport nr. 100 ('s-Gravenhage 2000) en *Rapport institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein "politie" 1994*. PIVOT-rapport nr. 31 ('s-Gravenhage 1996);

"crisisbeheersing" (militaire bijstand) in W. Küller, *Van pro-actie tot nazorg. Een institutioneel onderzoek naar het deelbeleidsterrein brandweerbijstand, rampenbestrijding en crisisbeheersing vanaf 1952*. PIVOT-rapport 49 ('s-Gravenhage, 1998);

“constitutionele zaken” in M.C. Windhorst en M. Schaap, *Constitutionele zaken. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein constitutionel zaken over de periode 1945-1997*. PIVOT-rapport nr. 68 (‘s-Gravenhage 2001);

“buitenlands beleid” (Minister van Buitenlandse Zaken) in P.L. Groen, E. Burger, J. Steenhuis, *Gedane buitenlandse zaken..Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein buitenland, ontwikkelingssamenwerking en het ministerie van buitenlandse zaken, 1945-1990 (1994)*. PIVOT-rapport nr. 103 (‘s-Gravenhage 2000);

“burgerluchtvaart” in L. Hovy, *Luchtvaart gebonden, een institutioneel onderzoek op het terrein van de burgerluchtvaart, 1945-1993*, PIVOT-rapport 16 (‘s-Gravenhage 1994);

“toelating van vreemdelingen” in C.K. Berghuis, W. Hoffstädt, W.D. Küller, *De toelating van vreemdelingen..Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein toelating van vreemdelingen, 1945-1993 (1994)*. PIVOT-rapport nr. 23 (‘s-Gravenhage 1994);

“weerkorpsen” in M.J. Bagchus. *Weerkorpsen en particuliere beveiligingsorganisatie., Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van weerkorpsen en particuliere beveiligingsorganisaties, 1945-1997*, PIVOT-rapport 98 (‘s-Gravenhage 2000);

“adelsbeleid, adelsrecht en het decoratiestelsel” in G. Beks, Y. van Dam-Kooij en M. Swen, *Adelsbeleid, adelsrecht en het decoratiestelsel. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein adelsbeleid, adelsrecht en het decoratiestelsel na 1945*. PIVOT-rapport 101 (‘s-Gravenhage 2000);

“burgerpersoneel” in R. van der Wal, M.L. Baten, R.B.P.A. Dingemans, J. van der Meer, M. Schaap en J.H. de Vries, *Overheidspersoneel: arbeidsverhoudingen. Een institutioneel onderzoek naar het deelbeleidsterrein arbeidsverhoudingen bij overheidspersoneel, 1945-1995 (1997)*. PIVOT-rapport nr. 72 (‘s-Gravenhage 2000);

G.J. Huizinga, H. van der Meer, A.B. van der Ploeg, H.H. Scholtens, *Overheidspersoneel: arbeidsvoorwaarden. Een institutioneel onderzoek naar het deelbeleidsterrein arbeidsvoorwaardenrijksspersoneel, 1945-1996*. PIVOT-rapport nr. 73 (‘s-Gravenhage 2000);

M. Schaap, *Overheidspersoneel: buiten- en bovensectorale arbeidsvoorwaarden. Een institutioneel onderzoek naar het deelbeleidsterrein buiten- en bovensectorale arbeidsvoorwaarden bij de overheid, 1945-1996*. PIVOT-rapport nr. 74;

R.B.P.A. Dingemans en F.C. Hartman, *Overheidspersoneel: formatiebeleid, arbeidsmarktbeleid en personeelsontwikkeling en mobiliteit. Een institutioneel onderzoek naar het deelbeleidsterrein formatiebeleid, arbeidsmarktbeleid en personeelsontwikkeling en mobiliteit bij de(rijks)overheid1945-1996*. PIVOT-rapport nr. 75 (‘s-Gravenhage 2000);

J.H. de Vries, *Overheidspersoneel: arbeidsomstandigheden. Een institutioneel onderzoek naar het deelbeleidsterrein arbeidsomstandigheden bij de overheid, 1945-1996*. PIVOT-rapport nr. 76 (‘s-Gravenhage 2000);

M. Schaap, *Overheidspersoneel: personeelsinformatievoorziening – en administratie. Een institutioneel onderzoek naar het deelbeleidsterrein personeelsinformatievoorziening – en administratie*. PIVOT-rapport nr. 77 (‘s-Gravenhage 2000).

In dit rapport zijn organisatie en handelingen beschreven voor wat betreft het beleidsterrein militaire operatiën, zowel binnen de centrale organisatie van het ministerie, als binnen de

Koninklijke Marine, Koninklijke Landmacht en Koninklijke Luchtmacht.

De beleidsterreinen zijn weer onderverdeeld in bedrijfsprocessen. Onder een bedrijfsproces verstaan wij een onderdeel van een beleidsterrein, een geheel van handelingen en activiteiten gericht op een aspect van het beleidsterrein. Omdat bij Defensie een beleidsterrein niet samenvalt met één organisatorische eenheid, zoals een directoraat-generaal, maar de bedrijfsprocessen door de hele Defensie-organisatie heenlopen (centraal en in de krijgsmachtdelen) was het noodzakelijk eerst deze processen te beschrijven. Pas daarna konden de handelingen en activiteiten per beleidsterrein worden geformuleerd en in bepaalde gevallen aan de verschillende organisatie-onderdelen gekoppeld worden. Als bronnen voor de beschrijving van de bedrijfsprocessen zijn gebruikt:

- defensienota's en andere beleidsnota's;
- organisatiehandboeken, instellingsbeschikkingen, instructies, rapporten van organisatie-onderzoeken en ander (archief)materiaal betreffende de taken van de verschillende organisatorische eenheden;
- kamerstukken;
- wet- en regelgeving;
- handboeken betreffende het Nederlands Defensie Plannings Proces en het Integraal Defensie Plannings proces;
- literatuur;
- interviews met (oud)medewerkers van Defensie.

1.4 Actoren

In het theoretisch uitgangspunt van PIVOT, de Methode Institutioneel Onderzoek (MIO), wordt onder een actor verstaan een overheidsorgaan of particuliere organisatie of persoon die een complex van activiteiten verricht. De actoren, die in dit rapport voorkomen, zijn:

Minister van Defensie, 1945-

Met de actor minister van Defensie worden achtereenvolgens bedoeld de minister van Marine (1945-1959), de minister van Oorlog (1945-1959) en de minister van Defensie(1959).

Minister van Binnenlandse Zaken, 1945-

Is samen met de minister van Defensie verantwoordelijk voor de totstandkoming van wetgeving op het gebied van inkwartiering en vordering. Van 1948 tot 1972 draagt deze minister zorg voor ruiming van aangetroffen ongesprongen explosieven. De minister van Binnenlandse Zaken verzorgt vanaf 1976 opleidingen aan niet-militairen tot bomverkenner. Tenslotte stelt deze minister samen met de minister van Ontwikkelingssamenwerking en van Defensie een raamovereenkomst vast inzake de afstemming van de uitvoering van humanitaire noodhulpoperaties buiten Nederland en stelt met dezelfde ministers projectplannen en uitvoeringsovereenkomsten inzake de wijze van inzet van militair personeel en materieel ten behoeve van humanitaire noodhulpverlening vast.

Minister van Verkeer en Waterstaat, 1945-

Is samen met de minister van Defensie verantwoordelijk voor de totstandkoming van wet- en regelgeving ter uitvoering van artikel 45 van de Wegenverkeerswet. Tussen 1945 en 1963 rapporteerde de minister van Verkeer en Waterstaat samen met zijn collega van Defensie over de constructie van strategische militaire verdedigingswerken. De minister van V&W stelt tot 1987 samen met de minister van Defensie regelgeving op met betrekking op de opsporing en redding van in nood verkerende bemanningen en passagiers van luchtvaartuigen en schepen op zee. Treedt ook op als vakminister.

Minister van Buitenlandse Zaken, 1945-

Deze minister bereidt in overleg met de minister van Defensie militaire bezoeken vanuit het buitenland voor. Ook is deze minister samen met de minister van Defensie verantwoordelijk voor de behandeling van verzoeken voor overvlieg en/of landingsvergunningen van buitenlandse militaire vliegtuigen. De minister van Binnenlandse Zaken treedt ook op als vakminister.

Minister van Justitie, 1945-

De minister van Justitie is samen met de minister van Defensie en andere vakministers verantwoordelijk voor regelgeving betreffende het ruimen van geïmproviseerde explosieven. Daarnaast is hij medeverantwoordelijk voor het verzorgen van opleidingen aan niet-militairen tot bomverkenner.

Minister van Overzeese Rijksdelen/minister voor Nederlands-Antilliaanse (en Arubaanse) Zaken, 1945-

Deze minister stelt wet- en regelgeving op betreffende militair operationele zaken in het betreffende gebied.

Minister van Algemene Zaken/Minister-President, 1953-

De minister van Algemene Zaken verklaart op grond van de Inkwartieringswet bij algemene maatregel van bestuur de bepalingen van Hoofdstuk III van de Inkwartieringswet ten behoeve van militaire oefeningen van toepassing.

Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, 1959-

Deze minister treedt ook op als vakminister, en stelt daarnaast in overleg met de minister van Defensie regelgeving vast inzake vervoer van zieken en gewonden van de Waddeneilanden naar ziekenhuizen op het vasteland met behulp van de Koninklijke Luchtmacht.

Minister van VROM, 1978-

Deze minister stemt in nstemmen met een aanwijzing van een militair luchtvaartterrein

Minister van Economische Zaken, 1995-

Deze minister houdt toezicht op de uitvoering van het Verdrag tot verbod van de ontwikkeling, de productie, de aanleg van voorraden en het gebruik van chemische wapens en de vernietiging van deze wapens en verleent ontheffingen op het ontwikkelen, produceren, verwerven, opslaan, overdragen of gebruiken van giftige stoffen voor onderzoek dan wel medische of farmaceutische doeleinden.

Minister van Financiën, 1966-1997

De minister van Financiën is in overleg met de minister van Defensie verantwoordelijk voor de voorbereiding van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving ter uitvoering van bepalingen uit de Oorlogswet voor Nederland met betrekking tot de rechtspositie van personen.

Minister voor Ontwikkelingszaken, 1997-

Deze minister stelt samen met de minister van Buitenlandse Zaken en van Defensie een raamovereenkomst vast inzake de afstemming van de uitvoering van humanitaire noodhulpoperaties buiten Nederland en stelt met dezelfde ministers projectplannen en uitvoeringsovereenkomsten inzake de wijze van inzet van militair personeel en materieel ten behoeve van humanitaire noodhulpverlening vast.

Vakminister, 1945-

De actor vakminister (dit kunnen in principe alle ministers zijn) speelt een rol bij het in samenwerking met de minister van Defensie vaststellen en uitvoeren van het defensiebeleid alsmede het mede voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving op het beleidsterrein militaire operatiën. Zo kan de vakminister bijvoorbeeld de minister van Defensie verzoeken tot het verlenen van incidentele steun en militaire bijstand. Ook kan deze functionaris samen met de minister van Defensie plannen voorbereiden en vaststellen ter constructie van strategische militaire verdedigingswerken.

Raad van Algemene Oorlogsvoering van het Koninkrijk, Raad van Militaire Aangelegenheden van het Koninkrijk, Raad van Zaken Overzee, sedert 1951 Algemene verdedigingsraad, 1945-

In 1945 werd Raad van Algemene Oorlogsvoering van het Koninkrijk ingesteld als onderraad van de Ministerraad ingesteld. Na een aantal naamswisselingen werd in 1951 de algemene verdedigingsraad ingesteld door de Ministerraad. Dit gremium (en haar rechtsvoorgangers) is belast met het voorbereiden van de besluitvorming in de Ministerraad over militaire en civiele verdedigingsvoorbereiding, het functioneren van de regering in buitengewone omstandigheden, internationaal overleg over ontwapening en wapenbeheersing en belangrijke NAVO besluiten.

Examencommissie Loodsen, 1945-1979.

De commissie nam examens af aan kandidaten die het loodsambt wilden gaan uitvoeren.

Defensiecommissie/staatscommissie, 1948-1975

Deze commissie onderzocht de bestedingen aan defensie en algemene problemen betreffende de krijgsmacht.

Nationale Telecommunicatieraad, 1953-

De nationale telecommunicatieraad is belast met het voorbereiden van de taak van de Minister-President in crisistijd, adviseren op verbindingengebied en bevorderen van samenwerking tussen militaire en burgerlijke verbindingdiensten. Sinds 1957 houdt deze raad toezicht op de Crypto-analyse- en Interceptiecommissie, de Radio-intelligencecommissie, de Crypto-apparatuurcommissie, de Berichtenbeveiligingscommissie, de Commissie voor de Controle van Radio-uitzendingen in Oorlogstijd, de Nationale Frequentiecommissie, de Nationale Telefoon- en Telegraafcommissie, alsmede de opvolgers van deze commissies.

Nationale verbindingerbeveiligingsraad, 1960

Stelt het beleid vast en doet research ten aanzien van verbindingerbeveiliging en cryptografie.

Commissie van militaire en civiel deskundigen tot onderzoek van de Nederlandse defensie (commissie van Rijkevorsel), 1971-1972

De commissie onderzocht de taak van de Nederlandse defensie in de NAVO en de voor de vervulling daarvan vereiste middelen en methoden.

Adviesraad Defensie Aangelegenheden, 1975-1985/Voorlopige Adviesraad Vrede en Veiligheid, 1985-1990/ Adviesraad Vrede en Veiligheid, 1991-1997/Adviesraad internationale vraagstukken, 1998-

De Adviesraad Defensie Aangelegenheden, opgevolgd door de (Voorlopige) Adviesraad Vrede en Veiligheid, hield zich tussen 1975 en 1997 bezig met het op verzoek of uit eigener beweging adviseren van de Minister van Defensie inzake het operationeel functioneren van de krijgsmacht. De Adviesraad Vrede en Veiligheid, opgericht in 1998, kan gezien worden als de rechtsopvolger van voornoemde adviesraden, zij het dat de Adviesraad Vrede en Veiligheid een bredere taakomschrijving heeft, namelijk het adviseren van de regering en de Staten-Generaal inzake mensenrechten, vrede en veiligheid, ontwikkelingssamenwerking en Europese integratie.

Interdepartementale werkgroep geïmproviseerde explosieven, 1972-1979/interdepartementale begeleidings- en adviescommissie inzake het optreden bij bommeldingen, 1979-

De Interdepartementale werkgroep geïmproviseerde explosieven adviseerde inzake het probleem van de geïmproviseerde explosieven alsmede het opstellen van maatregelen erop gericht de overheid in staat te stellen haar taken in deze zo goed mogelijk te verrichten. In haar eindrapport (de regeling ‘Het optreden bij bommeldingen’) werden procedures inzake het optreden bij bommeldingen vastgelegd. Als rechtsopvolger geldt de Interdepartementale Begeleidings- en Adviescommissie inzake het optreden bij bommeldingen. Deze commissie heeft als taak het adviseren van de ministers van Binnenlandse Zaken, van Defensie en van Justitie en het begeleiden van de uitvoering van en het rapporteren over het functioneren van de regeling ‘Het optreden bij bommeldingen’.

Commissie tot herziening van de de Loodswet 1957 (Commissie Duk), 1976-1981

Deze interdepartementale commissie adviseerde de Minister van Defensie omtrent de meest wenselijke inhoud en structuur van de taken op het gebied van het Loodswezen, de betoning, bebakening en verlichting in relatie tot de veiligheid van de scheepvaart. Ook werd gerapporteerd inzake een daarop afgestemde vorm van inrichting en bestuur en de plaats van de dienst. Tenslotte werd een doelstellingsanalyse opgesteld in verband met het bovenstaande.

Tijdelijke commissie besluitvorming uitzendingen (Commissie Bakker), 1999-2000

Deze tijdelijke commissie had tot taak het evalueren van de politieke besluitvorming over de deelname aan vredesoperaties alsmede de voortgang, afronding en evaluaties van vredesoperaties en het toetsingskader voor deelname aan vredesoperaties.

Begeleidingscommissie Post-Cambodja Klachten Onderzoek, 1996-2000

Deze commissie toetste de uitvoering van het onderzoek en beoordeelde de tussenrapportages en het eindrapport van het onderzoek naar de aard en de omvang van de lichamelijke en psychische klachten van militairen, die in het kader van de VN-vredesoperatie ‘United Nations Transitional Authority for Cambodia’ (UNTAC) waren uitgezonden naar Cambodja, Rwanda, Zaire en Burundi.

Adviescommissie Opperbevelhebberschap (commissie Franssen), 2001-2002

Adviseerde de Minister van Defensie over de vraag of het wenselijk dan wel noodzakelijk was een opperbevelhebber aan het hoofd van de bevelstructuur te plaatsen, alsmede omtrent de mogelijke vormgeving van het opperbevelhebberschap.

Inspecteur-Generaal der KL/KM/KLU/Krijgsmacht, 1945-

De functie van Inspecteur-Generaal der KL werd in 1945 ingesteld; die van Inspecteur-Generaal der Koninklijke Marine vanaf 1946 en bij de Koninklijke Luchtmacht in 1953. In 1970 werden de functies van de inspecteurs-generaal der KM, KL en KLu samengevoegd in de functie van Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht (IGK). Deze functionaris ressorteert rechtstreeks onder de minister van Defensie en heeft tot taak deze gevraagd en ongevraagd te adviseren over het functioneren van de Krijgsmacht. Als ombudsman fungeert hij als bemiddelaar bij problemen van persoonlijke aard.

Inspecteurs, commandanten en bevelhebbers, 1945-

Deze inspecteren onderdelen van hun wapen of dienstvak en rapporteren daarover; ook het adviseren ze de (Chef) Generale Staf en de onder deze ressorterende autoriteiten en commandanten over alle personele, materiële en operationele aangelegenheden die hun wapen of dienstvak aangaan.

Commandant der zeemacht in het Caraïbisch gebied, 1945-

De commandant der zeemacht in het Caraïbisch gebied informeert de gouverneur van de Nederlandse Antillen en van Aruba over operationele militaire aangelegenheden in het betreffende gebied.

Militaire commandant, 1945-

Deze functionaris rapporteert over de verlening van militaire bijstand.

Militair attaché, 1945-

Onder deze algemene term wordt tevens begrepen de defensieattaché; marineattaché; landmachtattaché; luchtmachtattaché; adjunct-attaché; defensiematerieelattaché en attaché (militair-)juridische zaken). Analyseert en rapporteert over het politiek, militair, sociaal-economisch, technisch of historisch beleid van het land van accreditatie.

Chef Luchtmachtstaf (Luchtmacht Meteorologisch Squadron), 1945-

Is verantwoordelijk voor het opleiden van personeel van de krijgsmacht alsmede van het KNMI op luchtvaartmeteorologisch gebied.

Militaire autoriteit tot vorderen bevoegd, 1946-

Deze functionaris kan op basis van de Inkwartieringswet inkwartiering, onderhoud, transporten en leverantiën vorderen, zoals het gebruik van roerende en onroerende goederen en het verrichten van diensten ten behoeve van legering, voeding, verzorging en onderhoud van militairen en materieel.

Nederlandse permanente militaire vertegenwoordiging (PMV) bij de NAVO (1949-); Nederlandse permanente vertegenwoordiger bij de EU (2000-), 1949-

Rapporteert over de politieke ontwikkelingen bij de internationale organisatie waarbij hij geaccrediteerd is.

Chef defensiestaf, 1995-

Stelt Aanwijzingen inzake militaire operaties vast.

Officier-vastlegger, 2000-

Op basis van de Aanwijzing CDS nr. A- 23 stelt deze functionaris van een operationeel dagboek bij joint operaties op.

Militaire Commissie Gevaarlijke Stoffen/Militaire autoriteit bevoegd tot het verlenen van ontheffingen, 1945-

Deze verlenen incidentele ontheffingen, vrijstellingen en aanwijzingen op wet- en regelgeving met betrekking tot militair vervoer door of ten behoeve van de Nederlandse, een bondgenootschappelijke of een vreemde krijgsmacht, zo nodig in overleg met de Minister van Buitenlandse Zaken.

Coördinator van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, 1956-1987

Coördineert de militaire inlichtingen en veiligheidsdiensten.

Burgerlijk rijksoverheidorgan/overheidsdienst/ambtenaar, 1945-

Deze verstrekken al dan niet op verzoek gegevens die relevant zijn voor taken en werkzaamheden op het gebied van militaire inlichtingen en veiligheid aan de minister van Defensie

RIOD/NIOD, 1996-2002

Deze instelling heeft een onderzoek verricht naar en een rapport opgesteld over de oorzaken en gebeurtenissen die hebben geleid tot de val van Srebrenica alsmede de ontwikkelingen die daarop zijn gevolgd.

1.5 Handelingen

Per bedrijfsproces zijn de handelingen opgesomd die door de minister (of verschillende organisatorische eenheden binnen Defensie namens de minister) of andere actoren krachtens hun bevoegdheid ten opzichte van de minister verricht worden.

In het MIO is het begrip "handeling" gedefinieerd als: "een complex van activiteiten, dat een overheidsorgaan verricht op de vervulling van de taak". Dit vloeit voort uit een geattribueerde, gemandateerde en/of gedelegeerde bevoegdheid en levert een product aan de omgeving op.³ Bij producten van de overheid aan de omgeving denkt men in het algemeen het eerst aan producten aan de samenleving. De producten van de handelingen, verricht bij Defensie, hebben echter een ander karakter. Het eindproduct van het ministerie van Defensie aan de omgeving, de Nederlandse samenleving (en steeds meer ook de internationale samenleving) is de krijgs-

---

3. Zie *Handelend optreden. Overheidshandelen: modellen, onderzoeksmethoden en toepassingen* (?s-Gravenhage, 1994).

macht. Deze krijgsmacht maakt echter tegelijkertijd deel uit van het ministerie, zodat het eindproduct van Defensie (een deel van) Defensie zelf is! Dit heeft gevolgen voor de formulering van handelingen van Defensie in die zin, dat zij intern gericht zijn en niet direct een product aan de samenleving opleveren. Een deel van de organisatie van Defensie is daarbij de omgeving voor het handelen van een ander deel van de organisatie. Bijvoorbeeld, de handeling “het voorbereiden en vaststellen van het strategische en tactische kader voor de uitvoering van militaire operationele aangelegenheden in nationaal en internationaal verband”, namens de minister verricht door de Chef Defensiestaf en de chefs van staven van de krijgsmachtdelen, is gericht op de operationele eenheden van de krijgsmachtdelen als “omgeving”, want deze worden zodoende een kader geboden waarin zij opereren en voorbereid worden op hun taakuitvoering. Vaak ontbreekt een wettelijke grondslag voor dergelijke handelingen, aangezien zij niet voortvloeien uit wettelijke bepalingen maar uit taakomschrijvingen en bepaalde doelstellingen gericht op het optimaal laten functioneren van de krijgsmacht.

Hoewel het beleidsterrein militaire operatiën verdeeld is in een viertal taakgebieden (territoriale verdediging van Nederland, bijdrage in bondgenootschappelijk verband, bijdrage aan internationale vrede en veiligheid, militaire bijstand en steunverlening) valt binnen deze taakgebieden een groot aantal handelingen met een algemeen karakter te onderkennen. Deze algemene handelingen zijn in paragraaf 3.4 opgenomen, en beslaan de handelingen met betrekking tot beleidsontwikkeling, beleidsvaststelling en beleidsevaluatie.

1.6 Verantwoording actualisatie 2002

Het PIVOT-rapport nr. 50, *Te land, ter zee en in de lucht, Een institutioneel onderzoek naar taken en handelingen op het beleidsterrein militaire operatiën van het ministerie van Defensie en voorgangers, 1945-1993* bestreek zoals de titel al aangeeft de periode tot en met 1993. De selectielijst die is gebaseerd op dit rapport werd vastgesteld bij beschikking van 26 april 2002 (Stcrt. 2002/14).

De aanvulling handelt over de periode 1994-2002. De cesuur wordt gelegd bij het verschijnen van het eindrapport van het NIOD. Het onderzoek werd uitgevoerd in de periode mei-augustus 2002 door H.E.M. Mettes van het DARIC/CAD van het ministerie van Defensie. Hierbij werd intensief gebruik gemaakt van het defensie-intranet. Daarnaast werden Kamerstukken, wet- en regelgeving, onderzoeksrapporten en defensienota's geraadpleegd. De heer drs. R.J.A. van Gils van het Instituut voor Militaire Geschiedenis/KL verzorgde het geheel vernieuwde overzicht van de Nederlandse deelname aan vredesoperaties sinds 1950 dat u vindt vanaf pagina 219.

De paragrafen 7.3.10 Meteorologisch onderzoek en 7.3.11 Topografie en landkaarten werden geschreven door Laurens Verbeek voor het concept van het *deelrapport In voorkomend geval, een institutioneel onderzoek op het taakveld militaire bijstand en steunverlening*. De oorspronkelijke tekst werd gehandhaafd maar is waar nodig aangevuld. Een deel van de actualisatie van hoofdstuk 4.3, in concreto inzake militaire luchtinfrastructuur is van de hand van L. Hovy en is overgenomen uit *Luchtvaart gebonden, een institutioneel onderzoek op het terrein van de burgerluchtvaart, 1945-1993*, PIVOT-rapport 16 ('s-Gravenhage 1994). De passage betreffende de taak en conclusies van het NIOD-onderzoek naar de val van Srebrenica is afkomstig de speciale internetpagina van het NIOD, www.srebrenica.nl en is gebaseerd op een persbericht.

2 DE ORGANISATIE VAN HET MINISTERIE VAN DEFENSIE EN VOORGANGERS

2.1 Algemeen

Hieronder wordt de organisatiestructuur van het ministerie van Defensie en voorgangers Oorlog en Marine (tot 1959) beschreven. Na een algemene beschouwing over de structuur van en de organisatorische verhoudingen binnen het ministerie van Defensie, volgt er een beschrijving die de bijzondere kenmerken weergeeft van de organisatie in verschillende perioden.

De periode 1945-1993 geeft een voortdurende verandering te zien in de organisatie van het ministerie van Defensie. De wijzigingen in de organisatie hangen samen met wijzigingen in de opvattingen over de gewenste mate van centralisatie van de besluitvorming binnen Defensie: moet het zwaartepunt bij de (politieke) top en de centrale afdelingen direct onder die top liggen of moeten juist de drie krijgsmachtdelen landmacht, luchtmacht en marine zoveel mogelijk beslissingsruimte krijgen? Bovendien spelen bij elke reorganisatie doelmatigheidsoverwegingen een rol. Het dilemma dat altijd heeft bestaan ten aanzien van de ideale organisatie van het ministerie van Defensie is dus enerzijds het streven van de bewindslieden om zo veel mogelijk controle uit te kunnen oefenen op de werkzaamheden van de afzonderlijke krijgsmachtdelen en anderzijds het streven van de krijgsmachtdelen naar een zo groot mogelijke zelfstandigheid van beleid.

Van 1963 tot 1976 heeft een zogenaamde verticale organisatiestructuur bestaan. De voorstanders van de verticale organisatie gebruiken als argument, dat dit militair-strategisch het beste zou zijn, aangezien de krijgsmachtdelen immers ook ieder afzonderlijk deel uitmaken van NAVO-eenheden en eigen NAVO-taken hebben. Zij kunnen daarom in een verticale structuur, waarin ze zoveel mogelijk beslissingsruimte krijgen, doelmatig en taakgericht werken.⁴ In een horizontale of functioneel ingerichte defensie-organisatie ligt de nadruk op samenhang van de activiteiten van de drie krijgsmachtdelen en worden deze samenhangende taken door centrale afdelingen of directies, direct onder de politieke leiding, uitgevoerd. De scheiding van taken tussen de staatssecretarissen is in verband hiermee functioneel, bijvoorbeeld een staatssecretaris voor materiële zaken en één voor personele zaken. De voorstanders van deze organisatievorm benadrukken dat deze de minister grotere greep op het geheel biedt en hem minder afhankelijk maakt van de wensen van de krijgsmachtdelen. Dit komt de vorming van een geïntegreerd en doelmatig beleid ten goede. Bij de voorstanders van een horizontale defensie-organisatie speelt de politieke overtuiging, dat de minister vergaande controle op de krijgsmachtdelen moet kunnen uitoefenen, een belangrijke rol.⁵

In 1976 is als reactie op de zogenaamde verticale structuur de matrix-organisatie ingevoerd. Eigenlijk is een matrix-organisatie een compromis tussen twee principes geweest. Enerzijds bleven de krijgsmachtdelen vrijwel onveranderd voortbestaan, anderzijds werd boven op de krijgsmachtdelen een centraal apparaat gebouwd, dat richtlijnen en aanwijzingen kon geven en de uitvoering van het beleid door de krijgsmachtdelen kon controleren. In 1992 is de matrix-structuur losgelaten en hebben de krijgsmachtdelen weer een grotere beleidsverantwoordelijkheid gekregen. Het centrale apparaat heeft geen functionele aanwijzingsbevoegdheid meer en de krijgsmachtdelen worden nu geleid door de bevelhebbers die verantwoordelijk zijn geworden voor het integrale krijgsmachtdeelbeleid.

---

4. Zie bijvoorbeeld het antwoord van minister De Jong op Kamervragen over de invoering van de nieuwe verticale organisatiestructuur, *HTK 1963-1964*, 7400 X, nr. 7, pp. 5-6.

5. Zie bijvoorbeeld de *Defensienota 1974*, 116-19, waarin minister Vredeling de nieuwe matrix-organisatie aankondigt. Dit werd mede voorbereid door de werkgroep Analyse Doelstellingen Defensie, zie *ibid*, 17, 29.

Vóór 1992 werden de krijgsmachtdelen niet bestuurd door de bevelhebbers, maar door de krijgsmachtdeelraden. Tot 1976 nam de minister en/of de staatssecretarissen in die raden de belangrijke beleidsbeslissingen. Dit betekende dat hij beslissingen over het marinebeleid in de Admiraliteitsraad nam, beslissingen over landmachtbeleid in de Legerraad en beslissingen over luchtmachtbeleid in de Luchtmachtraad. Coördinatie van het beleid, bijvoorbeeld in de Defensieraad, was hierdoor nog moeilijk te verwezenlijken. Dit werd nog extra bemoeilijkt doordat de financiële middelen via een vaste sleutel over de drie krijgsmachtdelen werden verdeeld, hetgeen betekende dat de minister geen invloed meer kon uitoefenen op de verdeling van het defensiebudget over de krijgsmachtdelen, nadat dit door de Staten-Generaal was vastgesteld.

Sinds 1976 heeft de minister geen zitting meer in de krijgsmachtdeelraden, die daardoor ambtelijke toporganen van de krijgsmachtdelen zijn geworden. Van 1976 tot 1992 hebben de krijgsmachtdeelraden besluiten genomen op grond van collegiale besluitvorming. Zoals gezegd hebben sinds 1992 de bevelhebbers de leiding over de krijgsmachtdelen en worden zij door de krijgsmachtdeelraden geadviseerd over de hoofdlijnen van het beleid.

2.2 Periode 1945-1963

Tot 1959 bestonden twee afzonderlijke ministeries: het ministerie van Oorlog, waaronder de krijgsmachtdelen land- en luchtmacht ressorteerden, en dat van Marine, waar de zeemacht onder viel. De luchtmacht werd pas officieel een zelfstandig krijgsmachtdeel in 1953, ressorterend onder het ministerie van Oorlog. In dat jaar kreeg ze ook het predikaat "Koninklijk".⁶ Reeds in 1947 echter bestond er een afzonderlijke Luchtmachtstaf en in 1950 werden de directies Materieel en Personeel luchtmacht formeel ingesteld.⁷ In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog werden de taken ten aanzien van de beleidsterreinen operationeel en materieel voor de (nog kleine) luchtmacht verricht door de Generale Staf en de dienst van de kwartiermeester-generaal van de landmacht. Ten aanzien van het beleidsterrein militair personeel werden tot 1963 de voornaamste taken voor zowel land- als luchtmacht verricht door het directoraat Militair Personeel van het ministerie van Oorlog (sinds 1959 Defensie).

De organisatie van het ministerie van Marine werd al in 1945 vastgesteld. Naast een Marinestaf bestonden de hoofdafdelingen Materieel, Personeel en Intendance en Administratie. Een bijzonderheid is dat tot 1950 deze hoofdafdelingen niet onder de secretaris-generaal hebben geressorteed, maar rechtstreeks onder de minister hebben gestaan. In 1950 besloot de minister in de Admiraliteitsraad dat ook de hoofdafdelingen onder de secretaris-generaal moesten ressorteren.

Sinds 1947 bestond er een personele unie tussen beide ministersfuncties en sinds 1953 bestond er ook een gezamenlijk Kabinet van de minister van Oorlog en Marine. Na verloop van tijd werd de minister, wanneer hij in beide functies naar buiten trad, "Minister voor Defensie" genoemd. De uiteindelijke samenvoeging van beide ministeries tot ministerie van Defensie gebeurde per KB van 19 mei 1959. Ook de eerste jaren na de samenvoeging van beide ministeries bleef het krijgsmachtdeel Koninklijke Marine onveranderd functioneren naast de afdelingen van het ministerie van Defensie die voor land- en luchtmacht werkten.

Tenslotte zijn in de jaren vijftig horizontale, functionele raden ingesteld om de minister van Oorlog en van Marine van advies te dienen en om de samenwerking tussen de krijgsmachtdelen op de diverse beleidsterreinen te bevorderen en te coördineren. Deze raden waren het Comité Verenigde Chefs van Staven op operationeel gebied, de Personeelraad op personeelsgebied en de Materieelraad op materieelgebied. In deze raden hadden van elk krijgsmachtdeel de hoofden van de verschillende functiegebieden zitting.

---

6. KB van 11-3-1953 (Stb. 134).

7. Ministeriële beschikking, d.d. 13-9-1950, Geh.La D216, ingaande 1-10-1950.

2.3 Periode 1963-1976

In 1963 reorganiseerde minister De Jong het ministerie van Defensie en voerde daarbij de zogenaamde verticale organisatiestructuur in. De zelfstandigheid van de drie krijgsmachtdelen werd tot vlak onder de minister doorgetrokken. Elk krijgsmachtdeel kreeg een eigen staatssecretaris en een eigen plaatsvervangend secretaris-generaal. Op de belangrijkste beleidsterreinen, zoals operationeel, personeel en materieel, werden de taken in principe verricht door de verschillende afdelingen van elk krijgsmachtdeel. Als coördinerende en adviserende organen bleven het Comité Verenigde Chefs van Staven, de Personeelraad en Materieelraad bestaan. Op centraal niveau werden enkele zelfstandige, overkoepelende afdelingen ingesteld, zoals Dienstplichtzaken, Comptabiliteit en Gebouwen, Werken en Terreinen, die taken verrichtten voor alle drie de krijgsmachtdelen. Zo ontstonden drie zuilen, waarin het beleid werd voorbereid en uitgevoerd, waarbij bepaalde taken, zoals comptabiliteit, personeelszaken en juridische zaken, juist gecentraliseerd werden en werden ondergebracht bij een centrale organisatie.

Bovendien werd in 1963 een grote staf of grote raad ingesteld, de latere Defensieraad, die als toporgaan boven de krijgsmachtdelen werd gesteld. De Defensieraad adviseerde de minister op het hoogste niveau over alle zaken van belang voor het defensiebeleid. In de Defensieraad zat de minister voor. Dit betekende dat hij formeel zowel de Defensieraad voorzat, als de krijgsmachtdeelraden. In de praktijk werden de krijgsmachtdeelraden voorgezeten door de staatssecretarissen.

De Defensieraad bestond uit de minister (voorzitter), de staatssecretarissen van de krijgsmachtdelen, de secretaris-generaal, de plaatsvervangende secretarissen-generaal, de voorzitter van het Comité Verenigde Chefs van Staven, de voorzitter van de Materieelraad, de voorzitter van de Personeelraad, de voorzitter van de Geneeskundige Raad (ingesteld in 1967), de Coördinator Voorlichtingsaangelegenheden (voorzitter van het Comité Hoofden van Voorlichtingsdiensten) en eventueel andere door de minister aan te wijzen autoriteiten. Sinds 1969 had ook de directeur Juridische Zaken hierin zitting. Als secretaris trad op de adjudant van de minister. In 1971 werden de bevelhebbers der land-, lucht- en zeestrijdkrachten aan de Defensieraad toegevoegd en werd de Inspecteur-Generaal der krijgsmacht als buitengewoon lid benoemd. Ook werd een permanent secretariaat ingesteld.

In 1969 stelde de Minister van Defensie het bureau Algemene Beleidszaken in. In 1976 werd dit bureau samengevoegd met het bureau Ontwapeningsaangelegenheden tot directie Algemene Beleidszaken. De functie van directeur Algemene Beleidszaken is te beschrijven als die van politieke topadviseur van de minister. Hij vergezelt de minister bij alle buitenlandse reizen en bijeenkomsten met een politiek karakter, zoals NAVO-bijeenkomsten. Alle stukken die in het kader van het informeren van de Staten-Generaal door de minister worden aangeboden worden door de directie Algemene Beleidszaken geredigeerd en beoordeeld op hun politieke haalbaarheid en worden getoetst aan het vigerende defensiebeleid. De directeur Algemene Beleidszaken is verantwoordelijk voor de inhoud van de defensienota en de memorie van toelichting bij de begroting. Daarmee is de directie Algemene Beleidszaken een belangrijke adviserende organisatie-eenheid voor de minister bij alle politiek gevoelige Defensie-aangelegenheden.

De kritiek op deze organisatievorm kreeg in de jaren zestig een steeds grotere omvang. Door de grote zelfstandigheid van de krijgsmachtdelen was het welhaast onmogelijk om een geïntegreerd defensiebeleid te voeren. Sinds het eind van de jaren zestig, toen de omvang van het defensie-budget ter discussie kwam te staan, rezen politieke bezwaren tegen de drie zuilenstructuur van de defensie-organisatie. In verschillende commentaren en rapporten van politieke

partijen uit die jaren werd gewezen op de te grote autonomie van de krijgsmachtdelen, die elk een eigen aansluiting hadden op een groter NAVO-verband.⁸ De minister had weinig keuzevrijheid bij de besteding van het budget; hij kon de prioriteit van de wensen van het ene krijgsmachtdeel tegenover die van het andere niet werkelijk afwegen. Volgens de critici was het, bij gebrek aan informatie betreffende de besteding van de budgetten binnen de krijgsmachtdelen, voor het parlement evenmin mogelijk de jaarlijkse defensiebegroting werkelijk kritisch te bezien.⁹

De verschillende hervormingsvoorstellen die in deze periode werden gedaan, kwamen neer op:

- a) verandering van de organisatie, zodanig dat de minister een organisatorisch instrument zou krijgen om de planningsprocessen binnen de defensiestructuur te beïnvloeden
- b) verandering van het planningsproces zelf van een versnipperd naar een geïntegreerd en centraal gecoördineerd proces.¹⁰

Daarom werd er gezocht naar een organisatievorm die de invloed van de minister op de krijgsmachtdelen zou vergroten, waardoor zijn ruimte om een eigen defensiebeleid te ontwikkelen groter zou worden.

Minister De Koster, die in 1971 aantrad, was een voorstander van een meer horizontale organisatievorm en hij stelde slechts één staatssecretaris aan in plaats van één voor elk krijgsmachtdeel. Dit betekende onder meer dat de krijgsmachtdeelraden niet meer door een eigen staatssecretaris konden worden voorgezeten. De raden werden daarom in de praktijk voorgezeten door de plaatsvervangende secretarissen-generaal, hoewel de minister formeel nog steeds voorzitter was.¹¹ Onder het kabinet-Den Uyl (1973-1977) werd deze trend voortgezet. Minister Vredeling benoemde twee functionele staatssecretarissen, respectievelijk voor materieel- en personeelszaken. In de Defensienota 1974 presenteerde Vredeling de grote lijnen van de komende reorganisatie van het ministerie.

2.4 Periode 1976-1992

In december 1976 werd de zogenaamde matrix-organisatie voor het ministerie van Defensie ingevoerd. Direct onder de politieke en ambtelijke top (minister, staatssecretarissen en secretaris-generaal) werden enkele centrale directoraten-generaal (Materieel, Personeel, Economie & Financiën) en de Defensiestaf ingesteld. De voornaamste taak van deze centrale organen werd het formuleren van de randvoorwaarden voor het te voeren beleid, coördineren van de activiteiten van de krijgsmachtdelen en het toetsen van de beleidsuitvoering door de krijgsmachtdelen aan de vastgestelde randvoorwaarden. De horizontale, functionele raden werden opgeheven. In plaats van het Comité Verenigde Chefs van Staven, de Personeelraad en de Materieelraad zijn het Comité Chefs van Staven/Bevelhebbers, het Comité Personeel en het Comité Materieel ingesteld, die onder leiding staan van de centrale directeuren-generaal. Daarbij is ook een Comité Economie en Financiën ingesteld. In de comités vindt onderlinge afstemming van het beleid plaats tussen de centrale directoraten-generaal en de krijgsmachtdelen.

Bij de drie krijgsmachtdelen werden directies ingesteld voor de functiegebieden operationeel, personeel, materieel en economie & financiën. Zowel de hoofden van de centrale organisatie, de directeuren-generaal en de Chef Defensiestaf, als de hoofden van de directies van de

---

8. PvdA-nota *Doelmatig Defensiebeleid* (Amsterdam, 1968); KVP-nota 'Defensie in de jaren '70' (?s-Gravenhage, 1972). Zie ook het rapport van de Commissie Van Rijkevorsel 'De toekomst van de Nederlandse defensie' (?s-Gravenhage, 1972).

9. Voor deze kritiek zie o.a. het rapport van de Commissie Van Rijkevorsel, pp. 51-54, en de PvdA-nota, pp. 30-39.

10. Rapport Commissie Van Rijkevorsel, pp. 46-47 en 51-53; PvdA-nota, pp. 36-38 en 40-49; KVP-nota, pp. 63-67 en 71-72.

11. De Koster zette zijn ideeën uiteen in de nota *Defensie, waarheen in de komende 10 jaar?* (?s-Gravenhage, 1972).

krijgsmachtdelen, de directeuren Personeel, Materieel, Economie & Financiën en de chefs van de krijgsmachtstaven, stonden rechtstreeks onder de leiding van het ministerie. Dit betekende in principe dat afdelingshoofden van de directies van de krijgsmachtdelen zowel onder hun eigen hiërarchische directeur of chef staf vielen, alsook aanwijzingen vanuit de centrale organen konden krijgen, hetgeen kenmerkend is voor een matrix-organisatie.

In 1978 werd het Nederlands Defensie Planning Proces (NDPP) ingevoerd, dat resulteerde in één geïntegreerd defensieplan, samengesteld uit de verschillende plannen van de krijgsmachtdelen en samenhangend met het NAVO-planningsproces. Ook door middel van dit planningsproces kwam er meer centrale sturing en coördinatie van de activiteiten van de krijgsmachtdelen.

De matrixorganisatie bleek niet de voordelen op te leveren die ervan werden verwacht. De krijgsmachtdelen behielden volgens de critici grotendeels hun oude taken, alleen kwamen daar op centraal niveau nieuwe bij; de verwachte besparing door doelmatiger werken bleef uit. De Walrusaffaire¹² (1984/1985) bracht bovendien aan het licht, dat de politieke top nog steeds onvoldoende controle had op de kosten van bepaalde projecten, wanneer men vanuit de krijgsmachtdelen niet voldoende informatie verschafte. Als grote nadeel van de matrix werd ook ervaren dat de afbakening van functies en bevoegdheden tussen centrale functionarissen en functionarissen in de krijgsmachtdelen onduidelijk was geworden en dat besluitvormingsprocessen bureaucratisch en traag verliepen.¹³ In de *Defensienota 1991* worden de nadelen van de matrix-organisatie genoemd, zoals de te sterke spreiding van verantwoordelijkheden over vele functionarissen en een trage besluitvorming. Bovendien wordt in de *Defensienota* nog aangevoerd, dat de matrixorganisatie te log was om doeltreffend de omvangrijke inkrimpingsoperatie van Defensie uit te kunnen voeren.¹⁴

2.5 Periode 1992-1993

De matrix-organisatie werd in 1992 vervangen door de concern-structuur. Het uitgangspunt van de matrix-organisatie bleef onveranderd gehandhaafd, namelijk dat de politieke leiding greep dient te hebben op de voorbereiding van het beleid en inzicht moet hebben in de uitwerking en de uitvoering. Als nieuw uitgangspunt gold dat ook de leiding van een krijgsmachtdeel greep moest krijgen op de vormgeving van het krijgsmachtdeelbeleid, in het bijzonder de herstructurering. Twee andere uitgangspunten waren een goede bedrijfsvoering door delegatie van bevoegdheden en tenslotte de personele reductie van de defensie-organisatie als geheel. De belangrijkste doelstelling van Defensie bleef het leveren van gevechtskracht.

Concreet betekent dit, dat in de nieuwe organisatie de krijgsmachtdelen worden bestuurd door de bevelhebbers. In de krijgsmachtdeelraden, tot 1992 organen waarin collegiale besluitvorming plaatsvond, worden de bevelhebbers nu geadviseerd door de hoofden van de verschillende functiegebieden. Binnen de krijgsmachtdelen is dus niet meer het collectief (de krijgsmachtdeelraad) verantwoordelijk, maar één functionaris, namelijk de bevelhebber. Bij hem berust de integrale verantwoordelijkheid voor het functioneren van het krijgsmachtdeel. Dit betekent dat de directeuren van de krijgsmachtdelen hiërarchisch ondergeschikt zijn aan de bevelhebbers.

Bij de centrale organisatie vindt afstemming van het beleid plaats onder leiding van de secretaris-generaal of, bij planningsaangelegenheden, onder leiding van de Chef Defensiestaf.

---

12. De kosten van de bouw van onderzeeboten, die als type-aanduiding Walrus-klasse hadden gekregen, bleken in de bouwfase veel hoger uit te vallen dan was gepland en waarmee de Staten-Generaal had ingestemd.

13. Zie voor een samenvatting van de voornaamste kritiekpunten J. Oskam, *Reorganisatie van de Defensietop* (Rotterdam, 1978), en de *Defensienota 1991*, 217.

14. *Defensienota 1991*, hst. 11.

Door de afschaffing van de matrixorganisatie is de bevoegdheid van de directeuren-generaal om rechtstreeks functionele richtlijnen te geven aan de directeuren van de krijgsmachtdelen ingetrokken. Een richtlijn kan nu alleen via de secretaris-generaal aan de leiding van de krijgsmachtdelen worden verstrekt.

Om de beleidsvoorbereiding verder te verbeteren is het Departementaal Beraad ingesteld. Hierin hebben onder leiding van de secretaris-generaal zitting de Chef Defensiestaf, de bevelhebbers en de directeuren-generaal. In het beraad worden afspraken gemaakt omtrent de richting en wijze van de beleidsvoorbereiding. De besluitvorming over deze beleidsvoorbereiding vindt plaats in de Defensieraad, die het hoogste overlegorgaan blijft, al wil in de praktijk de betekenis van de Defensieraad niet altijd zo groot zijn als de formele taakomschrijving suggereert.

De hoofdtaak van de centrale organisatie blijft "het sturen van de krijgsmachtdelen in termen van ter beschikking te stellen middelen en gewenste productie". De sturing gebeurt door een aantal instrumenten:

- het Integrale Defensie Planning Proces (IDPP), waarmee taken en middelen in plannen worden vastgelegd;
- het begrotingsproces;
- centraal gevoerd arbeidsvoorwaardenoverleg;
- programmatische bevordering van de doelmatigheid, onder meer door gebruikmaking van "single service management".

De Chef Defensiestaf bestuurt het IDPP en is de hoogste adviseur van de minister op het gebied van het operationele beleid. Hij vervult in de planning een belangrijke rol bij de sturing van de krijgsmachtdelen. De directeuren-generaal zijn belast met de ontwikkeling van en advisering over de hoofdlijnen van het beleid en zorgen tevens voor de beleidsoverdracht aan de krijgsmachtdelen.

2.6 Periode 1994-2002

Als centrale kenmerken in de periode 1994-2002 zijn te onderscheiden de omvorming van de centrale organisatie tot een kerndepartement onder gelijktijdige plaatsing op een afstand van (verzelfstandigde) uitvoerende diensten, alsmede personeelsreductie, herstructurering en verkleining van de omvang en taken van de zogenaamde Haagse staven. Daarnaast werd de positie van de chef defensiestaf voortdurend aangepast en versterkt.

In het kader van de doelmatigheidsoperatie en overeenkomstig de koers, uitgezet in de Defensienota 1991 en de Prioriteitennota, werd op 1 januari 1995 de Groep Defensie-Ondersteuning (GDO) opgericht. Uitgangspunt van de GDO was het op afstand plaatsen van uitvoerende taken van de centrale organisatie, in lijn met het beginsel van scheiding van beleid en uitvoering. In het dienstonderdeel GDO werden organisatie-eenheden met uitvoerende taken ondergebracht. Hierdoor werd mede bereikt dat de centrale organisatie zich beter kon concentreren op haar kerntaken: beleidsvoorbereiding en besturing van de krijgsmacht. Afnemers van de GDO waren de krijgsmachtdelen.

In september 1994 stelde de staatssecretaris een *task force doelmatigheidswinst* in.¹⁵ Deze werkgroep diende voor 14 november 1994 een inventarisatie te maken van de mogelijkheden tot doelmatigheidswinst in de overhead en ondersteuning van de krijgsmacht op te stellen alsmede een plan van aanpak voor vervolgonderzoek. Tegelijkertijd werd een regiegroep doelmatigheidswinst opgericht.¹⁶ Deze regiegroep doelmatigheidswinst stuurde diverse projectorganisaties en externe adviseurs aan. Een dertigtal projectorganisaties deden onderzoek

15. M.B. van 7 september 1994, nr. 21431/94.

16. Beschikking van 7 september 1994, nr. D 151/94/28190.

om de bevindingen van de taskforce verder uit te werken.

Het eindrapport van de task force concludeerde dat verwante activiteiten die tot dan toe door de krijgsmachtdelen afzonderlijk werden verricht in een verzelfstandigde interservice organisatie moesten worden samengevoegd. Op een aantal terreinen werd nog vervolgonderzoek ingesteld.

Op 1 april 1996 werd het Defensie Interservice Commando (DICO) opgericht, onder gelijktijdige opheffing van de GDO. Nagenoeg alle bedrijven en diensten van de GDO werden opgenomen in het DICO.

Op de dag van de officiële opening van de Koningin Beatrixkazerne te Den Haag op 25 maart 1998 werd het Wapen der Koninklijke Marechaussee officieel de status van vierde krijgsmachtdeel verleend. De commandant der Koninklijke Marechaussee wordt voortaan als bevelhebber aangemerkt en staat als zodanig op één lijn met de bevelhebbers van de Koninklijke Marine, -Landmacht en -Luchtmacht.

Deze verschuiving van taken van de krijgsmacht heeft zijn weerslag op de organisatie. Zo wordt de rol van de chef defensiestaf bij de aansturing van vredesoperaties versterkt evenals de samenwerking tussen de krijgsmachtdelen. Staven worden, eventueel gedeeltelijk, verkleind dan wel samengevoegd. De politieke leiding hecht groot belang aan sturingsmogelijkheden over de krijgsmacht. Om deze te vergroten wordt er gestudeerd op een concentratie van stafniveaus bij de centrale organisatie en de integratie van stafniveaus bij de krijgsmacht.

Begin 1999 is het Politiek topberaad uitgebreid met de bevelhebbers. Hiertoe werd besloten om de communicatie tussen de eerstverantwoordelijke functionarissen te verbeteren. Vanaf 1 juni 1999 leggen de bevelhebbers, de commandant DICO en de chef defensiestaf periodiek verantwoording af over de taakuitvoering, de operationele gereedheid, de bedrijfsvoering en actuele thema's in zogenaamde top rapportages. Zij rapporteren hierin of door hen is voldaan aan opgedragen doelstellingen.

Op 1 maart 2002 werden de directoraten-generaal Personeel en Materieel samengevoegd tot Personeel en Materieel. Het DG Economie en Financiën werd opgeheven en vervangen door Financiën en Control.

3 HET BELEIDSTERREIN MILITAIRE OPERATIËN

3.1 Overheidstaken op het beleidsterrein militaire operatiën

De grondslag voor de overheidstaken op het gebied van de Nederlandse defensie is gelegen in het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, waarin ondermeer wordt verklaard dat “de handhaving van de onafhankelijkheid en de verdediging van het Koninkrijk’ een aangelegenheid van het Koninkrijk is. De Grondwet stelt vervolgens: “tot bescherming der belangen van de staat is er een krijgsmacht, bestaande uit vrijwillig dienenden en dienstplichtigen’ en “de regering heeft het oppergezag over de krijgsmacht’.¹⁷ De feitelijke afschaffing van de opkomstplicht noopte tot een herziening van de Grondwet die in 1995¹⁸ haar beslag kreeg. Artikel 98, eerste lid luidde voortaan: Tot bescherming van de belangen van de staat is er een krijgsmacht die bestaat uit vrijwillig dienenden en mede kan bestaan uit dienstplichtigen. Op grond van de in het Statuut en de Grondwet neergelegde bepalingen kan de hoofddoelstelling op het taakgebied defensie geformuleerd worden als het met militaire middelen handhaven van de in- en uitwendige veiligheid van het Koninkrijk der Nederlanden. Om deze hoofddoelstelling en de daaruit voortvloeiende taken uit te kunnen voeren namens de regering tot 1959 de ministers van Marine en van Oorlog het gezag uit over de krijgsmacht; sinds 1959 is dit de Minister van Defensie. Het ministerie van Defensie beschikt over een krijgsmacht, die bestaat uit drie (krijgsmacht)delen: de Koninklijke Marine, de Koninklijke Landmacht en de Koninklijke Luchtmacht (alsmede de Koninklijke Marechaussee). Deze organisatie schept het kader voor militair personeel om effectief gebruik te maken van militair materieel.

De opbouw en instandhouding van militair personeel en materieel is echter geen doel op zich, maar vormt een randvoorwaarde om tot de uitvoering van de hoofddoelstelling te komen. De beleidsterreinen militair personeel en militair materieel, alsmede andere taakvelden die als randvoorwaarden kunnen worden beschouwd, zijn reeds beschreven in andere institutionele onderzoeken (zie 1.2).¹⁹ Het beleidsterrein militaire operatiën behelst de daadwerkelijke uitvoering van de handhaving van de in- en uitwendige veiligheid van het Koninkrijk der Nederlanden, en een deel van de voorbereiding daarvan. Het wordt onderverdeeld in vier subdoelstellingen, de zogenaamde taakvelden:²⁰

- I- Het zorgdragen voor de territoriale verdediging van het Koninkrijk der Nederlanden (hst. 4).
- II- Het in bondgenootschappelijk verband leveren van een bijdrage aan de verdediging van het bondgenootschappelijk verdragsgebied (hst. 5).
- III- Het in internationaal verband leveren van een bijdrage aan internationale vrede en veiligheid (hst. 6).
- IV- Het verlenen van militaire bijstand en steun in het openbaar belang (hst. 7).

Deze taakvelden overlappen elkaar gedeeltelijk, zeker wat de beleidsvoorbereiding en -evaluatie betreft. Een aantal handelingen die hieruit voortvloeien zijn voor alle vier taakvelden hetzelfde, zoals bijvoorbeeld het voorbereiden en bepalen van het Defensiebeleid, het instellen, wijzigen, verplaatsen en opheffen van organisatie-onderdelen of het voorbereiden van het overleg met en het informeren van de Staten-Generaal. In plaats van al deze handelingen apart op te nemen in de hoofdstukken die de taakvelden beschrijven is gekozen om ze op te nemen in een aparte lijst met algemene handelingen (3.3.4). De handelingen die voor de respectievelijke taakvelden overblijven zijn voornamelijk gerelateerd

17. Artikel 3, lid 1, Statuut van het Koninkrijk der Nederlanden 1954 (Stb. 503), zoals gewijzigd in 1975 (Stb. 617) en 1985 (Stb. 148 en 452). Artikel 98, lid 1 en 2, Grondwet 1987 (Stb. 458).

18. Stb. 1995, nr. 401.

19. In *Geef acht* (PIVOT-rapport nr. 25), 103 en 129, wordt in verband met opleidingen en ontwikkeling, sport en ontspanning bij de KL gesteld dat deze in het RIO van het beleidsterrein militaire operatiën zouden worden beschreven. Er is inmiddels besloten om dit, in het kader van het onderhoud van het BSD militair personeel, daar op te nemen.

20. Deze deeltaakvelden zijn enigszins anders geformuleerd dan de ‘officiële’ subdoelstellingen zoals weergegeven in 1.2, om ze beter aan te laten sluiten op de titels van de hoofdstukken waarin ze worden behandeld.

aan wet- en regelgeving en de uitvoering van beleid door de (afdelingen van) de krijgsmachtdelen.

Taakveld I beslaat kortgezegd de verdediging van het Nederlandse territorium en dat van de Nederlandse Antillen. De territoriale verdediging van Nederlands-Indië, Nieuw-Guinea en Suriname is in dit institutioneel onderzoek buiten beschouwing gelaten - afgezien van de beleidsmatige voorbereiding daarvan - daar de onderhavige archieven (die ten dele al reeds zijn bewerkt) niet aan een PIVOT-onderzoek zullen worden onderworpen, gezien hun specifieke karakter en het feit dat het beschrijven van handelingen voor toekomstige archiefselectie niet meer van toepassing is op deze gebieden.

Naast de beschrijving van het wettelijke kader voor de uitoefening van het militair gezag onder oorlogsomstandigheden en aanverwante maatregelen en bevoegdheden, komt in hoofdstuk 4 voornamelijk de (voorbereiding van de) uitoefening van de territoriale verdediging aan de orde. In vredetijd worden militairen geoefend en voorbereid op hun taken, en wordt gezorgd voor een optimale mobiliteit, communicatie en veiligheid. Randvoorwaarden die ook in dit hoofdstuk zijn opgenomen zijn ceremoniële en protocollaire aangelegenheden die verband houden met de traditie en het gezicht van de krijgsmacht, en het verwerven van en toezicht houden op militaire (oefen)terreinen en het aanleggen van strategische verdedigingswerken die buiten het beleidsterrein rijkshuisvesting (zie 1.2) vallen. Deze aspecten komen alle terug in de territoriale verdediging van de Nederlandse Antillen, waar zich echter ook enige specifieke aspecten voordoen met betrekking tot de militaire taken aldaar.

Taakveld II behelst de Nederlandse inbreng binnen de bondgenootschappelijke verbanden van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO), de Westeuropese Unie (WEU) en aanverwante organisaties. In hoofdstuk 5 wordt de geschiedenis en opzet van deze organisaties beschreven. De toetreding van Nederland in deze organisaties had beduidende gevolgen voor de ontwikkeling van het Defensiebeleid, de taken van de krijgsmacht (die gedeeltelijk of geheel onder bondgenootschappelijk bevel werden geplaatst en soms in het buitenland werden gestationeerd) en het strategische concept van de territoriale verdediging van Nederland. De positie en taken van Nederland in de NAVO en WEU worden weergegeven, alsmede de planning in deze organisaties. De handelingen die in dit kader worden verricht vallen alle onder de algemene handelingen.

Taakveld III betreft internationale vrede en veiligheid, en valt in twee delen uiteen: de Nederlandse bijdrage aan vredesoperaties en de Nederlandse bemoeienis met wapenbeheersing. In hoofdstuk 6 komt de rol van Nederland in organisaties zoals de Verenigde Naties (VN), de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) en het International Atomic Energy Agency (IAEA) aan bod. De deelname van Nederlandse militairen aan peacekeeping en peace-enforcing (en eveneens vredesoperaties) komt doorgaans slechts tot stand na intensief internationaal overleg, waarna de militairen eventueel worden voorbereid op hun specifieke taken onder vaak buitengewone omstandigheden; naderhand vindt er evaluatie en verantwoording plaats. Het Nederlandse beleid inzake wapenbeheersing wordt hier ook als een militaire operationele aangelgenheid beschouwd, ook uit deze zich niet in de (voorbereiding van de) uitvoering van taken onder oorlogsomstandigheden, maar door het inbrengen van standpunten in internationale overlegorganen en het sluiten en ratificeren van verdragen.

Taakveld IV is eerder beschreven in Laurens Verbeek, *In voorkomend geval. Een institutioneel onderzoek op taakveld IV van het beleidsterrein militaire operatiën: militaire bijstand en steunverlening, 1945-1993* ('s-Gravenhage 1995). Dit deelrapport is als hoofdstuk 7 in dit RIO opgenomen, omdat het ook onder militaire operatiën valt. Hiervoor is het stuk waar nodig redactioneel en inhoudelijk aangepast. Het gaat bij bijstand en steunverlening om aanvulling van civiele middelen wanneer deze tekortschieten, zoals bij ordeverstoringen en rampenbestrijding. Tevens heeft het ministerie van Defensie een aantal taken toebedeeld gekregen op grond van traditie, wettelijke verordeningen en afspraken, zoals verantwoordelijkheid voor explosievenopruiming, het opsporen en redden van drenkelingen op zee en het loodswezen. In alle gevallen staat het militaire apparaat ten dienste van de civiele maatschappij. Bij militaire bijstand wordt defensiepersoneel onder bevel van een civiele autoriteit geplaatst, bijvoorbeeld de burgemeester, de Commissaris van de Koningin of de Minister van Binnenlandse

Zaken. Hierbij wordt het ingezet ten behoeve van de politie of van crisisbeheersing, en de daaruit voortvloeiende handelingen vallen onder die beleidsterreinen. Bij militaire steunverlening is het defensiepersoneel verantwoording schuldig aan de Minister van Defensie, en hun inzet kan beschouwd worden als onderdeel van hun militair-operationele taken.

Bij alle vier taakvelden wordt het beleid op vrijwel identieke manier voorbereid. Hiervoor heeft het ministerie van Defensie een organisatie die zich richt op de voorbereiding van de operationele taakuitvoering in algemene zin. Deze organisatie, zowel bij de krijgsmachtdelen (de staven en hun afdelingen) als op centraal niveau (de Defensiestaf), wordt in de volgende paragraaf beschreven. Daarna volgt de beschrijving van de manier waarop de planning en evaluatie van het beleid in de organisatie plaatsvindt, inclusief de lijst met de algemene handelingen. De inspecties, gericht op de evaluatie van de uitvoering van het beleid bij militaire eenheden, worden tenslotte apart opgenomen, daar dit een uitgebreide context-beschrijving behoeft en van een algemeen karakter is die boven de vier taakvelden staat.

In januari 1999 presenteerde de minister de *Hoofdlijnennotitie* voor de *Defensienota 2000*. In deze Hoofdlijnennotitie worden de uitgangspunten en richtlijnen beschreven voor de Defensienota die, uitgaande van het Regeerakkoord, gestalte zal geven aan de krijgsmacht voor de komende tien jaar. De notitie geeft reeds de aanzet voor een accentverschuiving te zien van een algemene verdedigingsstaak naar nationale en internationale vredes- en hulpverleningsoperaties. Voor vredesoperaties en verdediging zijn parate, snel inzetbare eenheden nodig. Een speerpunt in de Hoofdlijnennotitie vormt dan ook de vergroting van de inzetbaarheid van de Nederlandse krijgsmacht. De Defensienota - het vervolg van de in januari verschenen Hoofdlijnennotitie – verschijnt eind 1999 en omschrijft de omvang en structuur van de krijgsmacht voor de komende tien jaar en geeft financiële verschuivingen aan voor een bedrag van tien miljard gulden.

De *Defensienota 2000* schets de internationale veiligheidssituatie; immers, hierop wordt het Nederlandse veiligheidsbeleid gebaseerd. De defensienota presenteert een paratere, meer flexibele en beter inzetbare landstrijdkrachten en marinierseenheden, maar ook wordt het vermogen van de krijgsmacht verbeterd om eenmaal in gang gezette militaire operaties voort te zetten. De Nederlandse krijgsmacht dient te berusten op de modulegedachte: de krijgsmacht is een samenstel van modules die deel kunnen uitmaken van multinationale militaire verbanden. Zij moeten inpasbaar zijn in door de Navo, de VN, de (W)EU of een ad hoc coalitie geleide verbanden.

De krijgsmacht moet volgens de *Defensienota 2000* in staat zijn tot:

- algemene verdediging in bondgenootschappelijk kader waarbij ook mobilisatie van reserve-eenheden plaats vindt
- deelname van beperkte duur in een vredesafdwingende operatie met een brigade of het equivalent daarvan: een maritieme taakgroep, drie squadrons jachtvliegtuigen, of een combinatie van deze eenheden
- deelname gedurende lange tijd aan maximaal vier vredesoperaties met bijdragen van bataljonsgrootte of equivalenten daarvan, zoals een squadron jachtvliegers of twee fregatten
- nationale militaire taken, zoals de bewaking en beveiliging van het eigen grondgebied, de kustwateren en het luchtruim
- civiele overheidstaken, zoals politietaken, door de Koninklijke Marechaussee (grensbewaking, mobiel toezicht vreemdelingen en veiligheidszorg op burgerluchtvaartterreinen) en assistentie bij de uitvoering van een groot aantal civiele overheidstaken
- het waarborgen van de territoriale integriteit van de Nederlandse antillen en Aruba en het uitvoeren van civiele taken zoals kustwacht en drugsbestijding.

Het belang van flexibiliteit is onderstreept in het Strategische concept van de NAVO. De NAVO wil, kort samengevat, beschikken over strijdkrachten die:

- het bondgenootschap in staat stellen de territoriale verdediging van het Navo-grondgebied te waarborgen en tevens een scala aan operaties daarbuiten uit te voeren (flexibel, meervoudig)

inzetbaar);

- snel inzetbaar zijn en over grote afstanden kunnen worden verplaatst (paraat, mobiel);
- over voldoende gevechtskracht en beschermingsmiddelen beschikken (robuust);
- gedurende lange tijd kunnen optreden (voortzettingsvermogen);
- goed inpasbaar zijn in wisselende multinationale verbanden (interoperabel);
- beschikken over hoogwaardig personeel en materieel (kwaliteit);
- beschikken over voldoende ondersteunende eenheden;
- beschikken over reserve-eenheden voor het geval zich in de toekomst een grote dreiging voordoet tegen het Navo-verdragsgebied.

De maatregelen ter vergroting van de paraatheid en de inzetbaarheid leveren een belangrijke bijdrage aan het voortzettingsvermogen. Ook wordt de structuur van de krijgsmacht beter ingericht op de uitzendingssystematiek voor vredesoperaties. Daarbij is uitgangspunt dat steeds drie vergelijkbare eenheden beschikbaar zijn: één eenheid bereidt zich voor op uitzending, één is beschikbaar voor uitzending of is uitgezonden en één recupereert. Deze benadering is niet alleen gekozen bij de landstrijdkrachten.

In 2000 werden alle bepalingen in de Grondwet betreffende de verdediging en de krijgsmacht vervangen. Naar een bepaling over het oppergezag over de krijgsmacht en een algemene omschrijving van de taak van de krijgsmacht wordt er de samenstelling van de krijgsmacht en de dienstplicht bepaald.

3.2 Organisatie-eenheden op militair operationeel gebied

3.2.1 Inleiding

In deze paragraaf wordt een aantal belangrijke organisatie-eenheden binnen het ministerie van Defensie, die direct betrokken zijn bij handelingen op het beleidsterrein militaire operatiën in de periode 1945-1993, nader beschouwd. Allereerst wordt een beknopte beschrijving van de geschiedenis van de onderlinge overlegstructuur van de krijgsmachtstaven en de Defensiestaf gegeven. Vervolgens komen de structuur en taken van de staven (Defensie, Marine, Landmacht en Luchtmacht) aan de orde.

Periode 1945-1959

De KL en KLu zijn samengebracht in één ministerie (van Oorlog); de KL beschikt over de Generale Staf, de KLu sinds 1947 over de Luchtmachtstaf. De KM is ondergebracht in een eigen ministerie (van Marine) en beschikt voor operationele zaken over de Marinestaf. Vanaf 1948 vindt er tussen de krijgsmacht delen (KMDen) geïnstitutionaliseerd overleg plaats op het gebied van operatiën in het Comité Verenigde Chefs van Staven (CVCS).

Periode 1959-1963

De twee ministeries zijn in 1959 gefuseerd tot één ministerie van Defensie. Het operationeel overleg is ongewijzigd, maar in plaats van de Chef Generale Staf (CGS) wordt een vlag- of opperofficier met een eigen staf, bekend onder de naam Gezamenlijke Staf, voorzitter van het CVCS.

Periode 1963-1976

De drie KMDen opereren met een grote mate van vrijheid in een verticale organisatiestructuur. Elk KMD heeft een eigen staatssecretaris en een eigen plv. secretaris-generaal. Het CVCS blijft bestaan als coördinerend en adviserend orgaan.

Periode 1977-1991

Tijdperk van de matrix-organisatie. Introductie van de Centrale Organisatie met onder meer de

Defensiestaf. Het CVCS wordt opgeheven en vervangen door het Comité Chefs van Staven/Bevelhebbers (COCS/B), onder voorzitterschap van de Chef Defensiestaf (CDS).

Periode 1992-1993

De organisatie van Defensie is omgevormd tot een concernstructuur. Door de afschaffing van de matrixstructuur is de bevoegdheid van de directeuren-generaal om rechtstreeks functionele richtlijnen te geven aan de directeuren van de KMDen ingetrokken. Een richtlijn kan nu alleen via de secretaris-generaal aan de leiding van de KMDen worden verstrekt. Afstemming van het beleid m.b.t. planningsaangelegenheden vindt plaats in het COCS/B onder leiding van de CDS. Deze bestuurt ook het Integraal Defensie Planning Proces (zie 3.3.2) en is de hoogste adviseur van de minister op het gebied van het operationele beleid.

De hierna volgende vijf schema's geven een overzicht van de samenstelling van het CVCS en het COCS/B en hun plaats binnen het ministerie van Defensie.

3.2.2 De organisatie van de Defensiestaf

Periode 1976-1984²¹

De Defensiestaf werd op centraal niveau in het leven geroepen als onderdeel van de matrix-organisatie. De doelstellingen van de Defensiestaf waren:

het ontwikkelen op militair-operationeel gebied van een verantwoord nationaal defensiebeleid, overeenkomstig de hoofddoelstellingen van de Nederlandse defensie-organisatie;

het meewerken aan de ontwikkeling op militair-operationeel gebied van een bondgenootschappelijk defensiebeleid;

het voeren van een evenwichtig beleid op militair-operationeel gebied, binnen de politieke richtlijnen, door het verschaffen van het algemeen beleidskader voor de operationele taakuitvoering.

Chef Defensiestaf

Aan het hoofd van de Defensiestaf stond de Chef Defensiestaf (CDS). Hij werd bijgestaan door de directeur van de Defensiestaf. De CDS stond hiërarchisch onder de minister en de staatssecretarissen en was nevensgeschikt aan de chefs van de centrale directies personeel, materieel en economie en financiën. Hij was functioneel geplaatst boven de chefs van staven van de drie krijgsmachtdelen. De CDS had zitting in de Defensieraad en trad op als voorzitter van het Comité Chefs van Staven/Bevelhebbers (COCS/B). Hij was lid van het militair comité van de NAVO. De CDS was de belangrijkste beleidsfunctionaris op militair-operationeel gebied. Hij was belast met de leiding van de Defensiestaf en was verantwoordelijk voor het realiseren van de doelstelling van de Defensiestaf in het algemeen en voor de planning in het bijzonder.

Defensiestaf

De organisatie van de Defensiestaf bestond uit drie afdelingen (Plannen, Operatiën en Telecommunicatie), het Krijgsmacht Telecommunicatie Bureau en een coördinator ruimtelijke ordening. In 1979 werden aan de organisatie een stafadviseur automatisering, een stafadviseur wetenschappelijk onderzoek en een kabinet toegevoegd.

De taakstelling voor de verschillende afdelingen luidde:

---

21. Stuurgroep Herstructurering Defensie, Reorganisatie topstructuur ministerie van Defensie, januari 1976.

Afdeling Plannen

- uitvoeren van werkzaamheden in het kader van het Nederlands Defensie Planning Proces (NDPP), en m.b.t. het beleid in algemeen bondgenootschappelijk (NAVO) en internationaal (VN) verband, alsmede het evalueren daarvan.

Afdeling Operatiën

Inlichtingen

- het opbouwen van een geïntegreerd inlichtingenbeeld, gebaseerd op geëvalueerde gegevens van de drie militaire inlichtingendiensten en op relevante rapporten en studies uit andere bronnen en de beoordeling van dit geïntegreerde beeld op de operationele betekenis;

Operatiën en Logistiek

- coördinatie van crisisbeheersingsactiviteiten in vredestijd;
- coördinatie - voor zover het raakvlakken betreft - van de logistiek en van de oorlogsvoorbereiding, alsmede de coördinatie van de infrastructuurbehoefte in bondgenootschappelijk verband;
- het actueel houden van voorschriften en gegevens betreffende het operationele functiegebied - voor zover niet krijgsmachtdeelgericht - en zo nodig de evaluatie daarvan;
- het signaleren van gelijksoortige behoeften t.a.v. personeel en materieel, alsmede t.a.v. infrastructuurvoorzieningen en het vanuit operationeel oogpunt coördineren van de overige logistieke behoeften van de krijgsmacht delen.

Afdeling Telecommunicatie

- het coördineren van projecten op het gebied van telecommunicatie zowel in nationaal als internationaal verband;
- beleidsbepaling voor en eventueel het beheer van daartoe onder de CDS gestelde communicatie-organen;
- coördinatie van interservice aangelegenheden op het gebied van elektronische oorlogvoering, Identification Friend or Foe, elektronische navigatie, radar, enzovoorts;
- het actueel houden van voorschriften en gegevens betreffende het telecommunicatiegebied - voor zover niet krijgsmachtdeelgericht - en zo nodig de evaluatie daarvan.

Periode 1985-1988

Ten opzichte van de voorgaande periode werden de volgende wijzigingen doorgevoerd:

- de instelling van een ressort Plannen en een ressort Operatiën, elk onder leiding van een sous-chef;
- de instelling van een afdeling Informatievoorziening en Automatisering (coördinatie van het beleid op het gebied van bestuurlijke informatiesystemen en automatisering van wapen- en sensorsystemen) en een afdeling Inlichtingen en Veiligheid;
- de instelling van een stafbureau Defensie Strategisch Concept;
- het opheffen van de functies van coördinator ruimtelijke ordening en stafadviseur automatisering binnen de organisatie van de Defensiestaf;
- de functie van directeur Defensiestaf werd vervangen door die van plv. CDS.

Periode 1989-1991²²

Ten opzichte van de voorgaande periode werden de volgende wijzigingen doorgevoerd:

- de instelling van een stafafdeling Toekomstvisie. Deze was belast met het opstellen van een toekomstvisie ten behoeve van het defensiebeleid aan de hand onderzoek naar en signaleren van

---

22. Organisatiehandboek Ministerie van Defensie 1989 (MP 53-100).

relevante ontwikkelingen c.q. veranderingen van politieke, economische, technologische en maatschappelijke aard in de nationale en internationale samenleving;

- de instelling van het ressort Plannen, bestaande uit de afdeling Plannen (sturing en uitvoering van het Integraal Defensie Planning Proces (IDPP)) en de afdeling Internationale Planningsaangelegenheden (voorbereiding en evaluatie van de nationale bijdrage aan het totstandkomen van het algemene defensiebeleid in de NAVO, Eurogroep, etc., voor zover dit planningsaangelegenheden betreft; coördinatie en verwerking van op dit niveau gemaakte plannen en afspraken in nationale defensie-planningsprocessen en -procedures);
- de instelling van het ressort Operationele en Militair-Strategische Aangelegenheden (ondersteuning van de totstandkoming van het Nederlandse defensie- en veiligheidsbeleid, in militair-strategisch opzicht; hieronder viel ook het bureau ARBO-Coördinator Defensie);
- de instelling van het ressort Communicatie- en Informatiesystemen (bijdragen aan de ontwikkeling en coördinatie van een geïntegreerd defensie CIS-beleid, tussen de KMDen, nationaal en in bondgenootschappelijk verband; voeling houden met ontwikkelingen op technologisch en infrastructureel gebied die van belang kunnen zijn voor de effectiviteit van de operationele taakuitvoering van de krijgsmachtdelen op het gebied van telecommunicatie, etc.);
- de drie ressorten werden elk onder leiding van een sous-chef gesteld;
- het stafbureau Defensie Strategisch Concept werd opgeheven;
- de introductie van het begrip Bijzondere Organisatie Eenheden (Nationaal Bureau Verbindingsbeveiliging, Bureau Internationale Militaire Sportwedstrijden, Militaire Inlichtingen Dienst en Inspectie Militaire Muziek Krijgsmacht) binnen de Defensiestaf,
- de doelstellingen voor de Defensiestaf werden uitgebreid met het organiseren, sturen en bewaken van het IDPP.

Periode 1992-1993²³

Ten opzichte van de voorgaande organisatie werden de volgende wijzigingen doorgevoerd:

- de instelling van de stafafdeling Conceptuele Zaken, belast met het opstellen van de strategische planning;
- de instelling van vier ressorts; (1) Nationale Plannen, (2) Internationale Plannen en Samenwerking, (3) Operationele Zaken / Communicatie- en Informatiesystemen en (4) Inlichtingen en Veiligheid, elk onder leiding van een sous-chef;
- een herschikking van de afdelingen over de ressorts;
- het opheffen van de stafafdeling Toekomstvisie en de stafadviseur wetenschappelijk onderzoek;
- bij het afstemmen van het operationeel beleid op het algemene defensiebeleid en de overdracht hiervan aan de bevelhebbers door de CDS worden aanwijzingen en richtlijnen door tussenkomst van de Secretaris-Generaal verstrekt.

De taakstelling voor de vier ressorts luidde:

Ressort Nationale Plannen

- het ondersteunen van de CDS en de plv. CDS bij het sturen, coördineren en bewaken van de defensie-planning en het leiden van het IDPP;
- het afstemmen van het nationale planningsproces op de planningsprocessen en -procedures in internationaal en bondgenootschappelijk verband;
- het bijdragen aan het defensie strategisch plan;
- het toetsen en beoordelen van defensieproducten op het gebied van planningsaangelegenheden alsmede het afstemmen van de producten van de verschillende beleids- en uitvoeringsprocessen op plannen, programma's en planprocedures;

---

23. Memo Herstructurering Defensiestaf, d.d. 12-3-1992, nr. S92/122/955.

- het toetsen van de operationele behoeftestelling aan het vastgestelde defensiebeleid, het vaststellen van operationele behoeftestellingen alsmede het verkennen van alternatieven en het aangeven van prioriteiten;
- het t.b.v. de beleidsvoorbereiding, beleidsevaluatie en controle stellen van eisen aan de informatie-uitwisseling tussen de centrale organisatie en de krijgsmachtdelen op het terrein van defensie-planning;
- het adviseren van de CDS m.b.t. projecten op het gebied van bestuurlijk/organisatorisch beleid en m.b.t. bijzondere beleidsterreinen zoals ruimtelijke ordening en milieu;
- het zorg dragen voor de voorbereiding en verslaglegging van vergaderingen van het CDS-DG-beraad alsmede het controleren van de voortgang met betrekking tot de genomen besluiten.

Ressort Internationale Plannen en Samenwerking

Afdeling Internationale Planningsaangelegenheden

- het ontwikkelen van en het adviseren over de hoofdlijnen van de politiek-militaire aspecten van het beleid ter zake van internationale plannen en samenwerking;
- het adviseren over bondgenootschappelijke besluiten, plannen en voornemens t.a.v. gemeenschappelijk militair-operationele inspanningen alsmede over gemeenschappelijke (NAVO-) financiering;
- het afstemmen van het beleid t.a.v. internationale plannen en samenwerking op het algemeen defensiebeleid en de ondersteuning van de CDS bij de overdracht hiervan aan de bevelhebbers en/of internationale partners of instituties;
- het beoordelen van relevante planningsaangelegenheden bij de NAVO-partners.

Afdeling militair-strategische aangelegenheden

- het ontwikkelen van en het adviseren over de hoofdlijnen van de politiek-militaire en militair-strategische aspecten van het beleid ter zake van nucleaire, conventionele en chemisch/biologische bewapenings- en ontwapeningsaangelegenheden;
- het afstemmen van het beleid t.a.v. bewapenings- en ontwapeningsaangelegenheden op het algemeen defensiebeleid en de ondersteuning van de CDS bij de overdracht hiervan aan de bevelhebbers;
- het coördineren van de uitvoering van de verificatieverplichtingen voortvloeiend uit de door Nederland ondertekende wapenbeheersingsakkoorden;
- het t.b.v. de CDS beleidsmatig aansturen van de attachés van het ministerie van Defensie.

Ressort Operationele Zaken / Communicatie- en Informatiesystemen

Afdeling Communicatie- en Informatiesystemen en Elektronische Oorlogvoering

- het sturen en coördineren van plannen voor de korte termijn op telecommunicatie- en informaticagebeid, inbegrepen de beveiliging daarvan;
- het sturen en coördineren van plannen inzake de elektronische oorlogvoering en het frequentie management;
- het afstemmen van de plannen binnen het communicatie- en informaticadomein, zowel nationaal als met de NAVO.

Afdeling Beleidsontwikkeling Telematica

- het ontwikkelen en evalueren van het telematicabeleid - m.u.v. het beleid inzake bestuurlijke informatiesystemen - voor de lange termijn ten behoeve van de defensie-organisatie alsmede het afstemmen van dit beleid met de NAVO.

Afdeling Operationele Zaken

- het adviseren en ondersteunen van de CDS op het gebied van militair-operationele beleids- en bevelhebbersaangelegenheden;
- het - in overleg met bondgenootschappelijke of andere internationale organisaties - leveren van een bijdrage aan de implementatie van het Nederlandse militair-operationele beleid;
- het vanuit militair-operationele optiek leveren van een bijdrage aan het nationale crisisbeheersingsbeleid en aan de voorbereiding en uitvoering van oefeningen in het kader van

crisisbeheersing;

- het coördineren van de Nederlandse bijdrage aan vredesoperaties;
- het coördineren van operationele aangelegenheden m.b.t. de inzet van de krijgsmacht voor andere dan crisisbeheersings- en oorlogstaken;
- het bewaken van de operationele beleidsaspecten van logistiek, personeel en opleidingen;
- het leveren van een bijdrage aan de coördinatie van vredesbewaking en -beveiliging.

Ressort Inlichtingen en Veiligheid

- het ondersteunen van de CDS op het gebied van inlichtingen en veiligheid.

Periode 1993-2002

Deze periode geeft een voortdurende aanpassing en versterking van de rol van de CDS te zien. De verschuiving van de inzet van de Nederlandse krijgsmacht naar deelname aan crisisbeheersings-, vredes- en humanitaire hulpoperaties resulteert in een gefaseerde verschuiving van taken en verantwoordelijkheden tussen de CDS en de bevelhebbers, waarbij de eerstgenoemde steeds meer taken en bevoegdheden krijgt.

In oktober 1995 werd besloten de CDS de leiding te geven over vredesoperaties. Bij deze beslissing speelde het zeker stellen van een goede informatievoorziening en korte lijnen, vooral in de richting van de bewindslieden, een centrale rol. Overeenkomstig het advies uit het rapport Van Kemenade²⁴ maakte een Stuurgroep een evaluatie van de maatregelen op het gebied van de aansturing van en het toezicht op uitgezonden eenheden. Het desbetreffende onderzoek concludeert dat de basisstructuur, zoals die wordt uiteengezet in de brief van 20 oktober 1995 aan het parlement, voldoet. Dit betreft vooral de doorgevoerde verbetering van de informatievoorziening vanuit de missiegebieden door de contingentscommandant of de "senior national representative" aan de CDS. Hierdoor is het toezicht op uitgezonden eenheden duidelijk versterkt. Uit de evaluatie blijkt echter ook dat de volledige verantwoordelijkheid terzake van de CDS verdere invulling behoeft. De minister van Defensie onderschreef deze conclusie en besloot de positie van de CDS wat betreft de verantwoordelijkheid voor en het toezicht op vredesoperaties te versterken. Hij droeg de CDS op vredesoperaties niet langer meer te mandateren aan de bevelhebbers. Het ressort Operatiën (DCBC) van de CDS werd uitgebreid. Planners van de krijgsmachtdelen kunnen voortaan tijdelijk bij het DCBC onder bevel worden geplaatst van de CDS. Bovendien zal al vroeg in de fase van de planning van de uitvoering van een vredesoperatie contact worden gelegd tussen de planningscel van het DCBC en de materiedeskundige planners op operationeel niveau bij de krijgsmachtdelen. Daarnaast werd het DCBC uitgebreid met twee functies ten behoeve van de contingencyplanning. Ten behoeve van een slagvaardiger planning informeren de bevelhebbers de CDS periodiek over de gereedheidsstatus van de voor uitzending beschikbare eenheden. De bevelhebbers moeten de eenheden die daadwerkelijk worden uitgezonden gereedmelden bij de CDS. Doordat de CDS integraal verantwoordelijk is voor vredesoperaties, beschikken de staatssecretaris en de minister over een duidelijk aanspreekpunt.

(Tussentijdse) evaluaties worden voortaan uitgevoerd door multidisciplinaire teams onder leiding van een speciaal daarvoor benoemde functionaris van de CDS. Deze zal echter niet langer afkomstig zijn uit het ressort Operatiën (DCBC). De evaluatie wordt vervolgens door de CDS vastgesteld en aangeboden aan het Politiek Beraad. Ook werd een duidelijke termijn vastgesteld waarbinnen de evaluaties moeten worden uitgevoerd. Een tussentijdse evaluatie dient zes maanden na het begin van de operatie te zijn afgerond en periodiek te worden herhaald. Na beëindiging van de operatie dient de evaluatie binnen twee maanden gereed te zijn. De "lessons learned" moeten voor alle betrokkenen centraal toegankelijk zijn en worden gekoppeld aan concrete aanbevelingen (inclusief implementatietijd), zodat gecontroleerd kan worden wat er in de praktijk mee gedaan is. De CDS houdt hier actief toezicht op. In 1995 is er bewust voor gekozen de informatielijnen op het terrein van vredesoperaties te laten samen komen bij het DCBC, van waaruit het dan gedistribueerd wordt naar alle belanghebbenden. Een goede distributie

²⁴ Zie ook hoofdstuk 6.2.5 het onderdeel *Rapport Omtrent Srebrenica* door prof. Dr. J.A. van Kemenade.

is van groot belang voor een goede beleidsvoorbereiding.

De bevelhebbers werd nogmaals gewezen op de noodzaak bij de selectie en voorbereiding van militairen voor een uitzending nadrukkelijk en zorgvuldig aandacht te besteden aan de ethische dilemma's waarmee zij kunnen worden geconfronteerd. Tijdens uitzendingen worden hoge eisen gesteld aan de militairen en worden zij veelvuldig geconfronteerd met dergelijke dilemma's. Een nadrukkelijke en zorgvuldige voorbereiding hierop is van groot belang. Hiervoor deed men een beroep op een deskundige op het terrein van de ethiek. Er volgden praktische aanbevelingen voor een kwaliteitsverbetering van de training in het omgaan met ethische dilemma's in de opleidingen bij Defensie. Verder deed deze deskundige onderzoek voor een vergaande uitwisseling van kennis en ervaring tussen Defensie en civiele instanties.

De training in het omgaan met ethische dilemma's is een van de aspecten in de voorbereiding van militairen op hun uitzending. Hierin dient ook toereikende aandacht te worden besteed aan het kweken van het juiste bewustzijn inzake de politieke gevoeligheden die bij deze uitzendingen spelen. Bij de opleiding en selectie van leidinggevenden is het kunnen functioneren in dergelijke bijzondere omstandigheden een cruciaal aandachtspunt. Als gevolg van de inmiddels jarenlange deelname aan vredesoperaties beschikt Defensie thans over een groeiend bestand van medewerkers die ervaring hebben opgedaan in leidinggevende functies en die in de praktijk bewezen hebben deze zware verantwoordelijkheid te kunnen dragen.

In september 2001 werd de Adviescommissie Opperbevelhebberschap - beter bekend als de commissie Franssen - ingesteld die een advies moest uitbrengen inzake de vraag of het wenselijk of noodzakelijk is een opperbevelhebber aan het hoofd van de bevelstructuur van de krijgsmacht te plaatsen. Het rapport van de commissie werd op 18 april 2002 aangeboden aan minister Frank de Grave en staatssecretaris Van Hoof. In haar advies stelt de commissie voor de defensieorganisatie aan te passen. Daarbij zouden de operationele staven van de krijgsmachtdelen overgeheveld moeten worden naar de Defensiestaf. De Chef Defensiestaf krijgt daarmee de eenhoofdige leiding over de voorbereiding en uitvoering van de operaties waaraan de krijgsmacht deelneemt. De bevelhebbers van de krijgsmachtdelen zijn daarbij verantwoordelijk voor de instandhouding, het beheer, de gereedstelling en nazorg van het hierbij betrokken personeel. Daarnaast krijgt de CDS de verantwoordelijkheid voor het investeringsbudget. Onder verantwoordelijkheid van de secretaris-generaal en in nauwe samenspraak met de Defensiestaf wordt iedere twee jaar een Defensie Strategische Visie opgesteld. Deze visie vormt de basis voor een door de Chef Defensiestaf op te stellen plan waarin de verwachte bijdragen van de krijgsmacht zijn opgenomen. Dit plan vormt weer de basis voor de defensiebegroting.

In deze nieuwe organisatie komt de CDS de facto op gelijke voet met de secretaris-generaal. Samen met de politieke leiding vormen de beide functionarissen de driehoek die de defensieorganisatie aanstuurt. De secretaris-generaal krijgt een nieuw directoraat-generaal beleid. Het bestaande directoraat-generaal financiën & control blijft gehandhaafd, maar het directoraat-generaal personeel & materieel wordt opgeheven. De Adviescommissie Opperbevelhebberschap streeft met de veranderingen naar extra waarborgen voor de invulling van de verantwoordelijkheid van de politieke leiding en een verbetering van de aansturing van de defensieorganisatie. De commissie constateert ook dat er geen noodzaak of wenselijkheid is om te komen tot een opperbevelhebber in de krijgsmacht.

Aangezien het kabinet ten tijde van het verschijnen demissionair was en verkiezingen voor de deur stonden deed het kabinet geen definitieve politieke keuzes inzake het rapport van de Adviescommissie.

3.2.3 De organisatie van de Marinestaf

Periode 1945-1951²⁵

25. L. Brouwer e.a. (red.), *Tussen vloot en politiek. Een eeuw Marinestaf 1886-1986* (Amsterdam, 1986), 94-113.

De taken en structuur van de Marinestaf werden bij beschikking van de Minister van Marine van 2 november 1945 vastgesteld. De taakomschrijving luidde:

- het ontwerpen van de organisatie en samenstelling van de KM;
- het waken voor de gebruiksgereedheid van het personeel, het drijvend en vliegend materieel, de walinrichtingen en eventuele kustverdedigingswerken;
- het opereren van de vloot.

De taakstelling van de vijf organisatie-eenheden luidde:

Bureau Inlichtingen

- het verzamelen, verwerken en distribueren van alle gegevens, nodig voor een krijgskundig juist gebruik van marine-eenheden en voor de politieke en verdere algemene instelling van het personeel;
- het voorkomen dat de vijand of mogelijke vijand gegevens over de KM verkrijgt en het voorkomen van vijandelijke infiltratie van het marinepersoneel.

Bureau Organisatie en Plannen

- het opstellen van strategische richtlijnen voor de maritieme oorlogsvoering en de daaruit voortvloeiende taken van de KM, ter voldoening aan (inter)nationale verplichtingen;
- het ontwerpen van de organisatie van de KM voor oorlogs- en vreedstijd en van het zeeverkeer in oorlogstijd, alsmede van de maatregelen voor de overgangstoestand;
- het ontwerpen van plannen voor de samenstelling en vernieuwing van de zeegaande vloot, de Marineluchtvaartdienst, het Korps Mariniers en de walinrichtingen;
- het ontwerpen van de eisen waaraan personeel, materieel, bases, hulpbases, steunpunten en walinrichtingen van de KM moeten voldoen;
- het ontwerpen van richtlijnen voor de jaarlijkse begroting en adviseren inzake beleidskwesties voor zover deze verband houden met de jaarlijkse begroting.

Bureau Marineluchtvaart

- het uitwerken van plannen en operatiebevelen en het regelen van de dislocatie van vliegtuigen van de Marineluchtvaartdienst (MLD);
- het opstellen van plannen voor de organisatie en samenstelling en tactische- en oefenvoorschriften van de MLD;
- het waken voor de gebruiksgereedheid van het materieel en de vliegkampen van de MLD;
- het behandelen van meteorologische aangelegenheden.

Bureau Operaties

- het samenstellen en bijhouden van alle operationele plannen en bevelen voor vredes- en oorlogstijd, mede naar aanleiding van bestaande internationale (NAVO) verplichtingen;
- het behandelen van alle nationale en internationale (NAVO) aangelegenheden met operationele aspecten.

Verbindingsdienst

- het ontwerpen van plannen voor de verbindingen van de oorlogs- en vredesorganisatie van de KM en de oorlogssituatie van de koopvaardij, het geven van richtlijnen en adviezen aan de andere stafbureaus over de personele en materiële stafeisen welke uit deze plannen voortvloeien, zomede het samenstellen van de terzake nodige voorschriften;
- de planning en gebruik van alle verbindingssystemen van de KM in oorlogs- en vreedstijd en die van de koopvaardij in oorlogstijd, alsmede de controle op de gereedheid van zowel personeel als materieel, van de systemen voor oorlogsgebruik.

Periode 1951-1976²⁶

Op 5 december 1951 vond opnieuw de vaststelling plaats van de organisatie van de Marinestaf. Ten opzichte van de voorgaande periode werden de volgende wijzigingen doorgevoerd:

Naast de functie van Chef Marinestaf (CMS) werd die plv. CMS geïntroduceerd, die belast werd met het leiden en coördineren van de werkzaamheden van de bureaus van de marinestaf. Bij ontstentenis van de CMS trad hij in diens plaats, behalve voor luchtvaartzaken. Deze taak werd toebedeeld aan de plv. CMS voor de luchtvaart, die ook optrad als coördinator van de werkzaamheden op luchtvaartgebied bij de KM;

Op stafniveau werden de volgende eenheden toegevoegd aan de Marinestaf: de bureaus NAVO- en WEU-zaken, Marinevoorlichting, Maritieme Historie en Wetenschappelijk Onderzoek; de Marinestafschool; een vlagofficier Technische Dienst; een hoofdofficier Koopvaardijzaken.

Naast de reeds bestaande vijf bureaus werden er naderhand een zesde en zevende bureau toegevoegd aan de organisatie van de Marinestaf, met de volgende taakstelling:

Bureau Logistiek

- het bestuderen van de personele en materiële consequenties van de planning bij de KM;
- het ontwerpen van een logistieke organisatie van de KM.

Bureau Koopvaardijzaken

- het ontwerpen van plannen voor de zeeverkeersorganisatie en de organisatie van defensieve uitrusting van koopvaardijzaken, aangepast aan de NAVO-organisatie op dit gebied;
- het geven van advies inzake oorlogsuitrusting van koopvaardijzaken;
- het organiseren van opleidingen en oefeningen ten behoeve van het koopvaardijpersoneel;
- het onderhouden van contacten met scheepvaartinstanties en betrokken ministeries ter bevordering van de samenwerking op het gebied van koopvaardijbescherming en het gebruik en de organisatie van de Nederlandse koopvaardijvloot in oorlogstijd.

Hiermee groeide het aantal bureaus van de Marinestaf van de oorspronkelijke vijf in 1945 tot dertien eind 1962. Het zal duidelijk zijn dat dit aantal de reikwijdte van de plv. CMS, die immers de werkzaamheden van de bureaus zou moeten leiden en coördineren, te boven ging. Een herziening van de organisatiestaf was dan ook dringend nodig. De herzieningen en de daaruit voortvloeiende wijzigingen van de Marinestaf betroffen tot de grote reorganisatie van 1976 echter voornamelijk de doelmatigheid en de "span of control" van bepaalde bureaus en functionarissen.

Volgend op de wijzigingen in de vijftiger en begin zestiger jaren werd op 6 april 1964 een beschikking van de staatssecretaris uitgevaardigd waarin het volgende werd bepaald:

het bureau Organisatie werd gesplitst in de drie bureaus: Organisatie, Plannen, Tactiek en Wapengebruik. Deze werden samen met de bureaus Logistiek en Koopvaardijzaken onder de nieuw ingestelde sous-chef van de Marinestaf geplaatst. Deze sous-chef stond op zijn beurt onder de plv. CMS en de plv. CMS voor de luchtvaart;

een persoonlijke staf werd toegewezen aan de CMS in zijn functie als Bevelhebber der Zeestrijdkrachten (BDZ);

behalve de vlagofficier Technische Dienst en het hoofd Wetenschappelijk Onderzoek werden bepaalde diensten rechtstreeks aan de CMS verantwoordelijk:

- de Inspecteur van de elektrotechnische dienst;
- de Inspecteur van het onderwijs bij de zeemacht;
- de Inspecteur van de geneeskundige dienst der zeemacht;

de bureaus Hydrografie en Wetenschappelijk Onderzoek werden van de Marinestaf afgesplitst

---

26. *Ibid.*, 176-178.

(Hydrografie m.i.v. 15 maart 1953);
de Stafcursus werd Marinestafschool;
de Marinevoorlichtingsdienst werd bureau Marinevoorlichting.

De opsplitsing van het bureau Organisatie was nodig omdat de werkbelasting van het hoofd van dat bureau te groot werd. Het hoofd van het bureau werd sous-chef, terwijl de taken van het bureau als volgt verdeeld werden over de drie nieuwe bureaus:

- het bureau Plannen hield zich voornamelijk bezig met lange en korte termijnplannen waaronder bijdragen voor de defensienota's en begrotingen;
- in het bureau Tactiek en Wapengebruik werden de specialisten ondergebracht. Zij hielden zich vooral bezig met stafeisen voor nieuw materieel, de tactische voorschriften, de contacten met de diverse scholen, de automatisering van wapen- en commandosystemen, enz. Ook werden de ontwikkelingen in de NAVO en bij de bondgenoten op wapentechnisch gebied nauwlettend gevolgd;
- het bureau Organisatie hield zich bezig met het oorlogsmemorandum, de marinevoorschriften en organisatie-aangelegenheden (bv. het overzicht van stafeisen en het vaar- en onderhoudsschema).

Met de beschikking van de minister van Defensie van 11 april 1968 werd het volgende bepaald: het bureau Koopvaardijzaken werd opgeheven en de taken van dit bureau gingen over naar bureau Tactiek en Wapengebruik;

- de functie van stafofficier Juridische Zaken werd ingesteld en toegevoegd aan de sous-chef;
- het bureau Marinevoorlichting werd afgesplitst van de Marinestaf;
- de inspecteur van het onderwijs bij de zeemacht en de inspecteur van de geneeskundige dienst der zeemacht werden onder de vlagofficier Personeel geplaatst.

Op 30 september 1968 werd vervolgens besloten dat:

- het bureau NAVO- en WEU-zaken, alsmede het bureau Luchtvaart werden gesteld onder de sous-chef;
- de stafofficier Korps Mariniers deel uit ging maken van het bureau Organisatie;
- de bureaus die rechtstreeks onder de plv. CMS stonden dienden de sous-chef van ontwikkelingen op de hoogte te houden.

Medio 1974 vond er nog een belangrijke reorganisatie van de Marinestaf plaats. De aanleiding was de ongelijke werkbelasting van de beide plv. CMS en de sous-chef. Ook begon een aparte plv. CMS voor de luchtvaart zijn reden van bestaan te verliezen, daar het korps officieren vlieger uitfaseerde en zee-officieren met het brevet vlieger/waarnemer daarvoor in de plaats kwamen. Om die redenen werd besloten de functie van plv. CMS voor de luchtvaart te laten vervallen en twee sous-chefs te belasten met de dagelijkse leiding en coördinatie van de bureaus van de Marinestaf, voorzover niet ressorterend onder de plv. CMS. De taakverdeling was als volgt:

sous-chef 1 werd belast met de leiding en coördinatie van de bureaus NAVO- en WEU-zaken, Plannen, Organisatie, Tactiek en Wapenkeuze en Luchtvaart;

sous-chef 2 werd belast met de leiding en coördinatie van de bureaus Inlichtingen, Verbindingen, Operaties, Bedrijfsveiligheid/NBCD en Logistiek en Oorlogsvoorbereiding.

De reorganisatie van de topstructuur van het ministerie van Defensie (matrix-structuur) zou de volgende reden zijn om de organisatie van de Marinestaf aan te passen.

Periode 1976-1991

De nieuwe matrixstructuur van het ministerie van Defensie werd bij ministeriële beschikking van 23 november 1976 nr. 375.280/14 V officieel vastgesteld. Op krijgsmachtdeelniveau deden zich in organisatorisch opzicht, afgezien van de vorming van de directies economisch beheer, geen al te ingrijpende wijzigingen voor. Binnen de Marinestaf bleef de taakstelling nagenoeg gelijk en waren de

wijzigingen van organisatorische aard:²⁷

- sous-chef 1 en 2 werden aangeduid met sous-chef plannen en operatiën;
- onder de CMS ressorteerden de bijzondere organisatie-eenheden: de dienst van de hydrografie, de bureaus van de marine-attachés en de Marinestafschool. Deze eenheden behoorden niet tot de ministeriële organisatie (en dus ook niet tot de Marinestaf);
- het staffbureau Militair Juridische Zaken werd ingesteld;
- onder de plv. CMS vielen nu de afdelingen Marineverordeningen, Marinebibliotheek en Post- en Archiefzaken, allen vroeger behorend tot het ressort van de plv. Secretaris-Generaal KM, alsmede de Marinestafschool. Op hoofdlijnen functioneerde de Marinestaf op dezelfde wijze als vóór de reorganisatie.²⁸

De taken van de Marinestaf in 1976 kunnen samengevat worden als:

- het zorgdragen voor het concept operationele deelplan (onderdeel van het vlootplan van de Marinestaf), het vlootimplementatieplan (aan de hand van besluiten van de Admiraliteitsraad) en het operationele implementatieplan van de KM (plan voor de uitvoering van het defensieplan zoals weergegeven in de Defensienota);
- het vaststellen en vastleggen van de organisatie van de KM voor zover niet behorend tot de ministeriële organisatie;
- het verzorgen van operationele beleidszaken (opstellen van richtlijnen, oorlogsvoorbereiding);
- het zorgdragen voor aangelegenheden op het gebied van inlichtingen en veiligheid, verbindingen en operationele automatisering;
- het opstellen van tactisch operationele eisen ten aanzien van logistieke behoeften;
- het zorgdragen voor het functioneren van militaire eenheden en inrichtingen van de KM.

Van 1976 tot 1992 bleef de organisatiestructuur van de Marinestaf vrijwel ongewijzigd.

Periode 1992-1993

In 1992 werd de naam Marinestaf (tijdelijk) gewijzigd in Stafgroep Bevelhebber der Zeestrijdkrachten. Onder de sous-chef Plannen ressorteerden nu de afdelingen Organisatie en Personele Behoeftestelling, Plannen, Luchtvaart, Communicatie- en Informatiesystemen (voorheen Verbindingen) en Operationele Behoeftestelling (voorheen Tactiek en Wapenkeuze). Onder de sous-chef Operatiën verdwenen de afdelingen Verbindingen en Logistiek, zodat alleen de afdelingen Inlichtingen en Veiligheid, Operatiën en Bedrijfsveiligheid overbleven.

De taak van de BDZ omvatte²⁹:

- het voeren van het operationeel beleid van de KM, gericht op het doen functioneren van de KM overeenkomstig haar doelstelling, zulks met inachtneming van functionele aanwijzingen en richtlijnen gegeven door de CDS;
- het doen functioneren van de militaire eenheden en inrichtingen van de KM, voorzover deze onder zijn bevel zijn gesteld in onderlinge samenhang en elk afzonderlijk ter uitvoering van de opgedragen taken in vredetijd alsmede de oorlogsvoorbereiding.

De taakomschrijving van de Marinestaf luidde:

- Ondersteunen van de BDZ als initiator in het hoofdproces beleid en plannen:

---

27. *Ibid.*, 239.

28. *Ibid.*, 195.

29. *Staatsalmanak 1992*, O 10.

- a) coördineren van het door de functionele directeuren geformuleerde conceptuele beleid;
- b) in onderlinge samenhang afstemmen van de functionele deelplannen en deze vastleggen in lange termijn plannen en korte termijn programma's;
- Ondersteunen van de BDZ in de beleidsmatige aspecten van het hoofdproces operatiën:
  - a. de rol van de behoeftesteller op het gebied van de middelen en organisatie;
  - b. formuleren van operationeel beleid, normstelling en kwaliteitsbewaking.

3.2.4 De organisatie van de Generale Staf / Landmachtstaf

Periode 1945-1949

Bij de reorganisatie van de Koninklijke Landmacht in 1945/1946 werd bepaald, dat de legerleiding in navolging van de Engelse legerorganisatie in beginsel in handen zou komen te liggen van de Chef Generale Staf (CGS) (operatiën), de kwartiermeester-generaal (materieel) en de adjudant-generaal (personeel), onder leiding en verantwoording van de minister. Er bestond, met uitzondering van de jaren 1949 en 1950, geen hiërarchische verhouding tussen de CGS en de twee andere functionarissen; zij allen stonden aanvankelijk rechtstreeks onder de minister, waarbij de CGS als "primus inter pares" optrad. De Generale Staf en de dienst van de kwartiermeester-generaal namen tot 1947 de taken van de luchtmachtstrijdkrachten waar.

In de militaire topleiding van de KL bestond de Generale Staf uit een operationeel deel (uitvoering), dat onder leiding stond van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten (BLS), en een ministerieel deel (beleid) onder leiding van de CGS. De functies van CGS en BLS werden sinds 1945 vervuld door één persoon, zodat er sprake was van een personele unie. Hij stond hiërarchisch onder de minister en (sinds 1948) onder de staatssecretaris. De CGS was de hoogste militaire autoriteit van de KL in vredetijd³⁰ en trad op als voornaamste adviseur van de minister op het gebied van beleidsvoorming. In 1949 en 1950 stond de CGS hiërarchisch boven de kwartiermeester-generaal en de adjudant-generaal, waarbij hij vooral belast was met de coördinatie van de KL-werkzaamheden.

De dagelijkse leiding over de Generale Staf³¹ berustte bij de sous-chef en de adjunct-chef, en sinds 1949 bij de plv. CGS, die voor zijn functievervulling verantwoording verschuldigd was aan de Legerraad in het algemeen en aan de CGS in het bijzonder. De Generale Staf bestond van 1945 tot 1950 uit acht stafsecties (G1-G8) en vijf directoraten (D1-D5). De directoraten fungeerden als 'adviseurs' van het ministerie.

- onder leiding van de sous-chef stonden de secties Operaties (G1), Inlichtingen (G3) en Opleidingen (G5).
- onder leiding van de adjunct-chef stonden de secties Organisatie en Mobilisatie (G2), Bewapening en Uitrusting (G4), Militair Juridische Dienst (G6) en Krijgsgeschiedenis (G8).
- er waren vijf directoraten: Infanterie (D1), Artillerie (D2), Cavalerie (D3), Pioniers (D4) en Verbindingsdienst (D5).

Periode 1949-1969

Bij de reorganisatie van de Generale Staf in 1949 werden de directoraten opgeheven³² en hun taken overgenomen door de inspecties (zie 3.5). Sinds 1950 bestond de Generale Staf uit vier afdelingen met de volgende taakverdeling betreffende de KL:

Organisatie (G1)

- het zorgdragen voor de vredessamenstelling en oorlogsorganisaties;
- het zorgdragen voor het personeelsbeleid en -organisatie en dienstplichtaangelegenheden;
- het voorbereiden van de mobilisatie.

Inlichtingen en Veiligheid (G2)

30. ?Overzicht van de organisatie der Kon. Landmacht op 1 November 1945?, MS 114 (2) (1945), 66-68.

31. Van 1945 tot 1963 Hoofdkwartier van de Generale Staf geheten, van 1963 tot 1969 Hoofdkwartier van de KL (LaO 63007), in 1969 Staf van de Generale Staf en van 1970 tot 1976 Generale Staf.

32. LO 1949, nr. 164 (ministeriële beschikking, d.d. 18-7-1949, nr. 1003).

- het zorgdragen voor het inlichtingen en veiligheidsbeleid.

Operatiën (G3)

- het zorgdragen voor operationele aangelegenheden, concentraties, strategische beveiliging, grensbewaking en militaire bijstand;
- het opstellen van reglementen en richtlijnen voor en houden van toezicht op de opleiding;
- het geven van aanwijzingen voor de industriële oorlogsvoorbereiding, infrastructurele werken en verbindingen;
- het zorgdragen voor militair politieke, militair economische en ceremoniële aangelegenheden.

Logistiek (G4)

- het ontwerpen van aanwijzingen voor materieelaangelegenheden, inclusief mobilisatievoorraden en bewapening en uitrusting;
- het behandelen van alle aangelegenheden verband houdende met de Nederlandse deelname aan bondgenootschappelijke samenwerking;
- het treffen van regelingen voor en het uitoefenen van de controle op het motortransport van de KL in vreedetijd.

Van 1950 tot 1960 beschikte de Generale Staf over een speciale staf, waarbinnen de volgende onderdelen waren ondergebracht: de Militair Juridische Dienst, de afdeling Krijgsgeschiedenis, de adviesbureaus Wetenschappelijk Onderzoek en Materieelbehoefte, de bureaus Uitrustingsstaten en Statistiek, de dienst Welzijnszorg, de adjudant-generaal en de korpscommandant.

De CGS was in de hoedanigheid van BLS tegelijk de hoogste uitvoerende instantie van de KL, waarbij hij voor zijn taakvervulling in deze hoedanigheid geen deel uitmaakte van het ministerie. Hij stond hiërarchisch onder de minister en functioneel onder de staatssecretaris. De wens dat het bevelhebberschap duidelijker tot uiting moest worden gebracht leidde in 1954 formeel tot de instelling van de vredesfunctie BLS. Hoewel de CGS al sinds 1945 ook bevelhebber was, trad hij pas sinds 1954 ook formeel op als bevelhebber. Er kwam één gecombineerde staf tot stand, met uitzondering van de periode tussen 1969 en 1972, toen er twee aparte staven functioneerden.³³

De taken en bevoegdheden van de CGS/BLS werden in 1954 als volgt vastgesteld:

- het ontwerpen van plannen inzake de legervorming, de oefeningen, de opleiding en het gebruik van de landstrijdkrachten in tijd van vrede;
- het ontwerpen van de hoofdlijnen voor het gebruik en de verzorging van de landstrijdkrachten in tijd van oorlog of oorlogsgevaar;
- het zorgdragen voor het opstellen, aanvullen en herzien van de vredes- en oorlogsorganisatie van de onder zijn bevel gestelde of te stellen staven, troepen en inrichtingen.
- Het ontwerpen van de voorschriften en richtlijnen verband houdende met de mobilisatievoorbereiding van de KL en de uitvoering daarvan.

In 1963 werd het Korps Mobiele Colonnes als onderdeel van de KL onder de BLS geplaatst (zie 7.2).

Periode 1969-1972

In november 1969 werd de functie van sous-chef van de Generale Staf ingesteld en de functies van sous-chef Uitvoering en sous-chef Plannen opgeheven. De Generale Staf bestond vanaf die datum uit een vijftal afdelingen (Plannen; Operatiën, Opleidingen en Oefeningen; Telecommunicatie en Elektronica; Organisaties; Inlichtingen en Veiligheid) die geleid worden door de plv. CGS/sous-chef GS. Daarnaast zijn er twee stafafdelingen: het kabinet en het bureau Controller.

Periode 1972-1976

33. LaO 69031 (23/5) en Brief CGS, d.d. 4-2-1972, nr. 10.016/54/J inzake de samenvoeging van de staven CGS/BLS.

De samenvoeging van de Staf GS en de Staf BLS in 1972 had tot gevolg dat zowel beleidszaken (Generale Staf) als uitvoering (BLS) werden verenigd in één organisatie. GS-zaken (ressort Plannen) werden toebedeeld aan sous-chef I, terwijl BLS-zaken (ressort Operatiën) de stafverantwoordelijkheid van sous-chef II vormden.

De Generale Staf bestond nu uit:

- het kabinet en het bureau Controller;
- het ressort Plannen (afdelingen Plannen; Organisaties; Mobilisatievoorbereiding);
- het ressort Operatiën (afdelingen Operatiën, Opleidingen en Oefeningen; Inlichtingen en Veiligheid; Personeel; Logistiek);
- de Speciale Staf, bestaande uit de afdeling Verkeer en Vervoer, de secties Juridische Zaken, Adjudant-Generaal, Krijgsgeschiedenis, Welzijnszorg, MILVA Algemene Dienst, Nucleaire, Biologische en Chemische Zaken, Militaire Muziek, Geneeskundige Dienst, Liaison, en de korpscommandant Staf CGS/BLS.

Periode 1976-1986

Bij de reorganisatie van december 1976 werden verdere wijzigingen doorgevoerd:³⁴

- de naam CGS/BLS werd gewijzigd in Chef Landmachtstaf/Bevelhebber der Landstrijdkrachten (CLAS/BLS). Hij stond hiërarchisch onder de minister en de staatssecretaris en functioneel onder de Chef Defensiestaf.
- in het ressort Plannen was het onderdeel Mobilisatievoorbereiding geen zelfstandige afdeling meer.
- in het ressort Operatiën bestond werd de afdeling Vervoer en Verkeer opgenomen, en verdween de afdeling Personeel.

Periode 1987-1991

Door het loslaten van de matrixorganisatie vonden er bij de KL in de periode tussen 1987 en 1992 ingrijpende veranderingen plaats. De nadruk kwam te liggen op een productgerichte benadering, waarbij de gehele verantwoordelijkheid voor een project werd gelegd bij de projectmanager (deel uitmakend van de productafdelingen).

Centraal in de nieuwe structuur stond de integratie van de beleidsvoorbereiding en een zo scherp mogelijke scheiding van beleid en uitvoering. Om slagvaardig te kunnen optreden gebruikte men het zogeheten 'lijn-stafprincipe' met eenhoofdige leiding, de BLS. Het onderscheid tussen chef staf en bevelhebber is vervallen en de ministeriële organisatie voor de KL is de Staf BLS. Om te komen tot een meer efficiënte bestuurbaarheid is de KL-Staf (bestaande uit vier directies: Operatiën - voorheen de Landmachtstaf -, Materieel, Personeel en Economisch Beheer) onder eenhoofdige leiding geplaatst van de BLS. Hij is verantwoordelijk voor zowel de operationele taakuitvoering als voor de beleidsvoorbereidende en -uitvoerende taken van de KL. De plv. BLS vervult sindsdien een dubbelfunctie. Hij neemt ook de functie van directeur Operatiën op zich.

Taak en structuur van de directie Operatiën KL (DOKL)³⁵

DOKL ondersteunt de BLS als militair adviseur van de minister en als eenhoofdige leider van de KL en neemt daarin de operationele beleidsondersteuning voor haar rekening.

Deze ondersteuning krijgt vorm in:

---

34. Ministeriële beschikking, d.d. 23-11-1976, nr. 375.280/14V.

35. Een beeld van de KL-Staf, februari 1994

- adviezen over de strategische richting voor de KL en het daarvan afgeleid beleid; zorg voor de daarvoor noodzakelijke internationale coördinatie;
- integrale planadviezen en alternatieven voor het verkrijgen en instandhouden van de benodigde capaciteit voor de opgedragen taakuitvoering;
- de operationele visie voor de inzet van de huidige en in de toekomst noodzakelijk geachte middelen;
- inzicht in de optimale organisatie van personele en materiële middelen, die nodig zijn voor de taakuitvoering;
- adviezen over de operationele besturing inzake commandovoering, informatievoorziening en telematicasystemen;
- inlichtingen en informatie met betrekking tot de militaire veiligheid;
- wetenschappelijk verantwoorde militair historische kennis van de KL;
- coördinatie en sturing van alle operationele uitvoeringsaangelegenheden binnen de KL;
- adviezen en controle over de implementatie van wapenbeheersingsaccorden.

DOKL staat onder leiding van de directeur Operatiën, die tevens als plv. BLS fungeert. Rechtstreeks onder de directeur ressorteren vier stafafdelingen: de afdeling Interne Zaken, de sectie Militaire Geschiedenis, de sectie Informatieverzorging en het projectbureau Herstructurering KL. Onder de directeur Operatiën staan de sous-chefs Plannen en Operatiën, die beide als adjunct-directeuren optreden ieder een apart werkterrein hebben.

Ressort Plannen

- De afdeling Conceptuele Planning is verantwoordelijk voor het opstellen en bewaken van het strategisch concept voor de KL. Dit concept geeft de lijnen aan waarlangs de KL zich in de verre toekomst zou kunnen ontwikkelen. Omdat ook internationale ontwikkelingen van invloed zijn op de toekomst van de KL, berust bij deze afdeling ook de coördinatie in relatie tot NAVO, CVSE, VN en WEU.
- De afdeling KL-Planning verfijnt het bovengenoemd strategisch concept tot het Lange Termijn Plan en het Korte Termijn Programma (zie 3.3.2). Alle plannen van de landmacht worden op elkaar afgestemd en samengevoegd tot een KL-Plan. Dit plan vormt de basis voor het opstellen van defensiebegrotingen en meerjaren-ramingen.

Ressort Operatiën

- De afdeling Operationeel Beleid vertaalt plannen in beleid op operationeel gebied. Ze geeft aan hoe de eenheden van de KL optreden bij verschillende inzet opties. Ze stelt onder meer het oefenen schietbeleid vast. Daarnaast formuleert zij de operationele behoeften: welk materieel is nodig voor welk optreden.
- De afdeling Organisatie legt de organisatiestructuur en de functies van alle eenheden van de landmacht officieel vast.
- De afdeling Inlichtingen en Veiligheid maakt het beleid van de landmacht op het gebied van inlichtingen, militaire veiligheid, militaire geografie en meteorologie.
- De sectie Wapenbeheersing is belast met de uitvoering van de wapenbeheersingsakkoorden op het gebied van de conventionele bewapening.
- De sectie Operationele Zaken is belast met de coördinatie en aansturing van de operationele uitvoering binnen de landmacht.

In deze reorganisatie zijn de afdelingen Plannen en Operatiën opgegaan in de afdelingen Conceptuele Plannen, KL-Planning en Operationeel Beleid en de sectie Operationele Zaken. De beleidstaken van de afdeling Logistiek zijn overgenomen door de directie Materieel KL, m.u.v. ARBO-aangelegenheden, die naar de directie Personeel KL zijn overgebracht. De beleidstaken van de afdeling Vervoer en Verkeer

zijn ondergebracht bij het Nationaal Territoriaal Commando.³⁶

3.2.5 De Landmachtstaf, 1996-

Op 1 februari 1996 werd de DOKL opgeheven onder gelijktijdige oprichting van de Landmachtstaf. De organisatie van de landmachtstaf week sterk af van de DOKL:

- Tot 1996 liepen beleid en uitvoering door elkaar. Vanaf 1996 heeft de landmachtstaf geen uitvoerende taken meer;
- Beleid wordt geïntegreerd vastgesteld in plaats van per functiegebied;
- De landmachtstaf is kleiner en flexibler dan de DOKL;
- Bemoeienis met bedrijfsvoering beperkt tot hoofdlijnen; de oude staf bemoeide zich tot in detail met bedrijfsvoering op lagere niveaus;
- Landmachtstaf is resultaatgericht; KL staf was proceduregericht.

De landmachtstaf is vanaf 1996 opgebouwd uit 2 directies, namelijk

- beleid en planning
- control.

De andere eenheden zijn ondersteunend aan deze directie. De directie beleid&planning houdt zich bezig met het ontwikkelen van integraal beleid en integrale planning. In deze taak wordt de directeur bijgestaan door 2 souchef, beleidsontwikkeling en planning. De souchef planning beheert 2 afdelingen: internationale aangelegenheden & samenwerking en planning.

De afdeling control heeft eveneens 2 souchefs, te weten

- financieel-economische zaken en
- bedrijfsvoering.

Financiële-economische zaken is opgebouwd uit twee afdelingen, namelijk

- financiële planning&begroting en
- financieel beheer

Bedrijfsvoering kent drie afdelingen:

- proces&informatiemanagement
- beleidsevaluatie&audits
- landmachtstaf interne zaken

Als derde directeur zetelde de directeur personeel in de landmachtstaf. Hij had geen afdelingen onder zich. Hij was namelijk met ingang van 1 juni 1996 tegelijkertijd directeur van de centrale dienst personeel en organisatie. Deze dienst ondersteunt de landmachtstaf bij de ontwikkeling van beleid en planning op het gebied van personeel en organisatie en is de uitvoerende instantie.

Vanaf januari 2002 maakt de directeur personeel geen deel meer uit van de landmachtstaf.

De Bevelhebber der Landstrijdkrachten (BLS) voert het bevel over de landmacht. Daarnaast is hij adviseur van de minister. Naast de staf van het Duits/Nederlandse Legerkorps, de Eerste Divisie, het Commando Opleidingen en het Nationaal Commando, vallen ook de volgende organisatiedelen onder verantwoordelijkheid van de bevelhebber: de Koninklijke Militaire Academie, de Dienst Personeel & Organisatie, de Directie Materieel, de Operationele Staf BLS en de Landmachtstaf. De kern van de Landmachtstaf bestaat uit de directie Beleid & Planning en de directie Control. De overige delen van de

36. Brief van de Directeur Operatiën KL betreffende de overdracht van taken binnen de KL-staf in het kader van de Herstructurering Min. van Def. KL, d.d. 2-7-1992, Ref. Org./4128.

Landmachtstaf zijn ondersteunend aan deze directies of rechtstreeks aan de bevelhebber.

Directie beleid en planning

De directie Beleid & Planning houdt zich bezig met het ontwikkelen van beleid en planning voor de gehele landmacht. Bij de directie Beleid en Planning wordt het zogenaamde 'raamwerk-beleid' ontwikkeld, dat als kader dient voor alle planning- en control-activiteiten van de landmacht. Zij formuleert de hoofdlijnen van het integrale, landmachtbrede beleid. De verdere invulling en uitvoering van dit beleid gebeurt bij de centrale diensten in Den Haag of bij de ressorts. De directie blijft bij dit proces betrokken. De ressorts en centrale diensten zijn verantwoordelijk voor de totstandkoming van het beleidsproduct; de directie toetst dit slechts aan de vastgestelde kaders en randvoorwaarden.

De directie Beleid en Planning bestaat uit elf afdelingen, die elk een eigen aandachtsgebied bestrijken:

- 1 Plannen (PL)
- 2 Internationale Aangelegenheden & Samenwerking (IA&S)
- 3 Operationeel Beleid (OB)
- 4 logistiek beleid (LOG)
- 5 Doctrine, Opleidingen & Trainingsbeleid
- 6 Personeels- en Organisatiebeleid (P&O)
- 7 Wetenschappelijke Ondersteuning (WO)
- 8 Reorganisatie (REORG)
- 9 Infrastructuur, Ruimtelijke Ordening & Milieu
- 10 Verkeer en Vervoer (VV)
- 11 Souschef Informatievoorziening en Commandovoering (IV&C)

1 Plannen

De afdeling Plannen heeft de taak om beleid te integreren in de totale landmachtplanning, binnen het beschikbare budget. De afdeling is verantwoordelijk voor het opstellen van het KL-plan (het lange-termijnplan) en ook het activiteitenplan en de begroting (het korte-termijnplan). Zij doet dat in nauwe samenwerking met enerzijds de afdeling Algemeen Beleid en de afdeling Beleidsontwikkeling, en anderzijds met de afdeling Planning & Control van de directie Control.

2 Internationale Aangelegenheden & Samenwerking

Deze afdeling zorgt voor de nodige structuur in de internationale contacten van de landmacht. Zij heeft hiervoor richtlijnen opgesteld, die met elkaar het 'Raamwerk voor Internationale Samenwerking' vormen.

3 Operationeel beleid

Deze afdeling ontwikkelt conceptueel beleid op het gebied van manoeuvre, vuursteun, gevechtsinlichtingen, elektronische oorlogsvoering, verdediging, gevechtssteun, luchtmobiel optreden en grond- en luchtsamenwerking.

4 Logistiek Beleid

De afdeling Logistiek is verantwoordelijk voor het (doen) ontwikkelen van KL-beleid, doctrine (strikte regels) voor de materieellogistiek.

5 Doctrine, Opleiden en Trainingsbeleid

De afdeling Doctrine, Opleiden en Trainingsbeleid ontwerpt Landmacht Doctrinepublicaties en houdt deze actueel. Daartoe ontwerpt zij ook een conceptuele visie op het operationele optreden op lange termijn (na de planperiode). De afdeling ontwerpt verder het raamwerk waarop andere organisatiedelen de onderdeelvorming (training) dienen te baseren.

6 Personeels- en Organisatiebeleid

Deze afdeling ontwikkelt en draagt bij aan de implementatie van het algemene KL-Personeels- en

Organisatiebeleid, en van het KL-Gezondheidszorgbeleid.

7 Wetenschappelijke Ondersteuning

De afdeling ontwikkelt, actualiseert en implementeert beleid dat erop is gericht zo doelmatig mogelijk te voorzien in de behoeften aan Wetenschappelijke Ondersteuning.

8 Reorganisatie (REORG)

De afdeling REORG coördineert de honderden reorganisatie-projecten binnen de landmacht.

9 Afdeling Infrastructuur, ruimtelijke ordening & milieu

De afdeling is verantwoordelijk voor het voorzien in de vereiste infrastructuur. Op het gebied van ruimtelijke ordening zorgt de afdeling ervoor dat de landmacht over voldoende oefen- en schietterreinen beschikt. Tenslotte is ook de beleidsontwikkeling op het gebied van milieu in deze afdeling ondergebracht..

10 De afdeling Verkeer en Vervoer (VV)

- adviseert en informeert de Staten Generaal en het Ministerie van Defensie. Dit ten aanzien van vervoers- en verkeersbeleid, verplaatsingsbeleid en mobiliteitsbeleid.
- levert vervoers- en verkeersdeskundigheid met betrekking tot operationele verkeers - en vervoersaangelegenheden. Adviseert en informeert de BLS als het gaat om beleid van vervoer gevaarlijke. Beide activiteiten worden vanuit het Interservice Comité Militair Vervoer (ICMV) gecoördineerd.
- planning en control van producten afkomstig van de Defensie Verkeer- en Vervoersorganisatie (DVVO).

11 Souchef Informatievoorziening en Commandovoering (IV&C)

Ontwikkelen en het begeleiden van de implementatie van beleid op het gebied van informatievoorziening en commandovoering. Souchef IV&C heeft vier organisatie-elementen onder zich:

- De Sectie Integrale Planning en coördinatie, die de souchef ondersteunt bij het sturen en beheersen van de beleidsuitvoering op het gebied van de informatievoorziening door middel van het IV-Plan van de KL.
- De afdeling IV&C Beleid ontwikkelt (afgeleid) beleid op het gebied van commandovoering en informatievoorziening. Dit omvat niet alleen ondersteuning van de functies van militair optreden (Commandovoering, Inlichtingen, Manoeuvre, Vuursteun, Logistiek en bescherming), maar ook de ondersteuning van de bedrijfsvoeringsprocessen binnen de KL zoals Bedrijfsvoering, Personeel en Organisatie, Opleiding en Training, Materieel logistiek en Financiën.
- Het Expertise Centrum Modellenbeheer ondersteunt de beleidsontwikkeling door het beschikbaar stellen van modellen (als vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid). Op die manier kan inzicht verschaft worden in processen, gegevens, informatiesystemen en bijbehorende verantwoordelijkheden en bevoegdheden.
- Het Expertise Centrum Informatiebeveiliging ondersteunt de ontwikkeling van beleid op het gebied van informatie-beveiliging. Bovendien treedt het centrum op als Distributie Autoriteit KL voor de verstrekking van cryptosleutel materiaal. Door deze bundeling en schikking van kennis en inzicht in het brede gebied van informatieverzorging en commandovoering kan samenhangend beleid worden ontwikkeld. Daarmee wordt integratie met andere beleidsvelden binnen de directie, en binnen de KL, zeker gesteld.

Directie control

De directie Control is verantwoordelijk voor de financiële inbreng in het beleids- en planningsproces. Zij ziet erop toe dat de uitgaven van de landmacht rechtmatig en doelmatig zijn. Daarnaast probeert de directie lijn te brengen en te houden in de vele bedrijfsprocessen binnen de landmacht. Zij doet dit door onderzoeken en steekproeven te houden en adviezen te geven.

De plaatsvervangend Directeur Control heeft vijf afdelingen onder zich:

- 1 Planning en Control
- 2 Financieel Beheer
- 3 Bedrijfsvoering
- 4 Beleidsevaluaties & Audits
- 5 Landmachtstaf Interne Zaken

Afdeling Planning en Control

De afdeling Planning en Control voert in samenwerking met de afdeling Planning van de directie Beleid & Planning de regiefunctie als het gaat om planning en het controlproces. Deze afdeling vormt bijna een eenheid met de afdeling Planning. Nauwe samenwerking is een belangrijk kenmerk van het planning- en controlproces van de landmacht. Vooral bij het maken van bijvoorbeeld bedrijfsplannen, het activiteitenplan en de begroting, wordt nauw samengewerkt. Beide afdelingen zijn betrokken bij het opstellen van aanschrijvingen en randvoorwaarden. De afdeling Planning en Control beoordeelt de voorstellen van de ressorts en zorgt ervoor dat benodigde middelen op een juiste manier worden vertaald in begroting en meerjarencijfers.

In samenwerking met de afdeling Planning heeft de afdeling Planning en Control een eigen verantwoordelijkheid. Die ligt op het gebied van de financiën. De directie Control, waartoe de afdeling behoort, is namelijk verantwoordelijk voor een rechtmatige en doelmatige besteding van het belastinggeld dat aan de landmacht is toegewezen. De middelen waarover de landmacht beschikt (zoals financiën, personeel, materieel en infrastructuur) moeten zo efficiënt mogelijk worden ingezet. Daarom houdt de afdeling Planning en Control, voorafgaand aan de besluitvorming, toezicht op beleid- en planvorming en op voorgenomen verplichtingen, zoals behoeftestellingen en af te sluiten contracten. Verder ziet de afdeling erop toe dat het activiteitenplan en de begroting worden gerealiseerd. Maandelijks vindt overleg plaats met de ressorts en het ministerie. Via uitvoeringsrapportages krijgt de bevelhebber informatie over de stand van zaken en advies over te nemen maatregelen. Tenslotte zorgt de afdeling Planning en Control voor de ontwikkeling en uitgifte van financiële regelgeving. Hierin zijn de spelregels vastgelegd voor de financiële bedrijfsvoering van de landmacht.

Afdeling Financieel beheer

Houdt zich bezig met het inrichten en onderhouden van de financiële beheerprocessen, die nodig zijn om de KL-begroting op de juiste wijze te realiseren. Dat gebeurt in nauwe samenwerking met de afdeling Financiële planning & control. De afdeling Financieel beheer houdt in het kader van een recht- en doelmatige aanwending van de financiële middelen voorafgaand aan de besluitvorming toezicht op de voorgenomen verplichtingen, zoals behoeftestellingen en af te sluiten contracten. Naast het toetsen van aan te gane verplichtingen zorgt de afdeling Financieel beheer voor de budget- en verplichtingenadministratie, beheert zij de daarbij behorende overeenkomsten en analyseert zij de budgetontwikkelingen. Verder speelt de afdeling een belangrijke rol bij de opzet en inrichting van het financieel administratief systeem van de landmacht. Omdat veel taken en bevoegdheden op financieel gebied zijn gedecentraliseerd, vervult de afdeling vooral een rol als adviseur en coach bij de inrichting en het gebruik van dit systeem op de lagere niveaus. Om de decentralisatie in goede banen te leiden, ziet de afdeling Financieel beheer erop toe dat alles volgens de regels verloopt en begeleidt zij het opzetten en inrichten van decentrale

financiële beheerprocessen. Tenslotte is de afdeling betrokken bij financiële audits door de afdeling Beleidsevaluatie & audits.

Bedrijfsvoering

De afdeling Bedrijfsvoering is het aanspreekpunt binnen de KL voor nieuw te ontwikkelen beleid op het gebied van bedrijfsvoering. Ze is belast met het vormgeven van het beleid, het ontwikkelen en implementeren van instrumenten voor de besturing, planning én control binnen de KL. Bovendien stelt zij eisen aan de KL-proces-inrichting en geeft adviezen daaromtrent. De afdeling bewaakt ook de samenhang tussen verschillende bedrijfsprocessen, informatievoorziening en –regelgeving bij de landmacht. Ook neemt de afdeling het voortouw of participeert zij in bedrijfsvoerings- en herstructureringsprojecten. Zij ziet erop toe dat KL-bedrijfsprocessen doelmatig zijn ingericht en onderling goed afgestemd. Voorbeelden daarvan zijn het opleiden van personeel, het oefenen van eenheden en het onderhouden van materieel. Uiteindelijk moeten al die processen leiden tot een 'KL-product' waarvoor de bevelhebber verantwoordelijk is, namelijk operationeel optreden in het land.

Beleidsevaluatie & audits

Deze afdeling zorgt ervoor dat de bevelhebber goed op de hoogte is van de kwaliteit van de bedrijfsvoering in de landmacht. Op basis van de verzamelde informatie (uitvoeringsrapportages, evaluaties en audits) kan de bedrijfsvoering en besturing van de landmacht voortdurend worden verbeterd.

Op het gebied van de beleidsevaluatie is de afdeling Beleidsevaluaties & audits in principe verantwoordelijk voor de evaluatie. De afdeling doet waar nodig onderzoek naar de inhoud, de uitvoering en de resultaten van het beleid. Daarnaast voert zij twee soorten audits (onderzoeken) uit op het gebied van de bedrijfsvoering van de landmacht: de bedrijfsvoeringsaudit en de financiële audit. Bij de eerste gaat het om onderzoek naar uiteenlopende aspecten van de bedrijfsvoering. Bijvoorbeeld het functioneren van het management of de kwaliteit van opleidingen. De uitkomsten zijn vooral voor intern gebruik. Bij de financiële audit gaat het om een regelmatig onderzoek naar het juiste beheer van de personele, materiële en financiële middelen. Ook wordt onderzocht of de (financiële) gegevens op de juiste manier (in de administratie) zijn verantwoord. Behalve voor intern gebruik is deze audit ook voor extern gebruik, bijvoorbeeld voor de Defensie-accountantsdienst, die hiermee kan zien of de landmacht op een goede manier omgaat met de aan haar gedelegeerde bevoegdheden. Voor beide typen audits richt de afdeling zich vooral op het ressort-niveau en op landmachtbrede processen. De ressorts voeren op hun beurt eigen audits uit bij hun resultaat-verantwoordelijke eenheden. Dat gebeurt aan de hand van richtlijnen en handleidingen die door de afdeling Beleidsevaluatie & audits zijn opgesteld.

Stafgroep BLS

In de Stafgroep BLS zijn zes verschillende organisatiedelen ondergebracht:

- 1 Afdeling Algemeen beleid
- 2 Afdeling Communicatie
- 3 Sectie Juridische zaken
- 4 Instituut voor Militaire geschiedenis (IMG)
- 5 Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum
- 6 Bureau Bijzondere Opdrachten

De afdeling Algemeen beleid geeft 'strategisch advies' aan de bevelhebber over belangrijke keuzes die de landmacht voor de toekomst moet maken: over haar taken en haar aspiraties. Dat kunnen keuzes voor de lange of de korte termijn zijn. Zij bekijkt wat de sterke en zwakke kanten van de landmacht hierin zijn en wat haar kansen en bedreigingen zijn. In haar analyse geeft Algemeen beleid meerdere keuzemogelijkheden aan. De bevelhebber maakt vervolgens een keuze. Het totaal van deze keuzes vormt de strategische richting van de landmacht.

3.2.6 De organisatie van de Luchtmachtstaf

Periode 1947-1949³⁷

Op 1 maart 1947 werd het ministerie van Oorlog uitgebreid met de Luchtmachtstaf. De Chef der Luchtmachtstaf (CLS) beschikte over een staf bestaande uit de stafofficieren Organisatiën, Opleidingen, Personeel (tevens directeur Legerluchtmachtstroepen) en Technische Zaken. De CLS kreeg bevelsbevoegdheid over de militaire luchtvaart en de luchtvaarttroepen, en was tevens verantwoordelijk de aanschaf, het onderhoud en het herstel van specifiek luchtmachtmaterieel. Hij was nevensgeschikt aan de CGS, de adjudant-generaal, de kwartiermeester-generaal en de directeur Administratieve Diensten, en ressorteerde net als deze functionarissen rechtstreeks onder de Minister van Oorlog. Binnen deze nieuwe organisatiestructuur werd de CLS een gelijkwaardige partner van de CGS en de CMS.

Periode 1950-1962³⁸

Met de reorganisatie van september 1950 werd het Commando Legerluchtmacht Nederland opgeheven en werden de commando's Luchtverdediging, Luchtvaartopleidingen, Luchtvaarttroepen, en Magazijnen en Werkplaatsen ingesteld. De uit het Commando Legerluchtmacht voortvloeiende bevoegdheden en verplichtingen gingen over naar de plv. CLS.

Het politieke bestuur van de luchtmacht bleef bij de minister berusten, bijgestaan door de staatssecretaris. De Luchtmachtstaf diende het door de minister vastgestelde beleid uit te werken. De bevelsbevoegdheid over de luchtmacht werd uitgeoefend door de CLS. Voor het materieel- en personeelsbeleid werd de CLS bijgestaan door een Chef Materieel Luchtmacht en een Chef Personeel Luchtmacht. Naast een persoonlijke staf werd tevens een kabinet in de staf van de CLS opgenomen. De sous-chef van de Luchtmachtstaf had de leiding over de secties L1 tot en met L6: Organisatie, Inlichtingen, Operatiën, Logistiek, Opleiding, Verbindingen. Zijn taak bestond onder andere uit:³⁹

- het initiëren van plannen en programma's inzake de formatie, het gebruik en de instandhouding van de KLu en het adviseren van de CLS daarover;
- het behandelen van aangelegenheden van organisatorische en administratief-organisatorische aard, bijvoorbeeld op het gebied van operationele en logistieke aard, behoefte-raming, opleidingen, inlichtingen en veiligheid en buitenlandse betrekkingen;
- het leiden en coördineren van de werkzaamheden in de Luchtmachtstaf ten aanzien van de bouw van vliegvelden, gebouwen, werken en terreinen, alsmede het leiden van terzake bestaande behoefte aan coördinatie met organen buiten de luchtmacht.

Periode 1963-1975

Met de reorganisatie van 1963 werd voor elk krijgsmachtdeel een staatssecretaris aangesteld, die de dagelijkse leiding kreeg, en op administratief en financieel-economisch gebied werd bijgestaan door de plv. secretaris-generaal/KLu. Onder de staatssecretaris ressorteerden drie hiërarchisch-gelijke militaire functionarissen: de CLS, de opperofficier Personeel/KLu en de directeur Materieel Luchtmacht. Zij waren tevens nevensgeschikt aan de plv. secretaris-generaal/KLu. Allen adviseerden zij de staatssecretaris voor wat betreft de zaken die tot hun functiegebied behoorden. Deze situatie bleef bestaan tot 1971.

De CLS kreeg een tweeledige taak. Enerzijds was dat een departementale functie als krijgskundig

37. LO 1947, nr. 119; LO 1949, nr. 87.

38. LO 1950, nr. 262.

39. Organisatietabellen Beleidsstaf KLu, d.d. 29-8-1960, nr. 211-140-002.

adviseur van de minister ten aanzien van luchtmachtaangelegenheden. Deze adviezen hadden met name betrekking op:

- operationele waarde en inzetmogelijkheden van de luchtmachtstrijdkrachten in oorlogstijd;
- formatie (slagorde), opbouw en instandhouding van de KLu;
- opleiding en oefening.

Anderzijds had hij een bevelvoerende taak als Bevelhebber der Luchtmachtstrijdkrachten (BDL) waardoor hij belast was met:

- het ontwerpen van de formatie (slagorde) en structuur van de KLu;
- het ontwerpen van richtlijnen en instructies betreffende de oefeningen en opleidingen;
- het ontwerpen van plannen en richtlijnen inzake het gebruik en de instandhouding van de luchtmachtstrijdkrachten in oorlogstijd. De Luchtmachtstaf beschikte naast het Kabinet over een stafbureau Luchtmachtplannen en een stafbureau Burgerpersoneel. Direct onder de sous-chef Luchtmachtstaf ressorteerden de nu gewijzigde secties L1 tot en met L6: Organisatie en Opleidingen, Inlichtingen, Plannen en Operatiën, Logistiek en Infrastructuur, Financieel Beleid, Automatisering.

Periode 1976-1991

Het instellen van een matrixorganisatie had vooral gevolgen voor de organisatie op ministerieel niveau. De bestaande organisatie op krijgsmachtdeelniveau bleef grotendeels gehandhaafd. De functies van CLS en BDL bleven verenigd in één persoon. Wel werden de functies van sous-chef Plannen en sous-chef Operatiën geïntroduceerd. De functie van plv. secretaris-generaal bij de drie krijgsmacht delen kwam te vervallen.

De CLS stond hiërarchisch onder de minister van Defensie en - binnen hun bevoegdheden - onder de staatssecretarissen van Defensie. De CLS was nevensgeschikt aan de directeuren Personeel, Materieel en Economisch Beheer van de KLu. In verband met zijn verantwoordelijkheid voor het operationele functiegebied, dat richtinggevend (maar niet maatgevend) was voor de overige functiegebieden, was hij "primus inter pares". Functioneel stond hij onder de Chef Defensiestaf. De functie van de CLS omvatte:

- het afleiden, respectievelijk formuleren van eisen, waaraan de KLu nu en in de toekomst moet voldoen, alsmede het toetsen van de mate waarin de KLu aan de operationele eisen voldoet;
- het opstellen van een concept operationeel deelplan KLu waarin binnen de ontvangen operationele randvoorwaarden en de aanwijzingen en richtlijnen van de politieke leiding en de CDS gestreefd wordt naar een operationeel optimum; de CLS is in dat kader verantwoordelijk voor het leveren van een bijdrage in de constituerende en dirigerende activiteiten op ministerieel niveau.

Om invulling te geven aan deze taken beschikte de CLS/BDL over de Luchtmachtstaf bestaande uit:

- het kabinet, de stafgroep CLS/BDL, de stafgroep Juridische Zaken;
- Ressort Plannen (afdelingen Plannen, Operationele Behoeften, Organisatie);
- Ressort Operatiën (afdelingen Operationele Directie, Inlichtingen en Veiligheid, Luchtmacht Bedrijfsveiligheid, Verbindingen).

Periode 1992-

Een van de meest in het oog springende aspecten van de reorganisatie van de KLu was de vorming van de nieuwe directie Operatiën KLu (DOPKLu). Het takenpakket van de DOPKLu was samengesteld uit de taken die tot dan toe door de Luchtmachtstaf en het Commando Tactische Luchtmachtstrijdkrachten uitgevoerd waren:

- het voeren van het operationeel beheer van de KLu en het daarvoor ontwikkelen van beleid en operationele (behoefte-)plannen, al dan niet in samenhang met het vigerende NAVO-beleid;
- het adviseren en informeren van de BDL over operationele, personele, materiële en financiële aangelegenheden en het bijdragen aan de beleidsbepaling over deze materie;
- het ten behoeve van de beleidsvoorbereiding, beleidsevaluatie en controle, stellen van eisen

aan de informatievoorziening tussen de onder de BDL ressorterende commandanten en DOPKLu en voorzien in de door de CO gestelde informatiebehoefte;

- het handhaven van de paraatheid van de onder zijn bevel gestelde eenheden rekening houdend met de vigerende nationale en geallieerde operatieplannen en in overeenstemming met het geldende KLu-beleid;
- het voorbereiden van maatregelen gericht op de inzet van KLu-eenheden ingeval van crisis, oorlog of andere buitengewone omstandigheden;
- het opdragen aan de commandanten van de nodige nationale instructies naast die welke in NAVO-verband bestaan;
- de bevelvoering over de onder zijn bevel geplaatste organisatie-elementen.

De organisatie van de DOPKLu werd opgebouwd met als uitgangspunt dat er een scheiding moest zijn tussen het beleidsmatige en beheersmatige deel van de directie. De sous-chef Beleid en Plannen werd verantwoordelijk voor het beleidsmatige deel, de sous-chef Operatiën leidde het beheersmatige deel van de directie, die met de beleidsvoorbereiding belast was. Het maken van plannen en het overleg daarover vormde dan ook een belangrijk deel van het takenpakket. Dit gedeelte van de DOPKLu was met name op de Centrale Organisatie gericht, omdat daar (in de Defensiestaf en de Defensieraad) de lijnen voor de toekomst werden uitgezet.

- het ressort Beleid en Plannen omvatte de volgende vier afdelingen: Beleid en Plannen, Wapensystemen, Logistieke Behoeften, Command en Control Systemen.

Het beheersmatige deel van de directie hield zich bezig met de sturing van de dagelijkse gang van zaken bij de operationele onderdelen van de KLu.

- het ressort Operatiën omvatte de volgende zes afdelingen: Vliegoperatiën, Geleide Wapens en Grondoperatiën, Communicatie- en Informatie Systeembeheer, Ondersteunende Operatiën, Transport, Helikopters.

De taken van deze afdeling was overeenkomstig de gelijknamige afdelingen van de KL, of hadden betrekking op een speciaal onderdeel van de KLu.

In 1997 sprak de Luchtmachtraad het voornemen uit de besturing en de topstructuur van de KLu opnieuw in te richten. Er werd een projectgroep ingesteld, de projectgroep topstructuur KLu (PTKLu) die een en ander nader moest uitwerken.

De uitgangspunten bij de reorganisatie, zoals door de luchtmachtraad geformuleerd, van de organisatie van de KLu, waren

- Maximale decentralisatie, tenzij
- Integrale aansturing
- Sturing op hoofdlijnen
- Zo eenduidig mogelijke scheiding van de taakvelden beleid&plannen en beheer&uitvoering
- Eenduidige verdeling van taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden

In haar eindrapport dat werd gepresenteerd medio 1998 werden sprak de werkgroep zich uit voor een duidelijke lijn/staforganisatie. Uitvoerende taken van DOPKLu en andere directies die deel uitmaken van de staf dienen te worden overgebracht naar het decntrale ressort niveau. Controllertaken van DPKLu en DMKLu moeten worden geconcentreerd DCKLu. De plaatsvervangend BDL wordt verantwoordelijk voor het operationeel beleid&plannen en neemt als zodanig de taakelementen over van DOPKLu/C-TL. Om de plannen te implementeren werd het projectteam implementatie topstructuur KLu ingesteld.

Na de herstructurering staat de Koninklijke Luchtmacht staat onder leiding van de Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten (BDL). Hij stuurt de commandanten aan van de drie ressorts: de Tactische Luchtmacht voor de operationele onderdelen, het Logistiek Centrum Koninklijke Luchtmacht voor de materieellogistieke ondersteuning en de Koninklijke Militaire School Luchtmacht Vliegbasis

Woensdrecht voor de opleidingen.

De Bevelhebberstaf omvat een aantal stafafdelingen en directies en staat onder leiding van de Plaatsvervangend Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten (PBDL). De Bevelhebbersstaf is verantwoordelijk voor de beleidsontwikkeling van de luchtmacht en de integratie en afstemming hiervan. Besluitvorming hierover vindt plaats in de Luchtmachtraad, waar lijn- en staffunctionarissen wekelijks op topniveau overleggen.

Naast een persoonlijke staf beschikt de Bevelhebber over een beleidsstaf die hem adviseert en ondersteunt in zijn taken. Deze beleidsstaf staat onder de dagelijkse leiding van de Plaatsvervangend Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten. Het Korps Luchtmachtstaf ondersteunt de interne organisatie van het hoofdkwartier. De staf bestaat uit de directies personeel, materieel en control.

De C-TL verantwoordelijk voor de integrale aansturing van operationele Klu-onderdelen, hierbij krijgt hij ondersteuning van een staf. De structuur van deze staf komt in hoofdlijnen overeen met die van DOPKLU. Onder de C-TL ressorteren een plaatsvervangend commandant operaties (PCO) en een plaatsvervangend commandant ondersteunende operaties en diensten (PCOOD).

3.3 Planning en evaluatie op militair operationeel gebied

3.3.1 Inleiding

Alleen met een goede planning is een optimale afstemming tussen operationele behoeften, personeel, materieel en financiën mogelijk. Hieronder zal nader worden ingegaan op de besluitvormings- en planningprocessen die zich afspelen binnen het ministerie van Defensie in het kader van het operationele beleid in het algemeen. Het is onvermijdelijk dat personele, materiële en financiële aspecten hierbij eveneens de revue zullen passeren, maar zij dienen in dit verband slechts ter verduidelijking van de context waarbinnen de ontwikkeling, vaststelling en toetsing van het operationele beleid plaatsvindt. Het beleidsproces speelt zich af op een drietal niveaus; van onder naar boven zijn dit achtereenvolgens: krijgsmachtdeelniveau (KM, KL en KLu), (inter)departementaal niveau (Centrale Organisatie van het ministerie van Defensie en het ministerie van Buitenlandse Zaken, alsmede de Ministerraad en interdepartementale overlegorganen) en internationaal niveau (VN, NAVO en WEU). Het internationale operationele beleid wordt gevormd binnen de laatstgenoemde organisaties. Het nationale beleid komt binnen dit internationale kader op (inter)departementaal niveau tot stand, en de uiteindelijke implementatie vindt plaats binnen de krijgsmachtdelen. Uiteraard is binnen het proces geen sprake van éénrichtingverkeer. Op alle niveaus vindt terugkoppeling plaats. Om een volledig beeld te krijgen van het beleidsproces zal per niveau nader moeten worden ingegaan op de structuur van de organisatie(s) en de rol die de organisatie speelt binnen het proces van ontwikkeling, vaststelling en toetsing van het operationele beleid. In hoofdstuk 2 is de organisatiestructuur van het ministerie van Defensie beschreven. De structuur van de WEU en de NAVO zullen in hoofdstuk 5 worden behandeld, de structuur van de VN komt in hoofdstuk 6. Daarom concentreert de aandacht zich hier op het algemene operationele planningsproces en de rol die de verschillende organisaties hierbij spelen.

3.3.2 De rol van de Centrale Organisatie in het planningsproces

Inleiding

De centrale organisatie (CO) van het ministerie van Defensie heeft een tweeledige taak: enerzijds het ondersteunen van de politieke top en anderzijds het scheppen van voorwaarden (levering van producten en diensten) voor de krijgsmachtdelen (KMDen). Om uitvoering te kunnen geven aan deze taken werkt de CO in een voortdurende cyclus aan de integrale voorbereiding, bepaling, overdracht, evaluatie en controle van beleid. Voorwaarden voor een goede uitvoering daarvan zijn:

- het hanteren van sturingsinstrumenten;
- een duidelijke afbakening van taken en bevoegdheden;
- een goede overlegstructuur.

In dit hoofdstuk zullen we dieper ingaan op de vraag op welke wijze de CO betrokken is bij de totstandkoming van het operationele beleid. Daartoe wordt allereerst aangegeven wat de kerntaken van de CO op dit specifieke terrein zijn en welke sturingsinstrumenten de CO ter beschikking heeft. Daarna wordt aangegeven welke organisatiedelen en functionarissen bij deze beleidscyclus zijn betrokken en hoe de taken en bevoegdheden zijn verdeeld. Als laatste wordt ingegaan op de interne overlegstructuur.

Kerntaken

De CO is o.a. belast met de volgende kerntaken:

- het formuleren van het beleid ten aanzien van het in bondgenootschappelijk verband te bepalen strategie en operationele concepten, de rol van de Nederlandse strijdkrachten daarin, alsmede de inhoud van de overige taken van de KMDen;
- het coördineren van het operationele optreden van de KMDen;
- het sturen van het opstellen van het defensieplan, het adviseren over de kwaliteit hiervan, inclusief het formuleren van alternatieven en het stellen van prioriteiten in en tussen de planconcepten;
- het zorg dragen voor adequate beleidsoverdracht, beleidsevaluatie en controle op de uitvoering.

Sturingsinstrumenten

Om de sturing van de KMDen inhoud te kunnen geven heeft de CO een aantal sturingsinstrumenten tot zijn beschikking:

- het Integraal Defensie Planning Proces (IDPP) waarmee de relatie doelstelling-taken-middelen in plannen en programma's wordt vastgelegd;
- het begrotingsproces, het voorafgaand toezicht en de controle op de uitgaven;
- het centraal gevoerde arbeidsvoorwaardenbeleid;
- het Defensie Materieelkeuze Proces voor de sturing van grote investeringen en materiële uitgaven;
- de programmatische bevordering van de doelmatigheid.

Binnen het bestek van operatiën zullen we enkel het IDPP nader belichten.

Het Integraal Defensie Planning Proces (IDPP)

Het IDPP is het primaire sturingsinstrument van de Centrale Organisatie (CO).⁴⁰ Het is een systeem van centrale sturing op hoofdlijnen door de bewindslieden en een decentrale planning en uitvoering door de KMDen. Kortweg werkt het als volgt: de bevelhebbers stellen voor hun krijgsmachtdeel plannen voor en geven daarbij de operationele prioriteiten aan. De Chef Defensie Staf (CDS) en de directeuren-generaal (DG'n) beoordelen de voorstellen en toetsen deze aan de ministeriële richtlijnen. Vervolgens worden op CO-niveau de prioriteiten voor de gehele krijgsmacht gesteld. Na de politieke goedkeuring krijgen de KMDen vervolgens opdracht de plannen verder in detail uit te werken en uit te voeren.

Het IDPP wordt gekenmerkt door twee uitgangspunten:

- de indeling van alle defensie-activiteiten naar zogenaamde basis- en ondersteunende eenheden;
- de indeling in drie planelementen: het Defensie Strategisch Plan (DSP), het Defensie Lange Termijn Plan (DLTP) en het Defensie Korte Termijn Programma (DKTP).

---

40. Zie ook *Roeien met de riemen* (PIVOT-rapport nr. 20), 47-52. R. de Wijk, 'Strategievorming bij Defensie: omgaan met onzekerheid?', *MS* (3) (1996), 127-133: 129, schrijft over het werken van het IDPP in de praktijk: 'voorstellen voor concrete projecten borrelden meestal op in de krijgsmachtdelen en kwamen van onderaf naar boven. Op departementaal niveau werd vooral getoetst of deze projecten binnen de financiële ruimte pasten. Op dit niveau was geen formeel kader dat richting gaf aan dit proces en aan de hand waarvan voorgestelde projecten konden worden getoetst.'

Planningseenheid

Een planningseenheid is een zoveel mogelijk autonome en organisatorisch herkenbare groep van middelen met één of meerdere taken, waaraan uitgaven en kosten kunnen worden gerelateerd. De taakstelling van een basisplanningseenheid is operationeel van aard, zoals 1LK, de Groep Escorte Schepen of Grond-Lucht Geleide Wapens. De taakstelling van de ondersteunende planningseenheid is ondersteunend dan wel voorwaarden scheppend van aard voor (in beginsel) meerdere planningseenheden. Voorbeelden zijn opleidingseenheden en het directoraat Gebouwen, Werken en Terreinen.

Het Defensie Strategisch Plan (DSP)

Het DSP vermeldt de doelstellingen van de defensie-organisatie en de taken voor de krijgsmacht. Die taken zijn gerelateerd aan de planningseenheden en behouden hun geldigheid voor een periode van minimaal 20 jaar. Daarnaast bevat het document de Toekomstvisie. Hierin worden, eveneens voor een periode van 20 jaar, principiële keuzen en prioriteiten aangegeven met betrekking tot de taken van de krijgsmacht en hoe die in de toekomst in kwantitatieve en kwalitatieve zin moeten worden uitgevoerd. Met name de Toekomstvisie geeft richting aan het DLTP en het DKTP. De Toekomstvisie is daarmee een belangrijk referentiekader voor het planningsproces. Bijstelling vindt plaats als de situatie dat nodig maakt.

Het Defensie Lange Termijn Plan (DLTP)

Het DLTP vertaalt de Toekomstvisie in plannen op hoofdlijnen. Over een horizon van 15 jaar worden de deeltaken en de daarvoor benodigde middelen beschreven. Waar mogelijk worden steeds alternatieven aangegeven, zowel voor de middelen als voor de deeltaken.

Het Defensie Korte Termijn Programma (DKTP)

Het DKTP geeft in de vorm van programma's per planningseenheid aan welke activiteiten de komende vijf jaar zijn voorzien. Per programma wordt een overzicht gegeven van de operationele, personele, materiële en financiële gegevens. Het DKTP is zowel sturingsinstrument voor het dagelijks opereren van de defensie-organisatie als informatiedrager voor de politieke en ambtelijke leiding. Daarnaast fungeert het programma als toetsingsinstrument van de CO voor de realisatie bij de KMDen.

De Defensie Planning Memoranda

Het DLTP en het DKTP worden jaarlijks geactualiseerd. Dat gebeurt op basis van de aanwijzingen, richtlijnen en randvoorwaarden die aan de KMDen worden gegeven in het Defensie Planning Memorandum I en II. Deel I is gericht op het DLTP, Deel II op het DKTP. De Defensie Planning Memoranda vormen de input voor de KMDen om hun eigen, van het IDPP afgeleide, planningscyclus te starten. Uit die planningscyclus volgt per KMD een lange termijn plan en een korte termijn programma, dat bij de CO wordt ingediend. Op basis van de krijgsmachtdeel-plannen wordt vervolgens het DLTP en het DKTP geactualiseerd; de Minister van Defensie stelt tenslotte beide vast.

De NAVO-planning

De Nederlandse defensieplanning sluit nauw aan bij de planning van de NAVO. Als basis voor de planning van de lidstaten fungeert de door het Defence Planning Committee van de NAVO opgestelde "ministerial guidance". Bij het opstellen van de Defensie Planning Memoranda wordt hiermee rekening gehouden.

Het IDPP is "leading" ten opzichte van de overige sturingsinstrumenten. Binnen dit planningsproces zijn in principe de operationele doelstellingen maatgevend. Alle overige processen kunnen dus als ondersteunend worden beschouwd.

Afbakening van taken en bevoegdheden

Onderstaand wordt kort ingegaan op de taken en bevoegdheden van de voornaamste functionarissen en onderdelen van de CO die betrokken zijn bij de totstandkoming van het operationele beleid.

Secretaris-Generaal

De SG voert zijn taak uit in overeenstemming met het politieke beleid. Hij coördineert en integreert de hoofdlijnen van het Defensiebeleid en geeft hierover informatie en advies aan de politieke leiding. De SG is verantwoordelijk voor de beleidsoverdracht binnen Defensie.

Chef Defensie Staf (CDS)

De CDS is de hoogste militaire adviseur van de bewindslieden op het gebied van het operationele beleid. Hij is verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de hoofdlijnen van dit beleid, evenals voor het beleid op het gebied van communicatie, operationele informatieverwerking, inlichtingen en veiligheid. Uit die verantwoordelijkheid vloeien zijn functionele bevoegdheden voort ten opzichte van de bevelhebbers. In dat verband zit hij het Comité Chefs van Staven/Bevelhebbers (COCS/B) voor. Verder stuurt hij vanuit operationele overwegingen te maken keuzen. Hij geeft richting aan en ontwikkelt lange termijn concepties op militair strategisch gebied. Hij heeft een coördinerende operationele rol. Op verzoek van de minister kan de CDS ook worden belast met de leiding van operaties in bijvoorbeeld VN-verband.

Daarnaast heeft hij een coördinerende taak voor wat betreft het IDPP. Hij stuurt en bewaakt het planningsproces waarbij hij zorg draagt voor het opstellen van de verschillende plandocumenten zoals het DSP, de Toekomstvisie, de Defensie Planning Memoranda, het DLTP en het DKTP. Daartoe pleegt hij overleg met de DG'n. In het kader van het IDPP is de CDS de primus inter pares in de verhouding tussen de CDS en de DG'n. Hij zit dan ook het CDS/DG-beraad voor. Voor de uitvoering van zijn taken heeft de CDS de Defensiestaf ter beschikking.

Directeuren-generaal (DG'n)

De DG'n zijn ieder op hun gebied belast met de ontwikkeling van en de advisering over de hoofdlijnen van het beleid. Zij zorgen dat hun functionele beleid is afgestemd op het operationele beleid en op het krijgsmachtdeelbeleid. Ten behoeve van de beleidsevaluatie mogen zij eisen stellen aan de informatievoorziening door de KMDen.

Directie Algemene Beleidszaken (DAB)

De DAB adviseert over internationale en nationale politieke en maatschappelijke factoren die van belang zijn voor het defensiebeleid. De directie opereert in het spanningsveld tussen ambtelijke organisatie en politiek.

De overlegstructuur

Tussen de CO en de KMDen en binnen de CO bestaat uiteraard een grote behoefte aan overleg, afstemming en coördinatie. Dit gebeurt in diverse raden, comités en andere overlegorganen. Hieronder wordt ingegaan op de belangrijkste hiervan (zie ook 8.2).

Defensieraad

De Defensieraad is het hoogste overlegorgaan van Defensie, waarin de finale afstemming plaatsvindt. In dit college kunnen de bewindslieden de algemene politieke beleidslijn vaststellen en aan de ambtelijke top van het ministerie en de KMDen overdragen. Tevens dient dit forum

voor overleg over actuele vraagstukken. Zitting hebben de minister, de staatssecretaris, de secretaris-generaal (SG), de Inspecteur Generaal Krijgsmacht, de CDS, de DG'n, de bevelhebbers van de KMDen, de commandant Koninklijke Marechaussee (C-KMar), de DAB, de directeur voorlichting (DV) en de directeur Juridische Zaken (DJZ).

Politiek Beraad

De adviserende rol van de CDS en de DG'n komt tot uiting in het Politiek Beraad. Dit door de minister voorgezeten forum geeft politieke sturing aan het ministerie. Hier vindt ook de terugkoppeling door de bewindslieden plaats uit de Ministerraad. Zitting hebben de minister, de SG, de CDS, de DG'n, de DAB, de DV en de DJZ. Het Politiek Beraad werd in 1999 – naar aanleiding van de conclusie en aanbevelingen in het rapport *Omtrent Srebrenica* van J.A. van Kemenade - uitgebreid met de bevelhebbers gezien hun verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het defensiebeleid. Daarmee hoopte men een goede interne communicatie bij de beleidsontwikkeling en -uitvoering te bereiken.

Het Politiek Beraad+

is het Politiek Beraad uitgebreid met de bevelhebbers en commandant DICO. In dit beraad kunnen de bewindslieden, inzake belangrijke beleidsonderwerpen, kennis nemen van de mening van de commandanten en wordt hun mening betrokken bij de besluitvorming.

Bilateraal Beleid Bewindslieden Krijgsmacht delen

Jaarlijks, tijdens het opstellen van de conceptplannen, gaan de bewindslieden, de SG, de CDS, de DG'n en de DAB op bezoek bij de drie krijgsmachtdeelstaven. Het doel van dit bezoek is om geïnformeerd te worden omtrent de conceptplannen van de KMDen. Dit overlegforum wordt het Bilateraal Beleid Bewindslieden Krijgsmacht delen genoemd.

Departementaal Beraad

Het Departementaal Beraad dient voor de uitwisseling van standpunten tussen CO en KMDen. Zitting hebben de SG, de CDS, de DG'n, de bevelhebbers van de KMDen, de C-KMar, de DAB en de DV. Het departementaal beraad kent al jaren een slapend bestaan.

CDS/DG Beraad

In dit overleg wordt het advies van de CDS aan de bewindslieden over planningsaangelegenheden met de DG'n afgestemd. Het overleg wordt voorgezeten door de CDS; verder hebben zitting de plv. CDS en de DG'n.

Permanent Samenwerkingsorgaan Plannen

Dit orgaan is een belangrijke schakel in het planningsproces. In dit wekelijks overleg vindt binnen de CO afstemming plaats op plannengebied. Zitting hebben de hoofden Plannen van de Defensiestaf en de DG'n alsmede de functionarissen die bij de Defensiestaf zijn belast met de krijgsmachtdeel-plannen. De laatsten dragen zorg dat er voldoende operationele c.q. krijgsmachtdeel-specifieke kennis wordt ingebracht. Het orgaan fungeert als voorportaal van het CDS/DG Beraad waarin de totstandkoming van de plannen en programma's wordt voorbereid.

Comité Chefs van Staven/Bevelhebbers (COCS/B)

De coördinatie en afstemming in het COCS/B (1992-1993: Comité Chef Defensiestaf/Bevelhebbers) hebben met name betrekking op de beleidsterreinen operatiën en planning. In dit comité kan de CDS naar de bevelhebbers van de KMDen inhoud geven aan zijn sturende rol met betrekking tot het planningsproces. Ook speelt het COCS/B een belangrijke rol bij de overdracht van aanwijzingen en richtlijnen op planningsgebied en op het gebied van het operationele beleid. Het overleg wordt voorgezeten door de CDS; verder hebben zitting de plv. CDS, de bevelhebbers en C-KMar.

SG/DG-Beraad

Heeft als leden de SG (voorzitter), de CDS, de DGP, de DGM en de DGEF. Op ad-hoc basis kunnen andere functionarissen aan het beraad deelnemen. Het beraad ontwikkelt, coördineert en integreert het defensiebeleid in hoofdlijnen, bereidt adviezen voor t.b.v. de bewindslieden en geeft richting aan het bestuur van de defensie-organisatie.

Comité Plannen en Begroting

Heeft als leden de CDS (voorzitter), de PCDS, de DGEF, de DGP en de DGM. Als secretaris treedt op een lid van het Permanent Samenwerkings Orgaan Plannen en Begroting. Het comité is verantwoordelijk voor de ambtelijke afstemming en besluitvorming inzake plannen en begroting.

Informatie Voorzienings Raad (IVR)

Bestaat uit de (plaatsvervangend) Chef Defensiestaf, de bevelhebbers, de Directeur-Generaal Economie en Financiën, de plaatsvervangend Secretaris-Generaal en op ad hoc basis de DGM geeft vorm aan de strategische sturing van de informatievoorziening Defensie. Het college wordt bijgestaan door adviseurs: de sous-chef plannen van de Defensiestaf en de directeur Organisatie en Informatie van het Directoraat-Generaal Economie en Financiën.

Audit Comité

Bestaat uit de Secretaris Generaal (voorzitter)), de Chef Defensiestaf, de Directeuren Generaal, de Bevelhebbers en commandant DICO, de Directeur Accountantsdienst, stelt de behoefte en prioriteit van gewenste controle- en advies werkzaamheden vast die naar de mening van de accountantsdienst voortvloeien uit de Comptabiliteitswet en Taakbesluit DAD, resulterend o.a. in een verantwoord oordeel over de departementale jaarrekening.

College van Bevelhebbers

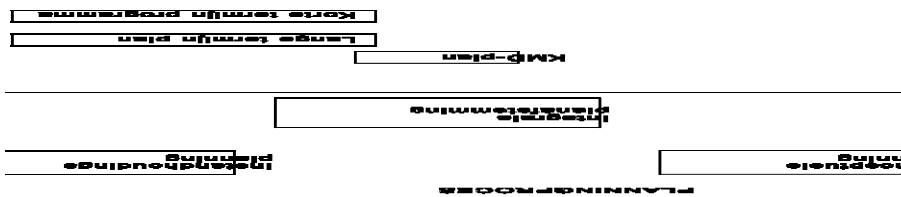
Geeft sturing aan het DICO. Het college vergadert onder leiding van een voorzitter. De voorzitter komt voort uit de leden. Commandant DICO woont de vergaderingen bij als toehoorder/adviseur. De taken en bevoegdheden zijn gericht op productbesturing en procesbesturing op hoofdlijnen.

3.3.3 De rol van de krijgsmachtdelen in het planningsproces

Inleiding

Voorgaand is de structuur van de beleidsbepalende eenheden van de CO aan de orde gekomen. Hier spitst het verhaal zich toe op het planningsproces binnen de KMDen. Uitgangspunt voor de beschrijving van de procesgang vormt ook hier het IDPP. Het planningsproces valt uiteen in een drietal deelprocessen:

- Conceptuele planning
- Instandhoudingsplanning
- Integrale planafstemming

Conceptuele planning

Het doel van conceptuele planning is het richting geven aan het totale planningsproces. De conceptuele planning maakt de relatie zichtbaar tussen de doelstelling van het beleid, het gewenste (operationele) optreden en de daarvoor benodigde middelen. Het is een voortdurend proces dat, rekening houdend met interne en externe ontwikkelingen, beleidsmaatregelen voorbereidt, zodat de betrokken organisatie voldoet en blijft voldoen aan de haar gestelde eisen van doeltreffendheid en doelmatigheid. De gewenste graad van operationele gereedheid wordt daarbij vastgesteld en vertaald naar inzetbaarheidspercentages van het materieel, de kwaliteit en kwantiteit van het personeel, de dekkingpercentages van voorraden, de graad van geoefendheid, enz. De conceptuele planning mondt uit in een Strategisch Plan. Elk KMD levert in de vorm van het eigen Strategisch Plan een bijdrage aan het Defensie Strategisch Plan.

Het Operationeel Referentiekader KL (ORaKL) vormt het raamwerk van uitgangspunten, grondslagen en veronderstellingen voor de beleidsontwikkeling van de Koninklijke landmacht voor de komende decennia. Voorlopig gaat dit document uit van een horizon tot 2015 - 2020. Een te nabije horizon zou immers leiden tot reactief gedrag van de landmacht. Ook kan dan geen richting worden gegeven aan lange termijn projecten die doorlooptijden hebben van 8 - 15 jaar. Een te lange periode geeft het probleem dat geen draagvlak te vinden is voor de veronderstellingen waarop de beleidsalternatieven worden gebaseerd. Een bijkomend voordeel van een keuze voor de periode tot 2020 is dat gebruik kan worden gemaakt van een NAVO studie over dit onderwerp, die dezelfde horizon gebruikt: *Land Operations 2020*. Het ORaKL gaat uit van een vernieuwde visie op de (KL) lange termijn planning, ter vervanging van de methodiek van conceptuele planning die gedurende de afgelopen periode werd gebruikt. Beleidsontwikkeling voor de lange termijn blijft een noodzaak, omdat de krijgsmacht kostbare wapensystemen nodig heeft die lange ontwikkelings- en verwervingstijden kennen en vervolgens ook nog enige decennia operationeel ingezet moeten kunnen worden. Ook de inzet van de cruciale 'productiefactor' personeel noopt tot beleidsontwikkeling op de lange termijn, al is het maar om tijdig te kunnen inspelen op veranderingen in nauw gerelateerde gebieden als demografie of onderwijs.

Met het ORaKL geeft de BLS richting aan het opstellen van beleids- en planningsdocumenten door zijn staf en ondercommandanten. Het ORaKL staat niet op zichzelf. De ontwikkelde grondslagen en veronderstellingen sluiten aan bij en zijn een uitwerking van zowel het Defensie Strategisch Plan als de Strategische Richting KL.

Met het Defensie Strategisch Plan (DSP) geeft de Chef Defensiestaf richting aan het planningsproces van de krijgsmachtdelen. Het DSP is het richtinggevende document in het Integrale Defensie Planningsproces (IDPP). De in het DSP opgenomen grondslagen en hoofdlijnen van het Defensiebeleid worden in het ORaKL verfijnd en toegesneden op de KL.

Met de Strategische Richting KL (SRKL) geeft de BLS strategische keuzen aan voor de toekomst van de KL en haar positie in de Nederlandse samenleving. De SRKL is basis voor de ontwikkeling van het KL-beleid. Belangrijke beslissingen en standpunten moeten in overeenstemming zijn met die 'richting'. Bij het formuleren van de strategische aandachtsvelden (taken en aspiraties, kwaliteit van processen, professionaliteit, aantrekkelijk werkgeverschap en maatschappelijke acceptatie) is voorts aansluiting gezocht bij het *Mission Statement* KL (MSKL). Het ORaKL concretiseert en verfijnt de strategische keuzen, die de BLS voor een aantal van deze aandachtsvelden heeft gemaakt. Gelet op de doelstelling zal dit document zich vanuit de operationele invalshoek voornamelijk richten op de aandachtsgebieden taken en aspiraties en kwaliteit van de processen. In dit document wordt de in het DSP en de SRKL aangegeven richting zodanig geconcretiseerd, dat een in de tijd consistente KL-planning mogelijk wordt gemaakt. Het ORaKL wil een brug slaan tussen enerzijds DSP en SRKL en anderzijds beleidsstudies en -voornemens uitmondend in het KL-Plan. Het ORaKL richt zich dan ook op de tweede helft van de planperiode en het decennium daarna. Centraal daarbij staat het operationele proces: de inzet van eenheden en personeel van de landmacht. Dit is immers de *core business* van de KL.

Instandhoudingsplanning

Deze planning heeft tot doel de organisatie in zijn huidige vorm en omvang op de gewenste graad van operationele gereedheid te houden. Op basis van de inzetbaarheidspercentages, dekkingspercentages, graad van geoefendheid, enz. stellen de directeuren vast welke middelen nodig zijn om de organisatie in stand te houden. De producten van deze planning zijn het materieelvervangingsplan, het speciaal onderhoudsplan en de exploitatieplannen.

De instandhoudingsplanning is een periodiek proces wat informatie moet aanleveren voor het opstellen van het KL-plan. Voor het opstellen van de instandhoudingsplannen is informatie nodig over:

De toestand waarin het personeel en materieel zich bevindt;

De gewenste graad van operationele gereedheid waaraan moet worden voldaan;

De goedgekeurde planconcepten (nadere uitwerking van het strategisch plan).

De gewenste graad van operationele gereedheid staat in het KMD Strategisch Plan. De directeuren vertalen dit in onder meer de volgende normen: vereiste inzetbaarheid materieel, hoogte van de aan te houden voorraden, geraamd verbruik van de voorraden, personele sterkte, oefenprogramma's en aantallen op te leiden personeel.

Integrale planafstemming

De integrale planafstemming stemt de behoeften uit de conceptuele en instandhoudingsplanning op elkaar af en programmeert deze, zodat ze tijdig worden gerealiseerd. Deze planning dient binnen de randvoorwaarden van de CDS plaats te vinden. Op KMD-niveau leidt deze afstemming tot een KMD-plan. Dit bevat een programma van de behoeften van het KMD en heeft twee functies: een externe en in een interne.

De externe functie van het KMD-plan is gericht op de CO in het kader van het IDPP. Het KMD-plan vormt het uitgangspunt bij de totstandkoming van het DLTP en het DKTP. De interne functie van het KMD-plan is gericht op de werkzaamheden die de functionele directeuren dienen uit te voeren. Het plan blijft actueel door de voortgang van de uitvoering van de plannen te verwerken. Het DLTP en het DKTP zijn vertalingen van het KMD-plan voor de CDS.

3.4 Algemene handelingen inzake militaire operationele aangelegenheden

Hoewel het beleidsterrein militaire operatiën verdeeld is in een viertal taakgebieden (territoriale verdediging van Nederland, bijdrage in bondgenootschappelijk verband, bijdrage aan internationale vrede en veiligheid, militaire bijstand en steunverlening) valt binnen deze taakgebieden een groot aantal handelingen met een algemeen karakter te onderkennen. Deze algemene handelingen zijn in deze paragraaf opgenomen, en beslaan de handelingen met betrekking tot beleidsontwikkeling, beleidsvaststelling en beleidsevaluatie.

Alle handelingen die voortvloeien uit de bijdrage van Nederland in bondgenootschappelijk verband vallen onder de algemene handelingen, met uitzondering van de handelingen met betrekking tot de uitvoering van oefeningen in het kader van de territoriale verdediging van Nederland en in NAVO-verband, die in een aparte paragraaf zijn opgenomen (4.5). Oefeningen in VN-verband zijn apart behandeld (6.2).

Bij de indeling van de algemene handelingen is uitgegaan van de chronologische volgorde waarin de handelingen plaatsvinden. De voorbereiding en bepaling van het beleid vinden plaats binnen de centrale organisatie van het ministerie van Defensie. Via onderzoek, standpuntbepaling en (inter)nationaal overleg mondt dit proces uit in besluitvorming, hetgeen in overeenkomsten en verdragen wordt vastgelegd. Implementatie van het overeengekomen beleid vergt planning en (re)organisatie voordat er sprake kan zijn van daadwerkelijke uitvoering. Over

alle handelingen die plaatsvinden binnen dit gehele proces dient nationaal verantwoording te kunnen worden afgelegd, bijvoorbeeld door het informeren van de Staten Generaal, verslaglegging en voorlichting. Tevens wordt de implementatie van de internationaal overeengekomen aspecten verantwoord bij de lidstaten van het betreffende bondgenootschap (WU, EDG, WEU, NAVO of VN). Uiteindelijk wordt het proces getoetst aan de hand waarvan het beleid eventueel aangepast kan worden. Hiermee is de cirkel weer gesloten. Dit alles leidt tot de volgende indeling:

- Beleidsontwikkeling en evaluatie van het Defensiebeleid
- ministeriële organisatie
- randvoorwaarden ten aanzien van de planning
- onderzoek
- standpuntbepaling
- besluitvorming in internationaal verband
- internationale verdragen en overeenkomsten
- Vorbereiding van de uitvoering van operaties
- planning
- operationele organisatie
- Uitvoering van operaties
- Verantwoording van het beleid en de uitvoering

De uitvoering van beleid en het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving vloeit normaal gesproken voort uit het besluitvorming binnen het ministerie, op nationaal niveau en in bondgenootschappelijk verband, en is specifiek gericht op de territoriale verdediging en de uitvoering van de nationale taken van de krijgsmacht. Handelingen met betrekking tot de uitvoering van beleid en wet- en regelgeving worden derhalve niet opgenomen in de algemene handelingen, maar besproken in de hoofdstukken aangaande de territoriale verdediging (4) en militaire bijstand en steunverlening (7).

ALGEMENE HANDELINGEN:

BELEIDSONTWIKKELING EN EVALUATIE VAN HET DEFENSIEBELEID

(1)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden, (mede)vaststellen, coördineren en evalueren van het Defensiebeleid inzake militaire operationele aangelegenheden

Periode: 1945-2002

Product: bv. defensienota's, de verslagen van de vergaderingen van de Defensieraad, Admiraliteitsraad, Legerraad, Luchtmachttraad, Marechausseeraad, Comité Verenigde Chefs van Staven, Defensiestaf, beleidsnotities, rapporten, adviezen, evaluaties en doelmatigheidsonderzoeken, evaluaties van de afdeling evaluaties van de Defensiestaf (grondslag: aanwijzing CDS nr A-5)

(2)

Actor: de vakminister

Handeling: Het leveren van bijdragen aan het (mede)vaststellen en uitvoeren van het Defensiebeleid inzake militaire operationele aangelegenheden, in samenwerking met de Minister van Defensie

Periode: 1945-2002

Opmerking: het betreft hier de bijdrage van de vakminister aan beleidsontwikkeling en evaluatie van het Defensiebeleid, de voorbereiding van de uitvoering van operaties en de verantwoording van het beleid en de uitvoering daarvan, in zoverre die bijdrage betrekking heeft op één of meerdere algemene handelingen. Dit betreft in ieder geval de algemene handelingen 1 (bv. de medewerking van de Minister van Buitenlandse Zaken bij het opstellen van sommige defensienota's of de adviezen van de Minister van Verkeer en Waterstaat over het herstellen van infrastructuur in oorlogstijd), 3-10, 16-24, 27-28 en 33. De bijdrage van de vakminister in zoverre die niet betrekking heeft op een of meerdere algemene handelingen is opgenomen in aparte handelingen in hst. 4, hst. 6 en hst. 7.

(231)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving inzake militaire operatiën

Periode: 1945-2002

Opmerking: Voor specifieke handelingen op het gebied van wetgeving, zie de handelingen nrs. 47, 50-55, 73-74, 76, 78, 80, 82, 85, 93, 95. 104, 134, 160 en 204.

Ministeriële organisatie

(3)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het instellen, wijzigen, verplaatsen en opheffen van ministeriële organisatie-eenheden op het beleidsterrein militaire operatiën

Periode: 1945-2002

Product: bv. instellingsbeschikkingen

Opmerking:: zie handeling 24 voor deze handeling met betrekking tot operationele eenheden van de krijgsmacht.

(275)	
Actor	Adviescommissie Opperbevelhebberschap (commissie Franssen)
Handeling	het adviseren van de Minister van Defensie over de vraag of het wenselijk dan wel noodzakelijk is een opperbevelhebber aan het hoofd van de bevelstructuur te plaatsen, alsmede omtrent de mogelijke vormgeving van het opperbevelhebberschap
Periode	2001-2002
Grondslag	Minister van defensie en Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 28-9-2001, nr. D20011002919
Product	Rapport, <i>Van wankel evenwicht naar versterkte defensieorganisatie</i>
Opmerking	

(4)	
Actor:	Minister van Defensie
Handeling:	Het voorbereiden en vaststellen van aanwijzingen, richtlijnen en randvoorwaarden voor delegaties, commissies, werkgroepen, stuurgroepen etc. ten behoeve van (inter)nationaal overleg inzake militaire operationele aangelegenheden, gebaseerd op wet- of regelgeving of waarbij (politieke) belangenafweging plaatsvindt
Periode:	1945-2002

(5)	
Actor:	Minister van Defensie
Handeling:	Het voorbereiden en vaststellen van aanwijzingen, richtlijnen en randvoorwaarden voor delegaties, commissies, werkgroepen, stuurgroepen etc. ten behoeve van (inter)nationaal overleg inzake militaire operationele aangelegenheden, niet gebaseerd op wet- of regelgeving of waarbij geen (politieke) belangenafweging plaatsvindt
Periode:	1945-2002

(6)	vervallen
-----	-----------

(232)	
Actor:	Minister van Defensie
handeling:	Het benoemen van vertegenwoordigers van de Minister van Defensie in delegaties, commissies, werkgroepen, stuurgroepen etc. ten behoeve van (inter)nationaal overleg inzake militaire operationele aangelegenheden gebaseerd op wet- en regelgeving
periode:	1945-2002

(233)	
Actor:	Minister van Defensie
handeling:	Het benoemen van vertegenwoordigers van de Minister van Defensie in delegaties, commissies, werkgroepen, stuurgroepen etc. ten behoeve van (inter)nationaal overleg inzake militaire operationele aangelegenheden niet gebaseerd op wet- en regelgeving
periode:	1945-2002

Randvoorwaarden ten aanzien van de planning

(7)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van aanwijzingen, richtlijnen en randvoorwaarden ten aanzien van het opstellen van de operationele behoefteplannen

Periode: 1945-2002

Opmerking: zie ook handelingen 23 en 26.
Onderzoek

(8) Vervallen

(9) Vervallen

(234)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het voorbereiden en begeleiden van intern (wetenschappelijk) onderzoek inzake militaire operationele aangelegenheden

periode: 1945-2002

(235)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het uitvoeren en vaststellen van intern (wetenschappelijk) onderzoek inzake militaire operationele aangelegenheden

periode: 1945-2002

opmerking: Bijvoorbeeld onderzoeken naar maritieme aspecten van luchtverdediging of toekomstige onderzeebootoperaties (KM) en de activiteiten van de KL sectie lessons learned (vredesoperaties) en onderzoek verricht door de secties militaire geschiedenis van de krijgsmachtdelen ter bepaling van het defensiebeleid.

(236)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het voorbereiden en vaststellen van extern (wetenschappelijk) onderzoek inzake militaire operationele aangelegenheden

periode: 1945-2002

(237)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het vaststellen van extern (toegepast wetenschappelijk) onderzoek ter bepaling van het defensiebeleid inzake militaire operationele aangelegenheden

periode: 1945-2002

(10)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het (mede-) voorbereiden van, deelnemen aan en rapporteren over nationale en internationale congressen, symposia, workshops op het gebied van militaire operationele aangelegenheden

Periode: 1945-2002

Standpuntbepaling

(11)

Actor: Defensiecommissie/Staatscommissie
Handeling: Het adviseren van de Minister van Defensie inzake het operationeel functioneren van de krijgsmacht
Periode: 1948-1975

(12)

Actor: Commissie van militaire en civiele deskundigen tot onderzoek van de Nederlandse defensie (Commissie Van Rijckevorsel)
Handeling: Het adviseren van de Minister van Defensie inzake het operationeel functioneren van de krijgsmacht
Periode: 1971-1972

(13)

Actor: Adviesraad Defensie Aangelegenheden / (Voorlopige) Adviesraad Vrede en Veiligheid
Handeling: Het op verzoek of uit eigener beweging adviseren van de Minister van Defensie inzake het operationeel functioneren van de krijgsmacht
Periode: 1975-1997
Opmerking: 1975-1985: ADA; 1985-1990: VAVV; 1991-1997: AVV.

(276)

actor: Adviesraad internationale vraagstukken
handeling: Het adviseren van de regering en de Staten-Generaal inzake mensenrechten, vrede en veiligheid, ontwikkelingssamenwerking en Europese integratie
periode: 1998-2002
bron: Wet op adviesraad internationale vraagstukken, Stb. 1998/209.
opmerking: Rechtopvolger van de adviesraad vrede en veiligheid.(zie handeling 13)

(14)

Actor: Raad van Algemene Oorlogsvoering van het Koninkrijk, Raad van Militaire Aangelegenheden van het Koninkrijk, Raad van Zaken Overzee, sedert 1951 Algemene Verdedigingsraad
Handeling: Het voorbereiden van de besluitvorming door de Ministerraad aangaande de militaire verdedigingsvoorbereiding, het functioneren van de regering in buitengewone omstandigheden, internationaal overleg over vrede en veiligheid, belangrijke NAVO besluiten en aanverwante militaire operationele aangelegenheden
Periode: 1945-2002

(15)

Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het voorbereiden van het Defensiestandpunt in de Ministerraad voor zover het militaire operationele aangelegenheden betreft
Periode: 1945-2002
Product: bv. de Militaire Analyse voor de Civiele Verdediging (voorheen de Nationale Militaire Onderstelling). Dit behelst ook nieuwe beleidsvorming na beleidstoetsing en -evaluatie

(16)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van, deelnemen aan en rapporteren over de vergaderingen van (inter)nationale commissies, werkgroepen, advies- en overlegorganen op het gebied van militaire operationele aangelegenheden, waarvan het voorzitterschap en/of het secretariaat berust bij het ministerie van Defensie

Periode: 1945-

(17)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van, deelnemen aan en rapporteren over de vergaderingen van nationale commissies, werkgroepen, advies- en overlegorganen op het gebied van militaire operationele aangelegenheden, waarvan het voorzitterschap en/of het secretariaat niet berust bij het ministerie van Defensie

Periode: 1945-2002

(18)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van de deelname aan vergaderingen van internationale commissies, werkgroepen, advies- en overlegorganen op het gebied van militaire operationele aangelegenheden, waarvan het voorzitterschap en/of het secretariaat niet berust bij het ministerie van Defensie

Periode: 1945-2002

(19)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van instructies voor deelnemers aan vergaderingen van internationale commissies, werkgroepen, advies- en overlegorganen op het gebied van militaire operationele aangelegenheden, waarvan het voorzitterschap en/of het secretariaat niet berust bij het ministerie van Defensie

Periode: 1945-2002

Opmerking: het instrueren (het overbrengen van de in Nederland voorbereide en vastgestelde standpunten en/of gedragslijnen) van de Nederlandse vertegenwoordigingen in het buitenland geschiedt door Minister van Buitenlandse Zaken, zie *Gedane buitenlandse zaken* (PIVOT-rapport).

Besluitvorming in internationaal verband

(20)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het vaststellen van het Defensiebeleid en het presenteren van Nederlandse standpunten in intergouvernementele organisaties inzake militaire operationele aangelegenheden

Periode: 1945-2002

Product: bv. het Antwoord op de Defence Planning Questionnaire

Opmerking: bv. in intergouvernementele organisaties als de WU, EDG, WEU, NAVO en VN, resulterende in bv. het *NATO Five Year Force Plan* en de *NATO Force Goals*. Overleg op ministerieel niveau vindt plaats in het NATO Planning Committee. Dit behelst bv. overleg over het huren van militaire (oefen-)terreinen door de krijgsmacht buiten Nederland, of het huren van terreinen in Nederland door

bondgenoten. Het vaststellen van het beleid op hoog niveau geschiedt mede door Minister van Buitenlandse Zaken, zie *Gedane buitenlandse zaken* (PIVOT-rapport); zie handeling 2, boven.

Internationale verdragen en overeenkomsten

(21)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het mede-voorbereiden van het vaststellen, wijzigen en intrekken van internationale regelingen inzake militaire operationele aangelegenheden

Periode: 1945-2002

VOORBEREIDING VAN DE UITVOERING VAN OPERATIES

Planning

(22)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van plannen waarin de operationele behoefte van de krijgsmacht is vastgelegd, sinds 1978 in het kader van het Nederlands Defensie Planning Proces en het Integrale Defensie Planning Proces, zowel per krijgsmachtdeel als voor de gehele krijgsmacht

Periode: 1945-2002

Opmerking: bv. het Defensie Operationeel Plan, waarin naast de “pure’ operationele aspecten (wijze van optreden) tevens het voorbereiden en vaststellen van plannen waarin de kwantitatieve en kwalitatieve personeels- en materieelbehoefte van de krijgsmacht is vastgelegd, zowel per krijgsmachtdeel als voor de hele krijgsmacht, een en ander bezien vanuit het standpunt van operationeel optreden in bondgenootschappelijk verband. Daarenboven omvat deze handeling het vanuit een operationeel standpunt formuleren van de kwantitatieve en kwalitatieve behoeften m.b.t. de in het NAVO-kader aan de infrastructuur te stellen eisen (hieronder wordt verstaan: het gemeenschappelijk gebruik van zee- en luchthavens, maatregelen m.b.t. de organisatie van verkeer en vervoer in oorlogstijd, watervoorziening, etc.). Tenslotte vindt bij de voorbereiding van de Defensie Operationeel Plan afstemming plaats met het NAVO Operationeel Plan voor wat betreft de organisatie van het verkeer en de *Command, Control and Information Systems* (CCIS).

(23)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van aanwijzingen en richtlijnen voor het militair operationeel beleid van de krijgsmacht

Periode: 1945-2002

Opmerking: dit behelst de taken en doelstellingen voor zowel de krijgsmacht als geheel als de krijgsmachtdelen afzonderlijk.

Operationele organisatie

In artikel 30, tweede lid van de Comptabiliteitswet is vermeld dat de minister van Financiën een bedrag kan vaststellen waarboven het verrichten van rechtshandelingen slechts bij schriftelijke overeenkomst kan plaatsvinden. Dit bedrag is momenteel gesteld op Hfl 100.000,- (€ 50.000,-) inclusief BTW. Een interne defensie-aanwijzing regelt de administratieve organisatie van het contractbeheer en is van toepassing op *alle* overeenkomsten gericht op het verkrijgen van materiële zaken en van diensten waaronder het aanbesteden van werken, met een waarde

hoger dan Hfl. 100.000,- (€ 50.000,-) inclusief BTW. De aanschaffende diensten van het ministerie van Defensie dienen van iedere overeenkomst een verwervingsdossier bij te houden. Daarnaast dienen de betalende diensten van het ministerie van Defensie van iedere overeenkomst een betalingsdossier bij te houden. Het verwervingsdossier en het betalingsdossier vormen tezamen het contractdossier.⁴¹

Voor enkele voorbeelden van de verwerving van diensten ten behoeve van militair operationeel optreden, zie het hoofdstuk Vervoer en verkeer.

(24)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het instellen, wijzigen, verplaatsen en opheffen van operationele eenheden (paraat/mobilisabel) van de krijgsmacht

Periode: 1945-2002

Bron: LO 1946, nr. 448 (KL)

Product: bv. stukken m.b.t. de algemene samenstelling en taakomschrijving van troepen, eenheden, eskaders, konvooien, squadrons etc., inclusief de naamgeving hieraan en de traditie ervan; stukken m.b.t. de legering van NL-troepen in de Bondsrepubliek Duitsland

Opmerking: bij de organisatie wordt onderscheid gemaakt tussen de ministeriële en de operationele organisatie. De ministeriële organisatie (zie handeling 4) is gevormd ten behoeve van de beleidsvoorbereiding en -bepaling. De operationele organisatie (samenstelling en omvang van de krijgsmacht) vloeit voort uit de operationele plannen.

(25)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het aanwijzen van een krijgsmachtdeel als “interservice” manager betreffende militaire operationele aangelegenheden

Periode: 1945-2002

(26)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van het strategische en tactische kader voor de uitvoering van militaire operationele aangelegenheden in nationaal en internationaal verband

Periode: 1945-2002

Product: bv. strategische richtlijnen, tactische leidraden, voorschriften en doctrines in vredestijd en onder oorlogsomstandigheden.

Opmerking: dit behelst de invulling van het operationele NAVO-beleid door het ministerie van Defensie en omvat o.a. de planning van de territoriale verdediging, zoals de IJsselverdediging, het Plan 1Lk en de verdediging van sleutelpunten (vaststellen van de Krijgsmachtsleutelpuntenlijst), het evacueren van de bevolking door militairen in oorlogsomstandigheden, *local air defence*, de bescherming van de *lines of communication* (Host Nation Support), het herstel van de infrastructuur in oorlogstijd, NBC-bescherming, het beschermen van de koopvaardij en het ruimen van mijnen. Zie ook handelingen 6 en 22.

41. AANWIJZING DGM/DGEF DGM nr. 96-3, d.d. 16 september 1996; DGEF nr. 59, d.d. 16 september 1996.

(27)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en afsluiten van contracten en andere overeenkomsten inzake de levering van diensten ten behoeve van de uitvoering van militair operationeel optreden op hoofdlijnen

Periode: 1945-2002

Product: bv. contracten met de Nederlandse Spoorwegen en de PTT of met de US Air Force m.b.t. transportsteun.

(28)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en afsluiten van overige contracten en andere overeenkomsten inzake de levering van diensten ten behoeve van de uitvoering van militair operationeel optreden

Periode: 1945-2002

(29)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het beschikbaar stellen van Nederlandse eenheden aan bondgenootschappelijke organisatie-eenheden

Periode: 1949-2002

Opmerking: de meeste Nederlandse operationele eenheden en middelen zijn "double-hatted": naast NAVO-taken ook ten behoeve van de WEU, de CVSE (en de VN) worden ingezet. Zo zijn alle Nederlandse operationele eenheden en middelen aangemeld als "Forces answerable to WEU" (Faweu). De KM opereert in multinationale verbanden zoals de Standing Naval Forces en de ACE Mobile Force. De KL kent een zodanige structuur dat de eenheden tijdelijk in ander verband kunnen opereren. De KLu neemt al jaren deel aan multinationale NAVO-verbanden, bijvoorbeeld jachtvliegtuigen in de ACE Reaction Forces (Air) en geleidewapeneenheden in het NATO Integrated Air Defence System. Zie 6.2.4 (handeling 140) voor het overdragen van het bevel over Nederlandse eenheden uitgezonden in het kader van internationale vredesoperaties.

UITVOERING VAN OPERATIES

(10)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het houden van toezicht op de mate en wijze van inzet van eenheden welke worden ingezet overeenkomstig jaarlijks vastgestelde normen en verstrekte aanwijzingen en richtlijnen bij de uitvoering van militaire operaties binnen het bondgenootschappelijk verdragsgebied

Periode: 1945-2002

Opmerking: verkenningen/patrouilles vormen feitelijk de enige mogelijkheid om in vreedstijd daadwerkelijk operaties uit te voeren in NAVO-verband (bv. de KM patrouilleert in en boven de Noordzee (STANAVFORCHAN) en een deel van de Atlantische oceaan (STANAVFORLANT); de KLu patrouilleert en onderschept "indringers" in haar gebied). Het Nederlandse aandeel in deze operaties is van tevoren overeengekomen (welke eenheden, mate van operationele gereedheid, wijze van optreden, etc.). De inzet van eenheden in VN-verband (zie 6.3) en in geval van een daadwerkelijke aanval op één van de lidstaten van de NAVO/WEU is hier buiten beschouwing gelaten.

(31)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het houden van toezicht op de mate en wijze van inzet van eenheden welke worden ingezet in crisis- of oorlogssituaties binnen het bondgenootschappelijk verdragsgebied

Periode: 1945-2002

Opmerking: deze handeling is voor de besproken periode niet uitgevoerd.

(238)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het registreren van operationele aangelegenheden door operationele en logistieke eenheden

periode: 1945-2002

bron: bijv. 1 VVKM 1

opmerking: het betreft hier nachtorderjournalen, brugjournalen, nachtorderboek, allerlei rolgegevens et cetera

VERANTWOORDING VAN HET BELEID EN DE UITVOERING

(32)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het opstellen van periodieke verslagen inzake ontwikkelingen betreffende het beleidsterrein militaire operatiën

Periode: 1945-2002

Product: bv. jaarverslagen, kwartaalverslagen, maandverslagen

(33)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het beantwoorden van Kamervragen en het anderszins op verzoek informeren van de Kamers der Staten-Generaal inzake militaire operationele aangelegenheden.

Periode: 1945-2002

Product: bv. brieven en notities

(34)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het verstrekken van informatie aan de Commissies voor de Verzoekschriften van de Staten Generaal, aan overige kamercommissies en aan de Nationale Ombudsman naar aanleiding van klachten van burgers inzake ontwikkelingen betreffende militaire operationele aangelegenheden

Periode: 1945-2002

Product: bv. brieven en notities

(35)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het beslissen op beroepschriften naar aanleiding van beschikkingen inzake militaire operationele aangelegenheden en het voeren van verweer in beroepschriftenprocedures voor de Raad van State en/of de kantonrechter

Periode: 1945-2002

Product: bv. beschikkingen en verweerschriften

Opmerking: zie ook A. Spijksma, *Driemaal 's Raads recht. Een institutioneel onderzoek naar de taakgebieden van de Raad van State*. PIVOT-rapport nr. 17 ('s-Gravenhage

1994).

(36)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het beantwoorden van vragen van individuele burgers, bedrijven en instellingen inzake militaire operationele aangelegenheden

Periode: 1945-2002

Opmerking: Het betreft hier het verstrekken van eenvoudige inlichtingen, correspondentie inzake het verstrekken van afschriften, kopieën, uitnodigingen en berichten, verstrekken van bijdragen aan/voor tijdschriften, publicaties, interviews et cetera. Specifieke vragen inzake de verantwoording, voorbereiding en vaststelling van het beleid inzake militaire operatiën vallen onder de desbetreffende handelingen.

(37)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van aanwijzingen, richtlijnen en randvoorwaarden betreffende de publieksvoorlichting en informatievoorziening inzake de Nederlandse deelname aan en wijze van uitvoering van militaire operationele aangelegenheden

Periode: 1945-2002

(38) Vervallen

(39) Vervallen

(40) Vervallen

(239)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het voorbereiden en vaststellen van uitgaande informatievoorziening (externe voorlichting) van het Ministerie van Defensie en de krijgsmacht naar het algemene publiek, publieksgroepen en publiciteitsmedia) inzake Nederlandse deelname aan militaire operationele aangelegenheden

periode: 1945-2002

(240)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het voorbereiden en vaststellen van interne voorlichting van het Ministerie van Defensie en de krijgsmacht gericht op het personeel of op groepen personeel van het Ministerie van Defensie en de krijgsmacht inzake Nederlandse deelname aan militaire operationele aangelegenheden

periode: 1945-2002

(241)

Actor: Minister van Defensie

handeling: het opstellen en vervaardigen van periodieken en andere publicaties inzake Nederlandse deelname aan militaire operationele aangelegenheden

periode: 1945-2002

(41)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en bepalen van het Defensiestandpunt inzake financiering en verrekening van bemoeienis met militaire operationele aangelegenheden

Periode: 1945-2002

Opmerking: voor schadeclaims, zie 4.9.

(42)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het verstrekken van subsidies aan personen, bedrijven en instellingen die betrokken zijn bij militaire operationele aangelegenheden

Periode: 1945-2002

3.5 Inspecties

Beleidsuitvoering en -evaluatie vindt niet alleen plaats binnen de ministeriële organisatie van Defensie, maar ook in de militaire organisatie. Hierbij neemt de Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht een uitzonderlijke plaats in, gezien zijn bevoegdheid om eenheden te (doen) inspecteren op hun paraatheid in de ruimste zin des woords, en zijn bevindingen rechtstreeks aan de minister te rapporteren. Tevens brengt hij gevraagd en ongevraagd advies uit over zaken die op het functioneren van de krijgsmacht betrekking hebben, zowel wat betreft de territoriale verdediging als optreden in internationaal verband. De operationele eenheden en grotere operationele verbanden worden ook geregeld aan inspecties onderworpen door commandanten en bevelhebbers, die ook politieke wet- en regelgeving omzetten in regelgeving en operationele bevelen voor de onder hun bevel staande onderdelen.

3.5.1 De Inspecteur-Generaal

Op 13 september 1945 werd prins Bernhard ontheven uit zijn functie van Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten. Op dezelfde datum werd hij tot Inspecteur-Generaal der Koninklijke Landmacht benoemd. Als zodanig stond hij rechtstreeks onder de Minister van Oorlog, en had tot taak deze gevraagd en ongevraagd te adviseren over het functioneren van de KL. Hiervoor was hij bevoegd de opleiding, geoefendheid en moreel van militair personeel te beoordelen, militaire besprekingen bij te wonen, en personeel bij zich te ontbieden. In deze zin werd hij de vertrouwensman van de minister, en op werkbezoeken aan staven en eenheden die hij of één van zijn staf-officieren aflegde, zowel binnen als buiten Nederland, bekeek hij hoe het beleid in de praktijk werd uitgewerkt en welke problemen zich voordeden. Krachtens een bevoegdheid die hem in 1947 was verleend bemiddelde hij in problemen van persoonlijke aard, als een soort ombudsman. Prins Bernard, die ook als Inspecteur-Generaal der Koninklijke Marine (vanaf 1946) en Koninklijke Luchtmacht (vanaf 1953) fungeerde, en tevens andere hoge posities in de krijgsmacht bekleedde, maakte vruchtbaar gebruik van deze bevoegdheden. Hij mocht echter geen aanwijzingen of instructies geven, tenzij deze van algemene aard waren. De kwaliteit van de opleidingen hadden de speciale aandacht van de inspecteur-generaal. Zo had hij van 1952 tot 1957 het SHAPE Team of Training Advisors onder zich (en stond voor die taak onder de CGS), NAVO-adviseurs die de opleidingen binnen de KL moesten verbeteren. Op 1 januari 1970 werden de functies van de inspecteurs-generaal der KM, KL en KLu samengevoegd in de functie van Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht (IGK). Naar aanleiding van het gerucht dat de prins in 1961 en 1962 steekpenningen van de vliegtuigfabrikant Lockheed zou hebben aangenomen werd in 1976 door de zogenaamde Commissie van Drie namens de regering een onderzoek ingesteld. De uitslag noopte de prins om in september 1976 afstand van zijn openbare functies waaronder die bij de krijgsmacht te doen. Er werd een nieuwe IGK benoemd, die zelf moest onderzoeken of het instituut nog bestaansrecht had. Dit bleek het geval te zijn, maar pas in 1980 werd een nieuwe instructie voor de IGK opgesteld, die nauwelijks van de vorige verschilde. In de praktijk trad de nieuwe IGK echter minder op de voorgrond dan de prins had gedaan.⁴²

Sedert 1991 werd de Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht tevens Inspecteur der Veteranen. Deze uitbreiding van het werkkerrein past in het veteranenbeleid dat Defensie sinds begin jaren negentig heeft ontwikkeld.

Op 30 maart 1999 informeerde de Minister van Defensie de Tweede Kamer over het

42. KBs van 13-9-1945 (nrs. 20 en 25), 31-12-1946 (nr. 40), 21-3-1953 (Stb. 135), 21-1-1955 (nr. 33), 12-12-1969 (nr. 26; Stcrt. 1970, nr. 10), 26-6-1980 (nr. 110; Stcrt. 135). Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 304-307. Zie ook H. F. Fabri, *Gedenkboek 40-jarig bestaan van de Staf Inspecteur-Generaal* (□s-Gravenhage, 1985), en W. Tabak, *De Inspecteur-Generaal - arbiter, raadgever, vertrouwensman* (□s-Gravenhage, 1995).

veranderingsproces bij Defensie, waarbij vooral werd ingegaan op de interne en externe communicatie. Ook de IGK speelt hier een belangrijke rol. Over de versterking van de rol van de IGK stelde de minister, dat bij de interne communicatie ook de IGK een belangrijke rol vervult en dat het instituut op basis van bewezen autoriteit en een goede reputatie fungeert als smeeroelie in een grote, soms bureaucratische omgeving. Hij gaf tevens aan, dat er veel waardering bestaat voor de bemiddelende rol van de IGK in individuele en incidentele gevallen en dat Defensie met de IGK al jaren beschikt over een vertrouwensman, waarop ook zogenoemde klokkenluiders een beroep kunnen doen. De IGK is volgens hem in staat, los van functionele en hiërarchische lijnen, zich een beeld te vormen van wat leeft binnen Defensie en is gezien de omvang van de organisatie een belangrijke bron van kennis waarvan nadrukkelijker gebruik moet worden gemaakt bij de beleidsontwikkeling.

Om de rol van de IGK te versterken nam de Minister van Defensie de volgende maatregelen: De rapportages van de IGK ten behoeve van de bewindslieden gaan altijd gepaard met heldere en duidelijke aanbevelingen, waarbij eventueel prioriteiten kunnen worden gesteld, die worden besproken in het Politiek Beraad in zijn aanwezigheid.

De ervaringen en aanbevelingen van de IGK worden betrokken bij de beleidsontwikkeling. Het is echter onwenselijk dat de IGK ook feitelijk deelneemt aan de beleidsontwikkeling, omdat dit zijn onafhankelijkheid aantast.

Op basis van de bevindingen van de IGK stellen de bewindslieden, in overleg met de IGK, periodiek bijzondere aandachtspunten vast, zodat zijn adviesfunctie een meer structureel karakter krijgt.

De Minister van Defensie deelde de Tweede Kamer verder mee dat de regelingen met betrekking tot de rol en positie van de IGK op basis van zijn genomen maatregelen worden aangepast en dat hij en de Staatssecretaris actief gebruik maken van de IGK in de versterkte rol. Het jaarverslag van de IGK gaat voortaan vergezeld van hun reactie op zijn aanbevelingen die aan de Tweede Kamer worden aangeboden.

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (3.4)

(43)

Actor: de Inspecteur-Generaal der KL/KM/KLu/Krijgsmacht

Handeling: Het adviseren van en rapporteren aan de Minister van Defensie over aangelegenheden die de krijgsmacht betreffen

Periode: 1945-2002

(44)

Actor: de Inspecteur-Generaal der KL/KM/KLu/Krijgsmacht

Handeling: Het verslagleggen over het bemiddelen in problemen tussen individuele militairen en de defensie-organisatie of derden

Periode: 1947-2002

3.5.2 Inspecties der eenheden, wapens en dienstvakken

Tijdens de reorganisatie van de legerleiding in 1947 werden de directoraten Infanterie, Artillerie, Cavalerie, Pioniers en Verbindingsdienst opgericht, die wat opleidingen en reglementen betreft onder de sous-chef Generale Staf ressorteerden, en wat organisatie, bewapening en uitrusting betreft onder de adjunct-chef Generale Staf. Onder de Kwartiermeester-Generaal ressorteerden de Dienst der Genie en de directoraten Aanschaffingen, Beheer en Voorraad, Verkeerswezen, en Technische Dienst. In 1949 en 1950 werden de directoraten opgeheven en vervangen door

inspecties.⁴³ De taken van de directeuren en inspecteurs waren vrijwel gelijk:

- 1) het inspecteren van onderdelen van hun wapen of dienstvak, en het rapporteren daarover;
- 2) het adviseren van de (Chef) Generale Staf en van de onder deze ressorterende autoriteiten en commandanten over alle personele, materiële en operationele aangelegenheden die hun wapen of dienstvak aangaan;
- 3) het ontwerpen van reglementen voor zijn wapen of dienstvak aan de hand van hogerhand gestelde richtlijnen.⁴⁴

Het belangrijkste verschil tussen de twee was dat een directeur deel uitmaakte van het Ministerie van Oorlog, terwijl een inspecteur rechtstreeks onder de Chef Generale Staf (CGS) maar buiten het ministerie van Oorlog/Defensie kwam te staan. De inspecties maakten deel uit van de lijnorganisatie, en stuurden de eenheden, depots en scholen aan die onder hen ressorteerden (en waarvan ze ook troepencommandant waren). In de inspecties werden beleidsaanwijzingen omgezet in uitvoeringsaanwijzingen. Een inspecteur was bevoegd de CGS van advies te dienen over aangelegenheden die zijn wapen of dienstvak aangingen, en rapporteerde in bepaalde gevallen aan de IGKL over zijn inspecties. Deze was bevoegd om aanwijzingen ten aanzien van opleidingen te geven aan inspecteurs en commandanten, maar stond in deze hoedanigheid wel onder de CGS. Sommige inspecteurs stonden mede onder de Chef Luchtmachtstaf zover het aangelegenheden van de KLu betrof, en de Inspecteur der Geneeskundige Dienst tevens voor bepaalde zaken rechtstreeks onder de Minister van Defensie.⁴⁵

In 1960 werden de inspecteurs der Intendance, Technische Dienst, Genie, Verbindingsdienst en Geneeskundige Dienst ook belast met materieel-inspectie, en kregen uitvoerende bevoegdheden voor de aanschaf, opslag, distributie, onderhoud en afvoer van materieel binnen hun sector. In deze hoedanigheid ressorteerden ze onder de Kwartiermeester-Generaal, een functie die in 1960 opnieuw was ingevoerd. Wat personeels-, operationele en opleidingsaangelegenheden betreft stonden ze onder de CGS (die sedert 1954 met de BLS een personele unie vormde), aan wie ze ook over hun inspecties van hun wapen of dienstvak op die gebieden rapporteerden. Voor wat opleidingsaangelegenheden betreft stonden ze onder de Inspecteur der Opleidingen, die als zodanig de taak van de IGKL overnam, en die hierin ook ondergeschikt was aan de CGS/BLS.⁴⁶ Een inspecteur stelde reglementen voor zijn wapen of dienstvak op volgens de richtlijnen van de CGS/BLS en Inspecteur der Opleidingen, en bracht verslag en advies uit aan de CGS/BLS via de Inspecteur der Opleidingen, en aan de Kwartiermeester-Generaal als het om militair-technisch wetenschappelijke opleidingen ging. De Inspectie der Opleidingen werd in 1969 vervangen door het Commando Opleidingen KL, een voorbode van de veranderingen die plaatsvonden in 1970, toen de inspecties der Infanterie, Artillerie, Cavalerie, Verbindingsdienst, Genie, Intendance en Technische Dienst werden opgeheven. Het hoofd van de afdeling Verkeer en vervoer werd tevens inspecteur van het Vervoerswezen, en ressorteerde in die laatste functie direct onder de Minister van Defensie (zie 4.6). De inspecties van de Militaire Administratie, Geneeskundige Dienst KL, Militair Juridische

---

43. LO 1947, nr. 119; LO 1949, nr. 88 en 164. In 1949 werd ook de Inspectie der Nationale Reserve opgericht, die wat werving en administratie betreft onder de CGS en de Chef Luchtmachtstaf stond, en wat opleidingen betreft onder de Nederlandse Territoriale Bevelhebber (zie 4.2.6) en de Commandant der Luchtdoelartillerie. Met de reorganisatie van Nationale Sector in 1958 werd de Inspectie der Nationale Reserve opgeheven. Voor de Algemeen Inspecteur tevens Commandant Mobiele Colonne (1955-1963), zie 7.2.

44. Het ontwerpen van reglementen voor zijn wapen of dienstvak aan de hand van hogerhand gestelde richtlijnen wordt voor de verschillende inspecties, commandanten of bevelhebbers (verbindingen, verkeer en vervoer, etc.) besproken en in handelingen geformuleerd in hst. 4.

45. Voor de Inspectie Geneeskundige Dienst, zie *Geef acht* (PIVOT-rapport nr. 25), 110-122.

46. 1e Opgave van wijzigingen op de Vredesinstructiën, G1/7224 DG.

Dienst en Militaire Muziek bleven gehandhaafd.⁴⁷ Naast de inspecteurs voerden ook commandanten inspecties uit, persoonlijk of door ondergeschikten hiervoor aan te wijzen. Dit waren zowel de hoogste commandanten (bv. van 1Lk, de KMar of de NTC) als de commandanten van eenheden. Deze inspecties konden algemeen of specifiek van aard zijn. Alle inspecteurs, commandanten en bevelhebbers die inspecties uitvoerden dienden hun rapporten direct of langs hiërarchische weg aan de CGS/BLS te overleggen.⁴⁸

Bij de KM had de CMS/BDZ algemene inspectiebevoegdheid over eenheden waar ook ter wereld. Operationele en logistieke eenheden onder bevel van de CMS/BDZ werden regelmatig geïnspecteerd door of namens een regionale of andere bevelhebber. De inspecterende bevelhebbers rapporteerden omtrent hun bevindingen via hiërarchische weg aan de CMS/BDZ. Bij de KLu werd aan de CLS/BDL gerapporteerd.⁴⁹ De NAVO organiseerde ook inspecties waarin de bevelhebbers der krijgsmachtdelen participeerden of zich lieten vertegenwoordigen. De bevelhebbers der krijgsmachtdelen rapporteerden aan hun krijgsmachtdeelraad of zo nodig aan de Minister van Defensie als eenheden niet voldeden aan de gestelde operationele eisen. Behalve als inspecteurs fungeren de bevelhebbers c.q. chefs van staven van de krijgsmachtdelen ook als schakels tussen het ministeriële beleidsvoorbereidende deel van het ministerie van Defensie en het operationele uitvoerende deel van de krijgsmachtdelen. Zo stelt de Commandant der Zeemacht van Nederland normen vast voor de operationele gereedheid van de eenheden van de KM onder zijn bevel, dit met inachtneming van de richtlijnen en aanwijzingen van de CMS/BDZ, legt hij de voorwaarden vast voor het bereiken van een optimale operationele gereedheid in een jaarlijks vaar-, vlieg-, oefen- en cursusprogramma ter uitvoering van onderhebbende commandanten, werkt hij plannen van de CMS/BDZ uit met betrekking tot de inzet en het gebruik van de zeemacht in Nederland, en verzorgt hij de terugkoppeling naar het hogere beleidsniveau, bijvoorbeeld in de vorm van veranderingsvoorstellen.

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (3.4)

(45)

Actor: inspecteurs, commandanten en bevelhebbers

Handeling: Het aanmelden en het organiseren van een voorgenomen bezoek ter inspectie van militaire eenheden.

Periode: 1945-2002

(46)

Actor: inspecteurs, commandanten en bevelhebbers

Handeling: Het rapporteren aan de bevelhebbers van een krijgsmachtdeel over de operationele gereedheid van de onder hun bevel staande eenheden

Periode: 1945-2002

Opmerking: deze handeling geldt als voorbereiding van de handeling ‘het voorbereiden van rapportage over uitgevoerde taken en werkzaamheden’ zoals deze is geformuleerd in de verscheidene paragrafen van hoofdstuk 4, of geldt als beleidsvoorbereiding in de algemene zin.

47. LaO 70 004; Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 183, 244-245. Voor de overname van de taken van de wapen- en dienstvakinspecties op het gebied van functietoewijzing en bevordering, zie *Geef acht* (PIVOT-rapport nr. 25), 73.

48. Zie ook VS 2-1323 (Handleiding inspecties en controles). Voor het rapporteren over het verloop van oefeningen, zie 4.5.

49. Voor de Inspecteur van het Onderwijs bij de Zeemacht, die was belast met het oppertoezicht over alle opleidingen bij de KM, zie *Geef acht* (PIVOT-rapport nr. 25), 104, 107-108. De Inspecteur van het Onderwijs van de Luchtmacht (1961-1968) had een soortgelijke functie.

3.6 Internationale vertegenwoordiging

De militair attaché (in casu de defensieattaché; marineattaché; landmachtattaché; luchtmachtattaché; adjunct-attaché; defensiematerieelattaché en attaché (militair-)juridische zaken) is geplaatst bij een Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging in het buitenland. De eerste militaire attachés werden benoemd tijdens de Eerste Wereldoorlog. Naast een defensieattaché kunnen bij een diplomatieke vertegenwoordiging één of meerdere overige militair attachés zijn geplaatst. Het werkgebied van de betrokken functionaris omvat het land van plaatsing, alsmede overige landen waar deze per diplomatieke nota is aangemeld. Hij is belast met het verzamelen en rapporteren van gegevens, die ondermeer uit politiek en militair, sociaal-economisch, technisch of historisch oogpunt van belang kunnen zijn voor de politieke en militaire leiding van het Ministerie van Defensie. In dit verband is het van belang dat naast de feitelijkheden, vooral achtergronden, stromingen en mogelijke ontwikkelingen de aandacht krijgen, daarbij anticiperend op onderwerpen die voor de defensieleiding van belang zijn. Voorts houdt hij/zij zich doorlopend op de hoogte van de organisatie van de krijgsmacht of het krijgsmachtdeel en van de aan de orde zijnde belangrijke militaire aangelegenheden en vraagstukken in het land waar hij/zij is geaccrediteerd. De militair attaché onderhoudt, ten behoeve van het inwinnen van voor de Nederlandse defensie relevante informatie, de noodzakelijke contacten en brengt waar mogelijk bezoeken aan krijgsmachtonderdelen van het betrokken land, alsmede aan krijgsmachtonderdelen van andere landen, die in het betrokken land aanwezig zijn.. Tenslotte is de attaché belast met het voeren van overleg met of geven van informatie aan autoriteiten van de landen binnen zijn/haar werkgebied

De militair attaché is ook belast met het opstellen van rapportages in het kader van de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Hiervoor zij verwezen naar het RIO militaire inlichtingendiensten. Daarnaast is hij verantwoordelijk voor het volgen van en rapporteren over de actualiteiten van defensiematerieelaangelegenheden in het land van aanmelding; hij stelt actuele landendossiers samen. Deze taak zal in de actualisatie van het RIO militair materieel worden opgenomen.

Door de betrokken attachés wordt op ad hoc-basis gerapporteerd over onderwerpen die van belang zijn voor de defensieorganisatie. Uiterlijk drie weken na afloop van een kwartaal rapporteert de betrokken militair attaché over de uitvoering van de taakopdracht in het achterliggende kwartaal. Aan het einde van het kalenderjaar wordt, in de eerste week van december, door de militair attachés een kort jaaroverzicht opgesteld. Tevens wordt een korte vooruitblik gegeven over de belangrijkste aandachtspunten voor het komende jaar.

(277)

Actor	Militair attaché
Handeling	Het analyseren van en rapporteren over het politiek, militair, sociaal-economisch, technisch of historisch beleid van het land van accreditatie
Periode	1945-2002
Grondslag	MB van 9 januari 1946, nr. O 3; M.B. van 20 oktober 1987, S87/142/3197; 7 mei 1993, nr. DIS/93/071/1583, Regeling Militair Attachés, 1VVKM1, bijlage 5
Product	Kwartaalrapport; jaaroverzicht

(304)	
Actor	Militair attaché
Handeling	Het voeren van overleg met autoriteiten van de landen binnen zijn/haar werkgebied.
Periode	1945-
Grondslag	Regeling Militair Attachés, 1VVKM1, bijlage 5
Product	
Opmerking	E.e.a. dient te geschieden in overleg met de Chef de Poste
(316)	
Actor	Militair attaché
Handeling	Het verstrekken van informatie aan autoriteiten van de landen binnen zijn/haar werkgebied.
Periode	1945-
Grondslag	Regeling Militair Attachés, 1VVKM1, bijlage 5
Product	
Opmerking	E.e.a. dient te geschieden in overleg met de Chef de Poste
(305)	
Actor	Militair attaché
Handeling	Doorgeleiden van aanvragen van voorgenomen bezoeken aan buitenlandse overheids- en civiele instanties waarvoor een 'request for visit' dient te worden gedaan en/of een veiligheidsmachtiging ('certificate of security clearance') is benodigd.
Periode	1945-
Grondslag	Regeling Militair Attachés, 1VVKM1, bijlage 5
Product	
Opmerking	
(306)	
Actor	Militair attaché
Handeling	het doorgeleiden van gerubriceerde documenten en materialen aan buitenlandse overheden en civiele bedrijven.
Periode	1945-
Grondslag	Regeling Militair Attachés, 1VVKM1, bijlage 5
Product	
Opmerking	Geschiedt in het zogenaamde Government to Government traject

4 TERRITORIALE VERDEDIGING VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN EN VOORBEREIDING OP INZET IN INTERNATIONAAL VERBAND

4.1 Inleiding

De territoriale verdediging van het Koninkrijk der Nederlanden behelst de verdediging van het Nederlandse grondgebied alsmede dat van de overzeese Rijksdelen, dit in tegenstelling tot de verdediging in bondgenootschappelijk verband. Het verloop van de Tweede Wereldoorlog en haar politieke en militaire erfenis hadden duidelijk gemaakt dat een militair apparaat dat alleen gericht was op het verdedigen van nationaal territorium onvoldoende in staat zou zijn om eventuele agressors af te schrikken. Met de oprichting van de NAVO en de toetreding van Nederland daartoe in 1949 werden de voorwaarden geschapen om met andere lidstaten samen te werken ter verdediging van het gezamenlijke grondgebied. Bij agressie tegen één van de lidstaten treden alle lidstaten op in gecoördineerd militair verband, maar de lidstaten blijven daarnaast verantwoordelijk voor de bescherming en verdediging van hun eigen nationale grondgebied. In dit kader is er alleen sprake van de verdediging van het nationale grondgebied (inclusief luchtruim en territoriale wateren) als dit gebied niet direct wordt bestreken door de in bondgenootschappelijk verband optredende strijdkrachten die daartoe zijn aangewezen. In een oorlogssituatie treden het Nederlandse veldleger (het Eerste Legerkorps of 1Lk), alle eenheden van de KLu en bepaalde eenheden van de KM op onder intergeallieerd commando in het zogenaamde "operatiegebied" (zie 5.1). Het operatiegebied is het gedeelte van het oorlogsgebied waarin de strijd zal moeten worden gevoerd tussen de hoofdmachten van de eigen strijdkrachten en die van de vijand. Achter het operatiegebied ligt het zogenaamde "etappegebied", van waaruit de in het operatiegebied agerende strijdkrachten worden bevoorrad en in stand gehouden. Het gedeelte dat nog verder naar achteren ligt wordt het "achterland" genoemd. Alleen de (territoriale) verdediging en beveiliging van het achterland en het etappegebied is een nationale verantwoordelijkheid, en is in beginsel geen aangelegenheid voor de gezamenlijke NAVO-defensie.

Het achterland en het etappegebied zijn van groot belang voor de oorlogsinspanning en de oorlogvoering. Ten eerste is slechts een klein gedeelte van de Nederlandse krijgsmacht op parate sterkte. Dit betekent dat in tijden van spanning of crisis de krijgsmacht op oorlogsterkte moet worden gebracht. De mobilisatie en concentratie vindt plaats achter het gevechtsgebied en dient daar beveiligd te worden. Het voorbereiden, begeleiden en beveiligen van de mobilisatie is de verantwoordelijkheid van de KL, die ook voor het grootste deel belast is met de uitoefening van het militair gezag als eenmaal de (militaire) uitzonderingstoestand is afgekondigd, en met andere operationele taken ter verdediging van het Nederlandse grondgebied. De bescherming van de burgerbevolking, bijvoorbeeld door het begeleiden van evacuatie, valt ten dele onder de civiele verdedigingsvoorbereiding.

Ten tweede bevinden zich in het achterland objecten die van vitaal belang zijn voor het oorlogspotentieel of waarvan verlies of beschadiging door gebrek aan vervangingsmogelijkheden van catastrofale invloed kan zijn op de oorlogsinspanning, de zogenaamde sleutelpunten. Hierbij valt onder meer te denken aan belangrijke militaire commandoposten, communicatie-installaties, mobilisatie complexen en belangrijke knooppunten in het weg-, spoor-, lucht- en waterverkeersnet. In het kader van de territoriale verdediging dienen deze beveiligd te worden tegen aanvallen vanuit de lucht (*local air defence*), tegen luchtlandingen en tegen binnenlandse sabotage (aangeduid als de "vijfde colonne"), bijvoorbeeld door luchtafweergeschut, geleide wapen-systemen en beveiligings- en grondtroepen. Bij een eventuele vijandelijke nadering dienen maatregelen worden genomen zodat belangrijke personen en objecten niet in vijandelijke handen vallen, en moeten maatregelen genomen worden om de vijandelijke opmars te vertragen, zoals het onder water zetten van bepaalde gebieden (inundatiën).

Ten derde is Nederland door haar geografische ligging en goede infrastructuur aan- en afvoergebied voor personeel, materieel en voorraden voor de bondgenootschappelijke

strijdkrachten in het operatiegebied. Het beveiligen van deze zogenaamde *lines of communications* is een nationale taak en maakt derhalve deel uit van de territoriale verdediging.

Gelet op het voorgaande is het duidelijk dat het zwaartepunt binnen de verdediging van het Nederlandse grondgebied gelegen is bij de landstrijdkrachten van de KL. In dit hoofdstuk wordt de nadruk dan ook gelegd op de organisatie van en ontwikkelingen binnen de KL. De hoogste militaire bevelhebber specifiek belast met de territoriale verdediging van Nederland was van 1945-1950 de Territoriale Bevelhebber Nederland (TBN), van 1950-1964 de Nederlandse Territoriale Bevelhebber (NTB), van 1964-1975 de Bevelhebber der Landstrijdkrachten (BLS), en van 1975 tot heden de Nationale Territoriale Commandant (NTC), die onder de BLS ressorteert. De taken van deze bevelhebbers in oorlogs- en vreedetijd zijn vrijwel ongewijzigd gebleven:

1. *operationele (beveiligings-)taken:*
  - het ordelijk en veilig laten verlopen van mobilisatie en concentratie;
  - het handhaven van orde en rust;
  - het bewaken van sleutelpunten tegen vijandelijke luchtlandingen en binnenlandse sabotage;
  - het vernielen van bruggen, bedrijven, enz. die in de handen van de vijand dreigen te vallen;
  - het overnemen van krijgsgevangenen, geïnterneerden en deserteurs en de bewaking daarvan.
2. *logistieke ondersteuningstaken:*
  - het beveiligen van aan- en afvoerlijnen te land (*lines of communications*).
3. *bestuurlijke en ondersteunende taken op het gebied van de civiel-militaire samenwerking:*
  - het uitoefenen en handhaven van het militair gezag;
  - het verlenen van steun bij het evacueren van burgers.⁵⁰

De nadere invulling van deze taken kan worden aangepast aan de hand van de beoordeling van de interne en externe veiligheid door de afdeling Inlichtingen en Veiligheid (zie 4.8).

De taken van de KLu en KM beperken zich wat de territoriale verdediging en beveiliging van Nederland betreft voornamelijk tot:

1. *operationele (beveiligings-)taken:*
  - het bewaken van sleutelpunten tegen vijandelijke luchtlandingen en binnenlandse sabotage.
2. *logistieke ondersteuningstaken:*
  - het beveiligen van aan- en afvoerlijnen ter zee en in de lucht (*lines of communications*).

Voor de KM omvat dit het beschermen en beveiligen van de Nederlandse territoriale zee, kustwateren, havens en maritieme toegangswegen, van de zich op het Nederlandse deel van het continentaal plateau in de Noordzee bevindende exploratie- en exploitatie-installaties, en van de Nederlandse koopvaardijvloot wereldwijd. De KLu opereert voor de verdediging van het Nederlandse luchtruim en dat van de buurlanden in bondgenootschappelijk verband, en vervult als zodanig alleen een rol in de nationale territoriale verdediging in het beschermen van eigen militaire objecten, zoals vliegvelden.

In hoofdstuk 4.2 wordt de planning en uitvoering van de territoriale verdediging besproken. Deze vindt plaats in een wettelijk kader dat onder meer de afkondiging van een (militaire)

---

50. W. de Boer, □Taak en wijze van optreden van territoriale eenheden□, *MS* 122 (2) (1953), 88-95; B. Koning, □De Nederlandse territoriale verdediging□, *MS* 125 (3) (1956), 118-126; L. E. Henrichs, □Enkele gedachten over de territoriale sector□, *MS* 132 (6) (1963), 253-262; G. A. Geerts, □De territoriale beveiliging in de jaren 1975-1980□, *MS* 144 (7) (1975), 308-315.

uitzonderingstoestand (de Staat van Oorlog of Staat van Beleg) mogelijk maakt, waarbij de militaire leiding buitengewone bevoegdheden verkrijgt om haar taken uit te voeren en militairen gemobiliseerd kunnen worden. Het voorbereiden van de mobilisatie en het aanleggen van verdedigingswerken geschiedt al in vreedetijd. Hierbij dient rekening gehouden te worden met het strategisch concept van de NAVO, dat grote invloed uitoefent op de planning van de territoriale verdediging, welke op haar beurt de organisatie van de strijdkrachten beïnvloedt. Van de maatregelen en voorbereidingen die in het kader van de territoriale verdediging getroffen zijn, zowel in wet- en regelgeving als in strategische en tactische plannen, zijn er geen vooralsnog daadwerkelijk uitgevoerd of getoetst onder oorlogsomstandigheden. De handelingen die aan die bijzondere situatie gerelateerd zijn werden in het hier besproken tijdvak dus nooit uitgevoerd, en zijn hier derhalve slechts op een zeer abstract niveau opgenomen.

In deze periode werd de algemene operationele gereedheid van de krijgsmacht wel in stand gehouden, dat wil zeggen dat permanent maatregelen getroffen werden ter voorbereiding van oorlogshandelingen, waarbij een deel van het personeel en materieel in staat van paraatheid bleef en werd aangepast aan de veranderende omstandigheden en behoeften van de krijgsmacht. Deze operationele paraatheid wordt tot stand gebracht door militaire terreinen te verwerven voor militair gebruik en verdedigingswerken aan te leggen (hst. 4.3), een kader te scheppen waardoor militairen en hun eenheden zich kunnen onderscheiden en tegenover derden kunnen presenteren (4.4), en het personeel te oefenen (4.5). Om de operationele taken uit te kunnen voeren dient het militaire apparaat ook optimaal en veilig gebruik kunnen maken van militaire transportmiddelen (4.6), van militaire communicatiemiddelen (4.7) en over militaire inlichtingen (4.8). Tenslotte dient de persoonlijke veiligheid van militairen in zowel oorlogs- als vreedetijd gewaarborgd te worden (4.9).

De territoriale verdediging van de overzeese Rijksdelen valt ook onder de verantwoordelijkheden van de Minister van Defensie. Alle handelingen specifiek gerelateerd aan de voorbereiding, uitvoering en nasleep van de inzet van militairen in voormalig Nederlands-Indië 1945-1951 en Nieuw-Guinea 1957-1962 vallen buiten dit onderzoek, alsmede de uitvoering van de territoriale verdediging van Suriname, dat in 1975 onafhankelijk werd (zie 3.1). De beleidsvoorbereiding (het vaststellen van de defensiegrondslagen) van de territoriale verdediging van de koloniën in de Oost en de West wordt beschouwd als een integraal onderdeel van het bepalen van de territoriale verdediging van het Koninkrijk der Nederlanden, en is opgenomen in de algemene handelingen. Dit geldt niet voor de uitvoering daarvan, dat voor Nederlands Indië, Nieuw-Guinea en Suriname niet meer betrekking heeft op de toekomst. Anders ligt het met de Nederlandse militaire aanwezigheid in de Nederlandse Antillen (en Aruba), waarvan ook de uitvoering van de territoriale verdediging in dit onderzoek is meegenomen. Dit omvat grotendeels dezelfde handelingen als die voor de territoriale verdediging van Nederland, zij het op een beperktere schaal en met enige uitzonderingen die specifiek op de Nederlandse Antillen van toepassing zijn. Alleen deze uitzonderlijke handelingen zijn apart opgenomen. Deze kunnen ook betrekking hebben op het verlenen van militaire steun en bijstand, een belangrijke taak voor de Nederlandse krijgsmacht in de Antillen (zie 4.10).

Op het gebied van de civiele verdedigingsvoorbereiding fungeert de Minister van Binnenlandse Zaken als coördinerend bewindsman, een taak die hij ook vervult in de Algemene Verdedigingsraad (tot 1952 Raad voor Militaire Aangelegenheden van het Koninkrijk), die de *Militaire Analyse voor de Civiele Verdediging* (voorheen de *Nationale Militaire Onderstelling*) uitgeeft, welke de basis vormt voor de coördinatie van de civiel-militaire samenwerking op landelijk en provinciaal niveau. Bij civiele verdedigingsvoorbereiding worden hier alleen die aspecten besproken waarin de Minister van Defensie militaire taken krijgt toebedeeld. Handelingen gerelateerd aan militaire bijstand en steunverlening bij bijvoorbeeld natuurrampen en crisisbeheersing zijn opgenomen in hoofdstuk 7.

4.2 De planning en uitvoering van de territoriale verdediging van het Koninkrijk der Nederlanden

4.2.1 Buitengewone omstandigheden

In vredetijd is slechts een gedeelte van de Nederlandse krijgsmacht paraat, en wordt alleen op volle sterkte gebracht in geval van oorlog, oorlogsgevaar, daaraan verwante of daarmee verbandhoudende buitengewone omstandigheden, zoals dit in verschillende noodwetten wordt geformuleerd; deze toestand dient door de regering afgekondigd te worden.⁵¹ Als de in- of uitwendige veiligheid van de staat in het geding is, kan worden besloten om de Staat van Oorlog (SvO) of de Staat van Beleg (SvB) af te kondigen. Beide zijn uitzonderingstoestanden in de zin van artikel 103 van de Grondwet.⁵² In buitengewone omstandigheden zal zo nodig met gebruikmaking van vergaande bevoegdheden en maatregelen getracht moeten worden om aan oorlogsomstandigheden het hoofd te bieden, waarbij zelfs het afwijken van bepaalde grondrechten mogelijk is. Het uitoefenen van deze bevoegdheden en het nemen van uitzonderlijke maatregelen is onder andere voorbehouden aan bepaalde hoge militaire autoriteiten krachtens de sedert 1966 ingevoerde Oorlogswet voor Nederland 1964, die de Wet op de Staat van Oorlog en de Staat van Beleg uit 1899 verving.

Voor de context en de handelingen van de voorbereiding inzake noodwetgeving zij verwezen naar het RIO constitutionele zaken, onder handelingen 188-191.

Op 1 mei 1997 is de Coördinatiewet uitzonderingstoestanden in werking getreden. Het uitgangspunt bij de herziening van het staatsnoodrecht is geweest dat in geval van buitengewone omstandigheden het burgerlijk gezag zo lang mogelijk zowel zijn normale als zijn buitengewone bevoegdheden zonder inmenging van het militair gezag uitoefent.

Door middel van deze wet met bijbehorende invoeringswetgeving heeft een harmonisatie van terminologie in noodwetgeving plaatsgevonden. Deze inhoudelijke herziening was nodig, omdat een groot deel van de oude wetgeving was geschreven voor *worst case scenario's*, dat wil zeggen oorlogsomstandigheden. Hierdoor was het wettelijke instrumentarium voor een deel ongeschikt om te hanteren bij andersoortige crises waar Defensie tegenwoordig ook in kan optreden.

Kern is de mogelijkheid om op te kunnen treden bij crises van uiteenlopende aard. Mocht de situatie zich verslechteren, dan moet geleidelijk aan kunnen worden "opgeschaald". Tijdens de voorbereidingen ten tijde van de Koude Oorlog was de aandacht met name gericht op het voorziene optreden gedurende oorlogsomstandigheden en werd het tussenliggende gebied niet bekeken.

In de Coördinatiewet zijn alle andere wetten genoemd die aan wijziging onderhevig zijn. In de Invoeringswet Coördinatiewet uitzonderingstoestanden worden de tekstwijzigingen van iedere wet aangehaald.

51. Naast de genoemde oorlogswetten noemen ook andere noodwetten en wettelijke bepalingen bepaalde bevoegdheden voor het militaire of civiele gezag in geval van buitengewone omstandigheden, zie *HTK 1986-1987*, 20028, nrs. 1-2, bijlage IA en IB. In zoverre de Minister van Defensie niet verantwoordelijk was voor het opstellen, wijzigen of het stellen van nadere regelen ter uitvoering van (artikelen) in deze wetten worden deze hier niet besproken. Voor de intrekking in 1984 van de wet uit 1939 dat de tegenwoordige buitengewone omstandigheden oorlogsgevaar inhouden in de zin waarin dat woord in □s Lands wetten voorkomt, zie 4.2.4.

52. De afkondiging van de Staat van Oorlog of Beleg houdt niet noodzakelijkerwijs in dat er daadwerkelijk sprake is van oorlog of beleg. Onder de SvB is een ernstiger afwijking van de bestaande rechtsorde mogelijk dan onder de SvO. In artikel 103 van de Grondwet van 1983 (Stb. 32, 70) wordt de meer algemene term □uitzonderingstoestand□ gebezigd, die per KB door de regering moet worden afgekondigd. De termen SvO en SvB bleven echter nog gehandhaafd in de Oorlogswet voor Nederland.

Algemeen geldt dat in de nieuwe Coördinatiewet de uitzonderingstoestanden de Staat van Oorlog en de Staat van Beleg zijn afgeschaft en dat daarvoor in de plaats zijn gekomen de beperkte noodtoestand en de algemene noodtoestand.

De oude sprongsgewijze overgang van vrede naar oorlogstoestand wordt niet meer reëel geacht. Nu is het uitgangspunt een geleidelijke "opschaling". De middelen en mogelijkheden van de overheid aanpassen naar het niveau wat noodzakelijk is, zonder direct de oorlogstoestand uit te roepen. Het is nu mogelijk om per Koninklijk Besluit (KB) artikelen uit wetten van kracht te verklaren voor de duur dat ze gezien de buitengewone omstandigheden noodzakelijk zijn. Deze procedure is veel sneller en minder ingrijpend dan in de oude situatie, waarin alleen de Staten Generaal wetten van kracht mocht verklaren en dan nog alleen in een reeds vergaand ontwikkelde crisis.

Van 14 september 1944 tot 4 maart 1946 gold in Nederland de Bijzondere Staat van Beleg, waarbij een orgaan genoemd het Militair Gezag in bevrijde gebieden het bestuur uitoefende in plaats van de burgerlijke overheid. Het Militair Gezag deed dit volgens richtlijnen van de Nederlandse regering en ondersteunde de geallieerde troepen in het operatie- en aanvoergebied door orde en rust te handhaven en andere taken uit te voeren, zoals grens- en objectbewaking. Na de bevrijding werd het nodig geacht om de Bijzondere Staat van Beleg te verlengen, eerst tot 4 september 1945, en tenslotte tot 4 maart 1946.⁵³

Op 19 juli 1945 werd de functie van Territoriaal Bevelhebber Nederland (TBN) ingesteld, die tot 1 januari 1946 werd bekleed door de Chef Staf Militair Gezag, Kruls. Op 1 november 1945 werd de legerleiding aan de vredesomstandigheden aangepast. Kruls werd Chef Generale Staf (CGS), en kreeg als zodanig de TBN onder zijn bevel. Met het opheffen van de Bijzondere Staat van Beleg werd tevens het Militair Gezag opgeheven, maar de CGS bleef tot 31 december 1946 gemachtigd om te voorzien in de behoeften van inkwartiering, onderhoud, transporten en leverantiën ten behoeve van het militaire apparaat.⁵⁴

De handelingen die plaatsvonden in het kader van de Bijzondere Staat van Beleg, en geïnitieerd werden door de Minister van Algemene Oorlogvoering en/of het Militair Gezag, zullen hier verder niet beschreven worden, hetgeen zich uitstrekt tot de intrekking van wetten die deze handelingen mogelijk maakten.

Na de Tweede Wereldoorlog hebben zich verder geen bijzondere omstandigheden voorgedaan die het afkondigen van de SvO of SvB noodzakelijk maakten, en er werd zodoende ook geen gebruik gemaakt van de maatregelen die in dat kader genomen kunnen worden. De wet -en regelgeving waarop dit was gebaseerd, de bepaling van de bevoegdheden van het militair gezag en andere uitvoeringsbesluiten werden in deze periode wel voortdurend bijgesteld.

Diegenen die zowel allen tezamen als ieder afzonderlijk onder de werking van de Oorlogswet voor Nederland tijdens de SvO of de SvB belast worden met een aantal buitengewone bevoegdheden worden door de Minister van Defensie als militaire gezagsdragers aangewezen in een Aanwijzingsbesluit militair gezag. De aanwijzing richt zich op commandanten uit de territoriale sector omdat zij daarvoor in het bijzonder in aanmerking komen op grond van hun militair-operationele functie. Bij het Aanwijzingsbesluit van 1992 (Stb. 209) zijn als militair gezagsdragers aangewezen: de Bevelhebber der Landstrijdkrachten (BLS), de Nationaal Territoriaal Commandant (NTC), de Provinciale Militaire Commandanten (PMCn), de Regionale Militaire Commandant Noord (RMC-N), de Commandant der Zeemacht in Nederland (CZMNED) en de Commandanten der Maritieme Middelen. In eerdere Aanwijzingsbesluiten waren dit de functionele taakvoorgangers van genoemde bevelhebbers en commandanten.

53. Besluit op de Bijzondere Staat van Beleg van 11-12-1943 (Stb. D 60); gewijzigd 22-8-1944 (Stb. E 65); verlengd 24-2-1945 (Stb. F 17) en 8-9-1945 (Stb. F 168).

54. LO 1945, nr. 15; □Overzicht van de organisatie der Kon. Landmacht op 1 November 1945□, MS 114 (2) (1945), 66-68; KB van 4-3-1946 (Stb. G 56). Zie verder 4.2.3.

De gezagsgebieden van de aangewezen militaire gezagsdragers worden vastgesteld in een Besluit gezagsgebieden militaire gezagsdragers, waarbij normaal gesproken het gezagsgebied (grotendeels) overeenstemt met het bevelsressort dat bij de betreffende militaire functie in vredetijd behoort. In 1992 was dit voor de BLS en de NTC geheel Nederland, voor de PMCn hun provincie(s), voor de RMC-N de provincies Groningen, Friesland en Drenthe, voor de CZMNED de vijf kustprovincies met de aangrenzende territoriale wateren, de zeegaten, het IJsselmeer en de Waddenzee, en voor de CMMn bepaalde havens, waterwegen en daaraan gelegen gemeenten.

De herziening van de Oorlogswet voor Nederland (OWN) welke in 1996 tot stand kwam had vooral een technisch karakter. Het ging er vooral om de OWN in te passen in de systematiek van de Coördinatiewet en de Invoeringswet uitzonderingstoestanden. Zo werd de terminologie geharmoniseerd en de procedure van de inwerkingstelling van de uitzonderingstoestanden werd gestandaardiseerd.

De Regeling aanwijzing militaire gezagsdragers uit 1997 (Stcrt. 1997, 161) regelt zowel de aanwijzing van de militaire gezagsdragers als de vaststelling van de gezagsgebieden van deze functionarissen.

Op grond van de oorlogswetten is het militair gezag bij de uitoefening van zijn bevoegdheden gebonden aan de Instructie militair gezag van de Kroon en aan een nadere aanwijzing van de Minister van Defensie. Algemene instructies hiertoe werden uitgevaardigd in 1933 (Stb. 246), 1950 (Stb. 246) en 1965 (Stb. 389). In 1998 (Stb. 140) werd de Instructie voor het militair gezag vastgesteld. Het besluit regelt de uitoefening van buitengewone bevoegdheden van militaire gezagsdragers indien op grond van de Coördinatiewet uitzonderingstoestand de buitengewone of beperkte noodtoestand is afgekondigd. De instructie voorziet in de verhouding van het militair gezag tot de Minister van Defensie en de verhouding van deze militaire gezagsdragers onderling. Ook hun handelswijze ten opzichte van het burgerlijk gezag is hierin geregeld. Meer specifieke richtlijnen werden gegeven in 1966, waarin wordt ingegaan op de wijze van de hantering van de bevoegdheden en de samenwerking met civiele autoriteiten.⁵⁵

In de nieuwe Oorlogswet van Nederland is onder artikel 8 een artikel opgenomen inzake het gebruik van geweld door de militair die de in de wet voorzienene buitengewone bevoegdheden uitoefent. Dit geweldsgebruik – jegens ingezetenen, niet tegen een mogelijke vijand! - kan geboden zijn om de in de OWN voorziene buitengewone bevoegdheden effect te laten sorteren. Het besluit dat het gebruik van geweld door de militair in buitengewone omsdtandigheden regelt kent een meldingsplicht indien geweld is toegepast, om het gebruik achteraf op rechtmatigheid te kunnen toetsen.

Het militair gezag staat onder de politieke verantwoordelijkheid van de Minister van Defensie. Alle militaire gezagsdragers hebben in beginsel dezelfde bevoegdheden, maar lager geplaatste militaire gezagsdragers oefenen de hun bij noodwet toegekende bevoegdheden slechts uit in overeenstemming met de bevelen en aanwijzingen van hoger geplaatsten, met name de BLS. Deze is als hoogste militaire gezagsdrager belast met de algemene leiding van zowel de voorbereiding als de uitoefening van het militair gezag, en kan zich de uitoefening voorbehouden van bevoegdheden die verstrekende politieke gevolgen kunnen hebben of die leiden tot aantasting van grondrechten.⁵⁶ De NTC mag alle door de BLS niet voorbehouden militaire gezagsbevoegdheden uitoefenen, met uitzondering van de bevoegdheden die de BLS aan de CZMNED heeft gelaten en die gerelateerd zijn aan maritieme zaken, de zogenaamde “natte bevoegdheden”.

55. Ministeriële beschikking d.d. 29-4-1966, afd. Wetgeving en Publiekrecht, nr. 200.058/3m, houdende 1e Aanwijzing van de Minister van Defensie aan het militair gezag. Zie ook VS 27-401 (Oorlogswet voor Nederland en uitvoeringsbepalingen).

56. Eerste regeling militair gezag van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten, brief BLS nr. 99.2283/K/CONF van 25-5-1966, gewijzigd bij brieven van 29-12-1970, 5-2-1971 en 1-12-1975.

Het militair gezag mag zijn bevoegdheden slechts uitoefenen voor zover dat met het oog op de uitvoering van de militaire taak ter handhaving van de uit- of inwendige veiligheid noodzakelijk is. Naar hun doel kunnen deze globaal worden onderscheiden in bevoegdheden:

- om de krijgsmacht de directe vervulling van zijn operationele taak mogelijk te maken (bv. het vorderen van roerende of onroerende zaken);
- ter verzekering van de uit- en/of inwendige veiligheid in het algemeen (bv. het verbieden van vertoningen);
- ter handhaving van de openbare orde (bv. door het regelen van de dienst van de politie);
- ter beveiliging van sleutelpunten (bv. door het ontruimen van gebieden);
- op het gebied van het verkeer (bv. door het regelen van het verkeer).

De uitoefening van de militaire gezagsbevoegdheden vindt over het algemeen plaats door middel van:

- (a) verordeningen (algemeen verbindende voorschriften);
- (b) beschikkingen (individuele, incidentele voorschriften);
- (c) daadwerkelijk feitelijk optreden (bijvoorbeeld een bevel tot ontruiming);
- (d) algemene bekendmakingen (proclamaties zonder gebods- of verbodsbepalingen).

De Oorlogswet voor Nederland maakt onderscheid tussen bevoegdheden die uitsluitend door het militair gezag mogen worden uitgeoefend, bevoegdheden die aan andere organen dan het militair gezag bij verordening kunnen worden opgedragen, en bevoegdheden in de sfeer van de uitvoering, die op ruime schaal gedelegeerd moeten kunnen worden zonder dat het militair gezag verplicht is om de delegatie in een verordening vast te leggen. De uitvoering zal in de regel niet door het militair gezag zelf maar door andere militairen geschieden.

In geval van wegruiming van onroerende goederen, het aanbrengen van veranderingen in, aan of op terreinen en opstallen, en het gebruik van roerende en onroerende goederen door het militair gezag hebben rechthebbenden recht op schadevergoeding, zoals bepaald in de Schadevergoedingsregeling 1967.⁵⁷

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(47)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van een kaderwet met betrekking tot de Staat van Oorlog, Staat van Beleg, of een andere (militaire) uitzonderingstoestand in Nederland, zo nodig in overleg met de vakminister

Periode: 1946-2002

Bron: art. 187, Grondwet 1887 (Stb. 191, 212); gewijzigd art. 103, Grondwet 1983 (Stb. 32, 70)

Product: wijzigingen op de Wet op de Staat van Oorlog en de Staat van Beleg 1899; (wijzigingen op) de Oorlogswet voor Nederland 1964; Wet tot aanpassing van de bestaande wetgeving aan de Oorlogswet voor Nederland 1964; Oorlogswet voor Nederland, 1996

57. De Schadevergoedingsregeling, opgesteld door de ministers van Defensie en Financiën, voert artikel 64 van de Oorlogswet voor Nederland uit. Het wegruimen, veranderen en gebruik van goederen wordt genoemd in de artikelen 20, 21 en 22 van de Oorlogswet. Voor het vorderen van goederen in het kader van de Inkwartieringswet, waarvoor andere regels gelden, zie 4.2.3.

(48)

Actor: de vakminister

Handeling: Het mede voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van een kaderwet met betrekking tot de Staat van Oorlog, Staat van Beleg **beperkte of algemene noodtoestand** of een andere (militaire) uitzonderingstoestand in Nederland, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1946-2002

Opmerking: de Oorlogswet voor Nederland noemt de Vice-Minister-President (tevens Minister van Algemene Zaken) als hoofdondertekenaar van de wet, en de ministers van Defensie, Binnenlandse Zaken, Justitie en Financiën als mede-ondertekenaars. In de Wet tot aanpassing van de bestaande wetgeving aan de Oorlogswet voor Nederland 1964 is de Minister van Defensie hoofdondertekenaar, en zijn de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie mede-ondertekenaars. Het gaat hier om aanpassingen van o.a. de Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag, het Burgerlijk Wetboek en de Politiewet.

(49)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van en in voorkomend geval het nemen van maatregelen voor de afkondiging van de vaststelling of intrekking van de Staat van Oorlog of de Staat van Beleg **beperkte of algemene noodtoestand** of een andere (militaire) uitzonderingstoestand voor Nederland of een gedeelte daarvan

Periode: 1946-2002

Bron: art. 1-5, Wet op de Staat van Oorlog en de Staat van Beleg; art. 1-4, 7, Oorlogswet voor Nederland, **art 1-2 Oorlogswet voor Nederland, 1996**

Opmerking: de wet voorziet in de afkondiging van de Staat van Beleg door het militair gezag voor (een deel van) Nederland als dat van de regering is afgesneden door een vijandelijke inval of binnenlandse onlusten.

(50)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving ter uitvoering van de Wet op de Staat van Oorlog en de Staat van Beleg **beperkte of algemene noodtoestand** met betrekking tot de uitoefening van het militair gezag

Periode: 1946-1964

Bron: art. 7, Wet op de Staat van Oorlog en de Staat van Beleg

Product: wijzigingen op het Besluit van 4 mei 1933 (Stb. 246) houdende nadere vaststelling van voorschriften ter uitvoering van de, sedert gewijzigde, wet van 23 mei 1899 (Stb. 128); "Besluiten uitoefening militair gezag"

Opmerking: dit behelst de latere "Aanwijzingsbesluiten militair gezag" en de "Instructies militair gezag".

(51)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving ter aanwijzing van de militaire autoriteiten belast met de uitoefening van het militair gezag

Periode: 1964-2002

Bron: art. 9, Oorlogswet voor Nederland

Product: "Aanwijzingsbesluiten militair gezag"

(52)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het op voordracht van de Minister-President voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving inzake het geven van instructies voor het militair gezag

Periode: 1964-2002

Bron: art. 10 (lid 1), Oorlogswet voor Nederland (1964, Stb. 337) , art 5, Oorlogswet voor Nederland (1996, St. 368)

Product: Instructies militair gezag

(53)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving ter uitvoering van de instructie voor het militair gezag

Periode: 1964-2002

Bron: art. 10 (lid 2), Oorlogswet voor Nederland, art 4 Oorlogswet voor Nederland, 1996 (Stb. 368)

Product: Aanwijzing van de Minister van Defensie aan het militair gezag en de Regeling militair gezag van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten; Regeling aanwijzing militaire gezagsdragers

(54)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en (nader) vaststellen van wet- en regelgeving inzake de gezagsgebieden van militaire gezagsdragers

Periode: 1945-1997

Bron: art. 2, Besluit uitoefening militair gezag 1933/1950; art 1, Aanwijzingsbesluit militair gezag 1965

Product: "Ministeriële beschikkingen ter verdeling van het land in militaire afdelingen en de verdeling van militaire afdelingen in garnizoenen" (LOs 1945-1957), "Besluiten ter vaststelling van de gezagsgebieden van de Territoriale Bevelhebbers en Territoriale Commandanten", "Besluiten gezagsgebieden marine-autoriteiten" (KBs 1958-1965), "Besluiten gezagsgebieden militaire gezagsdragers" (KBs 1965-)

(55)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving ter uitvoering van bepalingen uit de Oorlogswet voor Nederland inzake de rechtspositie van personen, zo nodig in overleg met de vakminister

Periode: 1966-2002

Bron: art. 29 (lid 4), 64, Oorlogswet voor Nederland; art. 25, 54 Oorlogswet voor Nederland, 1996 (Stb. 368)

Product: Besluit houdende uitvoering van artikel 64 van de Oorlogswet voor Nederland (Schadevergoedingsregeling)

Opmerking: de algemene maatregel van bestuur ter regeling van de rechtspositie van tewerkgestelde niet-militairen zoals bedoeld in art. 29 van de Oorlogswet voor Nederland is in de besproken periode niet uitgevaardigd.

(56)

Actor: Minister van Financiën

Handeling: Het mede voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving ter uitvoering van bepalingen uit de Oorlogswet voor Nederland met betrekking tot de rechtspositie van personen, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1966-1997

(278)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving ter uitvoering van het gebruik van geweld door de militair die de in de Oorlogswet voor Nederland voorziene buitengewone bevoegdheden uitoefent

Periode: 1996-2002

Grondslag: Oorlogswet voor Nederland, art. 8

Product: Besluit geweldgebruik bij uitoefening buitengewone bevoegdheden, 1997, Stb. 173

(57)

Actor: Minister van Defensie (het militair gezag)

Handeling: Het rapporteren over het uitoefenen van bijzondere bevoegdheden onder de Staat van Oorlog, Staat van Beleg **beperkte of algemene noodtoestand** of een andere (militaire) uitzonderingstoestand

Periode: 1946-2002

Bron: Wet op de Staat van Oorlog en de Staat van Beleg, de Oorlogswet voor Nederland, Besluit geweldgebruik bij uitoefening buitengewone bevoegdheden, 23-4-1997, art. 12 en aanverwante besluiten

Opmerking: deze handeling heeft in de besproken periode niet plaatsgevonden na de opheffing van de Bijzondere Staat van Beleg op 4 maart 1946.

4.2.2 Mobilisatie en mobilisatievoorbereiding

Onder mobilisatie wordt verstaan: het om- en uitbouwen van de in vreedstijd aanwezige (parate) krijgsmacht tot een krijgsmacht op voet van oorlog. In de Grondwet van 1887 (Stb. 212) is al bepaald dat alle Nederlanders daartoe in staat verplicht zijn mee te werken tot handhaving der onafhankelijkheid van het Rijk en tot verdediging van zijn grondgebied, en dat in geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone toestanden de Kroon dienstplichtigen onder de wapenen kan roepen. Dit wordt nader geregeld in de Dienstplichtwet.⁵⁸ In artikel 26 van deze wet wordt gesteld dat de dienstplichtige in geval van genoemde omstandigheden verplicht is tot het vervullen van werkelijke dienst. Dit impliceert mobilisatie voor dienstplichtigen met "groot verlof".⁵⁹ De Wet voor het reserve-personeel der krijgsmacht 1985 (art. 4) en de voorgangers

58. Het opstellen van de Dienstplichtwet en aanverwante wet- en regelgeving is opgenomen in het RIO dat het beleidsterrein dienstplicht behandelt.

59. Na een periode van "eerste oefening", bestaande uit een periode die wordt doorgebracht "onder de wapenen", en een periode van "klein verlof", is de dienstplichtige met "groot verlof" en mobilisabel. Hij blijft dan oproepbaar voor een mobilisabele functie tot een bepaalde leeftijd, afhankelijk van zijn functie. Zie J. J. M. Vos, "Het vermogen tot mobiliseren anno 1985", in C. A. Kuyt (red.), *Nederland mobiliseert*. Stichting Maatschappij en Krijgsmacht (s-Gravenhage, 1985), 17-25: 17.

daarvan bevatten ook bepalingen met betrekking tot mobilisatie. Deze zijn nader uitgewerkt in de Mobilisatievoorschriften.⁶⁰

Voorafgaand aan een daadwerkelijke mobilisatie treedt een zogenaamde waarschuwingsfase in werking, waarin de Minister van Defensie dienstplichtigen en reserve-personeel met "klein verlof" terug kan roepen om te worden toegevoegd aan de parate eenheden waar dat personeel organiek nog deel van uitmaakt. Dit gebeurt door uitgifte van het zogenaamde "telegram X" door de BLS namens de minister. Daar personeel met "klein verlof" de "eerste oefening" nog niet heeft beëindigd kan telegram X niet als een mobilisatietelegram worden beschouwd.

Een tweede paraatheidsverhogende maatregel is de uitgifte van "telegram N", waarbij onder andere de reservisten van de Nationale Reserve (NATRES) in werkelijke dienst worden geroepen. Hierbij is het echter noodzakelijk dat bij KB de rechtstoestand "uitzonderlijke omstandigheden" (SvO of SvB) van toepassing wordt verklaard. De uitgifte van telegram N is daarmee een regeringsbeslissing.

De daadwerkelijke mobilisatie gebeurt in een drietal mobilisatiefasen, waarvoor elk een apart KB vereist is, waarvan het concept al in vredetijd is bepaald. De uitvoering van elk KB geschiedt bij beschikking van de Minister van Defensie. Om alle betrokken instanties en personen tijdig te informeren vangt elke mobilisatiefase aan met de uitgifte van een specifiek mobilisatietelegram en verdere bekendmakingen en maatregelen. Deze worden sedert 1975 namens de BLS uitgevoerd door de NTC, die eveneens de mobilisatievoorbereiding verzorgt voor een deel van de marine en luchtmacht.

Al het opgeroepen personeel verplaatst zich met het openbaar vervoer naar de op de lastgevingen aangegeven stations van bestemming, vanwaar zij vervolgens worden vervoerd naar een mobilisatiecentrum (in civiele of militaire omgeving) om daar geformeerd te worden. Dit alles moet binnen 108 uur zijn afgerond. In 1985 omvatte de totale sterkte van alle mobilisabele eenheden en mobilisabele aanvullingsdetachementen tezamen voor de KL 150.000 man, voor de KM 9000 man en voor de KLu 12.000 man.⁶¹

De voorbereiding voor een zo ingrijpende operatie als mobilisatie vindt in vredetijd plaats, zoals de besluiten die per mobilisatiefase moeten worden uitgevaardigd en de beschikkingen van de Minister van Defensie die uitvoering moeten geven aan de regeringsbesluiten. De mobilisatievoorbereiding binnen de krijgsmacht is onder te verdelen in een drietal mobilisatie-aspecten:⁶²

(a) personele mobilisatievoorbereiding (pmv):

de maatregelen gericht op het bij mobilisatie voorzien van het juiste personeel, zoals bijvoorbeeld de indeling van het personeel volgens de oorlogsorganisatietabellen (OTASn).⁶³ De territoriale commandanten dragen zorg voor de pmv.

(b) materiële mobilisatievoorbereiding (mmv):

de maatregelen gericht op het bij mobilisatie voorzien van het juiste materieel, zoals bijvoorbeeld het opleggen van uitrustingen en voorraden bij mobilisatiecomplexen.⁶⁴ De plaats van opleg

---

60. Mobilisatievoorschrift voor de Koninklijke Landmacht (VS 2-1050); Mobilisatievoorschrift voor de Koninklijke Marine (VVKM 38).

61. Vos, Het vermogen, 19.

62. *Het Nationaal Territoriaal Commando en de Staf Nationaal Territoriaal Commando. Taken en middelen.* Sectie Voorlichting Staf NTC (1989), 8-10. Met de voorbereiding is de stafofficier Mobilisatieaangelegenheden van de Landmachtstaf, tevens hoofd afdeling Mobilisatievoorbereiding van de Staf NTC belast. Voor de mobilisatie ten tijde van de Watersnoodramp in 1953 en door het Korps Mobiele Colonnies in geval van rampen of calamiteiten buiten oorlogstijd, zie 7.2.

63. Zie *Geef acht* (PIVOT-rapport nr. 25), 52-60 (handelingen 11-15). Het individueel aanvullingssysteem (INDAS), het onderdeelaanvullingssysteem (ONDAS) en het rechtstreeks instromend in een mobilisabele eenheid-systeem (RIM) worden besproken in het RIO dat het beleidsterrein dienstplicht behandelt; zie ook *Geef acht*, 61.

64. Dit behoort tot het beleidsterrein militair materieel.

wordt door de territoriale commandant vastgesteld. Is er niet voldoende depotruimte, dan kan in materieel worden voorzien via de uitgestelde materieel-overdracht of via vorderingen (zie 4.2.3).

(c) operationele en onderdeelmobilisatievoorbereiding (omv):

de maatregelen gericht op het bij mobilisatie voorzien in het samenvoegen van personeel en materieel in inzetbare eenheden, alsmede het overkoepelende mobilisatieplan en de wijze waarop moet worden gemobiliseerd. De PMCn/RMC-N (en taakvoorgangers) zijn verantwoordelijk voor de operationele aspecten van de omv voor eenheden die mobiliseren in hun gebied, zoals bijvoorbeeld het instellen van rayonbureaus voor de coördinatie van de mobilisatie, het voorbereiden van transport, verkeer en opvang, en de formatie en overdracht van parate eenheden.⁶⁵

De gefaseerde mobilisatie stelt de politieke en defensieleiding in de gelegenheid om een aangepast antwoord te geven op de oorlogsdreiging. Indien deze wordt afgewend kan de regering besluiten tot terugkeer naar een genormaliseerde situatie door een gefaseerde demobilisatie via het omgekeerde proces van mobilisatie. Voorzover demobilisatie kan worden voorbereid zijn de demobilisatie-aspecten meegenomen in de mobilisatie-voorbereiding. Het betreft hier de voorbereidingen voor de daadwerkelijke nationale mobilisatie. Het voorbereiden en uitvoeren van mobilisatie-oefeningen valt onder oefeningen in het algemeen (zie 4.6). De demobilisatie van militairen die actief waren geweest in Nederlands-Indië en Nieuw-Guinea wordt hier niet besproken (zie 4.1).

De mobilisabele eenheden van de krijgsmacht bestaan in toenemende mate uit voormalige beroepsmilitairen-bepaalde-tijd. Daarom wordt in het vervolg gesproken over reserve-eenheden, en niet over mobilisabele eenheden. Materieel van reserve-eenheden wordt in vredetijd zo veel mogelijk gebruikt voor de versterking van parate eenheden. Dit is mogelijk omdat, anders dan in het verleden, geen rekening gehouden hoeft te worden met een algehele mobilisatie met een korte waarschuwingstijd. Daarom kunnen, bijvoorbeeld, pantservoertuigen uit mobilisatiecomplexen worden gebruikt om het Korps mariniers en de Luchtmobiele brigade zonodig beter te beschermen tijdens vredesoperaties.

Het reservebestand wordt wel verkleind, maar niet afgeschaft. Het reservebestand blijft een verhoudingsgewijs kosteneffectief militair vermogen vertegenwoordigen voor het geval hierop in de toekomst onverhoopt een beroep zou moeten worden gedaan. Elke parate krijgsmacht genereert in de vorm van afgezwaaide militairen een reserve bestand. Hiervan geen gebruik maken is niet doelmatig. De Navo onderstreept het belang van voldoende reserve- en mobilisabele eenheden. Hoewel prioriteit wordt gegeven aan het vergroten van het parate bestand van de krijgsmacht, is het niet gewenst geheel af te zien van reserve-eenheden. De bijdrage van de Koninklijke landmacht aan de "Main defence forces" van de Navo bestaat uit drie brigades, op hun beurt bestaande uit drie manoeuvrebataljons; dit wordt internationaal beschouwd als een minimale omvang van een divisie. Overigens zou het financiële voordeel van opheffing van reserve-eenheden niet opwegen tegen het verlies aan capaciteit.

Reservisten kunnen in toenemende mate ook een bijdrage leveren aan vredesoperaties. De krijgsmacht kan dankzij reservisten beschikken over mensen met schaarse kennis en kunde die tijdelijk nodig zijn, maar waarvan het structureel opnemen in de defensieorganisatie te kostbaar of simpelweg niet haalbaar is, zoals medisch personeel. Maar ook voor bijvoorbeeld transporttaken, de Zeeverkeersorganisatie en de civiel-militaire samenwerking tijdens vredesoperaties zal Defensie daarom veel meer dan in het verleden een actief beroep doen op reservepersoneel. In het bedrijfsleven bestaat een toenemende belangstelling voor afspraken

---

65. Deze maatregelen vallen grotendeels onder de maatregelen in oorlogstijd zoals die bijvoorbeeld voor vervoer en verkeer worden genomen (zie 4.6). Alleen maatregelen die specifiek zijn voor de voorbereiding van (de)mobilisatie zijn in dit hoofdstuk opgenomen als handeling.

over de voorwaarden waaronder reservepersoneel tijdelijk actief kan dienen zonder dat dit de civiele loopbaan schaadt. Vooral nog wordt niet overwogen complete reserve-eenheden op te roepen voor deelneming aan vredesoperaties.

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(52)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het in vredetijd voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving en algemene voorschriften tot het terugroepen in parate of werkelijke dienst van dienstplichtigen en reserve-personeel der krijgsmacht met “klein verlof” of “groot verlof” ter uitvaardiging in geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden

Periode: 1946-2002

Bron: diverse artikelen Dienstplichtwet 1922/1962, Wet voor het reservepersoneel der landmacht 1905, Wet voor de Koninklijke Marine-reserve 1924, Wet voor het reservepersoneel der krijgsmacht 1954/1985, Mobilisatievrijstellingsbesluit 1939, Besluit mobilisatievrijstelling reserve-personeel 1956; Dienstplichtbeschikking 1935

Product: Mobilisatievoorschrift voor de Koninklijke Landmacht (VS 2-1050), Mobilisatievoorschrift voor de Koninklijke Marine (VVKM 38) en aanverwante voorschriften, concept KBs waarmee de drie mobilisatiefasen worden afgekondigd

(53)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het treffen van maatregelen in vredetijd die primair gericht zijn op een effectieve uitvoering van de (de)mobilisatie

Periode: 1946-2002

Bron: VS 2-1050/1A, punt 415; VS 2-1050/1B, punten 403 en 405

Product: bijvoorbeeld het rapporteren over controle-, advies- en assistentiebezoeken met betrekking tot de (de)mobilisatievoorbereiding (vastgelegd in de “Jaarplanning adviesbezoeken Nederlandse gemeenten”), het bepalen en aanwijzen van (de)mobilisatiecentra, het produceren van uitvoeringsbescheiden zoals mobilisatie-telegrammen, -bekendmakingen, en -bescheiden, en het “overzicht maatregelen bij mobilisatie” in het gezagsgebied

(60)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het afkondigen van en houden van toezicht op de uitvoering van de (de)mobilisatie in geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden op Nederlands grondgebied

Periode: 1946-2002

Opmerking: deze handeling heeft in de besproken periode niet plaatsgevonden na de opheffing van de Bijzondere Staat van Beleg op 4 maart 1946.

4.2.3 Inkwartiering en andere vorderingen.

In een situatie van buitengewone omstandigheden zullen bij de krijgsmacht bepaalde behoeften bestaan of ontstaan waarin zij niet of in onvoldoende mate uit eigen middelen kan voorzien. Uit

financiële, economische en technische redenen is het niet efficiënt om reeds in tijd van vrede over een gehele uitrusting beschikking te hebben. De Inkwartieringswet van 1866, die in 1953 werd vervangen, geeft aan de krijgsmacht rechtstreeks mogelijkheden tot vordering, welke nader zijn uitgewerkt in het Inkwartieringsbesluit en de Inkwartieringsbeschikking van 1953. Op grond van de Inkwartieringswet kunnen inkwartiering en onderhoud, transporten en leverantiën worden gevorderd, zoals het gebruik van roerende en onroerende zaken en het verrichten van diensten ten behoeve van legering, voeding, verzorging en onderhoud van militairen en materieel.⁶⁶

Voor wat betreft het vorderen wordt onderscheid gemaakt tussen vordering in vreedstijd en in tijd van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden. In vreedstijd kunnen vorderingen alleen verkregen worden door het indienen van een aanvraag bij een burgemeester van een gemeente door een bevoegde militair, daartoe aangewezen door de Minister van Defensie in de Inkwartieringsbeschikking. Dit zijn de NTC, CZMNED, C-KMar, PMC en RMC-N en hun taakvoorgangers. Voorts zijn commandanten en alleenreizende militairen hiertoe bevoegd als de aanvraag niet tijdig door de bevoegde PMC kan worden gedaan.

Hoewel de Bijzondere Staat van Beleg op 4 maart 1946 werd opgeheven bleef de CGS tot 31 december 1946 gemachtigd om te voorzien in de behoeften van inkwartiering, onderhoud, transporten en leverantiën ten behoeve van het militaire apparaat; voor de afhandeling van schadevergoedingen aan rechthebbenden werd een Militair Commissaris aangesteld.⁶⁷ Tijdens bepaalde oefeningen kunnen ook vorderingen worden gemaakt.⁶⁸ In geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden kunnen incidentele vorderingen rechtstreeks geschieden door vlag-, opper- en hoofdofficieren (alsmede in voorkomend geval de door hen aan te wijzen officieren van hun staf) en wat betreft hun onderdeel door subalterne officieren. Voor het uitoefenen van de vorderingsbevoegdheid heeft de BLS namens de Minister van Defensie vorderingsregelen uitgegeven.

De rechtstreekse vordering door bovengenoemde militairen betreft de zogenaamde incidentele vordering, een vordering die is gericht tot één natuurlijk persoon of rechtspersoon. De Inkwartieringswet voorziet ook in algemene vorderingen van leverantiën van roerende zaken, zoals motorrijtuigen.⁶⁹ Zowel de incidentele als de algemene vordering kunnen voorbereid of onvoorbereid plaatsvinden, al naar gelang de omstandigheden. Voorbereiding van algemene vordering is voorts nog uitsluitend toegepast op motorrijtuigen in de diverse mobilisatiefasen, uitgevoerd door de Vorderingscommissaris-motorrijtuigen, een neven-functie van het hoofd van de afdeling Mobilisatievoorbereiding van het NTC. Deze heeft Keuringscommissarissen Motorrijtuigen en taxateurs tot zijn beschikking, die motorrijtuigen voor mechanisch grondverzet

---

66. De Minister van Defensie is ook gerechtigd medewerking van personen te vorderen in geval van oorlog, etc., krachtens de Wet medewerking verdedigingsvoorbereiding 1939, die voor de besproken periode van kracht bleef maar waarvan de genoemde bevoegdheden nooit in praktijk werden gebracht. Dit geldt ook voor andere vorderingswetten, zoals de Wet behoud scheepsruimte 1939 (gewijzigd in 1972) en de Zeeschepenvorderingswet 1939 (ingetrokken in 1972), die onder de civiele vorderingswetten vallen. Voor de aanpassing van de Inkwartieringswet aan de (voorgenomen) intrekking in 1984 van de bepaling uit 1939 dat de tegenwoordige buitengewone omstandigheden oorlogsgevaar inhouden in de zin waarin dat woord in 's Lands wetten voorkomt, zie 4.2.4.

67. KB van 4-3-1946 (Stb. G 56); LO 1946, nrs. 192, 246 en 376. De vorderingen werden gemaakt krachtens artikel 33 van de Inkwartieringswet, die bedoeld was voor buitengewone (oorlogs-)omstandigheden (zie 4.2.4). De aanwijzing van een Militair Commissaris bij vorderingen in buitengewone (oorlogs-)omstandigheden is ook opgenomen in het KB van 7-4-1954 (Stb. 159).

68. KB van 23-7-1953 (Stb. 354).

69. De Oorlogswet voor Nederland kent aan militairen de bevoegdheid tot vorderen toe in art. 22, 29, 48 en 51 (OWN 1996: art 18.1, 21). Het vorderen op grond hiervan kan alleen plaatsvinden door of in opdracht van militaire gezagsdragers (zie 4.2.1). Behalve in de Inkwartieringswet is ook in diverse andere (nood)wetten de mogelijkheid opgenomen om in buitengewone omstandigheden tot vordering over te gaan. De andere (nood)wetten geven aan de ministers die het aangaat de bevoegdheid tot vorderen, zoals bijvoorbeeld de Noodwet arbeidsvoorziening, de Vervoersnoodwet en de Luchtvaartwet. Deze wetten zijn echter niet primair gericht op de uitvoering van de militaire taak, al kunnen zij wel worden aangewend ten dienste van de krijgsmacht, en kan de Minister van Defensie als actor optreden. Deze wetten zijn gericht op (buitengewone omstandigheden op) andere (deel)beleidsterreinen dan 'territoriale verdediging' en komen derhalve in andere PIVOT-onderzoeken aan de orde. Zie bijvoorbeeld L. Hovy, *Luchtvaart gebonden. Een institutioneel onderzoek op het terrein van de burgerluchtvaart, 1945-1993*. PIVOT-rapport nr. 16 ('s-Gravenhage, 1994), 100-102 (handelingen 220-221), 160-161 (handelingen 405-406).

registreren, keuren en taxeren op hun geschiktheid voor vordering en burgemeesters hierover informeren.⁷⁰ De algemene vordering wordt tijdens de mobilisatie door middel van openbare kennisgevingen (en een herhalingslastgeving) aan de eigenaren bekend gemaakt.

Bij de Grondwetsherziening in 2000 is artikel 102 inzake de kosten voor de legers en de inkwartiering komen te vervallen aangezien het – zo was de overweging – geen onderwerp van constitutionele aard betrof.

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(61)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving inzake de vordering van inkwartieringen en onderhoud van het krijgsvolk en de transporten en leverantiën voor de legers of verdedigingswerken van het Rijk, zo nodig in overleg met de Minister van Binnenlandse Zaken

Periode: 1953-2000

Bron: art. 187, Grondwet 1887 (Stb. 191, 212); ongewijzigd art. 102, Grondwet 1987 (Stb. 458)

Product: Inkwartieringswet 1953

(62)

Actor: Minister van Binnenlandse Zaken

Handeling: Het voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving inzake de vordering van inkwartieringen en onderhoud van het krijgsvolk en de transporten en leverantiën voor de legers of verdedigingswerken van het Rijk, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1953-2000

(63)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het bij algemene maatregel van bestuur voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving inzake de uitvoering van bepalingen uit de Inkwartieringswet, zo nodig in overleg met de Minister van Binnenlandse Zaken.

Periode: 1946-2002

Bron: art. 3, Inkwartieringswet 1866; diverse artikelen Inkwartieringswet 1953

Product: Inkwartieringsbesluit 1953; Besluit uit 1954 houdende instelling en aanwijzing van commissies, bedoeld in de artikelen 47 en 48 van de Inkwartieringswet

(64)

Actor: Minister van Binnenlandse Zaken

Handeling: Het bij algemene maatregel van bestuur mede voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving inzake de uitvoering van bepalingen uit de Inkwartieringswet, in overleg met de Minister van Defensie.

Periode: 1946-2002

70. Zie art. 40, Inkwartieringsbesluit 1953 en VS 2-1050/2A, hoofdstuk 100. Voor het verschaffen van gegevens aan de Minister van Defensie (afdeling Vervoer en Verkeer van het NTC) ten behoeve van de registratie van motorrijtuigen door de Rijksdienst voor het Wegverkeer krachtens art. 45 (lid 1), Inkwartieringsbesluit 1953, zie J. W. J. M. Bogaarts, *De heilige koe geboekstaafd. Een institutioneel onderzoek naar het handelen voor de Rijksdienst voor het Wegverkeer, 1951-1994*. PIVOT-rapport nr. 18 ('s-Gravenhage, 1994), 40-41 (handeling 75).

(65)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van nadere regels, richtlijnen en voorschriften ter uitvoering van bepalingen uit de Inkwartieringswet en het Inkwartieringsbesluit, zo nodig in overleg met de vakminister.

Periode: 1946-2002

Bron: diverse artikelen Inkwartieringswet 1953 en Inkwartieringsbesluit 1953.

Product: bijvoorbeeld de Inkwartieringsbeschikking, LO 1946, nr. 192 (ingetrokken LaO 58085); Vorderingsbevoegdheidsbeschikking, LO 1946, nr. 449 (ingetrokken LO 1950, nr. 273); Inkwartieringsbeschikking, d.d. 21-7-1953 (Stcrt. 139); kennisgeving instructie overgangstijd (LO 1953, nr. 385); beschikking houdende de eisen op het gebied van de gezondheidszorg voor inkwartieringsruimten (LaO 54204); beschikking houdende inkwartiering van vrouwelijke militairen (LaO 54312); beschikking houdende vrijstelling van vordering i.v.m. de uitzonderingen, in het volkenrecht erkend (LaO 55037); beschikking houdende inzage in het register bedoeld in artikel 20 van de Inkwartieringswet (LaO 57099); beschikking tot aanwijzing van schadecommissarissen als bedoeld in artikel 104 van het Inkwartieringsbesluit (LaO 59056); de vorderingsregelen (VI-LOG-002/0) uitgegeven door de BLS

(66)

Actor: de vakminister

Handeling: Het in overleg met de Minister van Defensie mede voorbereiden en vaststellen van nadere regels, richtlijnen en voorschriften ter uitvoering van bepalingen uit de Inkwartieringswet en daarop gebaseerde wet- en regelgeving

Periode: 1946-2002

Opmerking: bijvoorbeeld de ministers van Binnenlandse Zaken en Financiën met betrekking tot het Inkwartieringsbesluit en de de ministers van Economische Zaken en Binnenlandse Zaken met betrekking tot het Besluit uit 1954 houdende instelling en aanwijzing van commissies, bedoeld in de artikelen 47 en 48 van de Inkwartieringswet, dat gedeeltelijk is gebaseerd op het civiele Algemene Vorderingsbesluit 1940.

(67)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het nemen van maatregelen tot het voorzien in en bekend maken van roerende en onroerende goederen waarvan is te voorzien dat deze in geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden ter voorziening in de behoeften aan inkwartiering en onderhoud gevorderd zullen worden, zo nodig in overleg met de vakminister

Periode: 1953-2002

Bron: diverse artikelen Inkwartieringswet 1953

(68)

Actor: de vakminister

Handeling: Het nemen van maatregelen tot het voorzien in en bekend maken van roerende en onroerende goederen waarvan is te voorzien dat deze in geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden ter voorziening in de behoeften aan inkwartiering en onderhoud gevorderd zullen worden, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1953-2002

Bron: art. 3 (lid 2), 4, 60 (lid 2), Inkwartieringsbesluit 1953

(69)

Actor: Minister-President / Minister van Algemene Zaken

Handeling: Het bij algemene maatregel van bestuur van toepassing verklaren van de bepalingen van Hoofdstuk III⁷¹ van de Inkwartieringswet ten behoeve van militaire oefeningen

Periode: 1953-2002

Bron: art. 61 (lid 1), Inkwartieringswet 1953

Product: bv. het KB van 23-7-1953 (Stb. 354), houdende aanwijzing van de militaire oefening □Drietand□ als militaire oefening in de zin van artikel 61 van de Inkwartieringswet.

(70)

Actor: de militaire autoriteit tot vorderen bevoegd

Handeling: Het daadwerkelijk vorderen van of voorzien in inkwartiering, onderhoud, transporten en leverantiën

Periode: 1946-2002

Bron: art. 4, Inkwartieringswet 1866; diverse artikelen Inkwartieringswet 1953

Opmerking: dit behelst onder andere de uitvoering van het bepaalde in het KB van 4-3-1946 (Stb. G 56), LO 1946, nr. 192 en het KB van 23-7-1953 (Stb. 354). Voor de uitvoering van artikel 28 van de Inkwartieringswet 1953 in het kader van het KB-Oorlogsgevaar 1939, zie 4.2.4.

(71)

Actor: de militaire autoriteit tot vorderen bevoegd

Handeling: Het rapporteren over het vorderen van of voorzien in inkwartiering, onderhoud, transporten en leverantiën

Periode: 1946-2002

Bron: art. 4, Inkwartieringswet 1866; diverse artikelen Inkwartieringswet 1953

Opmerking: zie vorige handeling

(72)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het nemen van maatregelen tot het schadeloosstellen van rechthebbenden bij vordering van inkwartiering, onderhoud, transporten en leverantiën

Periode: 1946-2002

Bron: art. 34 (lid 1), Inkwartieringswet 1866; art. 44 (lid 2, 3), Inkwartieringsbesluit 1953; diverse artikelen Inkwartieringsbesluit 1953; LO 1946, nr. 376

Opmerking: indien geen tarieven zijn voorgeschreven stelt de burgemeester het bedrag van de schadeloosstelling vast. Indien een rechthebbende tegen de vaststelling bezwaar maakt kan hij beroep aantekenen bij de Commissaris in de Provincie. Bij onenigheid over het bedrag kan de Militaire Commissaris dit vaststellen. In het Besluit uit 1954 houdende instelling en aanwijzing van commissies, bedoeld in de artikelen 47 en 48 van de Inkwartieringswet, worden de Commissie voor Onroerende Goederen en de Commissie voor Roerende Goederen ingesteld voor de afhandeling van schadeloosstellingen in oorlogstijd.

4.2.4 Het KB-Oorlogsgevaar 1939

71. Hoofdstuk III betreft de voorziening in behoeften aan inkwartiering, onderhoud, transporten en leverantiën in geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden.

In het KB van 10 april 1939 (Stb. 181) wordt verklaard dat er oorlogsgevaar is in de zin waarin dat woord in 's Lands wetten voorkomt, een uitdrukking gebaseerd op het laatste lid van artikel 187 van de Grondwet van 1887 (Stb. 191, 212). Na de afloop van de Tweede Wereldoorlog werd het KB-Oorlogsgevaar niet gelijk ingetrokken, en wettelijk gezien bleef Nederland dus in staat van oorlogsgevaar, hetgeen betekende dat gebruik kon worden gemaakt van bevoegdheden die krachtens deze bijzondere toestand verleend werden. Zo kon krachtens artikel 28 van de Inkwartieringswet 1953 (Stb. 305) de Minister van Defensie officieren aanwijzen die in geval van oorlog of oorlogsgevaar zich konden voorzien van inkwartiering en andere vorderingen. Al was het niet de bedoeling dat er van deze bevoegdheid in vreedstijd gebruik werd gemaakt, er kon zich een situatie voordoen waarin dit wenselijk was, zoals een plotselinge vijandelijke aanval, binnenlandse onlusten, rampen of calamiteiten. Artikel 45 van de Wegenverkeerswet 1935 (Stb. 554) stelt dat in geval van oorlog of oorlogsgevaar afgeweken kan worden van de Wegenverkeerswet wat betreft motorrijtuigen, rijwielen en andere rij- of voertuigen gebezigd ten behoeve van de strijdkrachten en militairen te voet, mits nadere regels hiertoe gesteld worden in algemene maatregelen van bestuur. Deze algemene maatregelen van bestuur werden in 1952 uitgevaardigd en in 1967 vervangen. Hierdoor gold voor militair verkeer een aantal uitzonderingsbepalingen, zoals bijvoorbeeld andere eisen voor wat betreft het behalen van het rijbewijs, de technische uitrusting van voertuigen en het rijden in kolonnes. Deze uitzonderingsbepalingen werden ook daadwerkelijk uitgevoerd. In de "Instructie overgangstijd" uit 1953 werd besloten om geen veranderingen aan te brengen in de bestaande situatie, aangezien het niet wenselijk was dat militairen alleen gerechtigd tot vorderen op grond van hoofdstuk II van de Inkwartieringswet (geldend voor de tijd van vrede). Er werd zodoende bepaald dat krachtens het KB-Oorlogsgevaar dit ook kon geschieden op grond van artikel 28 van de Inkwartieringswet.⁷² In 1959 (Stb. 355) werd bepaald dat, niettegenstaande het KB-oorlogsgevaar en in afwijking van artikel 57 van de Luchtvaartwet 1958 (Stb. 47), de bepalingen van de Luchtvaartwet tevens van kracht zijn ten aanzien van de militaire luchtvaart, tenzij anders is voorgeschreven.

Tenslotte werden in 1982 (Stb. 733) voorzieningen getroffen om het KB-oorlogsgevaar 1939 in te trekken, en werd er een overgangsregeling getroffen voor artikel 28 van de Inkwartieringswet en artikel 45 van de Wegenverkeerswet, zodat de intrekking van het KB niet ten koste zou gaan van de operationele gereedheid van de strijdkrachten. Immers, zonder de formele staat van oorlogsgevaar zouden de bijzondere bevoegdheden die op grond daarvan werden genoten geen wettelijke basis meer hebben. De overgangsregeling stelt derhalve dat ook in andere gevallen dan oorlog(sgevaar) de Minister van Defensie officieren kan aanwijzen die bevoegd zijn tot inkwartiering en vordering over te gaan,⁷³ en kan afwijken van de regels van de Wegenverkeerswet. In 1984 (Stb. 117) werd de algemene maatregel van bestuur uitgevaardigd die bepaalde welke regels van de Wegenverkeerswet van toepassing waren op militair verkeer in andere gevallen dan oorlog(sgevaar); deze regels waren in overeenstemming met de "oorlogsgevaar"-regels zoals die sedert 1967 golden. De vredesregeling militair verkeer trad in werking op dezelfde datum in 1984 waarop het KB-oorlogsgevaar werd ingetrokken (Stb. 226). In afwachting van een definitieve vredesregeling voor het militair verkeer werden de voorzieningen van de overgangsregeling in 1989 (Stb. 191) verlengd.

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

---

72. Kennisgeving van de Minister van Oorlog en Marine (LO 1953, nr. 385), zie 4.2.3.

73. Ingetrokken bij KB in 1989 (Stb. 191), nadat artikel 28 bij KB in 1988 (Stbn. 21 en 22) was gewijzigd. Zie ook *HTK 1988-1989*, 21085, nr. 4.

(73)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het op voordracht van de Minister-President voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving ter intrekking van de wet waarin wordt verklaard dat er oorlogsgevaar is in de zin waarin dat woord in 's Lands wetten voorkomt

Periode: 1946-1985

Bron: art. 187, Grondwet 1887 (Stb. 191, 212); gewijzigd via additioneel artikel 22, Grondwet 1983 (Stb. 32, 70); vervallen Grondwet 1983 (Stb. 18)

Product: Besluit uit 1984 houdende intrekking van het KB van 10 april 1939 (Stb. 181) en inwerkingtreding van de Wet van 2 december 1982 (Stb. 733)

(74)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van (voorlopige) wettelijke voorzieningen in verband met de (voorgenomen intrekking van de) wet waarin wordt verklaard dat er oorlogsgevaar is in de zin waarin dat woord in 's Lands wetten voorkomt, zo nodig in overleg met de vakministers

Periode: 1946-2002

Bron: zie vorige handeling

Product: Besluit dat de Luchtvaartwet 1958 (Stb. 47), ondanks het bestaande oorlogsgevaar, geldt ten aanzien van militaire luchtvaartuigen en de leden hunner bemanning, alsmede ten aanzien van militaire luchtvaartterreinen; Wet uit 1982 houdende voorlopige voorzieningen in verband met de voorgenomen intrekking van het KB van 10 april 1939 (Stb. 181)

(75)

Actor: de vakminister

Handeling: Het in overleg met de Minister van Defensie bij wet mede voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van (voorlopige) wettelijke voorzieningen in verband met de (voorgenomen intrekking van de) wet waarin wordt verklaard dat er oorlogsgevaar is in de zin waarin dat woord in 's Lands wetten voorkomt

Periode: 1946-2002

Opmerking: voor de besproken periode zijn de vakministers de ministers van Binnenlandse Zaken en Verkeer en Waterstaat

(76)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving ter uitvoering van artikel 45 van de Wegenverkeerswet in verband met de wet waarin wordt verklaard dat er oorlogsgevaar is in de zin waarin dat woord in 's Lands wetten voorkomt, zo nodig in overleg met de Minister van Verkeer en Waterstaat

Periode: 1946-2002

Bron: artikel 45, Wegenverkeerswet 1935 (Stb. 554); artikel 2 van de Wet van 2 december 1982 (Stb. 733)

Product: bv. Besluit houdende vaststelling van nadere regelen ten aanzien van motorvoertuigen, fietsen en andere voertuigen, gebezigd ten behoeve van de strijdkrachten; Besluit houdende vaststelling van nadere regelen ten aanzien van militairen te voet; Besluit houdende vaststelling van regelen ter uitvoering van artikel 2 van de Wet van 2 december 1982 (Stb. 733)

(77)

Actor: Minister van Verkeer en Waterstaat

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving ter uitvoering van artikel 45 van de Wegenverkeerswet in verband met de wet waarin wordt verklaard dat er oorlogsgevaar is in de zin waarin dat woord in 's Lands wetten voorkomt, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1946-2002

4.2.5 De Militaire Zuiderzeewet

In 1918 (Stb. 354) werd besloten om gedeelten van de Zuiderzee af te sluiten en droog te leggen. De Staat financierde deze werken, inclusief de maatregelen en werken die in dit verband voor de landsverdediging moesten worden getroffen.⁷⁴ Dit geschiedde door het in hetzelfde jaar (Stb. 827) ingestelde Zuiderzeefonds, dat onder het ministerie van Verkeer en Waterstaat ressorteerde, en dat de kosten voor de landsverdediging moest dekken in zoverre deze bij wet ten laste van het Zuiderzeefonds werden gebracht. Dit werd nader bepaald in de zogenaamde Militaire Zuiderzeewet van 1925 (Stb. 306). Echter, artikel 2 van de Zuiderzeewet bepaalde dat binnen vijf jaar bij afzonderlijke wet de maatregelen en werken in belang van de landsverdediging vastgesteld moesten worden, en dat was in de Militaire Zuiderzeewet wat betreft de IJsselmeerpolders niet gedaan. De termijn van vijf jaar die daaraan was verbonden werd enige malen bij wet verlengd, na de Tweede Wereldoorlog in 1949 (Stb. J 156). Een volgende verlenging werd niet nodig geacht, aangezien de bepaling in artikel 2 van de Zuiderzeewet was achterhaald. In 1960 (Stb. 24) werd derhalve besloten om deze te schrappen, het besluit ter instelling van het Zuiderzeefonds aan te passen en de Militaire Zuiderzeewet geheel in te trekken.

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(78)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van wet- en regelgeving met betrekking tot maatregelen en werken nodig tot voorziening in de belangen van de landsverdediging in verband met de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, in overleg met de vakminister

Periode: 1945-1960

Bron: art. 1, Zuiderzeewet 1918

Product: bv. wetten van 1-4-1949 (Stb. J 157) en 13-1-1960 (Stb. 24)

(79)

Actor: de vakminister

Handeling: Het mede voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving met betrekking tot maatregelen en werken nodig tot voorziening in de belangen van de landsverdediging in verband met de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1945-1960

Opmerking: het betreft hier de ministers van Financiën en Verkeer en Waterstaat

---

74. Zie ook J. W. J. M. Bogaarts, *Waterstaat. Rapport van een institutioneel onderzoek naar het overheidshandelen op het beleidsterrein waterstaat over de periode 1945-1994*. PIVOT-rapport nr. 28 ('s-Gravenhage, 1995), 310.

4.2.6 Het voorbereiden van de territoriale verdediging

De wederopbouw van het Nederlandse veldleger en territoriale eenheden na de afloop van de Tweede Wereldoorlog werd danig verstoord door het uitroepen van de Republiek Indonesië op 17 augustus 1945.⁷⁵ Gezagsherstel in Nederlands-Indië kreeg voorrang boven alle andere taken waardoor de systematische opbouw van de territoriale verdedigingsstructuur tot een minimum werd teruggebracht. Met de opheffing van het Militair Gezag in maart 1946 (zie 4.2.1) werd de militaire leiding aangepast aan de vredesomstandigheden. Binnen dit kader was de Territoriaal Bevelhebber Nederland (TBN) verantwoordelijk voor de territoriale verdediging van Nederland, een taak die zich vooral toespitste op het voorkomen van subversieve acties van communisten - dit was vooral de zorg van de regering - en het anticiperen op een mogelijke "strategische overval" van buiten. Hiervoor had de TBN de beschikking over territoriale bataljons, een aantal eskadrons Koninklijke Marechaussee en een afdeling territoriale luchtdoelartillerie. In 1948 werd de Nationale Reserve (NATRES) ingesteld als aanvulling op de territoriale verdedigingsorganisatie.⁷⁶ Als onderdeel van de KL werd deze gevuld met vrijwilligers die in werkelijke dienst konden worden opgeroepen om een bijdrage te leveren aan de verdediging, bijvoorbeeld door het dekken van de mobilisatie en het bewaken van sleutelpunten.

Een militair belangrijk object dat van belang is voor het nationale of bondgenootschappelijke oorlogspotentieel wordt aangeduid als "sleutelpunt", zoals bijvoorbeeld belangrijke militaire commandoposten, communicatie-installaties, mobilisatie complexen en belangrijke knooppunten in het weg-, spoor-, lucht- en waterverkeersnet. Deze worden genoemd in de *Krijgsmachtsleutelpuntenlijst*, waarin sleutelpunten worden gecategoriseerd naar gelang hun belang voor de oorlogvoering, waaraan de bewaking en beveiliging van die objecten is gerelateerd.⁷⁷

Voor de territoriale verdediging was ook het voorbereiden van voorzieningen ter vernietiging of in zekerheid stellen van belangrijke objecten van belang, zoals bij bruggen, installaties en materieel op vliegbases en bij belangrijke bedrijven en kunstwerken. Dit was de taak van het bureau Voorbereidingen Voorzieningen aan Kunstwerken (BVVK), dat van 1945-7 het bureau Voorbereiding Vernielingen heette. Deze voorzieningen betroffen voornamelijk het vernietigen van objecten zodat deze niet in vijandelijke handen zouden vallen.⁷⁸ Ook moesten er plannen worden gemaakt voor het herstel van belangrijke infrastructuurwerken in oorlogstijd.⁷⁹ Door de inzet van militairen in Indië was de verdediging van Nederland dusdanig verzwakt dat er plannen werden gemaakt om de koninklijke familie en belangrijke Nederlandse gezagslieden te evacueren in geval van een vijandelijke inval.⁸⁰

Met de toetreding van Nederland tot de NAVO in 1949 en de erkenning van de soevereiniteit van Indonesië in december van datzelfde jaar kreeg de opbouw van de territoriale

---

75. De volgende historische schets is grotendeels gebaseerd op Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*.

76. KB van 5-10-1948 (Stb. I 438). Het oprichten van organisatie-onderdelen is opgenomen in de algemene handelingen, zie 3.4. De NATRES werden geleid door het Directoraat Nationale Reserve (vanaf 1950 het Inspectoraat der Nationale Reserve).

77. Deze lijst wordt heden uitgegeven door het COCS/B. De Commissie Evaluatie Sleutelpunten, opgericht op 27-6-1958, kan voorstellen tot aanpassingen maken.

78. H. J. Bouwmeester, *Vernielingsvoorbereidingen in vreedstijd verleden tijd. Bureau Voorbereiding Voorzieningen aan Kunstwerken*. Uitgave van de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen, 1993. Van 1945-1950 maakte het BVVK deel uit van het Wapen der Genie, daarna van DGWT. Het was ook actief in de Bondsrepubliek toen 1Lk daar gelegerd was, en werd in 1993 opgeheven.

79. Hiervoor werd in 1965 het Comité Herstel Infrastructuur in Oorlogstijd ingesteld door de Minister van Defensie. Deze stelde een lijst op van belangrijke werken die bij beschadiging zo snel mogelijk hersteld zouden moeten worden, en gaf richtlijnen voor herstel bij bv. een nucleaire aanval. Rijkswaterstaat gaf adviezen hierover.

80. Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 43, 109.

verdedigingorganisatie hogere prioriteit, maar geschiedde nu in het kader van de bondgenootschappelijke verdediging (zie 5.2). De eerste stap was de instelling in 1950 van de oorlogsfunctie van Nederlandse Territoriale Bevelhebber (NTB) met een bijbehorende oorlogsorganisatie.⁸¹ In 1951 werd de functie van NTB ook een zelfstandige vredesfunctie en werd Nederland opnieuw verdeeld in militaire afdelingen en garnizoenen.⁸² In 1955 werd deze indeling herzien en werd Nederland verdeeld vijf territoriale gezagsgebieden onder bevel van een Territoriaal Bevelhebber (TB), die op hun beurt waren verdeeld in territoriale commando's (TC's).⁸³

De indeling van de gezagsgebieden sloot aan op de Rijn-IJsselverdediging. In het concept van de bondgenootschappelijke verdediging zoals dat in de jaren vijftig was ontwikkeld werd het oosten van Nederland beschouwd als operatiegebied, dat in oorlogstijd werd bestreken door 1Lk en de Britse en Belgische Legerkorpsen. Het etappegebied en achterland dat in het westen van Nederland lag diende verdedigd te worden door territoriale eenheden, mobilisabele troepen, NATRES en het in 1950 heropgerichte Korps Luchtwachtdienst.⁸⁴ Op de parate luchtdoelartillerie na was de territoriale verdediging grotendeels een mobilisabele verdediging. Daar het oosten van Nederland in het operatiegebied lag en daar vijandelijke acties verwacht konden worden, werden er maatregelen getroffen ter verdediging van dit gebied. Een aantal van deze maatregelen waren van dien aard dat zij de Minister van Defensie een aantal wettelijk vastgelegde bevoegdheden moesten geven om deze uit te kunnen voeren. De in 1951 aangenomen Belemmeringswet Landsverdediging (Stb. 323) voorziet in het verlenen van ontheffingen of vergunningen door de Kroon aan de Minister van Defensie voor de aanleg, instandhouding of gebruik van een werk ten behoeve van de landsverdediging als dit in strijd is met een bestaande bepaling of verordening. In datzelfde jaar werden er in het geheim werkzaamheden uitgevoerd voor de aanleg van de IJssellinie, die zou worden gecreëerd door het omringende land onder water te zetten middels verplaatsbare stuwen.⁸⁵ In de Wet militaire inundatiën van 1896 (Stb. 71) wordt gesteld dat alleen de Minister van Defensie is gemachtigd militaire inundatiën (onderwaterzettingen) voor te bereiden of te stellen in tijd van oorlog of oorlogsgevaar. Dit zou een vijandelijke opmars moeten verhinderen, maar zou tevens de evacuatie en opvang van de bevolking noodzakelijk maken, terwijl de verstoring waterhuishouding zo veel mogelijk beperkt zou moeten worden. De IJssellinie was onderdeel van een grootschalig plan dat al naar gelang de ontwikkelingen in een conflict bepaalde welke maatregelen getroffen moesten worden om strategische punten, belangrijke voorzieningen en de bevolking vrij te waren van oorlogshandelingen.⁸⁶

In 1957 werd het gezamenlijke verdedigingsbeleid van de NAVO-lidstaten opnieuw geformuleerd in de strategie van de massale vergelding met nucleaire wapens. Deze strategie beoogde het voorkomen van agressie door het scheppen van een afschrikwekkend nucleair vermogen, ondersteund door parate troepen. Dit had de nodige gevolgen voor de territoriale verdediging van Nederland. Door de nuclearisering van de oorlog zou het dirigeren van de mobiele

---

81. KB van 9-12-1950 (K 564).

82. LO 1951, nr. 111. De functie van TBN werd hiermee opgeheven.

83. LaO 55068.

84. KB 7-8-1950 (Stb. 22). Het Korps Luchtwachtdienst had tot taak om meldingen te maken van het weer en vliegtuigongevallen in vredetijd, en van vijandelijke acties in het luchtruim, droppings en NBC-aanvallen in oorlogstijd.

85. Zie J. R. Beekmans en C. Schildt (red.), *Drijvende stuwen voor de landsverdediging: een geschiedenis van de IJssellinie*. Stichting Menno van Coehoorn (Utrecht, 1996), en tevens E. C. de Reijer, *De IJssellinie 1950-1968*. Rijksdienst voor de Monumentenzorg (Zwolle, 1997).

86. Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 106-119. De evacuatie van de burgerbevolking werd slechts ten dele als een militaire taak gezien, en viel grotendeels onder de civiele verdediging, zie 4.1.

territoriale verdediging ten behoeve van de gebiedsverdediging vanuit één centraal punt (de NTB) te kwetsbaar zijn. De directe rol van de NTB werd daarom beperkt door het operationele commando bij de staven van de TB's neer te leggen. De NTB kreeg in 1958 wel de NATRES onder zijn bevel; de Inspectie der Nationale Reserve werd opgeheven. De mobilisabele eenheden van de NATRES kwamen onder rechtstreeks bevel van de TC's, die vanaf 1958 ten behoeve van de territoriale beveiliging de beschikking kreeg over parate en mobilisabele beveiligingscompagnieën, eskadrons Koninklijke Marechaussee en parate en mobilisabele commando-troepen. De NTB bleef wel verantwoordelijk voor de algehele coördinatie van de gebiedsbeveiliging en -verdediging, waartoe ook het uitvoeren van IJsselinundaties behoorde. Van 1958 tot 1963 was de linie ten oosten van de Maas en de IJssel nog operatiegebied, daarna was de Nationale Sector identiek aan de landsgrenzen. Het gebied ten oosten van de Weser werd nu het operatiegebied, en in dit gebied lag de taak van 1Lk in tijd van oorlog, waarvoor deze onder bevel van C-NORTHAG zou worden gesteld. De territoriale troepen zouden zo ook niet meer in het operatiegebied worden ingezet en zich kunnen concentreren op de verdediging en beveiliging van het Nederlands grondgebied.

In dit concept was geen plaats meer voor de IJssellinie. In 1963 werd de IJssellinie ontmanteld en de Kringenwet van 1853, die de classificatie van vestingwerken bepaalde, ingetrokken. Hiermee kwam een eind aan de oude strategie die steunde op het aanleggen en onderhouden van statische verdedigingsmiddelen. Op 1 juli 1964 volgde de opheffing van zowel de territoriale luchtdoelartillerie als de NTB en zijn staf.⁸⁷ De parate en te mobiliseren territoriale luchtdoelartillerie was inmiddels verouderd en overschaduwde door de opbouw van een gordel van geleide-wapens in de Bondsrepubliek. De verdediging van sleutelpunten op het Nederlands grondgebied tegen aanvallen vanuit de lucht (*local air defence*) werd nu de verantwoordelijkheid van het krijgsmachtdeel waartoe dat sleutelpunt behoorde. Het grootste deel van de taken van de NTB werd overgenomen door de TB's en hun staven, die rechtstreeks onder commando van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten (BLS) kwamen te staan.

In het midden van de jaren zestig werd duidelijk dat het nucleaire arsenaal van het Warschaupact zich kon meten met dat van de NAVO, hetgeen de strategie van massale vergelding op losse schroeven zette. In 1967 namen de NAVO-lidstaten de strategie van de *flexible response* aan: de NAVO zou elke vorm van agressie moeten kunnen beantwoorden met een directe verdediging, waarbij de nadruk kwam te liggen op een verdediging met conventionele strijdkrachten; een verdediging die te zwaar leunde op nucleaire wapens was niet overtuigend en te beperkt. Doordat de nadruk meer op direct inzetbare conventionele krachten kwam te liggen waren de nodige investeringen in 1Lk noodzakelijk. Om de kosten op de begroting te drukken moesten de exploitatiekosten worden teruggedrongen middels een herstructurering van de KL, met name van de Nationale Sector.⁸⁸ Naast de stapsgewijze opheffing van een aantal wapens en dienstvakken en de oprichting van een Commando Opleidingen (COKL) werden in 1970 de TC's uit de territoriale organisatiestructuur geschrapt. Hun taken werden voor een deel overgenomen door de Garnizoenscommandanten in de provinciehoofdsteden, die daarbij tot Provinciaal Militair Commandant (PMC) werden benoemd. In 1974 werden de PMCn van de drie noordelijke provincies samengevoegd tot de Regionaal Militair Commandant Noord (RMC-N). In 1975 wreden de TB's opgeheven, en in dezelfde periode werden er vier nieuwe "functionele zuilen" opgericht: het Commando Verbindingen Koninklijke Landmacht (CVKL), het Nationaal Territoriaal Commando (NTC), het Nationaal Logistiek Commando (NLC) en het Geneeskundig Commando Krijgsmacht (GCK). Alle territoriale verdedigingstaken werden bij het NTC ondergebracht, alsmede het beheer over alle schiet- en oefenterreinen, kazernes en legerplaatsen in Nederland en de voorbereiding en

---

87. *Defensienota 1964*, 24.

88. *Defensienota 1968*, 62. De Nationale Sector is het deel van het bevelsressort van de BLS dat in beginsel - ook in oorlogstijd - volledig onder nationale verantwoordelijkheid blijft. Het omvat de territoriale structuur maar ook bijvoorbeeld opleidingen, geneeskunde en logistiek.

uitvoering van de mobilisatie en herhalingsoefeningen. Hiermee was de herstructurering van de gehele Nationale Sector, die nagenoeg ongewijzigd bleef tot het einde van de besproken periode, voltooid.

Onder de *flexible response*-strategie werd het Nederlandse grondgebied belangrijker als doorvoergebied in geval van troepenverplaatsingen van overzee naar het continent. De logistieke ondersteuning van de NAVO-partners op Nederlands grondgebied wordt sinds de oprichting van de NAVO als een nationale verantwoordelijkheid beschouwd.⁸⁹ Hierbij ligt de nadruk op het verzorgen en beschermen van de *lines of communication*, d.w.z. alle aan- en afvoerlijnen over land, door de lucht en over het water die voor de bondgenootschappelijke strijdkrachten de verbinding vormen tussen het gebied waar de opdracht moet worden uitgevoerd en het achterland. Via de *lines of communication* worden personeel en materieel aan- en afgevoerd. De aanname van de *flexible response*-strategie gaf de logistieke verbindinglijnen hogere prioriteit.⁹⁰ Zoals in het begin van de jaren tachtig werd geformuleerd in het *Rapid Reinforcement Plan* van de Noord-Atlantische Raad zal Nederland in het kader van *Host Nation Support* de binnenkomende troepen ondersteunen in vrijwel alle militaire aangelegenheden en voorzieningen. Dit gebeurt in samenwerking met de NS, Rijkswaterstaat en de beheerders van de civiele luchthavens. Het NLC geeft hiertoe logistieke ondersteuning.⁹¹ De logistieke behoeftebepaling en planning hebben ook hun weerslag op de algehele tactische en strategische planning zoals die wordt uitgevoerd door de afdelingen Plannen van de krijgsmacht, en vallen derhalve ten dele onder operationeel beleid.⁹²

Mede met het oog op haar taak om de *lines of communications* te beschermen pleitte de legerleiding voor een herwaardering van de territoriale beveiliging. De Adviesraad Defensie Aangelegenheden presenteerde in 1977 het rapport *Territoriale verdediging*, waarin zij concludeerde dat de territoriale strijdkrachten, inclusief de NATRES, niet op hun taken berekend waren. De eenheden moesten worden uitgebreid en van beter materieel worden voorzien. Dit leidde onder meer tot een opwaardering van de NATRES, die werd uitgebreid, beter bewapend, en in 1982 de status van korps verkreeg. Het eindresultaat was dat de oorlogsterkte van de territoriale strijdmacht begin van de jaren tachtig ongeveer 40.000 man bedroeg. Hiervan waren er eerst acht en vanaf 1986 dertien parate infanteriebeveiligingscompagnieën, de enige parate onderdelen binnen de territoriale verdediging, die in vredetijd voornamelijk bewakingstaken verrichtten.

Een drastische omslag deed zich voor aan het einde van de jaren tachtig met de ineenstorting van het communistische Oostblok, gesymboliseerd door de val van de Berlijnse Muur in 1989, de hereniging van Oost- en West-Duitsland en de ontbinding van het Warschaupact in 1991 en het algehele einde van de Koude Oorlog en de daarbij behorende militaire dreiging. Dit maakte een herstructurering, verkleining en een heroriëntatie op de taken van het militaire apparaat wenselijk. Oorlogshandelingen gericht tegen het Nederlandse grondgebied werden onwaarschijnlijker, en dit leidde onder andere tot de opheffing van de mobilisabele territoriale brigades, die juist belast waren met de gebiedsverdediging tegen bijvoorbeeld luchtlandingen.⁹³

89. *Defensienota 1954*, 76-82. *Defensienota 1964*, 21-25.

90. *Defensienota 1968*, 47-49, 57-61, 71-72.

91. *Operationele logistiek*. Uitgave van de Koninklijke Militaire Academie, november 1990, 4-10, 81-83.

92. Bij de Marinestaf was de afdeling Logistiek en Oorlogsvoorbereiding onder andere verantwoordelijk voor het beoordelen van de plannen van de Marinestaf op uitvoerbaarheid ten opzichte van personele en materiële consequenties (m.u.v. inlichtingen- en verbindingsdiensten) en het ontwerpen van een logistieke organisatie. De afdeling Logistiek van de Landmachtstaf had een soortgelijke taak. Bij de KLu werden de logistieke behoeftebepaling en planning verzorgd door de afdeling Operationele behoeften. De (operationele) behoeftebepaling, verwerving, codificatie, normalisatie, standaardisatie, bevoorrading, ontwikkeling van en kwaliteitszorg voor materieel vallen onder het functiegebied Materieel, zie *Roeien met de riemen* (PIVOT-rapport nr. 20), 7 en 47-52. Zie ook T. H. Bakker, De verzorging van de KL in vredes- en oorlogstijd na de oprichting van het Basis-commando, *Vereniging ter beoefening van de krijgswetenschap 1954/5*, 109-139.

93. *Defensienota 1991*, 106.

De taak van beveiliging en bewaking van sleutelpunten onderging op zich geen verandering maar geschiedde sindsdien vanuit een ander operationeel concept, waarbij bijvoorbeeld de mogelijkheid van terroristische aanslagen of sabotage-activiteiten werd onderkend, dit mede tegen de achtergrond van de inzet van Nederlandse eenheden bij internationale vredesoperaties. Het aantal infanteriebeveiligingsbataljons werd verminderd. Ten behoeve van de NTC bleef de geniecapaciteit gehandhaafd om de *lines of communication* voor de bondgenoten open te houden.⁹⁴

Op 30 maart 1993 tekenden de ministers van Defensie van Duitsland en Nederland een Gezamenlijke Verklaring betreffende de vorming van een Multinationaal Korps. Nederland was de motor achter deze Joint Resolution. Het Eerste Nederlandse Legerkorps en het Eerste Duitse Legerkorps zouden opgaan in het nieuw te formeren binationale Legerkorps. Ten grondslag aan de vorming van het Korps lagen bezuinigingen. Een krimpende Koninklijke Landmacht met de ambitie internationaal te opereren noopte tot grensoverschrijdende samenwerking. Ook in Duitsland overwoog men tot opheffing van het Eerste Duitse Legerkorps over te gaan. Het integreren van beide Legerkorpsen leek een logische optie: men werkte al langer samen in NAVO-verband, terwijl standaardisatie van materiaal en vergaande convergentie van beide organisatiestructuren en procedures vergemakkelijkten de keuze. Daarnaast zijn beide landen sterk geporteerd voor internationale samenwerking bij de uitvoering van vredesmissies

Op grond van de Gezamenlijke Verklaring werden op 22 april 1994 de hiërarchische verhoudingen overeengekomen en met de ratificatie van een Technische Overeenkomst waarin detailzaken werden geregeld was op 21 februari 1995 1(GE/NL)Corps een feit. Op 30 augustus 1995 werd de eenheid officieel operationeel gesteld. De parlementaire behandeling en goedkeuring van 2 verdragen, te weten het Verdrag tussen de Regering van het Koninkrijk der Nederlanden en de Regering van de Bondsrepubliek Duitsland inzake de algemene voorwaarden voor het 1 (Duits/Nederlandse) Legerkorps en de aan het korps verbonden eenheden en instellingen⁹⁵ (voortaan: Legerkorpsverdrag) dat nader werd uitgewerkt in het Akkoord tussen de Regering van het Koninkrijk der Nederlanden en de Regering van de Bondsrepubliek Duitsland inzake de organisatie en de activiteiten van het 1 (Duits/Nederlandse) Legerkorps en het Air Operations Coordination Center (voortaan: Legerkorpsakkoord) duurde lang. Het opstellen van de toelichtende nota⁹⁶ nam lange tijd in beslag. Met het Legerkorpsverdrag komen de twee partijen overeen personeel, materieel en financiële middelen aan het korps ter beschikking te stellen. Verder is het de juridische grondslag voor verdergaande samenwerking en integratie binnen het korps. Het Legerkorpsakkoord geeft regels inzake organisatie en functioneren van het Korps. De bepalingen van het Legerkorpsakkoord en Legerkorpsverdrag – die vanaf 1 september 1997 voorlopig werden toegepast – traden in werking op 1 september 2000.⁹⁷

In de Duitse Bundestag⁹⁸ werd de Gesetz zu dem Vertragswerk über die Deutsch-niederländische Zusammenarbeit behandeld op 28 mei 1998 en vastgesteld op 11 september 1998.⁹⁹

---

94. *Prioriteitennota* 1993, 37-41.

95. Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden (voortaan: Trb.) 1998, 117.

96. TK 1999-2000, 27097, nrs. 224 en 1.

97. Trb. 2001, 4 en 5.

98. Bundesregierung, 13/10117, 13/10638.

99. BGBl 1998 II 2405.

Missie¹⁰⁰

De missie van het 1(GN/NL)Corps is het verdedigen van de Centrale Sector (Midden-Europa). Als onderdeel van de zogenaamde Main Defence Forces vervult het legerkorps een algemene verdedigingstaak. De eenheid telt in vreedetijd 58.800 militairen en kan in crisistijd worden uitgebreid tot 81.000 militairen. De meeste troepen die deel uitmaken van het Duits-Nederlandse legerkorps, zijn gewoon in Nederland gelegerd.

Het hoofdkwartier is gevestigd in Münster terwijl de staf van de Command Group in Eibergen is gehuisvest.

De commandant heeft operational control, waaronder men dient te verstaan dat hij zijn korps in vreedetijd op deze taak moet voorbereiden. Vredesmissies en hulpacties vallen buiten de bevoegdheid van de legerkorpscommandant en blijven een nationale verantwoordelijkheid. De commandant van het Duits-Nederlands Legerkorps staat onder gezamenlijk bevel van de Inspecteur des Heeres en de Bevelhebber der Landstrijdkrachten. De functie van legerkorpscommandant rouleert tussen de 2 participerende landen. De commandant voert het bevel over de eenheden van zijn land. Taken die niet aan de legerkorpscommandant zijn overgedragen worden aangestuurd door Senior National Officers (SNO). De legercommandant vervult een dubbelfunctie; hij is tevens SNO voor zijn land. De staf van het legerkorps vervult zowel taken¹⁰¹ voor de SNO van Duitsland en Nederland – dus nationaal – als voor de Legerkorpscommandant – dus binationaal. De staf bestaat uit 6 secties.

Op 18 september 1999 sprak minister De Grave tijdens een seminar in het Duitse Minden. Kort daarvoor had de Partij van de Arbeid (PvdA) voorgesteld het Duits-Nederlandse legerkorps op te heffen en de samenwerking met Duitsland in een multinational Europees kader voort te zetten.

De PvdA zou hiervoor steun gaan zoeken bij de SPD. De Grave reageerde aldus:

"Politiek en militair (is er) alle reden om het Duits-Nederlandse legerkorps in stand te houden en te bezien hoe de bruikbaarheid van het hoofdkwartier van legerkorpsstaf voor crisisbeheersingstaken nog verder kan worden vergroot. Laat ik helder zijn: de Nederlandse regering en de meerderheid in de Tweede Kamer voelen niets voor dit voorstel en zijn vast van plan de succesvolle samenwerking met Duitsland voort te zetten. Ik roep de FDP op zich, ondanks de bezuinigingen, in te zetten voor het intact laten van het legerkorps. Nu al is het hoofdkwartier geschikt voor operaties binnen en buiten het NAVO-verdragsgebied en het kan ook taken uitvoeren voor de WEU. Het hoofdkwartier is dan ook volledig mobiel. Een luchtmachtcel in het hoofdkwartier kan voorzien in de coördinatie met luchtmachtstrijdkrachten. Vanaf het begin was Engels de voertaal. Al met al zijn de mensen in het hoofdkwartier goed op elkaar ingespeeld. Kortom, alle reden om dit hoofdkwartier te behouden." Begin 2000 spraken de ministers Scharping en De Grave tijdens een conferentie van EU-ministers in het Portugese Sintra af dat een werkgroep moest gaan uitzoeken op welke wijze het Duits-Nederlandse Legerkorps versneld kan worden ingezet voor vredesoperaties, en dan met name het hoofdkwartier van 1-D/NL Legerkorps.

In een verklaring spraken Nederland en Duitsland de bereidheid uit een substantiële bijdrage te leveren aan de versterking van de Europese commandovoeringscapaciteiten. In dat kader werd het hoofdkwartier van het Duits-Nederlandse legerkorps aangeboden als snel inzetbaar hoofdkwartier (reactietijd 20 à 30 dagen) aan de EU en de NAVO en werd begonnen met de omvorming van dit hoofdkwartier tot een High Readiness Forces (Land) Headquarters. De omvorming houdt direct verband met de herziening van de strijdkrachtenstructuur van de Navo,

---

100. Voor de missie zie artikel 3 van het Legerkorpsverdrag.

101. Zie artikel 2 van het Legerkorpsakkoord.

waarbij is gebleken dat binnen de NAVO behoefte bestaat aan dit soort snel inzetbare hoofdkwartieren. Het besluit tot de omvorming is een mijlpaal in de verbetering van de inzetbaarheid van het legerkorps. De omvorming neemt volgens de huidige planning achttien maanden in beslag. Nederland reserveert ruim 50 miljoen gulden uit de EVDB-voorziening voor deze versterking van de commandovoeringscapaciteiten. Duitsland neemt eveneens maatregelen ter versterking van de inzetbaarheid van het hoofdkwartier. Voorts wordt de multinationaliteit versterkt door het hoofdkwartier open te stellen voor deelneming door andere landen.

Een Nederlands-Duitse werkgroep is gevraagd voor 1 maart 2000 concrete voorstellen te doen voor mogelijkheden ter versterking van de Duits-Nederlandse militaire samenwerking.

Een aspect van de territoriale verdediging dat nog niet aan de orde is geweest is de bescherming van de koopvaardij door de KM. Het voorbereiden van de koopvaardij op oorlogsomstandigheden behoort gedeeltelijk onder de civiele verdedigingsvoorbereiding (de inzetbaarheid van civiele middelen voor defensietaken), hetgeen onder de verantwoordelijkheid van de Minister van Verkeer en Waterstaat (het Directoraat-Generaal Scheepvaart en Maritieme Zaken) valt. Deze kon onder buitengewone omstandigheden bijzondere bevoegdheden uitoefenen, zoals beperkingen opleggen aan het vervoer van goederen of personen - of deze juist opdragen ten behoeve van militaire acties - de vaarplicht opleggen, en regels stellen aan het gebruik van havens.¹⁰² Na de Tweede Wereldoorlog is tot het eind van de bestudeerde periode geen gebruik gemaakt van deze bevoegdheden, en de activiteiten van de Minister van Verkeer en Waterstaat op dit vlak zijn beperkt gebleven tot het adviseren van de Minister van Defensie inzake de inzet van koopvaardij schepen in buitengewone omstandigheden.¹⁰³

De KM draagt zorg voor het ontwerpen van een organisatie ter bescherming van de handelsscheepvaart in oorlogstijd op materieel, personeel en operationeel gebied. Dit werd vanaf 1945 uitgevoerd door de sectie Handelsbescherming/Koopvaardijzaken van het bureau Organisatie en Plannen, die later zelfstandig werd. Het bureau Koopvaardijzaken werd in 1968 ondergebracht bij het bureau Taktiek en Wapenkeuze, en in 1974 bij de afdeling Logistiek en Oorlogsvoorbereiding. Deze organiseert konvooien van en escortes voor koopvaardij- en transportschepen (vaak in NAVO-verband), verzorgt defensieve oorlogsuitrusting op schepen, en bereidt oefeningen en opleidingen voor koopvaardijpersoneel voor. Bij koopvaardij schepen zijn marinebescheiden aanwezig, waarvan een bestand wordt bijgehouden, en sommige schepen worden opgeroepen voor de jaarlijkse Berichtgeving Koopvaardij (BERKO)-oefening. Verder wordt er contact gehouden met civiele zeevaartorganisaties, zoals de Koninklijke Nederlandse Redersvereniging en de Nederlandse Vereniging van Kapiteins ter Koopvaardij.

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(80)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving met betrekking tot het gebruik van eigendom voor het voorbereiden en het stellen van militaire inundatiën, zo nodig in overleg met de vakministers.

Periode: 1945-2002

102. J. T. Klinkenberg, *De stuurlied aan wal. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein scheepvaart en maritieme zaken 1980-1994*. PIVOT-rapport nr. 21 ('s-Gravenhage, 1994), 203-207. Zie de Havennoodwet uit 1963 en de Rijkswet Noodvoorzieningen Scheepvaart, de Rijkswet Vaarplicht en de Vaarplichtwet uit 1972.

103. *De stuurlied aan wal* (PIVOT-rapport nr. 21), 207 (handeling 425).

Bron: art. 152, Gondwet 1887 (Stb. 212); vervallen Grondwet 1983 (Stb. 19)
Product: bv. (wijzigingen op de) Wet militaire inundatiën
Opmerking: in de besproken periode werden er alleen wijzigingen op de Wet militaire inundatiën aangebracht in het kader van andere wetten.

(81)

Actor: de vakminister
Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving met betrekking tot het gebruik van eigendom voor het voorbereiden en het stellen van militaire inundatiën, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1945-2002

(82)

Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving met betrekking tot het opheffen van publiekrechtelijke en privaatrechtelijke belemmeringen met het oog op de aanleg, de instandhouding en het gebruik van werken ten behoeve van de landsverdediging

Periode: 1945-2002

Product: bv. Belemmeringswet Landsverdediging 1951

(83)

Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het nemen van maatregelen ter uitvoering van de reglementen zoals vastgelegd in de Belemmeringswet Landsverdediging, zo nodig in overleg met de vakminister

Periode: 1945-2002

Bron: diverse artikelen, Belemmeringswet Landsverdediging

Opmerking: het gaat hier om het door de Kroon verleende bevoegdheid tot het uitgeven van ontheffingen en vergunningen, het verplichten tot gedogen en het vergoeden van schade door aanleg, instandhouding en gebruik van werken ten behoeve van de landsverdediging.

(84)

Actor: de vakminister
Handeling: Het nemen van maatregelen ter uitvoering van de reglementen zoals vastgelegd in de Belemmeringswet Landsverdediging, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1945-2002

Bron: Belemmeringswet Landsverdediging, art. 4 en 6 (lid 3)

(85)

Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het voorbereiden van de wijziging en intrekking van de Kringenwet

Periode: 1945-1963

Opmerking: het wijzigen van de Kringenwet 1853 omvat het bij wet herclassificeren en opheffen van vesting- en verdedigingswerken.

Militaire infrastructuur

4.2.7 Algemeen

Voor de uitvoering van haar militaire taken heeft de Defensie-organisatie de beschikking over militaire infrastructurele voorzieningen: kazernes, legerplaatsen, oefenterreinen, schietterreinen, vliegbases, vlootbases, logistieke inrichtingen (munitiecomplexen, mobilisatiecomplexen, materieelopslagplaatsen, werkplaatsen), verbindingssystemen en pijpleidingen.¹⁰⁴ De behoefte hierin wordt vooral bepaald door strategische overwegingen en besluitvorming binnen de NAVO. In de besproken periode was het regelmatig noodzakelijk om bestaande complexen uit te breiden of nieuwe terreinen te verwerven, hetgeen in een dichtbevolkt land als Nederland problematisch kon zijn als deze van betrekkelijk grote omvang waren, zoals luchtvaartterreinen en oefenterreinen.¹⁰⁵ Tot het begin van de jaren negentig was vooral het voorzien in grote oefen- en schietterreinen een continue zorg voor de legerleiding, en zorgde ook politiek gezien voor de nodige beroering. Vanaf het midden van de jaren vijftig werd dit probleem nog gedeeltelijk opgelost door oefenterreinen te huren bij de NAVO-partners, met name de Bondsrepubliek en Frankrijk, maar ook dit had zijn beperkingen.¹⁰⁶ In 1961 gaf de Rijksdienst voor het Nationale Plan aan de Ministerraad het advies om voor dagelijkse oefeningen zogenaamde eenheidsoefenterreinen bij bestaande kazernes te situeren. Oefenterreinen voor compagnies en bataljons bleven echter onvoldoende voorhanden.

In 1964 en 1965 werd getracht oefengelegenheden te scheppen op particuliere terreinen, maar ondanks de medewerking van de Minister van Landbouw en Visserij, de adviezen van de Rijksdienst voor het Nationale Plan en de Minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid, en het herstel van de schade door de N.V. Grondmij was dit geen succes. De methode was te kostbaar, de afhandeling van schadevergoedingen te tijdrovend en het aantal beperkingen te groot.¹⁰⁷ In 1966 kreeg een deel van de ingepolderde Lauwerszee een militaire bestemming. In hetzelfde jaar werd de behoefte van vier grote militaire oefenterreinen van ca. 3000 hectare elk opgenomen in de Tweede nota over de ruimtelijke ordening. Dit paste in het kader van de in 1967 aangenomen *flexible response*-strategie, die, mede gezien de schaalvergroting en toenemende mechanisatie, een betere geoefendheid van militairen voorstond.

Aan de hand van de militaire behoeftebepaling legde in 1969 de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening de Nota over de situering van nieuwe terreinen voor militaire doeleinden aan de regering voor, die in samenwerking met de Staatssecretaris van Defensie was opgesteld. De Nota Schut-Haex bevatte een lijst met terreinen die op hun geschiktheid waren onderzocht, waarvoor de betrokken gedeconcentreerde rijksdiensten en provinciale en gemeentelijke overheden, alsmede de Rijksplanologische Commissie waren geraadpleegd.¹⁰⁸ Mede omdat het

---

104. Deze opsomming is gebaseerd op die in het Structuurschema Militaire Terreinen 1981, zie beneden. De 'civiele' infrastructuur van het ministerie van Defensie (de Haagse defensiediensten, de administratieve afdelingen en secties, scholen, opleidingscentra, en andere infrastructurele voorzieningen die geen specifiek operationeel militair karakter hebben) vallen onder de beleidsterreinen ruimtelijke ordening en rijkshuisvesting. Een eenduidig onderscheid tussen 'civiele' en 'militaire' infrastructuur is niet altijd te maken.

105. De aanwijzing van Luchtvaartterreinen gebeurde in het kader van de Luchtvaartwet 1958 (Stb. 47), zie bv. de beschikkingen van de Minister van Defensie d.d. 4-5-1960 (Stcrt. 95), 31-3-1961 (Stcrt. 59). Zie ook *Luchtvaart gebonden* (PIVOT-rapport nr. 16), 125-132, 153-155 (handelingen 378-379), 160 (handeling 402).

106. Hieraan vooraf had Defensie vanaf 1960 infrastructurele voorzieningen gehuurd en gebouwd in de Bondsrepubliek voor de plaatsing van de gordel geleide wapens van de KLu (zie R. A. Hengsdijk, *De geschiedenis van de geleide wapens in de Koninklijke Luchtmacht*, in A. P. de Jong (red.), *Vlucht door de tijd. 75 jaar Nederlandse luchtmacht* (Houten, 1988), 189-205), en de plaatsing van eenheden van 1Lk (zie Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 166-170), zie 3.3. en 5.1.

107. *Defensienota 1964*, 120-121. Het voor het project opgerichte bureau Militaire Oefengelegenheid KL trad op als acquisitie- orgaan van particuliere terreinen. Voor de afhandeling van schadeclaims, zie 4.9.

108. *HTK 1969-1970*, 10363. Zie ook G. J. van Vilsteren, *Legerplanning en ruimtelijke ordening*, *MS 138 (7)* (1969), 318-321.

hier militaire terreinen betrof stuitten deze plannen op fel verzet van omwonenden in de door het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening georganiseerde hoorzittingen. De doelstellingen leken politiek onhaalbaar, en toen in 1970 het oefenterrein La Courtine in Frankrijk werd gehoord belandde de Nota Schut-Haex in de ijskast. Het Franse alternatief bood echter ook geen soelaas, en in 1972 beval de Commissie-Van Rijckevorsel aan om een al ouder plan tot uitvoering te brengen, namelijk om bij Ter Apel een omvangrijk militair complex aan te leggen. Dit leidde tot controverse binnen de militaire leiding, en uiteindelijk tot het einde van zowel het plan-Ter Apel als het alternatief om met het Duitse leger in Canada of elders te gaan oefenen.¹⁰⁹

De exploitatie van de infrastructuur¹d. De exploitatie van de infrastructuur¹d. De exploitatie van de infrastructuur¹Na jarenlange voorbereiding werd in 1981 het ontwerp van het Structuurschema Militaire Terreinen (SMT) door de Staatssecretaris van Defensie en de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening aan de regering aangeboden. Hierin werd het defensiebeleid op het gebied van de ruimtelijke ordening voor de komende 25 jaar vastgelegd.¹¹¹ Het beleidsvoornemen zoals weergegeven in het SMT volgde de procedure voor een planologische kernbeslissing, en werd opgesteld in het kader van het beleid voor de ruimtelijke ordening, waarvoor de Raad voor de Ruimtelijke Ordening en Milieuhygiëne (RAROM) advies uitbracht.

In het SMT wordt bepaald dat de Minister van Defensie verantwoordelijk is voor de totstandkoming van de voorgenomen projecten. Het uiteindelijke inrichtingsplan wordt vastgesteld volgens de procedure zoals die is vastgelegd in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, waarbij voorop staat dat het inrichtingsplan verenigbaar is met de lokale streek- en bestemmingsplannen. Hiervoor worden de betrokken lagere overheden gehoord. Bij projecten die een duidelijke wijziging in de bestaande situatie inhouden kan een uitgebreidere procedure noodzakelijk zijn. Voor een aantal militaire terreinen moeten beheersplannen worden opgesteld, vooral als deze ook andere functies kunnen hebben (bv. recreatie of waterwingebied). Ook hier wordt na overleg met de lagere overheden het uiteindelijke beheersplan opgesteld.¹¹²

Het SMT werd tenslotte in 1985 definitief vastgesteld, met de conclusie dat Defensie niet meer maar andere aanspraken op ruimte ging maken. Er werd bepaald dat de eerste fase vóór 1995 gereed moest zijn, maar rond 1990 viel de militaire dreiging uit het oosten weg, en de behoeften zoals die in het SMT waren verwoord dienden hieraan te worden aangepast. In het begin van de jaren negentig leidde dit tot een verminderde gebruiksintensiteit van oefen- en schietterreinen en de afstoting van een aantal militaire terreinen en kazernes.¹¹³ In deze periode begonnen ook milieubelangen een belangrijker rol te spelen bij de geplande uitvoering van het SMT.¹¹⁴

In 1991 werd de Evaluatienota SMT uitgebracht, waarin de gevolgen van de herstructurering van de krijgsmacht en het nieuwe ruimtelijke beleid in kaart werden gebracht. Voor enkele dringende zaken werd in 1996 een partiële herziening van het SMT vastgesteld.

109. Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 270-274 en 412-416. Een plan in 1978 om bij Vlagtwedde (niet ver van Ter Apel) een kleiner oefenterrein, een mobilisatiecomplex en een werkplaats te vestigen ketste af op een onwillig provinciaal bestuur, *ibid.*, 321. In hetzelfde jaar was het Interservice Comité Ruimtelijke Ordening opgericht, waarvan de Coördinator Ruimtelijke Ordening Defensie voorzitter was.

110. Zie ook Munnike, *Organen en rechtspersonen*, II, pp. 134 e.v.; De Maar, *Schiphol*, pp. 35-39, 106-110.

111. *HTK 1980-1981*, 16666. Het SMT wordt al aangekondigd in de *Defensienota 1974*, 103.

112. *HTK 1983-1984*, 16666, nr. 10, p. 93-94.

113. *Defensienota 1991*, 199-213.

114. *HTK 1991-1992*, 16666, nr. 40 (Evaluatienota SMT, waarbij de Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij betrokken was als mede-opsteller, vgl. p. 31-33 van de nota). Zie ook het Milieubeheersplan, *HTK 1989-1990*, 21332, dat werd opgesteld aan de hand van richtlijnen van de Minister van VROM in de Notitie Bedrijfsinterne Milieuzorg, *HTK 1988-1989*, 20633.

In december 2001 bood de staatssecretaris van Defensie, mede namens de minister van VROM en de staatssecretaris van LNV, de ontwerp planologische kernbeslissing over de Defensierreinen, het zogeheten Tweede Structuurschema Militaire Terreinen aan de Tweede Kamer aan. Dit structuurschema, dat een geldigheidsduur heeft van tien jaar, bevat de hoofdlijnen van het rijksbeleid voor militaire terreinen en complexen. Het is het vervolg op het SMT-1 dat vanaf 1985 van kracht is en in 2003 afloopt.

In 1985 had Defensie ruim 23.000 hectare aan oefenterreinen in beheer. In het jaar 2000 was dat gedaald tot ongeveer 16.000 hectare. Op basis van de Defensienota-2000 sluit de huidige oefenbehoefte van de krijgsmacht op bijna 11.000 hectare. Dit betekent dat een groot aantal terreinen, in totaal zo'n 5.000 hectare, buiten militair gebruik kan worden gesteld.

Doelstelling van het SMT-2 is het scheppen van de noodzakelijke ruimtelijke voorwaarden voor de gereedstelling en instandhouding van de krijgsmacht. Verwezenlijking van de infrastructuur voor huisvesten, opleiden en oefenen van de krijgsmacht, versterking van de ruimtelijke kwaliteit, doelmatige benutting van het ruimtebeslag en 'verweving van functies waar mogelijk, scheiding waar nodig' zijn sleutelwoorden bij het vastleggen van het ruimtegebruik door Defensie. Binnen dat kader wordt een bijdrage geleverd aan het rijksbeleid op het gebied van ruimtelijke ordening, natuur, milieu, recreatie en cultuurhistorie. Relevant rijksbeleid, zoals de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening, de derde Nota Waddenzee, de nota Natuur voor Mensen en de nota Bevedère, is betrokken bij het opstellen van dit structuurschema. Tijdens de geldigheidsduur van het SMT-2 zal verder worden gewerkt aan het samengaan van defensiegebruik met andere functies, bijvoorbeeld natuur en recreatie, om verdere synergie te bereiken. Medegebruik van defensierreinen voor natuur- en extensieve recreatieve doeleinden wordt bevorderd.

Een militair terrein dat was verworven en waarvoor de bestemming was bepaald moest aan de hand daarvan worden ingericht. De bouw of aanleg, ingebruikgeving en het technisch beheer van gebouwen, werken en terreinen is voor vrijwel alle instellingen van de rijksoverheid de verantwoordelijkheid van de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM), die hiervoor zijn bevoegdheden mandateert aan de Rijksgebouwendienst. Voor het ministerie van Defensie ligt de verantwoordelijkheid bij de Minister van Defensie, die hiervoor zijn bevoegdheden mandateert aan de dienst Gebouwen, Werken en Terreinen (DGWT).¹¹⁵ De Rijksgebouwendienst verricht echter ook werkzaamheden voor Defensie, en had voor de overdracht aan DGWT in 1985-1986 ook de huisvesting van een groot aantal marine-etablisementen onder zijn hoede.¹¹⁶ DGWT bestond onder meer uit het Centraal Bouwbureau, het bureau Aanleg Beheer en Onderhoud van Vliegvelden (BABOV), dat in 1977 aan de KLu werd gevoegd, het bureau Verdedigingsaangelegenheden en Militair Geologische Dienst (vanaf 1963 Adviesbureau Genie), en het bureau Voorbereiding en Voorzieningen aan Kunstwerken (BVVK).¹¹⁷

Voor wat betreft het inrichten van en bouwen op militaire terreinen en het beheer en de instandhouding daarvan vallen de taken van DGWT onder het beleidsterrein Rijkshuisvesting.¹¹⁸ Een uitzondering geldt voor de aanleg en ontmanteling van strategische militaire

---

115. De taakvoorganger van DGWT was in de periode 1945-1952 de dienst der Genie KL, en van 1952-1976 het directoraat Gebouwen, Werken en Terreinen.

116. De taakverdeling tussen DGWT en de Rijksgebouwendienst is vastgesteld in het KB van 20-8-1952 (Stb. 449). In de *Defensienota 1984*, 181-182, wordt gesteld dat de Rijksgebouwendienst de onroerende goederen verwerft die niet op militaire terreinen worden gesitueerd.

117. F. H. van den Beemt, D. Boekema en K. K. Thijssens (red.), *300 jaar bouwen voor de landsverdediging*. Uitgave DGWT (=s-Gravenhage, 1988), 45-58. Voor het BVVK, zie 4.2.5.

118. J. A. A. Bervoets, *Het Rijk onder dak. Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de rijksoverheid op het beleidsterrein van de rijkshuisvesting over de jaren 1945-1994, en in het bijzonder de Rijksgebouwendienst (1922-1994)*. PIVOT-rapport nr. 21 (s-Gravenhage, 1997), met name 3, 10-12, 19-20, en handelingen 9, 11, 44-45, 47, 49-50, 67-68 en 90-95.

verdedigingswerken, zoals fortificatiën en de IJssellinie met de bijbehorende inundatieconstructies (zie 4.2.6). Dit behoort niet tot de normale infrastructurele voorzieningen die militairen of ander personeel huisvesten en/of wapens, voertuigen of ander materieel herbergen. De werken van de zogenaamde plannen C en D (Coehoorn en Deventer) van de IJsselverdediging werden in opdracht van Defensie (bureau Verdedigingsaangelegenheden en Militair Geologische Dienst van DGWT) uitgevoerd door de dienst Speciale Werken van Rijkswaterstaat, in samenwerking met onder andere het Waterloopkundig Laboratorium, de directie Bruggen, de directie Sluizen en Stuwen, de dienst Zuiderzeewerken en de directie Bovenrivieren van Waterstaat. De werken die in verband met de inundatieplannen nodig waren om de drinkwatervoorziening te waarborgen werden uitgevoerd door Provinciale Waterstaat.¹¹⁹ Ook na de ontmanteling van de IJssellinie in 1963 bleef Rijkswaterstaat een adviserende rol spelen in onder andere het Comité Herstel Infrastructuur in Oorlogstijd (zie 3.4). Voor het militaire gebruik van zowel militaire als niet-militaire terreinen werden beschikkingen en voorschriften uitgevaardigd, zoals bijvoorbeeld instructies aan commandanten aangaande het toezicht op het gebruik van oefen- en schietterreinen door militairen.¹²⁰ Een aparte regeling is het Weerbaarheidsvoorschrift, waarin wordt bepaald dat het militaire apparaat medewerking kan verlenen aan weerbaarheids- of schietverenigingen die door de Minister van Defensie zijn erkend.¹²¹ Deze medewerking kan bestaan uit het ter beschikking stellen van wapenen, munitie en ander materieel alsmede van personeel, en het verlenen van vergunningen om oefen- en/of schietbanen te gebruiken. In het Weerbaarheidsvoorschrift zijn de regels en procedures neergelegd die onder andere de betrokkenheid van de militaire autoriteiten (bv. de PMC), de commandant van de Koninklijke Marechaussee en het hoofd van de plaatselijke politie in deze bepalen. De Minister van Defensie heeft het recht om bepaalde vergunningen aan weerbaarheids- of schietverenigingen te geven of in te trekken.¹²²

4.2.8 Militaire luchtinfrastructuur

De luchtvaart is verdeeld in een civiele sector, de burgerluchtvaart, en in een niet-civiele sector. Tot deze laatste sector wordt het luchtverkeer gerekend dat voor militaire, politieke en douane-taken wordt ingezet. Ook de vluchten die met het regeringsvliegtuig behoren hiertoe. Evenals de andere civiele verkeerssectoren - scheepvaart, (spoor)wegvervoer en telecommunicatie - valt de burgerluchtvaart onder de verantwoordelijkheid van de minister van (Verkeer) en Waterstaat. Namens of vanwege de minister van V&W voert het Directoraat-Generaal Rijksluchtvaartdienst (RLD) de overheidstaken op het gebied van de burgerluchtvaart uit. Dit gebeurt veelal in nauwe samenwerking met de minister van Defensie. De burgerluchtvaart is onderwerp in het PIVOT-rapport Luchtvaart gebonden. Handelingen waar de minister van V&W en de minister van Defensie hun taken in overeenstemming of overleg met elkaar (moeten) verrichten, zijn de van de laatste in dit rapport opgenomen. Dit stemt overeen met de doelstelling van PIVOT de handelingen van alle actoren op een bepaald beleidsterrein te beschrijven.

Luchtinfrastructuur

119. Van den Beemt, *300 jaar*, 144-146. Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 109-120.

120. Bv. LaOs 54097, 54167, 57154, 60114, en VS 2-1014 (Gebruik oefen- en schietterreinen).

121. VS 2-1376 (17-12-1980), zie ook de beschikking d.d. 10-12-1963, nr. G4/63.7444.

122. KB van 2-7-1938 (Stb. 247) en het Weerbaarheidsvoorschrift (VS 2-1376). De Minister van Defensie en de Chef Luchtmachtstaf of Chef Marinestaf verlenen vergunningen aan verenigingen die door de directeur-generaal Rijksluchtvaartdienst erkend waren om het valschermspringen te beoefenen, alsmede andere ontheffingen om militaire luchtvaarterreinen door derden te laten gebruiken, zie *Luchtvaart gebonden* (PIVOT-rapport nr. 16), 100 (handeling 209) en 153-154 (handelingen 373-374, 376, 378).

De regelgeving berust op vijf wetten:

- de Luchtvaartwet;
- de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (WABM) van 13 juni 1979, Stb. 442, laatstelijk gewijzigd bij Wet van 23 april 1986, Stb. 211 en 318;
- de Wet geluidshinder, eveneens uit 1979;
- de Woningwet, en
- de Wet op de ruimtelijke ordening (WRO) van 5 juli 1962, Stb. 286.

Het nationale beleid t.a.v. milieu en ruimtelijke ordening is verder vastgelegd in plannen, te weten: het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP) en het NMP+, en verder, voor wat het rijksplanologisch beleid betreft, in structuurschetsen, structuurschema's en concrete beleidsbeslissingen. Voor de burgerluchtvaart is tussen 1979 en 1988 het Structuurschema Burgerluchtvaartterreinen (SBL) ontwikkeld. De beleidsuitspraken van de regering in dit SBL vormen de planologische kernbeslissing (PKB).

Internationale regelgeving is vervat in Annex 14 en 16 van de ICAO.

Het ontwikkelen en beheren van de luchtvaartinfrastructuur is een van de kerntaken van de RLD. Behalve de minister van V&W en de minister van Defensie is de minister van VROM,¹²³ als eerst verantwoordelijke minister voor ruimtelijke ordening en milieubeheer, intensief betrokken bij de ontwikkeling en uitvoering van het beleid. De belangrijkste adviesorganen zijn de Raad voor de Ruimtelijke Ordening, de Raad voor de Waterstaat en de Rijksplanologische Commissie.

Het beleid

In de jaren 1945-1948 zette de Rijkscommissie Luchtvaartterreinen het kader voor het naoorlogse regeringsbeleid t.a.v. luchtvaartterreinen. Het advies van de Commissie opvolgend, besloot de regering rond 1950:

- Schiphol als (inter)nationale luchthaven aan te wijzen en te ontwikkelen;
- regionale en kleine luchthavens, de laatste voor de zaken- en sportluchtvaart, aan te wijzen en te ontwikkelen;
- de militaire luchthavens Twente en Eindhoven voor gemengd militair-burgerlijk gebruik aan te wijzen;
- voor het beheer van luchthavens NV's op te richten, waaraan slechts publiekrechtelijke lichamen konden deelnemen;
- de luchthavenexploitanten financieel te ondersteunen, o.a. door deelneming in het aandelenkapitaal.¹²⁴

Naast de aangewezen luchtvaartterreinen, waarvan er inmiddels een kleine twintig zijn, zijn er zg. ontheffingsterreinen, terreinen waarop krachtens een ontheffing ex art. 14 van de LVW mag worden geland en opgestegen. Dergelijke terreinen zijn in gebruik voor landbouwluchtvaart, ballonluchtvaart en zweefvliegen.

Nadat in de jaren zestig duidelijk was geworden dat de groei van de burgerluchtvaart niet alleen positieve effecten had, is men in het overheidsbeleid steeds meer aandacht gaan besteden aan milieufactoren. Lange tijd gold de geluidsoverlast als de enige milieufactoor. De laatste jaren echter is het beleid ook gericht op de beheersing van de verontreiniging van lucht, water en bodem door de luchtvaart. Vanaf de jaren zeventig kregen de externe veiligheid en de

---

123. Tot 1983: de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en de minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne (1971-1982).

124. Van der Tuuk Adriani, RLD vijftig jaar, p. 100.

beveiliging van luchthavens de nodige aandacht.

In hoofdlijnen omvat de beleidszorg van de nationale overheid (V&W/RLD, Defensie en VROM) voor het taakgebied infrastructuur de volgende taken:

- a. de ontwikkeling van de infrastructuur;
- b. de ontwikkeling en uitvoering van het milieubeleid terzake;
- c. de inrichting en het gebruik van de infrastructuur, inclusief de zorg voor de veiligheid en beveiliging;
- d. de exploitatie van de infrastructuur.

De taken a, b en d zijn, omdat ze veel sturend, planvormend en coördinerend werk met zich brengen, meer beleidsmatig van aard. Taak c is technisch-operationeel van aard en omvat het toezicht, advisering en regelgeving t.a.v. aanleg, inrichting, uitrusting, veiligheid en beveiliging van de luchtvaartterreinen. Taken a en b zijn zozeer met elkaar verbonden, dat een scheiding vaak moeilijk aan te brengen is. Voor de duidelijkheid wordt taak b echter apart behandeld.

a. De ontwikkeling van de infrastructuur

Hierbij zijn een groot aantal partijen betrokken: verschillende ministeries (V&W, Defensie, VROM, EZ), provinciale en gemeentelijke overheden, de exploitant, particuliere adviesbureaus (Heidemij Advies, de Stichting het Nederlands Economisch Instituut), onderzoeksinstituten als het Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium (NLR) of TNO, en adviescommissies. Stuurgroepen en projectgroepen zorgen voor de afstemming en coördinatie. Enkele voorbeelden hiervan zijn: de Locale Projectgroep Schiphol (1981-1985), de Locale Projectgroep Zuid-Limburg (1986-1987), de Stuurgroep PMMS (ingesteld 1991).

De ontwikkeling van luchtvaarthavens kent, afhankelijk van de betekenis van de luchthaven, enkele van de volgende fasen:

- planvorming;
- milieu-effectrapportage (mer);
- eventueel project-PKB (voor de eerste maal van toepassing bij PMMS);
- eventuele wijziging van provinciaal streekplan;
- aanwijzingsprocedure LVW en zoneringsplan.

Achtereenvolgens worden de planvorming, de aanwijzingsprocedure en de milieu-effectrapportage behandeld.

Planvorming

Als basis voor verdere beleidsontwikkeling dient sedert het einde van de jaren zeventig het SBL. Op basis - en in afwijking - hiervan worden in een continuproces verdere plannen ontwikkeld. Recente voorbeelden van planvorming zijn: 1) het op- en vaststellen van een Plan van Aanpak Schiphol en omgeving (PASO) door de Stuurgroep PASO (1989-1991); 2) het herformuleren van het nationale beleid t.a.v. de regionale luchthavens in de nota Regionale Luchthavenstrategie RELUS (te verschijnen in 1993) van de projectorganisatie Regionale Luchthaven Strategie (RELUS); 3) het overleg van RLD, VROM en provincies sedert 1985 over de aanleg van een openbare helihaven.

Indien de partijen het min of meer eens zijn over de opties en maatregelen, is de tijd rijp voor de uitvoering. Hierbij moet in ieder geval de aanwijzingsprocedure van de LVW doorlopen worden, zo nodig ook de procedures die ingevolge/krachtens de WABM en de WRO zijn voorgeschreven.

De aanwijzingsprocedure

De Wet van 7 juni 1978 wijzigde de Luchtvaartwet 1958 op twee fundamentele punten:

- een luchtvaartterrein moest opgenomen worden in de streek- en bestemmingsplannen (sinds 1985 alleen bestemmingsplan);

- rond luchtvaartterreinen moest een geluidszone vastgesteld worden, waarbuiten de geluidsbelasting van vliegtuigen bepaalde grenzen niet te boven mocht gaan; binnen de zone moest de woningbouw beperkt worden.¹²⁵

De aanwijzingsprocedure werd hierdoor belangrijk uitgebreid. De procedure bevat sinds 1978 de volgende stappen:

- overleg van de RLD met VROM/RPD en VROM/DG Milieuhygiëne over de voorontwerp-aanwijzing, met name over de milieuaspecten;
- overleg met Gedeputeerde Staten en Burgemeester en Wethouders van de betrokken gemeenten over het voorontwerp;
- ter inzagelegging bij Gedeputeerde Staten en bezwaarschriftenronde voor de Commissie ex LVW art. 21;
- advies van de bezwarencommissie aan de V&W;
- beschikking van de V&W, in overeenstemming met de minister van VROM.

Sedert de inwerkingtreding in 1987 van de m.e.r. worden naast geluid ook andere milieuaspecten meegenomen in die procedure. Een groot deel van de m.e.r.- en de aanwijzingsprocedure loopt parallel.

b. Het milieubeleid m.b.t. luchthavens

Pas in de jaren zestig werd de geluidsoverlast door vliegtuigen een (politiek) probleem. De vervanging van de propellervliegtuigen door straalvliegtuigen, de groei van het luchtverkeer, de uitbreiding van luchthavens en de groei van het huizenbestand lagen hieraan ten grondslag.

Tot aan het begin van de jaren zeventig had men niet veel meer middelen om de geluidshinder tegen te gaan dan door bij de aanwijzing van een luchtvaartterrein de luchtvaart te beperken tot bepaalde vormen en/of tot bepaalde typen vliegtuigen. Daarnaast stelde men preferenties voor baangebruik in en snelle klimprocedures. Klachtenregistratie werd in 1968 ingesteld.

De Commissie-Kosten (1961-1967), officieel de Adviescommissie Geluidshinder door Vliegtuigen, deed in 1967 in haar eindadvies een drietal aanbevelingen (Kosten-eenheid, zonering en wettelijke maatregelen), die in de jaren zeventig uitgewerkt werden. In de luchtvaartwetgeving zijn twee momenten van belang: de wijziging van de LVW in 1971, waarbij onder het begrip luchtwaardigheid ook de geluidsproductie opgenomen werd, en de wijziging in 1978, waarbij de zonering e.a. maatregelen tegen de geluidshinder wettelijk werden vastgelegd.

Al bij al beschikt men bij de bestrijding van geluidshinder door vliegtuigen over de volgende instrumenten:

- maatregelen van operationele aard, zoals het beperken of verbieden van nachtvluchten of het stellen van baanpreferenties;
- bestrijding van het geluid bij de bron: door middel van normering en reductie van de geluidsproductie door vliegtuigen;
- het vaststellen van een geluidszone rondom het luchtvaartterrein, waarbinnen de woonfunctie beperkt (gehouden) wordt, en waarbuiten de geluidsoverlast aan strenge normen wordt onderworpen;
- sanering, d.w.z. isolering, eventueel afbraak van woningen binnen de geluidszone.

De algemene effecten van ruimtelijke orde-activiteiten op het milieu worden beoordeeld in de m.e.r.

De m.e.r.¹²⁶

Bij Besluit milieu-effectrapportage van 20 mei 1987, Stb. 278, werd de milieu-effectrapportage (m.e.r.) ingevoerd. Deze rapportage heeft tot doel het milieubelang naast andere belangen een volwaardige plaats in de besluitvorming te geven. Het vormt een belangrijk onderdeel van de besluitvorming over een of meer activiteiten die een zwaar beslag op het milieu leggen. Met

125. Zie verder: MvT op de ontwerp-wet tot wijziging van de LVW 1958; Bijlagen HdTK, vergaderjaar 1974-1975, 13 130, nrs. 1-3.

126. Voor het volgende, zie Handleiding milieu-effectrapportage, i.h. bijzonder pp. 1-17, 201, 221, 286-287.

betrekking tot de luchtvaartterreinen zijn de volgende activiteiten en besluiten m.e.r.-plichtig:

- een PKB m.b.t. de aanleg, inrichting en gebruik van een luchtvaartterrein;
- de wijziging van een aanwijzing van een bestaand luchtvaartterrein, waardoor het de beschikking krijgt over een start- en landingsbaan met een lengte van 1800 m of meer;
- de wijziging van een bestaand luchtvaartterrein, waardoor de geluidszone een wijziging behoeft.

Bij de m.e.r.-procedure zijn als partijen betrokken:

- de initiatiefnemer, in dit geval: de exploitant van de luchthaven;
- het bevoegd gezag (BG): de overheidsinstantie die bevoegd is over de activiteit van de initiatiefnemer een besluit te nemen, in dit geval: de V&W/RLD in overeenstemming met de minister van VROM;
- de Commissie voor de Milieu-effectrapportage (Commissie m.e.r.);
- de wettelijke adviseurs: o.a. de regionale inspecteur milieuhygiëne.

De procedure kent zeven fasen:

1. de voorfase: informeel overleg tussen de initiatiefnemer, het bevoegd gezag en het secretariaat van de Commissie m.e.r.;
2. het vooroverleg: het BG maakt de aanmelding van de m.e.r.-activiteit bekend; de adviseurs en de Commissie-m.e.r. adviseren over de gewenste inhoud van het MER; het BG houdt inspraak; op basis van dit advies stelt het BG de richtlijnen voor de inhoud van het MER vast;
3. het opstellen van het MER: dit doet de initiatiefnemer;
4. de beoordeling van de aanvaardbaarheid: het BG toetst het MER aan de wettelijke eisen en richtlijnen; na goedkeuring volgt bekend- en terinzagelegging van het MER en van de ontwerp-aanvraag ingevolge de LVW (zie hierboven);
5. inspraak, advisering en toetsing: de wettelijke adviseurs brengen advies uit; de inspraak wordt gekoppeld aan de inspraak over de ontwerp-aanwijzing; de Commissie m.e.r. toetst op basis van de wettelijke eisen en richtlijnen;
6. besluitvorming: het BG neemt een gemotiveerd besluit over de activiteit, waarbij het de resultaten van fase 5 'meeneemt';
7. evaluatie: het BG toetst de gevolgen van de activiteit (de aanleg van een luchtvaarthaven) aan de in het besluit gestelde voorwaarden.

Zonering:

De zonering vormt een onderdeel van de aanwijzingsprocedure, maar moet ook voor de bestaande luchthavens vastgesteld worden. De normstelling voor de geluidsbelasting binnen de geluidszone is vastgelegd in enkele AMvB's. Voor de normering is de minister van VROM (tot 1983 de minister van VOMIL) de eerst verantwoordelijke minister. De RLD beoordeelt de geluidscontouren, verzorgt de ontwerp-besluiten, heeft zitting in de bezwarencommissies en stelt uiteindelijk de zone vast. Een en ander gebeurt in overeenstemming met de minister van VROM. Ambtelijk overleg vindt plaats in projectgroepen, zoals de Locale Projectgroep Schiphol).

Sanering:

De V&W is eindverantwoordelijk voor de sanering van geluidgevoelige objecten, dat wil zeggen: het verwijderen en isoleren van woningen en het uitschrijven van weigeraars. De kosten komen geheel voor rekening van de luchtvaart. De uitvoeringsverantwoordelijkheid legt de RLD sinds kort bij derden: provincie, gemeenten en de luchtvaartsector. In de Stuurgroep Geluidsisolatie Schiphol werken de RLD, drie gemeenten, SGIS, V&W/FEZ, VROM en Heidemij Advies samen. De luchtvaartsector financiert de sanering van de woningen rondom Schiphol via de Stichting Geluidsisolatie Schiphol (SGIS).

Op basis van het SBL stelt de RLD per woongebied isolatieplannen op, waarin de globale planning van de sanering en de budgetraming tot stand komt. Het ontwerp en toezicht op de uitvoering ligt bij de Heidemij Advies. Alleen voor Schiphol is de RLD (nog) opdrachtgever.¹²⁷

---

127. Overgenomen uit: L. Hovy, *Luchtvaart gebonden, een institutioneel onderzoek op het terrein van de burgerluchtvaart, 1945-1993*, PIVOT-rapport 16 ('s-Gravenhage 1994), 1, 125-131.

HANDELINGEN:

N.B. Het aan de hand van de militaire behoeften voorbereiden en vaststellen van het beleid inzake het verwerven en het bepalen van de bestemming van terreinen voor militaire doeleinden, sedert 1974 in het kader van het Structuurschema Militaire Terreinen, valt onder algemene handeling 1 wat betreft de inbreng van de Minister van Defensie. De voorbereiding van het SMT behelst onder andere het bepalen van het standpunt ten aanzien van natuurbehoud en landbouw in het kader van het verwerven, instandhouden of afstoten van militaire terreinen, het leveren van bijdragen in beleidsplannen van de betrokken lagere overheden, het voorbereiden en vaststellen van beheersplannen, en het aanwijzen van terreinen voor militair gebruik. De handelingen verricht door andere actoren die op het beleidsterrein ruimtelijke ordening opereren, zoals de Minister van VROM, de RAROM, de Rijksplanologische Dienst, en de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, worden in de desbetreffende RIO's opgenomen.¹²⁸

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(86)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het aan de hand van de militaire behoeften voorbereiden en vaststellen van plannen ter constructie dan wel ontmanteling van strategische militaire verdedigingswerken, zo nodig in overleg met de vakminister

Periode: 1945-1963

Opmerking: bv. de IJssellinie, fortificatiën, de gordel geleide-wapens in de Bondsrepubliek Duitsland en de basis voor Amerikaanse kruisraketten in Woensdrecht, in zoverre het constructies van strategisch belang betreft en uitgevoerd onder de verantwoording van de Minister van Defensie.

(87)

Actor: de vakminister

Handeling: Het aan de hand van de militaire behoeften voorbereiden en vaststellen van plannen ter constructie van strategische militaire verdedigingswerken, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1945-1963

Opmerking: ten aanzien van de IJssellinie betreft dit de Minister van Verkeer en Waterstaat.

(88)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het rapporteren over het houden van toezicht op de constructie van strategische militaire verdedigingswerken, zo nodig in samenwerking met de Minister van Verkeer en Waterstaat

Periode: 1945-1963

(89)

Actor: Minister van Verkeer en Waterstaat

Handeling: Het rapporteren over het houden van toezicht op de constructie van strategische militaire verdedigingswerken (de IJssellinie), in samenwerking met de Minister van Defensie

---

128. Zie ook de handelingen behorend bij het opstellen van de structuurschema's op het beleidsterrein waterstaat, zie *Waterstaat* (PIVOT-rapport nr. 28), 236-239, 249-252.

Periode: 1945-1963

(90)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het erkennen van en opstellen van nadere regels voor weerbaarheids- of schietverenigingen

Periode: 1945-2002

Bron: KB van 2-7-1938 (Stb. 247) en het Weerbaarheidsvoorschrift (VS 2-1376)

(91)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het nemen van maatregelen ter verlening van medewerking aan weerbaarheids- of schietverenigingen voor het gebruik van militaire oefenterreinen en aanverwante activiteiten

Periode: 1945-2002

Bron: KB van 2-7-1938 (Stb. 247) en het Weerbaarheidsvoorschrift (VS 2-1376)

De aanwijzingsprocedure van militaire luchtvaartterreinen

(242)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het ter visie doen leggen van de aanvraag e.a. stukken t.b.v. de ontwerp-aanwijzing van militaire luchtvaartterreinen

periode: 1945-2002

(243)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het aanwijzen van een deskundige in de (provinciale) Hoorcommissie voor de aanwijzing van militaire luchtvaartterreinen

periode: 1945-2002

(244)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het buiten toepassing verklaren van een deel der aanwijzingsprocedure, onder meer in geval van voorafgaande onteigening van het luchtvaartterrein

periode: 1945-1978.

(245)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het overleggen met VROM, Gedeputeerde Staten, Burgemeester en Wethouders van de belanghebbende gemeenten en met eventuele andere openbare lichamen over de voorontwerp-aanwijzing van een militair luchtvaartterrein

periode: 1978-2002

opmerking: Het overleg vindt plaats in stuur- en projectgroepen.

(246)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het in het kader van de aanwijzingsprocedure militaire luchtvaartterreinen advies vragen aan een Rijksplanologische Commissie

periode: 1971-2002

(247)

<i>Actor:</i>	Minister van Defensie
<i>handeling:</i>	Het op basis van het advies van de Hoorcommissie en in overleg met de minister van VROM vaststellen van een aanwijzing van een militair luchtvaartterrein
<i>periode:</i>	1945-2002
(311)	
<i>Actor:</i>	Minister van VROM
<i>handeling:</i>	Het instemmen met een aanwijzing van een militair luchtvaartterrein
<i>periode:</i>	1978-2002
(312)	
<i>Actor:</i>	Minister van Defensie
<i>handeling:</i>	Het bekendmaken van een aanwijzing van een militair luchtvaartterrein
<i>periode:</i>	1945-2002
(248)	
<i>Actor:</i>	Minister van Defensie
<i>handeling:</i>	Het eventueel onteigenen van grond ten behoeve van een aangewezen militair luchtvaartterrein
<i>periode:</i>	1945-2002

4.3 Ceremonie, protocol en traditie

Voor militairen is het dragen van bepaalde uiterlijke kenmerken noodzakelijk om zich te onderscheiden van de burgermaatschappij en militairen van andere mogendheden. Het militair uniform laat tevens zien tot welk krijgsmachtdeel een persoon behoort en welke rang hij heeft. Daarnaast kunnen eenheden en grotere verbanden zich onderling onderscheiden.¹²⁹ De kenmerken van militaire vlieg-, voer- en vaartuigen worden door de Minister van Defensie, soms in samenwerking met ambtsgenoten, vastgesteld.¹³⁰ De uiterlijke kenmerken van de militaire organisatie-onderdelen gaan vaak terug op een bestaande traditie, en de bepaling ervan wordt zorgvuldig ter hand genomen. Dit geldt vooral voor de vlaggen, vaandels en standaarden (inclusief de opschriften daarop) van de krijgsmachtdelen en afzonderlijke eenheden, die bij KB worden toegekend of gewijzigd.¹³¹ De Traditiecommissie Krijgsmacht (TCK), die rechtstreeks onder de Minister van Defensie staat, adviseert deze hierover. De voorzitter doet ook verslag aan de minister van zijn inspecties over de in rijksgebouwen ondergebrachte korps- en studie-verzamelingen en traditiekamers, waarvan de beheerders door de TCK worden begeleid.¹³² Het uiterlijk van militaire uniformen en tenuen, de onderscheidingstekenen daarop en de onderhavige kledingsvoorschriften worden door de Minister van Defensie bepaald. In de periode

129. Het geven van namen aan militaire eenheden (inclusief marineschepen) en instellingen, alsmede de traditie die daaraan verbonden is, valt onder algemene handeling 22. Voor het geven van namen aan militaire infrastructurele voorzieningen zoals kazernes en legerplaatsen, zie *Het Rijk onder dak* (PIVOT-rapport nr. 45).

130. Bijvoorbeeld het KB van 2-7-1946 (Stb. G 168), gewijzigd 9-5-1959 (Stb. 168, vgl. Stcrt. 109), zie ook de beschikking van 6-7-1993 (Stcrt. 130); KB 19-3-1956 (Stb. 152); de door de ministers van Defensie en Verkeer en Waterstaat opgestelde regeling bijzondere kentekenregistratie van Britse en Duitse particuliere motorvoertuigen; Landmachtmededeling 027-64 (81/12a) over het kentekenbewijs voor militaire voertuigen.

131. Bijvoorbeeld het KB van 22-8-1925 (Stb. 27) (vaandels krijgsmacht), laatstelijk gewijzigd 12-8-1969 (Stcrt. 172) en 19-12-1980 (Stb. 787). Niet al deze KBs werden in het Staatsblad gepubliceerd, zie bv. LO 1950, nr. 88, en LaOs 55011, 55012 en 55327. In bepaalde gevallen vond de voorbereiding van deze besluiten plaats in de directie Personeel.

132. Zie bv. LO 1946, nr. 286, en LaOs 59014 en 65011. De krijgsmachtdelen hebben ook eigen traditiecommissies, zie bv. Luchtmachtcirculaire 027-92 (23.1/26G).

1945-1955 werd hij hierover geadviseerd door de Commissie Uniformen en Tenuen (Uniformcommissie).¹³³

In de traditie- en uniformencommissies hadden ook de hoofden van de secties militaire geschiedenis van de krijgsmachtdelen zitting. Hun secties hielden zich zowel bezig met beleidsvoorbereidende onderzoeken (zie 3.4) als studies naar de historie van (onderdelen van) de krijgsmacht, om zo het besef van traditie binnen de krijgsmacht levend te houden.

Vlaggen en vaandels, uniformen en tenuen, alsmede medailles en decoraties, konden niet zonder meer gevoerd of gedragen worden. In bepaalde gevallen werd bij KB besloten wanneer dit was toegestaan, bijvoorbeeld de gelegenheden waarbij het dragen van ridderorden, eretekenen en medailles der zeemacht was toegestaan,¹³⁴ en het dragen van de militaire uniform in het buitenland, waarvoor de Minister van Defensie een vergunning diende te verlenen.¹³⁵

In andere gevallen werden hierover door of namens de Minister van Defensie bepalingen uitgevaardigd, die ook op algemene zaken betrekking konden hebben, zoals bijvoorbeeld op het op correcte wijze dragen van decoraties of het geven van eerbewijzen.¹³⁶ In het verlengde hiervan lagen bepalingen over hoe ceremoniële en protocollaire aangelegenheden dienden te worden uitgevoerd.¹³⁷ Hierbij kunnen militaire muziekkorpsen of -kapellen een rol spelen. In 1946 (LO nr. 159) werd bij de KL de functie van inspecteur der Militaire Muziek ingesteld, die tot 1969 rechtstreeks onder de Minister van Oorlog ressorteerde, en daarna onder de BLS (zie ook 3.5). In 1972 werd de sectie (tot 1970 inspectie) Militaire muziek opgeheven, en werden de werkzaamheden van de tevens opgeheven functie van inspecteur waargenomen door het hoofd van de afdeling Personeel van de Staf CGS/BLS. In 1975 werd de functie van inspecteur der Militaire Muziek weer ingesteld. Sedert 1980 is er een Inspectie der Militaire Muziek voor de gehele krijgsmacht.¹³⁸

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(92)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het ontwerpen van militaire vlaggen, vaandels en standaarden, uniformen, tenuen en onderscheidingstekens, en nationaliteits- en inschrijvingskenmerken

---

133. Zie bv. LO 1945, nr. 20, en LaOs 54023 en 55279. De krijgsmachtdelen hebben ook eigen uniformencommissies, zie bv. Luchtmachtcirculaire 015-92 (23.1/5g).

134. KB van 6-9-1957, nr. 37, gewijzigd 19-12-1960, nr. 42 en 30-11-1962, nr. 16. Zie ook het KB van 12-4-1960, nr. 33 (LaO 60083) voor het besluit aangaande het dragen op de militaire uniform van de United Nations Medal. Voor het instellen en toekennen van militaire onderscheidingen, eretekenen en medailles, zie *Geef acht* (PIVOT-rapport nr. 25), 134-138.

135. Voorschriften inzake het dragen van de militaire uniform in het buitenland, KB 12-2-1926 (Stb. 47), gewijzigd 14-5-1955 (Stb. 214) (vgl. LaO 55272), ingetrokken 25-2-1982 (Stb. 279, artikel 162, lid k: het Algemeen Militair Ambtenaren Reglement).

136. Zie bv. de Beschrijving der onderscheidingsteekenen voor de Koninklijke Landmacht, ministeriële beschikking d.d. 9-11-1946, Militair Kabinet, bureau 4, nr. 920; LO 1952, nr. 112 en 304; LaOs 55077, 55298, 55318, 59074, 60022, 72025; VS 2-1590; VS 2-1593; VVKM 19; 1VVKM 21. De Regeling Uitrusting Militairen land- en luchtmacht (RUM), opgenomen in MP 31-110, en aanverwante regelgeving, valt onder de rechtspositie van militairen, zie *Geef acht* (PIVOT-rapport nr. 25), 66-71.

137. Zie bv. VS 2-1590 (Ceremonieel voor de Koninklijke Landmacht) en Luchtmachtcirculaire 004-85 (91.6/3b). Het hoofd van de sectie Algemene Zaken van de Luchtmachtstaf was tevens Protocolofficier KLu.

138. Zie J. C. D. de IJcluse, *Inventaris van het archief van de Inspektie der Militaire Muziek Koninklijke Landmacht 1948-1989*. Sectie Semi-statische archieven KL-staf ('s-Gravenhage 1992).

aan militaire voer-, vlieg- en vaartuigen

Periode: 1945-2002

(93)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving inzake het toekennen en vertonen van militaire vlaggen, vaandels en standaarden, uniformen, tenuen en onderscheidingstekens, en nationaliteits- en inschrijvingskenmerken aan militaire voer-, vlieg- en vaartuigen, zo nodig in overleg met de vakminister

Periode: 1945-2002

(94)

Actor: de vakminister

Handeling: Het mede voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving inzake nationaliteits- en inschrijvingskenmerken aan militaire voer-, vlieg- en vaartuigen, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1945-2002

Opmerking: het betreft hier de ministers van Overzeese Rijksdelen, Buitenlandse Zaken, Zonder Portefeuille en Verkeer en Waterstaat.

(249)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het opstellen van regels en aanwijzingen betreffende kenmerken die onderdeel zijn van militaire vlaggen, vaandels en standaarden, uniformen, tenuen en onderscheidingstekens, en nationaliteits- en inschrijvingskenmerken aan militaire voer-, vlieg- en vaartuigen, en die geen zelfstandige ceremoniële functie hebben

Periode: 1945-2002

Product: bv. stukken over de grootte en vorm van knopen aan militaire uniformen

(95)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving over de procedures aangaande ceremoniële en protocollaire aangelegenheden

Periode: 1945-2002

(96)

Vervallen

(250)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het voorbereiden en uitvoeren van ceremoniële en protocollaire aangelegenheden

periode: 1945-2002

(251)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het vaststellen van programma's, schema's, draaiboeken en dergelijke ten behoeve van ceremoniële en protocollaire aangelegenheden

periode: 1945-2002

(97)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het verlenen van vergunningen aan militairen om het militair uniform in het

Periode: buitenland te mogen dragen
1955-1982
Bron: Besluit houdende voorschriften inzake het dragen van de militaire uniform in het buitenland 1955, art. 1

(98)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het verzamelen van gegevens voor het maken van niet-beleidsvoorbereidende studies op militair historisch gebied

Periode: 1945-2002

Product: bv. studies uitgevoerd door de geschiedschrijvende onderdelen van de krijgsmachtdelen

Opmerking: voor beleidsvoorbereidende studies, zie algemene handeling 7.

(99)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het vaststellen van niet-beleidsvoorbereidende studies op militair historisch gebied

Periode: 1945-2002

4.4 Oefeningen in nationaal en bondgenootschappelijk verband ¹³⁹

Onder een militaire oefening wordt verstaan: het door defensiepersoneel onder oorlogsnabootsende omstandigheden in praktijk brengen van theoretisch onderwezen bekwaamheden teneinde aldus de bedrevenheid in het uitvoeren van oorlogstaken te verwerven, op te voeren of te onderhouden.¹⁴⁰ Bij oefeningen van de KL wordt onderscheid gemaakt tussen

- 1) oefeningen zonder troepen, onder te verdelen in:
  - a) kaderoefeningen, om officieren en onderofficieren - individueel of in syndicaatsverband - te oefenen in op de praktijk gerichte taken;
  - b) commandopostoefeningen, om commandanten en (hun) staven te bekwamen in hun functies onder gesimuleerde gevechtssomstandigheden, zonder dat (het gros van) de onder hen ressorterende troepen daadwerkelijk aan de oefening deelnemen (deelneemt);
- 2) oefeningen met troepen, onder te verdelen in:
  - a) velddienstoefeningen, om in pelotons- of compagniesverband praktijkoefeningen uit te voeren, met elementaire training te velde onder aanname van tactische omstandigheden;
  - b) oefeningen met troepen in hoger verband, om commandanten, staven en troepen als eenheid te bekwamen voor de oorlogstaak, hetgeen plaatsvindt op bataljonsniveau of hoger, waarbij samenwerking tussen eenheden van verschillende wapens en dienstvakken mogelijk is.¹⁴¹

Kaderoefeningen, commandopostoefeningen en velddienstoefeningen dienen als voorbereiding

139. Aangezien er bij de planning en uitvoering van oefeningen moeilijk een onderscheid is te maken tussen oefeningen in nationaal en in bondgenootschappelijk verband zijn beide hier behandeld.

140. MP 20-10 (Arbeidsomstandighedenbesluit Defensie), 1010-3.

141. VS 2-1381 (Algemeen oefenvoorschrift), 1983. Een oefening zonder troepen wordt ook een *command post exercise (cpx)* genoemd, met troepen een *field training exercise (ftx)*. De hier beschreven onderverdeling en planningsvolgorde komt overeen met die van kader- en gevechtsoefeningen in de jaren vijftig, zie L. E. Brouwer, Leiding en hulpleiders bij het houden van oefeningen van de Koninklijke Landmacht, *MS 122 (10) (1953)*, 554-561; M. P. van Hoof, Staf-oefeningen te velde, *MS 123 (9) (1954)*, 378-421; E. H. Neppelenbroek, De geleide velddienstoefening, *MS 129 (7) (1960)*, 250-289.

op de éénpartij-oefeningen met troepen in hoger verband. Hierbij wordt een partij geoefend volgens een reeds vastgesteld schema; het optreden van de tegenpartij wordt daarop afgestemd door de leiding. Tenslotte kan deelgenomen worden aan twee partijen-oefeningen met troepen in hoger verband, waarbij het beide partijen vrij staat om binnen een gegeven kader hun opdrachten uit te voeren.

De te houden oefeningen worden door de leiding in jaar-, kwartaal-, maand- of weekprogramma's gepland, waarbij wordt vastgehouden aan een vaste procedure. De officier (en diens staf) belast met de opdracht voor het organiseren van een oefening stelt een opzet tezamen, bepaalt welk terrein gebruikt zal worden (voor kader- en commandopostoefeningen kan dit ook binnenskamers zijn, met gebruik van kaart en/of zandbak en maquette), vraagt personeel en materiaal aan, en stelt een algemeen oefeningsplan samen. Na goedkeuring van de opdrachtgever volgt de daadwerkelijke voorbereiding: het opstellen van opdrachten, het ter gelegenheid inrichten van het oefenterrein, het nemen van veiligheidsmaatregelen, enz. Nadat de oefening is voltooid wordt een oefeningsverslag gemaakt door de leiders van de oefening met daarin een overzicht van het feitelijke verloop van de oefening. De staf die werd geoefend kan in hun rapport eventueel adviezen geven over verbeteringen. Deze rapporten worden tenslotte samengevat in een eindrapport ten behoeve van de legerleiding.

De hier gehanteerde definitie van oefeningen sluit een aantal zaken uit die doorgaans wel als oefeningen worden betiteld. Het vaststellen van de duur, planning en invulling van de "eerste oefening" (de diensttijd tot het kortverlof) en herhalingsoefeningen behoren tot het beleidsterrein Dienstplicht. Individueel gerichte oefeningen die in dit kader worden gehouden (bv. beperkte alarmoefeningen en schietseries), oefeningen die geleid worden door een instructeur, leraar of docent of fysieke inzetbaarheidstesten behoren tot de algemene vorming en opleiding.¹⁴² Oefeningen die in de diensttijd werden gehouden en die aan de hier gehanteerde definitie voldoen worden hier wel opgenomen, zoals mobilisatiekader-oefeningen en mobilisatieopkomstoefeningen door reserve- en beroepspersoneel. Bij mobilisatieopkomstoefeningen wordt het mobilisatiesysteem beproefd door personeel met klein- en/of grootverlof onverwacht voor werkelijke dienst op te roepen, eventueel met een aansluitende oefening te velde (zie 4.2.2).

Oefeningen met troepen worden gehouden om militairen te leren op te treden in teamverband om te komen tot inzetbare eenheden. Als onderdeel van de opleiding kon een dienstplichtige rekenen op meerdere pelotonsoefeningen (zoals Entre Nous of Kleine Oorlog), minstens een compagnies- of eskadronsoefening, geleid door de PMC, en normaal gesproken ook een oefening op bataljonsniveau, die door een brigade wordt geleid.¹⁴³ Oefeningen gericht op de taak van de KL in het kader van de nationale territoriale verdediging, zoals alarmering en snelle concentratie, worden vanaf de jaren vijftig regelmatig in nationale oefeningen geoefend, zoals in Torenklok (1957), Carillon (1958), Gans (1961) en Atoom-Gans (1962).

Onder dit hoofdstuk worden ook oefeningen in internationaal verband of op het terrein, in de wateren of in het luchtruim van buitenlandse mogendheden opgenomen, met uitzonderingen van oefeningen die specifiek gericht zijn op het uitvoeren van taken in VN-verband (zie hst. 6). Algemene oefeningen of oefeningen in het kader van de nationale territoriale verdediging vielen vaak samen met oefeningen in internationaal of NAVO-verband. Bij de KL werden deze gehouden met het oog op de gangbare NAVO strategie. Zo was Counterthrust in 1951 een oefening in de terugtocht. In de daaropvolgende jaren werd er steeds een ander thema gekozen: hardnekkige verdediging (Hold Fast), tegenactie (Grand Repulse), aanval (Battle Royal) of

---

142. Zie *Geef acht* (PIVOT-rapport nr. 25), 102-108 (voor oefeningen bij de KL, zie het bijgewerkte BSD Personeel), en J. L. C. A. R. van Daalen, G. H. Eleveld en W. M. van de Guchte, *Opleiding en oefening bij het Eerste Legerkorps*, MS 146 (1) (1977), 5-14.

143. M. C. Engbersen en P. J. Oosting, *Infanteriebeveiliging*, MS 158 (7) (1989), 324-328.

oorlog met tactische nucleaire wapens (Carte Blanche). Alarmering en snelle concentratie werden vanaf 1959 jaarlijks geoefend in Quick-Train (vanaf 1973 Active Edge geheten). In 1967 legde C-1Lk in de Vaste Aanwijzingen Opleiding en Vorming vast dat een brigade eenmaal per drie jaar moest deelnemen aan een door een divisie geleide oefening met troepen, en de divisiestaf eenmaal per vijf jaar aan een legerkorps geleide oefening met troepen. Aan de planning hiervan werd jaren van te voren begonnen door een projectgroep, en de oefeningen met troepen werden gewoonlijk voorafgegaan door speciale commandopostoefeningen om de staven op hun taken voor te bereiden. Na tussenkomst van C-NORTHAG kon ook de deelname van eenheden van NAVO-partners geregeld worden. De oefeningen Whippet (1968), Big Ferro (1973), Saxon Drive (1978), Atlantic Lion (1983) en Free Lion (1988) vonden grotendeels in de Bondsrepubliek plaats, zowel op als buiten oefenterreinen.¹⁴⁴ Binnen deze oefeningen kon ruimte worden gegeven voor het oefenen van procedures in het geval van nucleaire of chemische oorlogvoering, en bij elektronische oorlogvoering, *air space control* en logistieke operaties. Ze konden ook gecombineerd worden met andere belangrijke oefeningen. Zo werd in 1983 Atlantic Lion voorafgegaan door de sinds 1969 jaarlijks gehouden oefening Reforger (Redeployment of forces to Germany), die ten doel had om eenheden van NAVO-partners (doorgaans van de VS) te oefenen in het zich verzamelen op Nederlands en Belgisch grondgebied, en de oefening Aqua Marine om de Maas en Rijn over te steken naar de Bondsrepubliek met behulp van geniebruggen en militaire veren.

Bij de voorbereiding van en het toezicht op deze internationale oefeningen was de NTC verantwoordelijk voor de verkeersleiding en de Koninklijke Marechaussee voor de verkeerscontrole en militaire politietaken (zie 4.7). Voor buitenlandse militairen werd door het ministerie van Defensie een tijdelijke geweldsinstructie opgesteld, in samenwerking de ministeries van Justitie en Binnenlandse Zaken. Voorts werden Amerikaanse en Duitse militaire en civiele instanties bij de voortgang van de oefening betrokken. Voor de septemberoefeningen maakten vertegenwoordigers van de ministeries van Defensie, Justitie (bv. Rijkspolitie) en Binnenlandse Zaken (bv. gemeentepolitiekorpsen), provincies en gemeenten deel uit van een aantal coördinatiecentra.¹⁴⁵

Tot eind jaren zeventig werd er aan een snelle en efficiënte mobilisatie relatief weinig waarde gehecht, de nadruk lag op nucleaire afschrikking en de doelmatige inzet van parate troepen. Een mobilisatieoefening zoals Drietand in 1953 was dan ook uitzonderlijk (zie ook 4.2.3). Dit veranderde met de invoering van de *flexible response* strategie, waarin een belangrijkere rol werd toebedeeld aan de mobilisabele strijdkrachten. In 1967 vond de Schootstafel plaats, de eerste van een jaarlijks te houden mobilisatieopkomstoefening die sinds 1970 Donderslag werd genoemd, en waarbij gewoonlijk een parate brigade op volledige sterkte werd gebracht zonder dat dit vooraf bekend werd gemaakt.¹⁴⁶ De opdracht hiertoe werd gegeven door de BLS (vanaf 1975 de NTC), en de planning uitgevoerd door het Commando Operationele Mobiliteitsvoorbereiding. Sinds 1970 was het Commando Herhalingsoefeningen hiervoor verantwoordelijk; deze werd met de herstructurering van de Nationale Sector in 1975 ondergebracht bij het NTC, en vervulde daar een deel van de taak van mobilisatievoorbereiding. Sectie C van de afdeling Mobilisatievoorbereiding van het NTC werd belast met operationele en onderdeelmobilisatievoorbereiding, waaronder ook het organiseren van Donderslag viel (zie 4.2.2). De commandant verantwoordelijk voor de onderdeelmobilisatievoorbereiding van zijn eenheid was belast met de planning en het toezicht van de mobilisatie van zijn eenheid, de

---

144. Voor het onder bevel stellen van Nederlandse eenheden onder bondgenootschappelijk bevel en vice versa, zie 5.2. Voor militaire oefenterreinen, zie 4.3; voor het vergoeden van oefenschade, zie 4.9.

145. W. Johannisse, R. T. P. Sassen en J. H. Groeneveld, De Koninklijke marechaussee tijdens de najaarsoefeningen 1983, *MS* 153 (2) (1984), 53-64. Zie ook M. J. B. Kavelaars, *Handelen met de sterke arm (Deel II). Rapport institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein 'politie' 1994*. PIVOT-rapport nr. 31 ('s-Gravenhage 1996), 26-28.

146. J. G. Warringa, Oefening Drietand, *MS* 122 (10) (1953), 597-603. Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 239-40.

operationele commandant voor eventuele oefeningen te velde.¹⁴⁷

De planning van oefeningen was grotendeels de aangelegenheid van de betrokken commandanten en hun staven. De staven van de krijgsmachtdelen waren vooral betrokken bij het ontwikkelen, vaststellen en bijhouden van het algemene beleid ten aanzien van oefeningen. Bij de KL werd dit gedaan door de afdeling Operatiën van de Landmachtstaf. De taak van de sectie Oefeningen van het bureau (sinds 1976 afdeling) Operaties van de Marinestaf staat geformuleerd als het samenstellen van tactische- en oefenvoorschriften (in samenwerking met bureau/afdeling Organisatie), het voorbereiden van vlootoefeningen en het opstellen van oefenschema's. Hiertoe behoort ook het regelen van de deelname aan bondgenootschappelijke oefeningen, en de controle op de inzet van eenheden die onder bondgenootschappelijk gezag waren gesteld. Bij de KLu was het coördineren en controleren van operationele training en oefeningen de taak van de sectie/afdeling Operatiën. Sommige krijgsmachtonderdelen en eenheden konden het voorbereiden van specifieke oefeningen verder uitwerken. Met de invoering van de matrix-organisatie werd de afdeling Operationele zaken van Defensiestaf verantwoordelijk voor het coördineren van het Nederlandse standpunt met betrekking tot oefeningen in nationaal en internationaal verband voor zover van belang voor meer dan één krijgsmachtdeel.

Net als bij de KL vinden bij de KM en KLu oefeningen en competities in nationaal en internationaal verband plaats; beide voeren hun operationele taken echter voornamelijk uit in NAVO verband. Bij de KM vinden oefeningen in het kader van de 'opwerking' van de bemanning doorgaans plaats op zee, zowel in als buiten eskaderverband, en zowel binnen als buiten de nationale territoriale wateren. Het gaat hier om zeemansschappelijke, navigatorische, procedure-, sleep- en zeedoelschietoefeningen - soms als onderdeel van de opleiding - naast meer tactische manoeuvres en oefeningen in onderzeeboot- en mijnbestrijding, oppervlakte-ontmoetingen en luchtverdediging. Op reizen (hier beschouwd als oefeningen) wordt veelvuldig samengewerkt en geoefend met één of meerdere buitenlandse schepen, en worden ook bezoeken afgelegd aan landen die niet tot de NAVO behoorden. Een belangrijk aspect hiervan is vlagvertoon en het tonen van maritieme aanwezigheid. Er wordt ook met de koopvaardij geoefend (zie 4.2.6). Het Korps Mariniers heeft veelal een afzonderlijk oefenschema.¹⁴⁸ Oefeningen bij de KLu zijn voornamelijk oefeningen zonder troepen (cpx-oefeningen), alleen als er geoefend werd met landstrijdkrachten kan er van oefeningen met troepen worden gesproken. Om de bevindingen van de oefeningen te coördineren werd in 1988 de Commissie Oorlogsvoorbereiding Koninklijke Luchtmacht opgericht.¹⁴⁹ Eens per jaar wordt het afschieten van geleide-wapens geoefend in een *annual service practice* op Kreta in NAVO-verband.

Naast militair-operationele oefeningen nemen bepaalde eenheden van de krijgsmachtdelen deel aan oefeningen om het gebied van militaire bijstand en steunverlening (zie hst. 7), of worden civiele organisaties geoefend gedurende nationale of internationale militaire oefeningen of betrokken bij oefeningen op het gebied van rampenbestrijding op militaire terreinen. Zo neemt het Staatstoezicht op de Mijnen deel aan oefeningen in NAVO-verband op het gebied van redding ('Bright Eye') en aan nationale oefeningen in de praktijk en op papier (NOEX-oefeningen).¹⁵⁰

---

147. Zie VS 2-1050/1A onder het hoofdstuk of bijlage 'herhalingsoefeningen'. Voor een uitgebreidere contextbeschrijving en handelingen gerelateerd aan herhalingsoefeningen, zie het RIO dat het beleidsterrein dienstplicht behandelt.

148. Zie bv. *Jaarboek van de Koninklijke Marine, 1979*, 15-18, voor een lijst van oefeningen waaraan de KM meedeed, en *ibid.*, 1992, 187. Voor de rol van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in het voorbereiden van de bezoeken van Nederlandse militairen aan het buitenland en vice versa, zie hoofdstuk 4.9.

149. Luchtmachtcirculaire 004-88 (72/1).

150. Zie het RIO dat het beleidsterrein mijnbouw/delfstoffenwinning behandelt.

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(100)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van aanwijzingen, richtlijnen en voorschriften voor de uitvoering van het oefenbeleid bij de krijgsmachtdelen

Periode: 1945-2002

Opmerking: dit beslaat eisen, oefenprogramma's, oefenstof, randvoorwaarden en andere aspecten van militaire oefeningen in nationaal of bondgenootschappelijk verband, tevens met betrekking tot oefeningen gehouden buiten het bondgenootschappelijk verdragsgebied die in nationaal of bondgenootschappelijk verband plaatsvinden. Voor oefeningen in VN-verband, zie 6.2.

(101)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het (mede) organiseren van en voorbereiden van rapportage over uitgevoerde oefeningen in lager en hoger verband

Periode: 1945-2002

(102)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het vaststellen en samenstellen van (deel)rapportages van oefeningen in lager verband

Periode: 1945-2002

Product: bv. de eindverslagen van onderdeel- en commandopostoefeningen

(103)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het vaststellen en samenstellen van (deel)rapportages van oefeningen in hoger verband ten behoeve van een geïntegreerd beeld op oefengebied bij de krijgsmachtdelen

Periode: 1945-2002

Product: bv. de eindverslagen van oefeningen in nationaal of bondgenootschappelijk verband

4.5 Vervoer en verkeer

Onder vervoer en verkeer wordt in het kader van dit onderzoek verstaan: de operationele planning van militair vervoer en verkeer, de uitvoering daarvan en de controle daarop. De voorbereiding, organisatie en coördinatie van militaire verplaatsingen worden uitgevoerd door de militaire verkeersleiding, die ook verantwoordelijk is voor de controle op de uitvoering van de verkeersplannen en -bevelen en het doen naleven van de wettelijke en overige door bevoegde instanties gegeven voorschriften en bepalingen terzake van het verkeer.¹⁵¹ De aanvraag en uitvoering van vervoerssteun gebeurt gewoonlijk in het kader van bijvoorbeeld bevoorrading,¹⁵² troepenverplaatsingen of oefeningen, en vormt derhalve geen handeling op zich. Dit geldt ook

151. W. Johannisse, R. T. P. Sassen en J. H. Groeneveld, De Koninklijke Marechaussee tijdens de najaarsoefeningen 1983, MS 153 (2) (1984), 53-64: 58. Zie ook VS 19-4 (Handleiding controle militair vervoer) en VS 55-05 (Vervoers- en verkeersleiding).

152. Zie *Roeien met de riemen* (PIVOT-rapport nr. 20), 74 (handeling 49) voor het distribueren van materieel.

voor vervoerssteun ten behoeve van civiele instanties in het kader van militaire bijstand of steunverlening (zie hst. 7). Alleen de wet- en regelgeving en het beleid met betrekking tot militair vervoer en verkeer, de operationele planning daarvan en de controle op de uitvoering worden hier besproken.

Vanwege haar aard en omvang heeft de KL de beschikking over een uitgebreide vervoers- en verkeersorganisatie, die ook een aandeel van de vervoersbelangen van de KM en KLu behartigt, en leiding geeft aan de nationale militaire verkeersplanning. In de jaren vijftig en zestig werd het vervoers- en verkeersbeleid ontwikkeld door de sectie Logistiek in samenwerking met de sectie Operatiën.¹⁵³ De uitvoering werd voornamelijk geleid door de Inspecteur Verkeerswezen, die ressorteerde onder de CGS. Tot zijn taken behoorden verder onder meer het beheer over rijvaardigheidsbewijzen, en het adviseren van de Minister van Defensie over de voorstellen van de Commissie Ontzegging Militaire Rijbevoegdheid.¹⁵⁴ Controle op militair vervoer en verkeer werd uitgevoerd door de Koninklijke Marechaussee.¹⁵⁵ In 1970 werd de Inspectie Verkeerswezen opgeheven, en de positie van Inspecteur Vervoerswezen werd vervolgens vervuld door het hoofd van de afdeling Vervoer en Verkeer van de Staf BLS, die in 1973 tot een zelfstandig geworden afdeling Vervoer en Verkeer van de Landmachtstaf werd omgevormd. Het hoofd van de afdeling houdt zich onder andere bezig met:¹⁵⁶

- de planning, uitvoering en evaluatie van het vervoers- en verkeersbeleid (sinds 1976 in het kader van het NDPP), in samenwerking met andere afdelingen (bv. internationale planning), en het adviseren van de Inspecteur Vervoerswezen daarover;
- het vertegenwoordigen van de Minister van Defensie inzake de noodwetgeving op het gebied van vervoer en verkeer en het gebruik van havens;¹⁵⁷
- het ontwikkelen van beleid inzake de indeling en gebruik van dienstwagens voor de KL.¹⁵⁸

Als hoofd van de afdeling Vervoer en verkeer was de inspecteur Vervoerswezen onder meer bevoegd tot het sluiten van contracten met civiele vervoersmaatschappijen en het aangaan van huurovereenkomsten voor ligplaatsen van vaartuigen.¹⁵⁹ De BLS, NTC, NLC en C-1Lk en het hoofd van de afdeling Vervoer en verkeer van de Landmachtstaf kunnen allen nadere regels vaststellen over de wijze waarop vervoer aangevraagd dient te worden, en richtlijnen en ontheffingen verstrekken aangaande het militair vervoer over de weg, per spoor, in de lucht, over zee of via binnenwateren. Hiervoor onderhouden ze contact met civiele autoriteiten, zoals beheerders van havens- en luchthavens en de Nederlandse Spoorwegen.¹⁶⁰

---

153. LO 1949, nr. 164. In de periode 1946-50 ressorteerde de directeur Verkeerswezen onder de Kwartiermeester-generaal en was tevens Inspecteur van de aan- en afvoertroepen.

154. Voor inspecties in het algemeen, zie 3.5. Aangelegenheden aangaande rij-, vaar- en vliegbeijzen vallen onder opleidingen en militair recht, zie *Geef acht* (PIVOT-rapport nr. 25), 102-108 en 89-102.

155. J. van Waning, Verkeersregeling: enkele algemene richtlijnen, *MS* 121 (8) (1952), 458-470. O. A. Kaub, De Koninklijke Marechaussee te velde, *MS* 123 (7) (1954), 288-292. Zie ook het Voorschrift betreffende het vervoer bij de Koninklijke Marine (VVKM 273), deel 1, hoofdstuk 3430.

156. Organisatiehandboek ministerie van Defensie, 29-3-1978, hoofdstuk 7123.

157. Deze taak werd uitgevoerd in het kader van de Vervoersnoodwet 1962 (Stb. 571), de Havennoodwet 1963 (Stb. 222) en de Rijkswet Noodvoorzieningen Scheepvaart 1972 (Stb. 416) en viel onder de verantwoordelijkheid van de Minister van Verkeer en Waterstaat, zie *De stuurlii aan wal* (PIVOT-rapport 21), 203 en 207 (handeling 425).

158. De Regeling toewijzing dienstepersonenauto's (MP 11-70, hst. 400) en aanverwante regelgeving zijn gebaseerd op de beschikking Beheer motorrijtuigen rijksoverheid van de Minister van Verkeer en Waterstaat, en vallen onder het institutioneel onderzoek dat personeelszaken van de rijksoverheid behandelt.

159. Zie algemene handelingen 27-28 (hst. 3.4).

160. Zie VS 55-10 (Vervoer), 4e druk, 1990; VS 55-30 (Verplaatsingen), 4e druk, 1994; MP 11-70 (Verkeersvoorschriften Defensie), hst. 100.

Binnen het NTC is de Territoriale Vervoers- en Verkeersofficier, die tevens commandant van de 812 Transportgroep is, belast met de algemene verkeersleiding en het voorbereiden van de verplaatsingen van mobilisabele eenheden. Het vervoer van zwaar en bijzonder materieel over de weg, zoals munitie en overige gevaarlijke stoffen, is opgedragen aan het NLC. De verkeersleiding bij omvangrijke verplaatsingen, oefeningen in groot verband of bijzondere operaties in het aan het 1Lk toegewezen vak is in handen van de C-1Lk. Ter voorbereiding van efficiënt militair vervoer in oorlogstijd wordt een Militair Basis Wegennet bijgehouden, bestaande uit routes die benodigd zijn voor te verwachten verplaatsingen van nationale en geallieerde strijdkrachten. Een commandant kan aan de hand hiervan een Militair Manoeuvre Wegennet voor zijn gezagsgebied vaststellen. Bij de voorbereiding van beide wordt overleg gepleegd met civiele autoriteiten.¹⁶¹

De vervoersorganisaties bij de KM en de KLu zijn van beperktere omvang dan die van de KL. Bij de Marine viel vervoer eerst onder het functiegebied materieel, en de verschillende organisatieonderdelen werden pas in 1961 onder een apart bureau Vervoer geplaatst.¹⁶² In 1979 werd dit de afdeling Vervoer, waarvan het hoofd tevens het hoofd van het bureau Vervoer van de afdeling Logistiek en Oorlogsvoorbereiding van de Marinestaf was.¹⁶³

Bij de Luchtmacht berustte in de jaren vijftig het geven van luchtverkeersleiding bij de sectie Operatiën en het geven van vervoerssteun bij de sectie Logistiek van de Luchtmachtstaf. In 1955 werd de afdeling Vervoer in de uitvoerende staf van CLS opgericht, die in 1976 als sectie Vervoer bij de afdeling Operationele Directie werd ondergebracht. In 1988 ontwikkelde deze tot een aparte afdeling Vervoer en Verkeer (in 1992 afdeling Transport), waarvan het hoofd tevens Inspecteur van het verkeerswezen was.

De staven van de KL, KM en KLu zijn elk verantwoordelijk voor de planning van hun operationele logistieke behoeften en het vaststellen van beleid ten aanzien van operationele verkeers- en vervoersaangelegenheden; coördinatie van operationele militaire en militair-civiele logistieke zaken vindt plaats in het Interservice Commissie Vervoer. In 1976 kreeg de afdeling Operationele zaken van de Defensiestaf een soortgelijke coördinerende taak ten aanzien van het beleid, dit in overleg met directeurs-generaal Materieel.

Sinds 1996 is de defensie verkeers- en vervoersorganisatie (DVVO) als onderdeel van het DICO de 'huisvervoerder' van defensie. In 1999 gaf de Aanwijzing A-10¹⁶⁴ van de Chef Defensiestaf de afbakening aan van taken en verantwoordelijkheden tussen de krijgsmachtdelen en andere organisatiedelen, betrokken bij verplaatsingsaangelegenheden. Het betreft de organisatie-elementen, die betrokken zijn bij de planning en uitvoering van verplaatsingen in het kader van operaties, inbegrepen vredesoperaties (zowel tijdens de initiële fase als tijdens de instandhoudingsfase), in het kader van het (mogelijk) leveren van vervoerssteun buitenland t.b.v. derden en in het kader van internationale oefeningen. De inspecteur van het vervoerswezen (IV) is de adviseur en coördinerend beleidsfunctionaris op het gebied van verplaatsingsaangelegenheden van de CDS.

Binnen het DICO/DVVO is de Sectie Operaties namens de krijgsmachtdelen belast met de uitvoering van verplaatsingsplannen¹⁶⁵ en de inhuur/inzet van transportmiddelen. Deze dienst

161. MP 11-70, hst. 100, art. 37, geeft een lijst van ingetrokken bepalingen. Een algemene verkeersregeling voor militaire terreinen werd van kracht bij de beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 13-2-1975, nr. 388.959T.

162. Beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 3 juni 1961, nr. 599523. Van 1970-1976 was het bureau Vervoer ondergebracht bij de hoofdafdeling Intendance en Administratie, zie de beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 24-8-1970, nr. 796036/599523.

163. Zie ook VVKM 273, deel 1. Voor de activiteiten van het Loodswezen en aanverwante organisatieonderdelen van de KM, zie 7.3.7.

164. Aanwijzing CDS nr A-10 van 13 december 1999.

165. Onder verantwoordelijkheid van het krijgsmachtdeel (Zie CDS Aanwijzing nr. A-10)

treedt in voorkomend geval op als adviseur bij verplaatsingsplanning van CDS/IV en de krijgsmacht delen. Ook stelt DVVO de gegevens m.b.t. verplaatsingsregelingen en transportmiddelen bekend aan de krijgsmacht delen. Tenslotte bewaakt DVVO de voortgang van de verplaatsingen en rapporteert afwijkingen van het verplaatsingsplan aan het betreffende krijgsmacht deel.

Het Ministerie van Defensie heeft voor de uitvoering van de opgedragen taken behoefte aan transport van personen en materieel. Voor een deel vindt dit transport plaats door de lucht. Het luchttransport voor Defensie kan worden uitgevoerd met militaire vliegtuigen en helikopters, door de inhuur van civiele luchttransportmiddelen of door verwerving van (individuele) plaatsbewijzen c.q. vrachtruimte op vluchten van civiele vliegmaatschappijen. DVVO is verantwoordelijk voor de inhuur en uitbesteding van transportcapaciteit. Voor luchttransport bestaat de keuze tussen inzet van de luchttransportmiddelen van de Koninklijke Luchtmacht (KLu), de inhuur van civiele luchttransportcapaciteit, de aanschaf van plaatsbewijzen of de inhuur van vrachtruimte voor lijnvluchten van civiele vliegmaatschappijen. Bij de keuze worden in ogenschouw genomen de geschiktheid en beschikbaarheid van de verschillende alternatieven. Ook worden de kosten van de inzet van KLu-vliegtuigen, van civiele inhuur en van de plaatsbewijzen vergeleken. Wanneer een vliegtuig van de KLu geschikt en beschikbaar is, dan wordt voor inzet van dat vliegtuig gekozen. Is er geen vliegtuig beschikbaar, dan wordt bij relatief hoge kosten van civiele inhuur door de commandant DVVO (C-DVVO) in overleg met de commandant tactische luchtmacht (C-TL) of een door C-TL aan te wijzen functionaris gezien of door een andere inzet van de KLu-transportvliegtuigen het gevraagde transport mogelijk is. Is dit niet het geval, dan wordt door de DVVO civiel ingehuurd. Defensie, en dus ook de DVVO, is als overheidsbedrijf gebonden aan de Europese regelgeving. Dit heeft onder meer consequenties bij het op de civiele markt verwerven van transportcapaciteit. Dit betreft voornamelijk weg- en luchttransport. Zee- en spoorvervoer zijn nog uitgezonderd van deze regelgeving.¹⁶⁶

Defensiepersoneel dat met een dienstvoertuig binnen Europa met pech of ongeval wordt geconfronteerd kan een beroep doen op civiele hulpverleningsinstanties. Om deze hulpverleningsmaatregel mogelijk te maken heeft het Ministerie van Defensie een contract gesloten met civiele hulpverleningsorganisaties¹⁶⁷

Voor het vervoer van gevaarlijke stoffen zijn afzonderlijke regels opgesteld. Na 1945 gold hiervoor nog het algemene Reglement op het vervoer van ontplofbare stoffen uit 1885 (Stb. 187), waarin krachtens artikel 3 de Minister van Defensie (of een door hem aangewezen militaire autoriteit) ontheffing kan verlenen op het verbod op het vervoer op bepaalde ontploffingsgevaarlijke stoffen.¹⁶⁸ Ook volgens de Wet Gevaarlijke Stoffen van 1963 (Stb. 313), die van kracht werd in 1968 (Stb. 377), en het Reglement Gevaarlijke Stoffen uit 1968 (Stb. 207) is het verrichten van handelingen met ontploffingsgevaarlijke stoffen gebonden aan voorschriften en vergunningen uitgevaardigd door het ministerie van Verkeer en Waterstaat, tenzij deze worden verricht met toestemming, op last van of op aanwijzing van een Nederlandse of bondgenootschappelijke militaire autoriteit of instantie; het vervoer dient te geschieden onder militair geleide. Dit wordt herhaald in het Reglement Ontploffingsgevaarlijke Stoffen Krijgsmacht (ROSK) uit 1969 (Stb. 607), dat in 1970 van kracht werd. Het ROSK was gebaseerd op het Voorschrift opslag en vervoer explosieve munitie (GVVK 8) uit 1960, dat zijn waarde in de praktijk al had bewezen. In het ROSK wordt onder andere bepaald dat een militair geleide niet altijd noodzakelijk is bij het vervoer van ontploffingsgevaarlijke stoffen met een klein veiligheidsrisico, en worden door de Minister van Defensie nadere bepalingen en procedures vastgesteld over de ontheffingen voor het militaire apparaat voor bepaalde in de Wet en het

166. Regeling inzake de inzet van luchttransportmiddelen van de KLu (DP 40-10)

167. Regeling Berging en Hulpverlening (DP 40-10)

168. Zie bv. LaO 56103. Voor het algemene vervoer van gevaarlijke stoffen, zie *Goederenvervoer* (PIVOT-rapport).

Reglement Gevaarlijke Stoffen gestelde regels, het stellen van nadere voorschriften en het informeren van civiele autoriteiten. Controle op de naleving van deze voorschriften werd uitgevoerd door het Korps Ontploffingsgevaarlijke Stoffen, dat sedert 1985 het Korps Militaire Controleurs Gevaarlijke Stoffen wordt genoemd.¹⁶⁹ Voor andere uitzonderlijke vervoeren waarop het ROSK of andere aanvullende voorschriften niet van toepassing waren, zoals transport door voertuigen die groter, breder of zwaarder zijn dan wettelijk is toegestaan, werden in het kader van de Wegenverkeerswet ontheffingen verleend door de Rijksdienst voor het Wegverkeer van het ministerie van Verkeer en Waterstaat.¹⁷⁰ In 1982 werd de Militaire Commissie Gevaarlijke Stoffen opgericht, die ressorteerde onder de directeur-generaal Materieel, en tot taak had voorstellen te doen omtrent wijzigingen in de wetgeving, reglementen en voorschriften over het militaire vervoer van gevaarlijke stoffen. In 1985 (Stb. 415) werd het ROSK meer in overeenstemming gebracht met de Wet Gevaarlijke Stoffen en internationale (militaire) regelgeving.¹⁷¹

Het Besluit vervoer ontplofbare stoffen krijgsmacht van 1996 vormt een uitwerking van de Wet vervoer gevaarlijke stoffen. Deze wet stelt defensie in de gelegenheid eigen regels te stellen inzake vervoer binnen Nederland van munitie. Het Besluit vertoont enkele wijzigingen ten opzichte van het ROSK. In beginsel is het militair vervoer van ontplofbare stoffen en voorwerpen voortaan aan dezelfde voorschriften onderworpen als het niet-militair vervoer. Slechts voor zover dit noodzakelijk is ivm de operationele taakuitvoering van de krijgsmacht kunnen nog eigen afwijkende regels voor militair vervoer van ontplofbare stoffen en voorwerpen worden gegeven.

Net als bij het vervoer over de weg kan de Minister van Defensie ook ontheffingen verlenen op het verbod de luchtvaart uit te oefenen op grond van de Luchtvaartwet, bijvoorbeeld als het luchtvaartuig niet aan bepaalde eisen voldoet. De bevoegdheid om ontheffingen te verlenen was gemandateerd aan de Chef Luchtmachtstaf en de Chef Marinestaf (en door de laatste aan de Vlagofficier Materieel KM).¹⁷² Het militaire luchtverkeer was onderhevig aan allerlei beperkingen neergelegd in reglementen zoals de Regelen ter beperking van de geluidshinder door militaire luchtvaartuigen.¹⁷³

Voor militaire luchtvaartuigen die zich willen verplaatsen in het Nederlandse luchtruim bestaat er sinds 1931 (Stb. 179) de Regeling van de toelating van vreemde militaire luchtvaartuigen binnen Nederlands rechtsgebied, die in 1959 (Stb. 332) werd herzien. Sinds 1973 is er ook een aparte NAVO-binnenvliegeregeling.¹⁷⁴ Krachtens deze regelingen kon de Minister van Defensie vreemde

169. Zie MP 40-21 (Voorschrift vervoer en opslag van overige gevaarlijke stoffen) en de Wet Gevaarlijke Stoffen 1963 (Stb. 313), art. 11a. Het Korps werd in 1969 opgericht en stond onder bevel van de Inspecteur van de Technische Dienst KL, vanaf 1982 onder de directeur Materieel KL, en vanaf 1993 onder de C-KMar.

170. *De heilige koe geboekstaafd* (PIVOT-rapport nr. 18), 38-39 (handelingen 71-74). Het vervoer van van splijtstoffen, ertsen en radioactieve stoffen viel van 1969 tot 1976 onder de Inspecteur Geneeskundige Dienst KL, daarna onder het directoraat-generaal Personeel, zie *Geef acht* (PIVOT-rapport nr. 25), 111-112, 118-119 (handelingen 122-123, 125). Zie 4.2.4. voor de wetten ter uitvoering van art. 45 van de Wegenverkeerswet.

171. Beschikking d.d. 8-12-1982, nr. CWO 82/037 (deze trok de beschikking van de voorzitter van de Matreieelraad d.d. 29-8-1960, nr. 154/DK/60, in). Zie ook MP 40-20 (Voorschrift vervoer van gevaarlijke stoffen). In 1975 werden de hoofden van de sectie Vervoer van de staf 812 Transportgroep (KL), de afdeling Vervoer van de directie Materieel (KM), en de sectie Vervoer van de afdeling Operationele Directie van de Luchtmachtstaf (KLu) belast met de zorg voor de naleving van de vervoersvoorschriften. Voor de Regeling melding verkeers- en oefenschade defensie en de Wet vergoeding van door NAVO-motorrijtuigen veroorzaakte schade, zie 4.9.

172. Zie bv. de beschikkingen van de Staatssecretaris van Defensie, d.d. 3-8-1959 (Stcrt. 153), d.d. 10-8-1959, nr. 541022/245682, en van de Minister van Defensie, d.d. 20-9-1963, nr. 202620/9E. Deze zijn gebaseerd op art. 4 (lid 2b) en 14 (lid 2b) van de Luchtvaartwet 1958 (Stb. 47). Zie ook de mandatering van de Minister van Defensie, d.d. 7-9-1959 (Stcrt. 175) en 23-1-1981 (Stcrt. 1981).

173. KB d.d. 22-6-1972 (Stb. 481), gewijzigd 19-7-1972 (Stb. 393); KB d.d. 25-7-1972 (Stb. 482). Deze zijn gebaseerd op art. 76 (lid 4) van de Luchtvaartwet 1958 (Stb. 47) en art. 11 (lid 1 en 3b) van het Luchtvaartreglement 1959 (Stb. 189).

174. Stcrt. 1973, nr. 37; 1977, nr. 222; 1987, nr. 218. De genoemde wet- en regelgeving is gebaseerd op art. 52 van de

militaire luchtvaartuigen of die van de NAVO toestaan of verbieden zich boven het Nederlands rechtsgebied te begeven, en nadere regels stellen aan hun uitrusting en activiteiten en aan te volgen procedures. Tot 1959 kon hij ook autoriteiten aanwijzen om inlichtingen van de bemanning van vreemde militaire luchtvaartuigen in te winnen. Deze regelen golden in vrijwel dezelfde mate met betrekking tot het besluit over toelating van vreemde oorlogsschepen met de in rust aan boord bevindende luchtvaartuigen binnen het Nederlandse rechtsgebied, hetgeen was opgesteld in 1931 (Stb. G 253), en werd gewijzigd in 1946 (Stb. G 253). Verzoeken voor overvlieg en/of landingsvergunningen van buitenlandse militaire vliegtuigen werden door het ministerie van Defensie behandeld in overleg met de Verkeersadviseur van Buitenlandse Zaken.¹⁷⁵ De regelgeving aangaande het militaire luchtverkeer boven Nederlands grondgebied en aanverwante zaken is gedeeltelijk elders besproken.¹⁷⁶

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(104)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving op het gebied van operationeel militair vervoer en verkeer, zo nodig in overleg met de vakminister

Periode: 1945-2002

Product: bv. het Reglement Ontploffingsgevaarlijke Stoffen Krijgsmacht; Regelen ter beperking van de geluidshinder door militaire luchtvaartuigen; Regeling van de toelating van vreemde militaire luchtvaartuigen binnen Nederlands rechtsgebied; Regeling van de toelating van oorlogsschepen van vreemde mogendheden met de in rust aan boord zich bevindende luchtvaartuigen binnen Nederlands rechtsgebied; NAVO-binnenvliegeregeling; Besluit vervoer ontplofbare stoffen krijgsmacht; Regeling houdende uitvoering van het Besluit vervoer ontplofbare stoffen krijgsmacht

(105)

Actor: de vakminister

Handeling: Het mede voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving op het gebied van operationeel militair vervoer en verkeer, zo nodig in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1945-2002

Opmerking: het betreft hier de ministers van Verkeer en Waterstaat en Buitenlandse Zaken.

(106)

Actor: Minister van Defensie/Militaire Commissie Gevaarlijke Stoffen/de militaire autoriteit bevoegd tot het verlenen van ontheffingen

Handeling: Het verlenen van incidentele ontheffingen, vrijstellingen en aanwijzingen op wet- en regelgeving met betrekking tot militair vervoer door of ten behoeve van de Nederlandse, een bondgenootschappelijke of een vreemde krijgsmacht, zo nodig in overleg met de Minister van Buitenlandse Zaken

---

Luchtvaartwet 1926 en art. 76 van de Luchtvaartwet 1958.

175. Zie ook *Gedane buitenlandse zaken* (PIVOT-rapport).

176. Zie ook 4.3, 4.9, 7.3.10-11, en *Luchtvaart gebonden* (PIVOT-rapport nr. 16), 39-40, 44 (handeling 16), 51-52, 89-90 (handelingen 170-171), 108 (handeling 244).

Grondslag: MP 40-20, nr. 108

Periode: 1945-2002

(107)

Actor: Minister van Buitenlandse Zaken (Verkeersadviseur)

Handeling: Het behandelen van verzoeken voor overvlieg en/of landingsvergunningen van buitenlandse militaire vliegtuigen, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1945-2002

(108)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van aanwijzingen, richtlijnen en voorschriften voor de uitvoering van het beleid op het gebied van operationeel militair vervoer en verkeer bij de krijgsmachtdelen

Periode: 1945-2002

(109)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van rapportage over uitgevoerde taken en werkzaamheden op het gebied van operationeel militair vervoer en verkeer

Periode: 1945-2002

(110)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het vaststellen en samenstellen van (deel)rapportages ten behoeve van een geïntegreerd beeld op het gebied van operationeel militair vervoer en verkeer bij de krijgsmachtdelen

Periode: 1945-2002

(252)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het (voorbereiden van het) stellen van nadere luchtverkeersvoorschriften;
periode: 1945-2002

Opmerking: In de LVR's tot 1980 worden de nadere regels veelal als bijlage opgenomen. De voorschriften hebben betrekking op:

- het gebruik van de hoogtemeter en het bepalen van kruishoogten;
- het verwijderen van voorwerpen of stoffen;
- het slepen van luchtvaartuigen of andere voorwerpen;
- valschermspringen;
- het verkeer op of nabij een of meer militaire luchtvaartterreinen;
- het voeren van lichten;
- de betekenis van seinen;
- de indiening van vliegplans;
- het vaststellen van positiemeldingen en omschakelpunten;
- het onderhouden van radioverbindingen;
- het onderscheppen van burgerluchtvaartuigen door militaire luchtvaartuigen;
- het uitvoeren van VFR-vluchten;
- het uitvoeren van IFR-vluchten;
- bijzondere vluchten of verkeer in bijzondere verkeersgebieden;
- het vaststellen van de dagkenmerken van ankerkabels;
- het gebruik van niet-luchtvaartuigen in het luchtruim

4.6 Verbindingen en communicatie

Verbindingen zijn noodzakelijk om communicatie of overdracht van informatie tussen personen of eenheden binnen de krijgsmacht mogelijk te maken. Dit kan bijvoorbeeld tot stand worden gebracht door het gebruik van (militaire) post of optische verbindingen (seinverkeer). Sinds de Tweede Wereldoorlog ligt de nadruk bij de krijgsmacht echter op verbindingen waarbij berichten op elektronische manier verstuurd werden, bijvoorbeeld via de telefoon, telegraaf, telex, radio, en meer recentelijk via de portofoon, fax en satelliet- en computerverbindingen. Informatie dient waar nodig beveiligd te worden zodat ze niet door derden opgevangen of geregistreerd wordt, terwijl tegelijkertijd de mogelijkheden om informatie van potentiële tegenstanders te onderscheppen uitgebuit moeten worden. Het beveiligen en onderscheppen van informatieoverdracht valt wat elektronische verbindingen betreft onder de verantwoordelijkheden van de militaire verbindingdiensten, maar heeft ook raakvlakken met de taak van de militaire inlichtingendiensten.¹⁷⁷

Draadloze communicatie en registratie brengt mogelijkheden met zich mee die bij conventionele gegevensoverdracht uitgesloten zijn. De strijd om de beheersing van het elektromagnetisch spectrum waarin deze transmissie plaatsvindt wordt doorgaans aangeduid met ‘elektronische oorlogvoering’ (EOV), een term die het belang van verbindingen in oorlogstijd onderstreept. Elektronische oorlogvoering kan worden onderverdeeld in:

- 1) elektronische verkenning;
- 2) elektronische bestrijding;
- 3) elektronische bescherming.¹⁷⁸

Elektronische verkenning houdt in het zoeken naar, onderscheppen, peilen en plaatsbepalen van radio- en radarsignalen, ten einde een beeld te krijgen van het communicatiesysteem (elektronische slagorde) van de tegenstander; dit wordt ook wel traffic-analyse genoemd. Verstuurd berichten kunnen ook gelezen worden, maar als deze in geheime codes verstuurd zijn moeten die eerst gekraakt worden, een activiteit die wordt aangeduid als crypto-analyse.

Elektronische bestrijding is het storen van radio- en radarsignalen van de tegenstander en het versturen van misleidende berichten of signalen om verwarring te veroorzaken.

Elektronische bescherming is het voorkomen of tegengaan van vijandige elektronische verkenning en bestrijding, bijvoorbeeld door middel van afschermend storen (‘screenen’), het gebruik van crypto, en het toepassen van verbindingveiligheidsprocedures. Al werd het belang van elektronische oorlogvoering al langer onderkend, pas in de jaren tachtig kreeg het hoge prioriteit in de NAVO plannen, mede gestimuleerd door technologische ontwikkelingen op het gebied van communicatie en automatisering. Het uit de jaren zestig stammende legerkorpsrayonverbindingssysteem, bedoeld om communicatie met en tussen eenheden te velde mogelijk te maken, werd geautomatiseerd en aangepast aan internationale en PTT normen middels het project ZODIAC (Zone, digitaal, automatisch, cryptografisch beveiligd).¹⁷⁹ In andere projecten werden systemen en netwerken opgezet voor verbindingdoeleinden, zoals bijvoorbeeld het Automatic Message Switching System voor het militaire telegraafnet binnen de krijgsmacht en het Netherlands Armed Forces Integrated Network voor communicatie tussen de krijgsmachtdelen, Centrale Organisatie en de NAVO. De moderne oorlogvoering vereist dat het doorgeven, analyseren en verwerken van informatie zo snel mogelijk gebeurt. Om hierin te voorzien werden in de jaren tachtig en negentig aparte afdelingen opgericht die de integratie van telecommunicatie en informatica (telematica) verder doorvoerden. Er werden computerprogramma’s ontwikkeld

---

177. Zie 4.8. Dit wordt al onderkend in P. M. Kautz, Berichteninlichtingendienst en berichtenveiligheid, *MS* 118 (1) (1949), 74-82.

178. G. J. Huysman en B. W. F. Husken, Elektronische oorlogvoering: speeltuin voor specialisten?, *MS* 154 (11) (1985), 509-516. Zie ook J. R. Evenhuis, EOv: wat doen we ermee?, *MS* 151 (5) (1982), 213-218, en K. de Vries, Onze elektromagnetische defensie, *ibid.*, 219-234. EOv wordt hier besproken, al valt het gedeeltelijk onder het gebied van sensor-, wapen- en commandosystemen (SEWACO), zie 3.3.

179. G. J. Wennekes, Zodiac: grote sprong voorwaarts voor het legerkorpsrayonverbindingssysteem, *MS* 155 (3) (1986), 109-115.

die op basis van uit verschillende bronnen afkomstige informatie een zeer actueel beeld van de slagorde van de vijand konden bieden. In de bevelstructuur werden *command*, *control*, *communications* en *intelligence* samengevoegd tot één geheel, aangeduid als C3I.

Het doen ontwikkelen, aanschaffen, beheren en controleren van verbinding- en communicatiemiddelen behoort tot het functiegebied materieel, met uitzondering van immateriële zaken zoals frequenties en codes of crypto. De planning van het operationeel beleid, zoals het opstellen van richtlijnen en procedures aangaande verbindingen, verbindingveiligheid, communicatie en elektronische oorlogvoering, vindt voornamelijk plaats in de verbindingdiensten, de uitvoering bij afdelingen of secties van de krijgsmachtstaven belast met verbindingaangelegenheden en bij verbindingseenheden. Externe informatie en gegevens die via verbindingen worden opgevangen of verstuurd staat voor een gedeelte ter beschikking aan de militaire inlichtingendiensten, voor de verbindingdiensten zelf zijn vooral informatie en gegevens over elektronische oorlogvoering en verbindingveiligheid relevant.

De drie krijgsmachtdelen beschikken ieder over hun eigen verbindingdiensten. In 1945 ressorteerde de Marine Verbindingdienst onder de CMS, waarvan de chef in 1951 ook hoofd werd van het toen opgerichte bureau Verbindingen van de Marinestaf. Het bureau stond de Marine Verbindingdienst ten dienste voor de uitvoering van haar taak, en bestond in 1954 uit vijf secties, waarvan de taken een goed beeld geven van het gebied dat door de dienst bestreken werd:

- A (frequentiebeheer, radioverbindingen, koopvaardijverbindingen, materiaal, oefeningen);
- B (optische verbindingen, postzaken, voorschriften, personeel);
- C (lijnverbindingen);
- D (crypto);
- E (EOV).

Ook andere onderdelen van de KM hadden of kregen een bureau Verbindingen, zoals de Onderzeebootdienst en het Korps Mariniers. De Marine Verbindingdienst was verantwoordelijk voor de ontwikkeling van verbindingplannen en het zorgdragen voor verbindingveiligheid aan de hand van door de CMS verstrekte richtlijnen, en onderhield contact met militaire, ambtelijke of civiele verbindingorganisaties en -maatschappijen, met name de PTT. In 1976 bestond de afdeling Verbindingen van de Marinestaf uit vijf bureaus: Materieelsplannen, Operationele Informatievoorziening en Navigatie, Verbindingsoperaties (bv. frequentiebeheer, postzaken en procedures), Verbindingbeveiliging (bv. cryptodistributie) en Telecommunicatie-infrastructuur. Het hoofd van de afdeling bleef hoofd van de Marine Verbindingdienst.¹⁸⁰ Het bureau Elektronische Oorlogvoering van de afdeling Verbindingen werd in 1987 geruild met het bureau Informatiesystemen van de afdeling Tactiek en Wapenkeuze.

Bij de KL werd in 1947 het directoraat Verbindingen (Verbindingdienst) ingesteld, die wat opleidingen en reglementen betreft onder de sous-chef van de GS stond, en ten aanzien van organisatie, bewapening en uitrusting onder de adjunct-chef van de GS. De taken van het directoraat waren vrijwel hetzelfde voor de KL als die van de Marine Verbindingdienst voor de KM.¹⁸¹ In 1949 werden het directoraat Verbindingen, het depot Verbindingstroepen en het 1e regiment Verbindingstroepen verenigd in het Wapen van de Verbindingdienst.¹⁸² Aan het hoofd stond de Inspecteur van de Verbindingdienst, die rechtstreeks onder de Minister van Oorlog ressorteerde. De plaats van het directoraat Verbindingen bij de GS werd opgevuld door de sectie Verbindingen, die bestond uit de bureaus Verbindingdienst (telefoon-, radio-, telex- en postduifverbindingen, militaire postzaken, materieelbeheer en herstellingen) en Legercodedienst

---

180. 1 VVKM 4 (1990), 6125.

181. LO 1947, nr. 119; Staatsalmanak 1948, 434-435. In 1948 werd de sectie Verbindingdienst van het directoraat Verkeerswezen (eerder het bureau Militaire Telefoondienst van de afdeling Terreinen en Gebouwen) in het directoraat Verbindingen opgenomen, zie LO 1946, nrs 42, 72 en 148; LO 1948, nr. 368; Staatsalmanak 1950, 474.

182. LO 1949, nr. 88; L aO 77023. Zie ook 3.5.

(controle en beveiliging). Het hoofd van de nieuwe sectie Verbindingen was tevens Inspecteur van de Verbindingsdienst, die toezicht hield op de kwaliteit van de organisatie, het materieel, het personeel en de opleidingen van het Wapen van de Verbindingsdienst.¹⁸³ De inspecteur van de Verbindingsdienst stond wat operationele aangelegenheden betreft onder bevel van de BLS; formeel stond hij onder de CGS. De sectie Verbindingen van de GS werd in 1970 vervangen door de afdeling Telecommunicatie en Elektronica, waarvan het hoofd ook de functie van hoofd van (het Wapen van) de Verbindingsdienst vervulde. In 1976 werd deze afdeling opgeheven ten gunste van de afdeling Telecommunicatie van de Defensiestaf. In het kader van de reorganisatie van de krijgsmacht was in 1975 al het Commando Verbindingen Koninklijke Landmacht (CVKL) operationeel gesteld onder de BLS.¹⁸⁴ Het CVKL had als taak het militaire verbindingsnet in Nederland en met het 1Lk in Duitsland in vredes- en oorlogstijd te verzorgen, hetgeen werd uitgevoerd door vier regionale verbindingscompagnieën. Te velde beschikt het 1Lk sinds het begin van de jaren vijftig over de 101 Verbindingsgroep. Er bestonden ook speciale eenheden, zoals het 893 Telefoonbataljon en het 898 Verbindingsbataljon, dat radiografisch berichtenverkeer binnen het Warschaupact afluisterde. In 1988 werd de 102 EOVC-compagnie voor elektronische oorlogvoering paraat gesteld.

Bij de KLu hield de sectie Verbindingen van de Luchtmachtstaf zich tot 1953 bezig met verbindingsaangelegenheden, frequentie- en codebeheer, en het verzorgen van liaison met de KL, KM, PTT en het Code Coördinatie Bureau.¹⁸⁵ Als Verbindingsdienst werd deze bij de uitvoerende staf van de CLS geplaatst.¹⁸⁶ In 1976 werd de afdeling Verbindingen bij de Luchtmachtstaf geplaatst, en werd later tot afdeling Communicatie- en Informatiesysteembeheer omgedoopt. Deze had tot taak het beleid vast te stellen en uit te voeren met betrekking tot het operationele beheer van communicatie- en informatiesystemen (CIS), frequenties en verbindingsveiligheidszaken (inclusief crypto en elektronische oorlogvoering).¹⁸⁷

Als overkoepelend orgaan voor verbindingsaangelegenheden had het CVCS sinds 1952 de Commissie Verbindingen Elektronica Krijgsmacht (COVEK) onder zich, waarin de hoofden van de verbindingsdiensten zitting hadden. In 1955 werd het Krijgsmacht Telefoon- en Telegraafbureau (KTTB) opgericht, die de coördinatie tussen de PTT, NAVO, en de krijgsmachtdelen verzorgde, de COVEK en de hoofden van de verbindingsdiensten van de KM, KL, KLu adviseerde, en als plannend en controlerend orgaan voor interservice en internationale infrastructuurprojecten optrad. Het Krijgsmacht Frequentiebureau, ingesteld in 1963, droeg zorg voor de coördinatie van radiofrequenties tussen civiele en militaire radiodiensten.¹⁸⁸

In 1976 werden het KTTB, het Krijgsmacht Frequentiebureau en het Radio Intelligencebureau ondergebracht in het Krijgsmacht Telecommunicatiebureau (KTCB) van de Defensiestaf.¹⁸⁹ Het KTCB fungeerde als adviesorgaan van de Defensiestaf en andere krijgsmachtonderdelen en als contactorgaan van de PTT voor het aanvragen van verbindingen. Tot zijn taken behoorde onder andere het beheren van frequenties en interservice en telecommunicatie objecten en installaties. In bijzondere omstandigheden zou uit het KTCB het Nationaal Telecommunicatiebureau (NTCB) worden gevormd, en als zodanig was het KTCB verantwoordelijk voor de oorlogsvoorbereiding

---

183. LO 1949, nr. 164. Vredesinstructie Inspecteur van de Verbindingsdienst, G1/7224DG, d.d. 15-10-1964. Zie ook 3.5.

184. D. Veelenturf en J. de Vries (red.), *Het Commando Verbindingen Koninklijke Landmacht*. Voorlichtingsbrochure CVKL (1994).

185. Staatsalmanak 1951, 507.

186. LO 1953, nr. 266.

187. Subtaakbesluit Koninklijke Luchtmacht II, bijlage bij beschikking BDL, d.d. 14-4-1993, nr. 93.022.868/643.

188. Staatsalmanak 1962, 224.

189. Beschikking d.d. 23-11-1976, nr. 375.280/14V; zie ook Organisatiehandboek ministerie van Defensie 1978, hst. 2080.

van het NTCB. In 1981 werd het KTCB opgenomen in de in 1976 gecreëerde afdeling Telecommunicatie van de Defensiestaf, die op haar beurt in 1988 opging in het ressort Communicatie- en Informatiesystemen (CIS), dat in 1992 als ressort Operationele Zaken, Communicatie- en Informatiesystemen doorging. Deze bestond uit drie afdelingen: Operationele Zaken, Communicatie- en Informatiesystemen en Elektronische Oorlogvoering, en Beleidsontwikkeling en Telematica. Hiermee was de integratie van verbindingen, communicatie en informatica op organisatorisch niveau gecompliceerd. Het Interservice Comité Communicatie- en Informatiesystemen trad op als overkoepelend orgaan, en hield zich bezig met de uitvoering van de beveiliging van verbindingen bij het ministerie van Defensie.

De militaire informatie- en veiligheidsdiensten hebben een aanzienlijk belang in verbindingaangelegenheden, in het bijzonder de crypto-analyse en verbindingveiligheid (4.8). Dit blijkt onder meer uit de vertegenwoordiging van het ministerie van Defensie - in het bijzonder van de hoofden van de militaire inlichtingendiensten - in verscheidene overleg- en adviesorganen op interservice en interdepartementaal niveau betreffende verbindingveiligheid. Als de belangrijkste organen op verbinding- en communicatiegebied kunnen de Nationale Verbindingsbeveiligingsraad (formeel onder Buitenlandse Zaken, maar samen opgezet met Defensie) en de Nationale Telecommunicatieraad (onder de Minister-president) beschouwd worden. Uit de laatste werd bijvoorbeeld de Crypto-analyse- en Interceptiecommissie opgericht, die tot taak had om de werkzaamheden te bepalen van de crypto-analytische dienst van de Marine Inlichtingendienst (MARID), die eerst Sectie VI, later het Wiskundig Centrum, en na 1982 het Technisch Informatieverwerkingscentrum genoemd werd. Andere organen op het gebied van verbindingen waren bijvoorbeeld de Nationale Frequentiecommissie, de Nationale Telefoon- en Telegraafcommissie, de Commissie Controle Radio-uitzendingen in Oorlogstijd, de Radio Storingscommissie en het Interservice Comité Elektronische Oorlogvoering, die zich allen met specifieke verbindingzaken bezighielden.

In de verkleinde krijgsmacht van na de Koude Oorlog is er meer aandacht gekomen voor interservice-samenwerking, juist ook op het gebied van de telecommunicatie. Vrijwel de gehele verbindingbehoefte in de nationale sector wordt nu onder verantwoordelijkheid van de Defensie Telematica Organisatie (DTO), een onderdeel van het DICO, afgehandeld. De mannen en vrouwen van de verbindingdienst werken nu intensief samen met personeel van andere wapens en dienstvakken of van andere krijgsmachtdelen.

Het paradepaardje van DTO is ongetwijfeld het Netherlands Armed Forces Integrated Network (NAFIN), een op snelle en veilige glasvezelkabelverbindingen berustend telefoon- en datacommunicatienetwerk.

De opname van 1 Divisie '7 December' in het Duits-Nederlandse legerkorps heeft ertoe geleid dat 101 Verbindingsgroep is opgeheven. Daarvoor in de plaats kwam de Command Support Group (CSG) van 1 (GE/NL) Corps. In de CSG zijn Duitse en Nederlandse verbindingseenheden opgenomen die onder eenhoofdig commando in de telecommunicatiebehoefte van het legerkorps voorzien.

De resultaten van de Defensienota 2000 waren nieuw, maar op ICT-gebied geen verrassing. In de afgelopen tien jaar is het steeds duidelijker geworden dat de huidige ondersteuning van de commandovoering niet meer voldoet. De C2-filosofie van 1991 was de eerste stap op weg naar een verbeterde ondersteuning van de commandovoering. De introductie van de G6/S6-stafsecties in 1993 was een tweede stap. Ondanks de vele goede kwaliteiten, zowel nationaal als internationaal, van het ZODIAC (ZOne Digitaal Automatisch Cryptografisch beveiligd communicatiesysteem), bleek langzaam maar zeker -mede op basis vredesoperaties- dat er ingrijpende wijzigingen binnen dit systeem noodzakelijk waren. ZODIAC was een specifiek voor de bondgenootschappelijke verdedigingstaak ontworpen systeem dat niet meer aan de eisen voldeed. Het was onvoldoende geschikt voor datacommunicatie en was niet in staat operaties over grote afstanden en eventueel in bergachtig gebied te ondersteunen. Als gevolg daarvan werd ZODIAC niet ingezet tijdens vredesoperaties. Zo werd de radio-apparatuur van 1 VN(NL) Verbindingsbataljon UNPROFOR in 1994 snel vervangen door moderne civiele VSAT-

apparatuur van de VN.

De Nederlandse eenheden in Bosnië werden van de modernste satelliet communicatie middelen voorzien. De nauwe samenhang tussen communicatie en informatiesystemen werd in deze periode steeds duidelijker.

Gaandeweg werd bij politiek-militaire besluitvorming het belang van vredesoperaties groter en dat van het 'klassieke' conflict kleiner. Vredesoperaties worden doorgaans onder veel meer politiek toezicht en met grote mediabelangstelling uitgevoerd. Daarmee werd het belang van snelle, actuele en betrouwbare informatie-uitwisseling, zowel in het operatiegebied als naar het achterland, steeds groter. Een eenvoudige fax of telex aansluiting was daar niet langer toereikend voor.

In juni 2000 werd de projectorganisatie TITAAN opgericht. TITAAN staat voor Theatre Independent Tactical Army and Airforce Network

De doelstelling is de commandovoering beter te ondersteunen door informatie sneller beschikbaar te stellen en af te handelen. Om dit te realiseren voert het project TITAAN mobiele lokale netwerken in tot op het niveau van zelfstandige compagnieën en bataljons. Tevens bouwt ze een nieuwe organisatie eromheen die zorgt voor de instandhouding van de netwerken. De netwerken worden onderling gekoppeld, zodat er een militair Wide Area Network (WAN) ontstaat. Dit WAN is te vergelijken met Internet. Binnen het netwerk worden spraak, data en video geïntegreerd afgehandeld.

Het toekomstig operationeel optreden vereist flexibele en geïntegreerde communicatie- en informatiesystemen (CIS). Deze systemen moeten geschikt zijn om grote hoeveelheden spraak- en datacommunicatie te verwerken en het optreden over grote afstanden, in elk terrein, te ondersteunen. Daarvoor is een flexibel systeem vereist voor eenheden vanaf het niveau van zelfstandige compagnie, squadron, bataljon en hoger. Deze flexibiliteit ontstaat door een modulaire opbouw van het systeem en het gebruik van zoveel mogelijk civiele en NAVO standaarden en beproefde technologie. Daarmee is tevens een basis gelegd voor de gewenste interoperabiliteit, tijdens operaties, met huidige en toekomstige militaire en civiele partners.

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(111)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van aanwijzingen, richtlijnen en voorschriften voor de uitvoering van het beleid op het gebied van militaire verbindingen en communicatie bij de krijgsmachtdelen

Periode: 1945-2002

(112)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het registreren van de uitvoering van taken en werkzaamheden op het gebied van militaire verbindingen en communicatie bij de krijgsmachtdelen

Periode: 1945-2002

Opmerking: bv. het toekennen van radiofrequenties en het aanvragen van verbindingen bij de PTT.

(113)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van rapportage over uitgevoerde taken en werkzaamheden op het gebied van militaire verbindingen en communicatie

- Periode:* 1945-2002
- (114)
Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het vaststellen en samenstellen van (deel)rapportages ten behoeve van een geïntegreerd beeld op het gebied van militaire verbindingen en communicatie bij de krijgsmachtdelen
- Periode:* 1945-2002
- (115)
Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van aanwijzingen, richtlijnen en voorschriften voor de uitvoering van het beleid op het gebied van elektronische oorlogvoering bij de krijgsmachtdelen
- Periode:* 1945-2002
- (116)
Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het registreren van de uitvoering van taken en werkzaamheden op het gebied van elektronische oorlogvoering bij de krijgsmachtdelen
- Periode:* 1945-2002
- (117)
Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het voorbereiden van rapportage over uitgevoerde taken en werkzaamheden op het gebied van elektronische oorlogvoering
- Periode:* 1945-2002
- (118)
Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het vaststellen en samenstellen van (deel)rapportages ten behoeve van een geïntegreerd beeld op het gebied van elektronische oorlogvoering bij de krijgsmachtdelen
- Periode:* 1945-2002
- (119)
Actor: Nationale Verbindingsbeveiligingsraad
Handeling: Het ontwikkelen van cryptografische codes
- Periode:* 1960-2002
- Opmerking:* particuliere bedrijven werden ook betrokken in het ontwikkelen van cryptografische codes.
- (120)
Actor: Nationale Verbindingsbeveiligingsraad
Handeling: Het adviseren van de Minister van Defensie op het gebied van militaire verbindingen en communicatie
- Periode:* 1960-2002
- (121)
Actor: Nationale Telecommunicatieraad
Handeling: Het adviseren van de Minister van Defensie op het gebied van militaire verbindingen en communicatie
- Periode:* 1953-2002

Opmerking: deze handeling beslaat eveneens het adviseren aan de Minister door de commissies die sinds 1957 onder toezicht staan van de Nationale Telecommunicatieraad: de Crypto-analyse- en Interceptiecommissie, de Radio-intelligencecommissie, de Crypto-apparatuurcommissie, de Berichtenbeveiligingscommissie, de Commissie voor de Controle van Radio-uitzendingen in Oorlogstijd, de Nationale Frequentiecommissie, de Nationale Telefoon- en Telegraafcommissie, alsmede de opvolgers van deze commissies.

4.7 Inlichtingen en veiligheid

Na het afsluiten en verschijnen van dit RIO verscheen in 1999 het RIO militaire inlichtingendienst (PIVOT-rapport nr. 61). Voor meer informatie inzake dit beleidsterrein wordt verwezen naar laatstgenoemd rapport .

Om zich adequaat op de territoriale verdediging van haar grondgebied en op operaties waar ook ter wereld voor te bereiden heeft de Nederlandse krijgsmacht continue informatie nodig over alle omstandigheden die voor een doelmatige opbouw en inzet van het militaire apparaat van belang kunnen zijn. Dit beslaat een breed spectrum van inlichtingen over activiteiten die de veiligheid en paraatheid de krijgsmacht (kunnen) aantasten - zowel in binnen- als buitenland - en over het potentieel en de strijdkrachten van andere mogendheden. Hiervoor hadden de drie krijgsmachtdelen elk de beschikking over een eigen militaire inlichtingendienst, totdat ze in 1987 werden samengevoegd tot één Militaire Inlichtingendienst (MID).¹⁹⁰

Tot het einde van de jaren tachtig overheerste hierbij het verkrijgen van een zo betrouwbaar mogelijk beeld van de militaire en politieke ontwikkelingen in de landen van het Warschaupact, waarop mede de behoeftebepaling van de krijgsmacht en het strategisch concept van de territoriale verdediging werden afgestemd. De afnemende dreiging van het Oostblok leidde tot een verandering in de taakstelling van de MID, die zich meer ging richten op het vergaren van inlichtingen voor de planning en uitvoering van vredesoperaties.

Het inwinnen van dergelijke informatie heeft zich binnen de krijgsmacht ontwikkeld tot een specialistische discipline, waarbij het anticiperen en inspringen op veranderende situaties en technische ontwikkelingen van essentieel belang zijn. Hiervoor beschikt de MID over een stelsel van gevensverwervende organen, zoals agenten en open bronnen, en worden gegevens verkregen van de verbindingdiensten (zie 4.7), van de civiele zusterdiensten (bv. de Binnenlandse Veiligheidsdienst) en van zusterdiensten van de NAVO.

De aldus verkregen "ruwe" informatie moet eerst verwerkt en geanalyseerd worden alvorens ze op haar waarde kan worden geschat, waarna ze wordt samengevat in rapportages ten behoeve van de militaire leiding, de departementsleiding, de staatssecretaris en de Minister van Defensie. Voor buitenstaanders dient onbekend te blijven hoe en welke informatie is verkregen, terwijl ook voorkomen moet worden dat gevoelige informatie over de eigen krijgsmacht naar buiten wordt gebracht. Hiertoe gelden voor medewerkers bij het ministerie van Defensie en voor instellingen en bedrijven waar gerubriceerde defensie-opdrachten worden uitgevoerd richtlijnen die zijn uitgevaardigd door de Minister van Defensie. Sedert 1992 worden deze richtlijnen gegeven in het kader van de Aanwijzingen voor de beveiliging van staatsgeheimen en vitale onderdelen bij de Rijksdienst.¹⁹¹ Om te voorkomen dat medewerkers bij het ministerie van Defensie gewild of ongewild essentiële informatie verstrekken aan derden wordt de militaire post in bepaalde gevallen gecontroleerd en zo nodig gecensureerd. Ook dient de verbindingveiligheid in acht te

190. De handelingen van de Minister van Defensie of het hoofd MID en taakvoorgangers met betrekking tot de taken van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten worden in dit RIO niet opgenomen. Zij zijn opgesteld in een apart vastgestelde 'Lijst van categorieën te bewaren en te vernietigen archiefbescheiden van de MID en zijn voorgangers' (1998).

191. MP 10-10/3. De richtlijnen liggen in het verlengde van de Wet bescherming staatsgeheimen van 1951 (Stb. 92), en in zoverre ze voor de gehele Rijksoverheid van kracht zijn vallen ze buiten het hier besproken beleidsterrein.

worden genomen, hetgeen in het algemeen de verantwoordelijkheid is van de verbindingdiensten (zie 4.7). Tenslotte vinden er antecedentenonderzoeken en eventueel follow-up onderzoeken plaats voor medewerkers op verantwoordelijke posten, en kunnen de gangen van personen of organisaties worden nagegaan als deze er van worden verdacht activiteiten tegen Defensie te (willen) ondernemen, zowel binnen het ministerie (zogenaamde contra-inlichtingen)¹⁹² als daarbuiten. Na de Tweede Wereldoorlog werden verscheidene militaire en civiele inlichtingen- en veiligheidsdiensten opgericht, maar hun officiële taken werden niet openbaar werden gemaakt, of slechts in vage bewoordingen. Vanaf 1952 werden deze diensten gecontroleerd door de Vaste Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten. Coördinatie tussen de verscheidene inlichtingendiensten vond vanaf 1949 plaats in de Commissie van Coördinatie, die in 1956 werd vervangen door de Coördinator van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Deze trad ook op als coördinator van de militaire inlichtingendiensten, en was tevens hoofd van het in 1957 ingestelde Comité Verenigde Inlichtingendiensten Nederland, dat vanaf 1976 fungeerde als het ambtelijk voorportaal van de in dat jaar ingestelde Ministeriële Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten.

In 1972 werden de taken van de verschillende diensten zoals die eerder waren vastgelegd herzien en bij KB openbaar gemaakt.¹⁹³ In 1987 (Stb. 635) werd deze vervangen door de Wet op de inlichtingen en veiligheidsdiensten.¹⁹⁴ In beide zijn leden van het openbaar ministerie (met tussenkomst van de procureur-generaal) en ambtenaren van de politie (met tussenkomst van hun commandant, korpschef of aangewezen ambtenaar) gehouden mededeling te doen van relevante gegevens aan het hoofd van de betrokken inlichtingendienst, indien nodig na overleg.¹⁹⁵ De hoofden van de inlichtingendiensten zijn bevoegd relevante gegevens op te vragen bij burgerlijke overheidsorganen en -diensten, ambtenaren, of anderen die geacht worden gegevens te kunnen verstrekken. Het hoofd van de militaire inlichtingendienst diende hiervoor overleg te plegen met het hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst.¹⁹⁶

De Wet van 1987, die ook de instelling van de MID vastlegt, bepaalt dat de Minister van Defensie aanwijzingen geeft aan het hoofd van de MID over het verstrekken van persoonsgegevens aan derden, en dat alleen na een machtiging van de minister persoonsgegevens aan andere overheidsorganen mogen worden verstrekt. Omtrent het beheer en de verzamelingen van persoonsgegevens worden regels vastgesteld door de ministers van Defensie en Justitie, die ook het hoofd van de MID machtigen om in bepaalde omschreven gevallen persoonsgegevens te verkrijgen van een houder daarvan.¹⁹⁷ De Minister van Defensie kan tevens ontheffingen verlenen aan een ambtenaar in dienst van de MID om in een land te reizen dan wel te verblijven waarvoor dat niet is toegestaan, daar dit een bijzonder risico inhoudt.¹⁹⁸ Tenslotte is krachtens de Wet van 1987, in navolging van het KB van 1972, het hoofd van de MID door de Minister van Defensie - zo nodig in overleg met de betrokken minister - gemachtigd andere overheidsorganen en -diensten gegevens rechtstreeks ter kennis te

---

192. Zie bv. VS 2-1133 (Veldpostcensuur) en VS 30-15 (Contra-inlichtingen).

193. Regeling van de taak, de organisatie, de werkwijze en de samenwerking van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, KB van 5-8-1972 (Stb. 437). Deze verving het geheime KB van 1949, nr. 51 (laatstelijk gewijzigd bij het geheime KB van 1956, nr. 9).

194. KB van 3-12-1987 (Stb. 635). Deze wet trad in werking op 1 februari 1988, bij KB van 14-1-1988 (Stb. 11).

195. Art. VI, lid 1 en 2, KB 1972; art. 22, KB 1987.

196. Art. IV, lid 4, KB 1972; art. 15, KB 1987. Het gaat hier bijvoorbeeld om antecedentenonderzoeken, zie ook *HTK 1985-1986*, p. 1140. Het hoofd van de BVD wordt hier niet als actor opgenomen.

197. Art. 16 en 17, KB 1987. Zie ook de Privacyregeling MID (Stcrt. 1988, 126). Krachtens art. 24 van de genoemde wet kunnen beide ministers ook ontheffing verlenen ten aanzien van een verplichting tot geheimhouding aan een ambtenaar in dienst van de MID die als getuige of deskundige dient op te treden. Dit komt aan de orde bij een institutioneel onderzoek uitgevoerd bij het ministerie van Justitie.

198. Art. 21, KB 1987.

brengen.¹⁹⁹

De taken die de MID krijgt opgedragen kunnen nader worden bepaald door de Defensie Inlichtingen- en Veiligheidsbehoefte, opgesteld door de Minister van Defensie, en door belangen in bondgenootschappelijk verband.

De organisatie van de militaire inlichtingendiensten is in de jaren na de Tweede Wereldoorlog nog vrij gecompliceerd vanwege de brede opzet en de verscheidenheid aan taken. Van de uitgebreide verzameling inlichtingen- en veiligheidsdiensten bleef een aantal tot eind 1946 werkzaam, maar ook daarna was er nog sprake van een ondoorzichtige taakverdeling en organisatiestructuur, die mede in stand werd gehouden door de geheimhouding die deze diensten nu eenmaal met zich meebrachten.²⁰⁰ Deze situatie vond haar oorsprong in 1942, toen de Nederlandse regering te Londen de oude Centrale Inlichtingendienst opsplijste in een aantal aparte organisaties. Voor het handhaven van de interne veiligheid en het controleren van personen op betrouwbaarheid werd de Politie-Buitendienst opgericht, die onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie van Justitie viel. Het vergaren van inlichtingen werd de taak van het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer (BMVT) en het Bureau Inlichtingen (BI), die beide onder de Minister van Oorlog ressorteerden.

Sectie 3A Inlichtingen en Politieke Veiligheid, Bureau Nationale Veiligheid (BNV), 1945-1946

In september 1944 ging de Politie-Buitendienst voor een deel op in Sectie 3 Politie van het Militair Gezag in Nederland, en daarna opgesplitst in twee secties: Sectie 3A Inlichtingen en Politieke Veiligheid en Sectie 3B Politie. Sectie 3A ging per 29 mei 1945 op in het Bureau Nationale Veiligheid (BNV), samen met andere inlichtingendiensten. Na de opheffing van het Militair Gezag op 4 maart 1946 ressorteerde het BNV onder het Departement voor Algemene Oorlogvoering. Aangezien het BNV fungeerde als de inlichtingen- en veiligheidsdienst van het Militair Gezag valt het buiten het hier behandelde beleidsterrein (zie 4.2.1). Organisatorische en andere problemen leidden tot een versnelde opheffing van het BNV na de oprichting van de Centrale Veiligheidsdienst (CVD) bij vertrouwelijk KB op 9 april 1946, die onder de Minister-President kwam te staan. Op zijn beurt werd de CVD bij vertrouwelijk KB van 8 augustus 1949 vervangen door de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD), die bij het de ministerie van Binnenlandse Zaken werd ondergebracht. De organisatie en handelingen van de CVD en BVD zullen hier verder niet worden beschreven.

Bureau Inlichtingen (BI), GS IIIA-C, 1945-1949

Net als het BNV had het BI een aantal bureaus in het buitenland, die na de opheffing van het BI bij KB op 16 februari 1946 opgingen in de tegelijkertijd opgerichte Buitenlandse Inlichtingendienst.²⁰¹ Het Afwikkelingsbureau BI werd op 13 mei 1946 opgenomen in de Generale Staf als sectie GS IIIC. De sectie GS III bestond toen uit twee secties: sectie GS IIIA (Buitenland), die belast was met het inwinnen en verwerken van gegevens uit open bronnen omtrent bepaalde vreemde legers, en sectie GS IIIB (Binnenland), die belast was met het rapporteren over en voorkomen van alle tegen de landmacht gerichte activiteiten, zowel binnen als buiten de kazerne. De laatste was onderverdeeld in bureaus die zich bezig hielden met het instandhouden van een intern militair inlichtingennet, het onderzoeken van veiligheidsincidenten en het opspo-

199. Art. IV, lid 3, sub 3, KB 1972; art. 12, KB 1987. Zie ook D. Engelen, *Inlichtingendienst buitenland. Een institutioneel onderzoek naar de Buitenlandse Inlichtingendienst/Inlichtingendienst Buitenland (1946-1996)*. PIVOT-rapport nr. 30 (’s-Gravenhage, 1996), 34-39, 58-59 (handeling 12-14), en *HTK 1985-1986*, p. 945 en 1140 over de samenwerking tussen de militaire inlichtingendiensten en andere inlichtingen- en veiligheidsdiensten.

200. Voor de geschiedenis en organisatie van deze diensten, zie F. A. C. Kluiters, *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, vol. 1 en supplement (’s-Gravenhage 1993, 1995).

201. Zie *Inlichtingendienst buitenland* (PIVOT-rapport nr. 30).

ren van politieke delinquenten werkzaam bij het ministerie van Oorlog. In maart 1946 werd GS IIIB versterkt met personeel van de afdeling Militaire Security van het BNV. Sectie GS IIIC (het oude Afwikkelingsbureau BI) behoorde formeel niet tot afdeling GS III, en daar haar primaire taak om inlichtingen in het buitenland te vergaren door middel van agenten het terrein van de Buitenlandse Inlichtingendienst was, concentreerde GS IIIC zich op het opzetten van ‘stay-behind’ organisatie in het geval dat Nederland weer zou worden bezet. Deze taak viel strikt gezien buiten die van de militaire inlichtingendiensten. Toen op 15 maart 1948 GS IIIC opging in de nieuw opgerichte Sectie G 7 (in 1949 omgedoopt tot Sectie Algemene Zaken) kwam deze onder de verantwoordelijkheid van de Minister-President te staan.

Marine Inlichtingendienst (MARID), Militaire Inlichtingendienst (MID)/Landmacht Inlichtingendienst (LAMID), Luchtmacht Inlichtingendienst (LUID), 1945-1987

Het verwerven van militaire inlichtingen, een van de hoofdtaken van het BMVT, werd binnen deze organisatie uitgevoerd door de Marine Inlichtingendienst (voor enige tijd ook Militaire Inlichtingendienst genoemd), die ook na de opheffing van het BMVT op 1 september 1944 in afgeslankte vorm bleef bestaan. Op 27 november 1945 stelde de Minister van Marine een bureau Inlichtingen in, dat in 1946 Marine Intelligentie Dienst werd genoemd, en in 1947 Marine Inlichtingendienst (MARID). De laatste werd bij vertrouwelijk KB van 8 augustus 1949 officieel opgericht.

Toen bij de Landmacht GS IIIC gedeeltelijk opging in de nieuw opgerichte Sectie G 7 werd bij het KB van 15 maart 1948 ook besloten om GS IIIA, B en het restant van C samen te voegen tot de sectie G3 Inlichtingen, die na de invoering van de Amerikaanse legerorganisatievorm per 1 juli 1949 sectie G2 werd genoemd. In het KB van 8 augustus 1949 werd tenslotte de Militaire Inlichtingendienst (MID) opgericht, ressorterend onder de Minister van Oorlog. De informatie die door de MID vergaard was werd door de sectie G2 (de latere afdeling Inlichtingen en Veiligheid van de Landmachtstaf) omgewerkt tot bruikbare inlichtingenrapporten ten behoeve van de land- en luchtmacht. Bij vertrouwelijk KB van 25 augustus 1951 werd de Luchtmacht Inlichtingendienst (LUID) opgericht, die met sectie L2 (de latere afdeling Inlichtingen en Veiligheid van de Luchtmachtstaf) deze taken voor de KLu ging uitvoeren. Omdat de diensten van de KM en KLu ook militaire inlichtingendiensten waren, werd in het KB van 5 augustus 1972 besloten de naam MID te wijzigen in Landmacht Inlichtingendienst (LAMID).

Vanaf begin jaren vijftig tot 1987 hadden de drie krijgsmachtdelen ieder een eigen inlichtingendienst die tevens veiligheidszaken uitvoerde: de MARID voor de KM, de MID (sinds 1972 LAMID) voor de KL, en de LUID voor de KLu. Hun officiële taakomschrijving werd per krijgsmachtdeel vrijwel uniform geformuleerd als het inwinnen van gegevens welke nodig zijn voor:

- 1) een juiste opbouw en een doeltreffend gebruik van het betreffende krijgsmachtdeel;
- 2) de bescherming van militaire geheimen van het betreffende krijgsmachtdeel;
- 3) het uitvoeren van de bewaking tegen daden van sabotage aan militaire objecten van het betreffende krijgsmachtdeel;
- 4) het treffen van maatregelen tegen diefstal van materieel, wapenen en munitie welke bestemd zijn voor gebruik bij het betreffende krijgsmachtdeel;
- 5) het tijdig onderkennen van ondermijnende politieke propaganda onder het personeel van het betreffende krijgsmachtdeel;

Voor de (LA)MID kwam hier nog bij het inwinnen van gegevens welke nodig zijn voor:

- 6) de mobilisatie en concentratie van strijdkrachten en de voorbereiding daarvan;
- 7) het uitoefenen van het militair gezag en het handhaven van orde en rust in geval de Staat van Oorlog of de Staat van Beleg is ingetreden.²⁰²

---

202. Vertrouwelijk KB van 8-8-1949 (MARID, MID), en van 25-8-1951 (LUID), zie Kluiters, *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, 165, 225, 237. In artikel IV, lid 2, van het KB van 5-8-1972 (Stb. 437) worden deze punten min of meer samengevat, en wordt bij punt 1 gerefereerd aan gegevens omtrent het potentieel en de strijdkrachten van andere mogendheden.

De hoofden van de drie diensten waren direct verantwoording schuldig aan de Minister van Defensie, en waren ieder tevens hoofd van de afdeling Inlichtingen en Veiligheid (soms anders genoemd) van de staf van het betreffende krijgsmachtdeel. Formeel won een dienst de gegevens in die door de afdeling werden verwerkt, maar in de praktijk vielen hun werkzaamheden grotendeels samen.

De indeling van de drie diensten verschilde nogal, en er werden veelvuldig kleine of grote wijzigingen aangebracht. Over het algemeen had iedere dienst een sectie Inlichtingen, een sectie Veiligheid, en een sectie Liaison.

- Inlichtingen worden ingewonnen over het potentieel en de strijdkrachten van mogelijke vijanden, en wetenschappelijke, strategische, tactische, politieke en economische alsmede geografische, topografische en klimatologische informatie zover van belang voor het betreffende krijgsmachtdeel. Voor de interpretatie en analyse van informatie is speciaal opgeleid personeel nodig dat zich bijvoorbeeld bezig houdt met debriefen en vertalen, onderzoek naar documenten en luchtfoto's, en terrein- en slagorde-analyse; deze kunnen zich ook in legereenheden te velde bevinden.

- Veiligheid behelst het nemen van preventieve veiligheidsmaatregelen ter bescherming van inlichtingen tegen spionage, sabotage, infiltratie en propaganda, het onderkennen van bovenstaande activiteiten, bijvoorbeeld door het uitvoeren van antecedentenonderzoeken of het onderzoeken van verdachte medewerkers (contra-inlichtingen) en andere personen. Hier valt ook het voorbereiden van bezoeken van militaire hoogwaardigheidsbekleders onder,²⁰³ en soms ook documentatie, archiefbeheer en werkzaamheden in verband met het voorbereiden van militaire censuur in oorlogstijd.

- Liaison is voornamelijk het contact houden met en instrueren van militaire attachés geaccrediteerd in het buitenland en het contact houden met buitenlandse militaire attachés geaccrediteerd in Nederland.²⁰⁴ Onder Liaison valt ook het houden van contact met buitenlandse (voornamelijk bondgenootschappelijke) zusterdiensten.

Sectie Inlichtingen Defensiestaf (SIDS), afdeling Inlichtingen en Veiligheid Defensiestaf (AIVD), Militaire Inlichtingen Dienst (MID), 1987-1993.

Met de invoering van de matrixorganisatie bij het ministerie van Defensie in 1976 kreeg de Chef Defensiestaf de beschikking over een eigen sectie Inlichtingen Defensiestaf (SIDS), die aan de hand van de inlichtingenrapporten van de afdelingen Inlichtingen en Veiligheid van de drie krijgsmachtdelen een geïntegreerd vijandelijk inlichtingenbeeld samenstelde. De SIDS onderhield ook contacten met militaire attachés in het buitenland, maar begaf zich vooralsnog niet op het terrein van veiligheidszaken. Het hoofd van de SIDS was ook voorzitter van het Interservice Comité Inlichtingen - voorheen het Interservicé Comité II - die vooral coördinerend optrad tussen de Defensiestaf en de krijgsmachtdelen op inlichtingengebied. In 1983 werd de SIDS vervangen door de afdeling Inlichtingen en Veiligheid Defensiestaf (AIVD), waarna het Interservice Comité Inlichtingen werd omgedoopt tot het Interservice Comité Inlichtingen en Veiligheid. Vanwege de politieke wens om ook de drie militaire inlichtingendiensten te overkoepelen werd in 1985 de Projectgroep Onderzoek Structuur Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten Defensie (POSID) in het leven geroepen.

Op 1 januari 1987 werd de AIVD opgeheven en zag de Militaire Inlichtingendienst (MID) "nieuwe stijl" officieel het licht. Deze kreeg tot taak de inlichtingenbehoeften zoals die werden

---

203. Zie ook *Handelen met de sterke arm II* (PIVOT-rapport nr. 31), 27, noot 36. Bij deze taak is ook de Verkeersadviseur van het ministerie van Buitenlandse Zaken betrokken, vgl. *Gedane buitenlandse zaken* (PIVOT-rapport).

204. Voor regelingen omtrent bezoeken uit het buitenland en de taken van en bepalingen aangaande militaire attachés, zie bijvoorbeeld de beschikkingen van de Minister van Defensie nr. 221.701, d.d. 25-8-1956 (LuO 56637, 85/11); nr. 039.664/019.151, d.d. 13-8-1981; nr. S87/142/3197, d.d. 20-10-1987; nr. DIS/92/071/546, d.d. 1-2-1992. Zie ook de *Guide for defence and service attaché accredited to the Netherlands and other representatives of foreign armed forces in the Netherlands*, Kabinet van het ministerie van Oorlog, d.d. 5-3-1959, nr. 243.011.

geformuleerd door de bevelhebbers, departementale leiding, de staatssecretaris en de minister uit te voeren, inlichtingen en contra-inlichtingen te analyseren en produceren ten bate van de lange-termijnplanning en eventuele crisisbeheersing, veiligheidsonderzoeken (bij de overheid en in de particuliere sector) met betrekking tot personeel en gevoelige informatie uit te voeren, maatregelen te nemen om activiteiten die de krijgsmacht konden schaden tegen te gaan, en defensie attachés te instrueren. De namen MARID, LAMID en LUID werden in het kader van de reorganisatie veranderd in MID/KM, MID/KL en MID/KLu, die nu fungeerden als afdelingen van de MID bij de krijgsmachtdelen.

HANDELINGEN:

(122)

Actor: de vakminister

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van machtigingen, aanwijzingen, richtlijnen en voorschriften voor de uitvoering van het beleid op het gebied van militaire inlichtingen en veiligheid bij de krijgsmachtdelen, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1972-1993

Bron: art. IV, lid 3, sub 3, KB 1972 (Stb. 437); art. 12 (vakminister), 16 (lid 3), 17 (Minister van Justitie), Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 1987 (Stb. 635).

(123)

Actor: de coördinator van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten

Handeling: Het nemen van maatregelen inzake het coördineren van de militaire inlichtingen- en veiligheidsdiensten

Periode: 1956-1987

Bron: beschikking d.d. 13-2-1956

(124)

Actor: burgerlijk rijksoverheidorgaan, overheidsdienst of ambtenaar

Handeling: Het al dan niet op verzoek verstrekken van gegevens die relevant zijn voor taken en werkzaamheden op het gebied van militaire inlichtingen en veiligheid aan de Minister van Defensie (hoofd militaire inlichtingendienst)

Periode: 1945-1993

Bron: art. IV, lid 4 en art. VI, lid en 2, KB 1972 (Stb. 437); art. 15 en 22, Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 1987 (Stb. 635)

(125)

Actor: Minister van Buitenlandse Zaken (Verkeersadviseur)

Handeling: Het voorbereiden van bezoeken van buitenlandse militaire hoogwaardigheidsbekleders, missies, schepen en vliegtuigen aan Nederland en vice versa, in overleg met de Minister van Defensie (hoofd militaire inlichtingendienst)

Periode: 1945-1993

Opmerking: zie ook handeling 106.

4.8 Bedrijfsveiligheid en schadevergoeding

Onder bedrijfsveiligheid wordt verstaan: het geheel van regelingen, handelingen, maatregelen, methoden dan wel systemen die ten doel hebben eventuele schadelijke of nadelige gevolgen van gebeurtenissen die letsel dan wel schade met zich brengen of kunnen brengen, te

voorkomen en te bestrijden.²⁰⁵ Dit refereert voornamelijk aan het voorkomen van schade en ongevallen voor burger- en militair personeel tijdens dagelijkse alsmede militair-operationele handelingen. Tot 1985 waren de Veiligheidswet van 1934 (Stb. 352) en de daarop gebaseerde veiligheidsbesluiten formeel niet van toepassing op arbeid in militaire dienst, maar deze reglementen dienden wel als uitgangspunt daarvoor. In 1959 bepaalde de Minister van Defensie dat de wettelijk vastgelegde veiligheidsbesluiten aangaande de civiele werkomgeving gebaseerd op de Veiligheidswet van 1934 grotendeels ook van toepassing waren op militaire werkplaatsten.²⁰⁶ Aan de hand hiervan werd het voorschrift Algemene bedrijfsveiligheid opgesteld.²⁰⁷ In 1985 stelden de ministers van Sociale Zaken, Defensie en Binnenlandse Zaken het Arbeidsomstandighedenbesluit Defensie op, omdat toepassing van de artikelen van de Arbeidsomstandighedenwet (Arbowet) van 1980 (Stb. 664) de belemmering van de taakuitvoering van de krijgsmacht tot gevolg zou hebben.²⁰⁸ De Arbowet blijft hierin wel het uitgangspunt, maar bepaalde artikelen ervan zijn niet van toepassing op defensiepersoneel als dit haar operationele taakuitvoering belemmert, zoals tijdens, direct voor en na oefeningen, op oorlogsvaartuigen, militaire luchtvaartuigen en bemande wapensystemen, bij eenheden met gereedstelling, en tijdens het verlenen van militaire bijstand. De Minister van Defensie, al dan niet in overleg met de ministers van Sociale Zaken en Binnenlandse Zaken, stelt nadere regels vast aangaande de uitvoering van het Arbobesluit Defensie.²⁰⁹

Bij de afdelingen Bedrijfsveiligheid van de krijgsmachtdelen wordt de preventieve bedrijfsveiligheidszorg nu gebaseerd op de Arbowet. Hiervoor worden regels en procedures op het gebied van bijvoorbeeld het melden van ongevallen, incidenten en onveilige situaties ingevoerd, voorlichting gegeven en controles uitgevoerd. Dit geldt ook voor de zorg voor milieuhygiëne, waar de Arbowetgeving nauw bij betrokken is, en al in de jaren zeventig als een belangrijk onderdeel van bedrijfsveiligheid werd beschouwd. Het arbeidsproces moet veiliger en schoner verlopen en verontreiniging en hinder ten aanzien van zowel het eigen personeel als van derden worden beperkt. Coördinatie vindt plaats door het directoraat Gebouwen, Werken en Terreinen.²¹⁰ Milieuhygiëne en verkeersveiligheid worden sinds begin jaren negentig samen met arbeidsomstandigheden opgenomen in één ARBO-Milieujaarverslag.

De uitvoeringsbesluiten en -rapporten die vallen onder de uitvoering van de Arbowet en het Arbobesluit Defensie of voorafgaande wet- en regelgeving worden hier verder niet besproken, tenzij het specifiek gaat om arbeidsomstandigheden en -veiligheid tijdens de operationele taakuitvoering van defensiepersoneel. Het betreft hier voornamelijk wet- en regelgeving met betrekking tot ernstige schade en ongevallen onder operationele omstandigheden. In dergelijke gevallen wordt onderzoek verricht naar de oorzaak en worden eventueel aanbevelingen

---

205. 1VVKM 15.2, 1100.

206. Beschikking Minister van Defensie nr. 206.280x, d.d. 19-5-1959. Voor het verlenen van vergunningen om af te wijken van regels ten aanzien van arbeids- en rusttijden in broodbakkerijen voor het leger in het kader van de Arbeidswet 1919, zie M. Schaap en A. Spijksma, *Ter bevordering van menswaardige arbeid. Rapport institutioneel onderzoek op het beleidsterrein arbeidsomstandigheden*. PIVOT-rapport nr. 24 ('s-Gravenhage, 1993), 213 (handeling 692).

207. VS 8-251. Deze werd in 1992 vervangen door MP 20-10.

208. Arbeidsomstandighedenbesluit Defensie, 28-3-1985 (Stb. 211); inwerkingtreding 18-3-1985 (Stb. 212); gewijzigd 21-12-1987 (Stb. 604); 25-10-1990 (Stb. 542); 4-2-1992 (Stb. 90); 25-8-1993 (Stb. 501), hst. 4, art. 2. Voor het opstellen van het Arbeidsomstandighedenbesluit Defensie, zie *Ter bevordering van menswaardige arbeid* (PIVOT-rapport nr. 24), 33 (handeling 23).

209. *Ter bevordering van menswaardige arbeid* (PIVOT-rapport nr. 24), 33-34 (handelingen 24-26). Zie *Geef acht* (PIVOT-rapport nr. 25), 114 en 121 (handeling 130) voor het opstellen van richtlijnen betreffende de bedrijfsgezondheidszorg in het kader van het Arbobesluit Defensie, en 68-9 en 182-3 voor de Bijzondere Commissies, die betrokken waren bij het vaststellen van het Arbo-jaarverslag.

210. Voor DGW&T, zie ook *Het Rijk onder dak* (PIVOT-rapport nr. 45).

gegeven over toekomstige preventieve maatregelen. De procedures die in voorkomend geval gevolgd moeten worden zijn voor de KM vastgelegd in de Marinescheepsongevallenwet van 1928, die in 1935 (zie Stb. 531) ingrijpend werd veranderd.

In deze wet wordt bepaald dat bij rampen en ongevallen overkomen aan Nederlandse oorlogsvaartuigen een voorlopig onderzoek naar de oorzaak dient te worden uitgevoerd door of namens de CZMNED, zo nodig gevolgd door een onderzoek door de Nederlandse Marineraad, waarvan de leden worden benoemd door de Minister van Defensie.²¹¹ De CZMNED of de Marineraad informeert de Minister over de oorzaak van het ongeval en de te nemen preventieve maatregelen. Het ging hierbij om veiligheidsaangelegenheden, niet om de eventuele schuldvraag.

Bij onderzoek naar een ongeval met een vliegtuig van de KM wordt een soortgelijke procedure gevolgd.²¹² Een permanente commissie van onderzoek informeert samen met een commissie van advies de BDZ, en informeert ook de afdeling Claims van de directie Juridische Zaken van het ministerie van Defensie als derden bij het ongeval betrokken zijn. Nadat een eindbeslissing is vastgesteld worden de relevante stukken overlegd aan de Raad van Advies inzake Luchtvaartongevallen bij Defensie.²¹³ Bij een bijna botsing (*airmiss*) worden de Minister van Defensie en BDL geïnformeerd als er een ander militair vliegtuig dan dat van de KM bij betrokken is, en de Rijksluchtvaartdienst als er een vliegtuig van de burgerluchtvaart bij betrokken is.²¹⁴

Bij ongevallen waarbij de KLu is betrokken bestaat ook een in de loop der tijd veranderde procedure voor het melden en onderzoeken van ongevallen, die in het verlengde liggen van besluiten van de NAVO op dit gebied. Bij lichte ongevallen wordt er geen onderzoek ingesteld, anders stelt de commandant van de vliegbasis waar het ongeval had plaatsgevonden of de CLS een commissie van onderzoek in.²¹⁵ Sinds 1987 is er een Raad van Advies inzake Luchtvaartongevallen bij Defensie.

De operationele taakuitvoering van defensiepersoneel beslaat ook het handelen onder oorlogsomstandigheden, waarbij ook aandacht wordt besteed aan bescherming tegen nucleaire, biologische en chemische wapens. Hierover werd van 1953-1967 overleg gepleegd in het Comité Bescherming Strijdkrachten tegen ABC Gevaren (ABC Comité), later in de NBC-Commissies en het Interservice Comité NBC-verdediging, die zich echter voornamelijk bezig hielden met tactische aangelegenheden zoals een beoordeling van de dreiging en het gebruik van NBC-strijdmiddelen (zie 3.4).

De preventieve maatregelen die getroffen werden om ongevallen van en schade aan defensiepersoneel zoveel mogelijk te voorkomen betroffen ook ongevallen van en schade aan derden. In bepaalde omstandigheden was het aanbrengen van schade aan cultuurgrond onvermijdelijk, zoals bij grootschalige oefeningen buiten oefenterreinen. Voor het betreden van particuliere terreinen dient toestemming verkregen te worden van de betrokken waterstaats- en gemeente-autoriteiten en grondeigenaren. De aanvragen hiertoe worden behandeld door de afdeling Claims, die een schadecommissaris aanwijst die het terrein verkent en de commandant adviseert over wat wel en niet kan (zie 4.5), en die ook betrokken is bij het regelen van schadeclaims met getroffenen. Na de instelling van schadecommissarissen in 1952

---

211. Nadere bepalingen worden gesteld in 1 VVKM 1, bijlage 6. Voor het verrichten van onderzoek kan een aparte commissie worden ingesteld, zoals in 1986 de Commissie Oorzaak Brand Walrus.

212. 1VVKM 15.2 (Vliegveiligheid); zie ook CZ 2001 (Commissie van deskundigen inzake vliegtuigongevallen) en CZ 1239 (Commissie van onderzoek terzake van ongevallen overkomen aan militairen der zeemacht).

213. Ingesteld bij beschikking door de Minister van Defensie, CWO 87/031/87009786, d.d. 11-11-1987.

214. Voor de betrokkenheid van de burgerluchtvaart, zie *Luchtvaart gebonden* (PIVOT-rapport nr. 16), 55-56, 105 (handeling 235).

215. Zie LaO 54019 (23.1/2) en Luchtmachtcirculaire 025-90 (23.39/13a). Zie ook P. J. E. Janssens, De vliegveiligheidsdienst bij de Koninklijke Luchtmacht, *MS 126* (10) (1957) 458-464.

ressorteerden zij eerst onder de Minister van Oorlog, en na 1960 onder de afdeling Civielrecht en Vorderingen (later afdeling Claims) van het directoraat Juridische Zaken.²¹⁶

Bij andere ernstige ongevallen of schade veroorzaakt door personeel van de krijgsmacht, tijdens oefeningen, verkeershandeling of op een andere wijze, dient dit gemeld te worden bij de Koninklijke Marechaussee, die zo nodig proces-verbaal opmaken; de schadebehandelaar of de schadecommissaris krijgsmacht kan zo nodig om een aanvullend onderzoek verzoeken.²¹⁷

Eventuele schadeclaims van derden worden afgehandeld door de afdeling Claims. Schade in de zin van verontreiniging en (geluids)hinder valt onder milieuzaken, en worden hier niet besproken.²¹⁸ Een aparte regeling is de op een NAVO-verdrag gebaseerde Wet tot vergoeding van door NAVO-motorrijtuigen veroorzaakte schade uit 1968 (Stb. 731), waarin wordt bepaald dat NAVO-motorrijtuigen buiten de Wet aansprakelijksverzekering motorrijtuigen vallen, en waarop aparte regelen van toepassing zijn in geval de eigenaar, houder of bestuurder daarvan schade veroorzaakt.

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(126)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van aanwijzingen, richtlijnen en voorschriften voor de uitvoering van het beleid op het gebied van operationele militaire bedrijfsveiligheid bij de krijgsmachtdelen

Periode: 1945-2002

(127)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het registreren van de uitvoering van taken en werkzaamheden op het gebied van operationele militaire bedrijfsveiligheid bij de krijgsmachtdelen

Periode: 1945-2002

(128)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden van rapportage over uitgevoerde taken en werkzaamheden op het gebied van operationele militaire bedrijfsveiligheid

Periode: 1945-2002

(129)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het vaststellen en samenstellen van (deel)rapportages ten behoeve van een geïntegreerd beeld op het gebied van operationele militaire bedrijfsveiligheid bij de krijgsmachtdelen

Periode: 1945-2002

216. LO 1952, nr. 289; LaO 57154 en 60114. Bij oefeningen kon de schadecommissaris aanwijzingen geven ter voorkoming van schade aan de leider van de oefening, zie 4.5.

217. MP 11-70, hoofdstuk 200 (Regeling melding verkeers- en oefenschade defensie). Bij betrokkenheid van NAVO personeel wordt de procedure gevolgd zoals neergelegd in verscheidene STANAGs; onderzoeken konden worden verricht door een Combined Board of Inquiry, een National Inquiry, of door Independent National Inquiries.

218. Voor de verkeersregelen ter beperking van militair vervoer van gevaarlijke stoffen, geluidshinder door militaire vliegtuigen, en de zie 4.6.

(130)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving ter bepaling van de te doorlopen procedures en reglementen in geval van schade of ongevallen waarbij de krijgsmacht is betrokken, zo nodig in overleg met de vakminister

Periode: 1945-2002

Product: bv. de Marinescheepsongevallenwet; Wet tot vergoeding van door NAVO-motorrijtuigen veroorzaakte schade

(131)

Actor: de vakminister

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving ter bepaling van de te doorlopen procedures en reglementen in geval van schade of ongevallen waarbij de krijgsmacht is betrokken, in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1945-2002

Opmerking: het betreft hier de ministers van Justitie en van Buitenlandse Zaken wat betreft de Wet tot vergoeding van door NAVO-motorrijtuigen veroorzaakte schade.

(132)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het verslagleggen over schade of ongevallen van beperkte aard waarbij de krijgsmacht is betrokken en waarbij geen onderzoek is ingesteld door hogere commissies of raden zoals bepaald in de voorschriften

Periode: 1945-2002

(133)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het verslagleggen over schade of ongevallen van ernstige aard waarbij de krijgsmacht is betrokken en waarbij een onderzoek is ingesteld door hogere commissies of raden zoals bepaald in de voorschriften

Periode: 1945-2002

Opmerking: bijvoorbeeld onderzoeken uitgevoerd door de Nederlandse Marineraad en de Raad van Advies inzake Luchtvaartongevallen bij Defensie.

4.9 De territoriale verdediging van de Nederlandse Antillen

Na de Tweede Wereldoorlog trokken de Amerikaanse troepen die in Suriname en de Nederlandse Antillen gelegerd waren ter versterking van de geallieerde verdediging van dat gebied zich terug. In 1947 werd ook het Algemeen Militair Commando van de Nederlandse Antillen opgeheven. Kleine contingenten van de KM en KL (de Landmacht Nederlandse Antillen) bleven op de eilanden achter, met de voornaamste bases op Curaçao en Aruba.

Volgens de Landsregeling van de Nederlandse Antillen en daarop volgende wetgeving heeft de Gouverneur het opperbevel over de aan hem ter beschikking gestelde krijgsmacht, maar blijft daarin wel ondergeschikt aan de Kroon, wat inhoudt dat hij onder de Minister van Overzeese Rijksdelen stond, bij wie de militaire aanwezigheid in de West op de begroting stond.²¹⁹ In 1951 werd dit wat de Nederlandse Antillen betreft overgedragen aan de Minister van Marine, werd de

---

219. De Gouverneur van de Nederlandse Antillen of Aruba wordt niet als actor opgenomen in dit PIVOT-onderzoek, aangezien de Nederlandse Antillen en Aruba hiervoor hun eigen archiefwet hebben, zie I. Broos, *Eenheid in verscheidenheid. Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van staatkundige verhoudingen en samenwerking tussen de landen van het Koninkrijk der Nederlanden*. PIVOT-rapport nr. 29 ('s-Gravenhage, 1996), 11.

Landmacht Nederlandse Antillen opgeheven en werd de territoriale verdediging van de Nederlandse Antillen overgedragen aan het Korps Mariniers. Deze beslissing was mede ingegeven door de noodzakelijke opbouw van de KL in Nederland en de uitzending van troepen naar Korea.²²⁰ De defensiegrondslagen voor de verdediging van de Nederlandse Antillen werden op voorstel van het CVCS door de Minister van Oorlog/Marine vastgesteld, en daarmee de taak van de krijgsmacht in de Nederlandse Antillen. De Gouverneur van de Nederlandse Antillen zorgde dat deze taak juist werd uitgevoerd, en legde eventuele voorstellen tot wijziging van de taak of de defensiegrondslagen aan de minister voor.

Adviezen over de verdediging van de West werden verder gedaan door de Nederlandse Gezamenlijke Staf Missie en de Interdepartementale Commissie voor de Verdediging van de Nederlandse Antillen en Suriname.²²¹ In de Defensienota van 1951 wordt gesproken over een Caraïbisch Verdedigingsplan, waarover werd onderhandeld met de Verenigde Staten.²²²

In het Statuut van het Koninkrijk van 1954 werd bepaald dat Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen voortaan autonome landen binnen het Koninkrijk der Nederlanden vormen, maar aangelegenheden betreffende de in- en uitwendige veiligheid en buitenlandse betrekkingen aan het Koninkrijk voorbehouden blijven.²²³ De Gouverneur kon alleen ter handhaving van de inwendige veiligheid en de openbare orde delen der krijgsmacht ter beschikking stellen van de Regering van de Nederlandse Antillen. In 1969 werd besloten dat hiervoor de instemming van de Raad van Ministers van het Koninkrijk (de Ministerraad) noodzakelijk was, of in door hen te bepalen gevallen de Minister van Defensie. Dit gold ook voor verstoringen door stakingen, maar niet bij rampen, ongevallen en storingen in het verkeer en verbindingen waarbij de inwendige veiligheid of de openbare orde niet bij was betrokken; in deze gevallen was de Gouverneur bevoegd zelfstandig opdracht te geven om militaire bijstand te verlenen.²²⁴

Krachtens het Statuut werden tevens artikelen 164 (lid 2) en 165 t/m 169 van de Landsregeling van de Nederlandse Antillen samengevoegd tot een aparte Defensiewet voor de Nederlandse Antillen, die de verhouding tussen de Nederlandse Antillen en het Koninkrijk op defensiegebied bepaalde. Zo bleef bijvoorbeeld het afkondigen van de Staat van Oorlog of Staat van Beleg voorbehouden aan de Kroon, en waren Rijkswetten aangaande de rechtspositie van militairen bindend voor het gehele Koninkrijk. De Defensiewet werd in 1955 (Stb. 138) in overeenstemming gebracht met de nieuwe rechtsorde, en daarna enige malen gewijzigd.²²⁵

In 1954 droeg de Minister van Marine zijn zaken aangaande militaire aangelegenheden in de Antillen op aan de CMS. Deze werd de rechtstreekse bevelhebber van de hoogste militaire autoriteit ter plaatse, de Commandant der Zeemacht in de Antillen (sinds 1986 Commandant der Zeemacht in het Caraïbisch gebied), die aan de CMS/BDZ directe verantwoording schuldig was

---

220. Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 63-65. In het Korps Mariniers werd een Antilliaanse militie opgenomen, zie *Defensienota 1964*, 12.

221. Zie A. L. M. van Putten, *Inventaris van de archieven van de troepenmacht in Suriname, 1900-1975*, Algemeen Rijksarchief, □s-Gravenhage, V 715.22.

222. *HTK 1950-1951*, 1900 VIII A, nr. 10, p. 10.

223. KB van 28-10-1954 (Stb. 403). Zie ook de KBs van 29-3-1955 (Stb. 137 en 138) voor de aanpassing van het Reglement voor de Gouverneur van de Nederlandse Antillen en de Defensiewet voor de Nederlandse Antillen, beide opgesteld door de Minister van Overzeese Rijksdelen.

224. KB van 26-11-1969, nr. 2, vgl. KB van 26-11-1977, nr. 62; beide werden vervangen door het KB van 3-7-1987, nr. 97 (Stcrt. 155). De toelichting van het laatste KB (opgesteld door de ministers van Defensie en voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken) stelt dat in de praktijk het verzoek tot bijstand wordt ingediend door de Minister-President van de Regering van het betreffende Rijksdeel. Voor de rol van de (Rijks)ministerraad, zie *Eenheid in verscheidenheid* (PIVOT-rapport nr. 29), 13-14.

225. De uitvoeringsbepalingen van de artikelen die betrekking hebben op dienstplichtigen worden in het desbetreffende RIO besproken.

voor de uitvoering van zijn taken.

Deze taken behelzen:

- 1) het voeren van het bevel over de zeemacht in het Caraïbisch gebied en het vaststellen van normen m.b.t. haar operationele gereedheid met inachtneming van aanwijzingen en richtlijnen van de CMS/BDZ;
- 2) het paraat houden en inzetten van de aan hem toegewezen operationele eenheden en de Antilliaanse militie(s) overeenkomstig verstrekte richtlijnen;
- 3) het op verzoek van de Gouverneur verlenen van militaire bijstand;
- 4) het informeren van de Gouverneur van de Nederlandse Antillen (en na 1986 ook van de Gouverneur van Aruba) over de militaire situatie in zijn bevelsgebied en de voorgenomen bewegingen van de eenheden onder zijn bevel; 5) het verzorgen van de terugkoppeling naar het hogere beleidsniveau, ook in de vorm van veranderingsvoorstellen.²²⁶

In de jaren zestig gaven de internationaal-politieke ontwikkelingen in de Zuid-Amerikaanse regio voor de NAVO geen aanleiding om de territoriale verdediging van Suriname een hoge prioriteit toe te bedelen. Anders lag dit met de beveiliging van de Nederlandse Antillen, waarvan het strategisch belang werd onderstreept door de Cuba-crisis in 1962, terwijl ook een belangrijke olie-industrie op Curaçao een duidelijke aanwezigheid van de KM in dat gebied noodzakelijk maakte.²²⁷ In 1981 werd de KM in de Antillen versterkt door het 366 Squadron van de KLu, met Vliegbasis Hato op Curaçao als thuisbasis. Het werd door personeel van zowel de KLu als de KM gevormd, en onder operationeel bevel gesteld van de CZM in de Antillen. Zoals blijkt uit de taken van het squadron in vredetijd vormde het verlenen van militaire bijstand en steunverlening een hoofdtaak: het uitvoeren van reddingsoperaties, surveillance, het verlenen van (medische) transporten bij ongevallen en natuurrampen en steun aan de politie. Hiervoor werden er internationale contacten gelegd en oefeningen gehouden.²²⁸ De status van land die Aruba in 1986 binnen het Koninkrijk verkreeg had geen gevolgen voor de defensie-inspanning aldaar.²²⁹ In 1992 (Stcrt. 27) werd onderzocht of extra militaire hulp aan de Nederlandse Antillen en Aruba in het kader van de drugsbestrijding, aangevraagd door de Minister-president van de Nederlandse Antillen, mogelijk was. Hiervoor pleegde de Commandant der Zeemacht in het Caraïbisch gebied (CZMCARIB) overleg met de procureur-generaal van de Nederlandse Antillen en van Aruba. Over de uitwisseling van informatie over drugsbestrijding in deze regio was door Defensie al een Memorandum van Overeenstemming gesloten met de Verenigde Staten.²³⁰ De primaire doelstelling van de militaire aanwezigheid in het Caraïbisch gebied bleef evenwel de territoriale verdediging van de Nederlandse Antillen en Aruba, en bestaande gedragslijnen en verantwoordelijkheden werden derhalve niet gewijzigd.

De strategische situatie in het Caribisch gebied is de afgelopen jaren niet gewijzigd, waardoor daadwerkelijk optreden van CZMCARIB niet nodig is geweest. De uitvoering van deze taak wordt vanzelfsprekend regelmatig beoefend. De afgeleide taken van CZMCARIB zijn het leveren van militaire bijstand en het 'ondercommandantschap' in de Internationale Drugsbestrijdingsorganisatie Joint Inter Agency Task Force - East (JIATF-East), welke wordt geleid door de Verenigde Staten vanuit Key West. Als neventaak heeft CZMCARIB het verzorgen van opleidingen en is hij de Commandant van de Kustwacht voor de Nederlandse Antillen en Aruba (KWNA&A).

---

226. CZ 1700.

227. *Defensienota 1968*, 84-86.

228. G. J. M. Tiggelman, 336 Squadron, *MS 165* (11) (1996), 505-508.

229. KB van 18-12-1985 (Stb. 671).

230. Zie bv. *Defensiekrant*, 5-11-1992 (nr. 39).

HANDELINGEN:

N.B: bij de hieronder geformuleerde handelingen wordt bij militair operationele aangelegenheden ook militaire bijstand en steunverlening verstaan, daar deze zaken in de wetgeving grotendeels samenvallen. De uitvoering van militair operationele aangelegenheden cq. militaire bijstand en steunverlening geschiedde onder de verantwoordelijkheid van de betrokken gouverneurs of regeringen, en wordt hier niet als handeling opgenomen.

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(134)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving aangaande militair operationele aangelegenheden in het Caraïbisch gebied, zo nodig in overleg met de Minister van Overzeese Rijksdelen/Minister voor Nederlands-Antilliaanse (en Arubaanse) Zaken

Periode: 1945-2002

Product: bv. de Defensiewet voor de Nederlandse Antillen (en Aruba) en wetgeving met betrekking op het verlenen van militaire bijstand en de uitoefening van het opperbevel van de strijdkrachten in de Nederlandse Antillen door de Gouverneur

(135)

Actor: Minister van Overzeese Rijksdelen/Minister voor Nederlands-Antilliaanse (en Arubaanse) Zaken

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving aangaande militair operationele aangelegenheden in het Caraïbisch gebied, zo nodig in overleg met de Minister van Defensie

Periode: 1945-2002

(136)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het geven van aanwijzingen aan de Gouverneur van de Nederlandse Antillen/Aruba met betrekking tot operationele militaire aangelegenheden in het Caraïbisch gebied

Periode: 1945-2002

Opmerking: dit behelst ook het geven van toestemming en daaraan verbonden regelen van de Minister van Defensie cq. de Ministerraad aan de Gouverneur om militairen ter beschikking te stellen aan de Regering van de Nederlandse Antillen/Aruba, zie art. 56 en 57, Landsregeling; art. 28 en 29, Reglement voor de Gouverneur van de Nederlandse Antillen 1955 (Stb. 137); KB van 26-11-1969, nr. 2; KB van 26-11-1977, nr. 62; KB van 3-7-1987, nr. 97 (Stcrt. 155).

(137)

Actor: de Commandant der Zeemacht in het Caraïbisch gebied

Handeling: Het informeren van de Gouverneur van de Nederlandse Antillen (en na 1986 ook van de Gouverneur van Aruba) over operationele militaire aangelegenheden in het Caraïbisch gebied

Periode: 1945-2002

(279)

Actor Commandant der Zeemacht in het Caraïbisch gebied

Handeling Het op verzoek van de gouverneur van de Nederlandse-Antillen en/of de gouverneur van Aruba verlenen van militaire bijstand in de Nederlandse

	Antillen of Aruba
Periode	1945-2002
Grondslag	1 VVKM 1, 4231, onder j

4.10 Militaire luchtvaart

De Minister van Defensie is belast met de zorg voor de militaire luchtvaart. Hij houdt een register bij waarin de Nederlandse militaire luchtvaartuigen worden ingeschreven. De minister stelt tevens een inschrijvingskenmerk en een nationaliteitskenmerk vast. Voor Nederlandse militaire luchtvaartuigen wordt door de Minister van Defensie een bewijs van luchtwaardigheid afgegeven.²³¹

In hoofdstuk 10 van de Wet Luchtverkeer, later Wet luchtvaart, zijn de bepalingen opgenomen voor de militaire luchtvaart voor zover deze afwijken van de burgerluchtvaart. Zo geldt op het gebied van de bevoegdheden voor defensie een geheel eigen regime. Dit vindt zijn oorzaak in het feit dat de minister van Defensie de werkgever is van het luchtverend personeel. Zo geeft defensie geen bewijs van bevoegdheid in de zin van de wet af, maar wordt van het verlenen (van militaire bewijzen van bevoegdheid) aantekening gemaakt in het personeelsdossier van betrokkene.

De herziene luchtvaartwetgeving bestaat uit zes delen. Voor militaire vliegtuigen is met name deel drie van belang. Daarin zijn de eisen voor de luchtwaardigheid van 'luchtvaartuigen' flink opgekrikt. In principe vallen alle toestellen die door de lucht voortbewegen onder de wet. Daarmee krijgen overigens niet alleen de Koninklijke luchtmacht en de Marine Luchtvaartdienst te maken. Ook de landmacht moet er, sinds de invoering van de onbemande verkenningsvliegtuigjes oftewel Remotely Piloted Vehicles, aan geloven.

In Nederland ziet de Rijks Luchtvaart Dienst (RLD) toe op de naleving van de luchtvaartwet voor het civiele deel van de luchtvaartsector. De Minister van Defensie is verantwoordelijk voor de militaire vliegveiligheid.

Het uitgeven van het kentekenbewijs voor vliegtuigen vindt plaats op grond van de zogenoemde certificatie- en luchtwaardigheidacceptatieprocedure. Natuurlijk moet elk toestel zo lang het in gebruik is aan de eisen blijven voldoen. Zo niet, dan wordt het bewijs van luchtwaardigheid ingetrokken en kan er niet meer mee worden gevlogen.

De Staatssecretaris van Defensie heeft de bevelhebber der zeestrijdkrachten mandaat verleend om namens hem de volgende bevoegdheden als luchtvaartautoriteit KM uit te oefenen:

- a. het afgeven, wijzigen, schorsen en intrekken van een (aanvullend) type-certificaat voor een militair luchtvaartuig als bewijs dat aan alle Nederlandse luchtwaardigheidseisen is voldaan;
- b. het afgeven, schorsen en intrekken van een bewijs van luchtwaardigheid voor een militair luchtvaartuig;
- c. het inschrijven van militaire luchtvaartuigen in het register van luchtvaartuigen der Koninklijke marine, alsmede het verstrekken van een uittreksel uit dat register;
- d. het afgeven van bewijzen van bevoegdheid voor het uitvoeren van onderhoud aan luchtvaartmaterieel.²³²

HANDELINGEN

231. Tweede Kamer, vergaderjaar 1998/1999, 26 336, nr. 3.

232. Mandaatbesluit KM Luchtvaartwet, S 1999028095, vastgesteld 1-12-1999

(253)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het stellen van nadere regels omtrent de inschrijving in het register
Nederlandse militaire luchtvaartuigen
periode: 1945-2002

(254)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het bijhouden van openbare registers van in Nederland afgegeven militaire
bevoegdheidsbewijzen;
periode: 1945-2002

(255)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het in- en overschrijven, dan wel doorhalen van inschrijvingen van Nederlands
geregistreerde militaire luchtvaartuigen in het register Nederlandse militaire
luchtvaartuigen
periode: 1945-2002

(256)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het uitreiken of vernieuwen van inschrijvingsbewijzen en/of verklaringen van
doorhaling
periode: 1945-2002

(257)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het verlenen van ontheffing van het verbod zonder geldige in-
schrijvingsbewijzen de militaire luchtvaart uit te oefenen
periode: 1945-2002
opmerking: Bijvoorbeeld bij beproeving van vliegtuigen

(258)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het verlenen van ontheffing van de verplichting van militaire vliegtuigen om
nationaliteits- en inschrijvingskenmerken te voeren
periode: 1945-2002

Afgifte, verlenging e.d. van bewijzen van luchtwaardigheid

(259)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het stellen van nadere regels omtrent de beoordeling van de luchtwaardigheid
en de afgifte van bewijzen van luchtwaardigheid
periode: 1945-2002

(260)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het beoordelen van de luchtwaardigheid van militaire luchtvaartuigen
periode: 1945-2002

(313)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het afgeven, wijzigen, intrekken e.d. van bewijzen van luchtwaardigheid en bewijzen van gelijkstelling van militaire luchtvaartuigen
periode: 1945-2002

(261)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het verlenen van ontheffing van het verbod de luchtvaart zonder geldige bewijzen van luchtwaardigheid uit te oefenen
periode: 1945-2002
opmerking: Dit gebeurt bij voorbeeld t.b.v. reparatiedoeleinden

5 **BELEISMATIGE BIJDRAGE AAN DE VERDEDIGING IN BONDGENOOTSCHAPPELIJK VERBAND**

5.1 Inleiding

Sedert de toetreding van Nederland tot de Westerse Unie (WU) in 1948 levert zij een bijdrage aan de verdediging in bondgenootschappelijk verband. Dit werd verder vorm gegeven in de toetreding van Nederland tot de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) in 1949. Deze bijdrage houdt in dat het ministerie van Defensie (en in bepaalde gevallen ook andere ministeries, met name van Buitenlandse Zaken) participeert in de voorbereiding, vaststelling en implementatie van het bondgenootschappelijk beleid ten behoeve van het nationale defensie- en veiligheidsbeleid. In dit hoofdstuk worden de beleidsmatige aspecten van de Nederlandse bijdrage aan de verdediging in bondgenootschappelijk verband besproken, in achtereenvolgens de NAVO en de WU (sinds 1955 de Westeuropese Unie (WEU)). De taken en inbreng van de krijgsmacht(delen) in de planning op nationaal niveau zijn besproken in hoofdstuk 3, de invloed van het NAVO-beleid op de territoriale verdediging van Nederland en de uitvoering daarvan in hoofdstuk 4.

5.2 **Geschiedenis en structuur van de NAVO (1949-1993)** ²³³

5.2.1 *Historische ontwikkeling van de NAVO*

Na de Tweede Wereldoorlog was in Oost-Europa een communistisch blok ontstaan onder leiding van de Sovjet-Unie, en was een eind gekomen aan de samenwerking tussen de de Sovjet-Unie en de westerse democratieën. De laatsten voelden zich in hun vrijheid bedreigd en realiseerden zich dat het noodzakelijk was te zoeken naar wegen om hun veiligheid te garanderen. Op 17 maart 1948 ondertekenden vertegenwoordigers van België, Frankrijk, Luxemburg, Nederland en het Verenigd Koninkrijk het Verdrag van Brussel waarin ze zich verplichtten een gezamenlijk defensie-systeem op te bouwen en hun economische en culturele banden te verstevigen. Mede als reactie op de Sovjet blokkade van Berlijn werd later dat jaar binnen het raamwerk van het Verdrag van Brussel de Defensie-Organisatie van de Westerse Unie opgericht (zie ook 5.3). De deelname van de Verenigde Staten en Canada leidde in 1949 tot een nieuw raamwerk waarin collectieve afspraken over een wederzijdse militaire defensie werden gemaakt: de Noord-Atlantische Verdrag Organisatie (NAVO). Naast de VS, Canada en de vijf landen van het Verdrag van Brussel, werden ook Denemarken, IJsland, Italië, Noorwegen en Portugal uitgenodigd om tot de NAVO toe te treden. In 1952 traden Griekenland en Turkije toe tot de organisatie, in 1955 de Bondsrepubliek Duitsland en in 1982 Spanje. In 1966 trok Frankrijk zich terug uit de geïntegreerde militaire structuur van het bondgenootschap, maar bleef wel lid.

De NAVO is een internationaal bondgenootschap dat tot doel heeft agressie tegen een of meerdere lidstaten te voorkomen of af te slaan. Het maakt tevens voortdurende samenwerking en overleg op politiek, economisch en militair gebied mogelijk. Uit de bepalingen van het verdrag vloeit voort dat het veiligheidsbeleid van de lidstaten gebaseerd is op het onvervreembare recht op individuele en gemeenschappelijke zelfverdediging zoals voorzien in artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties. In het verlengde hiervan ligt artikel 5 van het Noord-

---

233. De tekst voor dit hoofdstuk is grotendeels ontleend aan *De Noord Atlantische Verdrag Organisatie, feiten en cijfers*. Uitgave NAVO-Voorlichtingsdienst (elfde editie, Brussel, 1991), *NAVO-Zakboekje* (Brussel, 1993), *NAVO-Handboek* (Brussel, 1996), en F. W. M. Raafs, *Geschiedenis: Secretariaat voor Militair Politieke Aangelegenheden van het Hoofdkwartier van de Generale Staf (1949-1955)*, *WU (1948-1955)*, *EDG (1950-1954)*, *NAVO (1949-1955)* ('s-Gravenhage 1990).

Atlantische Verdrag, waarin wordt bepaald dat de lidstaten overeenkomen een aanval tegen één van hen, in Europa of Noord-Amerika, als een aanval ten hen alle te beschouwen. Het verbindt hen ertoe het nodige te doen om elkaar te helpen ingeval van een gewapende aanval.

Artikel 6 omschrijft het gebied waarin de beschikkingen van artikel 5 van kracht zijn. Het impliceert geenszins dat gebeurtenissen die zich buiten het gebied afspelen niet onderwerp zouden kunnen zijn van beraadslagingen binnen het bondgenootschap. De instandhouding van vrede en veiligheid in het Noord-Atlantische Verdragsgebied kan worden beïnvloed door gebeurtenissen in andere gedeelten van de wereld en de Noord-Atlantische Raad dient zich dientengevolge bezig te houden met de gehele internationale situatie.

Na de ondertekening van het Noord-Atlantisch Verdrag in april 1949 kwamen de ondertekenaars van het Verdrag van Brussel overeen de militaire structuur van de Westerse Unie te doen opgaan in de militaire structuren die in het kader van de NAVO werden ontwikkeld. De verantwoordelijkheden van de bevelhebbers van de Westerse Unie werden in april 1951 overgedragen aan generaal Eisenhower toen hij benoemd werd tot de eerste geallieerde opperbevelhebber voor Europa van de NAVO. Tegelijkertijd ging ook het infrastructuurprogramma van de Westerse Unie over naar de NAVO, dat een aantal regelingen bevatte voor het verdelen van de kosten van luchthavens en verbidingsnetwerken die door de vijf mogelijkheden van het Brussels Verdrag zouden worden gebruikt.

De Akkoorden van Parijs (1954) waren een conglomeraat van bilaterale en multilaterale regelingen die o.a. de toetreding tot de NAVO van de Bondsrepubliek Duitsland regelden en de toetreding van dat land en Italië tot het Verdrag van Brussel. Met de ondertekening van de Akkoorden van Parijs ging een groot deel van de taken van de Westerse Unie over op de NAVO. In de gereconstrueerde West-Europese Unie (WEU) - inclusief de Bondsrepubliek en Italië - waren, evenals in de NAVO, de elementaire structuren aanwezig die noodzakelijk waren om de functies te kunnen vervullen die door de deelnemende regeringen van de organisatie werden verwacht. Tot de jaren tachtig deden zich, althans wat de instellingen zelf betrof, verder geen belangrijke ontwikkelingen voor. Eind jaren tachtig werden de verhoudingen met de Sovjet-Unie en de tegenhanger van de NAVO, het Warschaupact, drastisch gewijzigd. Na een periode waarin bewapeningswedloop, nucleaire dreiging, spanningen en onderhandelingen de boventoon voerden kondigde zich het einde van de Koude Oorlog af, hetgeen tenslotte leidde tot de ontbinding van het Warschau-pact in 1991. Dit resulteerde in een nieuwe oriëntatie van de NAVO en de defensie-inspanningen van haar lidstaten (zie 4.2.6).

Doordat het collectieve zelfverdedigingsrecht (overeenkomstig artikel 5 van het NAVO-verdrag) en de dreiging van het Warschau Pact sinds de oprichting het bestaansrecht van de NAVO hadden verzekerd, betekende het einde van de Koude Oorlog ook een moment van herbezinning op het nut en de rol van de NAVO in de internationale omgeving. Ook de NAVO-lidstaten realiseerden zich dat de kans op een grootschalige agressie tegen het verdragsgebied sterk was afgenomen. Met het oog op het functioneren van de NAVO onder deze gewijzigde omstandigheden besloten zij in 1994 tot een aantal externe en interne veranderingen. De externe aanpassing kreeg gestalte in het Partnership for Peace programma. Dit programma heeft mede bijgedragen aan de toetreding tot de NAVO van Tsjechië, Hongarije en Polen in 1999.

Partnership for peace: partnerschap voor de vrede

Op 11 januari 1994 presenteerden de staats- en regeringshoofden van de NAVO-lidstaten het Partnership for Peace (PfP) programma en nodigden ze de landen van de Noord-Atlantische Samenwerkingsraad (nasr; deze omvatte de NAVO-landen en een aantal Europese niet-NAVO-landen) en van de ovse uit, aan dit programma deel te nemen. Het PfP-programma had de volgende doelstellingen:

- inzichtelijk maken van de defensiebudgetten

- bevorderen van de democratische controle over defensie
- gezamenlijk plannen en oefenen
- ontwikkelen van het vermogen om samen met NAVO-strijdkrachten deel te nemen aan vredesoperaties, search- and rescue operaties en humanitaire hulpverleningsoperaties

De partners werden uitgenodigd permanente liaisonofficieren te sturen naar het NAVO-hoofdkwartier in Brussel en de zogeheten 'Partnerschap Coördinatie Cel' bij shape in Mons. In het kader van PfP werden de partners uitgenodigd te participeren in politieke en militaire organisaties van de NAVO.

In het PfP worden artikel 5-operaties buiten beschouwing gelaten. Het PfP spreekt slechts van de 'consultatie' van een partner, indien diens territoriale integriteit, politieke onafhankelijkheid of veiligheid wordt bedreigd. Het PfP mag derhalve niet worden beschouwd als een uitbreiding van het militair bondgenootschap met meer of minder gelijkberechtigde lidstaten, maar als een op partnerschap gebaseerd individueel samenwerkingsprogramma. Daarbij bepaalt iedere partner zelf de omvang en het tempo van de gewenste samenwerking.

Enhanced partnership for peace: het versterkte partnerschap voor de vrede

In 1997 werd begonnen met het versterken van het PfP teneinde een partnerschap te ontwikkelen dat zich zou richten op het gehele spectrum van de NAVO-taken, inbegrepen vredesoperaties, en meer een weergave zou zijn van de opgedane ervaringen met samenwerking in Bosnië en Herzegowina. Die ervaringen onderstreepten het belang van een hoogontwikkelde capaciteit voor multinationale militaire actie en een partnerschap met een sterkere politieke dimensie als aanvulling op een meer robuuste militaire samenwerking.

Specifiek militaire initiatieven van het Versterkte partnerschap houden onder meer in een uitbreiding van de militaire taken van PfP (deze omvatten nu alle nieuwe taken van het Bondgenootschap en in het bijzonder vredesondersteunende operaties) en de oprichting van zogeheten 'Partner Staf Elementen' (pse'n). Deze laatste zijn terug te vinden op verschillende niveaus in de militaire structuur, vooral waar officieren van partnerlanden met NAVO-officieren samenwerken en PfP-activiteiten worden voorbereid en uitgevoerd.

De interne verandering richtte zich op vier elementen:

1. Het Strategic Concept (1999) draagt uit waar de NAVO in de huidige tijd voor staat en wat haar taken en functies zijn. Wat betreft militaire taken, is aan de collectieve zelfverdediging toegevoegd conflictpreventie en vredeshandhaving. Het geeft tevens richting aan de defensieplanning van de bondgenoten. Het concept richt zich op de fundamentele veiligheidstaken van de NAVO en de voorwaarden waaronder de strijdkrachten kunnen worden ingezet voor operaties.
2. De ontwikkeling van een European Security and Defence Identity moet leiden tot een grotere verantwoordelijkheid van de Europese bondgenoten voor de veiligheid en stabiliteit in Europa. In dit verband wordt onder meer gewerkt aan een raamwerkovereenkomst voor de overdracht van NAVO-middelen en -capaciteiten voor 'Europese' (vredes-)operaties. Voorts wordt gewerkt aan een nauwere samenwerking met de West-Europese Unie (weu). In het bijzonder wordt de weu betrokken bij de nato Defence Planning en bij de Military Planning and Exercises for Illustrative weu Missions.
3. De zogeheten Long Term Study moet leiden tot een aanpassing van de commandostructuur, infrastructuur en strijdkrachtenstructuur. Ten aanzien van de commandostructuur is overeenstemming bereikt over een organisatie met minder hiërarchische niveaus. De herziening van de overige structuren zal in een later stadium plaatsvinden.
4. Het ontwikkelen en doorvoeren van het Combined Joint Task Force (cjtf-) concept (zie ook hoofdstuk 5) is gericht op het formeren van flexibele commandostructuren, waarmee

leiding kan worden gegeven aan niet-artikel 5 operaties. Inmiddels wordt nadrukkelijk aangegeven dat het concept ook kan worden toegepast in sommige artikel 5 operaties.

De NAVO heeft dus de wenselijkheid en de mogelijkheid ingezien om deel te nemen aan vredesoperaties. Alle lidstaten en de andere relevante internationale organisaties zijn ervan overtuigd dat de NAVO juist door haar militaire structuur en jarenlange ervaring met internationale samenwerking bij uitstek geschikt is om dergelijke operaties uit te voeren. Aangezien het bestaansrecht van de NAVO in de eerste plaats ontleend wordt aan het collectieve zelfverdedigingsconcept overeenkomstig artikel 5 van het NAVO-verdrag en de NAVO zich in toenemende mate in staat acht en bereid is om operaties uit te voeren die niet onder dat artikel vallen, spreekt men binnen de NAVO nu dan ook over zogeheten 'niet-artikel 5 operaties'.²³⁴

5.2.2 De structuur van de NAVO

De Noord-Atlantische Raad, de hoogste autoriteit in de NAVO, is een orgaan voor onbeperkt politiek overleg en coördinatie tussen de bondgenoten. Het militair beleid wordt besproken in het Defensie Planning Comité (DPC), waarin alle lidstaten deelnemen, behalve, sinds 1966, Frankrijk. De Raad en het DPC komen tweemaal per jaar in ministeriële zitting bijeen, d.w.z. dat de lidstaten er vertegenwoordigd zijn door hun ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie. In permanente zitting komt de Raad ten minste eenmaal per week bijeen op ambassadeursniveau (de permanente vertegenwoordigers). De Secretaris-Generaal is voorzitter van de Raad en het DPC en staat eveneens aan het hoofd van de Internationale Staf. Om hen bij te staan in hun taak hebben Raad en DPC een aantal comités opgericht die het hele spectrum van activiteiten van de NAVO bestrijken en die normaal bijeenkomen onder voorzitterschap van een lid van de Internationale Staf.

Het Militair Comité is de hoogste militaire autoriteit in het bondgenootschap. Het brengt advies uit aan de Raad en aan het DPC in verband met militaire aangelegenheden en geeft richtlijnen aan de Geallieerde Opperbevelhebbers. De implementatie van het beleid en van de beslissingen van het Militair Comité worden verzorgd door de Internationale Militaire Staf (IMS), die als uitvoerend orgaan fungeert.

Het verdragsgebied van de NAVO is verdeeld over drie afzonderlijke regionale commando's, die alle drie onder een geallieerd opperbevelhebber staan: de Geallieerd Opperbevelhebber voor Europa (SACEUR: Supreme Allied Commander Europe), Geallieerd Opperbevelhebber voor het Atlantisch Oceaangebied (SACLANT) en de Geallieerde Opperbevelhebber voor de Kanaalzone (CINCHAN: Commander-in-Chief Channel). Deze zijn, overeenkomstig de richtlijnen die zij krijgen van het Militair Comité, verantwoordelijk voor de verdedigingsplannen in hun respectieve gebieden en voor het leiden van de NAVO-oefeningen te land, ter zee en in de lucht (zie 4.5).

CIVIELE ORGANISATIE EN STRUCTUUR

De Noord-Atlantische Raad

De lidstaten zijn vertegenwoordigd in de Raad, die als opdracht heeft te streven naar de verwezenlijking van het hoofddoel van het Verdrag: de internationale vrede en de veiligheid van de lidstaten. De NAVO is echter geen supranationale organisatie. De lidstaten, alle soeverein, zijn allemaal gelijkgerechtigd. De besluiten worden genomen met eenparigheid van stemmen. Het meerderheidsbeginsel is niet van toepassing en er worden geen meerderheidsbeslissingen genomen. Zodra een beslissing is genomen door de Raad, wordt ze bindend en alleen de Raad kan het besluit weer ongedaan maken. De Permanente Vertegenwoordiger heeft als functie, overeenkomstig de instructies die hij van zijn regering meekrijgt, als woordvoerder van zijn regering op te treden. Omgekeerd zijn ze ook de woordvoerders van de Raad wanneer ze

---

234. *Vredesoperaties – LDP-III*. Uitgave van de doctrinecommissie van de KL('s-Gravenhage, 1999)46-47.

verslag uitbrengen aan hun regering.

De zaken die door de Raad in behandeling worden genomen voor bespreking of voor beslissing, bestrijken alle aspecten van de activiteiten van de organisatie. De besprekingen hebben heel vaak de rapporten of aanbevelingen die door de ondergeschikte comités zijn opgemaakt als basis. De Secretaris-Generaal fungeert als voorzitter van de vergaderingen van de Raad of diens plaatsvervanger. De vergaderingen worden bijgewoond door de voorzitter van het Militair Comité.

Het Defensie Planning Comité (DPC)

De meeste defensie-aangelegenheden worden behandeld door dit orgaan, samengesteld uit afgevaardigden van alle lidstaten, behalve Frankrijk. Binnen zijn verantwoordelijkheidsveld heeft het DPC in de praktijk dezelfde functies en dezelfde autoriteit als de Raad, en vergadert eveneens regelmatig op ambassadeursniveau en tweemaal per jaar in ministeriële sessies, waarbij de landen vertegenwoordigd zijn door hun ministers van Defensie.

De Nucleaire Planninggroep

De Nucleaire Planninggroep heeft een soortgelijk vergaderpatroon: het zijn de ambassadeurs of de ministers van Defensie die er samenkomen. Dit is het forum voor alle kwesties die betrekking hebben op de rol van de nucleaire wapens in de afschrikings- en verdedigingsstrategieën van de NAVO.

De Secretaris-Generaal

De Secretaris-Generaal is voorzitter van de Raad en het DPC en neemt het voorzitterschap waar van het Nucleaire Planninggroep en het Comité voor de Uitdagingen van de Moderne Maatschappij. Tenslotte is hij ook nog titulair voorzitter van een aantal belangrijke comités. Hij is ook verantwoordelijk voor de leiding van de Internationale Staf. Hij wordt bijgestaan en zo nodig vervangen door een plaatsvervangend Secretaris-Generaal.

Onderdeel van de Internationale Staf van de Secretaris-Generaal zijn de zogenaamde divisies die onder leiding staan van adjunct secretarissen-generaal. Deze divisies bereiden de beleidsbeslissingen van NAVO-organen voor.

MILITAIRE ORGANISATIE EN STRUCTUUR

De geïntegreerde militaire commandostructuur

Het strategisch operatiegebied van de NAVO is verdeeld onder drie geallieerde oppercommando's (Europa, Atlantisch Oceaangebied en Kanaalzone) en een regionale planninggroep voor Canada en de VS. Deze verdeling berust zowel op geografische als op politieke factoren, en het gezag uitgeoefend door elk van de bevelhebbers verschilt in vorm als gevolg van deze beide factoren en ook of er sprake is van een oorlogs- of vredessituatie. Alle lidstaten wijzen strijdkrachten toe aan de geïntegreerde militaire commandostructuur met uitzondering van Frankrijk, Spanje en IJsland. Van de Nederlandse strijdkrachten stond 1Lk onder operationeel bevel van de Commander Northern Army Group (COMNORTHAG), de KLu onder de Commander 2nd Allied Tactical Airforce (COMTWOATAF), en de KM onder de Commander-in-Chief Channel (CINCHAN) (zie 4.2.1).

De geallieerde opperbevelhebbers zijn verantwoordelijk voor het uitwerken van de verdedigingsplannen voor hun respectieve gebieden, voor het bepalen van hun behoeften aan strijdkrachten en voor de opstelling en de training van de hen toegewezen strijdkrachten. Zij leggen hun rapporten en aanbevelingen inzake strijdkrachten en bijbehorende logistieke steun aan het Militair Comité voor.

Het Militair Comité

Het Militair Comité is samengesteld uit de stafchefs van al de lidstaten behalve Frankrijk en IJsland, en is de hoogste militaire autoriteit in het bondgenootschap onder het gezag van de

Noord-Atlantische Raad en van het DPC. Het brengt advies uit aan de Raad en aan het DPC over militaire aangelegenheden en geeft richtlijnen aan de geallieerde opperbevelhebbers. De stafchefs zelf komen ten minste tweemaal per jaar bijeen en in permanente zitting worden de vergaderingen gehouden op het niveau van nationale militaire vertegenwoordigers, aangesteld door hun stafchefs. De voorzitter van het Militair Comité wordt verkozen door de stafchefs voor de periode van drie jaar.

De eerste bijeenkomst van het Militair Comité vond plaats op 6 oktober 1949 in Washington. Om het Comité bij te staan in de uitvoering van zijn taken, werd een orgaan gecreëerd voor het dagelijks bestuur: de NAVO-Permanente Groep. Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de VS verschaften permanente vertegenwoordigers voor de Groep. Elk van de overige NAVO-landen stelde een gevolmachtigde, nationale vertegenwoordiger aan, die onafgebroken contact onderhield met de Permanente Groep. In 1950 werd deze contactgroep officieel aangeduid als de Commissie der Militaire Vertegenwoordigers, hetgeen in 1957 werd omgedoopt tot Militair Comité in Permanente Zitting. In 1963 werd naast de Permanente Groep de Internationale Plan-ningstaf opgericht. Beide werden in 1966 opgeheven en hun bevoegdheden werden overgedragen aan het Militair Comité.

De Nederlandse permanente militaire vertegenwoordiging (PMV) bij de NAVO is belast met het behartigen van Nederlandse belangen bij internationale militaire samenwerking, gemeenschappelijk gefinancierde programma's en NAVO-begrotingen; het vertegenwoordigen van Nederland in door de Minister van Buitenlandse Zaken en de Minister van Defensie aangewezen overlegorganen en het zorgdragen voor en coördineren van de voorbereiding en verslaglegging van de discussie en besluitvorming in door de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aangewezen overlegorganen.²³⁵

De Internationale Militaire Staf

De implementatie van het beleid en van de beslissingen van het Militair Comité worden verzorgd door de Internationale Militaire Staf (IMS), die als uitvoerend orgaan fungeert. De IMS is samengesteld uit tijdelijk overgeplaatst militair personeel dat wordt bijgestaan door burgerpersoneel. De IMS heeft als taak ervoor te zorgen dat de beleidsaangelegenheden en de beslissingen van het Militair Comité worden uitgevoerd zoals voorgeschreven. Bovendien worden in de IMS ook plannen opgesteld, studies gemaakt en aan te bevelen beleidslijnen uitgewerkt in verband met problemen van militaire aard die door de verschillende nationale of NAVO-autoriteiten, bevelhebbers of agentschappen aan de NAVO of aan het Militair Comité zijn voorgelegd.

De algemene organisatie en de taakverdeling in de IMS ziet er als volgt uit:

De divisie Inlichtingen houdt het Militair Comité, de Raad en het DPC op de hoogte van de rechtstreekse en indirecte militaire bedreiging ten opzichte van de NAVO. De NAVO heeft wat de inlichtingen betreft geen eigen, autonome vergaringsfunctie noch -capaciteit, maar fungeert als centraal coördinatie-orgaan dat de inlichtingen die door de nationale instanties worden verschaft, collationeert en verspreidt.

De divisie Planning en Beleid verricht stafwerk voor het Militair Comité voor alles wat betrekking heeft de militaire facetten in het strategisch concept van de NAVO, in het conceptuele denken op lange termijn en in de wapenbeheersings- en ontwapeningsaangelegenheden. De divisie neemt ook deel aan de defensieplanning op lange termijn en aan de strijdkrachtenplanning.

De divisie Operaties levert het stafwerk in de volgende werkgebieden: de lopende operatieplannen; de gesteldheid van de NAVO-strijdkrachten en de organisatorische structuur van de NAVO-commando's en militaire hoofdkwartieren; het bepalen en sturen van de reacties op onvoorziene gebeurtenissen in geval van internationale crises waarbij de belangen van de NAVO zij betrokken; het bevorderen en coördineren van de inspanningen op de weg naar een

235. Sub-taakbesluit Defensiestaf 1992, 28-1-1993, S93/122/277; Subtaakbesluit dienstonderdeel SG 1995

operationele capaciteit van de NAVO op het terrein van de elektronische oorlogvoering en de daarbij horende trainingsactiviteiten en oefeningen.

De divisie Logistiek en Hulpbronnen is verantwoordelijk voor het internationaal, militair beheer van de logistiek, van het troepenbestand, van de infrastructuur en van de financiële middelen van de NAVO.

De divisie Telecommunicatie- en Informatiesystemen verricht het stafwerk voor alles wat te maken heeft met Commando-, Controle- en Informatiesystemen.

De divisie Bewapening en Standaardisatie verricht het stafwerk voor alles wat betrekking heeft op het uitwerken en evalueren van het beleid en de procedures van de NAVO inzake bewapening en de daaraan verbonden standaardisatiewerkzaamheden.

Het Geallieerd Oppercommando voor Europa

Het Geallieerd Oppercommando voor Europa (ACE) is een van de drie oppercommando's van de NAVO. Het heeft de opdracht het gebied dat zich uitstrekt van het noordelijkst gelegen punt van Noorwegen tot in Zuid-Europa, de Middellandse Zee inbegrepen en van de Atlantische kust tot de oostelijke grens van Turkije te beveiligen. Het commando werd opgericht in 1951. De Geallieerde Opperbevelhebber voor Europa (SACEUR) heeft in vreedstijd als voornaamste functies de verdedigingsplannen voor het gebied dat onder zijn bevel staat voor te bereiden en uit te werken en er voor te zorgen dat de troepen die hem zijn toegewezen in oorlogsomstandigheden op efficiënte wijze kunnen worden ingezet. SACEUR doet ook aanbevelingen aan het Militair Comité met betrekking tot verbetering van de organisatie van zijn commando. Hij formuleert de normen voor de organisatie, de training, de uitrusting het onderhoud en de ondersteuning van de troepen waarover hij het bevel voert en hij leidt de oefeningen en de evaluaties die tot doel hebben één samenhangende, degelijke strijdmacht tot stand te brengen ten behoeve van de collectieve verdediging van het NAVO-gebied.

In oorlogstijd zal SACEUR de leiding hebben over alle land-, lucht- en zee-operaties in zijn zone. Alhoewel de binnenlandse verdediging en de verdediging van de territoriale wateren blijven ressorteren onder de betrokken nationale autoriteiten, zal SACEUR toch gemachtigd zijn om die operaties uit te voeren die hij noodzakelijk zou achten voor de verdediging van ieder deel van het gebied dat onder zijn bevel staat, in het kader van het politieke gezag dat door de Noord-Atlantische Raad of door het DPC wordt uitgeoefend.

Het Hoofdkwartier van de Geallieerde Strijdkrachten in Europa

Het Hoofdkwartier van de Geallieerde Strijdkrachten in Europa (SHAPE: Supreme Headquarters Allied Powers in Europe) is het hoofdkwartier van SACEUR en zijn geallieerde staf, die zich bezig houden met het uitvoeren van de voor hun relevante studies, analyses, planningsactiviteiten, coördinatie en oefeningen.

Het coördineren en integreren van de behoeften, plannen en procedures tussen het hoofdkwartier, de andere commando's van de geallieerde strijdkrachten in Europa en de defensiestaven en commando's van de NAVO-landen, wordt vergemakkelijkt door de aanwezigheid van een Nationale Militaire Vertegenwoordiger van elk NAVO-land dat strijdkrachten heeft toegewezen aan de geïntegreerde militaire commandostructuren van het bondgenootschap. De Nationale Militaire Vertegenwoordigers hebben tot taak contactpersoon te zijn met hun respectieve Chef van de Generale Staf.

De volgende commando's zijn ondergeschikt aan de Geallieerde Opperbevelhebber voor Europa (deze zijn aan veranderingen onderhevig):

- a) De Geallieerde Strijdkrachten in Noord-Europa (AFNORTH).
- b) De Geallieerde Strijdkrachten in Midden-Europa (AFCENT). Dit commando, in Brunssum, Nederland, omvat: de Noordelijke Legergroep (NORTHAG), de Centrale Legergroep, de Geallieerde Luchtstrijdkrachten in Midden-Europa, de 2e Geallieerde Tactische Luchtmacht (2ATAF) en de 4e Geallieerde Tactische Luchtmacht;
- c) De Geallieerde Strijdkrachten in Zuid-Europa (AFSOUTH).
- d) Het Commando Luchtstrijdkrachten in het Verenigd Koninkrijk (CINCUKAIR).

- e) Het Commando van de Geallieerde Mobiele Strijdmacht in Europa (AMF).
- f) Het Commando van de Geallieerde Vliegende Waarschuwingstrijdmacht (NAEWF). Deze strijdmacht staat onder operationeel bevel van de drie opperbevelhebbers.

Het Geallieerd Oppercommando voor de Atlantische Oceaan

Het gebied van het Geallieerd Oppercommando voor de Atlantische Oceaan (ACLANT) strekt zich uit van de Noordpool tot aan de Kreeftskeerkring en van de kustwateren van Noord-Amerika tot aan die van Europa en Afrika, met inbegrip van Portugal, maar uitgezonderd het Kanaal en de Britse Eilanden. De opdrachten van SACLANT in vredetijd zijn: verdedigingsplannen opmaken en uitwerken, gezamenlijke en gecombineerde trainingsoefeningen leiden, trainingsnormen vastleggen en daarvoor de sterkte van de vlooteenheden bepalen en de autoriteiten informatie verschaffen in verband met zijn strategische behoeften.

De belangrijkste taak van het commando in oorlogstijd is het beveiligen van het Atlantisch Oceaangebied, in zijn geheel en zo ver mogelijk oostwaarts, door het bewaken van de zeeroutes en door het gebruik ervan te ontzeggen aan een vijand; het voeren van conventionele en nucleaire operaties tegen vijandelijke marinebases en vliegvelden en het steunen van de operaties die door het Geallieerde Opperbevel voor Europa worden uitgevoerd.

Onder de bevoegdheden van het commando valt ook het bevel over de Permanente Marinestrijdmacht Atlantische Oceaan van de NAVO (STANAVFORLANT), de eerste internationale zee strijdmacht die in vredetijd op permanente basis werd gevormd.

Het Geallieerd Oppercommando voor het Kanaal

Het Geallieerd Oppercommando voor het Kanaal (ACCHAN) strekt zich uit van de zuidelijke Noordzee tot en met het Kanaal. De taken van CINCHAN zijn identiek aan die van SACLANT voor zijn operatiegebied. De aan hem ondergeschikte bevelhebbers zijn de Bevelhebber van de Geallieerde Marineluchtstrijdmacht voor het Kanaal, de Bevelhebber van de Nore Kanaalsubsector, de Bevelhebber van de Plymouth Kanaalsubsector en de Bevelhebber van de Benelux Kanaalsubsector. Ook staat onder zijn bevel de Permanente Marinestrijdmacht Kanaal (STANAVFORCHAN) die bestaat uit mijnenbestrijdingsschepen. Een Kanaalcomité dat de Chefs van de Marinestaven verenigt van België, Nederland en het Verenigd Koninkrijk, treedt op als adviserend orgaan voor CINCHAN.

5.2.3 *Het NAVO planningsproces*²³⁶

Om een optimale afstemming van de Nederlandse defensiebijdrage aan de NAVO mogelijk te maken sluit het IDPP (zie 3.3.2) nauw aan op het NAVO planningsproces. Dit proces, de *Force Planning*, vindt plaats in nauwe samenwerking tussen de bondgenoten, de IMS en de voornaamste NAVO opperbevelhebbers. De afstemming tussen de NAVO-planning en de Nederlandse defensieplanning is een verantwoordelijkheid van de Chef Defensiestaf. De krijgsmachtdelen leveren hun bijdrage aan dit proces in de vorm van commentaren, besprekingen en/of deelname aan werkgroepen.

In het kader van de NAVO-planning vindt overleg plaats over aangelegenheden zoals taken van de Nederlandse strijdkrachten in bondgenootschappelijk verband, het strategisch concept van de territoriale verdediging van Nederland, de plaatsing van een gordel geleide-wapens bij de Nederlandse grens onder de hoede van de KLu, het huren van terreinen voor Nederlandse strijdkrachten voor dit doel in Duitsland met bijbehorende infrastructurele voorzieningen, het plaatsen van nucleaire wapens of geallieerde eenheden op Nederlands grondgebied, en afspraken over logistieke ondersteuning, telecommunicatie, gemeenschappelijke oefeningen en operationele projecten (zie hst. 4).

---

236. *Defensieplanning*. Uitgave Instituut Defensie Leergangen (1992).

De NAVO-planning omvat de volgende deelprocessen:

Het ontwikkelen van de *Ministerial Guidance*;

Het formuleren van de *NATO Force Goals*;

De *Annual Defence Review* en het bijstellen van het *Five Year NATO Force Plan*.

Het IDPP sluit hierop aan met het jaarlijks bijstellen van het DLTP, het DKTP en het jaarlijks opstellen van de defensiebegroting met de memorie van toelichting.

Ministerial Guidance

De *Ministerial Guidance* geeft de algemene doelstellingen aan, die de NAVO strijdkrachten gedurende een planperiode van zes jaar moeten bereiken. De *Ministerial Guidance* verschaft ook de conceptuele basis voor NAVO defensie-planning op langere termijn, en wordt om de twee jaar vastgesteld tijdens de ministeriële sessie van het DPC.

NATO Force Goals

Force Goals geven sturing aan de militaire behoeftstelling, benodigd om de NAVO-strategie te kunnen implementeren. De *NATO Force Goals* zijn gebaseerd op de *Ministerial Guidance* en vormen het resultaat van een tweejaarlijkse overlegcyclus binnen de NAVO-organisatie waarbij de Minister van Defensie via het DPC en de CDS via het Militaire Comité betrokken zijn. Na goedkeuring door de ministers van Defensie en het DPC vormen de *NATO Force Goals* de basis voor het *NATO Five Year Force Plan* en zijn tevens leidraad voor het DLTP en het DKTP.

Annual Defence Review

Jaarlijks wordt door de lidstaten inzicht gegeven in de voortgang van het *NATO Five Year Force Plan* door de *Defence Planning Questionnaire* te beantwoorden. Het opstellen van het concept antwoord geschiedt door de CDS in overleg met de bevelhebbers, de CKMAR, de DG'n, de DAB, DJZ, DV, het ministerie van Buitenlandse Zaken (directie Atlantische Veiligheid) en het Ministerie van Financiën. Desgewenst vindt over het concept antwoord overleg plaats in de Algemene Verdedigingsraad. Na goedkeuring door de minister wordt het antwoord op de *Defence Planning Questionnaire* aangeboden aan de IMS.

Naar aanleiding van het antwoord vindt trilateraal overleg plaats tussen de Defensiestaf, de IMS en militaire autoriteiten van de NAVO, gevolgd door een multilateraal onderzoek van de Defence Review Committee op het NAVO-hoofdkwartier.

Op grond van voornoemde besprekingen stelt de Defence Review Committee het *NATO Five Year Force Plan* bij, dat aan het DPC wordt aangeboden. Deze beoordeelt in een ministeriële sessie het vijfjarenplan, waarbij na aanvaarding de lidstaten zich verbinden voor de uitvoering van de plannen voor het eerstkomende jaar.

HANDELINGEN

Zie de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4).

5.3 Geschiedenis en structuur van de WEU (1954-1994)

5.3.1 Historische ontwikkeling van de WEU²³⁷

In 1948 ondertekenden België, Nederland, Luxemburg, Frankrijk, en het Verenigd Koninkrijk het Verdrag van Brussel, en in hetzelfde jaar werd een militaire organisatie opgezet die bekend werd als de Westerse Unie (WEU). Met de oprichting van de NAVO (zie 5.2) kwam de verantwoordelijkheid voor de collectieve defensie in de praktijk bij die organisatie te liggen. Het Franse plan om een Europese Defensie Gemeenschap (EDG) op te zetten, een geïntegreerde Europese krijgsmacht, werd door de Nederlandse militaire top lauw ontvangen. De politici hadden er wel oren naar, aangezien het een oplossing bood voor de gevoelige kwestie van de bijdrage van de Bondsrepubliek Duitsland aan de Westerse defensie. In 1954 haakten de Fransen zelf af, en als minder verregaand alternatief werd datzelfde jaar het Verdrag van Brussel aangepast teneinde toetreding van de Bondsrepubliek Duitsland en Italië tot de WEU mogelijk te maken.²³⁸ In 1957 werd door de toenmalige WEU lidstaten behalve het Verenigd Koninkrijk de Europese Economische Gemeenschap (EEG) opgericht.²³⁹ De sociale en culturele taken van de WEU werden overgenomen door de Raad van Europa. Met de Europese Politieke Samenwerking in EEG-kader verloor de WEU ook op zekere hoogte haar beoogde rol als forum voor politieke consultaties. De WEU vervulde vanaf dat moment nog slechts de rol van intermediair tussen deze zes staten en het Verenigd Koninkrijk voor wat betreft Europese economische, sociale en culturele aangelegenheden. Vanaf 1973, toen het Verenigd Koninkrijk tot de Europese Gemeenschap toetrad en de WEU daarmee ook deze functie verloor, gleden de organisatie af naar een slapend bestaan. Vanaf 1973 tot 1984 vond geen enkele WEU vergadering op ministerieel niveau plaats.

Pas in de tweede helft van de jaren tachtig werd de WEU gereactiveerd. Tussen de Europese landen bestond geen overeenstemming om vraagstukken op het gebied van de defensie onderdeel te laten uitmaken van de Europese Politieke Samenwerking. Op initiatief van de regeringen van België en Frankrijk kwamen de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van de WEU-landen in oktober 1984 in Rome bijeen. Dit leidde tot de ministeriële Verklaring van Rome, die de WEU een nieuwe impuls gaf.

In die verklaring werd onder meer gesproken van het belang van samenwerking tussen de WEU lidstaten en andere Europese organisaties teneinde vrede en veiligheid te waarborgen en de voortgezette Europese integratie te bevorderen. Daarnaast benadrukte de verklaring het belang van de NAVO en de bijdrage van de Europese geallieerden daaraan. Hierdoor werd de reactivering van de WEU in feite binnen het raamwerk van het Noord-Atlantisch Verdrag geplaatst. Voorts regelde de verklaring nieuwe modaliteiten voor de organisatie en de werkwijze voor de intergouvernementele organisatie.

In oktober 1987 werd het zogenaamde Platform van Den Haag aangenomen. Daarin werden voorwaarden en criteria geformuleerd voor een Europese veiligheidspolitiek en de daaruit voortvloeiende verantwoordelijkheden voor de lidstaten van de WEU met betrekking tot defensie, wapenbeheersing en ontwapening, alsmede de dialoog en samenwerking tussen Oost en West. De WEU kreeg de taak bij te dragen aan het versterken van de Europese pijler van de NAVO.

Tijdens de Europese Raad van Maastricht in 1991 werd een Verklaring aangenomen inzake “de

---

237. De tekst voor dit hoofdstuk is ontleend aan G. H. Horn, *De Westeuropese Unie: onbekend en onbemind?*, MS 164 (2) (1995), 61-69, en *WEU: history, structures and prospects*. WEU Press & Information Service (vijfde editie, Brussel, 1995).

238. Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 76-78.

239. De EEG vormde samen met de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) en de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) de Europese Gemeenschappen (EG). Over het algemeen spreekt men van de Europese Gemeenschap.

rol van de WEU en haar relaties met de Europese Unie (EU) en met de NAVO'. Hierin werd de WEU in een scharnierfunctie geplaatst tussen de EU en NAVO. De WEU zal, zo stelt de Verklaring, "worden ontwikkeld als de defensiecomponent van de Europese Unie en als middel ter versterking van de Europese pijler in de NAVO'. De consequentie hiervan was onder meer de verplaatsing van het WEU-secretariaat van Londen naar Brussel, waar immers de EU en de NAVO reeds gehuisvest zijn. Daarnaast werden alle lidstaten van de EU uitgenodigd lid of waarnemer van de WEU te worden. De Europese NAVO-landen die geen EU-lidstaat zijn, kregen de uitnodiging als geassocieerd lid tot de WEU toe te treden. In 1992 legden de WEU-ministers in Petersberg (Bonn) de nieuwe operationele taken van de organisatie vast. Deze taken worden in de Verklaring van Petersberg als volgt omschreven:
militaire assistentie bij humanitaire hulpverlening, evacuaties en reddingsoperaties;
"peacekeeping' operaties (vredeshandhavende activiteiten);
operaties van gevechtseenheden met betrekking tot crisis management, inclusief "peacemaking'
(vredesafdwingende activiteiten)

5.3.2 De structuur van de WEU

De WEU is onderverdeeld in twee componenten, te weten de intergouvernementele structuur en de Parlementaire Assemblee.

DE INTERGOVERNEMENTELE STRUCTUUR

De WEU-Raad

a. De ministeriële WEU-Raad komt minimaal één maal per half jaar bijeen in het land dat op dat moment het voorzitterschap bekleedt. Tijdens deze raden nemen de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie de belangrijkste politieke WEU-beslissingen.

b. De permanente WEU-Raad in Brussel wordt gevormd door de permanente vertegenwoordigers van de WEU-lidstaten. De Permanente Raad komt wekelijks bijeen en behandelt de actuele veiligheidspolitieke en militaire onderwerpen die in het bereik van de WEU liggen, en wordt voorgezeten door de Secretaris-Generaal, die leiding geeft aan het WEU-secretariaat en alle raadsvergaderingen voorziet. De Permanente Raad kent verschillende werkgroepen, waarvan de belangrijkste zijn:

De Special Working Group, waar de vertegenwoordigers van de ministeries van Buitenlandse Zaken samenkomen, en de politieke lange termijn aspecten van de Europese veiligheid en defensie worden behandeld;

De Defence Representatives Group, die zich buigt over de praktische defensie-aspecten van Europese veiligheid en defensie.

Het WEU-Instituut voor Veiligheidsstudies

Dit instituut werd in 1990 opgericht. Het voert onafhankelijke studies uit ten behoeve van de WEU-Raad, geeft publieksvoorlichting over de Europese veiligheids- en defensieproblematiek en organiseert seminars en bijeenkomsten op dat terrein in de verschillende lid- en partnerstaten.

Het satellietcentrum

Het experimentele WEU-satellietcentrum in Torrejón (Spanje) is in eerste instantie opgezet om Europese experts te trainen in militaire interpretatie van satellietbeelden en -gegevens.

De Planning Cel

Tijdens de Europese Raad van Maastricht in 1991 werd door de WEU-ministers besloten tot oprichting van een Planning Cel in de WEU. In vredetijd houdt dit door militairen bemande centrum zich met name bezig met het ontwikkelen van scenario's voor mogelijke WEU-

operaties. In tijden van crisis stelt de Planning Cel bovendien aanbevelingen op inzake noodzakelijke commandostructuren en communicatie tijdens operaties.

DE PARLEMENTAIRE ASSEMBLÉE

De Parlementaire Assemblée, opgericht in 1954, bestaat uit 115 leden die twee keer per jaar in Parijs bijeenkomen. De leden zijn vertegenwoordigers van nationale parlementen van de lidstaten van de WEU. Ook de geassocieerde leden, de geassocieerde partners en de waarnemers zijn inmiddels vertegenwoordigd in de Assemblée.

De Assemblée kan over alle aangelegenheden praten die binnen het kader van het Verdrag van Brussel liggen, en is hiermee het enige parlementaire forum waar Europese defensie- en veiligheidsvraagstukken besproken kunnen worden. Zij ontvangt een halfjaarlijks verslag van de WEU-Raad, voor welk orgaan zij vervolgens aanbevelingen opstelt. De leden van de Assemblée kunnen bovendien te allen tijde schriftelijke vragen stellen aan de WEU-Raad.

5.3.3 Het WEU planningsproces

In het tijdvak 1954-1992 bestond geen geformaliseerde procedure aangaande de ontwikkeling, vaststelling en toetsing van het operationele WEU-beleid, simpelweg omdat de WEU in genoemde periode geen *operationeel* beleid ontwikkelde. Operationele aangelegenheden werden binnen de NAVO behandeld. Sinds de verklaring van Petersberg (1992) kent de WEU echter wel een operationele organisatie, waarin onder andere taken en verantwoordelijkheden zijn weggelegd voor de chefs van Defensiestaven (CDSn), Militaire Gedelegeerden, de Planning Cel (PC) en Forces Answerable to WEU (Faweu).

Chefs van Defensiestaven (CDSn)

De CDSn komen twee maal per jaar bijeen, voorafgaande aan de halfjaarlijkse ministeriële WEU raadsvergaderingen. Hieraan nemen de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie deel. Tot de taak van de CDSn behoort het beschouwen van het werk van de PC en het opstellen van een collectieve evaluatie van de militaire aspecten daarvan. In dat kader zijn de CDSn bevoegd de ministeriële WEU-Raad te adviseren over aangelegenheden die zij van militaire betekenis van de WEU achten.

Militaire Gedelegeerden

Militaire Gedelegeerden zijn, sinds de WEU begin 1993 van Londen naar Brussel verhuisde, toegevoegd aan de nationale vertegenwoordigingen. Naast een adviserende rol ten behoeve van de Permanente Vertegenwoordiger bij de WEU, is hun taak de Permanente Raad van advies te dienen. Zij wonen de vergaderingen van de Permanente Raad bij en vergaderen circa eens per maand als Groep van Militaire Gedelegeerden.

Planning Cel

De PC is verantwoording verschuldigd aan de WEU-Raad. De Raad verstrekt algemene aanwijzingen aan de PC met betrekking tot planning en prioriteiten, rekening houdend met de mening van de CDSn en in overleg met de Militaire Gedelegeerden. De directeur van de PC rapporteert direct aan de raad. De PC vervult geen commandofunctie. De *Command and Control* regelingen van de WEU voorzien in een ad-hoc *Operations Headquarters (OHQ)* buiten het operatiegebied en een *Force Headquarters (FHQ)* binnen het operatiegebied. In vredetijd ontwikkelt de PC algemene plannen voor de drie hoofdtaken van de WEU zoals die zijn vastgelegd in Petersberg, die in een crisissituatie door de PC worden omgezet in *contingency-plannen* ten behoeve van het OHQ. Die plannen worden vervolgens door het OHQ uitgewerkt.

De taken van de PC liggen op het gebied van de voorbereiding van de uitvoering van operaties en omvatten in grote lijnen de volgende elementen:

- het bijhouden en actualiseren van algemene en contingency-plannen;
- het bijhouden van de Faweu en combinaties daarvan ten behoeve van specifieke operaties;
- het samenstellen van *Rules of Engagement*;
- het voorbereiden van *Standard Operating Procedures* voor mogelijke OHQs en FHQs;
- het voorbereiden en evalueren van oefeningen;
- het bestuderen van de algemene mogelijkheden tot verdere ontwikkeling van de militaire capaciteit van de WEU;
- het opstellen van aanbevelingen met betrekking tot *Command, Control and Communications* voor een WEU operatie;
- het coördineren van de voorbereidingen voor de ontplooiing van WEU strijdkrachten totdat een OHQ deze functie overneemt.

De middelen van de WEU

Voor de uitvoering van de WEU-operaties kan worden gebruik gemaakt van eenheden, middelen en staven die bondgenootschappelijke of nationale taken vervullen. Hierbij kan gedacht worden aan:

- de multinationale Faweu: de strijdkrachten waarover de WEU in beginsel kan beschikken. Hiertoe behoren onder meer het Eurokorps (Franse, Duitse, Belgische, Luxemburgse en Spaanse troepen), de multinationale "centrale" divisie (Belgische, Britse, Duitse en Nederlandse eenheden) en de Brits-Nederlandse amfibische eenheid;
- de Combined Joint Task Forces, waarbij de NAVO- c.q. WEU-landen, eventueel aangevuld met bijvoorbeeld Midden- en Oost-Europese landen in wisselende gelegenheidsformaties vredeshandhavende activiteiten kunnen ontplooiën;
- collectieve middelen van de NAVO.

5.4 De Organisatie voor veiligheid en samenwerking in Europa

De Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) is ontstaan als een forum, dat zich ten doel stelde de internationale spanning te beperken door onder meer afspraken te maken over troepenreducties, veiligheidsbevorderende en vertrouwenwekkende maatregelen. In het Verdrag van Helsinki uit 1992 hebben de lidstaten van de OVSE de intentie uitgesproken te streven naar veiligheid en stabiliteit in Europa en naar een vreedzame beslechting van geschillen. De OVSE heeft inmiddels dan ook procedures en regelingen ontwikkeld om de vreedzame oplossing van een conflict volgens het Handvest van de VN te bevorderen en zeker te stellen. Als regionale organisatie op basis van Hoofdstuk VIII van het Handvest van de VN, hebben de landen van de OVSE uitgesproken bereid te zijn deel te nemen en leiding te geven aan operaties in het kader van Hoofdstuk VI van het Handvest van de VN. Personeel en eenheden treden in dat geval op naar aanleiding van een door de OVSE aanvaard mandaat en in beginsel in overeenstemming met de NAVO-doctrine voor vredesoperaties. De lidstaten beslissen daarbij per operatie over hun deelname.²⁴⁰

5.5 De consequenties van de ontwikkeling van het Europees veiligheids- en defensiebeleid en in het bijzonder de besluiten van de Europese Raad van Helsinki voor de Defensienota 2000²⁴¹

240. *Vredesoperaties – LDP-III*. Uitgave van de doctrinecommissie van de KL('s-Gravenhage, 1999)50-51.

241. Tweede Kamer, vergaderjaar 1999–2000, 26 900, nr. 21

Toenemende verwevenheid en onderlinge afhankelijkheid

De toenemende internationale en vooral Europese samenwerking, mede gestimuleerd door het gezamenlijk optreden in vredesoperaties, leidt tot een toenemende internationale verwevenheid. Die verwevenheid en afhankelijkheid zijn ook bewust gewild en bevorderd, getuige de bijstandsverplichtingen in de NAVO en de WEU en de geïntegreerde structuur van het bondgenootschap. De soevereiniteit van de lidstaten is niet in het geding, maar hun handelingsvrijheid is afgenomen. Het Nederlandse beleid en besluiten over participatie in militaire operaties worden mede beïnvloed door andere landen. De erkenning van onderlinge verwevenheid en afhankelijkheid biedt nieuwe mogelijkheden voor samenwerking en doelmatigheid. Dat vergt de bereidheid tot afspraken over gezamenlijke financiering, gezamenlijk beheer en gezamenlijke zeggenschap.

De ontwikkeling van het Europese veiligheids- en defensiebeleid kan verstrekkende gevolgen hebben voor de inrichting van Europese krijgsmachten. De versterking van de defensiecapaciteiten vergt een doelgerichte aanpak, in de eerste plaats ter verbetering van de doelmatigheid van de defensie-inspanningen. Zeker voor de krijgsmachten van kleinere landen is het belangrijk zich meer toe te leggen op het leveren van goed inpasbare modules aan multinationale verbanden. Zo kunnen zij militair waardevolle bijdragen leveren op deelgebieden. Dit vergt een goede onderlinge afstemming van defensie-inspanningen. Ook het belang van poolvorming van militaire capaciteiten is toegenomen. Nederland heeft voorgesteld een Europees zeetransportcommando te vormen, om schaarse middelen te kunnen bundelen, maar ook om de mogelijkheden te bezien voor gezamenlijke aanschaf van transportschepen. Dit voorstel zal worden uitgewerkt door de Europese marines. Poolvorming is meer dan alleen een gecoördineerde inzet van middelen. Het moet ook gaan om gezamenlijke verwerving en om inzet voor gezamenlijke doelen. Zulke samenwerking vereist goede afspraken over de zeggenschap van de nationale regeringen. Naarmate de Europese landen meer samenwerken dringt zich de vraag op of de vijftien lidstaten ieder een in opbouw min of meer gelijkvormige krijgsmacht inclusief de bijbehorende ondersteunende diensten naast elkaar in stand moeten houden. Zelfvoorzienend inzake veiligheid is geen enkel Europees land. Ook als landen tal van militaire taken zelf willen blijven vervullen, dan moet het toch mogelijk zijn diensten en activiteiten te selecteren die met andere landen kunnen worden gedeeld. Waarom moet Europa alles in 15-voud hebben? Dit onderstreept de noodzaak van politieke keuzes en van goede procedures voor het zoeken naar overlappende activiteiten, overcapaciteit en mogelijkheden om diensten samen te voegen. Een goed voorbeeld is het voorstel van de Duitse minister van Defensie voor een Europees luchttransportcommando. Er is sprake van een duidelijke Europese behoefte: meer transportvliegtuigen, waaronder ook zeer grote en dus dure toestellen. Daarin kan geen enkele land op eigen houtje voorzien. Dat onderstreept de noodzaak van samenwerking. Overigens biedt ook de samenwerking met de NAVO mogelijkheden tot een doelmatige opzet van de Europese militaire capaciteit. Op de NAVO-top van april 1999 werd het beginsel van «verzekerde toegang» van de EU tot NAVO-planningsstaven goedgekeurd. Bovendien zou de EU uit mogen gaan van de beschikbaarheid van gemeenschappelijke middelen van de Navo. Hiertoe moeten de ministers de noodzakelijke regelingen opstellen. Een goede uitwerking hiervan kan duplicatie tot een minimum beperken. Doelmatigheid is geboden om financieel en operationeel zoveel mogelijk resultaat te halen uit de defensie-inspanningen. Maar besparingen komen doorgaans pas op termijn en vereisen vaak eerst investeringen.

Defensienota 2000

Met de Defensienota 2000 speelt Defensie goed in op de ontwikkeling van het Europese veiligheids- en defensiebeleid. De versterking van de Europese militaire capaciteiten vergt kwantitatieve en kwalitatieve verbeteringen: meer parate strijdkrachten, een grotere mobiliteit, meer flexibiliteit en een betere inpasbaarheid in multinationale verbanden en een grotere

doelmatigheid. Die begrippen staan ook centraal in de defensieplannen die aan de Defensienota 2000 ten grondslag liggen. De verhoging van de paraatheid van de Koninklijke landmacht is al gedurende een reeks van jaren een belangrijk aandachtspunt. De Defensienota schetst de resultaten tot nu toe en de na de voltooiing van de reorganisatie te bereiken situatie. Daarnaast bevat de Defensienota ook maatregelen om specifiek Europese tekortkomingen te verminderen. Dat geldt bijvoorbeeld de plannen om de Patriot-raket geschikt te maken voor de verdediging tegen tactische ballistische raketten en de voorgenomen aanschaf van het tweede amfibisch transportschip, indien mogelijk met faciliteiten voor een varend hoofd-kwartier. In Helsinki hebben de regeringsleiders hun goedkeuring gehecht aan een belangrijke doelstelling voor Europese grondstrijdkrachten: eind 2003 moeten de EU-landen in staat zijn binnen zestig dagen een strijdmacht van maximaal 60 000 man (15 brigades) op de been te brengen voor operaties onder leiding van de Unie. Om zeker te zijn van voldoende voortzettingsvermogen is een totale parate troepensterkte van 200 000 militairen nodig.

5.6 Het Politiek en Veiligheidscomité en het Militair Comité binnen de Europese Unie ²⁴²

Tijdens de Europese Raad van Helsinki (1999) kwamen de EU-lidstaten overeen permanente structuren in te stellen ten behoeve van het Europees veiligheids- en defensiebeleid (EVDB) en van de Helsinki Headline Goal. Het ging met name om het Politiek en Veiligheidscomité (PSC) en het Militair Comité van de Europese Unie (EUMC). Hierover zijn tijdens de Europese Raad van Nice (9 en 10 december 2000) nadere afspraken gemaakt, die zijn vastgelegd in het Franse voorzitterschapsrapport en wat het PSC betreft, op Nederlands aandringen, ook in het Verdrag van de Europese Unie. Het PSC is permanent verklaard op 20 januari 2001; het EUMC op 9 april 2001.

Het PSC krijgt een centrale rol bij de besluitvorming over en de uitvoering van crisisbeheersingstaken; ook het signaleren van crises ('early warning') en het doen van aanbevelingen terzake behoren tot de verantwoordelijkheden van het PSC. Bij zijn werkzaamheden wordt het PSC geadviseerd door het EUMC en het Comité voor Civiele Aspecten van Crisisbeheersing (CCCM). Uiteraard zal ook de Hoge Vertegenwoordiger een aansturende rol vervullen. Hij kan in tijden van crisis het PSC voorzitten. Als het gaat om de uitvoering van EU-besluiten kan het PSC richtlijnen geven aan het EUMC en aan het CCCM. Het PSC, waarin de EU-lidstaten zijn vertegenwoordigd op hoog ambtelijk/ambassadeursniveau, dient wat het EVDB betreft als voorportaal van de Algemene Raad (AR), die besluiten neemt en de politieke verantwoording draagt. De AR kan, met name in tijden van crises, het PSC een vergaand mandaat verlenen voor besluiten met het oog op de politieke controle en strategische richtlijnen voor EU-geleide operaties. Hierdoor kan het PSC, uiteraard onder politieke aansturing vanuit de hoofdsteden, slagvaardig reageren en snelle besluiten nemen, wat het crisisbeheersingsvermogen van de EU ten goede komt. Nederland heeft met succes aangedrongen op de opneming in het verdrag van deze mogelijkheid. Ook wordt de gang van zaken rondom de besluitvorming over crisis-beheersingsoperaties vastgelegd in interne besluitvormingsprocedures van de EU. Verschillende institutionele actoren zijn immers op grond van hun taken en bevoegdheden betrokken bij de EU-besluitvorming. Nederland zet zich ook in dit verband in voor goede afspraken, met – binnen de institutionele structuur van de EU – een centrale rol voor het PSC als uitgangspunt.

Het EUMC bestaat uit de diverse Europese Chefs-van-Defensiestaven (doorgaans vertegenwoordigd door hun militaire vertegenwoordigers) en geeft – gevraagd en ongevraagd – militair advies aan het PSC. Het EUMC stuurt alle militaire activiteiten in EU-verband aan, waaronder de werkzaamheden van de Militaire Staf van de Europese Unie (EUMS). Het PSC kan het EUMC richtlijnen geven voor de uitvoering van EU-maatregelen. De voorzitter van de EUMC is aanwezig bij vergaderingen van de AR en van het PSC als daar wordt overlegd over

---

242. Tweede Kamer, vergaderjaar 2000–2001, 26 900, nr. 37.

besluiten met militaire implicaties. Wanneer de AR besluiten dient te nemen zal het PSC adviezen van het EUMC 'onversneden', vanzelfsprekend passend in een door het PSC vast te stellen politiek kader, voorleggen aan de ministers.

Met ingang van 1 maart 2000 heeft het Ministerie van Defensie ook een permanente vertegenwoordiger gedetacheerd bij de Nederlandse Permanente Vertegenwoordiging bij de Europese Unie. De aanstelling had plaats als uitvloeisel van de besluiten van Europese Raad van Helsinki om vanaf maart 2000 het interim-Comité voor Politieke en Veiligheidsvraagstukken (interim-CPV) van de Europese Unie in werking te laten treden.

HANDELINGEN

Zie de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4).

(280)

Actor	Nederlandse permanente militaire vertegenwoordiging (PMV) bij de NAVO (1949-); Nederlandse permanente vertegenwoordiger bij de EU (2000-)
Handeling	Het rapporteren over de politieke ontwikkelingen bij de internationale organisatie waarbij de PV geaccrediteerd is
Periode	1949-2002
Grondslag	
Product	
Opmerking	Zie ook het RIO buitenland en ontwikkelingssamenwerking, PIVOT-rapport 103, handeling 598.

6 BIJDRAGE AAN INTERNATIONALE VREDE EN VEILIGHEID

6.1 Inleiding

6.1.1 Algemeen

Ingevolge het taakbesluit is de doelstelling van de afdeling Operationele Zaken van Defensiestaf het ondersteunen op militair-operationeel en militair-logistiek gebied van het nationale Defensiebeleid.²⁴³ Uit deze doelstelling vloeien de volgende taken voort terzake van internationale vrede en veiligheid:

1. coördineren van de crisisbeheersing en oorlogsvoorbereiding voor zover het raakvlakken tussen de krijgsmachtdelen heeft, alsmede de coördinatie van de operationele rapportering aan NAVO-commandanten in het kader van een rampenbrigade, een VN-vredesmacht en crisisbeheersing in NAVO-verband;
2. globaal aangeven van door de krijgsmachtdelen te verrichten taken welke voortvloeien uit de hoofd- en subdoelstellingen van de Nederlandse Defensie-organisatie:
  - a. coördineren en verstrekken van beleidsadviezen aan de politieke leiding;
  - b. bepalen van het operationeel beleid voor de onder het hoofd van de afdeling Operationele Zaken ressorterende inter-service organen;
  - c. in interdepartementaal verband coördineren van militaire adviezen aan de Algemene Verdedigingsraad en in de Coördinatiecommissie Militaire Verdedigingsvoorbereiding.

Het taakveld internationale vrede en veiligheid wordt vormgegeven door en is te verdelen in de subtaakvelden deelname aan vredesoperaties en bemoeienis met wapenbeheersing. Hierna wordt in een algemene paragraaf (6.1.2) de internationale context geschetst; na een beschrijving

243. Handboek organisatie ministerie van Defensie, 1976-1992, nr. 2111 (zie ook takenoverzicht Defensiestaf, bijlage bij nr. 2000 e.v.).

van ontstaan en functioneren van de Verenigde Naties als voornaamste organisatie op het gebied van internationale vrede en veiligheid, komen kort de andere fora (NAVO, WEU, EG/EU, CVSE en IAEA) aan de orde. Voor een algemene beschrijving van NAVO en WEU wordt verwezen naar hst. 5. Daarna volgen aparte paragrafen over vredesoperaties en wapenbeheersing, toegespitst op de rol die de Minister van Defensie hierbij speelt. De beide subtaakvelden zijn onderscheiden met elk eigen handelingen, wat betreft de (voorbereiding van de) uitvoering. Voor de beleidsvoorbereiding en -bepaling zie de algemene handelingen in hst. 3.4. De ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken bereiden in het algemeen samen de besluitvorming voor inzake Nederlandse deelname aan vredesoperaties in het kader van internationale vrede en veiligheid.

Vredesoperaties

De laatste jaren is deelname van Nederlandse militairen aan internationale vredesoperaties uitgevoerd onder auspiciën van de VN, uitgegroeid tot één van de hoofdtaken van de krijgsmacht. Tegelijk is deze deelname steeds meer onderwerp van politieke en maatschappelijke discussie geworden. Bij de uitvoering van vredesoperaties komt een tweetal beleidsterreinen samen, namelijk het veiligheidsbeleid (gericht op het vergroten van stabiliteit en veiligheid in de wereld) en ontwikkelingssamenwerking (gericht op humanitaire hulpverlening en wederopbouw). Het betreft operaties buiten het bondgenootschappelijk verdragsgebied in internationaal verband, te weten in het kader van de Verenigde Naties (VN), Noord-Atlantische Verdrags Organisatie (NAVO), West-Europese Unie (WEU), Europese Gemeenschap (EG) / Europese Unie (EU), Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) en ad hoc coalities.

De algemene uitgangspunten voor vredesoperaties zijn dat instemming van de conflictpartijen nodig is, er sprake is van een onpartijdig optreden en er geen gebruik van geweld is tenzij voor zelfverdediging. Het karakter van de Nederlandse bijdrage aan internationale vredesoperaties (aanvankelijk uitsluitend onder de vlag van de VN) kan als volgt worden gekenschetst:

- het welwillend ter beschikking stellen van troepen en uitrusting, gedragen door de publieke opinie in Nederland;
- in de politieke rechtvaardiging van de Nederlandse deelname aan operaties van de VN speelt behartiging van het specifieke Nederlandse belang een ondergeschikte rol, omdat deze is vooral gericht op handhaving van de internationale rechtsorde, op solidariteit, op het leveren van een bijdrage aan de stabiliteit en op humanitaire overwegingen;
- er is sprake van overdracht van bevelslijnen aan VN, m.a.w. het operationele commando berust niet meer bij Nederland;
- in de basistraining van militairen wordt reeds aandacht besteed aan de mogelijkheid van uitzending en na nominatie voor uitzending volgt speciale training gericht op de betreffende operatie.²⁴⁴

Voor de militaire hulpverlening in het buitenland die niet in het kader van het bondgenootschappelijk optreden plaatsvindt en niet in het kader van vredesoperaties is verricht (zoals hulp bij bv. hongersnood, overstromingen en aardbevingsrampen in Italië, Tunesië, Algerije, Soedan) wordt verwezen naar hst. 7.3.13 (Incidentele en internationale steunverlening). Hulp bij dergelijke (natuur)rampen gebeurt niet in het kader van internationale vrede en veiligheid (vredesoperaties), maar dient te worden gezien als militaire steunverlening. Voor de (bepaling van de) inzet van materieel en personeel wordt verwezen naar de rapporten Militair materieel en Militair personeel. De Sanctiewet is meegenomen in het institutioneel onderzoek bij het ministerie van Buitenlandse Zaken. De Wet melding buitenlandse boycotmaatregelen wordt meegenomen in een nog te verrichten onderzoek Buitenlandse handel bij het ministerie van

---

244. *Verloren onschuld. Nederland en VN-operaties*, rapport AVV 20 (1996), 38-43.

Economische Zaken.

De beschrijving van de context van de Nederlandse deelname aan internationale vredesoperaties (in hst. 6.2) is als volgt opgebouwd: wat zijn vredesoperaties; de procedure van de besluitvorming ten aanzien van deelname en de financiering en verrekening daarvan; het Nederlandse beleid inzake vredesoperaties; de voorbereiding van de uitvoering en de taken en activiteiten tijdens de operaties, alsook de evaluatie van Nederlandse deelname, voorlichting, wetenschappelijk onderzoek en debriefing; en een overzicht van de vredesoperaties waaraan Nederland heeft deelgenomen. De handelingen betreffende de (voorbereiding van) de uitvoering en de evaluatie en verantwoording volgen daarna.

Wapenbeheersing

Wapenbeheersing omvat een breed terrein van het beheersbaar maken van de dreiging met militair geweld, gericht op het bevorderen van de internationale vrede en veiligheid. Hieronder is begrepen zowel nucleaire, als chemische, biologische en conventionele wapenbeheersing, vermindering van strijdkrachten, beperking en regulering van het bezit en het gebruik van wapens en de handel in wapens. Bij de na-oorlogse wapenbeheersing ligt het accent vooral op conferenties over ontwapening en wapenvermindering. Hierbij is de rol van Nederland er vooral één van deelnemer aan en uitvoerder van op internationaal niveau afgesproken maatregelen. Vooral de Verenigde Staten (VS) en de Sovjet-Unie (SU) spelen hierbij een belangrijke rol. Wapenbeheersingsaangelegenheden als ontwapening en wapenbeperking worden eveneens in nauw overleg met de Minister van Buitenlandse Zaken voorbereid. Regulering van wapenhandel gebeurt in nauw overleg met de Minister van Economische Zaken. De In- en uitvoerwet wordt meegenomen in een nog te verrichten onderzoek Industriebeleid bij het ministerie van Economische Zaken.

De opzet van de contextbeschrijving (in hst. 6.3) is als volgt: wat wordt onder wapenbeheersing en ontwapening verstaan; de voornaamste internationale overeenkomsten en verdragen; het Nederlandse beleid inzake wapenbeheersingsaangelegenheden; de (voorbereiding van de) uitvoering van verdragsbepalingen; en aansluitend de handelingen.

Actoren

Op het terrein van de internationale vrede en veiligheid is de Minister van Defensie zeker niet de enige actor die een rol speelt. Wat betreft vredesoperaties beslist formeel de Ministerraad over deelname en niet alleen de Minister van Defensie. Deze laatste is wel de verantwoordelijke voor het Nederlandse beleid terzake. Hij is (mede) belast met de standpuntbepaling van de Nederlandse regering en verantwoordelijk voor de (voorbereiding van de) uitvoering van vredesoperaties. Voor de bemoeienis met internationale wapenbeheersing geldt hetzelfde: de Ministerraad beslist over het Nederlandse standpunt, de Minister van Defensie bereidt mede (inhoudelijk) het beleid voor dat wordt ingebracht in internationale organen door de Minister van Buitenlandse Zaken.

De belangrijkste actoren op het terrein van internationale vrede en veiligheid zijn:

- *Minister van Defensie*: standpuntbepaling, (departementaal) coördineren, voorbereiding van de uitvoering en de uitvoering zelf, ook al geschiedt deze onder VN- of andere vlag; het hoofd van de afdeling Operationele Zaken is als gemandateerde van de chef Defensiestaf bevoegd in overleg te treden zowel binnen als buiten het ministerie.
- *Ministers van Buitenlandse Zaken en van Ontwikkelingssamenwerking*: bepalen van en inbrengen in internationale overlegorganen van het Nederlandse standpunt; voor hun handelingen wordt verwezen naar het RIO *Gedane Buitenlandse Zaken*.
- *Minister van Economische Zaken*: bemoeienis bij het opstellen van regels bij en het verlenen van vergunningen voor export van wapens en materialen waarmee wapens gemaakt kunnen worden; de handelingen worden meegenomen in het onderzoek bij EZ.

- *Minister van Financiën*: bemoeienis inzake Nederlandse betaling aan de VN, alsook bij de verkoop van wapens en nucleair materiaal; hier is echter alleen opgenomen de voorbereiding van de verrekening door de Minister van Defensie; voor de handelingen van de Minister van Financiën in dezen wordt verwezen naar het RIO ‘Per slot van Rijksrekening’.
- *vakministers*: bemoeienis als vakminister bij de voorbereiding van het Nederlandse standpunt, zoals de Minister van Volksgezondheid als de gezondheidszorg in het geding is zoals bij wapenbeheersingsaangelegenheden. Ook andere vakministers kunnen een rol spelen; in het rapport zijn hun handelingen onder de actor ‘vakminister’ aangegeven.
- *adviesraden en onderzoeksinstellingen*: vooral bij de voorbereiding en evaluatie van het beleid zijn tal van andere organen betrokken, zowel overheidsorganen (zoals de Adviesraad Defensie Aangelegenheden / Adviesraad Vrede en Veiligheid), als particuliere actoren (zoals het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen ‘Clingendael’). Handelingen van particuliere actoren zijn in het rapport niet opgenomen.
- Internationale actoren zoals VN, NAVO, WEU, EU, CVSE en IAEA zijn hier niet in handelingen meegenomen, maar alleen als context voor de wel onder de Nederlandse Archiefwet vallende actoren.

Handelingen

Door het nagenoeg ontbreken van wet- en regelgeving zijn als bronnen/grondslag voor de handelingen gebruikt: Defensienota’s; Begrotingen en Memories van Toelichting; Handelingen Tweede Kamer; jaarverslagen VN/Secretaris-Generaal; VN-Charter; en vooral literatuur. Stelling VI bij het uit 1988 daterende proefschrift van Siekmann over de juridische aspecten van de deelname met nationale contingents aan VN-vredesmachtsen luidt: ‘Het is een ernstig hiaat in de kennis over VN-vredesmachtsen dat er geen actuele verzameling van nationale wetgeving, rechtspraak en overige praktijk van troepenleverende landen voorhanden is’.

De handelingen kunnen worden beschouwd als verzamelhandelingen. Zij zijn beschreven op een hoger abstractieniveau en omvatten meerdere activiteiten en taken. Deze zijn onder meer geformuleerd als ‘het zorgdragen voor’ of ‘het leveren van een bijdrage aan’, d.w.z. alle activiteiten gericht op het uit kunnen voeren van die handeling, inclusief de voorbereiding daartoe. Er worden dus geen concrete taken en verplichtingen genoemd, maar verzamelingen van taken. Mede met het oog op toekomstig gebruik zijn daarom ook niet uitsluitend de reeds verrichte taken omschreven, maar vallen ook die eventueel nog verricht zouden kunnen worden daaronder (en zijn dus geen concrete operaties, conferenties of verdragen vermeld). De voorbereiding van standpunten (beleidsvoorbereiding en -bepaling) is begrepen in de algemene handelingen, zowel wat betreft supranationale geïnstitutionaliseerde organen (VN, NAVO, WEU, EG/EU, CVSE, IAEA), als (inter)nationale commissies (bv. Peace Observation Commission, Special Committee on Peacekeeping Operations; Eighteen-Nation Disarmament Committee, Noord-Atlantische Raad, Nucleaire Planninggroep, Joint Consultative Group etc.). Bij de handelingen zijn tussen ( ) eventuele bijzonderheden vermeld over bepaalde concrete overlegorganen of organisatie-eenheden of een toelichting op de handeling.

De handelingen ten aanzien van vredesoperaties en wapenbeheersingsaangelegenheden zijn op eenzelfde manier vormgegeven en ingedeeld²⁴⁵:

1. *Beleidsontwikkeling en -evaluatie*: standpuntbepaling, internationaal overleg, verdragen, organisatie en onderzoek; zie hiervoor algemene handelingen in hst. 3.4.
- * ~~Voorbereiding van de uitvoering: voor vredesoperaties houdt dit in oefeningen, instructies, verkenningen en vervoer; voor wapenbeheersing houdt dit in nationale wetgeving, standpuntbepaling naleving verdragen, instructies en toezicht op uitvoering.~~

245. De handelingen betreffende beleidsontwikkeling en -evaluatie en (deels) evaluatie en verantwoording van de uitvoering vallen onder de algemene handelingen in hst. 3.4, waardoor hier alleen de handelingen betreffende de (voorbereiding van de) uitvoering en (deels) evaluatie en verantwoording van de uitvoering overblijven.

* ~~Uitvoering van vredesoperaties en verdragsbepalingen: specifieke taken voor uitgezonden vredesmacht-eenheden en inspecties ingevolge verdragen en overeenkomsten.~~

* ~~Evaluatie en verantwoording van de uitvoering: toezichthouden en debriefing; voor informeren Staten-Generaal, verslaglegging en voorlichting burgers zie algemene handelingen in hst. 3.4.~~

2. de voorbereidingsfase; deze fase kent drie kernactiviteiten:
  - a. planning; in dit deel van de voorbereidingsfase wordt, onder voorbehoud van politieke instemming, aangegeven welke eenheden Nederland ter beschikking wil c.q. kan stellen. De Defensiestaf zal door het verstrekken van een planningsopdracht aan de krijgsmachtdelen moeten vaststellen, welke eenheden eventueel kunnen worden aangeboden voor deelname aan een operatie.
  - B. formering en gereedstelling; In dit deel van de voorbereidingsfase worden militairen en eenheden geformeerd en vervolgens gereedgemaakt voor een specifieke inzet onder een nationaal of internationaal commando.
  - c. strategische verplaatsing. Nadat de eenheid op de vredeslocatie gereed is gesteld voor de verplaatsing kan de strategische verplaatsing plaatsvinden. De verplaatsing van de vredeslocatie naar het concentratiegebied (CA) is de strategische verplaatsing. De strategische verplaatsing vindt plaats onder verantwoordelijkheid van de CDS. Daartoe draagt de bevelhebber voor aanvang van de strategische verplaatsing de eenheid over aan de CDS. Na de strategische verplaatsing wordt de voorbereidingsfase beëindigd zodra de operationele verantwoordelijkheid over de eenheid door de CDS wordt overgedragen aan de multinationale commandant in het inzetgebied. Deze overdracht noemt men 'transfer of authority' (TOA).
3. de inzetfase;
4. de afrondingsfase. Gedurende deze fase zijn de activiteiten erop gericht de militairen en eenheden weer op te nemen in de vredesbedrijfsvoering. De resterende logistieke middelen vloeien - mits bruikbaar - terug in de reguliere landsvoorraden van de KL en indien onbruikbaar worden zij afgestoten. De activiteiten in deze fase vinden plaats onder nationale verantwoordelijkheid

Ad 2 a Planning

De voorbereidingsfase

vangt aan met de planning. Deze fase start nadat de CDS de *formele opdracht voor de operatie* heeft ontvangen. Het ministerie van Defensie kan op verschillende manieren worden benaderd voor deelname aan een (mogelijke) operatie:

- a. door het ministerie van Buitenlandse Zaken (via ambassadeurs of permanente vertegenwoordigers van internationale organisaties waarvan Nederland lid is, zoals NAVO en de VN);
- b. via de minister van Ontwikkelingssamenwerking door tussenkomst van het Ministerie van Buitenlandse zaken;
- c. rechtstreeks door buitenlandse autoriteiten;
- d. door de Permanente Vertegenwoordiger bij de NAVO, op basis van een verzoek van de NAVO aan Nederland;
- e. de KL kan via de Host Nation Support-contacten (HNS) van het Nationaal Commando (NATCO) worden benaderd.

Daarnaast kan het ministerie van Defensie zelf actief mogelijkheden onderzoeken om deel te (gaan) nemen aan een missie. Met uitzondering van de benadering via HNS-contacten begint de voorbereidingsfase met het ontvangen van een (informeel) verzoek tot deelname van Nederland aan een operatie op het ministerie van Defensie. Hier vindt een analyse van dit verzoek plaats. Bij deze analyse spelen de Defensiestaf én de Directie Algemene Beleidszaken (DAB) een vooraanstaande rol. Om tot een allesomvattend beeld en beoordeling te kunnen komen, voeren de DS en DAB elk een eigen (deel)analyse uit, waarbij gebruik wordt gemaakt van de

deelanalyses van een aantal andere directoraten, directies en afdelingen. Een belangrijk handvat hierbij is het formele toetsingskader dat door de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie in de brief "Betrokkenheid van het parlement bij de uitzending van militaire eenheden" d.d. 28 juni 1995 bekend is gesteld aan de Tweede Kamer.

Binnen de DS is de Sous-Chef Operatiën (SCO) belast met de planning, de beleidsvoorbereiding en eventueel later ook het toezicht op de uitvoering van niet-artikel 5 operaties. Hij beschikt daartoe over het Defensie Crisis Beheersings Centrum (DCBC). De krijgsmacht delen beschikken over zogenoemde situatiecentra. Het DCBC heeft voor de planningsactiviteiten een aparte afdeling Plannen en Evaluatie. Binnen deze afdeling is de sectie Plannen belast met de uitvoering van de planning. Het DCBC kan haar planningscapaciteit versterken door een planningsgroep bijeen te roepen. Deze planningsgroep bestaat uit de planningscapaciteit van het DCBC en vertegenwoordigers van één of meerdere krijgsmacht delen. Daarnaast kan de planningsgroep aangevuld worden met vertegenwoordigers van bijvoorbeeld MID, DGEF etc. De planningsgroep is een ad hoc verband waarbinnen integraal de planning voor een eventuele deelname aan een operatie besproken kan worden. Het bijeen roepen geschiedt op initiatief van het DCBC. Om vast te stellen welke eenheden eventueel kunnen worden aangeboden voor deelname aan een operatie, wordt tijdens de analyse door de DS door zorg van de SCO-DS een planningsopdracht verstrekt aan de krijgsmacht delen. Binnen de planningsgroep tracht OPS-BLS vooruitlopend op de formele planningsopdracht zo veel mogelijk helderheid te verkrijgen omtrent de mogelijke operatie, richtlijnen en randvoorwaarden.

Binnen de DS worden alle analyses en presentaties geïntegreerd in een voorstel aan de CDS, waarna de CDS de minister van Defensie zal adviseren. Het uiteindelijke resultaat is een besluit op welke wijze Nederland kan deelnemen aan de operatie. Na instemming van de minister van Defensie wordt door de DS aan het betreffende internationale forum dan wel de FC bekend gesteld welke deelname Nederland op het oog heeft onder voorbehoud van politieke instemming.

De NAVO hanteert een vaste procedure voor de behoeftestelling aan eenheden voor een operatie. Deze procedure, Force Generation Proces genaamd, hanteert de NAVO niet alleen voor art 5-operaties maar voor alle door NAVO geleide operaties. De procedure is een NAVO-procedure maar verschilt principieel niet van andere, bijvoorbeeld door de VN gehanteerde procedures. Na het afronden van de militaire planning kan de Noord Atlantische Raad besluiten met het Force Generation Proces te beginnen. De eerste stap is het uitvaardigen van de Activation Warning (ACTWARN), waarmee SHAPE de landen waarschuwt dat een operatieplan mogelijk wordt uitgevoerd. De landen antwoorden hierop informeel met een "Force Preparation". Hierin geven zij aan welke bijdrage zij zouden kunnen leveren om aan een behoefte te voldoen. In deze fase hoeft nog geen nationale politieke besluitvorming plaats te vinden, omdat nog niet duidelijk is welke middelen daadwerkelijk ingezet gaan worden. Op een ACTWARN kan een Activation Request (ACTREQ) volgen, waarin een land wordt gevraagd bepaalde eenheden ter beschikking te stellen. Hierop reageert een land met een formeel aanbod van eenheden en middelen. Voor deze fase is nationale besluitvorming vereist. Met de uitvoering van het operatieplan wordt begonnen nadat een Activation Order (ACTORD) is uitgegeven. Na ACTORD vangen de landen aan met het verplaatsen van het gereedgestelde materieel naar het theater.

Ter voorbereiding van een operatie leggen de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie contacten met de internationale organisatie(s) of de (groep van) staten die leiding zullen geven aan de operatie. Er worden onder andere afspraken gemaakt over de aard en duur van de operatie, de Nederlandse bijdrage, het mandaat en de geweldsregels.

Tevens coördineert de minister van Defensie de voorbereiding van de Nederlandse deelname met andere ministers zoals die van Algemene Zaken, van Buitenlandse Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking. Tot slot zenden de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie een gezamenlijke nota aan de Ministerraad, waarna een regeringsbesluit wordt genomen en parlementaire behandeling volgt.

Na politieke goedkeuring geeft de minister van Defensie de *opdracht voor deelname aan een*

operatie aan de CDS. De minister van Defensie heeft de politieke verantwoordelijkheid voor de Nederlandse bijdrage aan een militaire operatie.

DS en OPS BLS zullen bij een multinationaal optreden de eigen (nationale) inbreng en verantwoordelijkheid voor een adequate logistieke ondersteuning nader vaststellen, waarbij met bondgenoten wordt overlegd over de mogelijkheden van (wederzijdse) steun op basis van logistieke 'interoperability', 'interchangability' en 'commonality'. Tevens zullen OPS BLS en DS de gewenste en noodzakelijke logistieke zelfstandigheid en voortzettingsvermogen bespreken en vaststellen.

In de planningsfase worden - lopende het besluitvormingsproces - reeds materieel-logistieke, personele, financiële en verbindingsactiviteiten geïnitieerd door OPS BLS. Het betreft dan doorgaans tijdrovende voorbereidingen, die in het kritieke tijdspad liggen van het formeren en gereedstellen. OPS BLS (Sic G4) zal een sustainability-statement opstellen, waarin autorisaties en normen worden vastgelegd ter bepaling van de logistieke omvang en kwaliteit. Indien nog onvoldoende gegevens in deze fase daarvoor beschikbaar zijn, zal deze activiteit worden voortgezet in de formerings- en gereedstellingsfase.

De DS geeft, eventueel onder voorbehoud van politieke goedkeuring, de formerings- en gereedstellingsopdracht uit. De krijgsmachtdelen stellen de formerings- en gereedstellingsopdracht op. Hierin staan de randvoorwaarden en richtlijnen, het tijdschema en de opdracht om een concept-OTAS ter goedkeuring aan te bieden. De voorbereidingstijd is bij deelname aan een operatie in principe zes maanden en staat in relatie tot het streven om individuele militairen uiterlijk zes maanden voor uitzending aan te wijzen. Vaak zal deze periode korter zijn als gevolg van de internationale en nationale - politieke en militaire - ontwikkelingen. De bevelhebber(s) draagt de gereedgestelde eenheid, voorafgaande aan de strategische verplaatsing, over aan de CDS. Een ressortcommandant stelt een concept-OTAS samen. Wanneer een bevelhebber eenmaal heeft ingestemd met de OTAS van een uit te zenden eenheid, staat de organisatie en omvang vast. De uiteindelijke OTAS, zoals vastgesteld door een bevelhebber, is het sturingselement voor logistieke/personele aanvragen en materiële aanpassingen. De inzet van burgerpersoneel is mogelijk, maar aan beperkingen onderhevig. Indien alleen door middel van een burger in de benodigde kwaliteit kan worden voorzien, wordt bepaald of deze burger "gemilitariseerd" wordt uitgezonden. Ondermeer de mate van risico in het uitzendgebied is hierbij een criterium. Bovendien kan het voor functies met specifieke kwaliteiten noodzakelijk of gewenst blijken, gebruik te maken van reservepersoneel. Dit is altijd op vrijwillige basis. Het streven is er op gericht om onderdelen en individuele militairen uiterlijk zes maanden voor uitzending naar een operatiegebied aan te wijzen. Naast voldoende tijd voor een goede opleiding van de militair kan het thuisfront zich hierdoor goed voorbereiden en kan aan de thuisfrontorganisatie een goede structuur worden gegeven. Dit alles draagt eraan bij dat de militair goed gemotiveerd de missie kan aanvangen. Ter voorbereiding op de missie krijgt de militair en zijn/haar achterban op het huisadres een informatiebundel vredesoperaties toegezonden. Deze bundel bevat relevante informatie over enerzijds het missiegebied en anderzijds hulpverlening, opleiding, rechtspositie e.d.. Begin negentiger jaren is een professionele thuisfrontzorgorganisatie opgericht.

De (familie)relaties bevinden zich vaak in een andersoortige maar toch even moeilijke positie als de uitgezonden militair. Zij moeten het immers gedurende enkele maanden stellen zonder hun relatie en leven vaak in spanning over de (veiligheids)situatie waarin de uitgezonden militair zich bevindt. Uit recent onderzoek van de Koninklijke luchtmacht (Verheijen, 1999) onder het thuisfront van uitgezonden militairen werd nog eens bevestigd dat voor partners het afscheid nemen en de eenzaamheid de zwaarste ervaringen zijn. Daarom hecht Defensie aan goede begeleiding van het thuisfront. Bovendien hoeft de militair zich dan minder zorgen te maken over de achterban. Uit de verschillende onderzoeken onder uitgezonden militairen blijkt dat de zorgen die ze zich maken om thuisblijvers spanning oplevert. Tijdens een uitzending blijkt het functioneren van de thuisblijvers in hoge mate bepalend voor het functioneren van de

uitgezonden militair. De thuisfrontzorg draagt daarom ook bij aan het functioneren van de defensie-organisatie. Teneinde het thuisfront voor, tijdens en na de uitzending actief te kunnen ondersteunen, zijn er bij de krijgsmachtdelen overkoepelende thuisfrontorganisaties opgezet. Bij een specifieke uitzending wordt er een aparte thuisfrontorganisatie opgericht die speciaal gekoppeld is aan de eenheid die uitgezonden wordt. Deze thuisfrontorganisatie, die voor het overgrote deel uit de relaties van de uitgezonden militairen bestaat, wordt bijgestaan door functionarissen uit de organisatie. In de afgelopen jaren is de thuisfrontorganisatie uitgegroeid tot een professionele vrijwilligersorganisatie. De taken van deze organisatie hebben een informatief, ondersteunend en recreatief karakter. De grootte van de thuisfrontorganisatie is afhankelijk van het aantal aan de missie deelnemende militairen en de bij de achterban levende belangstelling. De activiteiten variëren sterk en zijn mede afhankelijk van het enthousiasme en de creativiteit van de organisatie en de belangstelling van de achterban. Voorafgaande aan uitzendingen worden er -indien gewenst- thuisfrontinformatiedagen georganiseerd voor zowel de militairen als hun achterban. Op deze dagen wordt zoveel mogelijk informatie verstrekt over de uitzending en de situatie waar de militair zich in zal bevinden. Tijdens deze voorlichting wordt het thuisfront tevens in het bezit gesteld van een uitgebreide informatiebundel, waarin alle relevante informatie staat vermeld. Bij bepaalde kortere uitzendingen (korter dan 3 maanden) is ervoor gekozen om de informatie per brief aan het thuisfront te geven. Een belangrijke taak van een thuisfrontcomité is het uitbrengen van een nieuwsbrief. Veelal is de nieuwsbrief bedoeld om de informatiestroom naar zowel het thuisfront als de militairen in het missiegebied optimaal te houden. Voorts biedt zo'n brief een mogelijkheid om ervaringen uit het missiegebied uit te wisselen. Rond het midden van de missie wordt door het thuisfrontcomité een zogenoemde midtermbijeenkomst georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomst wordt informatie over de situatie in het uitzendgebied gegeven. Vaak worden actuele video-opnamen van het missiegebied gepresenteerd, zodat de achterban zich een goed beeld kan vormen van de situatie ter plekke en mogelijk beter kan begrijpen wat hun partner dan wel zoon of dochter doormaakt tijdens de uitzending. Voorts worden er gedurende deze dag beelden gemaakt teneinde deze in het missiegebied te vertonen en worden er - indien mogelijk - groeten tussen militairen en familie per video of radio overgebracht van en naar het operatiegebied. Deze dag dient voorts om vragen vanuit het thuisfront door deskundigen te laten beantwoorden. Een essentiële functie van het thuisfrontcomité betreft de oprichting en instandhouding van klankbordgroepen of telefooncirkels waardoor de achterblijvers nauw met elkaar in contact kunnen komen. Na een korte training zijn vrijwilligers uit de achterban in staat om 'lotgenoten' 24 uur per dag te woord te kunnen staan. Zij zijn een gewillig en luisterend oor voor diegenen die er behoefte aan hebben om eens met iemand te kunnen praten. In dit kader vinden er ook maandelijks regiocontactdagen plaats op twaalf verschillende locaties verspreid over het land. Ook deze contactdagen hebben vooral tot doel om de achterban de gelegenheid te geven op persoonlijke en informele wijze met elkaar te praten over zaken die men van belang vindt in relatie tot de uitgezonden militair of over de problemen die men als achterban ondervindt. Tenslotte spelen ook de Maatschappelijke Dienst Defensie (MDD) en de Geestelijke Verzorging een belangrijke rol voor het thuisfront. Zo is de MDD niet alleen actief betrokken bij het opzetten van de thuisfrontzorg, maar geeft de dienst tevens aan de militairen en het thuisfront voorlichting over sociale aspecten die aan een uitzending vastzitten. Tevens zijn de maatschappelijk werkers tijdens de uitzending beschikbaar voor eerste-lijns-zorg op het psycho-sociale vlak. De door de Geestelijke Verzorging georganiseerde conferenties na een uitzending zijn vaak ook toegankelijk voor het thuisfront. Na de uitzending kan een militair, indien gewenst, ook samen met gezinsleden terugvallen op Defensie voor hulpverlening. Gezinsleden die hulp nodig hebben, maar waar geen sprake is van gelijktijdige hulpverlening aan de van uitzending teruggekeerde militair, dienen zich na de uitzending te wenden tot een civiele hulpinstelling.

Voor individueel uitgezonden militairen wordt aan de thuisfrontzorg op verschillende wijzen invulling gegeven. Veelal wordt teruggevallen op de oude werkplek, waarbij de betrokken commandant moet zorgdragen voor een begeleiding van het thuisfront. Verder geschiedt de

thuisfrontzorg voor individueel uitgezonden militairen mede door de School voor Vredesmissies (SVV). Deze school heeft een eigen thuisfrontafdeling. Voorts is bij de KLu een project gestart, waarbij mentoren die reeds eerder in het missiegebied zijn geweest, collega-militairen van het eigen onderdeel voor, tijdens en na de uitzending begeleiden. Zo'n mentor vervult tijdens de uitzending ook een rol in de richting van het thuisfront. Uit evaluaties blijkt dat de inbreuk op het gezinsleven - vanzelfsprekend - door het thuisfront als ingrijpend wordt ervaren. Daarbij speelt een rol dat de zorgtaak voor een belangrijk deel bij de achterblijvende partner komt te liggen. Zeker als er sprake is van de aanwezigheid van kinderen. In dit verband ben ik voornemens extra voorzieningen te treffen om gedurende de afwezigheid van de uitgezonden militair, de zorgtaak van de achterblijvende partner te helpen verlichten.

Tijdens de voorbereidingsfase moet de commandant van de uit te zenden eenheid zorgen dat zijn eenheid wordt opgeleid en getraind tot het juiste niveau. Tevens wordt in deze fase o.a. aandacht besteed aan het eventueel briefen van het personeel door o.a. MID/KL en de Sectie Lessons Learned en het schriftelijk vastleggen van de operatie conform de aanwijzingen van de Sectie Militaire Geschiedenis. In de voorbereidingsfase moet de commandant van de eenheid reeds een plan maken voor het trainen c.q. onderhouden van de vaardigheden tijdens de inzetfase. Hij geeft daarin aan welke middelen hij nodig heeft om dit plan te kunnen uitvoeren.

Bij een individuele uitzending wordt in overleg met de SVV voor de uit te zenden militairen een op de missie gerichte opleiding (MGO) samengesteld. De SVV voert dit opleidingsprogramma uit.

Bij eenheidsgewijze uitzendingen geeft de CDS opdracht aan de Contingentscommandant tot het samenstellen van een vaste order voor het Nederlandse contingent. De commandant van de uit te zenden eenheid krijgt van OPS BLS de opdracht tot het maken van een vaste order voor zijn eenheid. Bij individuele uitzendingen en kleine missies draagt OPS BLS zelf zorg voor de samenstelling van de Vaste Orders.

Voorafgaand aan de daadwerkelijke inzet van eenheden wordt een logistieke opbouwoperatie uitgevoerd. Afhankelijk van de omstandigheden zal daarbij worden gewerkt met een logistieke basis nabij of in het inzetgebied, het Point of Debarkation (POD). Van hieruit wordt de daadwerkelijke ontplooiing van de eenheden als ook de logistieke ondersteuning verder geregeld.

Bij een VN-operatie zal, na de politieke goedkeuring, met de VN worden onderhandeld over de samenstelling van de bijdrage (de logistieke ondersteuning, medische verzorging, etc.) en over de vergoeding die door de VN wordt betaald. Dit gebeurt vóórdat de eenheden aanvangen met de strategische verplaatsing. Om gebruik te kunnen maken van het vergoedingssysteem moet per operatie o.a. worden vastgesteld:

- a. de samenstelling van de uit te zenden eenheid tot in detail;
- b. of Nederland het onderhoud en de verzorging in eigen beheer houdt (zgn. 'wet lease') dan wel wil uitbesteden (zgn. 'dry lease');
- c. of de heen- en terugverplaatsing door zorg van de VN of door zorg van Nederland wordt georganiseerd.

Zodra besloten is een bijdrage te leveren aan de missie en de OTAS gereed is, wordt een team uitgezonden naar het VN-hoofdkwartier om te onderhandelen over o.a. de vergoedingen van de wapensystemen en het materieel. Uitzenden van het onderhandelingssteam, dat geen vaste samenstelling kent, gebeurt in opdracht van de DS. De formering en gereedstelling is afgerond zodra op de vredeslocatie de eenheid gereed is voor de strategische verplaatsing.

Sedert 2000 wordt bij joint operaties een officier-vastlegger aangewezen die onder andere tot taak heeft een operationeel dagboek bij te houden, waarin een chronologisch overzicht van het operationeel optreden van de eenheid en van de commandovoering wordt bijgehouden. De

werkzaamheden van deze functionaris moeten garanderen dat een reconstructie van het verloop van de operatie achteraf mogelijk is.

Inzet burgerpersoneel bij vredesoperaties

Militaire operaties worden in principe uitsluitend door militairen uitgevoerd. Zij zijn daarvoor opgeleid. Daarnaast zijn hun arbeidsvoorwaarden en hun rechtspositie toegesneden op taken in het kader van dergelijke operaties. De reden om in bepaalde gevallen burgers uit te zenden, dient dus een bijzondere te zijn die zich in principe alleen maar kan voordoen als er (tijdelijk) behoefte is aan de inzet van een zeer specifieke deskundigheid of vaardigheid die binnen het beschikbare bestand militairen niet of in onvoldoende mate aanwezig is.

In dat geval wordt een burgerambtenaar met toepassing van artikel 11 van het Algemeen Militair Ambtenaren Reglement tijdelijk aangesteld als militair als hij in een situatie komt te verkeren waarin het voor de hand ligt dat alleen militairen optreden. Dit betekent dat burgerambtenaren bij uitzending in het kader van vredesoperaties altijd worden aangesteld als militair tenzij zij het operatiegebied niet betreden of indien er sprake is van een kort werkbezoek. In die gevallen worden burgerambtenaren uitgezonden op basis van dienstreis. Gemilitariseerde burgers vervullen altijd ongewapend hun eigen organieke functie en worden niet ingezet voor specifiek militaire werkzaamheden.

6.1.2 Internationale context

Ten aanzien van het bevorderen en handhaven van internationale vrede en veiligheid is Nederland gehouden aan wat op internationaal niveau is overeengekomen. De rol van Defensie beperkt zich vooral tot het leveren van een bijdrage aan de beleidsbepaling en het vormgeven van de uitvoering daarvan. In de internationale context is de Verenigde Naties de meest omvattende organisatie. De voornaamste andere fora waar zaken betreffende internationale vrede en veiligheid (en in het bijzonder internationale vredesoperaties en ontwapenings- en wapenbeheersingsvraagstukken) worden besproken, voorbereid en onder hun toezicht uitgevoerd, zijn NAVO, WEU, Europese Unie, CVSE en IAEA. Daarnaast zijn er tal van ad hoc organisaties en bi- of multilaterale vormen van overleg. Een korte beschrijving van organisatie, doelstellingen en ontwikkelingen van de voornaamste organen, in het kader waarvan het Nederlandse Defensiebeleid wordt vastgesteld en uitgevoerd, volgt hieronder.

Verenigde Naties

Oprichting en doeleinden

Tijdens de Vredesconferentie van Versailles werd op 29 april 1919 het Handvest van de op te richten Volkenbond aangenomen. Tijdens het interbellum fungeerde de Volkenbond als supranationale veiligheidsorganisatie. Formeel werd de Volkenbond pas na de Tweede Wereldoorlog opgeheven (16 april 1946 te Geneve). De verantwoordelijkheid voor het oplossen van geschillen werd gedeeld door de Assemblee (waarvan alle lidstaten deel uitmaakten) en de kleinere Raad. Hoewel de Volkenbond niet naar behoren had gefunctioneerd werden veel ideeën en werkwijzen overgenomen door de Verenigde Naties. De voornaamste zwakheden van de Volkenbond waren dat er altijd eenstemmigheid was vereist (waarmee in feite elke lidstaat een vetorecht had) en niet alle grootmachten lid waren (Duitsland was slechts lid van 1926 tot 1933, Japan en Italië trokken zich na hun aanvallen op resp. Mantsoerije en Ethiopië terug in 1933 en 1937; de Sovjet-Unie werd pas lid in 1934 en werd in 1939 uit de organisatie gestoten na de aanval op Finland en de Verenigde Staten waren in het geheel geen lid geworden).

Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog bevestigde het falen van de Volkenbond en er werd uitgezien naar een nieuwe wereldorganisatie. Het op 14 augustus 1941 door de Verenigde

Staten en Groot-Brittannië gesloten bondgenootschap werd op 1 januari 1942 door 26 landen onderschreven. Dit zogenaamde Atlantisch Charter was (evenals het Handvest van de Volkenbond) gebaseerd op het idee van collectieve veiligheid. In 1943 werden plannen uitgewerkt voor de structuur van een nieuwe internationale institutie. Een samenkomst van ministers van Buitenlandse Zaken mondde uit in de Verklaring van Moskou, waarin de noodzaak werd erkend van een nieuwe organisatie gebaseerd op het beginsel van de soevereine gelijkheid van staten voor de handhaving van internationale vrede en veiligheid. Op de Conferentie van Dumberton Oaks in het najaar van 1944 werden de voornaamste beginselen van een op te richten organisatie van verenigde naties geformuleerd. Tijdens de Conferentie van Jalta in februari 1945 kwamen de nog niet opgeloste problemen aan de orde.

Tijdens de United Nations Conference on International Organisation op 25 april 1945 kwamen afgevaardigden van 50 staten in San Fransisco bijeen en zetten zich aan de oprichting van een nieuwe wereldorganisatie.²⁴⁶ In de preambule van het Handvest zeiden de deelnemers te spreken namens "de volkeren van de Verenigde Naties" en werden de uitgangspunten als volgt verwoord:

"Wij, de volken van de Verenigde Naties, vastbesloten

komende geslachten te behoeden voor de gesel van de oorlog ..., en omstandigheden te scheppen waaronder gerechtigheid, alsmede eerbied voor de uit verdragen en andere bronnen van internationaal recht voortvloeiende verplichtingen kunnen worden gehandhaafd ...

En te dien einde

verdraagzaamheid te betrachten en in vrede met elkaar te leven als goede naburen, en onze krachten te bundelen ter handhaving van de internationale vrede en veiligheid, en door het aanvaarden van beginselen en het invoeren van methodes te verzekeren, dat wapengeweld niet zal worden gebruikt behalve in het algemeen belang ...

Hebben besloten onze inspanningen te verenigen om deze doeleinden te verwezenlijken".

De formele oprichting van de Verenigde Naties (VN) vond plaats op 24 oktober 1945, toen het Handvest werd geratificeerd door China, Frankrijk, Sovjet-Unie, Groot-Brittannië, Verenigde Staten en de meerderheid van de overige landen die het Handvest hadden ondertekend. De eerste zitting van de Algemene Vergadering vond plaats op 10 januari 1946 in Londen. De Volkenbond werd vervolgens opgeheven en haar gebouwen, archieven en bibliotheek werden aan de VN overgedragen.

De doelstellingen van VN zijn beschreven in artikel 1 van het Handvest:

1. handhaven van de internationale vrede en veiligheid en met het oog daarop nemen van doeltreffende gezamenlijke maatregelen ter voorkoming en opheffing van bedreigingen van de vrede en ter onderdrukking van daden van agressie of andere vormen van verbreking van de vrede, alsook met vreedzame middelen en in overeenstemming met de beginselen van gerechtigheid en internationaal recht, een regeling of beslechting van internationale geschillen of van situaties die tot verbreking van de vrede zouden kunnen leiden, tot stand te brengen;
2. ontwikkelen van vriendschappelijke betrekkingen tussen de volken;
3. bereiken van internationale samenwerking bij het oplossen van internationale vraagstukken van economische, culturele of humanitaire aard;
4. dienen als centrum om de pogingen der volken tot het bereiken van deze gemeenschappelijke doeleinden met elkaar in overeenstemming te brengen.

---

246. Engelse en Nederlandse tekst in Schuurman & Jordens, no. 171. Zie voor geschiedenis en organisatie van de VN o.a. P. R. Baehr en L. Gordenker, *De Verenigde Naties, Ideaal en werkelijkheid* (Meppel/Amsterdam 1992); *United Nations Handbook; Overzicht van de Verenigde Naties en de gespecialiseerde organisaties*. Uitgave ministerie van Buitenlandse Zaken (losbladig, 1987-).

De VN en haar leden handelen op basis van de in artikel 2 van het Handvest genoemde beginselen:

1. soevereine gelijkheid van de leden;
2. te goeder trouw nakomen van uit het lidmaatschap voortvloeiende verplichtingen;
3. oplossen van internationale geschillen langs vreedzame weg;
4. geen dreiging met of gebruik van geweld;
5. verlenen van bijstand bij elk optreden van de VN;
6. zorgdragen dat niet-leden overeenkomstig handelen;
7. de VN heeft niet het recht zich te mengen in zaken die onder nationale rechtsmacht vallen, maar dit staat evenwel toepassing van dwangmaatregelen niet in de weg.

Organisatie

In de Volkenbond hadden Assemblée en Raad min of meer gelijke bevoegdheden, bij de VN is duidelijk onderscheid gemaakt tussen de bevoegdheden van de Veiligheidsraad (VR) en de Algemene Vergadering (AV). De VR kreeg uitdrukkelijk als taak zich met de handhaving van de internationale vrede en veiligheid te bemoeien en minder met de andere taken van de VN. Het monopolie van de VR op het gebied van de internationale vrede en veiligheid werd al in 1950 aangetast toen resolutie 377 Uniting for peace, op aandringen van de Verenigde Staten werd aangenomen. Hierdoor mag de AV zich met elke kwestie bemoeien waar sprake is van bedreiging of verbreking van de vrede of indien de VR als gevolg van een veto van één der permanente leden niet kan optreden. De VR kan dan bij gewone meerderheid besluiten de kwestie naar de AV te verwijzen. De AV heeft dan weliswaar geen dwingende bevoegdheden, maar kan aanbevelingen doen, ook tot het inzetten van militaire strijdkrachten ter handhaving van de vrede.

De Secretaris-Generaal (SG) kreeg uitdrukkelijk als taak de vrede te handhaven. Krachtens artikel 99 van het Handvest is hij gemachtigd elke kwestie die volgens hem bedreigend is voor de internationale vrede en veiligheid onder de aandacht van de VR te brengen. Jaarlijks dient hij verslag uit te brengen aan de AV. Als hoogste administratieve ambtenaar van de VN wordt de SG, op voordracht van de VR, door de AV benoemd.

De VN kende achtereenvolgens de volgende Secretarissen-Generaal:

1946-1953:	Trygve Lie (Noorwegen);
1953-1961:	Dag Hammarskjöld (Zweden);
1961-1971:	Oe Thant (Birma);
1971-1981:	Kurt Waldheim (Oostenrijk);
1981-1991:	Javier Pérez de Cuellar (Peru);
1992-1996	Boutros Boutros Ghali (Egypte).
1997-	Kofi A. Annan (Ghana)

Bij haar oprichting telde de VR vijf permanente leden (VS, SU, Frankrijk, Groot-Brittannië, China) en elke twee jaar werden door de AV zes niet-permanente leden van de VR verkozen. In 1965 werd het lidmaatschap van de VR uitgebreid tot vijftien. De tien niet-permanente leden worden als volgt gekozen: drie uit Afrika, twee uit Azië, één uit Oost-Europa, twee uit Latijns-Amerika en twee uit West-Europa en andere landen. Over alle niet-procedurele zaken besluit de VR met een meerderheid van negen stemmen, waaronder die van de vijf permanente leden.

In de AV, waarin alle leden van de VN zijn vertegenwoordigd, kunnen besluiten met een 2/3 meerderheid worden genomen. In de VR is bij belangrijke zaken eenstemmigheid van de permanente leden vereist en hebben zij in feite een vetorecht. Beslissingen over procedurezaken kunnen met negen van de vijftien stemmen worden genomen. Dit in tegenstelling tot de Volkenbond, waar elke lidstaat een vetorecht had. Behalve de gewone vergaderingen kunnen er ook bijzondere zittingen en zelfs bijzondere spoedzittingen worden uitgeschreven. Zo werd in 1978 een bijzondere zitting gewijd aan de financiering van de troepenmacht van de VN in Libanon. Spoedzittingen betroffen o.a. de crisissituaties in het Midden-

Oosten (1956) en in Kongo (1960).

In de procedureregels van de AV is er, naast procedurecommissies, sprake van twee soorten commissies: hoofdcommissies en vaste commissies. De verdeling van de hoofdcommissies is gebaseerd op de hoofdterreinen van verantwoordelijkheden van de AV:

- Eerste Commissie: ontwapening en internationale veiligheidszaken;
- Tweede Commissie: economische en financiële onderwerpen;
- Derde Commissie: sociale, humanitaire en culturele onderwerpen;
- Vierde Commissie: trustschapszaken (dekolonisatieaangelegenheden);
- Vijfde Commissie: administratieve en begrotingsaangelegenheden;
- Zesde Commissie: juridische aangelegenheden.

Verder is er nog een Speciale Politieke Commissie. Binnen de commissies wordt gestemd bij gewone meerderheid van de aanwezige leden.

Andere organen die een rol spelen op het terrein van de internationale vredeshandhaving zijn het Internationale Hof van Justitie (waarvan ook Nederland de "compulsary jurisdiction" heeft aanvaard) en de Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen. De in 1951 opgerichte United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) heeft als voornaamste doeleinden:

1. het geven van internationale bescherming aan vluchtelingen en het zoeken van permanente oplossingen voor vluchtelingenproblemen;
2. het bevorderen van de aanvaarding van internationale minimumnormen voor de behandeling van vluchtelingen en de effectieve toepassing van deze normen.

Vredesoperaties

De Volkenbond kende reeds het idee van vredesoperaties. In 1935 werd onder auspiciën van de volkerenorganisatie een internationale troepenmacht naar het Saargebied gestuurd. Daaraan nam ook een contingent van 250 Nederlandse militairen van KM en KL deel (dec. 1934 - feb. 1935). De troepenmacht stond onder Brits commando en had als taak toe te zien op een ordelijk verloop van de volksstemming die daar als nasleep van de Eerste Wereldoorlog plaatsvond. Als eerste internationale vredesoperatie kan het optreden in Albanië worden gezien, waaraan ook Nederland deelnam. In 1913 zond de Nederlandse regering na advies van een verkenningsreis door de Balkan, 22 man KL naar het gebied (okt. 1913 - sep. 1914). Omdat Nederland geen mobilisatiedienst kende, traden zij tijdelijk in dienst van het Albanese leger. Met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 kwam er een eind aan deze missie.

Binnen de VN houdt een tweetal vaste commissies zich speciaal met vredesvraagstukken en in het bijzonder met vredesoperaties bezig:

1. *Peace Observation Commission* (POC, Commissie voor de Vredeswaarneming)
Deze werd ingesteld door de AV op 3 november 1950 op grond van resolutie 377A. Het doel van de POC werd omschreven als het doen van waarnemingen en het uitbrengen van rapporten over de situatie in alle gebieden waar internationale spanning heerst, welke bij voortduren de handhaving van de internationale vrede en veiligheid in gevaar zou kunnen brengen. De Commissie bestond oorspronkelijk uit 14 leden. Zij worden benoemd voor een periode van twee jaar door de AV. Vanaf 1972 werden er nog slechts 13 leden benoemd (China werd niet meer herkozen) en vanaf 1976 nog 12 (Irak werd toen niet meer herkozen). Anno 1993 zijn behalve Nederland lid: Verenigde Staten, Frankrijk, Groot-Brittannië, Zweden, Sovjet-Unie, Tsjechoslowakije, China, India, Irak, Israël (in 1981 vervangen door Malediven), Pakistan, Nieuw Zeeland, Colombia (in 1955 vervangen door Honduras) en Uruguay.
2. *Special Committee on Peacekeeping Operations* (SCPO, Speciale Commissie inzake vredesoperaties)

Ingevolge resolutie 2006 van 18 februari 1965 gaf de AV haar voorzitter de bevoegdheid tot het oprichten hiervan. De SCPO is er nog niet in geslaagd om conform haar opdracht richtlijnen op te stellen voor vredesoperaties. Na een onderbreking van vijf jaar kwam de commissie in februari 1988 weer bijeen, daartoe opgeroepen in resolutie 42/161. Het doel van de SCPO is het maken van een alomvattende studie van alle aspecten van vredesoperaties. In resolutie 2308 (XXII) van 13 december 1967 werd nader aangegeven dat de studie zich dient te richten op faciliteiten, diensten en personeel die de lidstaten zouden kunnen verschaffen voor vredesoperaties van de VN.

Gelet op het aantal leden werd de SCPO ook wel genoemd de "Commissie van 33". Nederland is één van de deelnemende landen. Inmiddels zijn er al 34 leden, te weten: Verenigde Staten, Canada, Frankrijk, Groot-Brittannië, (West-)Duitsland, Spanje, Oostenrijk, Denemarken, Nederland, Sovjet-Unie, Polen, Roemenië, Hongarije, Joegoslavië, Australië, China, India, Pakistan, Irak, Japan, Thailand, Afghanistan, Algerije, Egypte, Ethiopië, Mauretanië, Nigeria, Sierra Leone, Argentinië, El Salvador, Guatemala, Mexico en Venezuela.

In New York zetelt de Field Operations Division. Verder is nog de Commissie voor Collectieve Maatregelen, welke tot doel heeft het verrichten van studies en het uitbrengen van verslag aan AV en VR inzake methodes die aangewend zouden kunnen worden bij de handhaving van internationale vrede en veiligheid. Nederland is hier geen lid van. Ook binnen de VR wordt onderscheid gemaakt hoofdcommissies en vaste commissies. De hoofdcommissie Generale Staf Comité wordt gevormd door de chefs van staven van de permanente leden van de VR en heeft als taak het adviseren en bijstaan van de VR in alle aangelegenheden betreffende militaire middelen die de VR nodig heeft voor het handhaven van internationale vrede en veiligheid, het gebruik van en de bevelvoering over tot zijn beschikking gestelde strijdkrachten en de regeling van bewapening en ontwapening. Hier maakt Nederland dus geen deel van uit.

Wapenbeheersing

Hoewel minder als ten aanzien van vredesoperaties is de VN één van de belangrijkste fora waarbinnen het overleg over wapenbeheersingsaangelegenheden zich afspeelt. Het Handvest ging vooral in op beslechting van geschillen en liet het vraagstuk van de ontwapening over aan toekomstige onderhandelingen. Er zou pas onderhandeld kunnen worden als aan twee voorwaarden was voldaan. Ten eerste zouden de grote mogendheden er op moeten toezien dat de vijandelijke staten geheel ontwapend zouden worden. Ten tweede zou de VN zich vooraf moeten richten op de uitwerking van een stelsel voor collectieve veiligheid. Wat betreft dit laatste kwamen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie in 1961 met een beginselverklaring waarin werd gesteld dat "voortgang op het gebied van ontwapening dient gepaard te gaan met maatregelen ter versterking van instellingen voor de handhaving van vrede en de regelingen van geschillen met vreedzame middelen."

In 1946 werd de Commissie voor Atoomenergie opgericht, dat o.a. opgedragen had gekregen het uitbannen van nationale bewapeningen van atoomwapens en alle andere belangrijke wapens geschikt voor massavernietiging. Eveneens in 1947 werd een Commissie voor Conventionele Wapens opgericht. Het mislukken van onderhandelingen tussen VS en SU leidde ertoe dat de beide commissies in 1952 werden opgeheven en vervangen door de Ontwapeningscommissie. Gedurende de jaren 1954-1957 werd over vermindering van troepen en wapens onderhandeld in het kader van "omvattende" ontwapeningsbesprekingen die werden gevoerd in de subcommissie van de VN-Ontwapeningscommissie.

De eerste inhoudelijke resolutie die de AV in 1946 aannam had evenwel betrekking op ontwapening en wapenbeheersing. Daarna werd een commissie ingesteld die voorstellen moest voorbereiden voor de "eliminatie van atoomwapens en alle andere potentiële massavernietigingswapens". Het accent heeft bijna steeds gelegen op de massavernietigingswapens, pas de laatste jaren konden op het gebied van de conventionele wapens resultaten worden geboekt. Het ging daarbij niet alleen om reductie van bestaande arsenalen, maar ook om het voorkomen van toekomstige ontwikkelingen, zoals het Non-Proliferatie Verdrag (ter voorkoming dat meer landen de beschikking zouden krijgen over kernwapens, 1968) en het ENMOD-verdrag (Environmental Modification Convention ter voorkoming dat nieuwe technische vindingen zouden kunnen worden gebruikt om via het milieu andere staten schade toe te brengen, 1977).

Het ontwapeningsoverleg in de VN speelt zich vooral af in een drietal organen:

1. *Eerste Commissie* van de Algemene Vergadering van de VN

Dit voorportaal voor resoluties ten behoeve van AV komt ieder najaar zes weken bijeen. Haar voorstellen hebben het karakter van beleidsvoornemens c.q. aanbevelingen (bv. de resolutie Openheid in bewapening, die de instelling van het VN-Wapenregister regelde). Alle lidstaten kunnen deelnemen.

2. *Ontwapeningscommissie* (UN Disarmament Commission, UNDC)

Dit indertijd als een soort studiecmissie voor ontwapeningvraagstukken opgezet overleg vergadert elk voorjaar gedurende drie weken. Alle lidstaten kunnen aan de besprekingen deelnemen en zo de verschillende nationale standpunten uitwisselen.

3. *Ontwapeningsconferentie* (Conference on Disarmament, CD)

Deze formeel onafhankelijke commissie is vooral gericht op daadwerkelijke onderhandelingen over internationale overeenkomsten betreffende ontwapening en wapenbeheersing. De CD heeft een beperkt aantal leden en komt jaarlijks in drie zittingsperioden van ongeveer zes weken in Genève bijeen. Beslissingen worden genomen op basis van algemene consensus.

In 1961 werd de Commissie voor Ontwapening (Eighteen-Nation Disarmament Committee, ENDC) opgericht te Geneve, onder co-voorzitterschap van VS en SU, waarin naast landen van het oostelijk en westelijk blok ook niet-gebonden landen deelnamen. Zij werd ingesteld volgens resolutie 1722 van de AV. Ingevolge AV-resolutie 2602 uit 1969 vond een uitbreiding met acht leden plaats (w.o. Nederland) en heette voortaan Conference of the Committee on Disarmament (CCD). In 1978 was er een nieuwe naamswijziging in Committee on Disarmament (CD) en kwam er tevens een roulerend voorzitterschap. Sinds 1984 (met inmiddels 40 leden) heet het Conference on Disarmament (CD). De taak van de CD is vooral het voorbereiden van multilaterale verdragen. Zij rapporteert aan de AV en ontvangt daarvan richtlijnen.

Het overleg binnen de CD bestaat uit een tiental agendapunten ("decalogie"):

1. nucleaire wapens
2. chemische wapens
3. andere massavernietigingswapens
4. conventionele wapens
5. vermindering van militaire budgetten
6. vermindering van gewapende eenheden
7. ontwapening en ontwikkeling
8. ontwapening en internationale veiligheid
9. confidence building measures
10. maatregelen tot algehele ontwapening onder internationale controle.²⁴⁷

---

247. Zie o.a. P. P. Everts en H. W. Tromp (red.), *Tussen oorlog en vrede* (Amsterdam 1980); H. Swarttouw en J. Versteeg, *Vrede en veiligheid binnen de Verenigde Naties: ontwapening en wapenbeheersing*, JVV(1993), 28-45; H. Swarttouw en S. van der Burg, *Ontwapening, wapenbeheersing en non-proliferatie in multilateraal verband*, JVV(1994), 33-51.

Voor de betekenis van bewapening in de ruimte werd door de AV in 1959 (ingevolge resolutie 14/1472) het Committee on the Peaceful Uses of Outer Space (COPUOS) ingesteld, als opvolger van een achttien leden tellende ad hoc commissie uit 1958. In 1961 werd het lidmaatschap van de COPUOS uitgebreid naar 28 leden. In de loop der jaren groeide zij steeds verder tot 61 leden in 1994. Ook Nederland is lid. Er zijn twee grote conferenties georganiseerd, beide te Wenen (in 1968 en 1982).

De voornaamste taken van de COPOUS zijn:

- bevorderen van internationale samenwerking inzake het vreedzaam gebruik van de ruimte;
- bevorderen van onderzoek naar en verspreiden van informatie over onderzoek terzake;
- ontwikkelen van programma's uit te voeren onder VN verantwoordelijkheid;
- onderzoeken van juridische problemen als gevolg van de ontdekking van de ruimte.

Door de werkzaamheden van de COPUOS is in de loop der jaren een vijftal verdragen gesloten:

- Treaty on principles governing the activities of states in the exploration and use of outer space including the moon and other celestial bodies (1966);
- Agreement on the rescue of astronauts and the return of astronauts and the return of objects launched into outer space (1967);
- Convention on international liability for damage caused by space objects (1971);
- Convention on registration of objects launched into outer space (1974);
- Agreement governing the activities of states on the moon and other celestial bodies (1979).²⁴⁸

Naast het geïnstitutionaliseerd overleg zijn er ook bijzondere bijeenkomsten. In 1978 vond een speciale ontwapeningszitting plaats (United Nations Special Session on Disarmament, UNSSOD), waarbij afgevaardigden van zo'n 140 landen zes weken vergaderden, maar concrete resultaten werden niet geboekt. In 1982 en 1988 werden opnieuw bijzondere zittingen gewijd aan het vraagstuk van de ontwapening.

NAVO/WEU

De voornaamste taak van de NAVO was steeds gericht op de veiligheid van het bondgenootschappelijk verdragsgebied. Met het verdwijnen van de Oost-West tegenstelling werden NAVO-eenheden ook ingezet bij internationale vredesoperaties. Vanaf 1992 speelde zij in voormalig Joegoslavië voor het eerst hierbij een rol. Bemoeyenis met wapenbeheersingsaangelegenheden was vanaf de oprichting steeds een belangrijk agendapunt.²⁴⁹ Op de NAVO-top te Rome in 1991 werd het zogenaamd Strategisch Concept inzake vrede en samenwerking aangenomen genomen, ter voorkoming en bestrijding van internationale crisissituaties en conflicten. De politieke grondslag voor haar rol in vredeshandhaving werd in Oslo in 1992 vastgelegd, waarbij de NAVO zich bereid verklaarde vredesactiviteiten onder de verantwoordelijkheid van de CVSE te ondersteunen en bondgenootschappelijke middelen en deskundigheid ter beschikking te stellen voor vredesoperaties. Later dat jaar werd ook de steun toegezegd aan vredesoperaties van de VN. Een operationeel hoofdkwartier afkomstig van de Noordelijke Legergroep van de NAVO werd vervolgens ter beschikking gesteld van de VN-vredesmacht in Bosnië-Herzegovina.

Met de komst van Europese Unie in 1993 maakt de WEU een integrerend deel uit van de Unie, waardoor de Europese Raad de WEU kan verzoeken de besluiten en maatregelen op

---

248. Zie overzicht in Schuurmans & Jordens no. 171, p. 99-100.

249. *NAVO. Feiten en cijfers* (1991); *NAVO zakboekje* (1993); *NAVO Handboek* (1996). Zie hst. 5 voor een algemeen overzicht van geschiedenis en organisatie van NAVO en WEU.

defensiegebied uit te werken en uit te voeren. In de praktijk betekent dit dat ook bijdragen in het kader van VN- of CVSE-operaties door de WEU kunnen worden uitgevoerd. In 1992 publiceerde de WEU de Petersburg Verklaring, waarin zij steun toezegde voor conflictpreventie en vredeshandhaving. Hierdoor is de rol van de WEU een veel actievere geworden, zowel wat betreft deelname aan internationale vredesoperaties als bemoeienis met wapenbeheersingsaangelegenheden. Voor dit laatste werd de West-Europese Bewapeningsgroep opgericht.

Binnen de NAVO vormt het overleg over wapenbeheersing en ontwapening een steeds terugkerend onderwerp van gesprek, zodat gezamenlijk overeengekomen standpunten kunnen worden geformuleerd en het nationale beleid kan worden gecoördineerd. Voor de NAVO is wapenbeheersing een onderdeel van het defensiebeleid, dat gericht is op een stabiele vrede binnen het bondgenootschappelijk verdragsgebied en in het kader van de Oost-West verhoudingen. Naast het overleg in de Noord-Atlantische Raad en de Politieke Comit es is een aantal bijzonder organen opgericht die zich met specifieke wapenbeheersingsvraagstukken bezighouden. In 1989 is door de NAVO een concept Wapenbeheersing en Ontwapening opgesteld, bedoeld als kader voor het bondgenootschappelijk beleid. Hierin werd ook de implementatie van het INF-verdrag tussen Sovjet-Unie en de Verenigde Staten van 1987 meegenomen.

Wapenbeheersingsvraagstukken in nucleair perspectief komen aan bod in de Nuclear Planning Group (Nucleaire Planninggroep, NPG). Hierin komen vanaf 1967 de ministers van Defensie (in het algemeen tweemaal per jaar) bijeen voor aangelegenheden betreffende de rol van de NAVO terzake van nucleaire afschrikkings- en verdedigingsstrategie en. De besprekingen gaan vooral over beleidskwesties die verband houden met kernwapens, zoals vermindering van strijdkrachteniveaus, nucleaire wapenbeheersing en verspreiding van kernwapens. Voor een onderzoek naar de toekomstige behoeften van de NAVO aan moderne nucleaire strijdkrachten werd de Speciale Werkgroep op Hoog Niveau (HLTF) opgericht. Verder werd de behoefte gevoeld aan geregeld overleg en een bredere bestudering van het wapenbeheersingsvraagstuk, waarvoor de Special Consultative Group (SCG) werd ingesteld.

Europese Unie

In vervolg op het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal uit 1951 werden in 1957 via de Verdragen van Rome de Europese Economische Gemeenschap (EEG) en de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) opgericht. De oprichters hiervan waren Frankrijk, de Bondsrepubliek Duitsland, Itali , Nederland, België en Luxemburg. In de loop der jaren is de gemeenschap verder uitgebreid. In 1978 nam het Europees Parlement een resolutie aan tot het samengaan van de drie gemeenschappen onder de naam Europese Gemeenschap (EG). Via het Verdrag betreffende de Europese Unie (Verdrag van Maastricht) van 1992 werden de drie gemeenschappen samengevoegd tot de Europese Unie (EU). Na ratificatie door de nationale parlementen trad het op 1 november 1993 in werking en werd tegelijk de Europese Politieke Samenwerking vervangen door een Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheids Beleid (GBVB), inclusief defensieaangelegenheden). Het GBVB omvat "alle kwesties die betrekking hebben op de veiligheid van de Europese Unie" en betekent een meer actief, integraal en gezamenlijk optreden.²⁵⁰

Het nieuwe gezamenlijke buitenlands beleid omvat tenminste een gemeenschappelijk veiligheidsbeleid, gericht op het CVSE-proces, ontwapening en bewapeningscontrole in Europa, non-proliferatie van kernwapens en de wetenschappelijke aspecten van de veiligheid (in het bijzonder de controle op de overdracht van bewapeningstechnologie naar derde landen en de

---

250. Zie voor ontwikkeling van de EU o.a. K. D. Borchardt, *De Europese eenwording. Oorsprong en groei van de Europese Unie* (Luxemburg 1995).

controle op wapenuitvoer). In het kader van een gemeenschappelijk optreden kan de Europese Raad bepalen dat de besluitvorming in bepaalde gevallen niet met unanimiteit van stemmen, maar met een gekwalificeerde meerderheid geschiedt. De basis voor het veiligheidsbeleid wordt gevormd door de uitgangspunten van NAVO en WEU.

Eén van de voornaamste beweegredenen voor de Europese eenwording is steeds het verlangen naar een duurzame vrede geweest. In artikel 223 van het EG-Verdrag is opgenomen dat “geen enkele lidstaat is gehouden inlichtingen te verstrekken waarvan de verbreiding naar zijn mening strijdig is met de wezenlijke belangen van zijn veiligheid” (lid 1a) en “elke lidstaat kan de maatregelen nemen die hij noodzakelijk acht voor de bescherming van de wezenlijke belangen van zijn veiligheid en die betrekking hebben op de produktie van of de handel in wapenen, munitie en oorlogsmateriaal” (lid 1b). In de *Defensienota 1974* (p. 14) werd dit expliciet genoemd als punt van aandacht. Ingevolge artikel 36 van het EG-verdrag zijn verboden of beperkingen van in-, uit- of doorvoer toegestaan uit hoofde van bescherming van de openbare veiligheid. In mei 1990 vond in Bonn de ontwapeningsconferentie van de Interparlementaire Unie plaats, waaraan ook Nederland deelnam, bestaande uit een delegatie met vertegenwoordigers van de Eerste en Tweede Kamer. Vanaf de jaren '90 speelde de EG/EU ook een rol bij vredesoperaties in Irak en voormalig Joegoslavië.

CVSE

Na voorbereidende gesprekken in 1972 ging vanaf 1973 de met tussenpozen gehouden Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) van start over samenwerking ten aanzien van economische, technische en milieuaangelegenheden, alsook over humanitaire en sociaal-economische samenwerking.²⁵¹ Met de aanvaarding van de CVSE-Slotakte van Helsinki in 1975 begon een nieuwe fase in het wapenbeheersingsbeleid. Vervolgconferenties vonden plaats in Belgrado (1977-'78), Madrid (1980-'83), Wenen (1986-'89) en Helsinki (1992). In de CVSE-gesprekken was voor de zogenaamde vertrouwenwekkende maatregelen een belangrijke plaats ingeruimd (uitwisseling van militaire informatie en verificatie ter bevordering van meer openheid).

Op 1 augustus 1975 ondertekenden de Europese landen, Canada en de VS de akkoorden van Helsinki over veiligheid en samenwerking in Europa. Daarin werd overeenstemming bereikt inzake:

- aangelegenheden betreffende de veiligheid in Europa;
- aangelegenheden betreffende veiligheid en samenwerking in het Middellandse Zeegebied;
- vertrouwenwekkende maatregelen;
- samenwerking op terreinen van economie, wetenschap, technologie en milieu;
- samenwerking op humanitair en cultureel gebied.

Door middel van vervolgbijeenkomsten diende te worden nagegaan of de staten zich aan de bepalingen van de slotakte hadden gehouden en op welke wijze de doelstellingen nader konden worden uitgebreid. Nederland stond een evenwichtige voortgang hiervan voor. Op de vervolgconferentie te Madrid werd besloten tot oprichting van de Conferentie over Veiligheid- en Vertrouwenbevorderende Maatregelen en Ontwapening in Europa, kortweg genoemd de Europese Ontwapenings Conferentie (EOC). Het mandaat bepaalde dat binnen de EOC concrete vertrouwenwekkende en veiligheidsbevorderende maatregelen moesten worden overeenkomen, met als doel het verminderen van wederzijdse vrees of onzekerheid. In 1984 ging in Stockholm de EOC van start en werd in 1986 afgesloten met aanvaarding van het Document

---

251. Zie o.a. B. Bomert, □De CVSE in het veranderende Europa□, JVV (1994), 107-122; P. W. Gorissen en H. G. Scheltema, □CVSE, conflictpreventie en crisisbeheersing. Een tussenstand□, MS 163 (4) (1994), 171-177. N.B. Sinds 1995 is de CVSE gewijzigd in de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE).

van Stockholm, waarin ondermeer afspraken werden gemaakt over inspecties van militaire oefeningen.

Tijdens de vervolgconferentie te Helsinki in 1992 sprak de CVSE zich voor het eerst uit voor het uitvoeren van vredesoperaties onder eigen vlag, zij het in nauw overleg met de VN. Vooral nog werd alleen gesproken van peacekeeping (handhaven) en nog niet van peace-enforcing (afdwingen). In voormalig Joegoslavië, Nagorny-Karabach en Moldavië werden vervolgens troepen door de CVSE ingezet. Met nieuwe organisatorische wijzigingen kreeg in 1993 de samenwerking met de NAVO verder vorm.

IAEA

Het in 1957 opgerichte International Atomic Energy Agency (IAEA, Internationale Organisatie voor Atoomenergie) is geen gespecialiseerde organisatie, maar een autonome intergouvernementele organisatie onder de aegis van de VN, die vooral een rol speelt in zaken van wapenbeheersing. De hoofdzetel bevindt zich in Wenen. Het doel van het IAEA is het opvoeren en verhogen van de bijdrage van atoomenergie aan de vrede, gezondheid en welvaart in de wereld en het er op toezien dat hulp door, op verzoek of onder toezicht van het IAEA verleend, niet wordt aangewend voor enig militair doel. Uit dit laatste vloeit één van de belangrijkste taken van het IAEA voort, namelijk controle op de naleving van het uit 1968 daterende Non-Proliferatie Verdrag ter voorkoming van verspreiding van kernwapens via een stelsel van waarborgen ("safeguards").

Het IAEA houdt zich vooral bezig met:

- bevorderen en steunen van onderzoek op het terrein van atoomenergie voor vreedzame doeleinden;
- bemiddelen bij levering van materiaal, diensten, uitrusting en faciliteiten;
- bevorderen van de uitwisseling van wetenschappelijke en technische informatie;
- aanmoedigen van uitwisseling en training van wetenschapsbeoefenaren en experts;
- instellen en toepassen van waarborgen om te voorkomen dat kennis en materialen worden gebruikt voor militaire doeleinden;
- toepassen van waarborgen op verzoek van partijen en bi- of multilaterale overeenkomsten op het gebied van atoomenergie;
- instellen van veiligheidsnormen.

De Algemene Conferentie van het IAEA bestaat uit vertegenwoordigers van alle leden. De gewone zittingen hebben jaarlijks plaats, veelal gedurende een week in september te Wenen. De Raad van Beheer is als volgt samengesteld:

- 13 leden voor een periode van één jaar die het verst gevorderd zijn in de technologie van atoomenergie, aan te wijzen door de Raad zelf;
- 22 leden voor een periode van twee jaar volgens een geografische verdeelsleutel, te kiezen door de Algemene Conferentie.

Nederland was lid van de Raad van Beheer in 1958-1960, 1964-1966, 1970-1972, 1975-1977, 1981-1983 en 1989-1990.

6.2 Deelname aan vredesoperaties

6.2.1 Internationale vredeshandhaving via militaire operaties

Met het beëindigen van de Koude Oorlog en het verdwijnen van de ideologische tweespalt in de Veiligheidsraad kon de VN zich meer richten op haar primaire taak, namelijk het handhaven van internationale vrede en veiligheid, en haar nevendoelen de ontwikkeling van vriendschappelijke betrekkingen tussen de volkeren en het bevorderen van internationale samenwerking. Het

uitgangspunt van de VN is de leer van de collectieve veiligheid, welke de basis vormt voor vredesoperaties. Hiermee wordt elke agressor geconfronteerd met de verzekering dat de gehele statengemeenschap zich tegen hem zal keren. Omgekeerd geldt dat elk potentieel slachtoffer de garantie heeft dat hij er niet alleen voor staat. De VN erkent alleen soevereine staten. Zij staat tussen de partijen, niet erboven. Het militair optreden in het kader van vredesoperaties wordt sterk beïnvloed en beperkt door politieke factoren. Een belangrijke voorwaarde is dat alle conflicterende partijen met de operatie instemmen.

Door de toegenomen samenwerking tussen Oost en West vanaf de jaren '80 kan de VN een steeds grotere rol spelen bij het oplossen van crises in de wereld. Het aantal veto's dat de VR uitsprak was tot dat moment zeer groot. De laatste jaren is er niet alleen een forse toename van het aantal vredesoperaties, maar ook een toenemende verscheidenheid in soorten operaties. Steeds vaker worden vredesmachtsen ook ingezet bij binnenlandse conflicten en gaat het om meer dan alleen observatiemissies. Halverwege de jaren '60 waren er slechts zes landen die eigen strijdkrachten voor VN-gebruik oefenden en gereedhielden, waaronder Nederland.

In het VN-Handvest zijn drie elementen betreffende handhaving van internationale vrede en veiligheid opgenomen, te weten: het opstellen van plannen om te komen tot een stelsel van wapenbeheersing; een stelsel voor vreedzame regeling van (internationale) geschillen; en een stelsel van dwangmaatregelen inzake bedreiging van de vrede, verbreking van de vrede en daden van agressie. De laatste twee maken optreden met behulp van vredesoperaties mogelijk, nader uitgewerkt in de hoofdstukken VI en VII van het Handvest.

In hoofdstuk VI is dat vormgegeven in de artikelen 33-36:

- artikel 33 oplossing zoeken door onderhandelingen, feitenonderzoek, bemiddeling, conciliatie, arbitrage, rechterlijke beslissing;
- artikel 34 VR kan elk geschil onderzoeken;
- artikel 35 elk lid kan elk geschil onder de aandacht van de VR of AV brengen;
- artikel 36 VR kan passende procedures of methodes aanbevelen.

In hoofdstuk VII is dat vormgegeven in de artikelen 39, 42 en 43:

- artikel 39 de VR stelt vast of er sprake is van verbreking van de vrede of een daad van agressie en beslist welke maatregelen zullen worden genomen;
- artikel 42 VR kan besluiten tot het nemen van maatregelen: overgaan tot optreden door middel van lucht-, zee- of landstrijdkrachten als nodig is voor de handhaving of herstel van de internationale vrede en veiligheid;
- artikel 43 alle leden verplichten zich tot gehoor geven aan de oproep van de VR tot ter beschikking stellen van bijstand en faciliteiten als noodzakelijk voor de handhaving van de internationale vrede en veiligheid.

In het VN-Handvest is geen bepaling opgenomen omtrent vredesmachtsen. De speciaal in het leven geroepen vredesoperaties zijn ingesteld door de VR of AV en daaraan ook verantwoording schuldig. In artikel 33 van het Handvest is voorzien in het instellen van internationale vredesoperaties. In artikel 43 wordt alle VN-leden de verplichting opgelegd zodanige gewapende strijdkrachten ter beschikking te stellen als noodzakelijk zijn voor de handhaving van de internationale vrede en veiligheid.

Ten aanzien van het doel van internationale vredesoperaties kan onderscheid worden gemaakt in:

- peacemaking: het beëindigen van geschillen op korte termijn door een door alle partijen erkende en geaccepteerde (voorlopige) vredesregeling te realiseren;
- peacebuilding: het scheppen van voorwaarden voor een langdurige vrede in een bepaald gebied.

Middelen die voor peacemaking ter beschikking staan zijn:

- peacekeeping: op vreedzame basis (diplomatie, waarnemers etc.), m.a.w. min of meer passief handhaven van de vrede;
- peace-enforcing: met een afdwingend karakter (embargo, blokkade, indamming,

incidentele dwangmaatregelen en als uiterste een militair ingrijpen, zoals bv. in Korea, Irak en Joegoslavië), m.a.w. een meer actief beëindigen van crisis- en oorlogssituaties en het opleggen van vrede.

Om dit laatste zoveel mogelijk in de hand te kunnen houden is een "escalatieladder" ingebouwd.²⁵² In het door de International Peace Academy uitgegeven "Peacekeepers handbook" wordt peacekeeping als volgt gedefinieerd: "the prevention, containment, moderation and termination of hostilities between or within states, through the medium of a peaceful third party intervention organised and directed internationally, using multinational forces and soldiers, police and civilians to restore and maintain peace."²⁵³ Ook in de *Prioriteitennota 1993* wordt crisisbeheersing gezien als een breed spectrum van zowel diplomatieke en niet-militaire inspanningen om conflicten tot een vreedzame oplossing te brengen aan de ene kant, als het optreden in een oorlogssituatie met geweld op grote schaal en de inzet van het gehele scala van militaire middelen aan de andere kant.²⁵⁴

In zijn "Agenda for peace" onderscheidde de SG van de VN crisisbeheersing in:

- preventive diplomacy: bv. preventieve stationering van troepen;
- peacemaking: bv. toezicht op embargo's, afdwingen van blokkades, peace-enforcing;
- peacekeeping: toezicht op naleving van een bestand of vredeakkoord met ongewapende waarnemers en controle op naleving met gewapende eenheden;
- peacebuilding: militaire inspanning gericht op voorkomen van een terugval naar een gewapend conflict en voorwaarden scheppen voor vreedzame wederopbouw.

Het wezenlijke verschil tussen peacekeeping en peace-enforcing is vooral gelegen in de instemming van alle bij het conflict betrokken partijen. Bij peacekeeping is er al sprake van een vredesregeling of een staakt-het-vuren; bij peace-enforcing gaat het er om met militaire middelen een vredesregeling of staakt-het-vuren tot stand te brengen, zonder dat alle partijen hiermee noodzakelijkerwijs instemmen. Peacekeeping en -enforcing zijn eigenlijk delen van een continuüm. Peacekeeping is met instemming en steun van de partijen en omvat vooral waarneming en controle. Peace-enforcing is zonder instemming en steun en omvat presentie, embargo, blokkade, indamming, incidentele dwangmaatregelen en interventie. Peacekeeping kan worden voortgezet als peace-enforcing, bijvoorbeeld omdat het eerste onvoldoende succesvol is. Beide middelen van peacemaking zijn in dit rapport begrepen en omschreven als crisisbeheersing door middel van vredesoperaties. Daarnaast spelen ook humanitaire noodhulp en evacuatie nog een rol.

Met de verminderen van de spanningen tussen Oost en West is de rol van de VN in de internationale politiek aanzienlijk toegenomen en zijn ook de internationale vredesoperaties veranderd. Niet alleen is er vanaf het eind van de jaren '80 sprake van een enorme toename van het aantal, ook in aard verschillen zij met die uit de periode daarvoor. Er vond een verschuiving plaats van vooral peacekeeping naar meer peacemaking. Waren er in het verleden vooral (ongewapende) waarnemers- en controlemissies, de laatste jaren hebben zij meer het karakter van vrede-afdwingende operaties gekregen. Hierdoor wordt er wel gesproken van een "second generation peacekeeping". Ook het ruimere begrip "arbitrale crisisbeheersing" wordt in dit verband gebruikt om het onderscheid aan te geven met de vroegere vredebewarende peacekeeping-operaties in enge zin.²⁵⁵ Hier is ervoor gekozen het begrip vredesoperaties te hanteren

---

252. A. M. J. de Weger, *Peacekeeping: grenzenloos?*, *MS* 163 (2) (1994), 71-74.

253. *Peacekeeper's handbook* (New York 1984), 22. Zie R. C. R. Siekmann, *Juridische aspecten van de deelname met nationale contingents aan VN-vredesmacht (Nederland en UNIFIL)* ('s-Gravenhage 1988), 5.

254. *Prioriteitennota 1993*, 21-22.

255. Zie o.a. *Wat is de vrede ons waard*, rapport AVV 10 (1992); Stcr. 1993, nr. 101; J. S. Bremner en J. N. Snell, *The changing face of peacekeeping*, *MS* 162 (10) (1993), 432-438; H. Vos, *Nieuwe instabiliteiten, nieuwe prioriteiten. De Nederlandse krijgsmacht en crisisbeheersing*, *MS* 162 (1) (1993), 34-37; N. Sybesma-Knol, *Peacekeeping en de rol van de Verenigde Naties*, *MS* 1962 (10) (1993), 445-451; R. de Wijk (red.), *Crisisbeheersing na de Koude Oorlog*, uitgave Stafafdeling Conceptuele Zaken Defensiestaf, 1993; J. Hardenbol, *Doctrine-aspecten van vredesoperaties. De toepasbaarheid van grondbeginselen*,

voor alle soorten operaties in het kader van het handhaven van internationale vrede en veiligheid, van ongewapende waarnemersmissies tot en met de inzet van (gewapende) eenheden ten behoeve van de naleving van bestanden en daadwerkelijke interventie. Hoewel internationale vredeshandhaving niet uitsluitend een rol voor militairen hoeft te zijn, is dit in de praktijk, met uitzondering van sommige waarnemerstaken en humanitaire acties, wel voor het belangrijkste deel zo gegroeid, al in 1976 omschreven als: "Peacekeeping is not a soldier's job, but only a soldier can do it".²⁵⁶

6.2.2 *Proces van deelname aan vredesoperaties*

De procedure tot het samenstellen en uitzenden van een internationale vredesmacht door de VN is niet volledig vastgelegd in aanwijzingen en richtlijnen en gebeurt voor een deel informeel. Na een resolutie van de VR begint de SG een onderzoek en stelt vervolgens een rapport op dat hij aan VR voorlegt. Het betrokken land wordt eerst informeel gepolst door de SG. Bij een positieve reactie raadpleegt hij de partijen in het conflict en de leden van de VR of zij bezwaar hebben tegen deelname van het betreffende land. Hebben zij dat niet dan doet de SG een formeel verzoek en daarmee is tevens aangegeven dat er geen bezwaren zijn tegen deelname van dat land. In de praktijk kan een land ook zelf informeren of er bezwaren zijn tegen deelname. Met het veranderen van het karakter van vredesoperaties naar meer peace-enforcing worden de betrokken partijen niet altijd meer gehoord. In zijn rapport schetst de SG de (achtergronden) van het conflict en doet aanbevelingen; in een aanhangsel geeft hij een (conceptueel) plan voor optreden van de VN. Vervolgens kan de VR via een resolutie het rapport en aanbevelingen bekrachtigen en de SG verzoeken zijn plannen ten uitvoer te brengen. Voorwaarde is dat alle partijen in het conflict achter de in het rapport gestelde aanbevelingen staan alvorens actie kan worden ondernomen. Een probleem vooral in de tijd van de Koude Oorlog was de macht die de permanente leden van de VR via hun vetorecht konden uitoefenen, waardoor de mogelijkheden van het collectieve veiligheidssysteem sterk werden beperkt.

Na goedkeuring door de VR moet er een mandaat voor de vredesmacht worden opgesteld. Dit is een politiek document waarin het doel, de taken, bevoegdheden, samenstelling en organisatie van de vredesmacht zijn beschreven. Het mandaat voor een operatie wordt in het algemeen slechts voor een bepaalde tijd verleend, veelal een half jaar. De SG stelt een Force Commander aan als bevelhebber van het militaire deel van het vredescontingent. De Force Commander vaardigt dan regels uit omtrent het gebruik van geweld (wanneer en welke mate): de Rules of Engagement (ROE), een soort militaire vertaalslag van het politieke mandaat. De ROE vormen op hun beurt de basis voor de te definiëren geweldsinstructies.²⁵⁷ Dikwijls gaan nog verkennings- of kwartiermakersmissies ("fact-finding"-missies, preventieve stationering) aan de werkelijke vredesoperaties vooraf. Ook hieraan heeft Nederland bijgedragen geleverd.

Het instellen van vredesmachten (in het bijzonder voor de vredebewarende operaties) is afhankelijk van een aantal randvoorwaarden, deels gebaseerd op het Handvest van de VN:

- alle leden zullen zich inzetten voor gezamenlijke handhaving van de vrede;
- alle leden onthouden zich van dreigen of gebruik van geweld;
- zij dragen verantwoordelijkheid voor handhaven internationale vrede en veiligheid op aan VN;
- Veiligheidsraad staat partijen bij in zoeken naar oplossing met vreedzame middelen (hoofdstuk III);
- bij bedreiging van de vrede kan Veiligheidsraad overgaan tot andere (militaire) middelen

---

MS 164 (2) (1995), 83-89; Toekomstperspectieven voor de Verenigde Naties. Een Nederlandse 'tour d'horizon', *VN Forum* 8 (2) (1995).

256. C .C. Moskos jr., *Peace Soldiers. The sociology of a United Nations Military Force* (1976), 139.

257. Zie o.a. Sybesma-Knol, *Peacekeeping; De Weger, Peacekeeping: grenzenloos?; Verloren onschuld. Nederland en VN-operaties*, rapport AVV 20 (1996).

(hoofdstuk VII, artikel 39: de Veiligheidsraad bepaalt of er sprake is van een bedreiging van de vrede, vredebreuk of een daad van agressie, en doet aanbevelingen of beslist welke maatregelen zullen worden genomen);

- als er aanleiding voor is kan Veiligheidsraad gebruik maken van regionale organisaties voor uitvoering van dergelijke maatregelen (artikel 53);
- het traditionele recht op individuele of collectieve verdediging blijft bestaan (Handvest, artikel 51);
- de regels vormen een onderdeel van een algemene vredesorganisatie, die ook regels omvat op economische en sociaal gebied en mensenrechtenbescherming (hoofdstukken IX en X).

Daarnaast spelen tal van voorwaarden en overwegingen van politieke, juridische en militair-strategische aard een rol:

* Politieke voorwaarden:

- vredesoperaties kunnen alleen plaatsvinden op verzoek en met instemming van de partijen op wiens grondgebied de operaties plaatsvinden;
- een vereiste voor het welslagen van de operatie is de wil van de partijen een begin te maken met het vredesproces;
- aanwezigheid van brede consensus over de noodzaak van de operatie en de wijze waarop die zal worden uitgevoerd.

* Juridische aspecten:

- toestemming van alle partijen is vereist;
- VR neemt de beslissingen tot oprichting en instandhouding van vredesleger;
- de uitvoering van de operatie (= commando en administratie van de vredesmacht) berust bij de SG die daarvan verslag uitbrengt aan de VR;
- vredesmachten zijn neutraal en hebben geen gevechtstaken;
- de vredesoperatie is tijdelijk;
- met het gastland wordt een Status of Forces Agreement gesloten, waarin voorrechten en immuniteiten zijn vastgelegd;
- waarnemers genieten diplomatieke voorrechten en immuniteit.

* Militair-strategische overwegingen:

- de invulling van de wijze waarop de operatie wordt uitgevoerd (ROE, bevoegdheden tot huiszoekingen, arrestaties etc.) en gebied waar de operatie plaatsvindt.²⁵⁸

De manier waarop vredesmachten in het verleden hebben gefunctioneerd is verschillend. In de praktijk leidde dit tot de volgende voorwaarden:

- de vredesmacht moet te allen tijde de volledige ondersteuning en het vertrouwen hebben van de VR;
- de vredesmacht moet functioneren met de volledige medewerking van de bij het conflict betrokken partijen;
- de vredesmacht krijgt de opdracht van de VN via de SG en staat onder het gezag van de VR;
- het gezag ter plaatse wordt uitgeoefend door de bevelhebber van de vredesmacht die door de SG met instemming van de VR is benoemd;
- de bevelhebber is verantwoording schuldig aan de SG die de VR informeert over het functioneren van de vredesmacht;
- de vredesmacht moet bewegingsvrijheid genieten en de beschikking hebben over alle faciliteiten nodig voor haar taakuitoefening;

---

258. Sybesma-Knol, Peacekeeping, 447-448.

- de vredesmacht en het personeel moeten alle relevante vrijstellingen en immunititeiten hebben zoals vastgelegd in de Convention on the Privileges and Immunities van de VN;
- de vredesmacht bestaat uit contingenten door lidstaten geleverd op verzoek van de SG en deze zullen worden geselecteerd in overleg met de VR en de betrokken partijen, in overeenstemming met het beginsel van een evenredig geografische spreiding;
- de vredesmacht zal geen geweld gebruiken, behalve in geval van zelfverdediging;
- de kosten van de vredesmacht worden gedragen door alle lidstaten.²⁵⁹

Een verzoek tot Nederlandse deelname aan vredesoperaties wordt altijd getoetst door het ministerie van Defensie (Defensiestaf) en het ministerie van Buitenlandse Zaken, waarbij vooral gekeken wordt naar de haalbaarheid van de politieke en militaire doelstellingen, de mate van steun van de internationale gemeenschap, de beschikbaarheid van capaciteit, de risico's voor de uitgezonden militairen en naar de financiering en internationale lastenverdeling. Nadat de Ministerraad het principebesluit tot deelname of verlenging (of terugtrekking) heeft genomen wordt dit via een brief aan (de vaste commissies voor Defensie en Buitenlandse Zaken van) de Tweede Kamer kenbaar gemaakt. Hierin worden de politieke en juridische aspecten (doel, taakopdracht, omvang en duur van de operatie en de benodigde middelen), alsmede de aan de operatie verbonden risico's en financiële consequenties toegelicht. Daarna neemt de regering de definitieve formele beslissing. Vervolgens is het de taak van Defensie, gecoördineerd door Defensiestaf, om invulling te geven aan dat besluit.²⁶⁰

6.2.3 Nederlandse beleid inzake vredesoperaties

Nederland heeft een lange traditie van deelname aan internationale vredesoperaties. Al voor de Tweede Wereldoorlog had Nederland deelgenomen aan het optreden in Albanië (1913/14) en in het Saargebied (1934/35). Sinds de oprichting van de VN heeft Nederland aan enkele tientallen operaties zijn medewerking verleend door het zenden van personeel en materieel. Nederland is lid van VN sinds 10 december 1945. Nederland was lid van Veiligheidsraad in 1946, 1951-1952, 1965-1966 en 1983-1984. Daarbij zegt artikel 90 van de Grondwet dat de regering de ontwikkeling van de internationale rechtsorde bevordert. In 1963 deed de Nederlandse regering, bij monde van de Minister van Buitenlandse Zaken Luns, de VN het aanbod militaire eenheden beschikbaar te houden om deze als het geval zich voordeed, beschikbaar te kunnen stellen voor inzet bij vredesacties van de VN. In 1965, 1968, 1979 en 1985 werd het aanbod nog eens herhaald. Wel zou de Nederlandse regering eerst moeten bekijken of de eenheden wel uit het NAVO-verband gehaald konden worden. De VN echter wilde echter lange tijd geen gebruik maken van het Nederlandse aanbod. In het bijzonder het koloniale verleden en het NAVO-lidmaatschap zouden Nederland minder aantrekkelijk (d.w.z. neutraal) maken.²⁶¹

Dat vredesoperaties pas vooral de laatste decennia actueel zijn blijkt ook uit de Defensienota's. Hoewel Nederland al vanaf 1963 bepaalde militaire eenheden beschikbaar heeft gesteld voor vredesoperaties van de VN en al sinds 1956 deelneemt aan de UNTSO, wordt in de nota's 1954 en 1964 geen expliciete melding gemaakt van Nederlandse bemoeienis met internationale vredesoperaties. In de nota 1974 wordt als één van de subdoelstellingen van Defensie genoemd

259. Defensienota 1984, 77-78.

260. *Nederland en de vredestaken van de Verenigde Naties*, rapport ADA (1980). Zie ook het toetsingskader als uitwerking van de algemene uitgangspunten zoals die in de *Prioriteitennota 1991* zijn geformuleerd, *HTK 1994-1995*, 23591, nr. 5; Minister Ter Beek in Stort. 1994, nr. 57. Voor de Nederlandse invulling van de statusgegevens van het internationaal recht door Defensie zie MP 11-30/B.

261. Brief minister van Defensie: Nieuwe opzet Nederlandse deelname aan vredesoperaties, *HTK 1981-1982*, 17543, nr. 1, p. 2. Zie ook MP 11-30/A, 210; *Nederland en de vredestaken van de Verenigde Naties*, rapport ADA (1980), 27-31; *Blauwhelmen voor de vrede*. Uitgave NIVV (1970), 17-18; *VN te velde*. Uitgave NIVV (1980), 8-9; F. J. A. Terwisscha van Scheltinga, Politieke aspecten van VN-vredesoperaties, *IS 20* (3) (1966), 203-223.

het leveren van een al dan niet militaire bijdrage aan vrede en veiligheid in het kader van internationale samenwerking door middel van een bijdrage aan vredesoperaties in het kader van de VN.²⁶²

In 1979 werd door de voorzitter van de Adviesraad Defensie Aangelegenheden de Werkgroep Verenigde Naties-Vredestaken (WVNV) geïnstalleerd, bestaande uit deskundigen op het terrein van de vredeswetenschap en polemologie. Namens de Ministeries van Defensie en van Buitenlandse Zaken en namens de Nationale Raad Welzijn Militairen waren enige adviseurs toegevoegd.²⁶³ In hetzelfde jaar besloot Nederland deel te nemen aan de operatie UNIFIL in Libanon. Een aparte kwestie vormde het al dan niet uitzenden van dienstplichtigen. Deze discussie leidde tot het KB van 13 augustus 1979 waarbij aan de Minister van Defensie machtiging werd verleend om dienstplichtigen te bestemmen voor diensten in Libanon, gebaseerd op artikel 33 van de Dienstplichtwet.

Pas in de *Defensienota 1984* richtte de regering haar internationale beleid duidelijker op vredeshandhaving, mede door het bevorderen van rechtvaardige verhoudingen in de wereld en het verzekeren van veiligheid. Voor het eerst is er een aparte paragraaf over vredesoperaties opgenomen en wordt dit als één van de grondslagen van het Nederlandse veiligheidsbeleid aangemerkt. Telkens als een verzoek tot deelneming wordt gedaan zal worden bekeken of en zo ja in hoeverre Nederland aan die vredesoperatie zal deelnemen. Elk verzoek zal apart worden gezien. Wel gaat de voorkeur uit naar gespecialiseerde eenheden en tevens zullen bij uitzending de taken van de krijgsmacht niet in gevaar mogen komen.

Een Nederlandse bijdrage zal binnen drie tot zes maanden na binnenkomst van een verzoek ter beschikking kunnen komen. Taak en samenstelling van vredesoperaties zullen steeds op ad hoc-basis worden geregeld. Voor acute gevallen zal Nederland bepaalde eenheden van de krijgsmacht beschikbaar houden (in beginsel voor slechts zes maanden), die op zeer korte termijn inzetbaar zijn, te weten: twee eenheden mariniers van elk ongeveer 300 man en een eenheid KMar van 30 man, een aantal fregatten, drie lichte verkenningshelikopters met bemanning en logistieke ondersteuning, een bevoorradingsschip en een transportvliegtuig met bemanning en logistieke ondersteuning.²⁶⁴

In de *Defensienota 1991* werd aangekondigd dat gelet op het verdwijnen van de Koude Oorlog en de toename van (internationale) conflicten buiten het bondgenootschappelijk verdragsgebied, zowel een verkleining als een herstructurering van de Nederlandse krijgsmacht nodig was. Nederlandse inspanningen op defensiegebied zullen zich meer moeten toeleggen op crisisbeheersing en vredesoperaties, dan op de rol als zogenaamde "main defence force". In de toekomst zal vooral een flexibele organisatie vereist zijn en aanpassing van de verhouding parate en mobilisabele strijdkrachten. De nota gaat ervan uit dat in 1996 Nederland beschikt over drie gespecialiseerde eenheden voor crisisbeheersing en vredesoperaties.

Niet de totale hoeveelheid manschappen, maar de werkelijke inzetbaarheid van personeel en materieel moet bepalend zijn voor de kwaliteit van de krijgsmacht. Een kleiner en sterk geprofessionaliseerd leger houdt vooral voor de KL inkrimping in. Nieuwe kerntaken betekenen prioriteit voor snelle operationele inzet van lichte, mobiele eenheden, zoals bv. de Luchtmobiele Brigade. Voor KM betekent dit meer aandacht voor het Korps Mariniers en voor de KLu meer aandacht voor luchttransportcapaciteit.²⁶⁵

Er wordt gesteld dat Nederland de voorkeur geeft aan militair optreden buiten het NAVO-gebied

---

262. *Defensienota 1974*, 18.

263. *Nederland en de vredesstaken van de Verenigde Naties*, rapport ADA (1980), 2.

264. *Defensienota 1984*, 77-80.

265. H. Vos, *Nieuwe instabiliteiten*.

en in VN-verband. Aanvankelijk stond vooral peacekeeping centraal, maar met het verbeteren van de Oost-West-verhouding kreeg de VN meer armslag voor het vervullen van haar belangrijkste taak, nl. handhaven van internationale vrede en veiligheid, waarmee hoofdstuk VII van het Handvest werkelijk ingevuld kan worden. Dit houdt in dat er ook meer aan peace-enforcing kan worden gedaan. Of Nederland aan militair optreden buiten het NAVO-gebied meedoet en zo ja met welke middelen zal ook volgens de *Defensienota 1991* steeds per geval worden bekeken: "het militaire optreden moet steeds gericht zijn op het voorkomen, indammen of beëindigen van gewapende conflicten". De Nederlandse bijdrage zal steeds een complementair karakter hebben, aanvullend op militaire eenheden van andere landen, waarbij kwaliteit belangrijker is dan kwantiteit.²⁶⁶

In Europese Politieke Unie-notitie van oktober 1990 sprak de regering zich uit voor een vervlechting van de EU en de Europese Politieke Samenwerking, met als einddoel een gemeenschappelijk buitenlands beleid.²⁶⁷ Nederland stelde voor als onderwerpen in het uniebeleid op te nemen:

- aspecten van het Defensie-industriebeleid;
- wapenexport;
- aspecten van wapensbeheersingsbeleid (incl. non-proliferatie);
- deelname aan vredesoperaties;
- gezamenlijk optreden buiten het NAVO-grondgebied.

In de *Prioriteitennota 1993* is er veel aandacht voor vredesoperaties.²⁶⁸ Hierin onderschrijft de regering de opvatting van de SG van de VN in zijn "Agenda for peace" dat grote waarde moet worden toegekend aan preventieve diplomatie ter voorkoming van gewapende conflicten, o.a. met behulp van "fact-finding"-missies, preventieve stationering van militaire eenheden en humanitaire hulpverlening.

Uitgangspunten voor de Nederlandse bijdrage aan de verzekering van de internationale stabiliteit en deelname aan vredebewarende en vrede-afdwingende operaties zijn:

1. gezien de verscheidenheid van risico's en dreigingen zal Nederland in beginsel bereid en in staat moeten zijn in internationaal verband een bijdrage te leveren aan een breed spectrum van vredebewarende en vrede-afdwingende activiteiten;
2. Nederland zal zijn krijgsmacht steeds inzetten in internationaal samenwerkingsverband, zowel VN, CVSE, NAVO en WEU, als ad hoc-arrangementen;
3. mocht er sprake zijn van een directe bedreiging van het eigen grondgebied in Koninkrijksverband of dat van de NAVO, zal aan de verdediging daarvan de hoogste prioriteit worden gegeven;
4. alle parate Nederlandse eenheden kunnen in beginsel worden ingezet ten behoeve van internationale vredebewarende en vrede-afdwingende taken.

De feitelijke inzet en uitzending van eenheden blijft afhankelijk van een politiek-militaire beoordeling door de regering en wordt van geval tot geval bekeken. Als (nieuwe) hoofdtaken van de krijgsmacht worden derhalve genoemd:

1. uitvoering van vredesoperaties in het kader van het Nederlandse veiligheidsbeleid;
2. bescherming van de integriteit van het eigen en bondgenootschappelijk gebied en tegen een bedreiging van het eigen territorium als gevolg van deelneming aan een crisisbeheersingsoperatie.

---

266. *Defensienota 1991*, 28-30.

267. *HTK 1990-1991*, 20596, nr. 32. Zie ook *Defensienota 1991*, 26.

268. *Prioriteitennota 1993*, i.h.b. 8-23. Zie ook notitie van de Minister van Buitenlandse Zaken, De Verenigde Naties in een veranderende wereld, *HTK 1992-1993*, 22828, nr. 1.

Op basis daarvan is de volgende operationele invulling gewenst, rekening houdende met de financiële mogelijkheden:

1. instandhouding van een capaciteit voor gelijktijdige deelneming aan maximaal vier vredesbewarende operaties en daarnaast kan op kleinere schaal worden deelgenomen aan vredesoperaties waarbij waarnemers worden uitgezonden of humanitaire hulpverlening in acute noodsituaties wordt verleend;
2. instandhouding in vrede-tijd van snel inzetbare middelen voor de bescherming van het NAVO-verdragsgebied en voor een adequate bijdrage aan vrede-afdwingende operaties;
3. instandhouding van een capaciteit en de infrastructuur om desgewenst voldoende strijdkrachten te genereren voor het bondgenootschappelijk verdedigingspotentieel in geval van een groot conflict of een grootscheepse bedreiging van het NAVO-verdragsgebied.

Het uitgangspunt dat alle parate eenheden van de krijgsmacht in beginsel inzetbaar moeten zijn voor crisisbeheersing houdt in zij aan hoge kwaliteitseisen moeten voldoen, namelijk:

- vermogen op te treden in verschillende soorten vredesoperaties en onder uiteenlopende geografische en klimatologische omstandigheden;
- vermogen tot strategische en taktische mobiliteit;
- vermogen op de juiste tijd, op de juiste plaats en met de juiste middelen op te treden;
- vermogen tot interoperabiliteit (afstemming) waardoor samenwerkingsmogelijkheden worden vergroot;
- vermogen tot inpassing in bondgenootschappelijk verband;
- voldoende voortzettingsvermogen, zodat eenheden voor langere tijd kunnen worden ingezet voor crisisbeheersing.

Met andere woorden, kwaliteit boven kwantiteit als maatstaf voor het bepalen van de prioriteit. De krijgsmacht bestaat uit twee groepen eenheden en middelen. De eerste groep is geschikt voor het uitvoeren van verschillende soorten vredesoperaties en is tevens van belang voor de algemene verdedigingstaak in geval van bedreiging van het bondgenootschappelijk grondgebied (bv. mijnendienst, onderzeedienst, patrouille-eenheden, luchtmobiele brigade, Korps Mariniers). De tweede groep is noodzakelijk voor ondersteuning, aanvulling en bescherming van de eerste groep (bv. genie, geneeskundige dienst, transport-eenheden). De afstemming tussen beide groepen van eenheden en middelen gebeurt aan de hand van operationele concepten.

Crisisbeheersing waarbij de integriteit van het bondgenootschap in het geding is, blijft op grond van de bijstandsverplichting in de verdragen van Brussel en Washington een zaak van consultatie en gezamenlijke actie in WEU en NAVO. De WEU heeft met de Verklaring van Petersberg van 1992 aangekondigd dat de lidstaten bereid zijn op verzoek van CVSE of de VR van de VN de uitvoering op zich te nemen van preventieve maatregelen en crisisbeheersingsactiviteiten. De strijdkrachten van de WEU zijn in beginsel inzetbaar voor humanitaire en reddingsoperaties, vredesoperaties en gevechtstaken in het kader van crisisbeheersing. In NAVO-verband wordt onderscheid gemaakt tussen "reaction forces" en "main defence force". De eerstgenoemde eenheden hebben een hoge paraatheid en zijn bedoeld voor een snelle inzet in het kader van crisisbeheersing. Met het wegvallen van de Sovjetdreiging is de nadruk steeds meer op de "reaction forces" komen te liggen.

De bijdragen van alle krijgsmachtdelen aan internationale vredesoperaties staan sinds 1995 onder leiding van de Chef Defensiestaf (CDS).

De diverse crisisbeheersingsactiviteiten worden gecoördineerd door Defensiestaf. De uitgezonden eenheden worden in operationele zin aangestuurd door de VN. Daarnaast bestaan er nationale administratieve (personele en logistieke) lijnen met Defensie (o.a. KL-Crisisstaf), waaraan ook wordt gerapporteerd.²⁶⁹ Onder "uitzending" wordt verstaan elke inzet van militaire

269. Brief Minister van Defensie, *HTK 1995-1996*, 24464, nr. 1. Zie bv. het *Rapport gebaseerd op de debriefing Srebrenica* (1995), 12.

eenheden en uitzending van Nederlandse militairen die geschiedt buiten het kader van bestaande volkenrechtelijke verdedigingsverplichtingen (zoals NAVO) en buiten de verdediging van het grondgebied van het Koninkrijk; m.a.w. inzet van militair personeel en materieel met als doel het bevorderen en instandhouden van de internationale rechtsorde.²⁷⁰

Bij de beleidsvoorbereiding spelen de (wetenschappelijke) adviezen van vooral de Adviesraad Defensie Aangelegenheden (ADA, 1975-1985), de Adviesraad Vrede en Veiligheid (AVV, van 1985-1990 Voorlopige Adviesraad Vrede en Veiligheid), de adviesraad internationale vraagstukken en het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' (samenvoeging in 1983 van Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken, Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken, Voorlichtingsdienst Verenigde Naties en Defensie Studiecentrum) een belangrijke rol. Deels verrichten zij studies uit eigen beweging, deels adviseren zij in opdracht van de ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken.

In januari 1996 verscheen het rapport van de Algemene Rekenkamer 'Leren van vredesoperaties'.²⁷¹ Uitgangspunt was in hoeverre de evaluatieresultaten werden benut bij de voorbereiding en uitvoering van andere vredesoperaties. Het onderzoek betrof vijf voltooide (UNIFIL, Desert Shield/Desert Storm, Safe Haven, UNTAC en Provide Care) en drie ten tijde van het onderzoek lopende grote vredesoperaties (UNPROFOR, Deny Flight en UNMIH).

De aandacht van de Rekenkamer was vooral gericht op twee typen evaluaties:

- a. de eindevaluatie: evaluatie van de eigen bijdrage van een krijgsmachtdeel aan een vredesoperatie;
- b. de overall-operatie: evaluatie van de bijdragen van alle aan de operatie deelnemende krijgsmachtdelen, opgesteld door het voor de vredesoperatie eerstverantwoordelijke krijgsmachtdeel of de Defensiestaf.

De krijgsmachtdelen en Defensiestaf bleken niet te hebben vastgelegd dat hun bijdrage aan een operatie na afloop altijd geëvalueerd dient te worden, noch beschikken zij over een evaluatiemethodiek. Alleen bij de KL was sprake van één centraal punt waar alle uitgevoerde evaluaties zijn opgeslagen, namelijk bij de in 1993 opgerichte sectie 'Lessons learned' van de directie Operatiën. Tevens wordt door deze sectie gewerkt aan het opzetten van een procedure voor het toepassen van evaluatieresultaten van vredesoperaties. Uiteindelijk moet dit leiden tot opname in de handleiding Militaire Operaties. Defensiestaf heeft geen formele verantwoordelijkheid voor de evaluatie van vredesoperaties en geen bevoegdheden om de bevelhebbers van de krijgsmachtdelen daartoe opdrachten te geven. Voor de meeste operaties gold dat de bevelhebbers van de krijgsmachtdelen verantwoordelijk waren voor de uitvoering én voor de evaluatie ervan.

Ook de financiering van vredesoperaties is in 1996 door de Algemene Rekenkamer onderzocht.²⁷² De kosten van vredesoperaties worden gedeeltelijk vergoed door de VN. Deze vergoedingen worden pas achteraf ontvangen, waardoor Defensie in feite de kosten gemoeid met vredesoperaties voorfinanciert. De later te ontvangen vergoedingen komen ten goede aan het Defensiebudget. In de Defensiebegroting wordt onderscheid gemaakt de verplichte contributie aan de VN en meeruitgaven in verband met Nederlandse deelname aan vredesoperaties. De verrekening gaat aan de hand van zogenaamde 'Multiservice projecten'. De ontvangsten van Defensie inzake vredesoperaties bestaan naast vergoedingen van de VN en de MFO uit jaarlijkse bijdragen van de Minister van Ontwikkelingssamenwerking, voor zover het

---

270. Brief ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken, *HTK 1993-1994*, 23591 nr. 1, p. 2. Zie ook J. de Lange, Aspecten van het uitzenden van troepen naar het buitenland, *MS* 163 (8) (1994), 337-346.

271. *Leren van vredesoperaties*, rapport Algemene Rekenkamer (1996), *HTK 1995-1996*, 24605, nrs. 1-2; zie ook bijbehorende vragen 24605, nr. 3. Een overzicht en evaluatie van het Nederlandse beleid inzake vredesoperaties is ook gegeven in *Verloren onschuld. Nederland en VN-operaties*, rapport AVV 20 (1996).

272. *Financieel inzicht in vredesoperaties*, rapport Algemene Rekenkamer (1997), *HTK 1996-1997*, 25250 nrs. 1-2.

vredeoperaties betreft in zgn. Developmental Area Countries (in feite een vergoeding van de jaarlijkse contributie aan de VN voorzover deze betrekking heeft op dergelijke landen). De vergoedingen van de VN bestaan uit diverse vaste en variabele vergoedingen, t.w. voor het aantal uitgezonden personen; "death and disability while on UN-duty"; en geleverd materieel en het (binnenlands) vervoer daarvan. Nederland dient voor de vergoedingen claims in te dienen bij de VN. Om de tegoeden van de VN voor de Nederlandse deelname (sneller en efficiënter) te kunnen vorderen is in 1993 door Defensie een bureau van de militair adviseur bij de permanente vertegenwoordiging van de VN te New York geplaatst.

De uitgaven in het kader van internationale vredeoperaties door Defensie worden in het begrotings- en verantwoordingsproces omschreven als omkosten die bij een normale bedrijfsvoering niet zouden zijn gemaakt. Het zijn uitsluitend additionele uitgaven voor specifieke vredeoperaties. De hoogte hiervan wordt geraamd op basis van de lopende operaties. Volgens afspraak neemt Nederland 1,5 % van de kosten van alle VN-operaties op zich. De uitgaven voor vredesmissies variëren sterk per jaar, vanwege de wisselende behoefte aan buitenlandse militaire bijstand. De VN geeft Nederland een vergoeding voor de inzet voor VN-missies. De hoogte daarvan is afhankelijk van het aantal uitgezonden militairen. Hiermee wordt slechts een gedeelte van de kosten gedekt (en daarbij komt dat Nederland ook aan missies deelneemt die niet onder de vlag van de VN plaatsvinden). De VN-bijdrage wordt verrekend met de Nederlandse contributie.

Na een Grondwetwijziging in 1995, waarbij bepalingen inzake de verdediging in beperkte mate werden gewijzigd in verband met de keuze voor een vrijwilligersmacht en de opschorting van de dienstplicht, werden in 2000 alle bepalingen in de Grondwet betreffende de verdediging en de krijgsmacht vervangen. Zo verviel artikel 102 over de kosten voor de legers en de inkwartiering. Een belangrijke vernieuwing betreft artikel 100. Dit artikel bepaalt de parlementaire betrokkenheid bij inzet of het ter beschikking stellen van de krijgsmacht ter bevordering of handhaving van de internationale rechtsorde. De regering dient uit eigen beweging de Staten-Generaal in te lichten inzake voorgenomen uitzendingen. Dit geldt niet indien de krijgsmacht wordt ingezet voor humanitaire hulp in gevallen waar geen sprake is van een gewapend conflict. Feitelijk wordt in dit grondwetsartikel de procedure zoals vastgelegd in het toetsingskader voor de uitzending van militaire eenheden ten behoeve van internationale operaties²⁷³ wettelijk ingekaderd.

Betrokkenheid van het parlement bij de uitzending van militaire eenheden

Begin 1994 zond de regering een notitie aan de Tweede Kamer over de parlementaire betrokkenheid bij de uitzending van militaire eenheden. Hierin werd gesteld dat de regering weliswaar primair verantwoordelijk was, maar dat er noodzaak was het parlement meer structureel bij deze materie te betrekken. Hiertoe werd een procedure vastgelegd, die als volgt verliep:

- de regering besluit tot uitzending;
- het parlement werd per brief geïnformeerd, voordat de uitzending wordt uitgevoerd;
- op verzoek van de Kamer kan over de brief overleg worden gevoerd;
- de Kamer wordt ingelicht over eventuele verlenging van Nederlandse deelname of verandering van het karakter van de operatie.

Op 21 december 1994 aanvaardde de Tweede Kamer de motie-Van Middelkoop.²⁷⁴ Hierin werd de regering verzocht een regeling op te stellen waarin het parlement formeel instemmingsrecht zou worden verleend bij de uitzending van militaire eenheden. Hierop boden de ministers van Buitenlandse zaken en Defensie in juni 1995 de Tweede Kamer een toetsingskader aan voor de

273. Kamerstukken II 1994/1995, 23591, nr. 5.

274. Kamerstuk 23591, nr. 2

uitzending van militaire eenheden. Dit toetsingskader betrof uitsluitend vrijwillige uitzendingen, dus uitzendingen waarvoor geen verplichting bestaat uit hoofde van het WEU- en NAVO-verdrag. Het toetsingskader fungeert als een reeks aandachtspunten die worden gebruikt om per uitzending een weloverwogen oordeel te vellen over Nederlandse deelname aan internationale vredesoperaties. In het toetsingskader 1995 werd aandacht geschonken aan de politieke wenselijkheid en de (militair-operationele) haalbaarheid van een eventuele inzet van Nederlandse militairen.

Het verschijnen van het rapport van de commissie Bakker, het van kracht worden van de Rijkswet van 22 juni 2000 tot verandering van de Grondwet van de bepalingen inzake de verdediging en ervaringen uit het verleden leidde ertoe dat de regering in 2002 het toetsingskader aanpaste. Het geactualiseerde toetsingskader is opgebouwd uit 3 delen. Eerst wordt de strekking en reikwijdte van het kader geschetst. Daarna wordt de informatievoorziening in de verschillende fases van de besluitvorming van de regering aan het parlement beschreven. Tenslotte werden de aandachtspunten aangepast.

De informatievoorziening van de regering richting parlement in de verschillende stadia van de besluitvorming kent de volgende onderdelen:

- onderzoek of Nederlandse bijdrage wenselijk en mogelijk is;
- besluit tot deelname aan internationale crisisbeheersingsoperatie of hulpverleningsoperatie in gewapend conflict of; besluit deze deelname langer dan voorzien voort te zetten of eerder dan voorzien te beëindigen of; hernieuwde afweging i.v.m wijziging mandaat, gewijzigde taken, wijziging gebiedsverantwoordelijkheid die gevolgen heeft voor mandaat of taken. Informatie aan de hand van toestingscriteria (Hierin komen aan de orde: gronden voor deelname, politieke aspecten, mandaat, deelnemende landen, militaire aspecten, risico's, welke eenheden worden ingezet, duur van deelname en een indicatie van de kosten die aan deelname zijn gemoeid);
- de regering deelt de verantwoordelijke organisatie die de operatie aanstuurt welke militaire eenheden onder welke voorwaarden worden aangeboden. Reactie wordt aan het parlement aangeboden;
- tijdens voorbereiding en uitvoering van de operatie wordt het parlement regelmatig geïnformeerd over de voortgang en ontwikkelingen;
- tussentijdse evaluatie van lopende operaties 3^e woensdag van mei; eindevaluatie na beëindiging operatie.

De *Defensienota 2000* zette nieuwe stappen in de afronding van het omschakelingsproces van de krijgsmacht. In de taken van de strijdkrachten hebben vredesoperaties sterk aan belang gewonnen: Nederlandse eenheden hebben de jaren 90 van de 20e eeuw actief bijgedragen aan een groot aantal vredesoperaties. Nederland kreeg een vrijwilligerskrijgsmacht onder gelijktijdige herstructurering en verkleining. Gaandeweg zijn enkele onvolkomenheden aan het licht gekomen en deden zich nieuwe behoeften voor, vooral wat betreft de inzetbaarheid van de krijgsmacht en het personeelsbeleid. De *Defensienota 2000* zet de koers uit voor de komende tien jaar.

In de *Defensienota 2000* wordt gesteld dat wat Nederland betreft het er om gaat bijdragen te leveren aan internationale inspanningen die passen bij zijn vermogens en ambities. De nota stelt voor om meer nadruk te leggen op de capaciteit om een bijdrage te leveren aan het beheersen van regionale conflicten in de nabijheid van het NAVO-verdragsgebied die kunnen omslaan in een militaire dreiging voor één of meer lidstaten en op de capaciteit om aan internationale coalities deel te nemen buiten het verdragsgebied.

Voor wat betreft de aansturing van vredesoperaties wordt in overweging genomen de CDS tot opperbevelhebber te benoemen. De bevoegdheden van de CDS zouden moeten worden uitgebreid tot de operationele planning van dergelijke bijdragen; ook zou hij op grond van

ervaringen tijdens crisisbeheersings- en vredesoperaties aanwijzingen moeten kunnen geven voor de behoeftestelling ten aanzien van specifiek materieel. Deze verantwoordelijkheid van de CDS zou niet alleen betrekking moeten hebben op Nederlandse bijdragen aan vredesoperaties, maar ook op de uitvoering van - nationale - militaire hulpverlening bij calamiteiten. De krijgsmachtdelen blijven verantwoordelijk voor hun bijdrage aan genoemde operaties, met inbegrip van de logistieke en personele voortzetting. Het Defensie Crisisbeheersingscentrum (DCBC) zou met het oog op het bovenstaande moeten worden versterkt, onder meer door delen van de operationele staven van de krijgsmachtdelen met het DCBC samen te voegen.

De volgende politieke uitgangspunten bepalen volgens de Defensienota 2000 de inrichting van de Nederlandse krijgsmacht:

- de inrichting en de uitrusting van de strijdkrachten moeten zijn afgestemd op de dreiging en de veiligheidsrisico's zoals die zich waarschijnlijk in de komende tien jaar voordoen;
- gezien de verscheidenheid van risico's en dreigingen moet Nederland bereid en in staat zijn een bijdrage te leveren aan uiteenlopende operaties voor de bescherming van het grondgebied van de Navo, vredeshandhaving en crisisbeheersing;
- Nederland zal zijn krijgsmacht buiten de grenzen van het Koninkrijk uitsluitend inzetten in internationale verbanden (Navo, VN, OVSE, WEU en ad hoc coalities). De bijdrage zal bestaan uit "modules", die zo goed mogelijk aansluiten op bijdragen van andere landen. Nederland hoeft dus niet te beschikken over een krijgsmacht die in staat is tot elke denkbare militaire activiteit;
- alle parate Nederlandse eenheden kunnen in beginsel worden ingezet voor vredesoperaties, vredesoperaties en andere internationale operaties;
- Nederland zal meer intensieve defensiesamenwerking van de Europese landen actief bevorderen.

Tegen deze achtergrond moet de Nederlandse krijgsmacht kunnen bijdragen aan:

- de bescherming van de integriteit van het eigen en het bondgenootschappelijke gebied;
- de bevordering van de internationale rechtsorde, waaronder begrepen de bevordering van veilige en stabiele verhoudingen in de periferie van het Navo-verdragsgebied;
- de ondersteuning en hulpverlening, zowel voor de uitvoering van civiele overheidstaken in Nederland als internationaal.

In het kader van genoemde hoofdtaken moet de Nederlandse krijgsmacht, rekening houdend met het regeerakkoord, operationeel in staat zijn tot:

- de instandhouding van een capaciteit voor gelijktijdige deelneming aan vier crisisbeheersings- of vredesoperaties; het gaat hierbij om bijdragen op het niveau van een bataljon of het equivalent daarvan (bijvoorbeeld twee fregatten of een squadron jachtvliegtuigen). De krijgsmacht moet over voldoende voortzettingsvermogen beschikken om deze operaties zo nodig minstens drie jaar vol te houden. De krijgsmacht moet zeer flexibel zijn wat betreft de uitzending van militairen. Meer dan in de Prioriteitennota werd verondersteld, zal het gaan om de inzet van eenheden van kleinere omvang, zoals een pantserinfanteriecompagnie, één of enkele militaire transportvliegtuigen voor humanitaire hulpverlening of maritieme patrouillevliegtuigen, dan wel een groep mijnenbestrijdingsvaartuigen. Ook de uitzending van individuele waarnemers voor wapenbeheersingsinspecties (bijvoorbeeld in het kader van het verdrag inzake de conventionele strijdkrachten in Europa, CSE) of voor een OVSE-missie behoort tot de mogelijkheden. De Nederlandse eenheden moeten bovendien in staat zijn op te treden in complexe situaties, waarin zowel militaire als civiele aspecten, bijvoorbeeld de economische en sociale wederopbouw van een land na de beëindiging van een conflict, een rol spelen;
- de instandhouding in vredetijd van snel inzetbare middelen voor de bescherming van het Navo-verdragsgebied en voor een toereikende bijdrage aan een omvangrijke vrede-

afdwingende operatie. Het kan om een bijdrage van beperkte omvang gaan, maar ook om een grotere gevechtseenheid, zoals een brigade, een maritieme taakgroep, de Groep operationele eenheden mariniers, enkele squadrons jachtvliegtuigen of een combinatie hiervan.

Commissie Bakker

In september 2000 publiceerde de Tijdelijke Commissie Besluitvorming Uitzendingen, beter bekend als de commissie Bakker, haar eindrapport aan de Tweede Kamer. Het rapport, getiteld 'Vertrekpunt Den Haag', vormde de neerslag van ruim een jaar onderzoek, dat voortvloeide uit de opdracht die de commissie van de Tweede Kamer kreeg om een analyse te maken van de politieke besluitvorming omtrent deelname van Nederland aan een aantal vredesoperaties. De commissie onderzocht op basis van documenten, voorgesprekken en hoorzittingen de besluitvorming inzake de operaties in voormalig Joegoslavië (inclusief Kosovo), Cambodja, Haïti en Cyprus.

De commissie geeft aan dat de regering in haar brieven aan de Kamer zo volledig mogelijk moet zijn in het opsommen van de motieven om te besluiten tot deelname aan een vredesoperatie. Hetzelfde geldt voor de motieven inzake een besluit tot voortzetting of afronding van Nederlandse deelname aan een operatie. In die brieven moet de regering ook duidelijk beschrijven op welke wijze het betreffende initiatief tot stand is gekomen.

Uit de informatie van de regering aan de Tweede Kamer dient volgens de commissie Bakker ook eenduidig te blijken welke criteria van overwegend belang zijn geweest bij een besluit tot deelname aan een operatie. Bij een wijziging van het mandaat, de taken of de locatie dient volgens de commissie een hernieuwde afweging te worden gemaakt. Wijkt de regering af van eerder deelname gestelde voorwaarden dan dient zij aan te geven waarom daaraan niet wordt vastgehouden.

De commissie vindt onder meer dat er tussen bewindspersonen en ambtenaren van Buitenlandse Zaken, Defensie en Algemene Zaken betere afspraken worden gemaakt over de onderlinge informatievoorziening inzake vredesoperaties. Aangezien de regering slechts met de grootste moeite terug kan komen van een informeel aanbod aan de Verenigde Naties of een andere internationale organisatie, dient de Kamer ingelicht te worden over het voornemen tot een uitzending voordat een informeel aanbod aan de betreffende organisatie wordt overgebracht, ongeacht de omvang van de Nederlandse bijdrage.

Het informeren van de Kamer moet volgens de commissie zoveel mogelijk in de openbaarheid gebeuren en het gebruik van vertrouwelijke briefings zoveel mogelijk worden vermeden.

Tussen de ministeries van Buitenlandse Zaken en van Defensie dienen duidelijke afspraken op papier te worden gezet over welk ministerie en welke afdeling daarbinnen verantwoordelijk is voor elk onderdeel van de besluitvorming over uitzendingen, inclusief de informatievoorziening aan de Kamer en de contacten met de internationale organisaties.

Ten aanzien van de risico's merkt de commissie op dat in de brief aan de Kamer over een uitzending inzicht dient te worden gegeven in de potentiële veiligheidsrisico's. Ook de mogelijkheden tot en garanties voor een eventueel noodzakelijke evacuatie van de Nederlandse eenheden zouden daarbij betrokken moeten worden. Terwijl ook moet worden vastgesteld van welke hulp van bondgenoten in geval van calamiteiten is te verwachten. Tijdens de operatie zou op bepaalde momenten, bijvoorbeeld voorafgaand aan rotaties en bij wijzigingen in het mandaat, taken of locatie een nieuwe risico-analyse moeten worden gemaakt.

Bij de keuze voor de bewapening dient naar het oordeel van de commissie niet alleen te worden uitgegaan van het mandaat, de taken en de Rules of Engagement, maar ook rekening te worden gehouden met een mogelijke verslechtering van de veiligheidssituatie.

6.2.4 Uitvoering van vredesoperaties

Het bepalen van het beleid inzake deelname aan en wijze van uitvoering van internationale vredesoperaties, inclusief de voorbereiding van het formele besluit tot deelname door de Ministerraad, gebeurt op het departement en wordt gecoördineerd door Defensiestaf. Ook het Nederlandse standpunt in internationaal overleg wordt (mede) onder verantwoordelijkheid van de Minister van Defensie voorbereid. Deze benoemt en instrueert daarvoor leden van delegaties, werkgroepen en commissies voor overleg ten aanzien van oprichting, deelname aan en wijze van uitvoering van vredesoperaties in VN, NAVO, WEU, EG/EU en CVSE-verband en in ad hoc-coalities. Ook worden speciale eenheden uitgezonden waarbij nauw wordt samengewerkt met andere landen, zoals het UK/NL Amphibious Force en het NL/B VN-bataljon. Voor de standpuntbepaling wordt ook (toegepast) wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd, al dan niet door Defensie zelf of in opdracht van Defensie (zoals ADA/AVV, WNVN), en worden (inter)nationale studiebijeenkomsten georganiseerd, ten dele in samenwerking met de Minister van Buitenlandse Zaken.

Nadat het beleid is vastgesteld hoe om te gaan met internationale crisisbeheersingsaangelegenheden en de bereidheid tot deelname aan een vredesoperatie kan tot invulling van het Nederlandse aandeel worden overgegaan. De voorbereiding van de uitvoering omvat de volgende aspecten: instellen en samenstellen van de voor uitzending in aanmerking komende eenheden, oefeningen, instructies/briefing, overdragen van het bevel, (eventuele) verkenningsmissies en tenslotte transport van personeel en materieel. De Minister van Defensie zorgt voor het bepalen van (de wijze van) de inzetbaarheid van eenheden en het opstellen van operationele concepten ter afstemming van soorten eenheden en middelen voor het uitvoeren van vredesoperaties. In bepaalde gevallen is een krijgsmachtdeel aangewezen als “interservice manager” (in het algemeen de KL).

De CDS is belast met de leiding van vredesoperaties. Als Nederland militaire eenheden ter beschikking stelt, wordt de operationele aansturing in beginsel in handen gegeven van een internationale organisatie, zoals de VN of de NAVO, of van een ander land in geval van een operatie door een ad hoc coalitie van landen. De eenhoofdige leiding door de CDS houdt in dat hij, rekening houdend met de grenzen die de internationale bevelstructuur stelt, de beslissingsbevoegdheid heeft over alle militaire aspecten van dergelijke operaties, dat wil zeggen de planning, de voorbereiding, (het toezicht op) de uitvoering en de evaluatie. De CDS is op dit gebied de centraal verantwoordelijke, direct door de minister van Defensie aanspreekbare functionaris. De CDS heeft de bevoegdheid de bevelhebbers planalternatieven te laten uitwerken, zowel voorafgaand als tijdens een operatie. De CDS is bij de totstandkoming van zijn adviezen aan de politieke leiding over de militaire aspecten van deelname aan een niet-artikel 5 operatie verantwoordelijk voor een goed overleg met de betrokken bevelhebber(s). Op alle belangrijke momenten in de besluitvorming, zowel voor als tijdens een operatie, initieert hij overleg met de minister van Defensie, waarbij de desbetreffende bevelhebber(s) op grond van hun specifieke verantwoordelijkheden en kennis aanwezig zijn. De CDS heeft de bevoegdheid niet-artikel 5 operaties of (uitvoerings)aspecten daarvan te mandateren aan de bevelhebbers. Het al dan niet mandateren van (aspecten van) operaties aan bevelhebbers is afhankelijk van de omvang en complexiteit van de Nederlandse participatie in en het politieke belang bij een operatie. Hierbij wordt onder mandateren verstaan: “de bevoegdheid om namens de CDS, onder diens verantwoordelijkheid en wel met inachtneming van diens aanwijzingen en richtlijnen, beslissingen te nemen en stukken vast te stellen en te ondertekenen” Voor elke operatie waaraan Nederland deelneemt, wijst de CDS - na overleg met de bevelhebber(s) - een *Senior National Representative* (SNR) aan. Bij grote operaties kan hij een nationale *contingentscommandant* aanwijzen. Deze functionarissen spelen een onmisbare rol in de informatievoorziening over een operatie. Daarnaast zijn zij belast met de supervisie over de Nederlandse eenheden voor wat betreft administratieve en disciplinaire aangelegenheden en aspecten van commandovoering die beide een nationale verantwoordelijkheid blijven. De contingentscommandant en de SNR's zijn geen schakels in de logistieke keten; wel kan de Operationele Staf BLS (OPS BLS) hen verzoeken adviezen te geven bij de beoordeling van

logistieke problemen en/of situaties. Tijdens een operatie heeft de CDS de bevoegdheid om de in aanmerking komende commandanten bindende aanwijzingen te geven over de wijze waarop de nationale informatievoorziening wordt ingericht de zogenaamde *CDS-aanwijzingen*. Hij ziet ook toe op de naleving van de door hem gegeven aanwijzingen. De informatievoorziening dient daarop mede gericht te zijn. Ook kan de CDS eisen stellen ten aanzien van specifieke, (niet-)militaire vaardigheden van het personeel, dat bij de uitvoering van een operatie betrokken is. De BLS is te allen tijde verantwoordelijk voor de voorbereiding, instandhouding en nazorg van het door de Koninklijke landmacht uitgezonden personeel en materieel. De BLS draagt, evenals bij artikel 5-operaties, de operationele verantwoordelijkheid over de inzet van landmachteenheden door tussenkomst van CDS over aan een multinationale (gezamenlijke) troepencommandant.

In lijn met de systematiek Toprapportages is de rapportage van de CDS en de bevelhebbers ten aanzien van CVH-operaties te scheiden in een A- en een B-deel. Het A-deel is het assessment, het B-deel levert de (cijfermatige) onderbouwing voor deel A.

Deel A is een rapportage aan het Politiek Beraad (PB). Het gaat om het verschaffen van die (politiek gevoelige) informatie die de CDS/bevelhebbers relevant vinden voor de leden van het PB en dan met name de bewindslieden. De CDS richt zich op planning, voorbereiding, en (het toezicht op) de uitvoering. Bevelhebbers richten zich op gereedstelling, instandhouding en nazorg. Van zowel de CDS als bevelhebbers worden verwacht in te gaan op: stand van zaken, knelpunten, risico's en gedachte maatregelen. Niet alleen een terugblik is gewenst, er wordt met name ook een blik vooruit verwacht. In deel B, waar ook wel naar wordt gerefereerd als verdiepingsrapportage, wordt de onderbouwing voor de constatering van hun deel A geleverd. In de CDS-rapportage wordt ingegaan op planning/voorbereiding, toezicht op de uitvoering, evaluaties en een agenda. De bevelhebbersrapportage bevat de elementen gereedstelling, instandhouding, nazorg, evaluaties en agenda.

De KL heeft ook een "Handboek voor de diensten bij vredesmachten in internationaal verband" uitgegeven.²⁷⁵ Het doel is het vormen van een naslagwerk voor het gebruik te velde voornamelijk voor een infanteriebataljon/-detachement, zowel in de opleidingsperiode als tijdens het functioneren ter plaatse. Het betreft het niveau van peloton en lager. Daarin wordt onder vredesoperaties verstaan: "peacekeeping is het voorkomen, indammen, beperken en beëindigen van vijandelijkheden in een bepaald land of tussen meerdere landen, door interventie van een vreedzame derde partij die internationaal georganiseerd en geleid wordt en gebruik maakt van multinationale eenheden die zijn samengesteld uit militairen, politie en burgers teneinde de vrede te herstellen en te handhaven".

Per vredesoperatie wordt een mandaat opgesteld waarin taken, bevoegdheden en beperkingen van de vredesmacht zijn vastgelegd. De diverse soorten taken die worden onderscheiden zijn:

1. scheiden van diverse bij het conflict betrokken partijen en het instellen van een bufferzone;
2. toezicht op de naleving van een vredesverdrag of wapenstilstand;
3. leveren van een bijdrage aan de handhaving van rust en orde en de terugkeer naar genormaliseerde omstandigheden;
4. een bijkomende taak kan zijn het houden van toezicht op militaire of para-militaire eenheden van de betrokken partijen.

In het Handboek worden verder de basisvaardigheden toegelicht, zoals oriënteren en behouden van richting, patrouilleren, bewaking en beveiliging, fouilleren en ontwapenen. Ook zijn de verschillende soorten rapportages beschreven, zoals situatierapport, shootingreport, firing close report, overflight report en incident report. Het omvat tevens richtlijnen voor het gebruik van geweld, stresspreventie en het herkennen van diverse soorten gevechtstress, alsook preventieve geneeskunde.

---

275. Handboek voor de diensten bij vredesmachten in internationaal verband, vastgesteld door chef Landmachtstaf 1991, VS 2-1393, met instructiekaart. Zie ook VS 2-1393/3, Juridische aspecten VN-vredesoperaties (VGVK 13); VS 2-1393/4, Nationale richtlijnen militair optreden in VN-vredesoperaties (VGVK 14); en VS 2-1393/5, Handleiding voor VN-waarnemers (VGVK 16).

Een vredesmacht treedt meestal op in een bufferzone of gedemilitariseerde zone, met als voornaamste taken het uitoefenen van controle over het gebied, het voorkomen van infiltraties, het voeren van lokale onderhandelingen en het rapporteren hierover. De Status of Forces Agreement (SOFA) beschrijft in algemene termijn de juridische status van de individuele militair van de vredesmacht in het operatiegebied.²⁷⁶ Zij zijn veelal het resultaat van aparte onderhandelingen. De commandant-vredesmacht geeft bindende Standing Operation Procedures (SOP's) uit, toegesneden op een specifieke missie. Deze SOP's dienen in bataljonsorders te worden verwerkt en vastgelegd.

De mate waarin het gebruik van geweld is toegestaan is vormgegeven in de ROE, als militaire vertaling van het mandaat. Onder geweld wordt verstaan het gebruik van fysieke middelen om de wil van de vredesmacht op te leggen. Er worden twee vormen van geweld onderscheiden: ongewapend en gewapend geweld. Uitgangspunt is dat geweld slechts mag worden gebruikt als alle vreedzame middelen hebben gefaald. Het gebruik van geweld is uitsluitend toegestaan ter zelfverdediging en ter bestrijding van gewelddadige pogingen om de vredesmacht in de uitoefening van zijn taken te belemmeren. De beslissing ten aanzien van het gebruik van geweld berust in het algemeen bij de commandant ter plaatse.

Een bijzondere Nederlandse VN-opleiding is er niet. Wel worden de uit te zenden eenheden geïnformeerd over het land en de omstandigheden die zij aan kunnen treffen. Er is een korte specifieke opleiding gebaseerd op de 'Nationale richtlijnen voor het militair optreden in VN-operaties', waarin onderwerpen als doel en aard van vredesoperaties, contract met de burgerbevolking, juridische aspecten verbonden aan uitzending en het verlenen van militaire bijstand worden behandeld.

Het zijn niet alleen militairen die deelnemen aan vredesoperaties. Vooral bij begeleiding van verkiezingen gaan bijvoorbeeld ook Kamerleden als waarnemer mee. Zij gaan dan wel onder verantwoordelijkheid van de Minister van Defensie. Ook voor humanitaire taken worden niet-militairen ingezet.

De taken en activiteiten van de uitgezonden eenheden tijdens de uitvoering van vredesoperaties kunnen als volgt worden samengevat:

- monitoring: het uitvoeren van waarnemingen, w.o. houden van toezicht op grensverkeer en wapensmokkel; uitvoeren van weg- en verkeerscontroles; houden van toezicht op de naleving van economische - en wapenembargo's en van een vliegverbod; houden van toezicht bij troepenbewegingen en het niet-schenden van een veiligheidszone; houden van toezicht op de naleving van militaire overeenkomsten en staakt-het-vuren/wapenstilstand.
- voorbereiding en begeleiding van een vreedzaam en eerlijk verloop van verkiezingen en het leveren van een bijdrage in begeleiden van een vreedzaam onafhankelijkheidsproces: w.o. voorbereiden van verkiezingen en referenda; registratie van kiezers; beveiliging van stembureaus.
- opsporen en onschadelijk maken van wapens en explosieven: w.o. zorgdragen voor het opsporen van explosieven en van chemische, biologische en conventionele wapens; zorgdragen voor het opruimen van mijnen te land en ter zee; zorgdragen voor het geven van onderricht in het opsporen van explosieven en chemische, biologische en conventionele wapens en het opruimen van mijnen; houden van toezicht bij de vernietiging van explosieven, wapens en mijnen.
- opsporen en ontwapenen van personen of groepen van personen: w.o. houden van toezicht op inbeslagname van wapens; zorgdragen voor het kantonneren van strijders en troepen; houden van toezicht bij het demobiliseren en ontwapenen van strijders en troepen.

---

276. Zie voorbeeld SOFA-overeenkomst voor vredesmachten, in MP 11-30/A, 230.

- beëindiging van vijandelijkheden en het herstel van orde en rust: w.o. leveren van een bijdrage in beëindiging van burgeroorlog/gewapende vijandelijkheden; leveren van een (militaire) bijdrage in de bescherming en verdediging van burgers tegen militaire acties; zorgdragen voor herstel en handhaving van de openbare orde.
- militaire bijdrage in oorlogs- of geweldhandelingen: peace-enforcingsoperaties waarbij daadwerkelijk actief militair ingrijpen plaatsvindt.
- opsporen en onderzoeken van gepleegde misdaden en gewelddadigheden: w.o. onderzoek naar massagraven, martelingen en verkrachtingen.
- personele, materiële en logistieke ondersteuning: w.o. onderricht in het bedienen, onderhouden en repareren van civiel en militair materieel; onderricht in het opzetten en beheren van medische en humanitaire hulpvoorzieningen; transport van zieken en gewonden en medische en humanitaire hulpgoederen; transport van voedsel- en medische hulpvoorzieningen en evacuatievluchten.

Gedurende de uitvoering van een operatie wordt veel aandacht besteed aan voorlichting, zowel publieksvoorlichting, als informatieverschaffing aan familie en relaties over de operatie en het lot van betrokken personeel.²⁷⁷ Tijdens of na afloop van een vredesoperatie volgt een debriefing. De Minister geeft de opdracht hiertoe aan één der bevelhebbers. De (teruggekeerde) militairen worden in (vertrouwelijke) gesprekken gehoord over hun ervaringen tijdens de operatie. Hierbij is ook de Maatschappelijke Dienst Defensie betrokken. Debriefing heeft twee functies: het verwerken van de indrukken en ervaringen van het uitgezonden personeel en het verkrijgen van informatie over het verloop van de operatie. In het eerste geval is het een vorm van sociale nazorg voor de betrokken militairen, in het tweede geval is het vooral ten behoeve van een evaluatie van de operatie. Het (laten) uitvoeren van onderzoek heeft zowel evaluatie, als nieuwe beleidsvoorbereiding tot doel. Bij de KL is in 1993 mede hiervoor de sectie "Lessons learned" opgericht.

De verwerving van transportmaterieel en de inschakeling van personeel ten bate van UNMEE noopte tot aanpassing van de wijze waarop Defensie de deelneming aan vredesoperaties voorbereidt. De procedures op dit terrein werden aangescherpt, in overeenstemming met de versterking van de positie van de CDS, die in het kader van het veranderingsproces is ingezet en die in de Defensienota-2000 is onderstreept.

Om de afstemming van personele en materiële behoeften op de capaciteiten van de verschillende onderdelen van Defensie structureel te verbeteren en het financiële toezicht te versterken, wordt het planningsproces als volgt aangepast:

- Binnen het planningsteam dat de deelneming aan een operatie voorbereidt zal het crisisbeheersingscentrum van Defensie (DCBC) namens de CDS opdrachten verstrekken aan de krijgsmachtdelen en het Defensie Interservice Commando (DICO), en prioriteiten stellen. Het planningsteam zal de uitvoering en de naleving van opdrachten vervolgens ook controleren.
- Het planningsteam krijgt tijdens het planningsproces een vaste samenstelling en wordt versterkt met de planners die ook bij hun krijgsmachtdeel en het DICO de voorbereidingen coördineren. Zo wordt de planningscapaciteit van het DCBC op een goede wijze versterkt, zijn de continuïteit en de kwaliteit van het planningsteam continu gegarandeerd en kunnen de krijgsmachtdelen, via hun vertegenwoordigers, snel over de relevante informatie beschikken. Voor het financiële toezicht wordt bovendien een controller aan het planningsteam toegevoegd. Afhankelijk van het verloop van de voorbereidingen kan deze geïntegreerde planningscapaciteit permanent of periodiek, bijvoorbeeld een aantal uren per dag, functioneren.
- Het uitgangspunt van het planningsproces wordt een "planningsaanwijzing CDS" waarin

277. O.a. periodieken *Achterbanier* (uitgave sectie Communicatie BLS, vanaf 1979); *Nieuwsbrief vredesoperaties* (uitgave Thuisfrontcomité KL, vanaf 1993); ook afzonderlijke debriefingsrapporten als bijlagen bij de *Legerkoerier* (uitgaven Directie Voorlichting).

de steunverleningen en bijdragen van de krijgsmachtdelen aan de desbetreffende operatie zijn vastgelegd. De aanwijzing drukt zo de betrokkenheid van de bevelhebbers uit en bevat voorts richtlijnen en politieke en militaire voorwaarden.

6.2.5 Nederlandse deelname aan internationale vredesoperaties

Een tweetal VN-vredesoperaties betrof het Nederlands grondgebied zelf. In de jaren 1947-1949 begeleidde de United Nations Commission for Indonesia (UNCI) het onafhankelijkheidsproces van Indonesië en had als taak de bewaking van het bestand met Nederland. In 1962-1963 zag de United Nations Security Force (UNSF) toe op de uitvoering van het akkoord van 15 augustus 1962 tussen Nederland en Indonesië betreffende de directe terugtrekking van Nederland uit Nieuw-Guinea en de overdracht aan Indonesië. Er was een interimperiode onder VN-bestuur. De United Nations Temporary Executive Authority (UNTEA) was samengesteld uit strijdkrachten (UNSF) en militaire waarnemers.

Het aantal vredesoperaties waaraan Nederlandse militairen deelnamen was veel groter. Tot 1993 is Nederland betrokken geweest bij ruim 30 operaties over de gehele wereld: in Azië, Afrika, Midden-Oosten, Latijns-Amerika en in Europa. Verreweg de meeste zijn als peacekeeping te karakteriseren. De laatste jaren was er ook sprake van peace-enforcing, zoals in Irak en in voormalig Joegoslavië. Ook bij de eerste operatie in Korea is er gewapenderhand ingegrepen. Hieronder volgt een beknopt chronologisch overzicht van de vredesoperaties waaraan Nederland een bijdrage heeft geleverd.²⁷⁸

1950-1953: Korea

Zowel het door de Sovjet-Unie gesteunde regime in het noorden, als de door de Verenigde Staten gesteunde regering in het zuiden van Korea beschouwde zich als de wettige regering voor het gehele land. Hoewel ook de VN zich inzette voor een hereniging braken op 25 juni 1950 vijandelijkheden uit. Op 27 juni aanvaardde de VR resolutie 83 waarin werd aanbevolen hulp te verlenen aan Zuid-Korea, daarmee het besluit van de Amerikaanse regering van een dag eerder legitimerend. Op 7 juli nam de VR resolutie 84 aan tot instelling van een verenigd (Amerikaans) commando: Unified Command in Korea (UCK). De VS zouden aan de VR rapport uitbrengen over het verloop van de acties. Meer dan 50 landen waren bereid Zuid-Korea op enige manier te steunen, waarvan 16 die daadwerkelijk militairen zonden, w.o. Nederland. Bij de operatie in Korea was géén sprake van een neutrale opstelling, maar werd duidelijk gekozen voor één partij in het conflict. Door een veto van de Sovjet-Unie kon er geen sprake zijn van een vredesmacht onder commando van de VN. Als gevolg daarvan werd de operatie uitgevoerd onder bevel van de Verenigde Staten.

Reeds op 29 juni verklaarde de Nederlandse regering dat zij aan de oproep van de VN gehoor wenste te geven. Ter uitvoering hiervan werd besloten:

- in oktober 1950 opnieuw onder de wapenen roepen van de reeds in maart met groot verlot gezonden lichte eenheden voor verdere opleiding en de vorming van bepaalde oorlogsverbanden;
- indelen en mobilisabel maken van het uit Indonesië teruggekeerde dienstplichtig en reservepersoneel;
- uitgeven van wapens en uitrusting aan het teruggekeerde personeel, opdat zij na een bijzondere oproeping direct in staat zijn een taak te vervullen in de handhaving van orde

278. Zie o.a. Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik; In vredesnaam. Vredesoperaties van de Verenigde Naties*. Uitgave ministerie van Defensie (1968); *Blauwhelmen voor de vrede*. Uitgave NIVV (1970); *VN te velde*. Uitgave NIVV (1980); *Nederland en de vredesmissies van de Verenigde Naties*, rapport ADA (1980); T. Carter, VN-vredesmissies sinds 1956, *IS* 38 (1) (1984) 43-52; N. Blokker, S. Muller en D. Raic, VN-vredesmissies na de Koude Oorlog, *IS* 48 (7-8) (1993), 386-393; *New peacekeeping after the Cold War*, *IS*, 47 (11) (1993); M. Michielsen, VN-peacekeeping na het einde van de Koude Oorlog, *IS* 48 (2) (1994), 56-62; Stcrt. 1991, nr. 121; *United Nations peace-keeping operations. Information notes*, update no. 2 (1993); *The military balance* (uitgaven IISS); *Jaarboeken Buitenlandse Zaken*.

en rust en bestrijding van sabotage;
- inpassen in de KL van het beroepspersoneel van het inmiddels ontbonden KNIL.
Voor de operatie in Korea werd al op 4 juli de torpedobootjager "HM Evertsen" uit de Indonésische wateren naar Korea gestuurd. Daarna volgde op 24 oktober 1950 een uit vrijwilligers bestaand bataljon landstrijdkrachten. Het op 15 oktober 1950 (bij ministeriële beschikking van 25 september) opgerichte Nederlands Detachement der Verenigde Naties (NDVN) bestond uit militairen van zowel KM, KL als KLu: 6 fregatten en torpedobootjagers (ingedeeld bij de Zevende Vloot), vliegers van Marineluchtvaartdienst; 4.000 militairen van de landmacht, infanteriebataljon (ingedeeld bij het Amerikaanse 38e Regiment Infanterie); luchtmachtofficieren als waarnemers (vanaf 1951). In totaal kwamen 123 Nederlanders hierbij om het leven. De wapenstilstand van september 1951 werd pas in juli 1953 geformaliseerd. De Military Armistice Commission in Korea (MACK) kreeg vervolgens de taak toezicht te houden op de nakoming van de wapenstilstandsovereenkomst en het bijleggen van schendingen van de overeenkomst door middel van onderhandelingen. De Neutral Nations Supervisory Commission in Korea (NNSCK) inspecteerde en verrichte onderzoek hiernaar en bracht daarvan rapport uit aan de MACK.²⁷⁹

1956-: *Sinai* (UNTSO/UNDOF/UNIFIL)

Krijgsmachtdeel: marine, landmacht, luchtmacht

Totale aantal betrokken militairen: 11

UNTSO bestaat al sinds de Israëlische onafhankelijkheidsoorlog in 1948 en ziet toe op het handhaven van de bestandlijnen tussen Israël en haar buurstaten. UNTSO heeft verschillende taken uitgevoerd die haar door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties zijn toevertrouwd. Daaronder viel zowel de supervisie van de Algemene Wapenstilstand Overeenkomst uit 1949 als de observatie van het staakt-het-vuren in het gebied rond het Suez-kanaal en de Golanhoogte na de Arabisch-Israëlische oorlog van juni 1967. In de huidige situatie werkt UNTSO samen met de United Nations Disengagement Observer Force (UNDOF) op de Golanhoogte in de Israëlisch-Syrische sector en met United Nations Forces in Libanon (UNIFIL) in de Israëlisch-Libanese sector.

Nederland neemt deel vanaf 1956. Daarvoor had ons land al tijdelijk vier Dominië-transportvliegtuigen tijdelijk ter beschikking gesteld. In 1967 stelde Nederland daarnaast tijdelijk een Fokker F-27 Friendship ter beschikking van de chef-staf van UNTSO nadat diens transportvliegtuig tijdens de zesdaagse oorlog was verwoest. Momenteel bestaat de Nederlandse bijdrage uit elf militaire waarnemers, die afkomstig zijn van de marine, landmacht en luchtmacht. De waarnemers zijn gestationeerd in Nahariyya en Tiberias in Israël, Damascus in Syrië en Beirut in Libanon.

1958: *Libanon*

Tijdens de eerste Libanese burgeroorlog in de zomer van 1958 werd op basis van VR resolutie 128 van 11 juni 1958 een waarnemersgroep uitgezonden. Deze United Nations Observation Group In Lebanon (UNOGIL) had tot taak om via grenspatrouilles na te gaan of in Libanon illegale infiltratie van personeel en (oorlogs)materieel uit naburige landen plaatsvond. In totaal namen hieraan ongeveer 600 man uit 21 landen deel. Nederland had 14 waarnemers gezonden.

1960-1964: *Kongo*

---

279. *Defensienota 1954*, 91-92. Zie verder o.a. Baehr en Gordenker, *Ideaal en werkelijkheid*, 85-89; Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 70-75; J. P. Tack, Het Nederlandse VN-optreden in Korea, *MS* 153 (1-2) (1984), 30-44, 76-90; M. Talens, Uniformering, distinctieven, uitrusting van het Nederlands Detachement Verenigde Naties, 1950-1954, *Armentaria* 16 (1981), 158-179; A. H. M. Hagdorn, Met de HMS "Ocean" aan de westkust van Korea, *Marineblad* 99 (1989), 216-227.

Het voormalig Belgisch Kongo verwierf op 30 juni 1960 zijn onafhankelijkheid. Kort daarna vond in het leger muiterij plaats. President Loemoemba deed een beroep op de VN zijn regering militair bij te staan. Op 14 juli 1960 gaf de VR via resolutie 143 toestemming tot oprichting van een vredesmacht. De Opérations des Nations Unies au Congo (ONUC) had een tweeledig karakter: militair en civiel. Het doel van de missie was interne pacificatie. De operatie liep van juli 1960 tot juni 1964. Er was hier sprake van een vredesmacht die, in tegenstelling tot waarnemingsmissies, wel bewapend was. In totaal namen 30 landen deel aan ONUC. Nederland zond een contingent medici en stafpersoneel, bestaande uit 30 militairen van KL en KM.

1963-1964: Jemen

Saoedië Arabië en de Verenigde Arabische Republiek sloten in het voorjaar van 1963 een akkoord tot beëindiging van hun steun aan de strijdende partijen in Jemen. Zij wensten dat de VN zou toezien op naleving van dit akkoord. De VN riep daarop via resolutie 179 van 11 juni 1963 de United Nations Yemen Observation Mission (UNYOM) in het leven. Op 4 september 1964 werd de waarnemersmissie opgeheven. In totaal namen ongeveer 240 man uit 10 landen deel aan de operatie. Van november 1963 tot september 1964 waren vijftien Nederlandse officieren van KM en KL als militaire waarnemers aanwezig.

1965-1966: India/Pakistan

Op 22 september 1965 gelastte de VR de partijen een staakt-het-vuren in acht te nemen en zich terug te trekken op de posities die zij vóór 5 augustus innamen. De VN stuurde waarnemers om daarop toe te zien en de grenszone te observeren. Nederland had drie officieren van de KM ter beschikking gesteld om op te treden als militaire waarnemers. In maart 1966 werd de United Nations India-Pakistan Observation Mission (UNIPOM) geacht haar taken te hebben volbracht en werd ontbonden. De United Nations Military Observer Group In Pakistan (UNMOGIP) zette daarna de taken voort. Formeel bestaat de UNMOGIP nog steeds.

1979-1985: Libanon

In 1975 brak in Libanon een burgeroorlog uit. Het was vooral een conflict tussen christenen en moslims, waarin ook Israël en Syrië en de PLO zich mengden. De grootscheepse inval van Israël in het zuiden van Libanon in maart 1978 werd door de VN veroordeeld als een ernstige bedreiging voor de vrede. Op verzoek van de Libanese regering werd ingevolge VR-resoluties 425 en 426 de United Nations Interim Force In Lebanon (UNIFIL) ingesteld. In december 1978 polste de SG van de VN of Nederland bereid was hieraan deel te nemen. In een brief van de ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken van 12 januari 1979 aan de Tweede Kamer deelden zij mee dat zij besloten hadden positief te reageren op een nog informeel verzoek van de VN om op zo kort mogelijke termijn troepen beschikbaar te stellen voor UNIFIL. Op 18 januari kwam het officiële verzoek en een dag later werd het door Nederland ingewilligd. In februari vertrok de eerste lichte pantserinfanteriebataljons.

De taken van UNIFIL, op grond waarvan de Nederlandse troepen naar Libanon vertrokken, waren:

1. bevestiging van de terugtrekking van Israelische strijdkrachten;
2. herstel van internationale vrede en veiligheid;
3. bijstand aan de Libanese regering voor herstel van haar effectief gezag in Zuid-Libanon.

De SG van de VN noemde in zijn rapport inzake de uitvoering van resolutie 425 in de "terms of reference" nog twee specifieke taken van UNIFIL, namelijk het zo veel mogelijk voorkomen van hervatting van gevechtshandelingen en het verzekeren dat het operatiegebied niet gebruikt wordt voor vijandelijkheden van welke aard dan ook.

UNIFIL manifesteerde zich in hoofdzaak op een viertal manieren, te weten door middel van:

1. controleposten: controleren van personen en voertuigen;
2. aanleggen van wegversperringen: blokkeren van toegangswegen waar niet

- gecontroleerd wordt of kan worden;
3. waarnemingsposten: toezien op het gebied met verrekijkers, nachtkijkers, radar etc.;
  4. een force-reserve: patrouilleren van het gebied.

In een brief van 8 oktober 1985 informeerden de ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken de Tweede Kamer dat Nederland in een nieuwe mandaatsperiode niet meer zou deelnemen aan UNIFIL. Gedurende bijna zeven jaar hebben in totaal ruim 8.000 Nederlandse militairen van KL en KMar gediend bij UNIFIL, tot dat moment veruit de grootste operatie waaraan Nederland had deelgenomen.²⁸⁰

1982-1995: Sinaï (Multinational Force and Observers (MFO))

Krijgsmachtdeel: marine, landmacht, luchtmacht, marechaussee

Aantal militairen: 2.622

De Sinaï-woestijn was tijdens de Zesdaagse Oorlog in juni 1967 door Israël op de Egyptenaren veroverd. Bij de Camp David-akkoorden van 26 maart 1979 kwam Israël met Egypte overeen zich onder toezicht van de VN uit de Sinaï te zullen terugtrekken. De Sovjet Unie wilde echter niet instemmen met een nieuwe VN-vredesmacht waarop naar een andere oplossing moest worden gezocht. Als voorwaarde werd gesteld dat Israël zijn legers uit de Sinaï terugtrok. Daartoe verdeelden Egypte en Israël de Sinaï in vier noord-zuid zones en tekenden op 17 juli 1981 een akkoord waarin ze instemden met de oprichting van de Multinational Force and Observers (MFO). De MFO, met aan het hoofd een directeur-generaal in Rome, kreeg dus geen VN-mandaat maar was gestoeld op een overeenkomst tussen Egypte en Israël. Een groot aantal staten heeft burger- en militair personeel geleverd aan de MFO. Afgezien van Nederland ging het om Australië, Canada, Colombia, Fiji, Frankrijk, Hongarije, Italië, Nieuw Zeeland, Noorwegen, Uruguay, de Verenigde Staten, Egypte en Israël.

De Nederlandse regering stelde op 22 november 1981 een MFO-detachement samen van 21 marechaussees en een 84 personen tellende verbindingscompagnie. Al in maart 1981 waren 26 kwartiermakers al naar de regio vertrokken. De verbindingscompagnie, de Force Signal Unit (FSU), was samengesteld uit personeel van de drie krijgsmacht delen. Het was de taak van deze compagnie om de in- en externe verbindingen van de MFO te onderhouden. De zone waarin de MFO actief was, was verdeeld in zes sectoren met in elke sector een aantal controlepunten, observatieposten en een Sector Control Center (SCC). In deze SCC's was het Nederlandse verbindingspersoneel werkzaam, in elke SCC drie man.

De 21 uitgezonden marechaussees werden ingedeeld bij de Force Military Police (FMPU), bestaande uit militaire politie, recherche en de provost marshall. Het Nederlandse detachement had de grootste omvang binnen de FMPU, die verantwoordelijk was voor de politietaken op de locaties. Tevens was het de FMPU die de contacten moest onderhouden met de lokale politiefunctionarissen. Aan het hoofd stond een Nederlandse force military police advisor die tevens de functie van provost marshall bekleedde. Het takenpakket werd langzamerhand uitgebreid met grensbewaking en het aantal uitgezonden marechaussees nam daarmee eveneens toe, tot 36 marechaussees in 1989.

Nederlandse militairen vervulden ook een aantal functies op het MFO-hoofdkwartier te El Gorah, alwaar tevens de Nederlandse contingentscommandant werkzaam was. Na maart 1990 werd het commando gecombineerd met de functie van force signal advisor of die van provost marshall. In 1991 werd aan Nederland gevraagd de nieuwe force commander te leveren. Van april 1991 tot april 1994 viel de eer te beurt aan brigade-generaal J.W.C. van Ginkel, die in de rang van luitenant-generaal de functie bekleedde. Het aantal Nederlandse MFO-ers werd het

280. *HTK 1978-1979 - 1985-1986*, 15441. Zie ook o.a. M. G. Woerlee, Het Nederlandse VN-contingent in Libanon 1979-1985, *MS* 158 (9-10) (1989), 407-414, 448-457; J. G. van de Vijver (red.), *UNIFIL. Nederland en VN-vredesmachten*. Uitgave Stichting Volk en Verdediging (1980); R. Serry, UNIFIL, Nederland en de rol van de Verenigde Naties in Libanon, *IS* 39 (5) (1985), 273-280; R. C. R. Siekmann, De terugtrekking van het Nederlands contingent uit UNIFIL, *IS* 40 (2) (1986), 93-103.

laatste jaar geleidelijk afgebouwd. In mei 1995 keerden de laatste 28 militairen terug naar Nederland. Er viel één Nederlands slachtoffer.

1988-1989: Iran/Irak

Onder druk van westerse en Sovjetrussische mogendheden sloten Iran en Irak in augustus 1988 een bestandsovereenkomst ter beëindiging van de achtjarige oorlog tussen beide landen. Ingevolge resolutie 598 van de VR werd de United Nations Iran-Iraq Military Observer Group (UNIIMOG) ingesteld, een uit 24 landen afkomstige groep van waarnemers belast met het toezicht op de uitvoering van het bestand. De bijdrage van KM bestond uit het zenden van twee mijnenjagers naar de Straat van Hormuz op 7 september 1987. In januari 1989 keerden zij van hun missie terug. Met de inval in Koeweit door Irak in augustus 1990 was echter nog geen definitieve oplossing voor het Iraans-Iraakse conflict bereikt.

1989-1990: Namibië

Na tien jaar onderhandelen werd Namibië in 1989 onafhankelijk en kwamen er vrije verkiezingen. Ingevolge VR-resolutie 435 uit 1978 werd de United Nations Transition Assistance Group (UNTAG) ingesteld om op een vreedzaam verloop ervan toe te zien. Bij brief van 9 maart 1979 hadden de ministers van Buitenlandse Zaken, Binnenlandse Zaken en Justitie de Tweede Kamer geïnformeerd over het besluit van de Ministerraad om desgevraagd troepen beschikbaar te stellen voor UNTAG.

Hoewel de UNTAG al in 1978 werd ingesteld werd zij pas operationeel in 1989. In augustus 1988 besloot de Ministerraad na een informeel verzoek van de SG van de VN, de uit 1979 date-rende toezegging gestand te doen. Op 9 maart 1989 schreven de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de Tweede Kamer dat Nederland troepen zal zenden naar Namibië. Circa 100 manschappen van de KMar werden uitgezonden voor politietaken in het kader van het onafhankelijkheidsproces. De operatie in Namibië was één van de eerste met een gemengd karakter, d.w.z. met zowel een militaire, een civiele als een politie-component ("second generation peacekeeping").²⁸¹

1990-1991: Irak/Koeweit

Na het bestand in de oorlog met Iran verkeerde Irak in grote financiële problemen, te meer daar de Arabische staten de schulden niet kwijt wilden schelden. Op 2 augustus 1990 viel Irak Koeweit binnen en meende aanspraak te kunnen maken op het grondgebied en de olie van zijn buurstaat. De internationale gemeenschap reageerde verontwaardigd en nog dezelfde dag nam de VN een resolutie aan waarin de aanval werd veroordeeld en terugtrekking van de troepen uit Koeweit werd geëist. De VS en de EG kondigden sancties af tegen Irak en ook de VN kondigde op 6 augustus een handelsembargo af.

Om de economische maatregelen kracht bij te zetten werd een internationale militaire troepenmacht in het gebied van de Perzische Golf en Saoedi-Arabië opgezet, waarbij de VS als leider optrad: operatie "Desert Shield". Ook Nederland nam hieraan deel door twee fregatten van de KM en een bevoorradingschip te sturen om te surveilleren in de Perzische Golf. Omdat Irak niet toegaf maakte de VR de weg vrij voor militaire actie (peace-enforcing), om zo de nakoming van eerdere resoluties af te kunnen dwingen. Het ultimatum werd gesteld op 15 januari 1991, waarna militair ingrijpen zou volgen. Vanuit Nederland vertrokken Patriot- en Hawk-eenheden van de KLu voor luchtverdedigingssteun naar Turkije en Israël en een medisch team van de KL naar Saoedi Arabië. De KMar nam ook deel in WEU-verband met twee mijnenbestrijdingseenheden. Toen het ultimatum verstreek ging operatie "Desert Storm" van

281. HTK 1978-1979, 155191, nr. 1; HTK 1988-1989, 21068, nr. 1.

start. De Nederlandse eenheden kwamen onder Amerikaans operationeel commando. Na zes weken werd het Iraakse leger verslagen en kon Koeweit-stad worden bevrijd. Daarna werd op basis van een VN-resolutie een bestandsregeling afgedwongen, waarop werd toegezien werd door de United Nations Iraq Kuwait Observation Mission (UNIKOM). Deze laatste was een klasieke vorm van peacekeeping, waaraan Nederland niet deelnam.

In maart 1991 braken in noord-Irak opstanden van Koerden uit, welke hard werden neergeslagen. Daarop besloten de VS en EG in april tot een grootscheepse hulpactie, welke werd gesteund door een VN-resolutie. De operatie "Provide Comfort" was een humanitaire actie gesteund met militaire middelen.

Aan de operaties "Haven", "Warden" en "Phalanx", als onderdelen van de VN-operatie "Provide Comfort", werd op grote schaal door Nederlandse militairen deelgenomen, waaronder 412 man van het korps Mariniers, een detachement geformeerd uit eenheden van de 1ste Amfibische Gevechtsgroep (1AGGP), thans het 1ste Mariniersbataljon (1MARNSBAT), 600 man geniebataljon KL (waaronder 400 dienstplichtigen), 400 mariniers KM (United Kingdom/Netherlands Amphibious Force, UK/NL), een detachement KMar, twee Stinger-teams en een explosievenopruimingsteam van de KL. Tijdens de operatie "Haven" was er een thuisfrontcomité opgericht voor het onderhouden van contacten met de achterban van uitgezonden personeel en de organisatie van informatiedagen voor het thuisfront. Deze operaties zorgden voor de versnelde invoering van de Groep Operationele Eenheden Mariniers (GOEM), waarvan eenheden ingezet werden in Noord-Irak. De eenheid opereerde voor de eerste keer als onderdeel van de UK/NL Landing Force. De KLu had helikopters beschikbaar gesteld voor vervoer en voor Artsen Zonder Grenzen. De voornaamste taak was de zorg voor beveiliging van het Koerdische gebied, zodat vluchtelingen veilig terug konden keren. Daarnaast werden activiteiten ontplooid om de heersende nood te bestrijden, zoals medische hulpverlening, voedseldistributie, opbouw van vluchtelingenkampen en technische assistentie.²⁸²

1991-1999: Angola (1991-1997: UNAVEM; 1995-1999: UNOPS; 1995-1999: CMATS)

Krijgsmachtdeel: Landmacht, marine en marechaussee

Totale aantal betrokken militairen: 233 (UNAVEM), 2 (UNOPS) en 32 (CMATS)

Angola was sinds het eind van de 15e eeuw Portugees bezit. Na de Anjerrevolutie in 1975 wilden de Angolese bevrijdingsbewegingen (MPLA, UNITA en FNLA) zo snel mogelijk de macht met geweld overnemen. Portugal gaf november 1975 de macht over aan de door Cuba gesteunde MPLA, de partij die de hoofdstad Luanda had bezet. In het zuiden bleef de UNITA zich echter (met Zuid Afrikaanse hulp) verzetten. Het Akkoord van Brazzaville (1988) over de terugtrekking van Z-Afrikaanse en Cubaanse troepen moest daar een eind aan maken. UNAVEM-I zag toe op de terugtrekking van de Cubanen uit Angola. De burgeroorlog bleef echter voortduren. Na een VN-mandaat (toezicht op wapenstilstand, kantonnering, ontwapening) werd de vervolgmisssie UNAVEM-II gevormd.

Sinds de zomer van 1991 namen 25 Nederlandse militairen (10 KI, 5 KM en 10 KMar) als waarnemer deel aan de missie UNAVEM II. De militaire- en politiewaarnemers moesten toezien op een goed verloop van de verkiezingen maar de veiligheidssituatie verslechterde. Het Nederlandse contingent werd ingekrompen tot 2 landmacht militairen en 2 marechaussees. UNITA en MPLA toonden zich eind 1993 weer bereid tot onderhandelingen. Dit leidde tot het Protocol van Lusaka. Er werd ingestemd met een omvangrijkere VN-operatie: ANAVEM-III met zo'n 7.000 infanteristen. Ook het aantal waarnemers steeg weer tot 418 in maart 1995; het Nederlandse aandeel schommelde rond de 35, inclusief 8-10 marechaussees. Het mandaat van UNAVEM-III liep tot juni 1997. De Veiligheidsraad riep de United Nations Observer Mission (UNOMA) in het leven maar Nederland besloot hieraan niet deel te nemen.

282. *HTK 1991-1992*, 22300 X, nr. 51. Zie ook *Stcrt.* 1987, nrs. 172, 242; 1988, nr. 82; 1989, nr. 4; 1990, nrs. 155, 183; 1991, nrs. 13, 39; 1992, nr. 27.

De UNITA en de MPLA hadden zich in het Protocol van Lusaka verantwoordelijk gesteld voor het ruimen van de ontelbare mijnen. De VN ondersteunde dit initiatief. Daartoe werd eind 1994 het Central Mine Action Office (CMAO) opgericht en een Central Mine Action and Training School (CMATS) die inheemse mijnopruimers moest opleiden. Tussen februari 1995 en 21 april 1999 heeft de Koninklijke landmacht in het kader van United Nations Office for Project services (UNOPS) twee mijnen-instructeurs ter beschikking gesteld. De voortdurende conflicten in het gebied hebben ertoe geleid dat beide instructeurs eind 1998 zijn teruggekeerd en dat Nederland haar deelname aan deze missie in april 1999 heeft beëindigd.

1991-: Joegoslavië (ECCM/EUMM)

Na de Tweede Wereldoorlog bestond Joegoslavië uit zes republieken: Servië, Montenegro, Macedonië, Slovenië, Kroatië en Bosnië-Herzegovina. Zij hadden elk een meerderheid van de eigen bevolkingsgroep, behalve Bosnië waar naast de moslims ook veel Kroaten en Serviërs woonden. Na de dood van president Tito in 1980 viel de federatie langzamerhand uiteen, hetgeen tenslotte leidde tot de onafhankelijkheidsverklaring van Slovenië en Kroatië in juni 1991. Servië weigerde dit te accepteren en gebruikte het federale volksleger (JNA) om de republieken in de federatie (onder Servisch gezag) te houden.

Vanaf het begin van uitbreken van vijandelijkheden en de onderlinge oorlogen tussen de verschillende deelstaten van Joegoslavië in 1992, wordt door de Europese Unie een waarnemerscommissie samengesteld, de European Community Monitor Mission (ECMM). De naam van deze missie werd later veranderd in de European Union Monitor Mission (EUMM). Het militaire waarnemers karakter van de missie is later op de achtergrond geraakt en heeft plaats gemaakt voor een meer humanitair karakter. Dit houdt onder andere in het voeren van overleg met lokale, civiele, kerkelijke en militaire autoriteiten over gevangenuitwisseling, uitwisseling gesneuvelden, gezinsherenigingen, voedseldistributie, herhuisvesting en de terugkeer van displaced persons en vluchtelingen.

De EMMY bemiddelde in het totstandkomen van het akkoord van Brioni in juli 1991. Het mandaat behelsde later ook Kroatië en Bosnië-Herzegovina. In het kader van de ECMM zond Nederland vijftien waarnemers (militairen en burgers), stelde helikopters beschikbaar voor waarnemingen en stuurde explosievenopruimers naar het vliegveld van Zagreb. De inbreng van de CVSE bleef verder beperkt tot het sturen van missies naar Servië en Macedonië, waarbij telkens een Nederlandse diplomaat aanwezig was. De Nederlandse inbreng in de missie duurt tot op heden (2002) voort.

Na de terugtrekking van het JNA uit Slovenië verplaatste de strijd zich naar Kroatië, waar al verscheidene incidenten hadden plaatsgevonden. De Servische bevolking vreesde een minderheid te worden in de Kroatische republiek en begon met steun van het JNA het eigen grondgebied te definiëren. De steden Vukovar en Dubrovnik werden verwoest. In de zomer van 1991 kondigden de EG en de VN een wapenembargo af, waarna ook economische sancties volgden tegen Servië en Montenegro (Klein-Joegoslavië). In februari 1992 werd een bestand afgekondigd en werden VN-blauwhelmen tussen de strijdende partijen geplaatst. De United Nations PROtection FORce (UNPROFOR-I) had tot taak de verschillende stadia van het VN-vredesplan uit te voeren: een staakt-het-vuren, demilitarisering van bepaalde gebieden, stabilisering en pacificering en toezicht houden op de lokale politie. Een Nederlands verbindingsbataljon werd verspreid over het hoofdkwartier en de verschillende bataljons van andere landen. Het voornaamste verschil tussen de EG- en de VN-waarnemers was dat de UNMO's alleen de grenzen bewaakten en naar militaire bewegingen aan één kant van het front keken, terwijl de EG-waarnemers de grenzen ook overschreden en civiele en humanitaire taken vervulden.

In april 1992 riep Bosnië-Herzegovina na een referendum de onafhankelijkheid uit. De Serviërs in Bosnië hadden vanwege hun minderheidspositie ten opzichte van de Bosnische moslimbevolking het referendum geboycot en riepen een eigen Servische republiek in Bosnië uit (Srbska). Kort daarop brak de strijd in Sarajevo uit. Ook de Kroaten mengden zich hierin en zetten eveneens een eigen republiek op (Herzeg-Bosna), waardoor de moslim-Bosniërs het onderspit dreigden te delven. Met etnische zuiveringen trachtten de strijdende partijen hun eigen grondgebied te controleren. In de loop van 1992 werd het mandaat van UNPROFOR uitgebreid tot Bosnië-Herzegovina en werd besloten om onder leiding van de United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) humanitaire hulp te leveren en het vliegveld van Sarajevo open te houden. Nederland stelde hiervoor een transportbataljon (bestaande uit KL- en KLu-militairen) en een officier als adviseur op het hoofdkwartier te Zagreb beschikbaar.

In het kader van de operatie "Sharp Guard" werd vanaf juli 1992 het handelsembargo tegen Servië en Montenegro kracht bijgezet door patrouillerende vlooteenheden van NAVO (Maritime Monitor) en WEU (Sharp Fence) in de Adriatische Zee. De KM leverde hiervoor schepen, materieel en circa 650 manschappen. Daarvoor hadden de vloten van NAVO en WEU zelfstandig gehandeld. Later opereerde de WEU ook op de Donau, waarvoor Nederland personeel van de Rijkspolitie te water, de douane en de KMar leverde. In 1993 werd het mandaat van UNPROFOR in Kroatië verlengd en in oktober van dat jaar werden 25 militairen KL uitgezonden naar Kroatië om onderzoek te doen naar massagraven.

De moeilijkheden om de humanitaire hulp bij de bevolking te krijgen leidde in september 1992 tot de inzet van VN-troepen om de convooien te beschermen (UNPROFOR-II). Nederland stelde hiervoor 540 militairen beschikbaar, voornamelijk voor transporttaken waarvoor een speciaal Nederlands-Belgisch transportbataljon werd geformeerd (NL/B-VN-bataljon). Dit bestond uit een genie- en onderhoudspeleton, een geneeskundig peleton, een groep KMar en een groep van de Explosievenopruimingsdienst. Het transportbataljon was actief van februari tot en met augustus 1993. Verder werd humanitaire hulp verleend via voedseldroppings in het kader van de NAVO-operatie "Provide Promise", waarvoor ook vliegtuigen van de KLu werden ingezet om de droppings te beschermen en voor gewondentransporten. In oktober 1992 werd Bosnië-Herzegovina tot verboden gebied verklaard voor vliegtuigen van de strijdende partijen. In april 1993 werd in het kader van de operatie "Deny Flight" het vliegverbod afgedwongen door patrouillerende vliegtuigen van de NAVO (w.o. KLu), die in Italië waren gestationeerd.

In april en mei 1993 werden Srebrenica, Sarajevo, Tuzla, Gorazde, Bihac en Zepa door de VN aangewezen als "safe havens". De enclaves zouden door VN-troepen worden beschermd, waarvoor het mandaat werd verruimd zodat ook peace-enforcing mogelijk werd. Door middel van de zogenaamde Close Air Support (CAS) werden ook bombardementen uitgevoerd ter bescherming van de UNPROFOR-eenheden. In september stelde Nederland een infanteriebataljon beschikbaar voor VN-taken en in oktober ging de Tweede Kamer akkoord om 1.200 man naar Bosnië te sturen. In december werd besloten het Nederlandse VN-bataljon (behorende tot de Luchtmobiele Brigade) vanaf begin 1994 in te zetten bij de moslim-enclaves Srebrenica en Zepa. In totaal waren tot eind 1993 ruim 3.000 Nederlandse militairen van alle krijgsmachtdelen betrokken bij de diverse operaties in voormalig Joegoslavië.²⁸³

Rapport Omtrent Srebrenica door prof dr J.A. van Kemenade

Op 13 augustus 1998 verzocht de minister van Defensie prof dr J.A. van Kemenade na te gaan of er aanwijzingen zouden zijn waaruit zou blijken dat door personen van het ministerie van Defensie en/of de defensie-organisatie feiten of mededelingen in verband met de gang van zaken rond de val van Srebrenica zijn achtergehouden of onzorgvuldig zijn behandeld dan wel

283. J. J. de Boer, Het 1e Nederlands-Belgische VN-transportbataljon. Formatie en inzet, *MS* 163 (4) (1994), 142-150; *Stcrt.* o.a. 1992, nrs. 126, 154, 155, 194 en 1993, nrs. 37, 68, 103, 142, 143, 165, 171, 177, 194, 189, 219, 221, 234. Zie ook *Handboek Voormalig Joegoslavië*, uitgegeven door DOKL/Crisisstaff (1994).

het proces van waarheidsvinding daaromtrent op enigerlei wijze is belemmerd of beperkt. Tevens vroeg de minister van Defensie hem het zoekraken van het Angola-dagboek te onderzoeken. Het onderzoek was niet gericht op een analyse van de gebeurtenissen in Srebrenica zelf, maar een zo verantwoord mogelijke indruk te verkrijgen van de mate van zorgvuldigheid en betrouwbaarheid waarmee de defensie-organisatie de informatie van de betrokkenen over wat daar is gebeurd, heeft verzameld, bewerkt en geopenbaard. Van Kemenade concludeert dat uit het onderzoek niet is gebleken dat het proces van waarheidsvinding door personen in de defensie-organisatie doelbewust is belemmerd, tegengewerkt of beperkt. Op basis van de conclusies komt Van Kemenade ook met een aantal aanbevelingen.. Het lijkt hem gewenst dat de krijgsmacht zich grondiger bezint op het proces van informatieverzameling en -verwerking na gevoelige vredesoperaties.

Het in kaart brengen van de operationele aspecten en daaruit lering trekken voor de toekomst; het vergaren van informatie over mogelijk door de strijdende partijen gepleegde oorlogsmisdrijven; het verzamelen van overige relevante informatie, waaronder informatie over mogelijk gepleegde strafbare feiten; de verwerking van ervaringen door de betrokken militairen; het tijdig en adequaat informeren van de politiek, de publiciteit en de samenleving in het algemeen, elk van die functies heeft eigen consequenties voor het proces van informatieverzameling en -verwerking. Het lijkt verstandig die in overleg met externe deskundigen en andere betrokkenen (waaronder het OM) te doordenken en op grond daarvan geëigende standaardprocedures te ontwerpen. Daarbij is van groot belang de verantwoordelijkheden duidelijk af te bakenen en de daartoe vereiste deskundigheid vooraf te organiseren.

Ten tijde van de val van Srebrenica en in de maanden daarna was er volgens Van Kemenade zeker sprake van communicatiestoornissen en moeizame verhoudingen tussen de Centrale Organisatie en de Koninklijke Landmacht. Hij concludeert dat na organisatorische wijzigingen en de daarbij vastgelegde uitdrukkelijke verantwoordelijkheid van de Chef Defensiestaf voor vredesoperaties - maatregelen die de toenmalige minister van Defensie heeft aangekondigd in de brief van 20 oktober 1995 aan de Tweede Kamer (kamerstukken II 1995-1996, 24464, nr. 1) - de situatie op dit punt aanzienlijk verbeterd is. Een systematische evaluatie van de genomen maatregelen lijkt Van Kemenade niet overbodig. Daarbij zou met name ook aan de orde moeten komen of de verantwoordelijkheden voor de verzameling, verwerking en openbaarmaking van politiek en publicitair gevoelige informatie binnen de Centrale Organisatie en binnen de diverse krijgsmachtonderdelen, kwalitatief gezien voldoende duidelijk zijn en goed op elkaar zijn afgestemd, zodat - zowel intern als naar het parlement en de samenleving - tijdige en adequate informatievoorziening is gewaarborgd.

Het rapport van Van Kemenade resulteerde in een aantal initiatieven voor een andere werkwijze bij Defensie, een aantal wijzigingen werd direct doorgevoerd. Zo werd het Politiek Beraad en de rol van de Inspecteur-Generaal van de Krijgsmacht (IGK) versterkt, er kwamen kwartaalrapportages over de uitvoering van taken - mede aan de hand van duidelijk geformuleerde doelstellingen - door de krijgsmachtdelen, de CDS en commandant-DICO en periodieke rapportages inzake beleidsontwikkelingen door de functionarissen van het kerndepartement; er kwam centrale leiding over vredesoperaties en een uniform raamwerk voor de afhandeling van vredesoperaties.

In juli 1995 volgde op de verovering van de in 1993 door de Verenigde Naties uitgeroepen *Safe Area Srebrenica* door het Bosnisch-Servisch leger de massa-executie van zesduizend Bosnische Moslims. Vanaf het moment dat deze gruwelijkheden tot de buitenwereld doordrongen hebben zij diepe emoties opgeroepen. Ten tijde van de val van Srebrenica waren daar in het kader van de VN-vredesmacht UNPROFOR Nederlandse troepen (Dutchbat) gelegerd. Daarom liep het debat juist ook in Nederland hoog op en kreeg het een zware lading.

Tal van onzekerheden over wat er precies gebeurd was speelden daarbij een grote rol. Tegen die achtergrond verzocht het Nederlandse kabinet in 1996 het RIOD (Vanaf 1999 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) geheten) een onafhankelijk historisch-wetenschappelijk onderzoek in te stellen naar de gebeurtenissen voor, tijdens en na de val van de enclave

Het RIOD werd gevraagd om het relevante feitenmateriaal te inventariseren en te ordenen. Het was de bedoeling, dat op basis daarvan vanuit historisch perspectief in zowel nationale als internationale context inzicht zou worden verschaft in de oorzaken en gebeurtenissen die hebben geleid tot de val van Srebrenica en tot de dramatische ontwikkelingen die daarop zijn gevolgd. Het onderzoek had betrekking op de gebeurtenissen voor, tijdens en na de val van de enclave die in onderlinge samenhang worden gezien tegen de achtergrond van politieke en militaire gebeurtenissen in Bosnië-Herzegovina en tegen de achtergrond van het internationale overleg ter zake. Het lag in de rede, dat de studie onder meer inging op het VN-concept van de 'safe-areas', het optreden en de commandostructuur van de VN-vredesmacht, de besluitvorming in de Verenigde Naties en de NAVO, de Nederlandse besluitvorming en parlementaire betrokkenheid daarbij, het optreden van Dutchbat, de inzet van het NAVO-luchtwapen, de blokkade en inname van Srebrenica en het optreden van de Bosnische Serviërs na de val van de enclave. Het stond het RIOD vrij het onderzoek binnen dit kader naar eigen inzicht vorm te geven.²⁸⁴

In april 2002 publiceerde het NIOD haar onderzoeksrapport "*Srebrenica, een 'veilig' gebied - Reconstructie, achtergronden, gevolgen en analyses van de val van een 'Safe Area'.*"

Het NIOD-onderzoek concludeert dat:

Een mengeling van humanitaire bewogenheid en politieke ambities heeft het Nederlandse kabinet ertoe gebracht om in 1993 op eigen initiatief en zonder voorwaarden vooraf een Luchtmobiel Bataljon beschikbaar te stellen voor de UNPROFOR-missie in Bosnië. Dit gebeurde met brede steun vanuit politiek en media en zonder de verregaande consequenties vooraf terdege te analyseren. Mede hierdoor kreeg Dutchbat de bestemming Srebrenica, die door andere landen met kracht van argumenten werd geweigerd, alsmede de taak om in een zogenaamd 'veilig' gebied vrede te handhaven waar geen vrede was. Door de mogelijke risico's van het gedrag van strijdende partijen zo sterk te veronachtzamen, hebben een brede kring van betrokkenen bij dit beleid, en in het bijzonder de voorvechters daarvan, een grote verantwoordelijkheid op zich geladen voor een ondoordachte en nagenoeg onuitvoerbare vredesmissie.

Alles overziend blijkt volgens de analyse van het NIOD, dat Dutchbat indertijd is uitgezonden op een missie met een zeer onhelder mandaat. Naar een gebied omschreven als een 'safe area' zonder dat daarvan een duidelijke definitie bestond

Om vrede te handhaven waar geen vrede was

Zonder diepgaande informatie in te winnen bij de Canadese voorgangers in de enclave (Canbat) Zonder adequaat te zijn opgeleid voor deze specifieke taak in die specifieke omstandigheden Nagenoeg verstoken van de middelen en de capaciteiten voor inlichtingenvergadering ('*intelligence*') om de politieke en militaire intenties van de strijdende partijen te peilen

Onder onvoldoende gefundeerd vertrouwen in de bereidheid om het luchtwapen in te zetten in geval van problemen, en zonder een duidelijke vertrekstrategie.

Dutchbat en de politieke en militaire leiding in Nederland hebben zich slecht voorbereid op wat hen in de enclave te wachten stond. Bij Canbat of Canadese overheid is niet of nauwelijks naar de ervaringen geïnformeerd. Verder kreeg de Militaire Inlichtingendienst (MID) onvoldoende extra middelen om additionele intelligence te vergaren en werd onvoldoende bij de besluitvorming over Srebrenica betrokken. Er bestond een *anti-intelligence* houding bij het Kabinet, het ministerie van Defensie en het Parlement. Daardoor zijn veel minder waarnemingen gedaan dan technisch had gekund. De Verenigde Staten hadden in Bosnië de sterkste

---

284. Tweede Kamer, vergaderjaar 1996-1997. 25 069, nr. 1

inlichtingenpositie. Nederland had hiervan kunnen profiteren, maar gebrek aan interesse en een negatieve houding van de militaire en politieke leiding hebben dit verhinderd. Zo heeft de top van de Landmacht herhaaldelijk een Amerikaans aanbod afgewezen om geavanceerde spionageapparatuur de enclave in te smokkelen om de communicatie van de vijandige Bosnische legers (ABiH en VRS) af te luisteren. Defensie liet daarmee de kans lopen om in ruil daarvoor de eigen informatiepositie op het gebied van intelligence te versterken.

Bij de aanval op de enclave begin juli 1995 had Dutchbat vanuit militair perspectief weinig reden om op eigen initiatief een tegenaanval in te zetten, aldus het onderzoek, met name vanwege het beperkte mandaat:

Actieve verdediging van de enclave met militaire middelen lag niet in de lijn van het mandaat, de VN-politiek (onpartijdigheid handhaven) en de *rules of engagement*.

Vooraf terughoudend met militaire middelen reageren, was de instructie ("*to deter by presence*") Inzet van militaire middelen mocht alleen als de eigen veiligheid van Dutchbatters in gevaar was en als er direct op hen werd geschoten - de vereiste '*smoking gun*' - hetgeen de VRS bewust vermeed.

De militaire machtsverhoudingen waren zodanig, dat Dutchbat (200 gevechtssoldaten met lichte bewapening) bij een doelgericht gevecht zonder hulp van buiten kansloos was geweest tegen de VRS.

Door de 'afknijp-strategie' (de blokkadepolitiek van de Bosnische Serven) was Dutchbat III qua mankracht, bevoorrading en moreel geen volwaardig opererend bataljon meer.

De vraag of een ander bataljon, in een andere conditie, anders zou hebben gehandeld, is onmogelijk te beantwoorden. Politiek-psychologisch gezien was denkbaar geweest dat de commandant van het Bosnisch-Servisch leger (VRS), generaal Mladic, uit vrees voor een negatieve reputatie van de Bosnische Serven zou zijn teruggeschrokken voor gewapend verzet met kans op slachtoffers aan UNPROFOR-zijde. Zijn besluit om door te zetten tot Srebrenica - en niet een klein deel maar de gehele enclave in te nemen - werd vooral ingegeven door het uitblijven van tegenstand van enige betekenis, zowel van Moslim-militairen als van de VN. Dit geeft aan dat zulke overwegingen bij de VRS een rol speelden. Omdat eigenmachtig ingaan van Dutchbat tegen de geldende bevelslijn niet in de rede lag, had het initiatief daartoe van een van de hogere VN-echelons moeten komen.

De verwachting bij Dutchbat dat er in de ochtend van de 11e juli hulp van buiten in de vorm van massale luchtaanvallen zou komen was een misvatting. De leiding van UNPROFOR had *airstrikes* al volstrekt uitgesloten, maar was ook uiterst terughoudend ter aanzien van lichtere luchtsteun in de vorm van *close air support*. Hiermee vermorzelde zij de illusie van Dutchbat en werd de enclave een gemakkelijke prooi voor de VRS. De hypothese van een geheime deal tussen de Franse VN-commandant Janvier en VRS-generaal Mladic om Dutchbat de gevraagde luchtsteun te onthouden in ruil voor eerder vrijgelaten Franse gijzelaars, onderschrijft het NIOD niet. Ook zonder zo'n deal kon Mladic begrijpen dat het luchtwapen voor de VN buitengewoon riskant was zolang er nog grondtroepen in de enclave waren.

Het tragische dieptepunt van de val van Srebrenica was de massamoord op duizenden Moslimmannen door Bosnisch-Servische eenheden. Een groot deel van de vermoorde mannen bestond uit militairen van het Bosnische Moslimleger (ABiH) die in de nacht van 11 op 12 juli met een deel van de manlijke bevolking een uitbraakpoging naar Tuzla ondernamen. Het besluit uit te breken en dus van verdere weerstand af te zien werd geheel buiten de VN en UNPROFOR om genomen. Deze uitbraak was een volledige verrassing, die de VRS heel slecht uitkwam. Tezamen met de reeds bestaande haat, wraakgevoelens en de wens tot etnische zuivering was ze een van de factoren die de Bosnische Serven ertoe bracht hard af te rekenen met de Moslimbevolking van de enclave. Dit mondde uit in een georganiseerde massamoord, maar dat deze zich "onder de ogen van Dutchbat" afspeelde, is onjuist.

De dagen na de val van de enclave zijn de inspanningen van Dutchbat erop gericht geweest om een dreigende humanitaire ramp in Potocari te voorkomen. Daartoe werd, zij het tegen wil en dank, meegewerkt aan de evacuatie van tienduizenden burgervluchtelingen. Hoewel die vluchtelingen ook zelf vurig wensten te vertrekken, betekende dit onder de gegeven omstandigheden feitelijk assistentie bij etnische zuivering.

De bataljonsleiding beseftte, dat het lot van de mannen, die werden gescheiden van vrouwen en kinderen, onzeker was, maar niet dat dit zou uitlopen op een massamoord op deze en vele andere mannen die tijdens hun vlucht naar Tuzla in handen van de Bosnische Serven vielen. In Potocari - in de omgeving van Dutchbat - zijn bij een lokale wraakoefening minstens 100 mannen ter plekke omgebracht. Er is hier veel méér gebeurd dan door Dutchbatters werd waargenomen. Maar van wat ze wel zagen is in die dagen niet alles gemeld. De communicatie en de beoordeling van de beschikbare gegevens faalden destijds volkomen.

De top van de Koninklijke Landmacht heeft, vanaf de eerste berichten van vluchtelingen in Tuzla over grootscheepse schending van mensenrechten, de mogelijkheid van waarneming door Dutchbat ver weg geschoven. Dit uit onzekerheid over wat er was gebeurd, en om het imago van Dutchbat en de landmacht te beschermen. Deze houding heeft ook de latere debriefingsprocessen bepaald. Het NIOD-onderzoek concludeert dat de landmachttop een welbewuste poging heeft gedaan om, tegen de wil van de minister in, de informatiestroom beperkt te houden en waar mogelijk onwelgevallige onderwerpen uit de weg te gaan.

1992-: Nagorny-Karabach

Het onafhankelijkheidstreven van deze regio in de Kaukasus leidde tot een conflict tussen Armenië en Azerbeidzjan. Twee militairen van de KL maakten deel uit van een "fact-finding"-missie van de CVSE. In juni 1993 maakten Nederlandse vertegenwoordigers incidenteel deel uit van de Initiële Operationele Planninggroep, die werd ingezet voor het ontwikkelen van plannen voor een CVSE-Monitor Mission.

1992-2000: Cambodja (UNAMIC/UNTAC/CMAC/UNDP)

Krijgsmachtdeel: landmacht, marine, luchtmacht, marechaussee

Totaal aantal betrokken Nederlandse militairen: 2650

De Franse kolonie Cambodja werd in 1954 onafhankelijk. Norodom Sihanouk, een Cambodjaans vorst, gaf na de onafhankelijkheid het koningschap op om president te kunnen worden. Zijn positie werd echter ernstig bedreigd door linkse en rechtse groeperingen. De kern van het verzet werd gevormd door de Rode Khmer, een communistische organisatie die hulp kreeg uit Noord-Vietnam. In 1975 trok de Rode Khmer hoofdstad Phnom Penh binnen. Onder Rode Khmer leider Pol Pot voltrok zich in het land een drama dat waarschijnlijk aan meer dan een miljoen Cambodjanen het leven kostte.

De Rode Khmer werd in 1979 uit de hoofdstad Phnom Penh verdreven door Vietnamese troepen die het Cambodjaanse verzet onder leiding van prins Sihanouk steunden. Een guerrillastrijd van tien jaar ontstond. De VN, Indonesië en Frankrijk bemiddelden en in 1991 werd een bestand overeengekomen. Omdat schendingen van het bestand aan de orde van de dag waren verzocht Prins Sihanouk de VN om waarnemers te sturen. De Veiligheidsraad besloot op basis van Resolutie 717 de United Nations Advance Mission in Cambodia (UNAMIC) op te richten (16 oktober 1991). Op 30 oktober 1991 kwamen de zogenoemde Parijse Akkoorden tot stand. Ter ondersteuning van deze akkoorden werd op 28 februari 1992 de United Nations

Transitional Authority in Cambodia (UNTAC) in het leven geroepen die een werkingsduur zou hebben van achttien maanden. UNAMIC zou worden opgeheven als UNTAC operationeel werd. Een van de eerste taken was het ruimen van de ontelbare landmijnen. Vanaf maart 1992 kwam UNTAC in werking. Terugkeer van vluchtelingen en het vertrek van niet tot de VN behorende troepen, was de eerste opdracht. De tweede fase betrof (vanaf 13 juni 1992) het kantonneren, ontwapenen en demobiliseren van Cambodjaanse militairen. De laatste fase begon in oktober 1992 en was gericht op de organisatie van de verkiezingen in mei 1993.

Om het mijnenprobleem te helpen oplossen werden op 31 januari 1992 27 Nederlandse militairen toegezegd aan UNAMIC. De Duik- en Demonteergroep van de Koninklijke Marine en de Explosieven Opruimingsdienst van de Koninklijke Landmacht zouden hiermee manschappen voor opleidingsteams en supervisors leveren. Het takenpakket werd juli 1992 uitgebreid met de bevoegdheid om ook zelf mijnen te ruimen.

Voor de UNTAC-missie werd door de Nederlandse ministerraad op 12 maart 1992 toegestemd in deelname. De bijdrage bestond uit een bataljon mariniers, drie F27 Troopship transportvliegtuigen en drie Alouette helikopters. De mariniers waren uitgerust met de BV206, een van oorsprong sneeuwruopsvoertuig dat echter in de Cambodjaanse modder ook prima voldeed. Later werd de Wolf II in bruikleen ontvangen. Een gepantserd wielvoertuig voor het patrouilleren in gebieden met veel landmijnen. De transportvliegtuigen werden medio november 1992 teruggehaald maar het aantal helikopters werd met één uitgebreid. De totale sterkte van de Nederlandse bijdrage aan UNTAC bedroeg in september 1992: 870 militairen van wie 751 mariniers. Het mariniersbataljon, bekend geworden onder de naam Cambo-1, werd december 1992 afgelost door Cambo-2. Het hoofdkwartier was gevestigd in Sisophon maar in Phum Nimit werd een veldhospitaal ingericht dat vooral ook goede diensten bewees aan de burgerbevolking. De marinierscompagnieën waren verdeeld over een groot aantal locaties waar het regelmatig onrustig was en waar men van tijd tot tijd onder vuur werd genomen. Tijdens de verkiezingen die van 23 tot 28 mei 1993 werden gehouden, zorgden de mariniers voor de beveiliging van de stembureaus. Op 10 juni 1993 nam Cambo-3 de taken van Cambo-2 over. Cambo-3 beëindigde op 5 oktober 1993 haar operationele taken. De operatie in Cambodja had twee Nederlandse dodelijke slachtoffers en een aantal (zwaar) gewonden gekost. In totaal hebben ruim 2616 Nederlandse militairen deelgenomen aan de acties.

Cambodian Mine Action Centre

Toen op 10 juni 1992 het Cambodian Mine Action Centre (CMAC) in het leven werd geroepen, lag er de schier onuitvoerbare taak voor de Cambodjanen om zo veel mogelijk mijnen te ruimen. De VN hadden de deelnemende landen daarom verzocht zoveel mogelijk instructeurs te zenden, om Cambodjaanse teams op te leiden. Nederland zegde drie man toe op een totaal van 28 (per april 1994) uit de verschillende landen. Per december 1995 reduceerde ons land de bijdrage tot één man omdat het totaal aantal CMAC-medewerkers langzamerhand werd teruggebracht tot tien. In de loop der jaren is dat aantal echter weer toegenomen. In februari 1999 kende CMAC een omvang van 2900 personen waarvan 2600 Cambodjanen. In totaal hebben van juli 1993 tot december 1999 zo'n 25 Nederlandse militairen deelgenomen aan CMAC. Met ingang van 1 oktober 2000 heeft Defensie de bijdrage aan CMAC gestaakt.

Post-Cambodja klachten

In de zomer van 1996 kondigde de Staatssecretaris van Defensie, drs. J.C. Gmelich Meijling, aan dat er onafhankelijk onderzoek zou worden verricht naar de aard en de omvang van de lichamelijke en psychische klachten van militairen, die in het kader van de VN-vredesoperatie 'United Nations Transitional Authority for Cambodia' (UNTAC) zijn uitgezonden naar Cambodja, de zogenoemde Post-Cambodja Klachten (PCK). Het onderzoek werd verricht in een samenwerkingsverband van het Academisch Ziekenhuis Nijmegen (AZN), thans het Universitair Medisch Centrum St. Radboud (UMC) te Nijmegen en de Vrije Universiteit van Amsterdam (VU).

Op 8 november 1996 installeerde de staatssecretaris van Defensie de Begeleidingscommissie Post-Cambodja Klachten Onderzoek met een onafhankelijk voorzitter in de persoon van het voormalig Eerste Kamerlid, mevrouw J.L.E.M.W.R.R. Tiesinga-Autsema. Namens de Inspectie voor de Gezondheidszorg van het Staatstoezicht op de Volksgezondheid werd mevrouw A. Ambler-Huiskes als een tweede onafhankelijk commissielid benoemd. De begeleidingscommissie kreeg tot taak toe te zien op de uitvoering van het onderzoek, te fungeren als intermediair tussen de onderzoekers en het veld van onderzoek en het beoordelen van de tussenrapportages en het eindrapport van het onderzoek. Op basis van de onderzoeksresultaten en een tussentijds advies van de Begeleidingscommissie besloot de staatssecretaris van Defensie tot een vervolg van het onderzoek, waarbij behalve militairen die in Cambodja dienden, opnieuw militairen werden betrokken die waren uitgezonden naar Rwanda, Zaïre en Burundi. De staatssecretaris vroeg de Commissie Tiesinga II haar werkzaamheden ten behoeve van het vervolgonderzoek voort te zetten. Op 1 oktober 1998 startte het UMC St. Radboud te Nijmegen met het (fase II) vervolgonderzoek. De resultaten van dit vervolgonderzoek zijn vastgelegd in het rapport: "Het Post-Cambodja Klachten Onderzoek Fase II" dat verscheen in december 2000.

1993: Zuid-Afrika

Op 14 september 1991 werd door nagenoeg alle politieke partijen, kerkelijke en burgerlijke organisaties het Nationaal Vredesakkoord gesloten, met als doel een eind te maken aan het politieke geweld in Zuid-Afrika. De eerste vrije verkiezingen werden vastgesteld voor 1994. Via VR-resolutie 772 van 17 augustus 1992 werd de SG gemachtigd VN waarnemers naar Zuid-Afrika te sturen. In september 1992 arriveerden de eerste waarnemers in het kader van de United Nations Observer Mission in South-Africa (UNOMSA). Hun voornaamste taak was de ontwikkeling naar een non-rationale samenleving te begeleiden, d.w.z. voornamelijk waarnemen en ondersteunen. Ook dienden zij zichtbaar aanwezig zijn bij publieke bijeenkomsten, demonstraties e.d. Zij moesten tevens het Zuid-Afrikaanse leger en politie ondersteunen in hun taken. De Nederlandse deelname aan UNOMSA bestond uit het beschikbaarstellen van enkele marechaussees als waarnemers, die in mei 1993 werden uitgezonden.²⁸⁵

1993-: Moldavië

Krijgsmachtdeel: landmacht, luchtmacht

Totale aantal betrokken militairen: 1

In juni 1990 riep het parlement van de sovjetrepubliek Moldavië de deelstaat uit tot een onafhankelijke republiek. Als reactie hierop richtte de Russische minderheid in september van dat jaar de afzonderlijke republiek Trans-Dnjestrië op. In juni 1992 kwam het tot een gewapend treffen tussen de Moldaviërs en de Russen, een maand later volgde een wapenstilstand. Een vredesmacht van militairen uit Moldavië, Trans-Dnjestrië, de Oekraïne en Rusland zag in een gedemilitariseerde zone aan de beide oevers van de rivier de Dnjestr toe op de handhaving van het staakt-het-vuren. De partijen riepen de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa op om te bemiddelen. De OVSE (tot december 1994 heette deze organisatie Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europe, CVSE) besloot in februari 1993 een missie naar

---

285. Stcrt. 1993, nr. 91.

Moldavië te sturen.

De OVSE-missie in Moldavië bestaat uit acht personen. Ons land levert sinds 16 mei 1993 één militaire waarnemer. Deze wordt ieder half jaar afgelost. De waarnemer werkt op het hoofdkwartier van de OVSE-missie in Chisinau en het bijkantoor in Tiraspol. Zijn taak is informatie te verzamelen over militaire aangelegenheden in het gebied. Daarnaast onderhoudt deze functionaris contacten met de militaire autoriteiten van de partijen, en onderzoekt eventuele incidenten.

1993-: Somalië

Gevechten tussen rivaliserende clans leidden in 1991 in Somalië tot anarchie en hongersnood. Na onderhandelingen geleid door de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid (OAE) en de Arabische Liga werd een wapenstilstand overeengekomen. De ingevolge VR-resolutie 751 van 24 april 1992 ingestelde United Nations Operation in SOMalia (UNOSOM-I) kreeg als taak deze te controleren en tevens vredesoperaties uit te voeren. In 1993 werd UNOSOM-II ingesteld. De Nederlandse deelname bleef beperkt tot het zenden van een marechaussee-officier.

1993-1995: Mozambique

Op 4 oktober 1992 werd een vredesakkoord gesloten tussen president Joaquim Chissano van Mozambique en Renamoleider Alfonso Dhlakama. Daarin werd overeengekomen dat de VN zou toezien op implementatie van het vredesakkoord. Via VR-resolutie 797 van 16 december 1992 werd de United Nations Operation in MOZambique (UNOMOZ) opgericht. Er was een vierledige taak voor de vredesmissie:

- een politieke taak: het stroomlijnen van de uitvoering van het vredesakkoord;
- een militaire taak: het controleren van de naleving van de wapenstilstand, de concentratie van de troepen en de demobilisatie;
- een electorale taak: het technisch assisteren bij en waarnemen van het gehele verkiezingsproces;
- een humanitaire taak: het coördineren van alle humanitaire hulpoperaties.

In augustus 1993 vertrokken er Nederlanders ter voorbereiding van hun taak, die voornamelijk bestond uit mijnopruijing en het geven van onderricht in mijnopruijing. In september en december volgden er nog een aantal. In totaal werden elf onderofficieren van de KL uitgezonden.²⁸⁶

In december 1994 trokken de negen instructeurs huiswaarts en medio januari volgden de laatste twee. Het mandaat liep eind januari 1995 af.

1993-1996: Haïti (UNMIH)

Krijgsmachtdeel: Koninklijke Marine en Koninklijke Marechaussee

Totale aantal betrokken militairen: ±1000

In de onafhankelijke republiek Haïti (tot 1804 een Franse kolonie) was in 1986 de dictatoriale president 'Baby Doc' Duvalier (zoon van 'Papa Doc' Duvalier), genoodzaakt te vluchten. Doordat de sociaal-economische vooruitgang jarenlang was verwaarloosd braken stakingen en rellen uit. In 1990 werd Jean-Bertrand Aristide tot president gekozen maar een jaar later werd deze alweer afgezet door legerleider Raoul Cedras. Door middel van een embargo door de Organisatie van Amerikaanse Staten en via diplomatieke druk werd getracht de terugkeer van

286. Stcrt. 1993, nrs. 36, 64, 133, 237.

Aristide te bewerkstelligen. Beelden van de grote stroom Haïtiaanse bootvluchtelingen gingen over de gehele wereld en vormden een bedreiging voor de internationale vrede en veiligheid. Na zware binnen- en buitenlandse druk en een akkoord mocht Aristide terugkeren en het embargo werd opgeschort.

Maar toen het regime tot geen medewerking bereid bleek werd het embargo onder de operatiennaam Support Democracy weer ingesteld op 13 oktober 1993. Om het multinationale karakter van de operatie te benadrukken vroegen, naast Canada, andere VN-lidstaten met marine-eenheden om hulp. Nederland stelde het fregat en het patrouillevliegtuig beschikbaar dat in de West was gedetacheerd. Vanaf november 1993 werd Hr.Ms. Blois van Treslong ingezet; van november 1993 tot mei 1994 Hr.Ms. Karel Doorman en van mei 1994 tot oktober 1994 Hr.Ms. Willem van der Zaan. De taak bestond uit het controleren van schepen op lading met bestemming Haïti.

Omdat resultaat uit bleef werd het embargo vanaf mei 1994 aangescherpt onder de naam Uphold Democracy. Voorts gaf de VN de lidstaten toestemming een multinationale troepenmacht in te zetten (Operatie Restore Democracy). Maar Amerikaanse onderhandelaars sloten alsnog een akkoord met de Haïtiaanse machthebbers en wisten zo te voorkomen dat de invasie van start zou gaan. De vredesafdwingende operatie werd een vredeshandhavende operatie onder de naam Uphold Democracy. Op verzoek van de VS stuurden Nederland en België 49 politiewaarnemers (BE/NL Police Monitor Unit Haïti). Een uitbreiding van het oorspronkelijke mandaat vond plaats in juli 1994 in de vorm van United Nations Mission Haïti (UNMIH). UNMIH moest toezien op de handhaving van de interne stabiliteit en veiligheid in Haïti en vrije verkiezingen. De Nederlandse regering zond daarop een marinierscompagnie van 150 man met rupsvoertuigen en wat later drie landingsvaartuigen die in de haven van Jacmel werden gestationeerd. De mariniers voerden humanitaire acties uit, assisteerden bij de verkiezingen en moesten vanaf het water en vanuit de lucht drugstransporten onderscheppen. In september 1995 werden de mariniers afgelost door een nieuw detachement van het Korps Mariniers. In januari 1996 werd de inzet beëindigd. In totaal waren ongeveer duizend Nederlandse militairen betrokken bij de hulp aan Haïti.

1993-1994: Rwanda

In oktober 1990 braken vijandelijkheden uit tussen het regeringsleger van Rwanda en opstandelingen van het Rwandees Patriottisch Front (RPF) in het grensgebied met Uganda. Na onderhandelingen onder leiding van de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid (OAE) vroegen de regeringen van beide landen aan de VN om waarnemers te sturen. Bij VR-resolutie 846 van 22 juni 1993 werd de United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda (UNOMUR) opgericht, dat als voornaamste taak kreeg het bewaken van de in 1992 gesloten vrede tussen de overwegend Hutu-regeringstroepen en het vooral uit Tutsi's bestaande RPF. Nederland was één van de zeven landen die waarnemers leverde. Een detachement van tien militairen van de KL vertrok in augustus 1993. De taken bestonden voornamelijk uit controle-activiteiten, waaronder toezicht op het weg- en grensverkeer (wapensmokkel).

Via VR-resolutie 872 (5 oktober 1993) werd de aparte vredesmacht United Nations Assistance Mission in Rwanda (UNAMIR) ingesteld. Bij dezelfde resolutie werd UNOMUR hiermee geïntegreerd. De voornaamste taak was het monitoring van de wapenstilstand overeengekomen in het Akkoord van Arusha in 1992. Daarnaast had UNAMIR ook een humanitaire opdracht, w.o. levering van vrachtauto's en ander materieel en het geven van onderricht bij bedienen ervan aan andere VN-vredestroepen.²⁸⁷

Provide Care was geen vredesoperatie met een formeel VN-mandaat maar een humanitaire

---

287. Stcrt. 1993, nrs. 119, 172.

operatie. Omdat de operatie in het verlengde lag van UNAMIR stuurde defensie in juli 1994 een noodhulpverkenningsteam naar het gebied. Daarna vertrokken in augustus een watertransporteenheid, en een eenheid voor movementcontrol van de KI, een waterzuiveringseenheid en een technisch detachement van de Klu alsmede een interservice geneeskundige eenheid. Een groep mariniers bewaakte 's nachts de goederen op het vliegveld van Goma. Het merendeel van de Nederlanders aanvaardde op 4 september 1994 de terugreis. De movement-control werd eind september afgelost. De laatste Nederlanders keerden in november 1994 terug.

1995-: Bosnië-Herzegovina (IFOR/SFOR/FEDMAC)

Krijgsmachtdeel: marine, landmacht, luchtmacht, marechaussee

Totale aantal betrokken militairen: 1.238

Na de dood van de Joegoslavische leider Tito en de ineenstorting van het communisme verloor de centrale regering in Belgrado langzaam maar zeker haar greep op de deelrepublieken. In juni 1991 riepen de deelrepublieken Kroatië en Slovenië hun onafhankelijkheid uit. In beide deelrepublieken resulteerde dit in een interventie van het Joegoslavische federale leger. Dit leidde tot gevechten die vooral in Kroatië hevig waren. De internationale gemeenschap stuurde waarnemers, waaronder Nederlandse, naar Kroatië en Slovenië. De deelname van ons land aan deze European Community Monitoring Mission vormde de eerste inzet van Defensiepersoneel in voormalig Joegoslavië. In de jaren nadien zouden als reactie op de ontwikkelingen in de verschillende deelrepublieken steeds opnieuw Nederlandse militairen worden uitgezonden naar de Balkan. Concentreerde de inzet in het begin op Kroatië en Slovenië, later werden vooral Bosnië-Herzegovina en Kosovo het middelpunt van de inzet. Daarnaast zijn er in het kader van de inzet in en rond voormalig Joegoslavië of als gevolg van de gebeurtenissen daar, Nederlandse militairen ingezet in landen als Albanië, Italië.

Op dit moment zijn ongeveer 1.300 Nederlandse militairen ingezet op de Balkan. Het merendeel hiervan is gestationeerd in Bosnië-Herzegovina als onderdeel van de Stabilisation Force (SFOR). Daarnaast zijn er nog verschillende andere operaties.

In december 1995 werd het Dayton Peace Agreement gesloten, waarmee de onafhankelijkheid van Bosnië-Herzegovina werd geregeld. Onderdeel hiervan vormt de stationering van een multinationale vredesmacht. Tot eind 1996 ging het hierbij om de Implementation Force (IFOR) waar ons land militair aan bijdroeg. In december 1996 werd de Stabilisation Force als opvolger van IFOR in het leven geroepen. SFOR heeft tot doel een actieve bijdrage te leveren aan het stabiliseren van de vrede. Ook levert de vredesmacht een bijdrage aan de civiele wederopbouw. SFOR kent een indeling in drie sectoren. In Sector Noord zijn Amerikaanse militairen gestationeerd en in Sector Zuid-Oost Franse militairen. In Sector Zuid-West zijn Britse, Canadese en Nederlandse militairen gestationeerd. Bij de Nederlandse militairen gaat het om een gemechaniseerd bataljon, een verbindingsondersteuningsbataljon en een nationaal ondersteuningselement. De Nederlandse militairen in Bosnië zijn vooral gestationeerd in Bugojno en Novi Travnik. Ons land levert ook militairen ten behoeve van het hoofdkwartier en de staven van SFOR. In Kroatië is daarnaast een detachement van de luchtmacht gestationeerd met transporthelikopters. Tenslotte zijn Nederlandse militairen ingedeeld bij verschillende staven, hoofdkwartieren en kleinere eenheden in het kader van SFOR. De staven en hoofdkwartieren bevinden zich deels op de Balkan, maar deels ook daarbuiten zoals bijvoorbeeld in Italië.

Indien gewenst kunnen extra eenheden naar het SFOR-gebied worden uitgezonden. Ons land neemt aan deze strategische reserve deel met een Mariniers Bataljon, een Mortierpeloton van het Korps Mariniers en een peloton voor zogenoemde "crowd riot control" werkzaamheden. De

Koninklijke Luchtmacht houdt vier F-16's, een KDC-10 tanker/transportvliegtuig en een Fokker 60 in de "Medevac"-uitvoering (medische evacuaties) in Nederland paraat voor inzet op de Balkan. Daarnaast staat op afroep ook een P-3C Orion II maritiem patrouillevliegtuig op Marinevliegkamp Valkenburg voor inzet ten behoeve van SFOR.

Vanaf 1998 levert Nederland in VN-verband een bijdrage aan het oplossen van het mijnenprobleem in Bosnië-Herzegovina. Een officier ondersteunt de staf van BHMIC bij de overgang naar een nationale structuur ten behoeve van het mijnenruimen.

In 2001 is de structuur van de organisatie gewijzigd. FEDMAC (Het Mine Action Centre van de Moslim-kroatische federatie) valt nu samen met RSMAC (Republika Srpska Mine Action Centre) onder het overkoepelende BHMIC. In deze organisatie wordt zorg gedragen voor het organiseren van de totale mijnopruimingsactiviteiten in Bosnië-Herzegovina. Dit gebeurt onder andere door het oprichten van zelfstandige Mine Action Centre's (MAC). Geschat wordt dat er zich in Bosnië-Herzegovina ruim 30.000 mijnenvelden met 1.000.000 mijnen bevinden. De meeste van de ruim 50% geregistreerde velden, werden rond de verschillende frontlinies gelegd. Gemiddeld vinden er per maand 50 mijnincidenten plaats, waarvan er 10 een dodelijke afloop hebben. In 1999 heeft FEDMAC een grondoppervlak van 1.835,637,50 vierkante meters geruimd.

1997-2001: Albanië (MAPE/ECPA)

Krijgsmachtdeel: marechaussee

Totale aantal betrokken militairen: 54

Op 24 maart 1997 besloot de Algemene Raad van de Europese Unie (EU) om een missie naar Albanië te sturen. Deze missie adviseerde binnen het kader van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE), de Albanese autoriteiten over humanitaire, economische en politieke zaken, veiligheidsaangelegenheden en de mogelijkheden voor economische en financiële hulp. Hieruit voortvloeiend werd door de WEU een Multinational Advisory Police Element (MAPE) in het leven geroepen, die de Albanese politie ondersteunde bij het herstellen van de rechtsorde in Albanië. Het European Police Assistance Project (ECPA) was een voortzetting van MAPE en had dezelfde doelstelling.

De Nederlandse bijdrage aan MAPE bestond bij de aanvang van de missie in 1997 uit negen marechaussee-functionarissen en ten behoeve van de OVSE-missie in Albanië twee officieren. In 2001 kwam een einde aan de Nederlandse bijdrage. Eén marechaussee in de rang van kapitein bleef tenslotte als liaison-officier ten behoeve van ECPA achter in Albanië.

1998-2001: Cyprus (UNFICYP)

Krijgsmachtdeel: landmacht, marechaussee

Totale aantal betrokken militairen: 600

Cyprus werd onafhankelijk in 1960 met een grondwet die bedoeld was om de belangen van de Griekse en Turks Cypriotische gemeenschap met elkaar in evenwicht te brengen. Cyprus, Griekenland, Turkije en het Verenigd Koninkrijk namen deel aan een verdrag om de basisvoorzieningen van de grondwet, alsmede de territoriale eenheid en de soevereiniteit van Cyprus te waarborgen. Elkaar opvolgende crises leidden echter tot het uitbreken van geweld in december 1963. Nadat geen van de pogingen om de vrede te herstellen succes had, nam de Veiligheidsraad unaniem resolutie 186 (1964) aan. In die resolutie deed de raad de aanbeveling om de vredesmacht UNFICYP (United Nations Force in Cyprus) op het eiland te stationeren met het doel hervatting van de vijandelijkheden tussen beide partijen te voorkomen en bij te dragen

aan het herstel van het rechtssysteem en de openbare orde. De Veiligheidsraad heeft het mandaat sindsdien ieder halfjaar verlengd. Sinds 1974 is UNFICYP ook ontplooid langs de bufferzone tussen de Cypriotisch Nationale Garde en de Turkse strijdkrachten.

De missie bestaat uit 1.273 militairen en 33 civiele politiewaarnemers. De licht bewapende en met wielvoertuigen uitgeruste troepen zijn in drie sectoren langs de bestandslijn ontplooid. Het betreft Britse, Argentijnse en Oostenrijkse eenheden. Het Britse bataljon bevindt zich in de centrale sector waarin ook Nicosia is gelegen.

Nederland heeft van 9 juni 1998 tot 6 juni 2001 een compagnie ter sterkte van circa 100 man ingezet ter vervanging van een deel van het Britse regiment. De Nederlandse compagnie stond onder bevel van de Britse sectorcommandant. In de Britse organisatie was een Nederlandse contingentscommandant geplaatst die aan de Chef Defensiestaf rapporteerde. Voor wat betreft de medische en logistieke ondersteuning vielen de Nederlanders voornamelijk terug op de Britse en VN-faciliteiten.

Drie leden van de Koninklijke Marechaussee maakten deel uit van de Force Police en waren er voor nationale politiezorg voor Nederlandse eenheden.

De Nederlandse militairen werden ieder jaar afgelost door collega's van een andere landmacht eenheid. De laatste Nederlandse groep militairen, sinds 6 december 2000 op Cyprus, was afkomstig van 12 Pantserluchtdeel-artillerie batterij uit Ede, een eenheid die behoort tot de 43e Gemechaniseerde Brigade. Op 6 juni 2001 werd de Nederlandse bijdrage beëindigd. De Nederlanders werden afgelost door militairen van het Verenigd Koninkrijk.

1999-2000: KOSOVO FORCE (KFOR)

Krijgsmachtdeel: landmacht, luchtmacht, marechaussee
Totale aantal betrokken militairen:1502

Deelnemende landen

Alle NAVO-landen m.u.v. IJsland. Verder participeren Argentinië, de Verenigde Arabische Emiraten en Jordanië.

Taak

De Kosovo-Force (KFOR) van de NAVO had in het begin als taak toezien op het terugtrekken van de Servische eenheden naar eigen land, demilitariseren van Kosovo bevrijdingsleger (UCK) en bescherming van de vluchtelingen. Inmiddels richt KFOR zich verder op het verzekeren van de veiligheid in Kosovo, staat de internationale hulporganisaties bij en verleent hulp bij terugkeer van vluchtelingen en ontheemden. Een bijzondere belangrijke taak ligt bij de wederopbouw van Kosovo van zowel infrastructuur als huizen en bij het installeren van een civiel bestuur.

Algemeen verloop van de operatie

Na ondertekening van het Militair Technisch Accoord op 9 juni 1999 heeft KFOR zich enkele dagen later ontplooid in Kosovo. De Servische troepen kregen een ultimatum over het tijdstip van vertrek uit Kosovo. Midden juni waren alle troepen vertrokken en voltrok zich ook een exodus van Servische burgers uit Kosovo. Zij waren bang voor vergeldingsacties van Kosovo-Albanezen. De militairen van de Gele Ridders (11 Afdeling Rijdende Artillerie) en de Mortieropsporingsradarbatterij hebben zich op 14 juni gevestigd in Orahovac. Ze werden ingedeeld bij een Duitse brigade, die verantwoordelijkheid is voor het zuidelijk vak (Multinational Brigade South). De Afdeling kreeg een Duitse en een Turkse compagnie onder bevel. Hun primaire taak was het ondersteunen van de Duitse brigade die in het toegewezen gebied rust verantwoordelijk is voor orde en rust. Vrij snel kreeg de afdeling een eigen gebied van verantwoordelijkheid. Daarop heeft de afdeling direct een deel van haar inspanningen gericht op

het aan tafel krijgen van de verschillende etnische groepen. Zo is meteen een aanzet gegeven tot het formeren van een gezamenlijk stadsbestuur. Voor het zekerstellen van de rust en de veiligheid werden allerlei checkpoints ingericht, waarbij de bevolking werd gecontroleerd op identiteits- en autopapieren. Verder rijden ze veel patrouilles om zichtbaar aanwezig te zijn en waar nodig op te treden of te assisteren. De afdeling heeft intensieve controles uitgevoerd op de inlevering van wapens. Daarnaast deden zij onderzoek naar en rapporteerden zij over vermeende oorlogsmisdaden. De 41^e Afdeling Artillerie, die het in december 1999 heeft overgenomen van de Gele Ridders zet de ingezette weg voort. De 41^e afdeling ziet zich geconfronteerd met de bevolking uit het stadje Orahovac, die liever niet hebben dat de Nederlanders uit hun stad vertrekken. De Russen die tijdens vredesbesprekingen in Helsinki bepaalde toezeggingen zijn gedaan, houden de NAVO aan haar woord en claimen o.a. het gebied Orahovac. De lokale Kosovaarse bevolking die de Russen als collaborateurs zien van de Serven, heeft maandenlang fel geprotesteerd tegen de komst van de Russen. De huidige stand van zaken is dat er een gefaseerde overgang gaat plaatsvinden van de Nederlanders naar de Russen. Vooruitlopend op de overdracht aan de Russen heeft de Afdeling al een batterij en de staf van de afdeling ondergebracht in een AOR noord van Prizren, in de omgeving van SUVA REKA.

Naast de afdeling artillerie bestaat de Nederlandse bijdrage aan KFOR verder uit een samengesteld Geniehelpbataljon. Deze bestaat uit een transportcompagnie, pantsergeniecompagnie, constructiegeniecompagnie, infanteriecompagnie, statstafverzorgingscompagnie en een algemene diensten- en ondersteuningscompagnie. Het geniehelpbataljon, vanaf medio juli 1999 in het operatiegebied ontplooid en gelocaliseerd op de vliegstrip van Prizren, is vooral belast met de eerder genoemde wederopbouw. Doelstelling is om voor het intreden van de winter de vluchtelingen "winterhard" ondergebracht te hebben. Daarnaast lopen er zeer veel andere projecten: het opbouwen van scholen, leggen en verbeteren van een bruggen, herstellen van watervoorzieningen etc. Ze doen dit veelal voor of in samenwerking met diverse Niet Gouvernementele Organisatie's (NGO's). Inmiddels is het eerste geniehelpbataljon in januari 2000 afgelost door het tweede geniehelpbataljon.

Aan het Nederlands deel van KFOR is eveneens een helikopterdetachement (met een aantal transporthelikopters en vier lichte verkenningshelikopters) ter beschikking gesteld. Het Nederlands deel van KFOR wordt ondersteund door een peloton 'groene' marechaussee voor het uitvoeren van verkeersbegeleidingstaken (circa 30 militairen). Verder wordt de uitzending ondersteund door een detachement marechaussee belast met militaire politiezorg. Een detachement specialisten op het gebied van civiel-militaire samenwerking (ca. 25 militairen) maakt ook deel uit van de eenheid. Voorts stelt Nederland voor de strategische KFOR-reserve een bataljon mariniers van ca. 750 man ter beschikking.

De conflictsituatie op de Balkan op meerdere locaties (Bosnië-Herzegovina en Kosovo) maakt het voor de troepenleverende landen steeds moeilijker om volledige deelname te kunnen garanderen. Een aantal landen heeft nu gekozen voor concentratie van hun troepen bij slechts een van de twee vredesoperaties. De Engelsen die met veel troepen aan beide operaties deelnemen hebben gekozen om zich te concentreren op Kosovo en gaan zich derhalve grotendeels terug trekken uit Bosnië-Herzegovina. Als gevolg hiervan en als gevolg van de stabiele en rustige civiele en militaire situatie in Bosnië-Herzegovina, heeft de commandant van SFOR besloten het aantal troepen in Bosnië-Herzegovina te verminderen van 31.000 naar 20.000. Nederland heeft besloten om zich te concentreren op SFOR in Bosnië-Herzegovina en zal het troepenaantal in Bosnië-Herzegovina uitbreiden van ongeveer 1000 naar 1700 en heeft zich inmiddels vanaf august 2000 volledig teruggetrokken uit de vredesoperatie in Kosovo.

2000-2001: Ethiopia and Eritrea (UNMEE)

Krijgsmachtdeel: marine, landmacht, luchtmacht, marechaussee

Totale aantal betrokken militairen: 4

Van 1993-mei 1998 leefden Eritrea en Ethiopië in harmonie met elkaar. Toen de relatie in de

loop van deze periode echter verslechterde, brak een conflict uit over de begrenzing van de regio Badme, een nauwelijks bevolkte streek.

Er bestaat tevens onduidelijkheid over de grenzen bij Zalambessa en Bure. Ethiopië beroept zich op de grens zoals die eind jaren '80 werd vastgesteld. Eritrea daarentegen wil terug naar de koloniale grens zoals die werd vastgelegd in een verdrag uit 1902 tussen Italië, Ethiopië en Engeland. Tijdens het conflict braken bloedige gevechten. Op 18 juni 2000 kwamen beide landen in Algiers een wapenstilstand overeen die onder meer voorzag in de aanwezigheid van een VN-vredesmacht. Hiertoe aanvaardde de Veiligheidsraad van de VN op 15 september 2000 unaniem Resolutie 1320. UNMEE, United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea, is een "monitoring mission", waarbij door de fysieke aanwezigheid van blauwhelmen op de grond een gunstig klimaat wordt geschapen voor het verdere vredesproces. Op 12 december 2000 tekenden Ethiopië en Eritrea een vredesakkoord.

De totale Nederlandse bijdrage bestaat momenteel (2002) uit vier militairen. Naast UNMEE-commandant generaal-majoor der mariniers Patrick Cammaert gaat het om diens assistent en twee experts op het gebied van de explosievenruiming. In de beginperiode van UNMEE bestond onze deelname uit ongeveer 1.250 militairen van de hele krijgsmachtdelen (marine, landmacht, luchtmacht en marechaussee). De kern vormde een bataljon van het Korps Mariniers. Daarnaast had ons land ondermeer vier Chinook-helikopters van de luchtmacht in het gebied die zorgden voor luchttransport. De landmacht leverde met name een belangrijke bijdrage in de eerste maanden van de uitzending door alle kampementen en andere voorzieningen te bouwen en in te richten. De landmachtmilitairen die dit werk deden, keerden eind januari 2001 terug naar Nederland.

Op 11 juni 2001 droeg ons land haar taken over aan een bataljon uit India. Op 14 juni 2001 keerden de eerste militairen terug naar Nederland. 15 Juli 2001 arriveerde het amfibisch transportschip Hr.Ms. Rotterdam ten slotte in Den Helder. De terugkeer van dit schip met materiaal en uitrusting vormde de afsluiting van de initiële deelname aan UNMEE.

2001: Macedonië: Essential Harvest

Krijgsmachtdeel: landmacht, marechaussee

Totale aantal betrokken militairen: 250

Macedonië kent twee omvangrijke bevolkingsgroepen, slavische Macedoniërs en etnische Albanezen, daarnaast zijn er kleinere minderheden van onder meer Roma en Turkse afkomst. Het percentage etnische Albanezen onder de bevolking is de afgelopen tien jaar sterk toegenomen. De slavische Macedoniërs bezetten traditioneel de sleutelposities in de samenleving. De achterstandspositie van het etnisch-Albanese deel van de bevolking en de zwakke economie hebben eerder tot spanningen geleid. Een belangrijke test doorstond Macedonië gedurende de Kosovo-crisis van 1999, toen de Macedonische bevolking van circa twee miljoen inwoners in enkele maanden tijd een stroom van ruim 360.000 etnisch-Albanese vluchtelingen uit Kosovo moest opvangen. De komst van deze vluchtelingen leidde tot etnische spanningen. Deze confrontaties zijn vanaf februari 2001 in hevigheid toegenomen. De reactie van de Macedonische regering was aanvankelijk, mede op aandringen van de internationale gemeenschap, terughoudend. Van regeringszijde werd tegen het UCK-M, het reguliere leger ingezet, dat onder meer was versterkt met gevechtshelikopters en gevechtsvliegtuigen uit Oekraïne. Daarbij is dikwijls grote schade toegebracht aan (grotendeels verlaten) dorpskernen in het noorden van Macedonië. Op 13 augustus 2001 hebben de slavisch-Macedonische en etnisch-Albanese politieke leiders in aanwezigheid van de internationale bemiddelaars een politiek akkoord ondertekend. Sinds 6 juli 2001 is officieel een staakt-het-vuren van kracht, een belangrijke voorwaarde voor het kunnen beginnen van operatie 'Essential Harvest'.

NAVO-operatie 'Essential Harvest' had tot doel het vredesproces tussen etnische Albanen en de regering van Macedonië te ondersteunen. Dit gebeurde door het innemen van vrijwillig in te leveren wapens van de Albanese vrijheidstrijders gedurende een periode van 30 dagen. Het innemen van deze wapens was opgedragen aan een speciaal daarvoor samengestelde NAVO-troepenmacht ter grootte van een versterkte brigade (ca. 4.500 militairen), de "Task Force Harvest". Doelstelling was het inzamelen van 3.300 wapens, in totaal werden echter 3.875 wapens ingezameld, meer dus dan tevoren gepland. Op 2 oktober 2001 keerden de militairen die hebben deelgenomen aan 'Essential Harvest' terug naar Nederland.

De Nederlandse bijdrage aan 'Essential Harvest' bestond uit een versterkte compagnie van 250 militairen, grotendeels afkomstig van de 11e Luchtmobiele Brigade uit Schaarsbergen maar ook van het Korps Commandotroepen, de Explosieven Opruimingsdienst, de Koninklijke Marechaussee en enkele andere onderdelen. Het Britse brigadehoofdkwartier in Skopje was verantwoordelijk voor de feitelijke militaire uitvoering van de operatie. Het had de leiding over de diverse bataljons en ondersteunende compagnieën – waaronder het Britse bataljon met de Nederlandse compagnie - en rapporteerde aan het hoofdkwartier van de Task Force. De NAVO had voor de operationele uitvoering van 'Essential Harvest' dertig dagen uitgetrokken. De deelnemende Nederlandse militairen vertrokken 26 augustus 2001 vanaf de vliegbasis Eindhoven naar Skopje. Het materieel, o.a. Patria gepantserde wielvoertuigen, was al eerder per schip vanuit Vlissingen vertrokken. De operatie werd 26 september 2001 afgerond. Een dag later besloot de NAVO tot een vervolgmisssie, genoemd operatie 'Amber Fox'. Deze is vooral gericht op de bescherming van internationale waarnemers in Macedonië en omvat ongeveer 700-1.000 militairen. Nederland draagt niet bij aan deze operatie met reguliere troepen. Wel zullen een klein aantal waarnemers worden

2001: Djibouti

Krijgsmachtdeel: luchtmacht, marechaussee

Totale aantal betrokken militairen: 130

In 2000 besloot ons land militairen uit te zenden als onderdeel van de United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea. Het betrof een gemengde eenheid van zo'n 1.250 militairen. Om tegemoet te komen aan de wens van de Tweede Kamer te zorgen voor afdoende veiligheid voor de in Eritrea en Ethiopië gestationeerde Nederlandse UNMEE-eenheid, besloot de Nederlandse regering in januari 2001 om vier AH-64D Apache bewapende helikopters van de luchtmacht te stationeren in Djibouti. De helikopters moesten daar achter de hand worden gehouden om te assisteren bij een eventuele ontzetting van UNMEE-militairen in Eritrea en Ethiopië. Voor de stationering van de helikopters kwam Nederland een verdrag overeen met Djibouti, waarin de juridische en financiële aspecten van de stationering waren vastgelegd. De heli's werden gestationeerd op het militaire deel van het vliegveld van Djibouti.

Indien de Apaches in actie moesten komen om te assisteren bij een eventuele ontzetting van UNMEE-militairen, kon dit op verschillende manieren geschieden. Bij een zogenoemde extractie over de grond konden de Apaches worden ingezet voor de verkenning van de routes of de escortering van de grondkonvoien. Indien de extractie door de lucht zou moeten geschieden, konden de Apaches eveneens worden ingezet voor verkenning, maar ook voor de beveiliging van de zogenoemde 'extractiepunten' en escortering van de transporthelikopters. Een eventuele extractie-operatie zou op verzoek van de VN en Nederland worden uitgevoerd onder leiding van de VS. Zolang er geen sprake was van inzet in een extractie-operatie, stond het Apache-detachement onder commando van de Chef Defensiestaf in Nederland.

Op donderdag 15 februari 2001 vertrok de hoofdmacht van ongeveer 85 militairen van het Apache-detachement vanaf vliegbasis Eindhoven naar Djibouti. Eerder, op 4 en 8 februari 2001, vertrokken al 45 kwartiermakers naar het gebied.

De betreffende vier Apaches waren van het nieuwe type AH-64D dat ten tijde van de operatie bij de luchtmacht werd ingevoerd. De toestellen waren nog in Amerika voor het verder opleiden van het personeel en werden speciaal voor de missie overgevlogen naar Djibouti. Daar kwamen ze 21 februari 2001 aan. De helikopters waren, net als een belangrijk deel van het personeel, ingedeeld bij het 302-Squadron van de Tactische Helikopter Groep KLu van de vliegbasis Gilze-Rijen. Het detachement werd in Djibouti gesteund door personeel van een aantal andere luchtmachtonderdelen.

De uitzending was - wereldwijd gezien - de eerste waarbij de Apache-helikopter in de D-uitvoering werd ingezet voor een operationele missie. Afgezien van ons land beschikt ondermeer ook de Amerikaanse landmacht over deze verbeterde versie van de oorspronkelijke Apache, maar deze werd - in tegenstelling tot die oorspronkelijke versie - nog niet ingezet voor operationele opdrachten.

Het Apache-detachement bleef tot eind juni 2001 in Djibouti. De 130 militairen van de eenheid keerden per KDC-10 terug naar Nederland. De helikopters kwamen per schip terug naar Nederland. De situatie in Eritrea en Ethiopië maakte een daadwerkelijk ingrijpen met Apache-helikopters niet nodig, wel bleken de trainingsmogelijkheden in Djibouti zodanig dat van een zeer nuttige operatie gesproken kon worden.

2002: Afghanistan (Enduring freedom/ISAF)

Krijgsmachtdeel: landmacht

Totale aantal betrokken militairen: ±4500

Enduring Freedom

In Afghanistan vinden twee missies plaats. De eerste is de Amerikaanse antiterroristische operatie Enduring Freedom (Duurzame Vrijheid). Enduring Freedom begon 7 oktober en is het Amerikaans en Britse antwoord op de terreuraanslagen in New York en Washington van 11 september. Doelen: het ten val brengen van het islamitisch-fundamentalistische Taliban-regime en het vernietigen van het Al Quaida netwerk in Afghanistan. Zowel de Koninklijke Luchtmacht als de Koninklijke Marine leveren een bijdrage. De marine bijdrage van de marine bestaat aanvankelijk uit drie fregatten en drie P-3C Orion maritieme patrouillevliegtuigen. De luchtmacht levert zes F-16 Fighting Falcon jachtbommenwerpers, een C130 Hercules transportvliegtuig en een KDC-10 tanker/transportvliegtuig

ISAF

Het tweede doel (het omver werpen van het Talibanregime) van Enduring Freedom is intussen bereikt waardoor de tweede missie, ISAF, van start is gegaan. ISAF heeft een VN mandaat maar deze missie is geen VN missie. De opdracht: het assisteren van de Afghanen bij het verkrijgen van een veilige omgeving voor het optreden van de interim-regering na de val van het Taliban-regime. De missie staat drie maanden lang onder leiding van de Britten, onder generaal-majoor McColl. Daarna neemt Turkije het bevel over. Het Amerikaanse Central Command heeft 'coordinating authority' over ISAF teneinde deze operatie af te kunnen stemmen met de operatie Enduring Freedom. Ruim honderd landen hebben troepen aangeboden.

ISAF zal gebruik maken van 2 hoofdkwartieren en 2 battlegroups (een battlegroup is te vergelijken met een bataljon, zo'n 1000 man sterk). Het Force HQ (missiehoofdkwartier) krijgt een plek in het centrum van Kabul, samen met een beveiligseenheid. Het Tactical HQ wordt gestationeerd nabij het vliegveld Kabul, samen met een battlegroup, aanvankelijk afkomstig van 16 Air Assault Brigade (UK). Het Tactical HQ houdt zich voornamelijk bezig met de operationele kant van de missie en geeft leiding aan de battlegroups. De 2^e battlegroup wordt geleverd door Duitsland, samen met Denemarken, Nederland en Oostenrijk. Deze eenheid wordt gestationeerd

aan de oostrand van Kabul, nabij een fabriek, samen met het gros van de logistieke middelen. De Nederlandse Senior Representatieve bevindt zich ook op deze locatie.

Deelnemende landen

Belangrijkste bijdragende landen: Engeland, Duitsland, Oostenrijk, Denemarken, Nederland, Frankrijk, Spanje, Italië, Canada, Griekenland, Tunesië, Finland, Noorwegen, Polen, Roemenië, Nieuw Zeeland en Turkije.

Taak

De belangrijkste taak van ISAF bestaat uit het ondersteunen van de interim-regering door het scheppen van een veilige omgeving in Kaboel en omstreken. Deze regering is het resultaat van de VN Conferentie in Bonn. Tijdens deze conferentie kwamen de verschillende Afghaanse partijen overeen dat er een interim regering de weg vrij dient te maken voor de bijeenkomst van een grote vergadering van traditionele leiders (Loya Jirga). Uit deze Loya Jirga zal er een transitie regering komen die uiteindelijk in 2004 verkiezingen zal organiseren.

Daarnaast heeft ISAF de volgende taken:

1. routebeveiliging
2. hulpbeveiliging Bagram. Bagram, op 40 km van Kabul, beschikt op dit moment over het enige grotere bruikbare vliegveld in de omgeving van de hoofdstad. ISAF gaat straks beperkt patrouilleren tussen Bagram en Kabul
3. force protection (beveiliging eigen troepen);
4. advies aan interim-regering over veiligheidsstructuren;
5. assisteren internationaal vliegveld Kabul;
6. inventarisatie wederopbouw (o.a. follow-on-force (eventuele vervolgmisssie) en opbouw Afghaanse veiligheidstroepen).

Macedonië Task Force Fox

Krijgsmachtdeel: landmacht, luchtmacht, marine, marechaussee
Totaal aantal betrokken militairen ± 350

Task Force Fox

Op 26 juni heeft Nederland de rol van lead nation overgenomen van Duitsland van Task Force Fox. De opdracht is het ondersteunen van de in Macedonië werkzame waarnemers van de OVSE en EU door te voorzien in informatie, het instellen van liaison teams, het verzorgen van medische noodhulp en extractiecapaciteit, alsmede het leveren van middelen ter beëindigen van gijzeling van waarnemers. Benadrukt wordt dat de Macedonische regering de verantwoordelijkheid draagt voor de veiligheid van de waarnemers. Het mandaat van de missie loopt af op 26 oktober 2002. Nederland heeft aangegeven tot deze datum als lead nation te zullen optreden. Een eventuele verlenging van de Nederlandse rol is mogelijk tot uiterlijk 26 december 2002. Nederland draagt bij met een brigadestaf, zes Field liaison teams een verbindingseenheid, een verzorgingseenheid, een contingentscommando en een tijdelijke versterking van het Duitse veldhospitaal. Tijdens de verkeizingsperiode in Macedonië wordt de Nederlandse bijdrage versterkt met een helikopterdetachement met twee helikopters, drie additionele FLT's en additioneel verbindingsmaterieel.

Deelnemende landen

Nederland, Duitsland, Frankrijk, Italië

Beknopt overzicht Nederlandse militaire deelname aan vredesmissies sinds 1945²⁸⁸

Missie	Periode	Type missie
UN Special Committee on the Balkans (UNSCOB)	21 oktober 1947-31 december 1949	waarneming
Korea-oorlog		
- Nederlands Detachement VN	23 november 1950-15 december 1954	vredesafdwinging
- oorlogsschepen	16 juli 1950-24 januari 1955	vredesafdwinging
UN Truce Supervision Organization (UNTSO)	7 juli 1956-heden	waarneming
First UN Emergency Force (UNEF-I)	12 november 1956-28 december 1956	traditionele vredeshandhaving
UN Observer Group in Lebanon (UNOGIL)	12 juni 1958-9 december 1958	waarneming
UN Operation in the Congo (UNOC)	10 augustus 1960-26 juni 1963	vredeshandhaving met afdwingende elementen
UN Yemen Observation Mission (UNYOM)	27 november 1963-12 september 1964	waarneming
UN India-Pakistan Observation Mission (UNIPOM)	23 september 1965-19 maart 1966	waarneming
UN Interim Force in Lebanon (UNIFIL)	25 februari 1979-6 november 1985	traditionele vredeshandhaving
Multinational Force and Observers (MFO)	6 maart 1982-1 mei 1995	waarneming, traditionele vredeshandhaving
Eerste Golfoorlog WEU-operaties <i>Octopus</i> , <i>Calendar-II</i>	1 november 1987-2 januari 1989	mijnenbestrijding na afloop Eerste Golfoorlog
UN Transition Assistance Group (UNTAG)	23 maart 1989-11 april 1990	tweede generatie vredeshandhaving
Tweede Golfoorlog		
- operatie <i>Phalanx</i>	9 september 1990-29 maart 1991	afdwingen embargo
- Multinational Interception Force ¹	1991-heden	afdwingen

288. Dit overzicht is opgesteld door het Instituut voor Militaire Geschiedenis/KL door drs. R.J.A. van Gils.

- operatie <i>Desert Storm</i> (inclusief operaties <i>Diamond Patriot</i> en <i>Wild Turkey</i>)	12 januari 1991-28 maart 1991	embargo vredesafdwinging
- operatie <i>Phalanx Mike</i> - operatie <i>Provide Comfort</i>	4 april 1991-13 juni 1991 23 april 1991-31 januari 1992	mijnenbestrijding humanitaire interventie
- UN Special Commission (UNSCOM)	9 juni 1991-10 november 1998	ontwapeningscom missie
UN Angola Verification Mission (UNAVEM-II / III)²	5 juli 1991-5 juli 1997	waarneming, tweede generatie vredeshandhaving
UN Advance Mission in Cambodia (UNAMIC) / UN Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)³	18 februari 1992- 18 november 1993	tweede generatie vredeshandhaving
Voormalig-Joegoslavië		
- European Community Monitoring Mission (Yugoslavia) (ECMM(Y)), (eind 2000 hernoemd tot European Union Monitoring Mission)	15 juli 1991-heden	waarneming
- UN Protection Force (UNPROFOR) ⁴ (vanaf april 1995 valt UNPROFOR onder de overkoepelende UN Peace Forces (UNPF))	10 maart 1992-20 december 1995	tweede generatie vredeshandhaving , waarneming (door <i>military observers</i>)
- embargo Adriatische Zee (operaties <i>Sharp Vigilance</i> , <i>Sharp Fence</i> , <i>Maritime Monitor</i> , <i>Maritime Guard</i> en <i>Sharp Guard</i>)	19 juli 1992-27 juni 1996	afdwingen embargo
- inzet luchtwapen (operaties <i>Deny Flight</i> , <i>Decisive Endeavour</i> , <i>Deliberate Guard</i> en <i>Deliberate Forge</i>) sinds 30 juli 2001 staan de vluchtelingen op afroep in Nederland)	12 april 1993-heden	afdwingen vliegverbod, luchtsteun, luchtaanvallen, luchtoverwicht
- blokkade Donau (WEU) - Task Force Mostar (WEU)	7 juni 1993-11 oktober 1996 23 juli 1994-31 oktober 1996	controle embargo tweede generatie vredeshandhaving
- International Conference on Former Yugoslavia (ICFY)	10 oktober 1994-30 maart 1996	controle embargo
- Implementation Force (IFOR) / Stabilization Force (SFOR)	20 december 1995-heden	vredesafdwinging
- UN Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium (UNTAES)	1 mei 1996-22 oktober 1997	tweede generatie vredeshandhaving
- UN Mission in Bosnia and Herzegovina (UNMIBH) ⁵	5 maart 1996-heden	tweede generatie vredeshandhaving
Moldavië (CVSE/OVSE)	16 mei 1993-heden	waarneming
UN Observer Mission in South Africa	4 juni 1993-6 december 1993	waarneming

(UNOMSA)		
UN Operation in Mozambique (UNOMOZ)	11 augustus 1993-16 januari 1995	tweede generatie vredeshandhaving
UN Observer Mission in Uganda-Rwanda (UNOMUR) / UN Assistance Mission in Rwanda (UNAMIR)⁶	17 augustus 1993-25 september 1994	tweede generatie vredeshandhaving , waarneming
Haïti		
- operaties <i>Support Democracy</i> en <i>Uphold Democracy</i>	1 november 1993-17 maart 1995	afdwingen sancties, tweede generatie vredeshandhaving
- UN Mission in Haiti (UNMIH)	3 december 1995-11 april 1996	tweede generatie vredeshandhaving
Georgië (CVSE/OVSE)		
	25 mei 1994-1 mei 1996	waarneming
UN Disengagement Observer Force (UNDOF)	16 januari 1995-31 mei 1996	waarneming
Albanië		
- Multinational Advisory Police Element (MAPE) (WEU)	15 mei 1997-31 mei 2001	tweede generatie vredeshandhaving
- OVSE-missie	2 december 1997-heden	tweede generatie vredeshandhaving
- EC Police Assistance Project	4 november 2002-heden	
UN Peacekeeping Force in Cyprus (UNFICYP)	1 juni 1998-1 juni 2001	traditionele vredeshandhaving
Kosovo-crisis		
- Extraction Force (EF) t.b.v. Kosovo Verification Mission (KVM) van OVSE ⁷	15 december 1998-24 maart 1999	evacuatiemacht
- operatie <i>Allied Force</i> (inclusief operatie <i>Allied Harvest</i>)	24 maart 1999-29 augustus 1999	vredesafdwinging
- Kosovo Force (KFOR)	12 april 1999-3 augustus 2000	vredesafdwinging
- UN Interim Administration in Kosovo (UNMIK)	31 augustus 1999-31 juli 2000	tweede generatie vredeshandhaving
UN Mission in Ethiopia and Eritrea (UNMEE)	28 juli 2000-heden	traditionele vredeshandhaving
Macedonië		
- Essential Harvest	23 augustus 2001-14 oktober 2001	tweede generatie vredeshandhaving
- Task Force Fox	12 juni 2002-heden	bescherming waarnemers
Operatie Enduring Freedom (incl. backfill-operaties)	15 oktober 2001-heden	strijd tegen het internationaal terrorisme

**Interim Security Assistance Force
(ISAF)**

1 januari 2002-heden

tweede generatie
vredeshandhaving

- ¹ Nederland levert enkele maanden per jaar een bijdrage in de vorm van een fregat en een Orion-patrouillevliegtuig.
- ² Na afloop van UNAVEM-III droeg Nederland nog tot april 1999 met een klein aantal instructeurs bij aan de *Central Mine Action and Training School* (CMATS).
- ³ Vanaf 1993 tot heden leverde Nederland nog een aantal instructeurs voor het *Cambodian Mine Action Centre* (CMAC).
- ⁴ a) Nederland leverde oktober-november 1993 tevens een ondersteuningsdetachement voor de *UN commission of experts* (onderzoek naar oorlogsmisdaden); b) een Nederlands fregat maakte in het kader van operatie *Grapple* van 1993-1995 deel uit van een Britse *Taskgroup* die een eventuele terugtrekking van UNPROFOR-eenheden uit voormalig-Joegoslavië had moeten ondersteunen; c) een Brits-Frans-Nederlandse *Rapid Reaction Force* (RRF) ondersteunde UNPROFOR in de tweede helft van 1995.
- ⁵ Binnen UNMIBH nemen Nederlandse militairen deel aan de *UN International Police Task Force* (UNIPTF) en aan het *Bosnia and Herzegovina Mine Action Centre* (BHMAC).
- ⁶ Tevens verleenden van juli tot september 1994 ruim honderd militairen humanitaire noodhulp aan vluchtelingen in de regio Goma (Zaire) in het kader van operatie *Provide Care*.
- ⁷ Tevens droeg Nederland (in februari en maart 1999) bij aan de NAVO-verificatiemissie t.b.v. de KVM en (van april tot juli 1999) aan AFOR (*Albania Force*) in het kader van de humanitaire operatie *Allied Harbour* t.b.v. Albanese vluchtelingen.

HANDELINGEN

Beleidsontwikkeling en -evaluatie

Zie de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(281)	Actor	Chef defensiestaf
	Handeling	Het voorbereiden en vaststellen van Aanwijzingen inzake vredesoperaties
	Periode	1995-2002
	Grondslag	
	Product	Aanwijzing CDS
	Opmerking	
(282)	Actor	Minister van Buitenlandse Zaken; Minister van Defensie
	Handeling	Het voorafgaand aan het inzetten of ter beschikking stellen van de krijgsmacht ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde verstrekken van inlichtingen aan de Staten-Generaal
	Periode	1994-2002
	Grondslag	TK 23591, nr. 5; Grondwet, art. 100 (Stb. 200, 294)
	Product	
	Opmerking	

Vorbereiding van de uitvoering van vredesoperaties

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(138)	Actor:	Minister van Defensie
	Handeling:	Het aanwijzen van voor uitzending in aanmerking komende (parate) eenheden in het kader van internationale vredesoperaties
	Periode:	1945-2002
(139)	Actor:	Minister van Defensie
	Handeling:	Het samenstellen van voor uitzending in aanmerking komende (parate) eenheden in het kader van internationale vredesoperaties
	Periode:	1945-2002
(140)	Actor:	Minister van Defensie
	Handeling:	Het zorgdragen voor en deelnemen aan oefeningen voor de uitvoering van internationale vredesoperaties
	Periode:	1945-2002
(141)	Actor:	Minister van Defensie
	Handeling:	Het voorbereiden en vaststellen van instructies en regelingen ter uitvoering van het operatiemandaat en Rules of Engagement
	Periode:	1945-2002

Opmerking: o.a. Handboek voormalig Joegoslavië; brieven van eenheden voor en tijdens de uitvoering van internationale vredesoperaties.

(142)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het overdragen van het bevel over Nederlandse eenheden uitgezonden in het kader van internationale vredesoperaties

Periode: 1950-2002

Opmerking: overdracht van personeel en materieel aan VN, NAVO, WEU, EU, CVSE, ad-hoc coalities en andere landen.

(143)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het zorgdragen voor en deelnemen aan verkennings- of kwartiermakersmissies in het kader van internationale vredesoperaties

Periode: 1945-2002

Opmerking: o.a. preventieve stationering en "fact-finding"-missies in het kader van preventieve diplomatie ter voorkoming van gewapende conflicten, ter uitvoering van medische en humanitaire hulpverlening en militaire bijdragen in oorlogs- of geweldhandelingen.

(144)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het zorgdragen voor vervoer van militair en civiel personeel en materieel in het kader van internationale vredesoperaties

Periode: 1945-2002

Opmerking: ncl. civiele waarnemers en hulpverleners.

(145)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van verkennings- en operatieplannen ter uitvoering van internationale vredesoperaties ter plaatse

Periode: 1950-2002

(262)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het geven van interne voorlichting aan personeel en zijn familie over de aard en tijdsduur van vredesoperaties

periode: 1945-2002

opmerking: Na het ontvangen van de opdracht om een vredesoperatie uit te voeren wordt het personeel en het thuisfront zo spoedig mogelijk geïnformeerd over de aard en tijdsduur van de operatie. Het is aan de commandant om te kiezen op welke wijze. De informatiebundel over de vredesoperatie (IVO) geeft algemene informatie m.b.t. de uitzending

Uitvoering van vredesoperaties

(146) vervallen

(147) vervallen

(148) vervallen

(149)	vervallen
(150)	vervallen
(151)	vervallen
(152)	vervallen
(153)	vervallen
(154)	vervallen
(155)	vervallen
(263)	<p><i>actor:</i> Minister van Defensie</p> <p><i>handeling:</i> Het leveren van een bijdrage aan militaire operaties zijnde vredesondersteunende operaties, militaire assistentie, evacuatie van non-combattanten en vredesoperaties</p> <p><i>periode:</i> 1945-2002</p> <p><i>producten:</i> o.a. rapportages van de Senior National Representative, contingentscommandant aan de Chef Defensiestaf inzake de operationele situatie en zijn taakuitvoering; maandelijkse rapportage van de chef defensiestaf/bevelhebbers der strijdkrachten inzake de handhaving van gedragscodes en militaire discipline bij het uitgezonden personeel; het rapporteren aan de chef defensiestaf/bevelhebbers der strijdkrachten inzake het verloop van een operatie alsmede de appreciatie van de toestand (situatierapport A (dagelijks)); aanvullende rapportage van de bevelhebber/situatiecentrum aan het defensie crisisbeheersingscentrum ten behoeve van de chef defensiestaf en de politieke leiding (situatierapport C); uitvoeringsrapportage (elk kwartaal) van de chef defensiestaf aan de bewindslieden inzake de uitvoering van vredesoperaties (1999-): operationeel dagboek (2000-)</p> <p><i>opmerking</i> Hieronder wordt verstaan <i>het waarnemen te land, ter zee en in de lucht in het kader van internationale vredesoperaties</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - in het internationaal begrippenkader worden, gerelateerd aan de uitvoering van vredesoperaties, de begrippen waarnemen (observation, NAVO: surveillance), monitoren en toezicht houden (supervision) naast en door elkaar gebruikt. Hier wordt als generieke term waarnemen aangehouden o.a. houden van toezicht op grensverkeer en wapensmokkel en uitvoeren van weg- en verkeerscontroles; houden van toezicht op naleving van economische - en wapenembargo's en van een vliegverbod; houden van toezicht bij troepenbewegingen en het niet-schenden van een veiligheidszone; houden van toezicht op de naleving van militaire overeenkomsten en staakt-het-vuren/wapenstilstand; incl. rapporteren van waarnemingen. <p><i>het voorbereiden en begeleiden van een vreedzaam en eerlijk verloop van verkiezingen in het kader van internationale vredesoperaties</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - o.a. leveren van een bijdrage in begeleiden van een vreedzaam onafhankelijkheidsproces; voorbereiden van verkiezingen en referenda; houden van toezicht op een vreedzaam en eerlijk verloop van verkiezingen, registratie van kiezers en beveiliging van stembureaus

het opsporen en onschadelijk maken van wapens en explosieven in het kader van internationale vredesoperaties

- het opsporen van explosieven en van chemische, biologische en conventionele wapens; zorgdragen voor het opruimen van mijnen te land en ter zee; zorgdragen voor het geven van onderricht in het opsporen van explosieven en chemische, biologische en conventionele wapens en het opruimen van mijnen te land en ter zee; houden van toezicht bij de vernietiging van explosieven, wapens en mijnen.

het opsporen en ontwapenen van personen of groepen van personen in het kader van internationale vredesoperaties

- o.a. houden van toezicht op inbeslagname van wapens; zorgdragen voor het kantonneren van strijders en troepen; houden van toezicht bij het demobiliseren en ontwapenen van strijders en troepen.

het beëindigen van vijandelijkheden en het herstel van orde en rust in het kader van internationale vredesoperaties

- o.a. leveren van een bijdrage in beëindiging van burgeroorlog/gewapende vijandelijkheden; leveren van een (militaire) bijdrage in de bescherming en verdediging van burgers tegen militaire acties; zorgdragen voor herstel en handhaving van de openbare orde.

een militaire bijdrage in oorlogs- of geweldhandelingen te land, ter zee en in de lucht in het kader van internationale vredesoperaties

- voornamelijk in peace-enforcingsoperaties (bv. Korea, Irak, voormalig Joegoslavië).

het geven van onderricht in het bedienen, onderhouden en repareren van civiel en militair materieel in het kader van internationale vredesoperaties

het geven van onderricht in het opzetten en beheren van medische en humanitaire

- o.a. opzetten en beheren van voedsel- en medische hulpvoorzieningen.

het transport van zieken en gewonden en medische en humanitaire hulpgoederen in het kader van internationale vredesoperaties

- o.a. uitvoeren van transport van voedsel- en medische hulpvoorzieningen en evacuatievluchten.

het opsporen en onderzoeken van misdaden tegen de menselijkheid of andere geweldshandelingen

- o.a. onderzoek naar massagraven, martelingen en verkrachtingen.

het ondersteunen van civiele autoriteiten, internationale of non-gouvernementele organisaties in het kader van internationale crisisbeheersings- en vredesoperaties

- het betreft CIMIC (civil-military cooperation)-operaties, civiel-militaire samenwerking, welke primair gericht is op en leidt tot het ondersteunen van bovengenoemde organisaties met als uiteindelijk doel het bereiken van de militaire doelstelling

(156)

actor: Minister van Defensie

handeling: Het leveren van algemene personele, materiële en logistieke ondersteuning van de Nederlandse deelname aan internationale vredesoperaties

periode: 1945-2002

(264)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het voorbereiden, vaststellen en rapporteren over het organiseren van thuisfrontinformatiedagen en thuisfrontactiviteiten

<i>periode:</i>	1945-2002
<i>opmerking:</i>	Te denken valt aan regiocontactdagen mid-term dag, uitgave van speciale bladen zoals Monitor, een telefooncirkel, Sinterklaas- en kerstpakketten voor het thuisfront, een attentie voor het thuisfront; radiogroeten programma's of speciale bijeenkomsten
(265)	
<i>actor:</i>	Minister van Defensie
<i>handeling:</i>	Het voorbereiden en vaststellen van een (op een vredesoperatie afgestemd) calamiteitenplan alsmede het verschaffen van informatie bij calamiteiten
<i>opmerking:</i>	Conform Calamiteitenregeling KL VS 2-1100 KI Order 15/6.
<i>periode:</i>	1945-2002
(266)	
<i>actor:</i>	Minister van Defensie
<i>handeling:</i>	Het voorbereiden, vaststellen en rapporteren over het organiseren van ontspanningsactiviteiten
<i>periode:</i>	1945-2002
<i>opmerking:</i>	Te denken valt aan sportactiviteiten, excursies, artiestenoptredens t.b.v. het uitgezonden personeel

Evaluatie en verantwoording van de uitvoering

(157)	
<i>actor:</i>	Minister van Defensie
<i>handeling:</i>	Het houden van toezicht op de mate en wijze van inzet van eenheden welke onder bondgenootschappelijk -, VN- of ander gezag zijn gesteld tijdens de uitvoering van internationale vredesoperaties
<i>periode:</i>	1945-2002
<i>opmerking:</i>	inclusief interne rapportering.

(158) vervallen

(159) vervallen

(267)	
<i>actor:</i>	Minister van Defensie
<i>handeling:</i>	Het debriefen van eenheden tijdens en na de uitvoering van internationale vredesoperaties in vredesafdwingende operaties
<i>periode:</i>	1945-2002
<i>opmerking:</i>	operaties die worden uitgevoerd om de vrede te herstellen tussen strijdende partijen die in beginsel niet allen instemmen met de interventie van vredestroepen; de operaties zijn gebaseerd op het impliciet of expliciet dreigen met of daadwerkelijk gebruik van geweld o.a. opstellen van plan van aanpak, organisatie en uitvoering van de debriefing en rapportering daarover, voornamelijk in peace-enforcingsoperaties (bv. Korea, Irak, voormalig Joegoslavië). Deze handeling betreft niet de inbreng van de militaire inlichtingendienst op het gebied van contra-inlichtingen en veiligheid; zie hiervoor de selectielijst MID. Het betreft hier tevens activiteiten van de KM, KL, Klu en KMAR inzake psychologische einddebriefing door de afdeling individuele hulpverlening bij de KL en de afdeling gedragswetenschappen bij de KLu, de

	gedragwetenschappelijke afdeling van de DPKM, sociaal wetenschappelijk onderzoek de debriefing van sleutelfunctionarissen door de staf BLS.
(268)	
<i>actor:</i>	Minister van Defensie
<i>handeling:</i>	Het debriefen van eenheden tijdens en na de uitvoering van internationale vredesoperaties in vredeshandhavende operaties
<i>periode:</i>	1945-2002
<i>opmerking:</i>	operaties hebben in beginsel wel de instemming van de strijdende partijen, geweld alleen toegepast in zelfverdedigingssituatie Deze handeling betreft niet de inbreng van de militaire inlichtingendienst op het gebied van contra-inlichtingen en veiligheid; zie hiervoor de selectielijst MID. Het betreft hier tevens activiteiten van de KM, KL, Klu en KMAR inzake psychologische einddebriefing door de afdeling individuele hulpverlening bij de KL en de afdeling gedragswetenschappen bij de KLu., de gedragswetenschappelijke afdeling van de DPKM, sociaal wetenschappelijk onderzoek en de debriefing van sleutelfunctionarissen door de staf BLS.
(308)	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het verlenen van sociaal-medische nazorg aan militair personeel dat uitgezonden is geweest
Periode	1945-
Grondslag	
Product	
Opmerking	
(269)	
<i>actor:</i>	Minister van Defensie
<i>handeling:</i>	Het voorbereiden en vaststellen van een afwikkelprogramma voor een organieke eenheid en het rapporteren over de uitvoering van dit programma
<i>periode:</i>	1945-2002
<i>opmerking:</i>	De commandant stelt een brief op waarin hij aangeeft hoe zijn organieke eenheid zal afwikkelen (verlofdagen, inleveren uitrusting etc.) en verzoekt collegae commandanten zich te conformeren en personeel ter beschikking te stellen.
(270)	
<i>actor:</i>	Minister van Defensie
<i>handeling:</i>	Het voorbereiden, vaststellen en rapporteren over het organiseren van afscheidsceremonies
<i>periode:</i>	1945-2002
(307)	
Actor	Begeleidingscommissie Post-Cambodja Klachten Onderzoek
Handeling	Het beoordelen van het onderzoek verricht naar de aard en omvang van de lichamelijke en psychische klachten van militairen, die in het kader van de VN-vredesoperatie 'United Nations Transitional Authority for Cambodia' (UNTAC) zijn uitgezonden naar Cambodja, Rwanda, Zaïre en Burundi.
Periode	1996-2000
Grondslag	
Product	Rapport: "Het Post-Cambodja Klachten Onderzoek Fase II"

Opmerking	
(283)	
Actor	RIOD/NIOD
Handeling	Het verrichten van een onderzoek en het opstellen van een rapport naar de oorzaken en gebeurtenissen die hebben geleid tot de val van Srebrenica alsmede de ontwikkelingen die daarop zijn gevolgd, vanuit historisch perspectief in zowel nationale als internationale context
Periode	1996-2002
Grondslag	TK, 1996-1997 25069, nr. 1
Product	Onderzoeksrapport "Srebrenica, een 'veilig' gebied – Reconstructie, achtergronden, gevolgen en analyses van de val van een 'Safe Area'."
Opmerking	
(284)	
Actor	Tijdelijke commissie besluitvorming uitzendingen (Commissie Bakker)
Handeling	Het evalueren van de politieke besluitvorming over de deelname aan vredesoperaties alsmede de voortgang, afronding en evaluaties van vredesoperaties en het toetstingskader voor deelname aan vredesoperaties
Periode	1999-2000
Grondslag	
Product	Rapport <i>Vertrekpunt Den Haag</i> (TK. 1999-2000, 26454, nrs. 7-8)
Opmerking	
(285)	
Actor	Officier-vastlegger
Handeling	Het opstellen van een operationeel dagboek bij joint operaties
Periode	2000-2002
Grondslag	Aanwijzing CDS nr. A- 23
Product	Operationeel dagboek
Opmerking	Hierin wordt een chronologisch overzicht van het operationeel optreden van de eenheid en van de commandovoering wordt bijgehouden

6.3 Bemoeienis met wapenbeheersing

6.3.1 Ontwapening en wapenbeheersing

Sinds de Tweede Wereldoorlog hebben de vraagstukken van ontwapening, wapenbeheersing en non-proliferatie in de internationale politiek steeds in de belangstelling gestaan.²⁸⁹ Daarbij kregen de massavernietigingswapens, zowel nucleaire, als biologische en chemische wapens, de meeste aandacht. Voor wat betreft beperking van conventionele wapens kon eigenlijk pas de laatste jaren enig succes worden geboekt. In de wapenbeheersingsonderhandelingen ging het meer om het voorkomen van ongewenste toekomstige ontwikkelingen (zoals bv. verspreiding van kernwapens) dan om het terugbrengen van bestaande arsenalen. Het overleg over wapenbeheersingsaangelegenheden speelt zich vooral af binnen de VN en tussen de grootmachten. De eerste inhoudelijke resolutie van de AV van de VN in 1946 betrof ontwapening

289. Zie o.a. B. V. A. Röling, *Vredeswetenschap* (1981); Everts en Tromp, *Tussen oorlog en vrede; The military balance; SIPRI Yearbook*; Swarttouw en Versteeg, "Vrede en veiligheid binnen de Verenigde Naties"; Swarttouw en Van der Burg, "Ontwapening, wapenbeheersing"; P. Zandee, "Heeft wapenbeheersing nog toekomst?", *IS 46* (2) (1992), 71-77; J. G. Siccama, "Mandaat voor de post-Helsinki-onderhandelingen over conventionele wapenbeheersing", *IS 46* (7-8) (1994), 448-451.

en wapenbeheersing, waarbij een commissie werd ingesteld die voorstellen moest voorbereiden ter eliminatie van “atoomwapens en alle andere potentiële massavernietigingswapens”.

Het voornaamste verschil tussen wapenbeheersing en ontwapening is dat het eerste uitgaat van het streven naar een zo groot mogelijke stabiliteit door de militaire wedijver meer voorspelbaar en doorzichtig te maken, terwijl het laatste meer gericht is op het verminderen en uiteindelijk afschaffen van wapens gebaseerd op het idee dat wapens de voornaamste aanleiding of oorzaak van internationale conflicten zijn.

Het stabiliseren van het afschrikkingsevenwicht dient te geschieden door middel van:

- bevriezen of verminderen van het aantal wapens;
- aanpassen van wapenarsenalen;
- nemen van vertrouwenwekkende maatregelen.

Ten aanzien van kernwapens gaat men uit van de volgende premissen:

- kernwapens zijn in de wereld en kunnen daaruit niet meer worden verwijderd;
- kernwapens zijn niet alleen massavernietigingswapens, maar hebben ook een oorlogvoorkomende werking;
- voor de huidige situatie, die op nucleaire afschrikking berust, bestaan geen bruikbare alternatieven.²⁹⁰

Gelet op de huidige stand van de wapenontwikkeling kunnen drie groepen worden onderscheiden:

- kleine gerichte wapens;
- wapens die uitzonderlijk leed veroorzaken en een blinde uitwerking hebben op beperkte gebieden;
- massavernietigingswapens.

De laatste twee groepen kunnen nauwelijks of geen onderscheid maken tussen militairen en burgerslachtoffers en hebben in de onderhandelingen de meeste aandacht. Het uitgangspunt voor een beperking of een verbod van dergelijke wapens is reeds terug te vinden in de zogenaamde Petersburg Verklaring van 1868, namelijk dat het gebruik ervan “in strijd is met de wetten van de menselijkheid”. Later is dat verder aangevuld met verklaringen betreffende bijzondere wapens en gassen (1899, 1907, 1925). Vooral in de Eerste Wereldoorlog is op grote schaal gebruik gemaakt van gassen als vernietigingswapen.

Behalve het onderscheid in conventionele, nucleaire, chemische en biologische wapens, kan ook onderscheid worden gemaakt in het bezit, gebruik en dreiging met wapens enerzijds en de (internationale) handel in wapens en wapentechnologie anderzijds. In 1978 deed de Algemene Vergadering van de VN de aanbeveling de wapenhandel tot onderwerp van consultaties te maken, maar de weerstand van zowel wapenexporterende als wapenontvangende landen is (nog steeds) groot. Met het kweken van openheid en zogenaamde vertrouwenwekkende maatregelen, alsmede met het stellen van regels ten aanzien van het gebruik van bepaalde (categorieën) wapens wordt vooralsnog meer succes geboekt dan met het daadwerkelijk vernietigen en terugbrengen van aantallen en soorten wapens. Het verdwijnen van de Oost-West-tegenstelling na de val van de Berlijnse Muur leidde tot een nieuwe tegenstelling Noord-Zuid, waardoor gesprekken tussen geïndustrialiseerde en niet-geïndustrialiseerde landen moeizaam verlopen.

6.3.2 *Overeenkomsten en verdragen*

Hoewel de Algemene Vergadering van de VN ingevolge artikel 11.1 van het Handvest ook de bevoegdheid heeft wapenbeheersingsaangelegenheden te bespreken, laat het Handvest het

---

290. *Defensienota 1984*, 39, 67-68.

vraagstuk van de ontwapening nagenoeg geheel over aan toekomstige onderhandelingen. Sinds de Tweede Wereldoorlog zijn tal van verdragen, overeenkomsten en intentieverklaringen opgesteld en (deels) ondertekend en geratificeerd. De bijdrage van Nederland daarbij beperkte zich veelal tot deelname aan voorbereidende gesprekken en vergaderingen. In een aantal gevallen nam Nederland het voortouw, meestal echter was men gebonden aan door andere landen (m.n. VS en SU) overeengekomen bepalingen. Aanvankelijk waren deze vooral gericht op de massavernietigingswapens, in de loop der jaren ontstond een verruiming van de aandacht naar (de minder verstrekkende) conventionele bewapening. De onderhandelingen zijn niet alleen gericht op het verbieden of aan banden leggen van wapens en strijdkrachten, ook zijn zij bedoeld voor het kweken van meer vertrouwen dat op zijn beurt kan leiden tot vermindering van het arsenaal en beheersing van het wapenvraagstuk. In het algemeen worden verdragen en overeenkomsten gevolgd door periodieke toetsingsconferenties.

Ten aanzien van de onderhandelingen kan onderscheid worden gemaakt in: tactische en strategische kernwapens en kernproeven; chemische en biologische wapens; conventionele bewapening en strijdkrachten; en handel in wapens, (nucleaire) materialen en technologie. De voornaamste ontwikkelingen en resultaten volgen hieronder.

Tactische en strategische kernwapens en kernproeven

Op de ontwapeningsagenda van de VN hebben onderhandelingen over het beperken en stopzetten van kernproeven altijd een belangrijke plaats ingenomen. Een eerste stap in het streven naar een algeheel kernstopverdrag (Comprehensive Test Ban Treaty, CTBT) werd gezet in 1963 met het Beperkt Kernstopverdrag (Partial Test Ban Treaty, PTBT), dat kernproeven in de atmosfeer, onder water en in de kosmische ruimte verbod. Alleen onder de grond was het nog wel toegestaan. Ook door Nederland is het PTBT in 1963 geratificeerd (Trb. 1963, nr. 22). Het eerste land dat in staat was een kernwapen te maken was de VS, dat in 1945 ook een atoombom tot ontploffing bracht. Daarna volgden kernproeven door de SU (1949), Groot-Brittannië (1952), Frankrijk (1960), China (1964) en India (1974). Hoewel een volledig verbod er nog niet in zat, werd in 1974 wel bereikt dat kernexplosies door de VS en SU uitgevoerd zich dienden te beperken tot 150 kiloton (in werking 1990). De ontspanning tussen Oost en West leidde tot een versnelling in de onderhandelingen over een alomvattend verbod op kernproeven, waaronder Amerikaanse en Russische afkondigingen van een moratorium.

Een volgende stap in het tegengaan van een verdere verspreiding van kernwapens was het Non-Proliferatie Verdrag (NPV). Via een stelsel van IAEA-waarborgen moet erop worden toegezien dat nucleaire kennis niet kan leiden tot militair gebruik, maar dat deze alleen aangewend kan worden voor civiele doeleinden (kernenergie). Het in 1968 totstandgekomen NPV trad in 1970 in werking en werd in 1975 door Nederland geratificeerd.²⁹¹ Toetsingsconferenties (reviews) vinden elke vijf jaar plaats (inmiddels in 1975, 1980, 1985 en 1990). De laatste conferentie kon niet met een slotdocument worden afgesloten door de verdeeldheid over een volledig verbod van kernproeven, waarnaar in de preambule van het NPV reeds naar werd verwezen. Niettemin werd wel overeenstemming bereikt over een stelsel van waarborgen, afspraken over export van nucleaire technologie en verbetering van technische hulp.

Vanaf 1969 vonden bilaterale besprekingen tussen VS en SU plaats over de beperking van strategische wapens, te weten intercontinentale raketten. In 1972 werden de eerste akkoorden gesloten (Strategic Arms Limitation Talks, SALT-I) waarin rol van de strategische nucleaire wapens werd teruggedrongen en afspraken werden gemaakt over beperking van lanceerinrichtingen en afweerraketten, alsmede over het afremmen van de ontwikkeling van offensieve strategische wapens. In SALT-II (1978) werd door beide staten overeengekomen het

291. NPV van 5-3-1970 (Trb. 1968, nr. 126), goedgekeurd bij rijkswet van 23-8-1974 (Stb. 544), in werking voor het gehele Koninkrijk op 2-5-1975 (Trb. 58).

totale aantal overbrengingsmiddelen te reduceren tot 2250 en afspraken gemaakt over de beperking van de verdere ontwikkeling van strategische kernwapens. Via het ABM-verdrag (Anti Ballistic Missiles Treaty), als onderdeel van de SALT-I akkoorden, werd de uitbreiding van ABM-systemen aan banden gelegd door de bepaling dat zowel de VS als de SU slechts twee van dergelijke systemen mochten bezitten. In 1974 werd dat teruggebracht tot één systeem per land. In november 1981 begonnen, ook in Genève, onderhandelingen over de zogenaamde Intermediate-range Nuclear Forces (INF), voor de middenlange afstand (ca. 500 - 5.000 km.), voorheen aangeduid met Long-Range Theatre Nuclear Forces (LRTNF). In 1987 ondertekenen de VS en de SU in Washington het INF-verdrag, waarbij zij overeenkwamen tot wereldwijde eliminatie van een gehele categorie wapens. Het INF-verdrag trad in 1988 in werking. Vanaf juni 1982 vonden in Genève de vervolgonderhandelingen plaats over vermindering van strategische kernwapens: Strategic Arms Reduction Talks (START), voortbouwend op de SALT-gesprekken. Hiernaast werden ook vertrouwenwekkende maatregelen opgesteld. In 1989 vond een heropening plaats van de vastgelopen START-onderhandelingen en in 1991 kon het START-I verdrag worden getekend. Daarin kwamen de VS en de SU overeen het aantal intercontinentale ballistische raketten, kernkoppen en de daarvoor benodigde overbrengingsmiddelen (lanceerinrichtingen te land, vanaf vliegtuigen en onderzeeboten) opnieuw terug te brengen (in werking 1994). In 1993 volgde het START-II verdrag, waarbij een verdere reductie van het aantal Amerikaanse en Russische offensieve strategische wapens werd bereikt door alle ICBM's (intercontinentale ballistische raketten) en MIRV's (meervoudig afzonderlijk richtbare kernkoppen) te elimineren en bovendien het totaal aantal kernkoppen te beperken tot ca. 3000 á 3500 (in werking 1997).

De toenemende verspreiding van raketten en rakettechnologie was voor Nederland aanleiding aansluiting te zoeken bij het Missile Technology Control Regime, dat de verspreiding van rakettechnologie en raketten een halt toe wil roepen. Daarnaast bereiden de NAVO-landen de Short-range Nuclear Forces-onderhandelingen (korte afstand kernwapens) voor in de Special Consultative Group, waarvoor de doelstellingen in 1990 in Londen op papier werden gezet. Niet alleen het aardoppervlak, ook de zeebodem en de ruimte worden bij wapenbeheersingsonderhandelingen betrokken. Na het PTBT van 1963 dat kernproeven onder water, op de zeebodem en in de ruimte verbood, werd in 1967 het Verdrag inzake vreedzaam gebruik van de ruimte gesloten. Dit verbiedt nucleaire en andere massavernietigingswapens in een baan om de aarde te brengen, op de maan of op een ander hemellichaam te plaatsen of op een of andere wijze in de ruimte te stationeren. Zowel het PTBT, als het Ruimteverdrag zijn ook door Nederland geratificeerd. Verder zijn door Nederland geratificeerd: de Treaty on the prohibition of the emplacement of nuclear weapons and other weapons of mass destruction on the seabed and the ocean floor and in the subsoil thereof²⁹² (Zeebodemverdrag) uit 1971; de Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques²⁹³ (Conventie milieuwijzigende technieken, ENMOD) uit 1977; en de Convention on prohibition or restrictions on the use of certain conventional weapons which may be deemed to be excessively injurious or to have indiscriminate effects²⁹⁴ (Conventie inhumane wapens) uit 1981.

Chemische en biologische wapens

Na een periode van relatief geringe belangstelling kreeg in de jaren 70 chemische en biologische (bacteriologische) oorlogvoering weer meer aandacht. Chemische en biologische wapens kwamen vooral in 1968 onder de aandacht van de Ontwapeningscommissie (ENDC)

---

292. Trb. 1971, nr. 116, in werking 18-5-1972; goedgekeurd bij rijkswet van 19-11-1975 (Stb. 634; Trb. 1976, nr. 25).

293. In werking 5-10-1978 (Trb. 1977, nr. 141).

294. In werking 2-12-1983 (Trb. 1982, nr. 52).

van de VN. Na het Chemisch Wapenverdrag (CW) van 1972 werden de echte onderhandelingen over de definitieve tekst nauwelijks in VN verband gevoerd, maar vooral in bilaterale gesprekken tussen VS en SU. In 1980 kwam het echter ook op de agenda van de CD te staan. De basis van het chemische wapenbeheersingsregime is het Geneefse Protocol van 1925 dat “het gebruik in oorlog van verstikkende, giftige of andere gassen en van alle andere overeenkomstige vloeistoffen, materialen en instrumenten’ verbiedt, alsook “bacteriologische methoden van oorlogvoering’. Het bezit ervan was niet strafbaar tot in 1975 ook dit wat betreft biologische wapens werd verboden. Het in 1972 totstandgekomen CW-verdrag is het eerste echte multilaterale ontwapeningsverdrag dat werkelijk beoogt een bestaande en ruim verspreide categorie wapens volledig uit te bannen. De zwakte is dat een degelijk internationaal verificatiesysteem ten aanzien van het bezit van chemische wapens en om klachten over het gebruik te onderzoeken ontbreekt.

In de jaren ‘80 zijn zeer actief inspanningen gedaan om het chemische en biologische wapenbeheersingsregime te versterken, voornamelijk in de Commissie inzake Ontwapening van de VN, maar ook in verscheidende internationale niet-overheidsorganisaties (w.o. de Pugwash Chemical Warfare Study Group). In artikel 9 van het CB is ook overeengekomen dat de partijen “te goeder trouw de onderhandelingen zullen voortzetten’. Als gevolg van de dreiging met het inzetten van chemische wapens door Irak tijdens de Golfoorlog raakten de onderhandelingen in een stroomversnelling en na meer dan 20 jaar kon in 1992 te Geneve de definitieve tekst van het CW worden opgesteld. De ondertekeningsplechtigheid vond van 13-15 januari 1993 in Parijs plaats. Nederland ondertekende mede. De organisatie (Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons, OPCW) die toezicht zal gaan houden op de naleving van het CW-verdrag wordt gevestigd in Den Haag en begint haar werkzaamheden zodra het verdrag in werking treedt, namelijk als de vereiste 65 ratificaties er zijn. Intussen worden de administratieve, financiële en logistieke voorbereidingen hiervoor getroffen door de Voorbereidende Commissie (PrepCom) waaraan alle ondertekenaars deelnemen. Eén van de voornaamste taken zal zijn het opstellen van richtlijnen voor inspectie ter controle op de naleving.²⁹⁵

Nederland neemt met nog 19 andere landen verder deel aan het zogenaamde “Australische overleg’ over het voorkomen van uitvoer van chemische stoffen en apparatuur. In een “waarschuwingslijst’ zijn vijftig chemische stoffen opgenomen die gebruikt kunnen worden bij de fabricage van chemische wapens.²⁹⁶ In 1986 en 1989 heeft Nederland ook proefinspecties uitgevoerd bij twee chemische bedrijven. Ook aan het VN-toezicht op de vernietiging van het Iraakse chemische wapenarsenaal na de Golfoorlog levert Nederland een bijdrage.

Net als het CW kwam eveneens in 1972 het Biologisch Wapenverdrag tot stand: Verdrag tot verbod van biologische en toxine-wapens. Dit behelst het verbieden van ontwikkeling, productie, opslag en internationale overdracht van deze wapens. Het in 1975 in werking getreden verdrag kent echter geen verificatiebepalingen. Ook Nederland heeft het BW geratificeerd en uitvoering daaraan gegeven in nationale wetgeving via de Uitvoeringswet verdrag biologische wapens.²⁹⁷ Toetsingsconferenties van het BW vonden plaats in 1981, 1986 en 1991. Op de tweede toetsingsbijeenkomst werd wel besloten tot invoering van een aantal vertrouwenwekkende maatregelen. Deze bestonden uit de uitwisseling van gegevens over activiteiten, welke in 1991 verder werden uitgebreid en versterkt. Met dit doel werd o.a. een groep van experts samengesteld (VEREX) die de technische haalbaarheid van inspecties moet onderzoeken. In dat jaar is ook in en op initiatief van Nederland een internationaal seminar gehouden over het vraagstuk van de biologische wapens.

---

295. Zie o.a. J. J. C. Voorhoeve, Het zwaard van Damocles. Proliferatie van nucleaire, biologische en chemische wapens, *IS* 51 (2) (1997), 87-92; *Naar een veelzijdig non-proliferatiebeleid*, rapport AVV 11 (1994).

296. *Defensienota* 1991, 57; zie ook Nota Wapenexportbeleid, *HTK* 1991-1992, 22054, nr. 2, p. 18-19 en nr. 9, p. 7-8.

297. BW van 10-4-1972 (Trb. 1972, nr. 142), in werking 26-3-1975, goedgekeurd bij rijkswet van 25-3-1981 (Stb. 155) en bekrachtigd en in werking getreden op 22-7-1981 (Trb. 1981, nr. 136); Uitvoeringswet verdrag biologische wapens (Stb. 1981, 187; 1989, 609), in werking 1990.

Op 29 april 1997 trad in Nederland de Uitvoeringswet en het Uitvoeringsbesluit verdrag chemische wapens in werking. Deze wet en dit besluit zijn vastgesteld ter nationale uitvoering van het op 13 januari 1993 te Parijs tot stand gekomen Verdrag tot verbod van de ontwikkeling, de produktie, de aanleg van voorraden en het gebruik van chemische wapens en inzake de vernietiging van deze wapens. Aangezien Nederland niet over chemische wapens beschikt en er ook geen instanties zijn die deze wapens produceren behoeft een groot deel van de bepalingen in het Verdrag in Nederland geen uitvoering. Wel dient gevolg te worden gegeven aan bepalingen inzake verificatie ter uitvoering van het Verdrag. Als gevolg van het Uitvoeringsbesluit is aan de Nederlandse chemische industrie en handel en diverse andere onderzoeksinstellingen, waaronder TNO, kennisgevingsverplichting opgelegd. Deze verplichting heeft als doel te verzekeren dat de activiteiten met de betreffende stoffen niet worden misbruikt voor de ontwikkeling van chemische wapens.

Conventionele bewapening en strijdkrachten

Sedert 1973 lopen de onderhandelingen in het kader van de Mutual Balanced Forces Reduction (MBFR) over wederzijdse troepenvermindering in midden-Europa. Nederland hechtte hieraan groot belang en was er ook rechtstreeks bij betrokken, omdat het één van de landen was die tot reducties zou overgaan als er een akkoord was bereikt. Omdat het niet mogelijk bleek overeenstemming te bereiken besloten de betrokken landen in 1986 nieuwe onderhandelingen over vermindering van de troepen aan te gaan. Het ging daarbij niet alleen om vermindering van troepenmachten, ook om verificatie van de afspraken en het nemen van vertrouwenwekkende maatregelen. De onderhandelingen tussen NAVO en Warschaupact in het kader van de Conventionele Strijdkrachten in Europa (CSE) vonden plaats in Wenen en resulteerden in de ondertekening van het CSE-verdrag in 1990 te Parijs binnen het raamwerk van de CVSE (in 1992 aangevuld met het slotdocument CSE 1A over personeelssterkte).

Het CSE-verdrag (Conventionele Strijdkrachten in Europa) beoogt een eind te maken aan de grote onevenwichtigheden op het gebied van de conventionele bewapening in Europa.²⁹⁸ Het is een plafondverdrag, waarin maximum aantallen strijdkrachten en wapensystemen worden afgesproken. Tegelijk werden toen ook het Handvest van Parijs voor een nieuw Europa en het zogenaamde Document van Wenen (herziening en aanvulling van het Document van Stockholm uit 1986 over vertrouwenwekkende maatregelen) ondertekend. Tijdens vervolgoverleg werd het Weense Document van 1990 vervangen door dat van 1992, waarin aanvullende (vertrouwenwekkende) maatregelen waren opgenomen ter bevordering van openheid. In 1992 werd bovendien met dat doel het zogeheten Open Skies-verdrag tussen de lidstaten van de CVSE gesloten, waardoor (ongewapende) observatievluchten in hun luchtruim worden toegestaan (in werking 1997).

Ook Nederland heeft het CSE-verdrag inmiddels geratificeerd en uitvoering daaraan gegeven in nationale wetgeving via de Uitvoeringswet CSE-verdrag.²⁹⁹ Voor Nederland is een aparte rol weggelegd omdat zij optreedt als depositaris van het CSE-verdrag en derhalve is belast met het bijeenroepen van (vijfjaarlijkse) toetsingsconferenties en amenderingsconferenties. In de Gezamenlijke Overleggroep (Joint Consultative Group, JCG) zijn alle partijen vertegenwoordigd en worden alle kwesties besproken betreffende interpretatie, naleving en ontwikkeling van het verdrag. De NAVO had bovendien in 1990 de Verificatie Coördineringscommissie opgericht, belast met het coördineren van de toetsings- en implementatie-inspanningen van de leden inzake conventionele wapenbeheersingsakkoorden in het algemeen en het CSE-verdrag in het bijzonder.

298. *HTK 1987-1988*, 20327, nr. 2; *HTK 1988-1989*, 20599, nr. 2. Zie ook *Bevordering van conventionele stabiliteit in Europa*, rapport AVV 4 (1988); *Defensienota 1991*, 15, 44; *Prioriteitennota 1993*, 7.

299. *Stb.* 1991, 546.

Ondanks het vastlopen van het overleg in de jaren '70 en '80 kwam in 1981 wel het zogeheten Dubieuze Wapenverdrag (ook wel genoemd Conventionele Wapenverdrag) tot stand tot verbod van of beperkingen op het gebruik van bepaalde categorieën wapens die buitensporig leed kunnen veroorzaken of een niet-onderscheidende werking hebben. In drie protocollen worden wapens verboden die erop gericht zijn deeltjes te verspreiden die niet met röntgenapparatuur zijn te zien (w.o. fragmentatiebommen) en worden regels gesteld voor het gebruik van mijnen (w.o. booby traps) en van brandwapens (w.o. vlammenwerpers, fosfor- en napalmbommen). Het is een raamverdrag, dat in 1993 door nog slechts 40 landen, waaronder Nederland, was ondertekend. Mede daarom en vanwege het ontbreken van voorzieningen ter verificatie nam Nederland het initiatief tot het bijeenroepen van een toetsingsconferentie. Aan beproevingen van wapens in hoeverre deze op grond van humanitair oorlogsrecht aanvaardbaar zijn, worden ook door Nederland waarnemers geleverd.³⁰⁰

Handel in wapens, (nucleaire) materialen en technologie

Het uitgangspunt dat niet alleen het bestaan van nucleaire wapens, ook het bezit van (en het dreigen met en gebruiken van) conventionele wapens de internationale vrede en veiligheid ernstig in gevaar kan brengen, houdt de noodzaak van een gereguleerde en gecontroleerde handel in wapens, materialen en kennis voor het fabriceren van wapens in. Nederland heeft zich altijd sterk gemaakt voor een dergelijke regulering. In 1970 zijn door de Nederlandse delegatie bij de CCD van de VN (vergeefse) pogingen gedaan steun te vinden voor een te verrichten studie naar de problematiek van de internationale wapenhandel door een door de SG van de VN aan te wijzen groep van deskundigen. Pogingen om de wapenhandel te beteugelen stuitte steeds op verzet van vooral de niet-producerende landen.

Ten aanzien van de handel in conventionele wapens beoogt Nederland terughoudendheid en is het beleid gebaseerd op een drietal criteria, waaraan eventuele levering wordt getoetst:

- mensenrechten;
- spanningsgebied;
- internationale embargo's.³⁰¹

Het overleg inzake wapenexport en- handel vindt plaats tussen de ministers van Defensie, Buitenlandse Zaken en Economische Zaken. Deze laatste geeft de exportvergunningen af. Nederland houdt zich aan in het kader van de VN overeengekomen wapenembargo-maatregelen en voert een selectief wapenexportbeleid. Niettemin heeft Defensie (in het bijzonder Artillerie Inrichtingen) regelmatig vergunning aangevraagd tot verkoop van (verouderde) wapens en munitie, welke in veel gevallen door Buitenlandse Zaken politiek werd goedgekeurd. Economische Zaken legde zich in het algemeen neer bij de opvattingen van Buitenlandse Zaken, ook als het naar brandhaarden in de wereld werd verstuurd, zoals het Midden-Oosten, Irak en Libië.³⁰²

Voor een tegengaan van de verspreiding van (massavernietigings)wapens bestaat behalve het "Australisch Overleg" (sinds 1985) en de MTCR (Missile Technology Control Regime, sinds 1987; Nederland is hiervan lid sinds 1990) ook de al in 1949 door de NAVO ingestelde Coördinatie Commissie voor Multilaterale Strategische Exportcontrole (COCOM). Hierin nemen de NAVO-landen en Japan en Australië deel met als doel het voorkomen dat strategische goederen zonder toestemming worden uitgevoerd naar bestemmingen die uit oogpunt van internationale

---

300. Zie ook Nota Ontwapening en Veiligheid, *HTK 1974-1975*, 13461, nr. 2, p. 66.

301. Nota Wapenexportbeleid, *HTK 1990-1991*, 22054, nrs. 1-2.

302. Zie o.a. K. Colijn en P. Rusman, Het Nederlandse defensiebeleid, *JVV* (1993), 154-169; K. Colijn en P. Rusman, Het Nederlandse beleid inzake strategische goederentransfers, *JVV* (1994), 194-204. Zie ook Nota De Nederlandse Defensie-industrie, *HTK 1991-1992*, 21866, nrs. 1-2.

veiligheid een gevaar opleveren. In 1993 is voorgesteld de COCOM op te heffen en te vervangen door een nieuw arrangement.³⁰³ Verder is er in Europees verband nog sinds 1988 het overleg in de Ad Hoc Groep Illegale Wapenexporten.

Het Nederlandse beleid ten aanzien van wapenexport is gebaseerd op het bij AMVB vastgestelde Uitvoerbesluit strategische goederen van 1963 (Stb. 1963, 128), op basis van de In- en uitvoerwet van 1962 (Stb. 1962, 295). Verder zijn de volgende besluiten en regelingen van toepassing:

- Besluit financieel verkeer strategische goederen (Stb. 1981, 118), op grond waarvan een vergunning is vereist in geval van financiële betrokkenheid bij de handel in strategische goederen;
- Besluit afgifte verklaringen strategische goederen (Stb. 1986, 417), ten behoeve van de afgifte van internationale importcertificaten en bewijzen;
- Vrijstellingsregeling strategische goederen (Stcrt. 1986, 157), ten behoeve van vrijstelling van de vergunningplicht in geval van doorvoer van strategische goederen naar andere dan de onder de COCOM vallende bestemmingen;
- Wet op de economische delicten (Stb. 1988, 227).³⁰⁴

De uitvoer van nucleaire materialen, zoals plutonium en zwaar water, zijn in het NPV aan banden gelegd. Nederland nam mede met het oog hierop deel aan het overleg in de Zanggergroep en de Nuclear Suppliers Group (NSG). In 1975 kwamen afgevaardigden van uit zeven landen, waaronder Nederland, in Londen bijeen om hun beleid over nucleaire export af te stemmen. De NSG trachtte te bereiken dat uitvoer van nucleaire materialen en technologie aan banden werd gelegd, doordat landen zich zelf unilateraal beperkingen opleggen. In ruil daarvoor kregen ze hulp bij ontwikkelen van vreedzame toepassingen. Daarbij moesten zij wel controle door het IAEA toestaan. Het was een toepassing van het in artikel 4 van het NPV bepaalde dat lidstaten recht hebben op deelname aan een zo uitgebreid mogelijke uitwisseling van informatie ten behoeve van een vreedzaam gebruik van kernenergie. Het doel was vooral om te voorkomen dat via een ongecontroleerde civiele toepassing ook militair gebruik mogelijk wordt. Daarbij ging het vooral om 'risicolanden' als Irak, Pakistan, Noord-Korea, Zuid-Afrika en Libië. Eerder waren in 1974 de zogenaamde Zangger-memoranda tot stand gekomen. In een zogenaamde triggerlist was vermeld onder welke voorwaarden bepaalde materialen, installaties en technologie mochten worden geleverd. Nederland was één van de tien ondertekenaars van de Zangger-richtlijnen. De NSG nam de richtlijnen en triggerlist over en in 1978 werden zij gepubliceerd (en herzien in 1993).³⁰⁵

Sinds 1991 kent de VN ook een wereldwijd Wapenregister, ter bestrijding van de overmatige en destabiliserende opbouw van voorraden conventionele wapens door deze zichtbaar te maken. Aan alle deelnemende landen wordt gevraagd hun invoer en uitvoer van wapens en wapensystemen (en hun herkomst en bestemming) te registreren en deze informatie aan de VN door te geven. Ook de eigen productie, beleid, wetgeving en administratieve procedures ter goedkeuring van overdrachten dienen te worden geregistreerd. Hiermee moet illegale wapenhandel zoveel mogelijk worden voorkomen. Er worden zeven categorieën (offensieve) wapens onderscheiden: tanks, pantserwagens, artilleriestukken, gevechtsvliegtuigen, aanvalshelikopters, oorlogsschepen, raketten en raketlanceerinrichtingen. Het is echter geen bindende overeenkomst, maar een vertrouwenwekkende maatregel gebaseerd op een politieke belofte.

---

303. *TK 1993-1994*, 22054, nr. 20. Zie ook Colijn en Rusman, Het Nederlandse beleid, 194-195.

304. De handelingen gebaseerd op deze wet- en regelgeving worden meegenomen in het institutioneel onderzoek bij het ministerie van Economische Zaken.

305. *TK 1977-1978*, 13865, nr. 2; Nota Wapenexportbeleid, *HTK 1991-1992*, 22054, nr. 2, p. 20-21 en nr. 9, p. 8-9. Zie ook E. van der Doe en L. van der Mey, Beteugeling van nucleaire export? De club van Londen en verdere initiatieven, *Transaktie* 13 (2) (1984), 111-137.

6.3.3 Nederlandse beleid inzake wapenbeheersing

Het Nederlandse wapenbeheersingsbeleid wordt in nauw overleg tussen de ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken voorbereid. Ook de ministeries van Volksgezondheid (vooral in het kader van de gevolgen van wapens voor de volksgezondheid) en Economische Zaken (wapenhandel) hebben hier bemoeienis mee. De diverse wapenbeheersingsactiviteiten worden bij Defensie gecoördineerd door Defensiestaf. Bij Buitenlandse Zaken gebeurt dit via het directoraat-generaal Politieke Zaken, waarvoor ook aparte organisatie-onderdelen bestonden (bureau Ontwapening en Internationale Vredesvraagstukken, 1964-1985; bureau Niet-Nucleaire Wapenbeheersing en Ontwapening en bureau Nucleaire Wapenbeheersing en Ontwapening, 1983-1985; afdeling Ontwapening en Internationale Vredesvraagstukken, 1983-1985). Op het ministerie van Buitenlandse Zaken was van 1980-1986 zelfs een speciale ambassadeur voor Non-Proliferatievraagstukken. Deze was tevens voorzitter van de interdepartementale Werkgroep Non-Proliferatievraagstukken, waarvan het secretariaat bij Buitenlandse Zaken lag. Deze ambassadeur was degene die het Nederlandse non-proliferatiebeleid uitdroeg, o.a. op internationale conferenties.³⁰⁶

Het interdepartementaal overleg vindt sinds 1981 vooral plaats via de Stuurgroep wapenbeheersing en nucleaire bewapening (als opvolger van de Werkgroep wapenbeheersing en nucleaire bewapening).³⁰⁷ De Stuurgroep is ingesteld door de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie. Uitgaande van de verwevenheid van wapenbeheersing en territoriale verdediging is een integrale visie op het veiligheidsbeleid noodzakelijk en heeft de Stuurgroep derhalve een coördinerende rol. Het voorzitterschap wordt afwisselend vervuld door beide bewindslieden. Als leden nemen (een vertegenwoordiger van) de Minister-President en (ambtenaren van) de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de vergaderingen deel. Het overleg betreft vooral: de problematiek van de modernisering van wapenbeheersing van nucleaire middellange afstandswapens, het SALT-proces, MBFR, de grondslagen van de op te stellen defensienota, de Nederlandse kernwapentaken en de rol van het kernwapen binnen de NAVO-strategie. Duidelijk is dat juist in het begin van de jaren '80 de mogelijke plaatsing van kernwapens in Nederland hierbij mede een rol speelde.

Net als voor vredesoperaties spelen ook adviesorganen als de AVV/ADA en NIIB "Clingendael" een belangrijke rol bij de beleidsvoorbereiding. Deels adviseren zij uit eigen beweging, deels in opdracht van de ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken.

Wapenbeheersing in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog was vooral gericht op het verminderen van nationale wapenarsenalen. Het vraagstuk van de conventionele wapenhandel was in de VN nauwelijks bespreekbaar gebleken. Pogingen in de jaren '60 om tot een registratie van wapentransacties te komen liepen op niets uit. Nederland voerde geen actief wapenexportbeleid. Het beperkte zich tot het uitoefenen van controle op de activiteiten van het bedrijfsleven. In feite betekende dit het verstrekken van exportvergunningen of het onthouden daarvan. De algemene criteria voor dat terughoudend beleid zijn neergelegd in de Ontwapeningsnota van 1975. Het al dan niet verstrekken van vergunningen wordt van geval tot geval bekeken in het licht van die nota. In 1991 werd het beleid inzake wapenexport nog eens onderstreept in de Nota Wapenexportbeleid van de ministers van Buitenlandse Zaken en Economische Zaken.³⁰⁸

Vooraf van de jaren '80 krijgt internationale vrede en veiligheid een nieuwe dimensie. In de *Defensienota 1954* is er nauwelijks sprake van ontwapening, maar is het beleid nog geheel

---

306. Zie *Gedane Buitenlandse Zaken* (PIVOT-rapport).

307. Instellingsbeschikking in Stcrt. 1981, nr. 189.

308. Nota Wapenexportbeleid, *HTK 1990-1991*, 22054, nrs. 1-2.

gericht op afschrikking en de zogenaamde “balance of power”.³⁰⁹ Een kleine paragraaf voor ontwapeningsvraagstukken is ingeruimd in de *Defensienota 1964*. Daarin wordt uitgesproken dat er bij de Nederlandse regering in toenemende mate een gevoel is dat een niet-gouvernementeel apparaat nodig is ter bestudering van de vraagstukken van ontwapening en wapenbeheersing, gezien in het licht van de dreiging vanuit het oosten. Het groeiende besef van de verschikkingen van een nucleaire oorlog maken het mogelijk zich te gaan bezinnen op wapenbeheersingsaangelegenheden.³¹⁰

In de jaren '70 was de zorg voor de wapenwedloop gegroeid. Het NIVV bracht advies uit aan de Nederlandse regering over de rol van nucleaire wapens in de NAVO-strategie. In de *Defensienota 1974* werd opnieuw de zorg geuit over de ontwikkelingen op het gebied van de bewapening, in het bijzonder de wapenwedloop: “Het streven naar ontwapening en wapenbeheersing zal zich naast het primaire doel van nucleaire beperking in toenemende mate moeten gaan bezighouden met afremming van de conventionele bewapeningswedloop op kwalitatief gebied”.³¹¹ Internationale vrede en veiligheid werd duidelijker gekoppeld aan strategische vraagstukken inzake nucleaire en conventionele bewapening. Bij aankoop van materieel zou met bondgenoten worden nagegaan welke indruk aanschaf zal oproepen bij de andere partij, in het bijzonder op mogelijke escalerende effecten voor bewapening. In de in 1975 verschenen Nota Ontwapening en veiligheid, aangeboden aan de Tweede Kamer door de Minister en staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, werd gesteld dat: “Zolang het kwaad van de oorlog niet kan worden uitgebannen, dient er naar gestreefd te worden het daaruit resulterende menselijk leed binnen nauwe grenzen te houden”.³¹²

In de *Defensienota 1984* krijgt wapenbeheersing veel aandacht: “Het streven naar wapenbeheersing is een onlosmakelijk onderdeel van het Nederlandse veiligheidsbeleid. Algemeen uitgangspunt is dat geen enkel wapensysteem in beginsel uitgesloten mag worden. Nederland steunt zowel binnen het bondgenootschap als in het verband van de Verenigde Naties het streven naar wapenbeheersing en ontplooit daarbij zo mogelijk eigen initiatieven. Het doel van de wapenbeheersing is het streven naar een zo groot mogelijke stabiliteit en naar het meer voorspelbaar, doorzichtiger en minder kostbaar maken van militaire wedijver”.³¹³

Grote waarde hechtte de regering aan het spoedig totstandkomen van een verdrag tot stopzetting van alle kernproeven. In 1981 nam Nederland samen met Italië het initiatief de problematiek van de dreigende wapenwedloop in de ruimte in de Ontwapeningscommissie van de VN aan de orde te stellen. Nederland nam in 1982 het voortouw de onderhandelingen in de betreffende werkgroep weer in beweging te krijgen. Tezamen met Zweden werd voorgesteld het verdrag uit te breiden met een verbod op civiele nucleaire installaties om het vrijkomen van radio-actieve straling te voorkomen. Nederland hechtte eveneens grote waarde aan het beperken van het aantal landen dat over kernwapens kan beschikken en stelde zich achter het in het NPV bepaalde en het waarborgenstelsel van de Internationale Organisatie voor Atoomenergie (IAEA).

In een wetsvoorstel (Wet toetsing wapenbeheersing) verzochten de kamerleden Van den Bergh en Patijn in 1981 om het stellen van regels ter toetsing van ontwikkeling, aanschaf, productie en plaatsing van wapensystemen.³¹⁴ Hierin eisten zij dat voordat de regering een beslissing neemt zij een wapenbeheersingsrapportage aan de Staten-Generaal zendt, in geval van ontwikkeling of

---

309. *Defensienota 1954*, 25-31.

310. *Defensienota 1964*, 11.

311. *Defensienota 1974*, 16.

312. Nota Ontwapening en Veiligheid, *HTK 1974-1975*, 13461, nr. 2, p. 76.

313. *Defensienota 1984*, 67-77.

314. *HTK 1980-1981*, 16595, nrs. 1-4; *HTK 1983-1984*, 16595, nr. 5. Zie ook *Defensienota 1984*, 27-28.

aanschaf van wapensystemen voor de Nederlandse krijgsmacht. Een door de Minister van Buitenlandse Zaken in overleg met Defensie te benoemen onafhankelijke commissie van deskundigen zou over het rapport oordelen. In december 1981 verscheen hierover een rapport van de Adviescommissie inzake Vraagstukken van Ontwapening en Internationale Veiligheid en Vrede.³¹⁵ Met de adviescommissie onderstreepte de regering de noodzaak de informatievoorziening over de gevolgen voor de wapenbeheersing nauw te laten aansluiten bij het proces van materieelplanning. Door toenemende belangstelling voor vredes- en veiligheidsvraagstukken is in 1982 een begin gemaakt met een project fundamentele voorlichting, waarin vooral de achtergronden van het veiligheidsbeleid worden toegelicht. In 1984 trokken de kamerleden het voorstel in toen bleek dat de bedoelingen in de praktijk reeds voldoende waren gerealiseerd.

In de *Defensienota 1991* blijft er opnieuw veel aandacht uitgaan naar wapenbeheersing en ontwapening.³¹⁶ De scherpe ideologische tegenstelling tussen Oost en West hebben sinds de Tweede Wereldoorlog het veiligheidsbeleid bepaald, maar met de val van de Berlijnse muur en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie is ook op dit gebied veel veranderd. Reeds de jaren '80 hadden al een verminderde spanning te zien gegeven. Het Document van Stockholm (1986) over vertrouwenwekkende en veiligheidsbevorderende maatregelen is daar een voorbeeld van: de landen van het Warschaupact stemden in met inspecties ter plaatse van militaire activiteiten, waardoor informatie-uitwisseling over militaire activiteiten mogelijk is.

Het Intermediate-range Nuclear Forces (INF)-verdrag van 1987 is te zien als een doorbraak, onder meer wat betreft het elimineren van kernwapens. Het op 19-21 november 1990 te Parijs ondertekende CSE-verdrag is het belangrijkste verdrag op het gebied van wapenbeheersing sinds de oorlog en legde de grondslag voor politiek-militaire stabiliteit. Het verdrag beoogt een vergaande vermindering van de conventionele strijdkrachten. Er werden plafonds vastgesteld voor vijf categorieën wapens: tanks, artillerie, pantsergevechtsvoertuigen, gevechtsvliegtuigen en aanvalshelikopters. Verder bevat het enkele "stabiliserende maatregelen", die ten doel hebben de gereedheid van de strijdkrachten te beperken. Voor het toezicht op de naleving van de verdragsverplichtingen is een uitgebreid verificatiesysteem ontworpen, met (verrassings)inspecties ter plaatse. De Joint Consultative Group fungeert als overlegforum van de verdragspartijen. Verder is bepaald dat Nederland zal optreden als depositaris van het CSE-verdrag.

In november 1990 aanvaardden de 34 CVSE landen het zogenaamde Weense Document met nieuwe vertrouwenwekkende en veiligheidsbevorderende maatregelen (Confidence - and Security-Building Measures, CSBM's), voortbouwend op de bepalingen van Stockholm. Het doel hiervan was tweeledig: ten eerste verbetering en uitbreiding van reeds bestaande CSBM's en ten tweede het treffen van maatregelen van een meer politiek karakter. Voorbeelden van het eerste zijn uitwisseling van informatie over de nationale militaire organisatiestructuur, de omvang en de bewapening van de belangrijkste eenheden en de invoering van nieuw materieel bij de strijdkrachten, steekproefsgewijs bezoeken van militaire eenheden ter toetsing van informatie en het uitwisselen van informatie over de defensiebegrotingen. Een voorbeeld van het tweede is het jaarlijks houden van bijeenkomsten om te komen tot een Conflict Preventie Centrum en het opzetten van een communicatienetwerk waardoor informatie uitgewisseld kan worden in het kader van de CSBM's en de in het CSE-verdrag opgenomen bepalingen. Het opzetten van dit netwerk gebeurt onder technische leiding van Nederland.

Sinds 1990 functioneert binnen het ministerie van Defensie een verificatie-organisatie. Inspecteurs en begeleiders zijn opgeleid en proefinspecties worden gehouden. Ook een

---

315. Het secretariaat van de Adviescommissie inzake Vraagstukken van Ontwapening en Internationale Veiligheid en Vrede (1964) berustte bij het bureau Ontwapening en Internationale Vredesvraagstukken van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

316. *Defensienota 1991*, 22-58.

geautomatiseerd systeem is opgezet voor de grote hoeveelheid informatie die op grond van de verdragsbepalingen moet worden verstrekt. Ook het ministerie van Buitenlandse Zaken kent sinds 1990 een bureau Verificatie. Verificatie van het CSE-verdrag is een nationale aangelegenheid. Internationale afstemming tussen de NAVO-landen vindt plaats in het Verificatie Coördinatie Comité, dat tevens beschikt over een gemeenschappelijk gegevensbestand. De Benelux-landen hebben afgesproken hiervoor samen te werken en ook op het gebied van opleidingen en uitwisseling van informatie onderhouden de drie landen nauw contact. Voor een volgende evaluatie van de Weense akkoorden zijn er volgens Nederland maatregelen nodig die voorzien in uitwisseling van informatie over de structuur en de organisatie van zeestrijdkrachten.

Hoewel Nederland een actieve rol blijft spelen in het kader van de internationale wapenbeheersing en deelneemt aan conferenties en seminars op dit gebied (w.o. de Ontwapeningsconferentie van de Interparlementaire Unie te Bonn in 1990, seminar biologische wapens in 1991 en de rol als depositaris van het CSE-verdrag) is er in de *Prioriteitennota 1993* nauwelijks expliciete aandacht voor wapenbeheersing en ontwapening, alleen wordt apart melding gemaakt van het CSE-verdrag en START-verdrag.³¹⁷

Op 2 november 2001 voltooiden Rusland en Wit-Rusland de ratificatieprocedure voor het Verdrag inzake het open luchtruim, met bijlagen; Helsinki318, 24 maart 1992 (Open Skies Verdrag) waardoor het op 1 januari 2002 in werking trad. Het Open Skies Verdrag, dat op 24 maart 1992 in Helsinki is ondertekend, verschaft de verdragspartijen het recht elkaars grondgebied te overvliegen voor observatievluchten en gedurende deze vluchten opnames te maken. Het verdrag vormt een bouwsteen in het uitgebreide systeem van vertrouwenwekkende maatregelen dat in Europa aan het einde van de Koude Oorlog tot stand is gebracht. Het scheppen van een open luchtruim voor waarnemingen draagt bij tot de versterking van de vrede, de stabiliteit en de coöperatieve veiligheid in het gebied van Vancouver tot Vladivostok. De krachtens het verdrag toegestane observatiemiddelen bieden mogelijkheden om informatie te verzamelen. Daarnaast bevat het verdrag een clause die het mogelijk maakt het technisch vermogen van de toegestane observatiemiddelen te verbeteren. De waarde van het Open Skies Verdrag moet niet alleen worden gezocht in informatievergaring, maar evenzeer in het vertrouwenwekkende karakter van een dergelijke overeenkomst tussen zevenentwintig staten. Het Open Skies Verdrag onderscheidt zich van het CSE-Verdrag en het Weens Document met vertrouwenwekkende maatregelen, doordat het toepassingsgebied ook het grondgebied van de Verenigde Staten, Canada en het Aziatische gedeelte van de Russische Federatie omspannt. Dit is des te relevanter omdat het verdrag tevens een rol zou kunnen spelen bij conflictpreventie, rampenbestrijding en de bescherming van het milieu. Het verdrag zal stapsgewijs ten uitvoer worden gelegd. Het aantal overvluchten dat verdragspartijen jaarlijks moeten accepteren loopt langzaam op. Het maximum aantal, het 'passieve quotum', is voor elke verdragspartij in het verdrag vastgelegd. De Benelux-landen gelden hierbij, evenals Rusland en Wit Rusland, als één partij. Het passieve quotum voor de Benelux bedraagt bij volledige toepassing van het verdrag zes overvluchten per jaar. Het aantal vluchten dat een land mag uitvoeren boven andere landen, het 'actieve quotum', is gekoppeld aan het passieve quotum. Dit houdt in dat de Benelux-landen bij volledige toepassing van het verdrag jaarlijks maximaal zes vluchten mogen uitvoeren. Nederland is voorbereid op de inwerkingtreding van het verdrag en kan op elk gewenst moment een eerste officiële inspectie ontvangen. De verantwoordelijkheid voor de praktische uitvoering van het verdrag ligt bij het ministerie van Defensie, in het bijzonder bij de Koninklijke luchtmacht. Open Skies-missies naar andere landen zullen door Defensie, in nauw overleg met Buitenlandse Zaken en met de Belgische en Luxemburgse partners, worden uitgevoerd.³¹⁹

317. *Prioriteitennota 1993*, 7. Voor het seminar biologische wapens, zie de *Defensienota 1991*, 58, en voor het verslag Ontwapeningsconferentie IPU, zie *HTK 1990-1991*, 21828, nr. 1.

318 Trb. 2002, nr. 2.

319 Tweede Kamer, vergaderjaar 2001–2002, 23 420 (R 1484), nr. 2 1

6.3.4 *Uitvoering van verdragsbepalingen*

De voornaamste bemoeienis van Nederland inzake wapenbeheersingsaangelegenheden is enerzijds het (mede) voorbereiden van het (internationale) beleid en anderzijds het uitvoering geven aan verdragsbepalingen. Ten aanzien van het eerste omvat dit vooral standpuntbepaling ten behoeve van interdepartementaal en internationaal overleg. Het tweede aspect is te onderscheiden in het voorbereiden en vaststellen van aanwijzingen, richtlijnen en instructies ten behoeve van de uitvoering van het in verdragen en overeenkomsten bepaalde en het zorgdragen voor het mogelijk maken van het daadwerkelijk uitvoeren daarvan. Hierbij is onder andere overeenstemming met de ministers van Buitenlandse Zaken, Landbouw, Economische Zaken, Milieuhygiëne en Volksgezondheid nodig.

Het Nederlandse beleid inzake wapenbeheersingsaangelegenheden wordt weliswaar (mede) voorbereid door de Minister van Defensie, maar het wordt uitgedragen door andere ministers. Zo wordt het bepalen van het Nederlandse standpunt terzake door de Minister van Buitenlandse Zaken gedaan en de Minister van Economische Zaken verleent vergunningen voor export van nucleair materiaal en conventionele wapens of onderdelen daarvan, waarmee nucleaire wapens gemaakt kunnen worden. De departementale voorbereiding van een standpunt ten behoeve van interdepartementaal en internationaal overleg en het sluiten van verdragen en overeenkomsten wordt gecoördineerd door Defensiestaf. Dit omvat alle aspecten van wapenbeheersing en ontwapening, zowel ten aanzien van conventionele wapens, nucleaire wapens, biologische en chemische wapens, als vermindering van strijdkrachten en wapenhandel.

Ook in de fase van de voorbereiding van de uitvoering vindt veelvuldig internationaal en interdepartementaal overleg plaats. Daarbij kan onderscheid gemaakt worden in het voorbereiden, bepalen en inbrengen van Nederlandse bijdragen en standpunten in internationaal overleg ten aanzien van de uitvoering van het in verdragen en overeenkomsten bepaalde terzake van vermindering van strijdkrachten en beperking van chemische, biologische, nucleaire en conventionele bewapening en wapenhandel (o.a. t.b.v. Pugwash Chemical Warfare Group, Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons and Preparation Committee). Het bepalen van het Defensiestandpunt ter voorbereiding van interdepartementaal overleg omvat ook het toezicht op de naleving van het in verdragen en overeenkomsten bepaalde. Verder dienen op departementaal niveau aanwijzingen, richtlijnen en instructies te worden vastgesteld ten behoeve van de uitvoering van het in verdragen en overeenkomsten bepaalde en moet het toezicht op de naleving daarvan worden geregeld. Hiervoor worden (deels in samenwerking met Buitenlandse Zaken) inspecteurs en begeleiders opgeleid en oefeningen en proefinspecties voorbereid en uitgevoerd. Inspecteurs van andere landen die in Nederland verificatiebepalingen (o.a. in het kader van het INF-verdrag) uitvoeren, worden door Defensie in samenwerking van Buitenlandse Zaken ontvangen en begeleid. Nederlandse (militaire) waarnemers worden ook geleverd bij beproevingen van wapens om te bepalen in hoeverre deze op grond van humanitair oorlogsrecht aanvaardbaar zijn.

De bemoeienis van Defensie in de uitvoeringsfase behelst vooral het leveren van een bijdrage aan inspecties die tot doel hebben toezicht uit te oefenen op vermindering van strijdkrachten en beperking of vernietiging van chemische, biologische, nucleaire en conventionele wapens. Tevens wordt een bijdrage geleverd aan het vernietigen zelf van wapens, waarvan ook wordt verslag uitgebracht.

Tussen 1991-1998 namen 14 Nederlandse militairen en burgers - specialisten op het gebied van Nucleaire Biologische en Chemische (NBC) oorlogvoering, steeds voor een periode van twee tot zeven maanden - deel aan de missie in het kader van United Nations Special Commission (UNSCOM). Op 3 april 1991 stelde de Veiligheidsraad in een resolutie dat Irak zich diende te houden aan internationale verdragen die de productie en het gebruik van nucleaire-,

chemische- en biologische wapens verbieden. Tijdens de Operatie Desert Storm was de internationale gemeenschap bevreesd geweest dat Irak deze wapens zou gaan gebruiken. Het toezicht op de naleving werd uitgeoefend door het International Atomic Energy Agency (IAEA) voor het nucleaire deel. De nieuw opgerichte United Nations Special Commission (UNSCOM) concentreerde zich vanaf april 1991 op de vernietiging van biologische en chemische wapens. Dit VN-programma is in maart 1994 afgesloten, echter aansluitend daarop is een "provisory ongoing monitoring" van Iraakse chemische installaties door inspectieteams ingesteld. Op 31 oktober 1998 zette Irak alle medewerking stop. Unscom trok zich op 10 november 1998 terug uit Irak. De ondervonden tegenwerking resulteerde eind 1998 in nieuwe luchtaanvallen (Operatie Desert Fox) op de Iraakse militaire infrastructuur. Vanuit het Hoofdkwartier van de VN in New York werd door de Nederlanders regelmatig deelgenomen aan inspecties van Iraakse installaties door het Verification en Monitoring Centre in Bagdad.

In het kader van het CSE-verdrag zijn aan Nederland bijzondere taken opgedragen. Nederland treedt op als depositaris van het verdrag en roept onder andere de vijfjaarlijkse toetsings- en amenderingsconferenties bijeen. Verder draagt Nederland zorg voor de technische leiding in het opzetten van een communicatienetwerk ter uitwisseling van informatie in het kader van de Confidence- and Security-Building Measures en het in het CSE-verdrag bepaalde. Hieronder valt ondermeer het opzetten van een Conflict Preventie Centrum.

HANDELINGEN

* Beleidsontwikkeling en -evaluatie

Zie de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

* Voorbereiding van de uitvoering van verdragsbepalingen

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(160)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het (mede-)voorbereiden van het in internationale verdragen en overeenkomsten inzake wapenbeheersing bepaalde in nationale wet- en regelgeving

Periode: 1945-2002

Product: 1. Uitvoeringswet verdrag biologische wapens (Stb. 1981, 187, 1989, 609)
2. Uitvoeringswet CSE-verdrag (Stb. 1991, 546)

(161)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het (mede-)voorbereiden, bepalen en inbrengen van Nederlandse bijdragen en standpunten in internationaal overleg ten aanzien van de uitvoering van het in verdragen en overeenkomsten bepaalde terzake van vermindering van strijdkrachten

Periode: 1945-2002

Opmerking: o.a. in het kader van MBFR en CSE; het bepalen van het Nederlandse standpunt door de Minister van Buitenlandse Zaken.

(162)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het (mede-)voorbereiden, bepalen en inbrengen van Nederlandse bijdragen en standpunten in internationaal overleg ten aanzien van de uitvoering van het in verdragen en overeenkomsten bepaalde terzake van beperking van chemische, biologische, nucleaire en conventionele bewapening en wapenhandel

Periode: 1945-2002

Opmerking: tezamen met de ministers van Economische Zaken en Volksgezondheid; o.a. t.b.v. Pugwash Chemical Warfare Group, Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons en Preparation Committee, JCG, NSG, Zangergroep, MTCR, Australisch Overleg, COCOM, VEREX; bepalen van het Nederlandse standpunt door de Minister van Buitenlandse Zaken.

(163)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en bepalen van het Defensiestandpunt ter voorbereiding van interdepartementaal overleg inzake het toezicht op de naleving van het in verdragen en overeenkomsten bepaalde terzake van vermindering van strijdkrachten

Periode: 1945-2002

Opmerking: sinds 1990 bureau Verificatie; t.b.v. CSE-verdrag vindt internationale afstemming tussen NAVO-landen plaats in Verificatie Coördinatie Commissie; bepalen van het Nederlandse standpunt door de Minister van Buitenlandse Zaken.

(164)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en bepalen van het Defensiestandpunt ter voorbereiding van interdepartementaal overleg inzake het toezicht op de naleving van het in verdragen en overeenkomsten bepaalde terzake van beperking van chemische, biologische, nucleaire en conventionele bewapening en wapenhandel

Periode: 1945-2002

Opmerking: sinds 1990 bureau Verificatie; tezamen met de ministers van Economische Zaken en Volksgezondheid; bepalen van het Nederlandse standpunt door de Minister van Buitenlandse Zaken.

(165)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van aanwijzingen, richtlijnen en instructies ten behoeve van de uitvoering van het in verdragen en overeenkomsten bepaalde inzake wapenbeheersingsaangelegenheden

Periode: 1945-2002

(166)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het zorgdragen voor het (mogelijk maken van) toezicht op de naleving van het in verdragen en overeenkomsten bepaalde terzake van vermindering van strijdkrachten

Periode: 1945-2002

Opmerking: w.o. tezamen met de Minister van Buitenlandse Zaken opleiden van inspecteurs en begeleiders in het kader van de verificatieverplichtingen van het CSE-verdrag.

(167)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het zorgdragen voor het (mogelijk maken van) toezicht op de naleving van het in verdragen en overeenkomsten bepaalde terzake van beperking van chemische, biologische, nucleaire en conventionele bewapening en wapenhandel

Periode: 1945-2002

Opmerking: w.o. te zamen met de ministers van Economische Zaken en Volksgezondheid; o.a. regels en voorschriften, oefeningen en proefinspecties.

(168)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het leveren van een bijdrage aan het testen van wapens ter bepaling van hun uitwerking

Periode: 1945-2002

Opmerking: o.a. waarnemingen bij beproevingen van wapens in hoeverre deze op grond van humanitair oorlogsrecht aanvaardbaar zijn.

* Uitvoering van verdragsbepalingen

(169)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het leveren van een bijdrage aan inspecties ter plaatse ingevolge verdragsbepalingen terzake van vermindering van strijdkrachten

Periode: 1945-2002

Opmerking: o.a. vanaf 1986 ter toetsing van CSBM's, en vanaf 1991 verrichten van

verrassingsinspecties en verslaggeving daarvan ingevolge de Uitvoeringswet CSE-verdrag.

(170)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het leveren van een bijdrage aan inspecties ter plaatse ingevolge verdragsbepalingen terzake van beperking van chemische, biologische, nucleaire en conventionele wapening

Periode: 1945-2002

Opmerking: o.a. t.b.v. toezicht op naleving CW-verdrag; overeenstemmen met de ministers van Landbouw, Volksgezondheid en Milieuhygiëne, inzake het verbieden van ontwikkeling, productie, verwerving en bezit van biologische wapens.

(171)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het leveren van een bijdrage aan het ontvangen en begeleiden van (buitenlandse) inspecteurs ter uitvoering van verdragsbepalingen

Periode: 1945-2002

Opmerking: in samenwerking met de Minister van Buitenlandse Zaken; o.a. inspecties in Nederland i.h.k.v. INF-verdrag.

(172)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het leveren van een bijdrage in het optreden als depositaris van het Conventionele Strijdkrachten in Europa-verdrag

Periode: 1990-2002

Opmerking: w.o. bijeenroepen van vijfjaarlijkse toetsings- en amenderingsconferenties.

(173)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het zorgdragen voor de technische leiding in het opzetten van een communicatienetwerk ter uitwisseling van informatie in het kader van vertrouwenwekkende en veiligheidsbevorderende maatregelen en het in het CSE-verdrag bepaalde

Periode: 1990-2002

Opmerking: w.o. opzetten van een Conflict Preventie Centrum.

(174)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het leveren van een bijdrage aan het vernietigen van biologische, chemische en conventionele wapens

Periode: 1945-2002

Opmerking: i.h.k.v. verdragsbepalingen (mede) zorgdragen voor opsporen en vernietigen van wapens, installaties en munitie in het buitenland, o.a. de Chemical Destruction Group en UNSCOM.

(175)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het registreren van productie, beleid, wet- en regelgeving, procedure, invoer- en uitvoer van wapens en wapensystemen

Periode: 1993-2002

Opmerking: i.h.k.v. het VN-Wapenregister.

(286)	
Actor	Minister van Economische Zaken
Handeling	Het toezicht houden op de uitvoering van het Verdrag tot verbod van de ontwikkeling, de productie, de aanleg van voorraden en het gebruik van chemische wapens en de vernietiging van deze wapens
Periode	1995-2002
Grondslag	Uitvoeringswet verdrag chemische wapens, 8-6-1995, Stb. 338; art 9-11 gewijzigd 6-11-1997, Stb. 510
Product	
Opmerking	
(287)	
Actor	Minister van Economische Zaken
Handeling	Het verlenen van ontheffingen op het ontwikkelen, produceren, verwerven, opslaan, overdragen of gebruiken van giftige stoffen voor onderzoek dan wel medische of farmaceutische doeleinden
Periode	1995-2002
Grondslag	Uitvoeringswet verdrag chemische wapens, 8-6-1995, Stb. 338; art 9-11 gewijzigd 6-11-1997, Stb. 510
Product	
Opmerking	

* Evaluatie en verantwoording van de uitvoering

Zie ook de algemene handelingen nrs 1-42 (hst. 3.4) en handelingen nrs. 97-98 (hst. 4.4)

(176)	
Actor:	Minister van Defensie
Handeling:	Het houden van toezicht op de wijze van uitvoering van inspecties ingevolge internationale verdragen en overeenkomsten
Periode:	1945-2002
Opmerking:	i.h.k.v. verdragsbepalingen (begeleiden van) de uitvoering van inspecties terzake van opsporen en vernietigen van wapens, installaties en munitie in het buitenland; inclusief interne rapportering.

7 MILITAIRE BIJSTAND EN STEUNVERLENING

7.1 Inleiding

De reeds besproken taakvelden hebben betrekking op de militair-politieke positie en militaire functies van de Nederlandse krijgsmacht. De krijgsmacht heeft echter door de tijd heen krachtens wettelijke bepaling, verdragsverplichting of traditie ook taken van meer of anders dan uitsluitend veiligheidskarakter uitgeoefend. Met deze taken wordt het taakveld van de militaire bijstand en steunverlening betreden. Formeel is de inzet van de krijgsmacht op dit taakveld eveneens een uitvloeisel van artikel 98 (lid 1) van de Grondwet, waarin gerefereerd wordt aan "bescherming der belangen van de staat". Dit impliceert dat inzet van de krijgsmacht op een breder gebied kan geschieden dan alleen ter handhaving van de in- en uitwendige veiligheid. De resultante is dat zowel in vredes- als in oorlogstijd de militaire organisatie van oudsher kan worden ingezet voor bijstand en steunverlening aan civiele instanties die door omstandigheden de aan hen opgelegde taken niet of slechts gedeeltelijk kunnen vervullen. De krijgsmacht is vanuit haar aard beter toegerust om die bewuste taken te vervullen dan eventuele civiele tegenhangers. In de meeste gevallen worden bij militaire bijstand en steunverlening middelen vrijgemaakt die primair bedoeld zijn voor de vervulling van de andere drie doelstellingen op het beleidsterrein operatiën. Binnen het taakveld wordt onderscheid gemaakt tussen militaire bijstand en militaire steunverlening.

Onder militaire bijstand wordt georganiseerde hulp verstaan, die door de krijgsmacht(delen) aan civiele autoriteiten wordt verleend nadat die autoriteiten in bijzondere omstandigheden zodanige hulp hebben gevorderd of aangevraagd. Het vorderen of aanvragen van militaire bijstand vloeit voort uit een gebrek aan of tekortkoming van de middelen van dat burgerlijk gezag om aan de bijzondere omstandigheden het hoofd te bieden. De mogelijkheden om in dit soort situaties een beroep te doen op militaire bijstand zijn wettelijk vastgelegd of vloeien voort uit de aard van de omstandigheden zelf. Bij de bijstand plaatsen de verlenende militairen zich onder direct bevel van de civiele autoriteit die de bijstand heeft gevorderd of aangevraagd.

Onder militaire steunverlening wordt eveneens georganiseerde hulp verstaan die door de krijgsmacht(delen) wordt verleend. Militaire steun wordt hetzij in het openbaar belang ten behoeve van bestuurlijke autoriteiten, hetzij in het kader van algemeen maatschappelijk belang verleend. Het verlenen van militaire steun onderscheidt zich van het verlenen van militaire bijstand doordat de militaire autoriteiten zich bij de steunverlening niet onder direct civiel bevel plaatsen. De gangbare gezagsverhoudingen blijven gehandhaafd.

Voor de behandeling van militaire bijstand en militaire steunverlening heeft dit onderscheid consequenties voor de onderverdeling van de beleidsterreinen. In algemene zin behoort het verlenen van militaire bijstand niet tot het beleidsterrein militaire operatiën, en zal hier dus slechts summier worden beschreven. De onderhavige handelingen zullen hier ook niet opgenomen worden, tenzij deze direct betrekking hebben op het functioneren van de al bestaande defensie-organisatie. Militaire steunverlening wordt hier wel volledig opgenomen.³²⁰ Militaire bijstand en steunverlening in het Caraïbisch gebied is opgenomen in 4.10.

7.2 Militaire bijstand

Bij het verlenen van militaire bijstand worden andere beleidsterreinen betreden. Het gaat hier om bijstand bij de handhaving of het herstel van de openbare orde, bij de strafrechtelijke

---

320. De begrippen bijstand en steunverlening worden niet altijd eenduidig gehanteerd in de stukken.

handhaving van de rechtsorde, bij de bestrijding van terroristische acties (beleidsterrein politie) en de bestrijding van kleinschalige calamiteiten en grootschalige rampen (beleidsterrein crisisbeheersing). Bij de bestrijding van grootschalige rampen werd een aparte militaire organisatie opgericht, het Korps Militaire Colonnies (KMC, 1955-1993), waarbij de minister van Binnenlandse Zaken optrad als beleidsinitieërende bewindsman.

De inzet van defensie-personeel (voor bijstand aan de politie veelal personeel van de Koninklijke Marechaussee) berust op beleidsbeslissingen van derden, zoals de Minister van Binnenlandse Zaken of van Justitie of een burgemeester of Commissaris van de Koningin, waarbij de militaire commandant onder bevel wordt gesteld van een civiele autoriteit. De defensie-organisatie levert in feite niet meer dan personeel om incidentele situaties het hoofd te bieden die geen betrekking hebben op haar eigenlijke taak. Binnen de daadwerkelijke uitoefening van bijstand is nog wel sprake van een zekere beleidsvrijheid van defensie-zijde, een zogenaamd uitvoeringsbeleid, dat zich echter wel binnen door anderen vastgestelde kaders afspeelt.

Dit heeft tot gevolg dat de daadwerkelijke verlening van militaire bijstand, alsmede ook de inbreng van andere ministers op de organisatie en werkwijze van het KMC niet onder het beleidsterrein militaire operatiën valt. Wel opgenomen zijn het stellen van regels aan de verlening van militaire bijstand en organisatorische aspecten aan het KMC die niet specifiek in dienst staan van het verlenen van bijstand. Verder zijn de taken op het gebied van militaire bijstand kort beschreven, om een beeld te geven van de taken van Defensie op dit gebied.

Wat de burgerlijke autoriteiten kunnen en mogen verwachten van de militaire autoriteiten bij het verlenen van bijstand is vastgelegd in het Voorschrift militaire bijstand Nederland.³²¹ Na te hebben aangegeven wat onder militaire bijstand moet worden verstaan, en in welke gevallen zij kan worden gevorderd of aangevraagd, belast het de Bevelhebber der Landstrijdkrachten (BLS) met de algehele leiding van de voorbereiding en de realisering van de militaire bijstand, ook als deze wordt verleend op last van de Minister van Defensie. Het voorschrift regelt voorts het operatieve bevel en de verplichtingen van een commandant die de bijstand in feite verleent. Voor het vorderen of aanvragen van militaire bijstand dient gewoonlijk de minister wie het aangaat zich te wenden tot de Minister van Defensie. Slechts in zeer spoedeisende gevallen kunnen de burgerlijke autoriteiten rechtstreeks een vordering of aanvraag tot hulp aan het bevoegde militaire gezag richten.

Een vordering kan rechtstreeks worden gericht aan de BLS, NTC of PMC.³²² Een aanvraag moet worden ingediend bij de dichtstbijzijnde commandant van een onderdeel, in beginsel door tussenkomst van de bovenstaande autoriteiten op gemeentelijk, provinciaal en landelijk niveau, en de Minister van Defensie, de BDZ, BLS of BDL op ministerieel niveau.³²³

Het operatieve bevel in het geval van bijstandsverlening ligt bij:

- a. de territoriale autoriteit, in wiens gezagsgebied militaire bijstand wordt verleend, indien daarbij verschillende delen van de krijgsmacht zijn betrokken, tenzij door de BLS anders wordt bepaald (bijvoorbeeld de Commandant van het KMC in geval van bestrijding van grootschalige rampen tot 1993);
- b. de territoriale autoriteit, in wiens gezagsgebied militaire bijstand wordt verleend, indien daarbij onderdelen van de KL zijn betrokken;
- c. een bij een door de BDZ of BDL aan te wijzen commandant, indien bij het verlenen van de militaire bijstand uitsluitend onderdelen van de KM of KLu zijn betrokken.

321.. Voorschrift betreffende het verlenen van militaire bijstand in Nederland, vastgesteld door de Minister van Oorlog, d.d. 13-4-1928, 2e Afdeling, nr. 26; vervangen bij beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 31-5-1960, nr. 204.243 D; gewijzigd bij beschikking, d.d. 18-10-1967 (Stcr. 222; VVKM 171.2, hst. 9200); vervangen bij beschikking d.d. 17-7-1987, nr. C 84/406 (MP 11-10); gewijzigd 1992. De voorschriften waren niet van toepassing op het KMC of de Explosieven Opruimingsdienst.

322. Dit zijn de taakopvolgers van de Nederlandse Territoriale Bevelhebber, de Territoriale Commandanten en de Garnizoenscommandanten, zie art. 3 (lid 4, noot 4), Voorschrift militaire bijstand Nederland 1960/1967.

323. *Ibid.*, art. 5 (noot 6).

De commandant van het onderdeel dat de bijstand in feite verleent stelt zich ter beschikking van de civiele autoriteit die de militaire bijstand heeft gevorderd of aangevraagd (de Commissaris der Koningin, burgemeester, opsporingsambtenaar, etc.). Na de beschikkingstelling is hij gehouden de hem door de bevoegde autoriteit met betrekking tot het verlenen van de bijstand gegeven bevelen uit te voeren. De bevelsbevoegdheid over de voor de bijstand aangewezen eenheid blijft onverkort bij de militaire commandant berusten, en hij is verantwoording schuldig aan de bevelhebber van zijn krijgsmachtdeel (namens de Minister van Defensie) voor de wijze waarop zijn eenheid de opgedragen taak vervult, en onder wiens administratief bevel hij staat.

Bijstand bij handhaving van de openbare orde, bij strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde en bij de bestrijding van terroristen (beleidsterrein politie)

Niet gangbare omstandigheden als zeer gewelddadige stakingen of demonstraties, en vele andere vormen van sociale onrust kunnen een bedreiging vormen voor de openbare orde. Bij het herstel hiervan kunnen de middelen van het burgerlijke en justitiële gezag ontoereikend blijken te zijn door de omvang of de excessieve aard van de ordeverstoringen.

Het oproepen van en verlenen van bijstand bij handhaving van de openbare orde vindt zijn rechtsgrond in het Politiebesluit uit 1945.³²⁴ Dit Politiebesluit en diens navolgers geven ook de kaders aan in welke gevallen civiele autoriteiten (de Minister van Binnenlandse Zaken, een Commissaris van de Koningin of een burgemeester) zich al dan niet rechtstreeks tot een divisiecommandant van de Koninklijke Marechaussee kunnen richten of, als de gegeven bijstand van de Marechaussee ontoereikend is, de inzet van ander krijgsvolk vorderen.

In artikelen 58 en 59 van de Politiewet 1993 (Stb. 724) worden de Commissaris van de Koningin en de burgemeester niet meer genoemd. De Minister van Binnenlandse Zaken (bij bijstand ter handhaving van de openbare orde) of de Minister van Justitie (bij bijstand voor de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde) beslist na overleg met de Minister van Defensie of er bijstand wordt verleend en in welke vorm. In de Politiewet 1993 wordt voorzien in de instelling van bijzondere bijstandseenheden door de ministers van Justitie, Binnenlandse Zaken en van Defensie voor deze taak.³²⁵

Ingevolge artikel 146 van het Wetboek van Strafvordering kunnen ambtenaren die belast zijn met de opsporing van strafbare feiten (rechtstreeks) militaire hulp inroepen ten behoeve van de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde, hetgeen onder het ressort van de Minister van Justitie valt. Een opsporingsambtenaar kan rechtstreeks militaire bijstand vorderen, en voert het bevel over het bijstandverlenende personeel. De inzet van militairen kan incidenteel zijn, maar ook permanente vormen aannemen.³²⁶ Voordat (permanente) bijstand bij opsporingen formeel kan worden verleend dient de Minister van Justitie opsporende bevoegdheid te verlenen aan de bij de bijstandsverlening betrokken militairen, waarin ook de aard van de strafbare feiten wordt bepaald.

Zo zijn de commandanten van Nederlandse oorlogsschepen en van Nederlandse militaire luchtvaartuigen permanent aangewezen als ambtenaren belast met de opsporing van strafbare feiten als olielozingen, zeeroof, slavenhandel en bij aanvaringen.³²⁷ Bij opsporende bijstand met

324. Politiebesluit 1945 (Stb. F 250), Politiebesluit 1957 (Stb. 244), Politiewet 1993 (Stb. 724). Voor de politieke taken van de Koninklijke Marechaussee in de Politiewet 1993, zie *Handelen met de sterke arm (Deel II)* (PIVOT-rapport nr. 31), 26-28, 32-41 (handeling 1-6, 13-14, 19-20, 23, 28, 32), 46 (handeling 48), 51 (handeling 65-66). Voor het onder gezag van de Minister van Defensie uitvoeren van de politietaken van de Koninklijke Marechaussee t.b.v. Nederlandse en andere strijdkrachten zoals geformuleerd in art. 32 van de Politiewet, zie 4.8.

325. Dit is voor de periode vanaf 1994 beschreven in *Handelen met de sterke arm (Deel II)* (PIVOT-rapport nr. 31), 240-258, inclusief handelingen. De *Defensienota 1991* noemt bijzondere bijstandseenheden van de KMar (153) en het Korps Mariniers (96).

326. Zie VVKM 171.2, hst. 9120-9140.

327. Beschikking van de Minister van Justitie (Stcrt. 1968, nr. 133).

een meer incidenteel karakter kan bijvoorbeeld worden gedacht aan hulp bij de bestrijding van (inter)nationale drugshandel (zie 4.10).

Voor lange tijd berustte de vordering of aanvraag en inzet van militaire bijstand bij terroristische acties op geen andere formele rechtsgrond dan artikel 146 van het Wetboek van Strafvordering. In principe vloeide de mogelijkheid tot bijstand voort uit de aard van het geweld. Ten gevolge van terroristische acties in de jaren '70 werd in 1976 de instructie terreurbestrijding opgesteld.³²⁸ De artikelen 506 en 556 van het Wetboek van Strafrecht maken het invoeren van militaire bijstand bij de tenuitvoerlegging van rechterlijke dan wel beslissingen van het Openbaar Ministerie mogelijk, zoals de tenuitvoerlegging door militairen van de zeemacht van een rechterlijke beslissing aan boord van een Nederlands schip of zeevissersvaartuig.

Kleinschalige calamiteiten en grootschalige rampen (beleidsterrein crisisbeheersing)

In het geval van kleinschalige calamiteiten (bos- en heidebranden, wateroverlast, ernstige ongevallen e.d.) kan het burgerlijk gezag sedert 1945 bij monde van een burgemeester of Commissaris der Koningin een beroep doen op elk paraat onderdeel van de marine, de luchtmacht of de landmacht, dat op dat moment beschikt over de juiste middelen om de calamiteit op doeltreffende wijze te bestrijden.

Zo rukken bijvoorbeeld sedert lange tijd de brandweereenheden van de krijgsmachtdelen regelmatig uit met hun (blus)voertuigen en ander materieel om bijstand te verlenen aan hun burgercollega's bij ernstige branden, bij verkeersongevallen of bij te water geraakte zaken.³²⁹

Bij de grootschalige rampenbestrijding, zoals natuurrampen (watersnood) of industriële rampen (kerncentrales), was er in eerste instantie (1945-1955) om een "ad hoc" inzet van eenheden van de krijgsmacht, zoals bij de Watersnoodramp in 1953, waarvoor al het beroeps-, reserve- en dienstplichtig personeel in werkelijke dienst werd teruggeroepen naar hun garnizoenen. De ruim 15.500 militairen van de KL en assisterende buitenlandse eenheden werden onder operationeel bevel van de NTB geplaatst, die tevens de inzet van marine- en luchtmachtmilitairen coördineerde. De militairen verleenden hulp om de bevolking te evacueren, dijken te versterken, bijstand te verlenen, herstelwerkzaamheden uit te voeren en slachtoffers te bergen. Acht militairen kwamen hierbij om het leven.³³⁰

Ten tijde van de Watersnoodramp was de Bescherming Bevolking (BB) nog in oprichting. De BB-kringen waren lokaal-gebonden, en ter completering werd gezocht naar een aanvullingsmogelijkheid met een landelijk karakter, een snel verplaatsbare reserve voor grote calamiteiten. De werving van civiel personeel voor deze landelijke Rijks Mobiele Colonne verliep echter niet naar wens. De Minister van Oorlog bracht een oplossing voor het probleem: voor een groot aantal dienstplichtigen van land-, lucht- en zeemacht voor wie geen mobilisatiebestemming noodzakelijk was werden de Rijks Mobiele Colonne een verplicht alternatief. Het bijbehorende kader zou eveneens door Defensie werd geleverd.³³¹

Ten gevolge hiervan besloot de Ministerraad op 14 maart 1955 dat de Rijks Mobiele Colonne voortaan militaire eenheden zouden zijn met de naam Mobiele Colonne. Deze beslissing werd nader uitgewerkt door de ministers van Binnenlandse Zaken, van Oorlog en van Marine. Dat jaar werd het Korps Mobiele Colonne (KMC) opgericht als vierde krijgsmachtdeel, zelfstandig naast de KM, KL en KLu. De Minister van Oorlog werd verantwoordelijk voor de militaire vorming,

---

328. Zie MP 11-10, hst. 4, art. 35.

329. *Jaarboek Koninklijke Luchtmacht 1991*, 15; *Jaarboek Koninklijke Marine 1991*, 254. Zie ook 4.9.

330. Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 131-132.

331. W.J. Poelen, De wordingsgeschiedenis van het KMC, *MS 149* (8) (1980), 346-348. Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 128.

opleiding, oefening en uitrusting van het KMC. Wat betreft specifieke BB-taken ontving hij hiervoor aanwijzingen en medewerking van de Minister van Binnenlandse Zaken. Het KMC werd onder bevel gesteld van de Algemeen Inspecteur tevens Commandant Korps Mobiele Colonnas (AICKMC), die rechtstreeks onder de Minister van Oorlog ressorteerde (LaO 55209). Het KMC kreeg een plaats in het brede verband van de civiele verdediging van Nederland. De civiele verdediging is als geheel gericht op het beschermen en verzorgen van de bevolking, het voortzetten van het bestuur en het in stand houden van het sociaal-economisch leven in Nederland in "buitengewone omstandigheden", primair situaties van oorlog of oorlogsdreiging (zie 4.2.1). De Minister van Binnenlandse Zaken treedt hierbij op als coördinerend bewindsman. Na afkondiging van "buitengewone omstandigheden" als bedoeld in artikelen 8 en 37 van de Wet Bescherming Bevolking (oorlog of oorlogsgevaar; watersnood of andere rampen) zou het KMC worden gemobiliseerd en onder bevel worden gesteld van een door de Minister van Binnenlandse Zaken aangewezen Nationale Commandant Bescherming Bevolking.

In 1963 (Stcrt. 30 en 50) werd het KMC opgenomen in de organisatie van de landstrijdkrachten. De functie van AICKMC werd opgeheven, en het korps werd onder ressort van de BLS geplaatst. In 1966 werd vastgesteld dat de ondersteuning van het KMC zou worden verleend op het gebied van de brandweer, de reddingsdienst, de opruimingsdienst, de geneeskundige dienst en de drinkwatervoorziening.³³² In een gemeenschappelijke beschikking van de ministers van Defensie, van Binnenlandse Zaken en van Volksgezondheid en Milieuhygiëne in 1974 (Stcrt. 187) werd een eenheid bij het KMC opgericht om te worden ingezet bij de nooddrinkwatervoorziening.

In 1985 traden de nieuwe Brandweerwet (Stb. 77) en Rampenwet (Stb. 88) in werking. Als gevolg hiervan kwam de brandweertaak van het KMC te vervallen, en in het Besluit Korps Mobiele Colonnas 1989 (Stcrt. 225) werden enige marginale wijzigingen aangebracht. De taken en bevoegdheden van de ministers van VROM (ten aanzien van de drinkwatervoorziening) en van WVC (ten aanzien van medische aspecten) werden hierbij nader bepaald. Bij inzet van het KMC kwam de C-KMC onder bevel van de operationele leiding van de rampenbestrijding te staan, in overeenstemming met het bepaalde in de Rampenwet.

Na het uiteenvallen van het Oostblok werden oorlogshandelingen gericht tegen het Nederlandse grondgebied steeds onwaarschijnlijker. Het bestaan van een uitgebreid korps, primair opgericht voor de rampenbestrijding voortvloeiend uit oorlogshandelingen werd daarom steeds minder noodzakelijk. Een en ander resulteerde onder meer in de opheffing van het KMC per 1 januari 1993, zonder dat deze ooit daadwerkelijk was ingezet. De ministers van Binnenlandse Zaken en Defensie kwamen in 1993 (Stcrt. 46) overeen dat Defensie zich verplichtte om in voorkomend geval rampenbestrijdingsbataljons te mobiliseren ter aflossing of aanvulling op de civiele rampenbestrijdingsorganisatie.

HANDELINGEN:

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(177)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van regelgeving met betrekking tot het verlenen van militaire bijstand, sedert 1987 eveneens met betrekking tot het verlenen van incidentele militaire steunverlening

Periode: 1945-2002

Product: bv. Voorschrift betreffende het verlenen van militaire bijstand in Nederland; Voorschrift militaire bijstand en steunverlening in Nederland in vreedstijd (MP 11-

---

332. Beschikking van de minister van Defensie en Binnenlandse Zaken, d.d. 1-7-1966, nr. 262.579/18 H.

10); VS 2-1581 (Handhaving openbare orde)
Opmerking: voor incidentele militaire steunverlening tot 1987, zie 7.3.12.

(178)

Actor: militaire commandant

Handeling: Het ten behoeve van de defensie-organisatie rapporteren over het verlenen van militaire bijstand.

Periode: 1945-2002

(179)

Actor: Minister van Defensie (Nederlandse Territoriale Bevelhebber)

Handeling: Het organiseren van en verslagleggen over het verlenen van militaire bijstand ten tijde van de Watersnoodramp 1953

Periode: 1953

7.3 Militaire steunverlening

Militaire steunverlening onderscheidt zich van het verlenen van militaire bijstand doordat de militaire autoriteiten zich bij de steunverlening niet onder direct civiel bevel plaatsen. De gangbare militaire gezagsverhoudingen blijven dus gehandhaafd. Militaire steun wordt verleend in het openbaar belang ten behoeve van bestuurlijke autoriteiten en in het kader van algemeen maatschappelijk belang. De grondslag voor de militaire steunverlening wordt gevonden in de wettelijke bepalingen, verdragsverplichtingen of traditie.

De steunverlening kan verschillende vormen aannemen en kan worden uitgevoerd door één der krijgsmachtdelen of in samenwerking tussen meerdere krijgsmachtdelen. Op de terreinen die liggen binnen het deeltaakveld militaire steunverlening is de Minister van Defensie beleidsinitieënd. Op het snijvlak van militair en civiel belang komen de kaders soms in overeenstemming met andere vakministers tot stand. Voor de uitvoering op deze terreinen worden door of vanwege de Minister van Defensie militaire middelen ingezet.

Hier wordt in eerste instantie ingegaan op de vormen van maatschappelijke steunverlening die een permanent karakter vertonen: explosievenopruiming en de berging en identificering van stoffelijke resten (voornamelijk KL); "Search and Rescue", deelname aan de Kustwacht, gewonden- en ziekentransport, visserij-politie, beloodsing, betonning, bebakening en verlichting, hydrografie en ander onderzoek der zee, en het nautisch beheer van de Rijkszeehavens Den Helder (voornamelijk KM), steunverlening aan de civiele luchtvaart, luchtverkenningen en personenvervoer (voornamelijk KLu). Tenslotte komen incidentele en internationale civiele steunverlening aan de orde.

Wet- en regelgeving wordt hier besproken als de Minister van Defensie beleidsinitieënd is (vaak in samenwerking met andere ministers) of als deze gericht is op de eigen bijdrage als hij dat niet is (zoals bij de Kustwacht). Voorts zijn de handelingen met betrekking tot de uitvoering van de steunverlening opgenomen. Algemene voorwaarden en randvoorwaarden (algemeen beleid, deelname aan conferenties en overlegorganen, het instandhouden van personeel en materieel, faciliteiten, geoefendheid, etc.) worden beschreven in hoofdstuk 3 (algemene handelingen) en in hoofdstuk 4 in zoverre dat operationele aangelegenheden betreft.

7.3.1 Explosievenopruiming.

De explosievenopruiming is een terrein waarop de krijgsmacht zich heden ten dage primair ten dienste stelt van het algemeen maatschappelijk belang. Aangetroffen ongesprongen explosieven of moedwillig vervaardigde en geplaatste explosieven vormen door hun aanwezigheid een bedreiging voor het leven en goed van burgers. Het bestaan van een organisatie die in staat is deze bedreiging op te heffen is van overheidswege sedert 1945 noodzakelijk geacht.

Afwisselend zijn de ministers van Defensie en van Binnenlandse Zaken met het opheffen van die bedreiging belast geweest.

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog was het Nederlandse grondgebied bezaaid met door vriend en vijand achtergelaten mijnen, hoeveelheden munitie en ongesprongen bommen en granaten. De ongesprongen explosieven betekenden een voortdurend gevaar voor de burgerbevolking. Grote en kleine verkeerswegen konden vaak niet meer worden gebruikt en landbouwgronden bleven onbenut. In eerste instantie waagden militairen van de Binnenlandse Strijdkrachten en burgers zich, geheel ongeïmproviseerd, aan het opruimwerk. De ongeïmproviseerdheid leidde vaak tot voortijdige ontploffingen waardoor de animo om de werkzaamheden voort te zetten steeds geringer werd. Naast deze "amateur-ruimers" zetten Britse militairen zich in voor het ruimen van wegen en terreinen die in militair-operationeel verband van belang waren. Eenheden van de Koninklijke Marine namen een aanvang met het opruimen van explosieven in kustwateren, stranden en havens.³³³

Alle inspanningen ten spijt nam het mijnengevaar voor de civiele maatschappij niet noemenswaardig af. Voortdurende klachten van de burgerbevolking deden de Chef Staf Militair Gezag besluiten om op 12 april 1945 een mijnopruimingsdienst in het leven te roepen welke enkel en alleen civiel grondgebied zou gaan zuiveren van mijnengevaar. Deze werd per 15 maart 1946 de Mijn- en Munitie Opruimingsdienst genoemd. Hiervan was de Opruimings- en Bergingsdienst belast met het opruimen van munitie en ongesprongen bommen. Beide werden op 1 januari 1948 opgeheven nadat Nederland in voldoende mate was "gezuiverd" en het directe gevaar van achtergebleven explosieven was verdwenen. Het restant van de ruimingswerkzaamheden werd volledig overgenomen door de aan de Opruimings- en Bergingsdienst toegevoegd geweest zijnde Hulpverleningsdienst - de vooroorlogse onder het Ministerie van Binnenlandse Zaken ressorterende Luchtbeschermingsdienst. Explosievenopruiming op civiel Nederlands grondgebied werd daarmee een verantwoordelijkheid van de Minister van Binnenlandse Zaken. In zee en havens opgeveste explosieven en (onderwater)explosieven bleven een aangelegenheid van de Koninklijke Marine.

In 1956 werd aan militaire zijde de behoefte gevoeld aan een speciale dienst, naast de demonteergroep van de Koninklijke Marine, die moest worden belast met het in vredetijd opruimen van ongesprongen explosieven op militaire terreinen en in oorlogstijd met het opruimen van ongesprongen explosieven in het operatiegebied van het Eerste Legerkorps (1LK) en de Nationale Sector. Die behoefte resulteerde in 1957 in de oprichting van de Explosieven Opruimingsdienst (EOD).³³⁴

Zo kende Nederland in de jaren '50 en '60 twee organisaties die gespecialiseerd waren in het ruimen van ongewenste explosieven:

- een civiele organisatie: het Korps Hulpverleningsdienst, die ressorterende onder het ministerie van Binnenlandse Zaken, belast met het opsporen en ruimen van uit de Tweede Wereldoorlog achtergebleven explosieven, de zogenaamde conventionele ruiming;
- een militaire organisatie: de Duik- en Demonteergroep van de KM, de EOD van de KL en een Explosieven Opruimings Peloton van de KLu, belast met steunverlening aan de krijgsmacht door het in vredes- en oorlogstijd opsporen, buiten werking stellen en opruimen van explosieven die het militaire belang schaden.³³⁵

In 1970 werd de explosievenopruiming in zijn algemeenheid de aangelegenheid van de krijgsmacht. In dat jaar besloot de Minister van Binnenlandse Zaken, na een overgangperiode, tot opheffing van het Korps Hulpverleningsdienst in 1973. Haar normale vredestaak werd door

---

333. A. Pols, Ontstaan en ontwikkeling van de Explosieven Opruimingsdienst, *De Onderofficier* 2 (5) (1964).

334. Deze werd ondergebracht bij de Technische Dienst onder de naam Instructiegroep Explosievenopruiming en werd ook wel EOD-school genoemd. Pogingen om te komen tot een verantwoorde organisatie van de explosievenopruiming binnen de KL resulteerde in het zelfstandig worden van de EOD per 1 november 1962.

335. J. Blommaart, Van Bomb Disposal tot Explosieven Opruimingsdienst, *MS* 134 (1) (1965), 13-18.

de EOD overgenomen, alsmede, na intensief overleg, de verkenning en ruiming van geïmproviseerde explosieven.³³⁶ Naast explosievenopruiming ten dienste van de krijgsmacht was daarmee ook de conventionele explosievenopruiming in civiel gebied, na een periode van 25 jaar, wederom een verantwoordelijkheid van de Minister van Defensie geworden.

Ten tweede kreeg de EOD voorlopig een ondersteunende rol ten aanzien van Binnenlandse Zaken en Justitie voor wat betreft IED's (Improvised Explosive Devices). Deze taak werd door de Ministerraad op 27 augustus 1976 permanent ondergebracht bij de Minister van Defensie. Tegelijkertijd werd de interdepartementale Werkgroep Geïmproviseerde Explosieven ingesteld om richtlijnen en procedures ten aanzien van de ruiming van IED's duidelijk in te vullen. Eén en ander leidde in 1979 tot de regeling "Het optreden bij bommeldingen".³³⁷ De interdepartementale werkgroep werd tegelijkertijd vervangen door een interdepartementale Begeleidings- en Adviescommissie inzake het Optreden bij Bommeldingen.

Ten aanzien van de militaire explosievenopruimingsorganisatie werd verder in de loop van de jaren '70 de taak en taakverdeling van de diverse EOD-secties op schrift gesteld in het Voorschrift inzake het opruimen van explosieven. Het voorschrift belast de KM met de opruiming van explosieven in het gebied langs en op de Nederlandse kust, zeehavens en hun toegangen, bij gebouwen of terreinen in gebruik bij de KM, aan boord van vaartuigen die een explosief hebben opgevist en overal elders in Nederland wat onderwaterwapens betreft. De KM neemt voorts demonteerkzaamheden in de Nederlandse Antillen en op Aruba voor zijn rekening.³³⁸

De KLu is begaan met de opruiming op of nabij infrastructurele voorzieningen in gebruik bij de KLu, in of nabij verongelukte militaire luchtvaartuigen en overal elders in Nederland waar een explosief onder verantwoordelijkheid valt van de KLu (door vloeibare stuwstof aangedreven explosieven). Ook is de KLu belast met de explosievenopruiming in alle overige gebieden en specifiek met de opruiming van geïmproviseerde en conventionele explosieven in de civiele sector. De EOD-KL schakelt de opruimingsdiensten van andere krijgsmachtdelen in wanneer de lokatie of het soort explosief onder de verantwoordelijkheid van een ander krijgsmachtdeel valt. De sleutelfunctie van de EOD-KL en het daardoor sterk toegenomen beroep op deze dienst, leidde begin jaren '80 tot een reorganisatie van de EOD-KL in het Explosieven Opruimingscommando KL (EOCKL), waarin werden opgenomen een Staf Explosieven Opruiming, een Explosieven Opruimings Regel Centrum en als uitvoerend onderdeel de EOD. Zelfs in de jaren negentig verwerken de explosievenopruimingsdiensten van de krijgsmacht vele duizenden meldingen per jaar. Wordt een conventionele explosief aangetroffen dan is het gebruikelijk dat de burgemeester (of een vertegenwoordiger) van de gemeente op wiens grondgebied het explosief is aangetroffen de hulp van de EOD inroept. Betreft het overigens explosieven die zijn opgevist binnen de Nederlandse visserijzone op zee, dan wordt steun van explosievenopruimingsexperts ingeroepen via de Kustwacht.³³⁹ Tevens bestaat de mogelijkheid voor gemeenten en particulieren om steun van de explosievenopruimers bij bijvoorbeeld bouw- of baggerwerkzaamheden in te roepen. Tegen betaling onderzoeken zij dan een lokatie op aanwezigheid van ongesprongen explosieven en maken de eventueel aanwezige ongesprongen tuigen onschadelijk.³⁴⁰

---

336. Een geïmproviseerd explosief is een voorwerp dat op geïmproviseerde wijze is geplaatst of aangemaakt en dat vernielende, dodelijke, schadelijke, pyrotechnische of brandverwekkende stoffen bevat met als doel te vernietigen, te verminken, verwarring te stichten of te kwellen. Het ruimen hiervan was bij de Circulaire d.d. 14-12-1970, nr. ER70/08962 (Stcrt. 1971, nr. 1), van de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Defensie nog aan het Korps Hulpverleningsdienst toegekend.

337. Vastgesteld bij beschikking van de ministers van Binnenlandse Zaken, 171371 SG/KAB, van Defensie, 388840/5D, en van Justitie, R70/26.

338. Beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 17-5-1985, nr. S 1402, houdende vaststelling werkzaamheden op duik- en demonteergebied bij de KM (CZ 1855).

339. Beschikking van de Minister van Verkeer en Waterstaat, d.d. 29-12-1988, nr. S/J 32.363/88 DGSM, houdende een premiereregeling opgeveste milieugevaarlijke stoffen en explosieven.

340. Zo werden bijvoorbeeld in de terreinen van de Luchthaven Schiphol die nodig zijn voor bouwactiviteiten in opdracht van de NV Luchthaven Schiphol diepgaand onderzocht door de EOD van de Koninklijke Landmacht, zie □ Overeenstemming over

In het geval van (vermoede) aanwezigheid van een geïmproviseerd explosief zijn de procedures van voorbereiding en ruiming nauwgezet omschreven in de al genoemde regeling "Het optreden bij bommeldingen". Is een melding van een aangetroffen bom binnengekomen dan is de verkenning een taak van de politie door het inzetten van een verkenner c.q. een bomteam. Indien de verkenning eindigt met de conclusie dat er waarschijnlijk sprake is van een explosief dan dient de EOD te worden ingeschakeld. Het verzoeken om assistentie kan uitsluitend geschieden door de politie uit naam van het bevoegde gezag (de burgemeester). De politie neemt alle vereiste maatregelen ter beveiliging van personen en objecten alvorens EOD-deskundigen hun arbeid aanvangen.

Na ruiming van het object onderzoekt en registreert de EOD de technische gegevens van het explosief die, behalve voor eigen gebruik, ter beschikking staan van de politie, de BVD, en het Gerechtelijk Natuurkundig Laboratorium. Mocht een explosief onverhoopt zijn geëxplodeerd dan dient eveneens de hulp van de EOD te worden ingeroepen. De EOD neemt dan het sporen-onderzoek ter hand. Worden geïmproviseerde explosieven aangetroffen bij of in Defensie-objecten of -terreinen dan verlopen de procedures op dezelfde wijze met het verschil dat de Koninklijke Marechaussee in plaats van de politie treedt.

Ten slotte zij opgemerkt dat niettegenstaande het feit dat explosievenopruiming sedert 1976 geheel en al een militaire aangelegenheid is geworden, de opleidingen tot bomverkenner of tot bomteam onder verantwoordelijkheid van de Minister van Binnenlandse Zaken worden verzorgd, in samenwerking met zijn ambtgenoten van Defensie en Justitie. Voor explosievenopruiming in het kader van vredesoperaties, zie 6.2.

Opleidingen op het gebied van het opsporen en ruimen van landmijnen en explosieven worden samengevoegd. In 2002 zal er één EOD-school zijn voor de gehele krijgsmacht. Deze school wordt ondergebracht bij de Koninklijke landmacht

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(180)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van regelgeving betreffende het ruimen van conventionele explosieven en geïmproviseerde explosieven, zo nodig in overleg met de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie

Periode: 1945-2002

Product: bv. Circulaire van de ministers van Defensie en Binnenlandse Zaken, d.d. 14-12-1970, nr. ER70/08962 (Stcrt. 1971, nr. 1); Beschikking 1979 van de ministers van Binnenlandse Zaken, 171371 SG/KAB, van Defensie, 388840/5D, en van Justitie, R70/26; Beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 17-5-1985, nr. S 1402; Beschikking van de Minister van Defensie ter vaststelling van vergoedingen voor het opruimen van explosieven, bv. Stcrt. 1970, nr. 234.

(181)

Actor: Minister van Binnenlandse Zaken

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van regelgeving betreffende het ruimen van conventionele explosieven en geïmproviseerde explosieven, zo nodig in overleg met de ministers van Defensie en Justitie

Periode: 1945-2002

Opmerking: in de periode 1948-1972 was de conventionele ruiming de verantwoordelijkheid van

---

opsporen en ruimen van bommen op Schiphol (Stcrt. 1992, nr. 57).

de Minister van Binnenlandse Zaken.

(182)

Actor: Minister van Justitie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van regelgeving betreffende het ruimen van conventionele explosieven en geïmproviseerde explosieven, in overleg met de ministers van Defensie en Binnenlandse Zaken

Periode: 1945-2002

(183)

Actor: Minister van Defensie (explosievenopruimingsdienst)

Handeling: Het zorgdragen voor ruiming (onschadelijk maken en afvoeren, dan wel doen springen) van aangetroffen ongesprongen explosieven en het op een aanvraag van overheid of particulieren zorgdragen voor onderzoek naar niet-gesprongen explosieven

Periode: 1945-2002

(271)

Actor: Minister van Defensie

handeling: Het vastleggen van het ruimen (onschadelijk maken en afvoeren, dan wel doen springen) van aangetroffen ongesprongen explosieven en het op een aanvraag van overheid of particulieren zorgdragen voor onderzoek naar niet-gesprongen explosieven

periode: 1945-2002

product: eindrapporten

(184)

Actor: Minister van Binnenlandse Zaken (Korps Hulpverleningsdienst)

Handeling: Het zorgdragen voor ruiming (onschadelijk maken en afvoeren, dan wel doen springen) van aangetroffen ongesprongen explosieven en het op een aanvraag van overheid of particulieren zorgdragen voor onderzoek naar niet-gesprongen explosieven

Periode: 1948-1972

(185)

Actor: Minister van Binnenlandse Zaken

Handeling: Het, zonodig in samenwerking met de minister van Defensie, verzorgen van opleidingen aan niet-militairen tot bomverkenner

Periode: 1976-2002

Bron: hfdstuk. 2, punt 5, Regeling "Het optreden bij bommeldingen"

(309)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het medeverzorgen van opleidingen aan niet-militairen tot bomverkenner

Periode: 1976-2002

Bron: Hfdstuk . 2, punt 5, Regeling "Het optreden bij bommeldingen"

Product:

Opmerking:

(310)

Actor: Minister van Justitie

Handeling: Het medeverzorgen van opleidingen aan niet-militairen tot bomverkenner

<i>Periode:</i>	1976-2002
<i>Bron:</i>	Hfdstuk 2. 2, punt 5, Regeling "Het optreden bij bommeldingen"
<i>Product:</i>	
<i>Opmerking:</i>	

(186)

Actor: Interdepartementale werkgroep Geïmproviseerde Explosieven / Interdepartementale Begeleidings- en Adviescommissie inzake het Optreden bij Bommeldingen

Handeling: Het adviseren van de Minister van Defensie, de Minister van Binnenlandse Zaken en de Minister van Justitie inzake het nemen van maatregelen gericht op een verantwoorde omgang met geïmproviseerde explosieven en bommeldingen

Periode: 1972-heden (?)

Bron: 1976-1979: eindrapport van de werkgroep, nr. U 17137 SG/KAB, ministerie van Binnenlandse Zaken. 1979-: beschikking van de ministers van Binnenlandse Zaken, 17137I S.G./KABINET, van Defensie, 388840/5D, en van Justitie, R70/26 (Regeling "Het optreden bij bommeldingen")

Product: bv. reglementen en onderzoeksrapporten over het functioneren daarvan

7.3.2 *Berging en identificering van stoffelijke resten.*

Bij het aanleggen van nieuwe wegen, het omploegen van grond of het uitbaggeren van sloten worden nog veelvuldig uit de Tweede Wereldoorlog stammende "veldgraven" aangetroffen.³⁴¹ Sedert 1945 is de verantwoordelijkheid voor ruiming, berging en identificering ten behoeve van nabestaanden bij de Minister van Defensie neergelegd. De organisatie die daarvoor werd opgericht was ook belast met de militair operationele "ruimtaak" in oorlogsomstandigheden. In de praktijk zijn de werkzaamheden van deze organisatie voornamelijk gericht op de civiele maatschappij in het kader van het algemeen belang.

Tussen 1945 en 1952 zorgde de Dienst Identificatie en Berging ervoor dat Nederland zijn verplichtingen ten aanzien van omgekomen militairen, ingevolge art. 17 van de Conventie van Genève van 27 juli 1929, vervulde.³⁴² De dienst bracht de verspreid liggende graven van geallieerden, Duitsers en in concentratiekampen omgekomen burgers onder in aparte begraafplaatsen. De instandhouding en verzorging werden daarna overgedragen aan de in 1946 opgerichte Oorlogsgravenstichting.

In 1952 werd de Dienst Identificatie en Berging vervangen door de Gravendienst, die een uitgebreider takenpakket kreeg toebedeeld, en ook volledig op een oorlogstaak moest zijn voorbereid. In de praktijk hield de Gravendienst zich tot het midden van de jaren zestig voornamelijk bezig met het inrichten van militaire erevelden. In 1967 voltooide de dienst het laatste oorlogskerkhof bij IJsselstein, waarna het personeel in het kader van zijn praktische opleiding met name te werk werd gesteld bij het ruimen van civiele begraafplaatsen.

In 1972 werd de parate Gravendienst opgeheven en werden de oorlogstaken overgeheveld naar mobilisabele eenheden. De overgebleven medewerkers houden zich sindsdien bezig met het ruimen van losse veldgraven, het identificeren van de aangetroffen stoffelijke resten, het zo mogelijk in kennis stellen van familieleden van de gesneuvelde en het herbegraven van de stoffelijke resten op een van de erevelden in Nederland. Verder bergen en identificeren ze vliegtuigbemanningen van aangetroffen wrakken van vliegtuigen.

Wanneer een verzoek bij de Gravendienst binnenkomt om een veldgraf te onderzoeken wordt eerst met een metaaldetector en prikkijzer de ligging van de stoffelijke resten onderzocht. Daarna

341. Veldgraven zijn die graven, welke zich elders dan op een (tijdelijke) militaire begraafplaats bevinden, zie VS 10-20 (Voorschrift Gravendienst), art. 14.

342. Vermist is erger dan dood, Voorlichtingsbrochure Gravendienst KL, 2.

wordt het veldgraf voorzichtig geopend en wordt het stoffelijk overschot geborgen. De resten worden overgebracht naar het laboratorium van de Gravendienst waar een identificatie-onderzoek aanvangt.

In een kwart van de gevallen kan de identiteit achterhaald worden door beenderenonderzoek, gebitsonderzoek, archiefonderzoek en contacten met andere organisaties zoals de Commonwealth War Graves Commission, de Volksbond Deutsche Kriegsgräber Fürsorg en de American Battle Monuments Commission. Nadat het laboratorium de het identificatie-onderzoek heeft afgerond worden de stoffelijke resten op een van de erevelden in Nederland herbegraven of wordt het overschot overgebracht naar het land van herkomst. De dienst spoort verder eventuele familieleden op en draagt alle gevonden persoonlijke bezittingen aan hen over.

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(187)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van regelgeving betreffende de berging en identificering van stoffelijke resten

Periode: 1945-1967

Product: bv. Voorschrift Gravendienst (VS 10-20)

(188)

Actor: Minister van Defensie (Gravendienst)

Handeling: Het zorgdragen voor de aanleg en inrichting van militaire erebegravingplaatsen

Periode: 1945-1967

(189)

Actor: Minister van Defensie (Gravendienst)

Handeling: Het zorgdragen voor het ruimen of verplaatsen van burgergraven op civiele begraafplaatsen

Periode: 1967-1972

(190)

Actor: Minister van Defensie (Gravendienst)

Handeling: Het zorgdragen voor de ruiming en berging, identificatie en herbegraving of transport naar het land van herkomst van stoffelijke resten uit veldgraven of gevonden wrakken

Periode: 1945-2002

7.3.3 Search and Rescue (1947-1987)³⁴³

De opsporings- en reddingstaak van het militaire apparaat, in de ruimste zin gedelegeerd aan de Koninklijke Marine en in beperkte zin aan de Koninklijke Luchtmacht, vindt haar oorsprong in internationale verdragsverplichtingen alsmede nationale overeenkomsten en afspraken. De militaire organisatie die is belast met de uitvoering van de opsporings- en reddingstaak staat

343. Zie ook *Luchtvaart gebonden* (PIVOT-rapport nr. 16), 96-97 (handelingen 203-204). In dit rapport worden handelingen van de Minister van Defensie en de Minister van Verkeer en Waterstaat ten aanzien van opsporing en redding beschreven. De opsporing en redding op zee behelst echter meer dan alleen de hulpverlening aan in nood geraakte luchtvaartuigen, het omvat tevens de hulp aan de bemanning van in nood geraakte schepen, vissersvaartuigen, booreilanden e.d.

primair ten dienst van de civiele maatschappij.

In een aantal internationale verdragen heeft de Nederlandse regering de verantwoordelijkheid op zich genomen om alle noodzakelijke maatregelen te treffen voor het redden van personen die op zee, aan boord van schepen of luchtvaartuigen, in nood verkeren.³⁴⁴ De uitvoering van de verdragsverplichtingen wordt als een gemeenschappelijke taak van de ministers van Verkeer en Waterstaat en van Defensie beschouwd. In de praktijk heeft de verantwoordelijkheid voor de uitvoering (coördinatie en redding) tot 1987 primair bij de Minister van Defensie gelegen.

De richtlijnen voor de hulpverlening werden in 1951 vastgelegd in Annex 12 van het Verdrag van Chicago, aan de hand waarvan de Minister van Verkeer en Waterstaat en de toenmalige ministers van Oorlog en van Marine overeenkwamen dat de taak van opsporing en redding aan de Koninklijke Marine zou worden opgedragen.³⁴⁵ Hetzelfde jaar stelde de Minister van Marine de Opsporings- en Reddingsdienst (OSRD) in. De rol van de Minister van Verkeer en Waterstaat beperkte zich tot een adviserende rol.

De eerste schreden waren op grond van het Verdrag van Chicago nog gericht op luchtvaartongevallen. In de praktijk kwam de organisatie met name bij scheepvaartongevallen in actie. Dit leidde tenslotte in 1970 tot een nieuwe regeling voor de OSRD.³⁴⁶ Na het sluiten van het Verdrag van Londen 1974 en met name het Verdrag van Hamburg 1979, streefden de ministers van Defensie en van Verkeer en Waterstaat naar een betere (internationale) samenwerking tussen de diverse walorganisaties en naar een meer uniforme coördinatie bij hulpacties. Vanaf 1975 overlegden beide over "Search and Rescue" (SAR)-aangelegenheden in de Overlegcommissie Maritieme SAR-zaken. In deze commissie wordt overlegd over financieringen, regelingen en alle relevante aangelegenheden op het gebied van de opsporingen- en reddingen. Later werd ook de bestaande regelgeving gewijzigd, waarin in het kader van de coördinatie, een gecombineerd aëronautisch/maritiem reddingscoördinatiecentrum (RCC) zijn beslag diende te krijgen. Dit resulteerde in 1984 tot een nieuwe instellingbeschikking voor de Opsporings- en Reddingsdienst (Stcrt. 34) door de Minister van Defensie en een gemeenschappelijk vastgestelde Opsporings- en Reddingscoördinatieregeling (Stcrt. 125).

De OSRD in Nederland werd sindsdien gevormd uit het RCC en reddingseenheden met als taak "het opsporen en verlenen van hulp aan in nood verkerende bemanningen en passagiers van luchtvaartuigen en schepen in Nederland". De OSRD bestond tot 1987 geheel uit onderdelen van de KM, en ressorteerde tot 1987 in zijn geheel onder de CZMNED, en na 1987 voor wat betreft de reddingseenheden. Bij SAR-acties voert het RCC de verantwoordelijkheid voor de coördinatie en afstemming met andere bij reddingen betrokken organisaties - bijvoorbeeld de Koninklijke Luchtmacht, de Reddingsmaatschappijen of Rijkswaterstaat - en met eventueel op of nabij de plaats van de actie aanwezige schepen. Deze operationele opdracht is formeel vastgelegd in de Opsporings- en Reddingscoördinatieregeling, die ook het RCC de taak oplegt om nationale en internationale contacten te onderhouden met alle organisaties waarmee samenwerking in het kader van SAR is geboden.

Begin 1987 is in de Overeenkomst voor de Kustwacht (CZ 2503) de primaire verantwoordelijkheid van de Minister van Defensie voor de coördinatie binnen de opsporingen- en reddingstaak komen te vervallen. Samen met het RCC werd deze taak overgenomen door de in 1987 ingestelde Kustwacht (functionerend per 1 januari 1988), en vallen coördinerende aangelegenheid onder de verantwoordelijkheden van de Minister van Verkeer en Waterstaat (zie 7.3.4). Desondanks bleef de KM zeer nauw betrokken bij SAR-acties. Bij de overname van de coördinatie-taken door de Kustwacht heeft de KM zich verbonden haar materieel en personeel op

---

344. Art. 25, Verdrag inzake de Internationale Burgerluchtvaart, Chicago 1944 (KB 3-6-1947, Stb. H 167); hst. 5, voorschrift 15, bijlage Verdrag voor de Beveiliging van Mensenlevens op Zee, Londen 1974 (Trb. 1977, nr. 77); Overeenkomst tussen de Nederlandse Regering en de Duitse Bondsregering betreffende de samenwerking bij de redding van mensenlevens op de Noordzee (Trb. 1958, nr. 23); Verdrag inzake opsporing en redding op zee, Hamburg 1979 (Trb. 1980, nr. 181).

345. W. J. J. Geneste, De Opsporings- en Reddingsdienst (OSRD), *Maritiem gezien* 4 (4) (1987), 12-16.

346. Beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 29-4-1970, nr. 791380/7711131. Zie ook VVKM 171.4.

aanvraag door of vanwege de CZMNED ter beschikking te stellen en te houden van de civiele organisatie.³⁴⁷ Overigens zij opgemerkt dat de SAR-taak van de Marine niet beperkt is tot de zeegebieden en binnenwateren van Nederland. De op de Nederlandse Antillen en Aruba gestationeerde eenheden van de KM nemen, onder verantwoordelijkheid van de Commandant der Zeemacht in het Caraïbisch gebied, en onder coördinatie van het RCC Curaçao, vele SAR-acties in het Caraïbisch gebied voor hun rekening (zie 4.10).

Was de Opsporings- en Reddingsdienst lange tijd primair en later secundair een aan de KM gedelegeerd aandachtsveld, toch heeft zij binnen de krijgsmacht niet het monopolie op Search and Rescue. Sedert 1959 beschikt ook de Koninklijke Luchtmacht over zogenaamde Search and Rescue-helikopters, ingedeeld bij de SAR-vlucht - een speciale reddingseenheid.³⁴⁸ De SAR-taak van de KLu beperkt zich echter wel, in tegenstelling tot de SAR-taak van de KM, tot het opsporen en redden van militaire vliegers (Nederlanders en bondgenoten) die hun toestel boven zee hebben moeten verlaten. Het gebied waarbinnen deze reddingsoperaties worden uitgevoerd is beperkt tot de onmiddellijke omgeving van de schietgebieden op de waddeneilanden Vlieland en Terschelling.³⁴⁹ In voorkomende gevallen worden de SAR-helikopters, op verzoek van het RCC, later het Kustwachtcentrum, door of vanwege de BDL betrokken bij bij civiele reddingsoperaties (zie 7.3.5).

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(191)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het, ingevolge internationale verdragen, voorbereiden en vaststellen van regelgeving met betrekking op de opsporing en redding van in nood verkerende bemanningen en passagiers van luchtvaartuigen en schepen op zee, zo nodig in samenwerking met de Minister van Verkeer en Waterstaat

Periode: 1947-2002

Product: bv. Gemeenschappelijke beschikking van de Minister van Verkeer en Waterstaat en van Defensie, d.d. 17-1-1957, nr. 1 (Noodseinen- en Spoedeiseninstructie); Gemeenschappelijke besluit van de Ministers van Verkeer en Waterstaat en van Defensie, d.d. 21-4-1984 (Stcrt. 125), houdende vaststelling Opsporings- en Reddingscoördinatieregeling in Nederland; Regeling Opsporings- en Reddingsdienst in Nederland 1970, vervangen 1984 (Stcrt. 34)

Opmerking: voor de periode na 1987 alleen van toepassing op wet- en regelgeving van de SAR-organisatie van Defensie in zoverre deze zich buiten het door de minister van Verkeer en Waterstaat gecoördineerde Kustwacht bevindt, zie 7.3.4.

(192)

Actor: Minister van Verkeer en Waterstaat

Handeling: Het, ingevolge internationale verdragen, in samenwerking of overeenstemming met de Minister van Defensie, voorbereiden en vaststellen van regelgeving met betrekking op de opsporing en redding van in nood verkerende bemanningen en

347. Art. 33, Gezamenlijke beschikking van de ministers van Verkeer en Waterstaat, Justitie, Financiën, Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Defensie en Binnenlandse Zaken, d.d. 26-2-1987, houdende overeenkomst voor de Kustwacht (CZ 2503).

348. De Jong, *Vlucht door de tijd*, 395.

349. *HTK 1991-1992*, 22300 X, nr. 13.

passagiers van luchtvaartuigen en schepen op zee
Periode: 1947-1987
Opmerking: voor de periode na 1987 wordt deze handeling niet in dit RIO opgenomen, maar valt onder het beleidsterrein waarbij SAR-aangelegenheden worden beschreven met de Minister van Verkeer en Waterstaat als coördinerend bewindsman.

(193)

Actor: Minister van Defensie (Opsporings- en Reddingsdienst)
Handeling: Het opsporen en redden van in nood verkerende bemanningen en passagiers van luchtvaartuigen en schepen in het bij internationale verdragen afgesproken zeegebied alsmede de Nederlandse binnenwateren

Periode: 1947-2002

Opmerking 1: opgenomen als handeling 204 in L. Hovy, *Luchtvaart gebonden. Een institutioneel onderzoek op het terrein van de burgerluchtvaart, 1945-1993*. PIVOT-rapport nr. 16 ('s-Gravenhage, 1994), 96-97.

Opmerking 2: voor de periode na 1987 alleen van toepassing op de SAR-organisatie van Defensie in zoverre deze zich buiten het door de minister van Verkeer en Waterstaat gecoördineerde Kustwacht bevindt, zie 7.3.4.

(194)

Actor: Minister van Verkeer en Waterstaat (Overlegcommissie Maritieme SAR-zaken)
Handeling: Het adviseren aan de Ministers van Defensie en van Verkeer en Waterstaat over de herziening van SAR-regelingen en de inrichting, taak, bevoegdheden en verantwoordelijkheden van een gecombineerd aëronautisch/maritiem RCC

Periode: 1975-?

Bron: Tweede Interimrapport Sanering Interdepartementale Commissies, deel 2, nr. OA85/1546, d.d. 1-9-1985, ministerie van Binnenlandse Zaken

7.3.4 Alarmering en hulpverlening

(272)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het in verband met een opsporing en redding van in nood verkerende bemanningen en passagiers van luchtvaartuigen en schepen op zee, zorgdragen voor alarmering

periode: 1959-2002

(273)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het nemen van maatregelen bij wederrechtelijke inmenging en onderschepping van luchtvaartuigen

periode: 1959-2002

(274)

Actor: Minister van Defensie
handeling: Het coördineren met de minister van Verkeer en Waterstaat van het beleid en de uitvoering inzake de opsporing en redding van op zee in nood verkerende bemanningen en passagiers van luchtvaartuigen en schepen

periode: 1947-2002

7.3.5 Deelname aan de Kustwacht

7.3.5.1 Deelname aan de Kustwacht (1987-2002).

De hedendaagse Kustwacht is een in 1987 overeengekomen samenwerkingsverband tussen verschillende overheidsdiensten die ieder afzonderlijk taken op de Noordzee uitvoeren. De aan het verband deelnemende departementen en diensten zijn: Verkeer en Waterstaat met het directoraat-generaal Scheepvaart en Maritieme Zaken (DGSM), het Rijkskuststation "Scheveningen Radio" en Rijkswaterstaat; Justitie met het Korps Rijkspolitie; Financiën met de Douane; Landbouw, Natuurbeheer en Visserij met de Algemene Inspectie Dienst; Defensie met de Koninklijke Marine; Binnenlandse Zaken met het directoraat-generaal Openbare Orde en Veiligheid. De deelname van de Minister van Defensie moet worden gezien in het licht van steunverlening in het openbaar belang ten behoeve van bestuurlijke autoriteiten. Hij wordt wel betrokken bij beleidsvoorbereiding, -vaststelling en -evaluatie maar kan niet als beleidsinitieënd worden beschouwd. Beleidsinitieënd is de coördinerend minister, in casu de Minister van Verkeer en Waterstaat. De handelingen van de Minister van Defensie spitsen zich in kustwachtverband dus toe op uitvoeringstaken.

De eerste Nederlandse Kustwacht werd in 1889 opgericht naar aanleiding van het vergaan van de rammonitor Zr. Ms. "Adder" voor de kust van Scheveningen in 1882. Het met "man en muis" vergaan van dit schip maakte het gebrek aan een organisatie die een dergelijke ramp kon melden duidelijk. Zeven jaar later was de Kustwacht een feit. Langs de gehele kust werden waarnemingsposten ingericht die moesten uitkijken naar noodsignalen van schepen (en later vliegtuigen) en deze direct doorgeven aan hulpverlenings- en andere betrokken instanties. De Kustwacht-organisatie kwam als één der diensten onder het Loodswezen (zie 7.3.7) te fungeren. De totstandkoming van de Kustwacht nieuwe stijl in 1987 was een direct uitvloeisel van een nieuw regeringsbeleid in het midden van de jaren tachtig op het gebied van de Noordzee-aangelegenheden. De regering streefde toentertijd naar een harmonisatie in het Noordzeebeleid voor wat betreft de uitvoering van civiele-operationele Noordzeetaken.³⁵⁰ De Interdepartementale Coördinatiecommissie voor Noordzee-aangelegenheden (ICONA) boog zich over het probleem en kwam in 1985 met een aantal aanbevelingen. Een daarvan was de vorming van een Kustwacht, als samenwerkingsorganisatie van bestaande diensten.

De aanbevelingen werden door de regering overgenomen en kregen uitvoering in de overeenkomst voor de Kustwacht door een gezamenlijke beschikking van de ministers van Verkeer en Waterstaat, Justitie, Financiën, Landbouw en Visserij, Defensie en Binnenlandse Zaken van 26 februari 1987 (CZ 2503).

De overheidstaken waarmee de Kustwacht in deze beschikking werd belast zijn onder te verdelen in dienstverlenings- en toezichtstaken. De dienstverleningstaken zijn: de zeeverkeersregeling, de vaarwegmarkering, het zeeverkeersonderzoek, het nood-, spoed- en veiligheidsverkeer, de hulpverlening, redding en rampenbestrijding. De toezichtstaken zijn: de algemene politietaken, het toezicht op het milieu, de visserij, het scheepvaartverkeer en de uitrusting van schepen, het douanetoezicht en de grensbewaking (art. 1).

Doelstelling van de Kustwacht is een verhoging van de doelmatigheid en doeltreffendheid bij de uitvoering van de betrokken operationele Noordzeetaken, in het bijzonder te bereiken door uitwisseling van informatie en door coördinatie bij de inzet van operationele middelen (art. 4). Met het oog op die doelstelling werd een nationaal Kustwachtcentrum ingericht dat fungeert als centrale meld- en informatiekamer voor alle genoemde taken en als coördinatiecentrum voor de uitvoering van die taken. Dit centrum nam onder andere de coördinatie van de KM bij opsporingen en reddingen over (zie 7.3.3).

De Kustwacht is georganiseerd naar de twee genoemde taakgebieden, te weten "dienstverlening" en "toezicht". Voor elk van deze taakgebieden fungeert binnen de Kustwacht een hoofd met een stafbureau en coördinatoren voor de diverse gebieden. De personele bezetting op het

---

350. Zie bv. *HTK 1983-1984*, 17408, nrs. 7-8; *HTK 1985-1986*, 17408, nr. 21. De Minister van Defensie wordt door de sous-chef Operatiën van de Marinestaf vertegenwoordigd in de Begeleidingscommissie voor de Kustwacht die tegelijk met de Kustwacht in het leven werd geroepen en regelmatig het functioneren van de Kustwacht evalueert.

taakgebied dienstverlening wordt geleverd door het DGSM, de personele bezetting voor het taakgebied toezicht door de Rijkspolitie te Water. De hoofden zijn voor hun taakuitvoering verantwoordelijk aan de autoriteiten die bekleed zijn met het ter zake bevoegde gezag.

Omdat de Kustwacht een samenwerkingsverband is waarbinnen de verantwoordelijkheid van de betrokken ministers, organisaties en diensten onverlet blijft zal de Kustwacht als geheel, voor beleid, taakuitvoering en bijbehorende handelingen, beschreven worden in diverse institutionele onderzoeken, onder andere op de taakgebieden visserij, milieu, en douane. Binnen het kader van de civiele steunverlening komt de deelname van de Minister van Defensie (Koninklijke Marine) aan de orde en de uit die deelname voortkomende handelingen.

De belangrijkste en directe (parate) bijdrage die vanwege de Minister van Defensie aan de Kustwacht wordt verleend is de materiële en personele bijdrage in het kader van de opsporing en redding (SAR), hetgeen in diverse artikelen van de Overeenkomst voor de Kustwacht is vastgelegd (zie ook 7.3.3). De deelname behelst voorts het (incidenteel) ter beschikking stellen van operationele middelen (vliegend en varende materieel en personeel) in het kader van andere taken van de Kustwacht al naar gelang de behoefte aan assistentie (bijvoorbeeld in het kader van de visserij-politie (zie 7.3.6), verkeersintensiteitsmetingen, controle verkeersscheidingsstelsel en bijzondere opdrachten).³⁵¹ Ter beschikkingstelling van materieel en/of personeel gebeurt door of vanwege de CZMNEED.

Sinds 1994 ligt de operationele leiding over het Kustwachtcentrum in handen van de Koninklijke Marine. Dit werd vastgelegd in de Overeenkomst voor de kustwacht 1995. Het gaat daarbij om het leiding geven aan zowel de dagelijkse werkzaamheden als aan eventuele reddingsoperaties. Het Maritiem Hoofdkwartier en Kustwachtcentrum in Den Helder functioneert sedert 2001 als commandocentrum voor het coördineren van deze operaties. Het ministerie van Defensie (i.c. de Koninklijke Marine) levert het benodigde personeel van het Kustwachtcentrum. Het Kustwachtcentrum wordt beleidsmatig aangestuurd door het Ministerie van Verkeer en waterstaat en door de Permanente Contactgroep Handhaving Noordzee. .

7.3.5.2 Deelname aan de Kustwacht voor de Nederlandse Antillen en Aruba

De Kustwacht voor de Nederlandse Antillen en Aruba heeft haar juridische grondslag in de algemene maatregel van rijksbestuur van 14 december 1995, Staatsblad 1995 nr. 618. In een werkgroep waarbij ook werd deelgenomen namens de Nederlandse Antillen en Aruba is een concept opgesteld voor een Rijkswet, die de algemene maatregel van rijksbestuur moet gaan vervangen

In het aanvullend institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van staatkundige verhoudingen en samenwerking tussen de landen van het Koninkrijk der Nederlanden over 1996-1997 zijn de contextbeschrijving en bijbehorende handelingen inzake de Kustwacht voor de Nederlandse Antillen en Aruba opgenomen, zie handelingen 79-91.

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(195)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het ter beschikking stellen van faciliteiten, personeel en materieel die benodigd

---

351. Jaarboek Koninklijke Marine 1991, 251.

zijn voor de uitvoering van de voor de Kustwacht gestelde taken

Periode: 1987-2002
Bron: art. 13, 17 (lid 2), 21 (lid 2-4) en art. 33-35, Overeenkomst voor de Kustwacht (CZ 2503). Dit behelst ook het aanwijzen van een marineschip als politiekruiser (zie 7.3.6); art. 13, Overeenkomst voor de kustwacht 1995

(196)

Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het informeren van het Kustwachtcentrum inzake: (a) de planning van de voorgenomen inzet van operationele middelen; (b) de daadwerkelijke inzet alsmede de beschikbaarheid daarvoor; (c) alles wat verder noodzakelijk is dan wel nuttig kan zijn voor een doelmatige en doeltreffende taakuitvoering van de Kustwacht

Periode: 1987-2002
Bron: art. 28, Overeenkomst voor de Kustwacht (CZ 2503); art. 12, Overeenkomst voor de kustwacht 1995

Opmerking: deze verplichting blijft voor de KM beperkt tot het informeren betreffende het vliegend materieel dat ten behoeve van "Search and Rescue" beschikbaar is gesteld en de eenheden die daadwerkelijk bij een Kustwacht-operatie betrokken zijn.

7.3.6 Gewonden- en ziekentransport

Naast de "Search and Rescue"-taak (7.3.3) leveren de voor deze taak bestemde helikopters van de Luchtmacht tevens op een andere wijze een belangrijke bijdrage aan de hulpverlening aan de civiele maatschappij, zij het dat deze bijdrage voor de SAR-vlucht een secundaire aangelegenheid betreft. Het draait hier om het vervoer van ernstig zieke of gewonde burgers van de Waddeneilanden naar het vasteland, een vorm van hulpverlening die op verzoek en in overleg met de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur tot stand is gekomen.

De parate SAR-helikopters staan permanent gereed om in voorkomende gevallen ernstig gewond- of ziekgeraakte bewoners van de Waddeneilanden naar ziekenhuizen op het vasteland over te brengen. De eerste patiëntenvlucht vond plaats in 1961 waarna deze taak is uitgegroeid tot een vast onderdeel van de SAR-vlucht.³⁵² Gemiddeld worden twee tot drie vluchten per week in dit kader uitgevoerd. In 1991 kwam het voortbestaan van de SAR-vlucht in gevaar. Van politieke zijde werd eraan getwijfeld of de uitvoering van SAR-taken wel bij de Koninklijke Luchtmacht moest berusten. Juist deze taak van de SAR-vlucht betekende haar voortbestaan. Nadat de "waddenburgemeesters" het belang van het patiëntenvervoer ernstig hadden benadrukt liet men aan politieke zijdelater dat jaar deze mening varen (Stcrt. 218). Het evacueren van zieken, gewonden of anderszins hulpbehoevenden met vliegend materieel in het kader van internationale (hulp)acties is besproken in 6.2.

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(197)

Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van regelgeving betreffende het vervoer van zieken en gewonden van de Waddeneilanden naar ziekenhuizen op het

---

352. P. W. E. Whittle, SAR: redders binnen en buiten de KLu, MS 163 (8) (1994), 354-357.

vasteland met behulp van militair materieel, zo nodig in samenwerking met de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

Periode: 1959-2002

Bron: HTK, 1991-1992, 22330 X, nr. 13

(198)

Actor: Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van regelgeving betreffende het vervoer van zieken en gewonden van de Waddeneilanden naar ziekenhuizen op het vasteland met behulp van militair materieel, in samenwerking met de Minister van Defensie

Periode: 1959-2002

(199)

Actor: Minister van Defensie (Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten)

Handeling: Het zorgdragen voor vervoer van ernstig zieken en gewonden van de Waddeneilanden naar ziekenhuizen op het vasteland

Periode: 1959-2002

Bron: HTK, 1991-1992, 22330 X, nr. 13

7.3.7 Visserij-politie (1945-1987)

De visserij-inspectie, ook wel visserij-politie genoemd, moet erop toezien dat nationale en internationale voorschriften op visserijgebied en de scheepvaartwetgeving ten aanzien van visserij-schepen worden nageleefd. De Minister van Defensie is gedurende enige tijd (deels) initiërend geweest bij deze steunverlening in het algemeen maatschappelijk belang. In de periode 1945-1987 werd de controle op de visserij-activiteiten in de Noordzee uitgeoefend door officieren van de KM aan boord van marinevaartuigen aangewezen als politiekruisers. Voor deze primair civiele taak, het beschermen van Nederlandse vissers en bevorderen van het veilige gedrag en handhaving van de internationale wetgeving, werden schepen van de KM aan de operationele taak onttrokken.

Normaal gesproken is de inspectie van de zeevisserij een verantwoordelijkheid van het land waartoe de vissersschepen behoorden.³⁵³ In 1882 werd te 's-Gravenhage een internationale overeenkomst gesloten waarbij de visserij-politie in de Noordzee, buiten de territoriale wateren, werd geregeld, en welke bij KB's in 1883 (Stb. 73 en 202) en 1884 (Stb. 40) werd goedgekeurd en uitgewerkt. In de wet van 1884 werd bepaald dat het toezicht over de visserij zou worden uitgeoefend "met schepen van de militaire marine" van de contracterende partijen (art. 26). Het toezicht op de naleving werd uitsluitend opgedragen aan de kruisers van de natie waartoe het vissersvaartuig behoorde, in andere gevallen kregen de kruisers van de deelnemende landen de bevoegdheid overtredingen en alle andere misdrijven verband houdende met de visserij te constateren, ongeacht de nationaliteit van het vissersvaartuig. De bevelvoerders van schepen belast met het toezicht kregen de bevoegdheid tot het doen van onderzoek aan boord van schepen indien een overtreding werd geconstateerd, tot het opmaken van processen-verbaal en zelfs tot het opbrengen van schepen ingeval van ernstige misdrijven (art. 27-33).

Na 1883 kwamen nog een groot aantal wetten op scheepvaart- en visserijgebied tot stand waarbij de KM in de hoedanigheid van visserij-politie eveneens met het toezicht werd belast.³⁵⁴

353. Zie de KB's van 12-3-1818 (Stb. 15) en 13-6-1857 (Stb. 86).

354. Deze wetten worden opgesomd in de Instructie voor de commandant van een Nederlandse politiekruiser (VVKM 209) uit 1959

De taak van een commandant van een Nederlandse politiekruiser spitste zich toe op controle op de uitrusting van schepen inzake de reddingsmiddelen en de zeewaardigheid, de monsterrol, de hoeveelheid aanwezige netten en de maten van die netten, de duidelijkheid en de juistheid van de op de vissersvaartuigen geschilderde lettertekens en nummers, het voeren van de juiste verlichting en merken, de aanwezigheid en juistheid van de benodigde papieren waaronder bijvoorbeeld de meetbrief en het al dan niet met verboden vistuig vissen.³⁵⁵

De commandanten van politiekruisers oefenden het toezicht op de visserij van 1945-1960 uit als onbezoldigde ambtenaren van Rijkspolitie. Het betekende in de praktijk, met name met de inwerkingtreding van de Wet op de maaswijdte van zeevisnetten, dat de commandanten voor het opmaken van proces-verbaal inzake geconstateerde overtredingen aan boord van vissersschepen het eigen schip dienden te verlaten. Deze situatie werd door de Minister van Defensie als onwenselijk beschouwd, en daar het benoemen van ondergeschikte zee-officieren aan boord van politiekruisers tot onbezoldigde ambtenaren van Rijkspolitie op bezwaren van de Minister van Justitie zou stuiten, werd in overleg met de Minister van Landbouw en Visserij een oplossing gevonden. Deze stelde in 1960 alle ondergeschikte zee-officieren aan boord van politiekruisers aan als onbezoldigde ambtenaren van de Algemene Inspectiedienst (AID).³⁵⁶ Deze situatie is gehandhaafd gebleven tot en met 1987. Voor wat betreft het toezicht op de bij of krachtens de Schepenwet vastgestelde bepalingen traden de commandanten van de politiekruisers op als ambtenaren van de Scheepvaartinspectie. Deze bevoegdheid was hun toegekend in 1937.³⁵⁷

De schepen van KM waarmee de visserij-politie (VIPOL) sinds 1945 werd uitgeoefend, werden daarvoor steeds aan andere operationele taken onttrokken. Per visserijseizoen controleerden de politiekruisers vele tientallen visserij-schepen van zowel Nederlandse als vreemde nationaliteit. Bij geconstateerde onrechtmatigheden werd een waarschuwing uitgedeeld of proces-verbaal opgemaakt. Zo werden bijvoorbeeld in 1958 in totaal 205 Nederlandse en 12 Westduitse vissersschepen gepraaid en geïnspecteerd.³⁵⁸ Van opgemaakte inspectierapporten (en processen-verbaal) werd gewoonlijk exemplaren gezonden naar de Inspecteur voor de Visserij en naar de Inspecteur voor de Scheepvaart.

Behalve de controle op de naleving van de wetgeving, behoorde tot de primaire politietaken ook het geven van steun aan Nederlandse vissers bij moeilijkheden met landgenoten of met vissers van een andere nationaliteit, en het kennis nemen van misdrijven in verband staande tot de visserij zoals moord, doodslag, diefstal, muiserij en dergelijke. In dit soort gevallen diende de commandant naar bevind van zaken te handelen. In een bedrijfstak als de visserij, waar grote economische belangen spelen en de speelruimte beperkt is, was de aanwezigheid van een politiekruiser in dit kader geen overbodige luxe. Bemiddelend optreden van politiekruisers heeft

---

(ingetrokken 1988). Bij de opstelling van deze wetten waren de ministers van Verkeer en Waterstaat (bv. Meetbrievenwet 1981, Stb. 122), Landbouw en Visserij (bv. Wet op de maaswijdte van zeevisnetten 1954, Stb. 250) en Justitie (bv. Beschikking herkenning en stoptekens visserij-inspectie ter zee, Stcrt. 1981, nr. 67) de coördinerende bewindslieden.

355. *Jaarboek Koninklijke Marine 1961*, 84; *HTK 1990-1991*, 21800 XIV, nr. 38, 3.

356. Brief van de Minister van Defensie aan de Minister van Landbouw en Visserij van 21 mei 1960, nr. JZ13/65.317, en Brief van de Minister van Landbouw en Visserij aan de Minister van Defensie van 3 juni 1960, nr. J. 1282, beide betreffende opsporingsbevoegdheid visserij-politiekruisers. Archief Ministerie van Marine, dossiernummer 65317, deel 4 (Centraal Archiefdepot Defensie). De Minister van Landbouw en Visserij trad hierbij op als coördinerend bewindsman, zie het RIO dat het beleidsterrein zee- en kustvisserij behandelt.

357. Beschikking van de ministers van Waterstaat en van Marine, d.d. 20-8-1937, nr. 494 I, en 26-8-1937, IIe afd. A. nr. 17, houdende instructie voor de commandanten van Hr. Ms. politiekruisers, belast met het toezicht op de visserij in de Noordzee, en de aan boord daarvan geplaatste zeeofficieren, betreffende overtredingen van de Schepenwet. Loodsen (zie 7.3.7) konden ook worden belast met VIPOL-activiteiten (zie de Zeeaanvaringswet 1977, Stb. 196).

358. *Jaarboek Koninklijke Marine 1958*, 172. Van 1954 tot en met 1960 is steeds een verslag politietoezicht op de visserij in de Noordzee in de jaarboeken der Koninklijke Marine opgenomen.

menig beginnende visserij-oorlog in de kiem weten te smoren.³⁵⁹

Los van de VIPOL-activiteiten is de aanwezigheid van marineschepen als politiekruisers voor vissers lange tijd aanleiding geweest de hulp van de marine voor met name medische en technische assistentie in te roepen. Deze incidentele steunverlening nam dusdanige vormen aan dat gesproken kan worden van een semi-permanente hulpverlening. Uit de verslagen blijkt dat tijdens VIPOL-activiteiten vele malen vissers (zowel Nederlanders als anderen) aan boord van hun eigen vaartuigen werden verpleegd of, in ernstiger gevallen, aan boord van de politiekruiser werden opgenomen.

In het kader van een harmonisatie van het Noordzeebeleid nam per 1 januari 1988 de Kustwacht de directe VIPOL-taak van de KM over.³⁶⁰ Toch heeft de KM, naast de AID van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en het Korps Rijkspolitie te Water, te maken met de controle op de visserij. Binnen de 12-mijlszone wordt gepatrouilleerd door vaartuigen van de Douane en de Rijkspolitie te Water waarbij voor de visserijcontrole incidenteel assistentie wordt verleend door de AID. Buiten de 12-mijlszone worden de VIPOL-activiteiten uitgeoefend door de onder andere in de Kustwacht participerende KM, Rijkspolitie te Water en AID. Ter ondersteuning van de VIPOL-acties vindt eveneens controle uit de lucht plaats.³⁶¹

In tegenstelling tot de periode voor 1987 voeren de officieren van de KM niet zelf meer de inspecties uit, maar worden ambtenaren van de AID en mensen van het Korps Rijkspolitie te Water aan boord van schepen en vliegtuigen van de Koninklijke Marine ingezet. Deze verrichten de feitelijke controle-activiteiten, gaan aan boord van schepen en stellen de processen-verbaal op.³⁶² Sedert 1987 beperkt de bemoeienis van de Koninklijke Marine met de visserij zich dus tot het (in Kustwachtverband) ter beschikking stellen van varend en vliegend materieel ten behoeve van de controle (zie 7.3.4).

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(200)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het aan de hand van met ambtsgenoten overeengekomen wet- en regelgeving voorbereiden en vaststellen van regels en instructies betreffende de uitoefening van politietoezicht op het visserijbedrijf in de Noordzee door de krijgsmacht (Koninklijke Marine)

Periode: 1945-1987

Product: bv. Beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 27-8-1959, nr. 542091/65317, houdende instructie voor de commandant van een Nederlandse politiekruiser (VVKM 209)

Opmerking: het gezamenlijk opstellen van wet- en regelgeving betreffende uitoefening van politietoezicht op het visserijbedrijf in de Noordzee behoort tot de verantwoordelijkheid van de ministers van Verkeer en Waterstaat, van Landbouw (Natuur) en Visserij en van Justitie.

---

359. Zie bijvoorbeeld het *Jaarboek Koninklijke Marine 1956*, 184; *ibid.*, 1960, 209.

360. *Jaarboek van de Koninklijke Marine 1987*, 263. Zie ook 7.3.4.

361. *HTK 1990-1991*, 21800 XIV, nr. 38, p. 2-3.

362. *HTK 1989-1990*, 21300 XIV, nr. 87, p. 15; F. Idema, □De AID te land, ter zee en in de lucht□, *Met name magazine 3* (1994), 11-14.

(201)

Actor: Minister van Defensie (Commandant der Zeemacht in Nederland)

Handeling: Het aanwijzen van een marineschip als politiekruiser

Periode: 1945-1987

Bron: punt 301 en punt 414 (noot 2), Beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 27-8-1959, nr. 542091/65317, houdende instructie voor de commandant van een Nederlandse politiekruiser (VVKM 209).

Opmerking: voor deze handeling in verband met de taken van Defensie voor de Kustwacht voor de periode na 1987, zie 7.3.4

(202)

Actor: Minister van Defensie (commandant van een politiekruiser)

Handeling: Het controleren en inspecteren van zeevisvaartuigen op naleving van bepalingen neergelegd in internationale verdragen en nationale wet- en regelgeving op het gebied van de visserij, van de scheepvaart en de uitrusting van schepen, en het uitvoeren van andere taken op zee die in dat kader aan een commandant van een politiekruiser zijn opgedragen.

Periode: 1945-1987

Bron: Beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 27-8-1959, nr. 542091/65317, houdende instructie voor de commandant van een Nederlandse politiekruiser (VVKM 209); diverse artikelen in internationale verdragen en nationale wet- en regelgeving

(203)

Actor: Minister van Defensie (commandant van een politiekruiser)

Handeling: Het jaarlijks opstellen van een: (a) opgave, op basis van het praaiboekje, van alle vissersschepen die zijn ontmoet ten behoeve van de Directeur van het Rijksinstituut voor Visserij-onderzoek; (b) verslag inzake het toezicht op de naleving van de Wet op de maaswijdte van zeevisnetten ten behoeve van de Directeur van de AID; (c) een rapport betreffende overtredingen van de Schepenwet ten behoeve van de Inspecteur-Generaal voor de Scheepvaart; (d) verslag van de medische hulpverlening aan vissers ten behoeve van de de Directeur-Generaal Volksgezondheid

Periode: 1945-1987

Bron: punten 553, 561-562 en 570, Beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 27-8-1959, nr. 542091/65317, houdende instructie voor de commandant van een Nederlandse politiekruiser (VVKM 209); art. 7, Gemeenschappelijke beschikking van de Ministers van Waterstaat en van Marine, d.d. 20-8-1937, nr. 494 I, en d.d. 26-8-1937, IIe afd. A. nr. 17, houdende instructie voor de commandanten van Hr. Ms. politiekruisers, belast met het toezicht op de visserij in de Noordzee, en de aan boord daarvan geplaatste zeeofficieren, betreffende overtredingen van de Schepenwet

7.3.8 *Beloodsing, betonning, bebakening en verlichting (1945-1979)*

Het beloodsen van zeeschepen in de Nederlandse zeegaten, op de benedenloop der grote rivieren en op de voor zeevaart opengestelde kanalen alsmede de betonning, bebakening en verlichting van de scheepvaartroutes op het Nederlandse deel van het Continentaal Plat, het beveiligen van de vaarwegen naar en binnen de zeegaten en op het IJsselmeer en het markeren van hindernissen voor de scheepvaart, waren taken die buiten de eigenlijke defensiedoelstelling vielen maar desalniettemin lange tijd aan de Minister van Defensie gedelegeerd zijn geweest. Deze taken, in vreedstijd voornamelijk gericht op de veiligheid van de handelsvaart, waren aan

de Minister van Marine/ Defensie gedelegeerd om de praktische redenen dat bij zijn ministerie de benodigde nautische expertise en logistieke voorzieningen in voldoende mate aanwezig waren.³⁶³ Met deze delegatie van rijkswege werd de minister zowel verantwoordelijk voor het beleid als voor de uitvoering op onderhavig gebied.

De eigenlijke Loodsdienst kwam in 1813 onder bestuur en oppertoezicht van het nieuw opgerichte Departement van Marine. In 1835 werd de Inspecteur-Generaal van de Loodsdienst ook belast met het beheer over de betonning, bebakening en verlichting. Deze hulpmiddelen dienen om de scheepvaart te assisteren bij het aanlopen van de kust, het binnenlopen van zeegaten, het houden van vaarwateren en het vermijden van ondiepten en obstakels, zoals wrakken. In 1843 (Stb. 45) werden de afzonderlijke loodskassen van de districten samengevoegd tot een algemene loodskas waaruit de functionarissen werden betaald en de aanbouw en onderhoud van loodsbotten moest worden verricht. Eén en ander trok de aandacht van de Tweede Kamer, die het standpunt aannam dat de loodsgelden niet hoger mochten zijn dan nodig voor de instandhouding en onderhoud van het loodswezen, de betonning en verlichting.

Een wettelijke regeling kwam in de vorm van de Loodswet van 1859 (Stb. 93), aan de hand waarvan het Algemeen reglement op de Loodsdienst werd vastgesteld (Stb. 108). De dienst werd in zes districten onderverdeeld, waar per standplaats commissarissen werden aangesteld met daarboven per district een inspecteur. De uitoefening van het algemeen bestuur van de Loodsdienst geschiedde namens de minister door de Inspecteur-Generaal. In artikel 5 en 6 van het besluit werd vastgelegd dat voordat "kloeke wakkere zeelieden van onberispelijk gedrag" konden toetreden tot het loodsambt een examen diende te worden afgelegd voor een commissie, welke door de Minister van Marine werd samengesteld. Voorts werden kennis eisen, werkzaamheden, rechten en verplichtingen van loodsen, loodsschippers en ander personeel van de Loodsdienst in het algemeen reglement neergelegd.

Technische vooruitgang, uitbreiding van de scheepvaart, hogere eisen aan de kennis van loodsen en uitbreiding van het Loodswezen e.d., maakten dat het Algemeen reglement op de Loodsdienst na 1859 regelmatig werd gewijzigd, en in 1932 (Stb. 433) geheel werd vervangen door het Algemeen Loodsreglement. De Loodswet werd in 1957 (Stb. 292) geheel vernieuwd, en vormde de grondslag voor nadere wet- en regelgeving, zoals het Loodsgeldbesluit (dat vrijwel ieder jaar werd gewijzigd en mede gebaseerd was op verdragen tussen Nederland en België), het Algemeen Loodsreglement, het Ontheffingsbeluit Loodswet en het Zeehavenbesluit. Sommige van deze besluiten waren voorheen onderdeel van de oude Loodswet geweest. In hoofdlijnen veranderde er niet veel ten aanzien van de bestuursorganisatie van het Loodswezen en de indeling van het Loodswezen in districten.

In de periode vanaf 1945 stond het voor het Loodswezen te formuleren beleid geheel los van het voor de krijgsmacht te formuleren beleid.³⁶⁴ De beleidsvoorbereiding geschiedde in de - los van de krijgsmachtdelen staande - Loodswezenorganisatie. De Directeur-Generaal van het Loodswezen (tot 1948 Inspecteur-Generaal van het Loodswezen) was daarbij, ten aanzien van de uitvoering van de taken, direct verantwoordig verschuldigd aan de Minister van Defensie. Vanaf 1976 geschiedde de beleidsvoorbereiding in de Raad voor het Loodswezen en de Hydrografie, als onderraad van de Defensieraad, waar de beleidsvorming plaatsvond. In deze periode stond de plaats van de dienst van het Loodswezen in de totale overheidsorganisatie echter al ter discussie.

Met uitzondering van het Loodswezen, de betonning en bebakening vielen bijna alle overige activiteiten ten aanzien van de scheepvaart onder de verantwoordelijkheid van de Minister van Verkeer en Waterstaat. In 1971 werd in een rapport van de commissie Interdepartementale Taakverdeling en Coördinatie (commissie-Van Veen) geadviseerd het Rijksloodswezen ook bij

---

363. *Defensienota 1974*, 39; *HTK 1978-1979*, 15504, nr. 1, 2.

364. Zie bv. *Defensienota 1974*, 39-40.

dat ministerie onder te brengen. Volgens de commissie werd een slagvaardig overheidsbeleid en doelmatig optreden door de versnippering van verantwoordelijkheden nadelig beïnvloed.³⁶⁵ Tegelijkertijd pleitte de Algemene Rekenkamer voor samenvoeging van de Gemeentelijke Havenloodsdienst van Rotterdam met het Rijksloodswezen, die beide in het Waterweggebied opereerden. Weerstand leidde tot het initiatiefvoorstel tot wijziging van art. 2 van de Loodswet 1957, met het oogmerk gemeenten de bevoegdheid te ontnemen in een eigen havenloodsdienst te voorzien³⁶⁶. Tenslotte besloot de Minister van Defensie tot de instelling van een commissie welke zou moeten adviseren omtrent ‘de meest wenselijke inhoud en structurering van de taken op het gebied van het Loodswezen, de betonning, bebakening en de verlichting zulks in relatie tot de veiligheid van de scheepvaart...’ en de plaats van de dienst in het totaal van overheidsorganisatie’.³⁶⁷ Het beeld van versnippering dat door de Commissie tot Herziening van de Loodswet 1957 (Commissie-Duk) werd gepresenteerd leidde in 1979 tot het besluit dat er eenheid van maritiem bestuur bij de Rijksoverheid moest komen. Dit had de oprichting van een directoraat-generaal Maritieme Zaken tot gevolg, waarin het directoraat-generaal van Scheepvaart, het Rijksloodswezen en relevante delen van Rijkswaterstaat werden opgenomen. Hiermee werden de taken van het Loodswezen een verantwoordelijkheid van de Minister van Verkeer en Waterstaat.³⁶⁸

---

365. *HTK 1978-1979*, 15504, nr. 1, p. 2.

366. *HTK 1973-1974*, 12125, nr 6.

367. *HTK 1976-1977*, 12125, nr 8.

368. *HTK 1978-1979*, 15504, nr. 1. Zie voor de periode vanaf 1980 *De stuurlied aan wal* (PIVOT-rapport nr. 21), 99-130. Het voorbereiden van de betonning en -bebakening in oorlogstijd bleef wel een verantwoordelijkheid van het Loodswezen van het ministerie van Defensie. Hiervoor was in 1952 al de Commissie Oorlogsbetonning en -verlichting opgericht door de CMS (beschikking d.d. 17-5-1952, nr. S.3454 G).

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(204)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van wet- en regelgeving betreffende de loodsdienst

Periode: 1945-1979

Product: bv. Loodswet, Loodsbrevettenbesluit, Zeehavenbesluit, Loodsgeldbesluit en uitvoeringsbesluiten, Ontheffingsbesluit Loodswet 1957, Algemeen Loodsreglement, Districtsreglementen op de Loodsdienst, Besluit tot vaststelling van seinen voor schepen die een loods verlangen, Regeling Oorlogsbetoning en -verlichting, Uiter-tonbeschikking

(205)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het rapporteren over het zorgdragen voor de beloodsing van zeeschepen in en uit de Nederlandse zeegaten of zeehavens en langs de rivieren, stromen, vaarwaters en kanalen van, naar en binnen Nederland

Periode: 1945-1979

Bron: art. 1 en 6, Loodswet 1859; art. 2, 3 en 10 (lid 3), Loodswet 1957; art. 32, Algemeen Loodsreglement 1932, art. 1f, wijziging 1957

Opmerking: dit behelst eveneens het heffen en innen loodsgelden en vergoedingen verschuldigd voor bewezen loodsdiensten en het scheppen van de voorwaarden daarvoor.

(206)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het verlenen van bevoegdheid tot loodsen aan Nederlandse kapiteins en stuurlieden ten aanzien van het schip waarop zij als zodanig dienst doen

Periode: 1957-1979

Bron: art. 4 (lid 1), Loodswet 1957

(207)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het, in bijzondere gevallen, verlenen van een ontheffing ten aanzien van de verplichting tot gebruikmaking van de diensten van een loods en verlenen van gehele of gedeeltelijke vrijstelling van de verplichting tot betaling van het loodsgeld en vergoedingen

Periode: 1945-1979

Bron: art. 13 (lid 2), Loodswet 1859; art. 1 (lid 2), 4 (lid 2) en 7, Ontheffingsbesluit Loodswet 1957

(208)

Actor: Minister van Defensie (bakenmeesters/loodsschippers)

Handeling: Het rapporteren over het zorgdragen voor plaatsing, instandhouding, wijziging of verplaatsing van tonnen, bakens en lichten op de openbare wateren van het Rijk en het houden van toezicht daarop

Periode: 1945-1979

Bron: art. 3 en 4, Regeling van het Bakenwezen 1895 (Stb. 71); art. 18, Algemeen Loodsreglement 1932

- (209)
Actor: Minister van Defensie (Inspecteur/Directeur-Generaal van het Loodswezen)
Handeling: Het, al naar gelang de behoeften van de scheepvaart, bepalen of een vooruitgezette post dient te worden ingesteld en waar deze post gestationeerd zal worden
Periode: 1945-1979
Bron: art. 25, Algemeen Loodsreglement 1932
- (210)
Actor: Minister van Defensie (directeur of commissaris van een Loodsdistrict)
Handeling: Het onderzoeken van klachten van een kapitein tegen loodsen of uitoefening van de Loodsdienst
Periode: 1945-1979
Bron: art. 67, Algemeen Loodsreglement 1932
- (211)
Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het samenstellen van een commissie tot afneming van het loodsexamen
Periode: 1945-1979
Bron: art. 8, Algemeen Loodsreglement 1932
- (212)
Actor: Examencommissie Loodsen
Handeling: Het afnemen van examens aan kandidaten die tot het loodsambt willen toetreden
Periode: 1945-1979
Bron: art. 8, Algemeen Loodsreglement 1932
- (213)
Actor: Commissie tot Herziening van de Loodswet 1957 (Commissie-Duk)
Handeling: Het adviseren aan de Minister van Defensie omtrent de inhoud en structuur van de taken op het gebied van het Loodswezen, de betoning, bebakening en verlichting en de daarbij behorende vorm van inrichting en bestuur van een dienst en de plaats van die dienst in het totaal van de overheidsorganisatie
Periode: 1976-1981
Bron: Beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 7-10-1976 (Stcrt. 196)

7.3.9 Hydrografie en ander onderzoek der zee

Hydrografisch en oceanografisch onderzoek is van operationeel militair belang. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan diepten voor zeekusten in het kader van amfibische landingen of de dichtheid van het zeewater in het kader van de onderzeebootbestrijding. Toch mag het hydrografisch, oceanografisch, cartografisch en ander onderzoek der zee binnen het deeltaakveld militaire steunverlening niet ontbreken. De werkzaamheden van de hydrografische dienst van de Koninklijke Marine staan namelijk ook in dienst van het civiele zeeverkeer en voor civiel-wetenschappelijk onderzoek. In verband met ontwikkelingen in de militaire en civiele scheepvaart kregen oceanografisch onderzoek, mariem-meteorologisch onderzoek en marien-geodetisch onderzoek binnen het taakveld van de dienst Hydrografie van de Koninklijke Marine een belangrijkere plaats. De militaire organisatie die zich op het gebied van de hydrografie begeeft staat onder het gezag van de Minister van Defensie, die ook in belangrijke mate initiërend is op het gebied van de hydrografie met een algemeen maatschappelijk belang.

Het bureau Hydrografie Nederland was in 1874 als vijfde afdeling van het Ministerie van Marine

opgericht. Na de Tweede Wereldoorlog werd de hydrografie zowel in Nederland als in de Oost opnieuw ter hand genomen. In 1948 werd bijvoorbeeld in Nederlands-Indië, ondanks de werkzaamheden van een afdeling Hydrografie van het Departement van Scheepvaart te Batavia, aan het bureau Hydrografie van de Koninklijke Marine een voortrekkersrol toegekend “teneinde het hoge peil van de zeekaarten, welke door de afdeling Hydrografie van het Ministerie van Marine worden uitgegeven, te handhaven”.³⁶⁹ Ook na de vestiging van de Republiek Indonesië bleef een rol voor de hydrografische dienst van de KM in Zuidoost-Azië weggelegd. De Nederlandse regering sloot een overeenkomst met de nieuwe republiek waarin zij zich verbond een schip van de marine en de kennis van de dienst Hydrografie ter beschikking te stellen en de opbouw van een Indonesische dienst Hydrografie te ondersteunen.³⁷⁰

Het bureau Hydrografie, vanaf 1953 de afdeling Hydrografie en vanaf 1983 de dienst der Hydrografie, stond onder leiding van de Chef der Hydrografie (CHYD). Deze werd op civiel en militair gebied belast met de leiding van de uitvoering en toezicht op alle hydrografische werkzaamheden in Nederland en de Overzeese Rijksdelen, met de uitvoering van internationale verplichtingen die de Nederlandse regering heeft aangegaan, met advisering van de minister, met het opstellen van algemene en operationele opnemingsplannen, met de bevordering van wetenschappelijk onderzoek en samenwerking met nationale en internationale instanties op hydrografisch en aanverwant gebied, en met het samenstellen en uitgeven van wetenschappelijke boekwerken, hydrografische publikaties, zeekaarten en *Berichten aan Zeevarenden* (CZ 2154). De CHYD is voor Nederland de officiële vertegenwoordiger bij de International Hydrographic Organization (IHO), waarin hydrografische diensten in de hele wereld samenwerkten om de veiligheid op zee te bevorderen. In 1968 werd het Verdrag inzake de Internationale Hydrografische Organisatie opnieuw gesloten, waarbij binnen de IHO de Internationale Hydrografische Conferentie in werking zou treden, die iedere vijf jaar werd belegd.³⁷¹

Ook op nationaal niveau werd er samengewerkt met andere rijksdiensten en wetenschappelijke instellingen, zoals de directie Noordzee van Rijkswaterstaat en het KNMI. Tussen de rijksdiensten leidde dit tot de oprichting van interdepartementale commissies, zoals de Commissie voor Zeeonderzoek, de Commissie voor Oceanografie en de Commissie voor Noordzee-aangelegenheden. Het in 1985 door de regering aangenomen beleidsvoornemen om tot een harmonisatie van het Noordzeebeleid te komen legde de basis voor de in 1987 gesloten samenwerkingsovereenkomst tussen de betrokken secretarissen-generaal. De diensten gingen in federatief verband samen in het Nederlands Hydrografisch Instituut. Een hechte samenwerking tussen de directie Noordzee van Rijkswaterstaat, de Dienst der Hydrografie van de Koninklijke Marine en de Hydrografische Dienst regio Scheldemond van DGSM (opgeheven per 1 januari 1990) werd met de overeenkomst vastgelegd.³⁷²

Sindsdien voeren de samenwerkende diensten een gezamenlijk civiel vaar- en meetprogramma voor de Noordzee uit, maakt men een gezamenlijk gebruik van kostbare apparatuur en presenteren de samenwerkende diensten zich in wetenschappelijk en internationaal verband als het Nederlands Hydrografisch Instituut.

---

369. Beschikking van de Minister van Marine, d.d. 25-6-1949, nr. 152291/11604, hst. 2, punt 5, en Besluit van de Hoge vertegenwoordiger van de Kroon in Indonesië, nr. 4, d.d. 19-7-1949, houdende regeling hydrografie Nederland-Nederlands-Indië.

370. Overeenkomst Hydrografie tussen de Regering van het Koninkrijk der Nederlanden en de Regering van de Republiek Indonesië, d.d. 29-11-1950. In het kader van de Nederlandse Militaire Missie in Indonesië werd op 3 juli 1951 een uitvoeringsregeling tot stand gebracht

371. Zie Trb. 1968, 72 en Trb. 1970, 112. In 1962 was op initiatief van Nederland de North Sea Hydrographic Commission ingesteld, die als regionale commissie van de IHO optrad, en aanbevolen scheepvaartroutes vaststelde die door de deelnemende Noordzeestaten gezamenlijk werden gekarteerd.

372. *HTK 1985-1986*, 17408, nr. 21; *Stcrt.* 1986, nr. 129.

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(214)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van regelgeving betreffende de uitoefening van hydrografie en oceanografisch onderzoek

Periode: 1945-2002

(215)

Actor: Minister van Defensie (Chef der Hydrografie)

Handeling: Het zorgdragen voor ondersteuning met materieel en personeel aan de regering van de Republiek Indonesië ter opbouw van een hydrografische dienst en uitvoering van een hydrografische taak

Periode: 1950-"1955

Bron: art. 4, Overeenkomst Hydrografie tussen de Regering van het Koninkrijk der Nederlanden en de Regering van de Republiek Indonesië, d.d. 29-11-1950

Opmerking: dit geschiedde in het kader van de Nederlandse Militaire Missie in Indonesië.

(216)

Actor: Minister van Defensie (Commandant der Zeemacht in Nederland)

Handeling: Het ter beschikking stellen van opnemingsvaartuigen en bemanning van de Koninklijke Marine aan civiele wetenschappelijke instellingen of andere civiele overheidsorganisaties ten behoeve van wetenschappelijk hydrografisch, oceanografisch of ander zeeonderzoek

Periode: 1945-2002

Bron: defensienota's

(217)

Actor: Minister van Defensie (Chef der Hydrografie)

Handeling: Het opstellen van algemene opnemingsplannen voor het Nederlandse deel van het continentaal plat, inclusief de kustwateren en (voormalige) zeegeten, voor de wateren rond de Overzeese Rijksdelen en voor andere daarvoor in aanmerking komende zeegebieden

Periode: 1945-2002

Bron: Beschikking van de Minister van Marine, d.d. 25-6-1949, nr. 152291/11604, hst. 4, punt 3; Besluit van de Hoge vertegenwoordiger van de Kroon in Indonesië, nr. 4, d.d. 19-7-1949; CZ 2154, punt 221

Opmerking: sedert 1987 in overleg met de andere rijksdiensten binnen het Nederlands Hydrografisch Instituut.

(218)

Actor: Minister van Defensie (commandanten der opnemingsvaartuigen)

Handeling: Het zorgdragen voor uitvoering van algemene hydrografische opnemingen en oceanografisch onderzoek in de Nederlandse zeegebieden en de zeegebieden rond de overzeese Rijksdelen alsmede het bijhouden van veranderingen op hydrografisch gebied in de desbetreffende zeegebieden

Periode: 1945-2002

Bron: Beschikking van de Minister van Marine, d.d. 25-6-1949, nr. 152291/11604, hst. 2, punt 3, en hst. 3, punt 1; Besluit van de Hoge vertegenwoordiger van de Kroon in Indonesië, nr. 4, d.d. 19-7-1949; CZ 2154, punt 230-231; CZ 2154e, punt 222; CZ 2165

(219)

Actor: Minister van Defensie (Chef der Hydrografie)

Handeling: Het samenstellen, produceren en publiceren van hydrografische en oceanografische boekwerken, zeekaarten en Berichten aan Zeevarenden en andere specifieke hydrografische en oceanografische informatie en het verstrekken daarvan aan de zeemacht, overheidsinstellingen en particulieren

Periode: 1945-2002

Bron: Beschikking van de Minister van Marine, d.d. 25-6-1949, nr. 152291/11604, hst. 1, punt 2, en hst. 4, punt 1 en 9; Besluit van de Hoge vertegenwoordiger van de Kroon in Indonesië, nr. 4, d.d. 19-7-1949; CZ 2154, punt 231-234, 241; CZ 2154c, punt 360; CZ 2154e, punt 231 sub a, b en d t/m f

(220)

Actor: Minister van Defensie (Chef der Hydrografie)

Handeling: Het adviseren van de Minister van Economische Zaken betreffende het plaatsen van installaties op het continentaal plat van de Noordzee en ander mijnrechtelijk gebied, en van de Minister van Buitenlandse Zaken op het gebied van de bepaling van grenzen, basislijnen en dergelijke

Periode: 1945-2002

Bron: CZ 2154, punt 213; CZ 2154e, punt 214-215, 251

7.3.10 Meteorologisch onderzoek³⁷³

Heden ten dage beschikt elk krijgsmachtdeel over een eigen meteorologische organisatie, meteorologische organisaties die nauw met elkaar en nauw met civiele weerkundige instellingen samenwerken.

De eerste weerkundige belangstelling binnen de krijgsmacht kwam van de zijde van de artillerie. Kennis van het weer was en is van belang voor de ballistiek en binnen dit wapen werd de eerste militaire weerdienst in het leven geroepen, ingedeeld bij het 2e Regiment Veldartillerie.³⁷⁴

De ontwikkeling van de vliegerij zorgde voor een toenemende vraag naar weerinformatie uit een andere hoek, namelijk die van de luchtvaartafdeling van het leger. Deze vraag leidde tot het inzetten van meteorologen van de weerdienst bij de luchtvaartafdeling.

In deze tijd stond de militaire meteorologie, zeker in vergelijking met het toen al zo'n zestig jaar bestaande Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut (KNMI), nog in de kinderschoenen. De meteorologische activiteit beperkte zich tot het doen van waarnemingen en het verstrekken van die waarnemingsgegevens aan het KNMI. Het maken van weersverwachtingen bleef voorbehouden aan het KNMI.³⁷⁵

De samenwerking tussen militaire weerdienst en KNMI versterkte zich echter naarmate het KNMI op steeds ruimere schaal gebruik ging maken van de mogelijkheden die de luchtvaart bood om aan weergegevens te komen.

Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog betekende een voorlopig einde in de ontwikkeling van een Nederlandse militaire meteo-organisatie. Anderzijds zorgde de Tweede Wereldoorlog voor een keerpunt in de ontwikkeling van het meteorologisch gebied. Bij de planning van operaties bleek het in de praktijk van vitaal belang te zijn te kunnen beschikken over een goed functionerende meteo-organisatie. De weersverwachting zowel voor de thuisbasis als het doelgebied bleek in hoge mate medebepalend voor het slagen van een uit te voeren missie.

373. Dit hoofdstuk werd overgenomen uit het concept deelrapport institutioneel onderzoek *In voorkomend geval* – een institutioneel onderzoek van het beleidsterrein operatiën: militaire bijstand en steunverlening, opgesteld door L. Verbeek in 1994.

374. J. ten Voorde, *De meteorologische dienst van de Koninklijke Luchtmacht* in: *Militaire Spectator*, jaargang 152 (1983), nr. 6, blz. 414.

375. Th. J. Leene, *'Militaire luchtvaartmeteorologie'* in: *Militaire Spectator* jaargang 157 (1988), nr. 10, blz. 478.

Na de oorlog moesten de meteovoorzieningen in Nederland weer vanaf de grond af aan worden opgebouwd. De waarnemingen voor de militaire meteo op de vliegbases werden in eerste instantie verricht door burgers die door het KNMI en de RLD beschikbaar werden gesteld. Het duurde echter niet lang voordat zij door militairen werden vervangen- Landelijk gezien werd gestart met een geïntegreerde meteodienst, maar door de specifieke geaardheid van de militaire organisatie werd al spoedig besloten tot splitsing in een weerdienst KNMI en een weerdienst militaire luchtvaart. Op 4 februari 1946 werd de weerdienst militaire luchtvaart opgenomen in de luchtmachtorganisatie van het ministerie van Oorlog.³⁷⁶

Ondanks de splitsing bleef een hechte samenwerking bestaan met het KNMI. In 1948 werd die samenwerking formeel vastgelegd in een *gezamenlijke beschikking van de minister van Oorlog van 6 augustus 1948, kabinet nr. 56, en de minister van Verkeer en Water staat van 30 november 1948, rijksluchtvaartdienst nr. 745, houdende regeling der samenwerking op meteorologisch gebied tussen het KNMI en de onder het ministerie val Oorlog ressorterende meteorologische organisatie van de Luchtmacht.*

Behalve de meteo-afdelingen op de diverse vliegbases werd bij het "Sector Operations Centre" (SOC) een meteosectie ingericht ten behoeve van de luchtverdedigingsorganisatie. Een belangrijke taak van het permanent bemande centrum werd het centraal verstrekken van gegevens over de hogere luchtlagen. Bij het SOC ontwikkelde zich een meteorologische expertise waardoor het een centrale functie verkreeg binnen de militaire meteo-organisatie. Begin jaren zestig werd de rol als militair meteo-centrum verder versterkt, met name op het gebied van de centrale berichtenvoorziening. Dat alles leidde in 1965 tot de officiële oprichting van het Luchtmacht Meteorologisch Centrum (LuMetC), niet alleen voor de Koninklijke luchtmacht maar in feite voor de gehele krijgsmacht.³⁷⁷

Naast de Luchtmacht en de Landmacht beschikte inmiddels ook de Koninklijke marine over een meteorologische organisatie. Na de oorlog deed zich aan boord van schepen en op de vliegvelden, bij de regionale staven en bij de marinestaf de behoefte aan meteorologen en meteorologisch-adviseurs voelen.

Bij steeds meer inrichtingen van de marine begon men dan ook met het inzetten van personeel voor meteorologische waarnemingen. Uiteindelijk werd in 1951 formeel een meteorologische organisatie bij de marine in het leven geroepen bij *beschikking van de staatssecretaris van Marine van 18 mei 1951, nr. 249171/54277, houdende organisatie van meteorologische werkzaamheden bij de Koninklijke marine.*

In tegenstelling tot de Landmacht en Luchtmacht vormde de meteo bij de marine lange tijd geen "dienst" in de zin van functioneel samenhangende organen op diverse niveaus binnen een krijgsmachtdeel, maar bleef een "losse organisatie met meteorologische werkzaamheden" .³⁷⁸

In november 1965, het jaar waarin LuMetC officieel ontsprong uit de meteosectie van SOC, werd namens de minister de Chef der Hydrografie belast met de leiding en het toezicht op de meteorologische werkzaamheden van de Koninklijke marine.³⁷⁹ De taken die daarbij behoorden werden vanaf *CIRC.Z 2154 b* in de instructie opgenomen. Ook de meteo-organisatie van de zeemacht werkte en werkt nauw samen met het KNMI hetgeen in eerstgenoemde beschikking al werd onderstreept.³⁸⁰

Het LuMetC vervaardigd aan de hand van nationaal en internationaal binnenkomende gegevens de produkten die uit doelmatigheidsoverwegingen het beste centraal kunnen worden gemaakt.

---

376. Leene, 'Militaire luchtvaartmeteorologie', blz. 480.

377. Ten Voorde, 'De meteorologische dienst', blz. 415.

378. Aantekening voor de staatssecretaris van Defensie (marine) van de Chef der Hydrografie en het hoofd van de afdeling Marineverordeningen, nr. 1401, 's-Gravenhage, 29 oktober 1965 inzake meteorologische werkzaamheden van de Koninklijke Marine.

379. Bij besluit van de staatssecretaris van Defensie van 12 november 1965, Dr .708331/54277.

380. punt 31 en 32 beschikking van de staatssecretaris van Marine van 18 mei 1951, Dr .249171/54277 , houdende organisatie van meteorologische werkzaamheden bij de Koninklijke Marine.

Zo maakt het LuMetC de grote weerkaarten die zich uitstrekken val Groenland tot diep in Rusland en van de Middellandse Zee tot Noorwegen, alle hoogte kaarten en de langere termijn weerkaarten en de vluchtverwachtingen voor verre bestem mingen. Deze informatie, en ontvangen informatie van buitenlandse meteo's en he KNMI, verspreidt het LuMetC over de meteo's op de luchtmachtbases en marinevlieg kampen (MVK) en het navigatiestation Den Helder.³⁸¹

Het LuMetC ontvangt niet alleen internationale informatie maar verspreidt dit eveneen: periodiek over de internationale civiele meteorologische netwerken.³⁸²

Bovendien fungeert het LuMetC als centraal informatiepunt voor de gehele krijgsmacht. Met name de landmacht is sterk afhankelijk van het LuMetC. De Koninklijke Landmacht beschikt weliswaar over een eigen meteorologische dienst doch deze is van bescheiden omvang en staat geheel ten dienst van 1LK. Voor wat betreft de Nationale Sector is de Landmacht volledig aangewezen op het LuMetC.³⁸³ Zowel de Koninklijke landmacht als de Koninklijke marine hebben liaisongroepen bij het LuMetC.

De afdelingen Meteorologie op de bases concentreren zich op de operationele taak van het eigen onderdeel. De basismeteo's maken verwachtingen voor het lokale weer en het weer in het vlieggebied voor operationele gebruikers.

Sinds 1975 zorgt bij de vliegende squadrons een Squadron-assistent-meteorologie (SAM) voor een persoonlijke briefing en debriefing van de vliegers. Vaktechnische ondersteuning aan en toezicht op de SAM's worden verzorgd vanuit het Luchtmacht Meteorologisch Squadron. Bij het Luchtmacht Meteorologisch Squadron wordt tevens gezorgd voor opleiding van meteorologisch personeel, zowel van de krijgsmacht als van het KNMI.

De activiteiten van het meteorologische centrum van de Dienst der Hydrografie richten zich op het verzorgen van een periodieke weersverwachting voor het Nederlands kustgebied, de Noordzee, het Kanaal en het oostelijk deel van Noordatlantische oceaan. Net als de meteo's op de luchtmachtbases concentreren de meteo's van de MVK's zich op het verzorgen van lokale weersverwachtingen en het verzorgen van vlucht- en routeverwachtingen voor de marinevliegers.³⁸⁴

Voorts verzorgt de meteo van het MVK Valkenburg o.a. de speciale maritieme weersverwachting zoals stormwaarschuwingen en de begeleiding van schepen (op verzoek) van de Koninklijke marine in de Noordzee.

De samenwerking met civiele meteorologische diensten is al enige malen aan de orde gekomen, nu meer hierover .

De uitbreiding van de militaire meteorologische activiteiten noopten al vrij spoedig tot herziening van de regeling inzake samenwerking met de KNMI. Een en ander kreeg beslag in een *gezamenlijke beschikking van de ministers van Oorlog en Marine van 6 augustus 1953, nr. 4108 en VM/330264/54277 en van Verkeer en waterstaat van 22 juni 1953, nr. 21037, houdende samenwerking op meteorologisch gebied tussen Koninklijke marine, Koninklijke landmacht, Koninklijke luchtmacht en KNM1 in vredeestijd.*³⁸⁵

De samenwerking op het gebied van de weerdienst beperkt zich niet tot de uitwisseling van

---

381. naast directe militaire lijnen van het LuMetC ook via het "Tactical Weather Network". Dit is een militair net, waarover van elk militair vliegveld in het gehele 2- en 4ATAF-gebied elk uur een waarneming wordt verspreid, waarin ook een verwachting van de weersontwikkeling voor de komende twee uur is opgenomen. j.j. van Dort, 'Werkwijze en ontwikkeling van de meteorologische dienst' in: *Militaire Spectator*, jaargang 138 (1969), nr. 1. blz. 9.

382. o.a. via het "International Meteorological Teleprinter Network Europe" (IMTNE), een net onder auspiciën van de "World Meteorological Organisation" (WMO) waarop het KNMI, Schiphol en het LuMetC zijn aangesloten en waarover kaartberichten en waarnemingen in de hogere luchtlagen worden verspreid en via het "Meteorological Operational Teleprinter Network Europe" (MOTNE) onder auspiciën van de ICAO waarover waarnemingen en verwachtingen worden verspreid en waarop LuMetC, Schiphol, Rotterdam en Belde zijn aangesloten. Van Dort, 'werkwijze en ontwikkeling', blz. 9.

383. Van Dort, 'Werkwijze en ontwikkeling', blz. 11

384. punt 241 CIRC.Z. 2154 e.

385. De gezamenlijke beschikking van de ministers van Oorlog en van Verkeer en Waterstaat respectievelijk van 6 augustus 1948, kabinet nr. 56 en van 30 november 1948, rijksluchtvaartdienst nr. 745 alsmede de beschikking van de staatssecretaris van Marine van 18 mei 1951, nr. 249171/54277 werden daarbij ingetrokken.

gegevens (nationaal en internationaal). Ook op de gebieden die buiten de eigenlijke weerdienst liggen, zoals het instrumentarium, onderzoek, opleiding en de klimatologie is de samenwerking hecht. Inzake alle samenwerkingsaangelegenheden vind vanwege de krijgsmacht nauw overleg plaats met de hoofddirecteur van het KNMI.

Ter bevordering van de samenwerking met het civiele instituut werd bij de *gezamenlijke beschikking van de ministers van Oorlog en Marine van 6 augustus 1953, nr. 4108 en VM/330264/54277 en van Verkeer en waterstaat van 22 juni 1953, nr. 21037*, de Coördinatie Commissie Meteorologie ingesteld.³⁸⁶

HANDELINGEN

(288)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het vaststellen van het aantal, de dislocatie, de taak en de uitrusting van de weerdienststations, de voorlichtingsstations en de waarnemingsstations van de Koninklijke marine, de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht.

Periode: 1945-2002

Grondslag: Toelichting, beschikking van de staatssecretaris van Marine van 18 me 1951, nr. 249171/54277, houdende organisatie van meteorologisch werkzaamheden bij de Koninklijke marine; art. 3, lid 1 gezamenlijke beschikking van de ministers van Oorlog en Marine van 6 augustus 1953 nr. 4108 en VM/330264/54277 en van Verkeer en Waterstaat van 22 juni 1953, nr. 21037, houdende samenwerking op meteorologisch gebied tussen Koninklijke marine, Koninklijke landmacht, Koninklijke luchtmacht en KNMI in vredetijd; Voorschrift betreffende de meteorologische en oceanografische werkzaamheden bij de Koninklijke Marine, vastgesteld bij M.B. van 16 januari 1990, (1VVKM7) hoofdstuk 1200

Opmerking: Voorlichtingsstation: een militair meteorologisch station, dat is ingericht tot het geven van meteorologische voorlichtingen; Weerdienststation: een militair meteorologisch station, dat is ingericht tot het geven van meteorologische voorlichtingen en het verrichten van meteorologische waarnemingen; Waarnemingsstation: een militair meteorologisch station, dat is ingericht tot het verrichten van meteorologische waarnemingen. (Art. 1 gezamenlijke beschikking van de ministers van Oorlog en Marine van 6 augustus 1953, nr. 4108 en VM/330264/54277 en van Verkeer en Waterstaat van 22 juni 1953, nr. 21037, houdende samenwerking op meteorologisch gebied tussen Koninklijke Marine, Koninklijke Landmacht, Koninklijke Luchtmacht en KNMI in vredetijd.)

---

386. Ingesteld ingevolge artikel 12, lid 1. De commissie bestaat uit 4 leden; één vertegenwoordiger van de Chef van de Marinestaf, de Chef van Landmachtstaf en de Chef van de Luchtmachtstaf en één vertegenwoordiger van de Hoofddirecteur KNMI. De taak van de commissie is tweeledig:

- a. het voeren van overleg omtrent de coördinatie van alle werkzaamheden op militair meteorologisch gebied en het indienen van adviezen daartoe aan de Chefs van Staven en aan de Hoofddirecteur;
- b. het uitbrengen van advies omtrent alle aangelegenheden, welke naar het oordeel van een der Chefs van staven of van de Hoofddirecteur van belang kunnen worden geacht voor de ontwikkeling der militair-meteorologische samenwerking.

(289)

Actor: Chefs van Staven

Handeling: Het, met inachtneming van de op Nederland rustende verplichtingen voortvloeiend uit internationale overeenkomsten, opstellen van de regels volgens welke meteorologisch-technische werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd.

Periode: 1945-2002

Grondslag: art. 5, lid 2 gezamenlijke beschikking van de ministers van Oorlog en Marine van 6 augustus 1953, nr. 4108 en VM/330264/54277 en van Verkeer en Waterstaat van 22 juni 1953, nr. 21037, houdende samenwerking op meteorologisch gebied tussen Koninklijke marine, Koninklijke landmacht, Koninklijke luchtmacht en KNMI in vreedstijd.

(290)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het verzamelen en bewerken van gegevens op meteorologisch gebied.

Periode: 1945-2002

Grondslag: Punt 10 a en punt 32, beschikking van de staatssecretaris van Marine van 18 mei 1951, nr. 249171/54277, houdende organisatie van meteorologische werkzaamheden bij de Koninklijke marine; artikel 3, lid 3 gezamenlijke beschikking van de ministers van Oorlog en Marine van 6 augustus 1953, nr. 4108 en VM/330264/54277 en van Verkeer en Waterstaat van 22 juni 1953, nr. 21037, houdende samenwerking op meteorologisch gebied tussen Koninklijke marine, Koninklijke landmacht, Koninklijke luchtmacht en KNMI in vreedstijd; punt 241, a, c en d CIRC.Z. 2154 e; defensienota's; 1VVKM7.

(291)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het verstrekken van meteorologische inlichtingen aan andere krijgsmachtdelen of eenheden, aan nationale en aan internationale civiele of militaire instanties.

Periode: 1945-2002

Grondslag: Punt 10 a en punt 32, beschikking van de staatssecretaris van Marine van 18 mei 1951, nr. 249171/54277, houdende organisatie van meteorologische werkzaamheden bij de Koninklijke marine; artikel 3, lid 3 gezamenlijke beschikking van de ministers van Oorlog en Marine van 6 augustus 1953, nr. 4108 en VM/330264/54277 en van Verkeer en Waterstaat van 22 juni 1953, nr. 21037, houdende samenwerking op meteorologisch gebied tussen Koninklijke marine, Koninklijke landmacht, Koninklijke luchtmacht en KNMI in vreedstijd; punt 241, a, c en d CIRC.Z. 2154 e; defensienota's.

(292)

Actor: Chefs van Staven

Handeling: Het, in overleg met de Hoofddirecteur KNMI, bepalen welke stations worden ingeschakeld ten dienste van het KNMI inzake weertechnische aangelegenheden en het doorgeven van weerrapporten alsmede de wijze waarop deze stations met het KNMI zullen samenwerken.

Periode: 1945-2002

Grondslag: punt 32, beschikking van de staatssecretaris van Marine van 18 mei 1951, nr. 249171/54277, houdende organisatie van meteorologische werkzaamheden bij de Koninklijke marine; art. 3, lid 2 en art. 9 gezamenlijke beschikking van de ministers van Oorlog en Marine van 6 augustus 1953, nr. 4108 en VM/330264/54277 en van Verkeer en Waterstaat van 22 juni 1953, nr. 21037, houdende samenwerking op meteorologisch gebied tussen Koninklijke marine, Koninklijke landmacht, Koninklijke luchtmacht en KNMI in vreedstijd.

(293)

Actor: Hoofddirecteur KNMI

Handeling: Het, met inachtneming van de op Nederland rustende verplichtingen voortvloeiend uit internationale overeenkomsten, vaststellen van de wetenschappelijke grondslagen waarop meteorologisch-technische werkzaamheden door personeel van Koninklijke marine, Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht worden verricht

Periode: 1945- 2002

Grondslag: punt 31, beschikking van de staatssecretaris van Marine van 18 mei 1951, nr. 249171/54277, houdende organisatie van meteorologische werkzaamheden bij de Koninklijke marine; art. 5, lid 1 gezamenlijke beschikking van de ministers van Oorlog en Marine van 6 augustus 1953, nr. 4108 en VM/33- 0264/54277 en van Verkeer en Waterstaat van 22 juni 1953, nr. 21037, houdende samenwerking op meteorologisch gebied tussen Koninklijke marine, Koninklijke landmacht, Koninklijke luchtmacht en KNMI in vreedstijd.

(294)

Actor: Chefs van Staven / Hoofddirecteur KNMI

Handeling: Het, via een aangewezen officier-meteoroloog, waaraan civiele deskundigen worden toegevoegd, uitoefenen van controle en toezicht op de naleving van de regels en de verrichting van meteorologische werkzaamheden bij de krijgsmacht.

Periode: 1945- 2002

Grondslag: art. 5, lid 3-5 gezamenlijke beschikking van de ministers van Oorlog el Marine van 6 augustus 1953, nr. 4108 en VM/330264/54277 en val Verkeer en Waterstaat van 22 juni 1953, nr. 21037, houdende samenwerking op meteorologisch gebied tussen Koninklijke marine, Koninklijk4 landmacht, Koninklijke luchtmacht en KNMI in vreedstijd.

Opmerking: In de loop der tijd voor wat betreft de Marine toegewezen aan de CHYD en voor wat betreft de Luchtmacht aan het Luchtmacht Meteorologisch Centrum .

(295)

Actor: Chefs van Staven

Handeling: Het, in overleg met de hoofddirecteur KNMI, vaststellen van de aard, de vestiging, het programma en de duur van opleidingen van het meteorologisch personeel van de krijgsmacht.

Periode: 1945- 2002

Grondslag: art. 4, lid 1 gezamenlijke beschikking van de ministers van Oorlog en Marine van 6 augustus 1953, nr. 4108 en VM/330264/54277 en van Verkeer en Waterstaat van 22 juni 1953, nr. 21037, houdende samenwerking op meteorologisch gebied tussen Koninklijke marine, Koninklijke landmacht, Koninklijke luchtmacht en KNMI in vreedstijd.

(296)

Actor: Chef Luchtmachtstaf (Luchtmacht Meteorologisch Squadron)
Handeling: Het opleiden van personeel van de krijgsmacht alsmede van het KNMI op luchtvaartmeteorologisch gebied.
Periode: 1945 (?)-

7.3.11 Topografie en landkaarten

In de loop der tijd ontstond er bij diverse vakdisciplines steeds meer behoefte aan kaarten. Genoemd kunnen worden de geografie, de politiek (gebiedsafbakening en administratieve doeleinden), de economie (handel en verkeer) en het leger (strategie, tactiek en oriëntering). Met name bij het leger deed de behoefte aan gedetailleerde kaarten zich aan het eind van de 18e eeuw gevoelen.

Voor wat betreft Nederland begon men vanaf 1850 met een systematische kartering van het land op schaal 1:50.000, hetgeen resulteerde in de *Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden*.³⁸⁷ Deze kaartserie vormde de basis voor de huidige militaire topografische kaart van Nederland (de M733).

Het doel van een geografische en topografische kaart is een zo natuurgetrouw mogelijk beeld te geven van het aardoppervlak. De kaart is een weergave (de x- en y-positie) en identificering (de kaartsymbolen) van het aardoppervlak, binnen de beperkingen gesteld door de schaal.

Binnen de krijgsmacht is de belangrijkste functie van de geo- en topografische kaart dat deze de militair inzicht moet geven in de aard van het landschap waar hij moet opereren. Met behulp van de kaart moet de militair zich kunnen oriënteren, zijn routes kunnen uitstippelen, afstanden en richtingen bepalen, etcetera. Een juiste interpretatie van de kaart kan een duidelijk beeld geven van de geschiktheid van gekozen posities, zowel inzake de locatie als bijvoorbeeld de terreineigenschappen.

De *Nederlandse topografische kaart* en vele andere topografische en geografische kaarten worden uitgegeven door de Topografische Dienst Nederland (TDN). De TDN geeft van de kaartseries veelal twee verschillende uitgaven uit: een militaire en een civiele.

Uit de twee verschillende uitgaven blijkt dat de topografische en geografische kaart niet alleen bij militairen grote belangstelling geniet. Ook diverse wetenschappen maken gebruik van de door de TDN samengestelde kaarten zoals de geografie, de bodemkunde en de geologie. Tegen betaling worden de civiele uitgaven door de TDN verstrekt.³⁸⁸ Terzijde zij opgemerkt dat ook de militaire kaarten ten behoeve van gebruik door de krijgsmacht in de periode 1946-1955 slechts tegen betaling werden verstrekt. Sinds 1955 is de gehele verstrekking aan onderdelen van de krijgsmacht kosteloos.³⁸⁹

Indien een gebied (opnieuw) gekarteerd dient te worden, worden eerst luchtfoto's gemaakt. Deze luchtfoto's, die voor meetkundig gebruik aan bepaalde eisen moeten voldoen, vormen het uitgangsmateriaal voor de kartering. De gegevens die verkregen zijn uit de interpretatie van de luchtfoto's worden door topografen in het veld gecontroleerd en aangevuld. Op basis van het totaal aan gegevens wordt een basiskaart getekend. Door verkleining en generalisatie vormt

387. M.J. Kraak, 'De militaire topografische kaarten 1:50.000 van Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland' in: *Militaire Spectator*, jaargang 153 (1984), nr. 7, blz. 345.

388. Art. 2 beschikking van de minister van Oorlog van 11 januari 1952, Generale Staf, Sectie 02, nr. 7843 houdende aanvraag stafkaarten 1 LO 11 L-LM; art. 3 beschikking van de minister van Oorlog van 17 november 1952, Generale Staf, Sectie C12, nr. 9376, houdende oplegging stafkaarten 1 LO 346 L; punt 3.4 en punt 4.1. beschikking van de minister van Oorlog van 23 juli 1955, Secretaris-Generaal, nr. 210748, houdende voorziening topografische kaarten / LaO 55195/LuO 55504.

389. Respectievelijk punt 3.6 beschikking van de minister van Oorlog van 23 juli 1955, Secretaris-Generaal, nr. 210748, houdende voorziening topografische kaarten LaO 55195/LuO 55504 en art. 3 beschikking van de minister van Defensie van 8 augustus 1959, Secretaris-Genraal nr. 210748 A, houdende kaartvoorziening / LaO 59091.

men uit de basiskaart de gewenste topografische kaart die daarna drukklaar wordt gemaakt. Vrij spoedig na het tot stand komen van de NAVO werd door deze organisatie de "Army Maps Working Party"³⁹⁰ ingesteld. Deze werkgroep had tot doel meer eenheid te brengen op het gebied van de militaire kaarten omdat de nationale kaarten van ieder land te verschillend waren voor wat betreft meetkundige grondslag, bladindeling, opmaak, schaal etc. Door middel van NAVO-overeenkomsten, vastgelegd in zogenaamde STANAG's werd een grote mate van eenheid bereikt waaraan kaarten tot op heden dienen te voldoen.

Op 21 december 2001 besloot de Ministerraad de Topografische Dienst (TDN) van de Koninklijke landmacht te verzelfstandigen en onder te brengen bij het Kadaster in Apeldoorn. Dit voornemen is het gevolg van de positie die de TDN de afgelopen jaren heeft verkregen als leverancier van Topografische gegevens ten behoeve van de hele publieke sector. Daarmee komt de dienst verder af te staan van de kerntaken van Defensie. De TDN, gevestigd in Emmen, telt circa 160 medewerkers die allemaal meegaan naar de nieuwe organisatie. Omdat het Kadaster als Zelfstandig Bestuursorgaan op een wettelijke basis werkt, zullen de met de TDN ingebrachte nieuwe taken ook bij wet moeten worden geregeld. Tegelijk met de beslissing over de uitplaatsing heeft de Ministerraad daarom een daarop betrekking hebbend wetsontwerp voor advies aan de Raad van State aangeboden. Afhankelijk van de goedkeuring van de ontwerpwet door de Staten-Generaal is de uiteindelijke overdracht van de TDN voorzien op 1 januari 2003.³⁹¹

Op 1 september 2001 is de Dienst Geografie Koninklijke Landmacht (DGKL) opgericht. Deze dienst is verantwoordelijk voor het beleid binnen het vakgebied van de Militaire Geografie voor alle krijgsmachtdelen, uitgezonderd hydrografie. Commandant DGKL is opdrachtgever voor de productie van de militair geografische bestanden van het Nederlandse grondgebied door de Topografische Dienst. De DGKL vertegenwoordigt Nederland in talloze internationale civiele en militaire overlegstructuren. De DGKL is verder verantwoordelijk voor het verwerven (en zondig het digitaal converteren) van geografische informatie van vreemd grondgebied ten behoeve van de operationele inzet van Nederlandse eenheden.

HANDELINGEN

(297)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het deelnemen aan nationaal overleg betreffende aangelegenheden op geografisch en topografisch gebied.

Periode: 1947-2002

Bron: STANAG 2201 e.v.

(314)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het deelnemen aan internationaal overleg betreffende aangelegenheden op geografisch en topografisch gebied.

Periode: 1947-2002

Bron: STANAG 2201 e.v.

390. Als onderdeel van het Military Agency for Standardization A. van der Waag en A.J. Kers, 'Nieuwe militaire landkaarten' in: *Militaire Spectator*, jaargang 131, (1962), nr. II, blz. 585.

391. Bron: <http://www.tdn.nl/>

(298)

Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het verzamelen en bewerken van geografische en topografische gegevens
Periode: 1945- 2002
Bron: Toelichting beschikking van de minister van Oorlog van 11 januari 1952, Generale Staf, Sectie G2, nr. 7843 houdende aanvraag stafkaarten / LO 11 L-LM; art. 6, tweede deel, beschikking van de minister van Defensie van 8 augustus 1959, Secretaris-Generaal, nr. 210748 A, houdende kaartvoorziening / LaO 59091; defensienota's.

(315)

Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het samenstellen van geografische en topografische kaarten
Periode: 1945- 2002
Bron: Toelichting beschikking van de minister van Oorlog van 11 januari 1952, Generale Staf, Sectie G2, nr. 7843 houdende aanvraag stafkaarten / LO 11 L-LM; art. 6, tweede deel, beschikking van de minister van Defensie van 8 augustus 1959, Secretaris-Generaal, nr. 210748 A, houdende kaartvoorziening / LaO 59091; defensienota's.

(299)

Actor: Minister van Defensie
Handeling: Het verstrekken van (informatie uit) geografische en topografische kaarten aan de krijgsmacht en aan civiele instanties en personen.
Periode: 1945- 2002
Bron: art. 2 en art. 3 beschikking van de minister van Oorlog van 11 januari 1952, Generale Staf, Sectie 02, nr. 7843 houdende aanvraag stafkaarten / LO 11 L-LM; art. 2 en art. 3 beschikking van de minister van Oorlog van 17 november 1952, Generale Staf, Sectie 02, nr. 9376, houdende oplegging stafkaarten / LO 346 L; punt 3.2.-3.6. en punt 4.1.-4.3. beschikking van de minister van Oorlog van 23 juli 1955, Secretaris - Generaal, nr. 210748, houdende voorziening topografische kaarten / LaO 55195/LuO 55504; art. 3 en art. 6, tweede deel, beschikking van de minister van Defensie van 8 augustus 1959, Secretaris-Generaal, nr. 210748 A, houdende kaartvoorziening / LaO 59091; defensienota's.

7.3.12 Nautisch beheer van de Rijkszeehavens Den Helder

Van oudsher is de Minister van Verkeer en Waterstaat (DGSM) belast met de veiligheid en de vlotte afwikkeling (het nautisch beheer) van het scheepvaartverkeer van, naar en binnen de rijkszeehavens. Wat de marinehaven Den Helder betreft had namens de Minister van Defensie de Commandant der Maritieme Middelen Den Helder (CMMHLDR) bijzondere verantwoordelijkheid in verband met de uit te voeren defensietaken aldaar. Beide ministers achtten het in 1988 wenselijk om de overheidstaken op het gebied van het nautisch beheer, zowel voor de civiele als het militaire scheepvaartverkeer meer doeltreffend en doelmatig te laten verlopen. Dit werd vastgelegd in een gezamenlijke opgestelde Convenant Scheepvaartverkeer Den Helder in 1990 (Stcrt. 82).

Hierin wordt het nautisch beheer van de regio Den Helder met betrekking tot de civiele scheepvaart van het DGSM ten dele overgedragen aan de CMMHLDR. Het DGSM bleef op grond van het convenant verantwoordelijk voor de vaarwegmarkering, het plaatsen en verwijderen van verkeerstekens en het publiceren van nautische berichten. Alle andere operationele taken, het toelatingsbeleid, het geven van verkeersinformatie en verkeersaanwijzingen, het observeren en stelselmatig volgen van de verkeersstroom en het plannen en coördineren van de

verkeersafwikkeling, werden opgedragen aan de CMMHLDR. Deze oefent deze taken en bevoegdheden echter uit onder verantwoordelijkheid van de Minister van Verkeer en Waterstaat.³⁹² Hiermee werd de CMMHLDR in de hoedanigheid van Rijkshavenmeester verantwoordelijk voor de veiligheid en vlotte afwikkeling van zowel het militair als het civiel verkeer in en rond Den Helder. Voor het uitvoeren van de opgedragen operationele verkeersdiensttaken werd het Haven Coördinatie Centrum Den Helder ingericht, onder leiding van een door de CMMHLDR aan te wijzen havenofficier.

Om de afstemming tussen het door de CMMHLDR te voeren beleid en het beleid van de Minister van Verkeer en Waterstaat te waarborgen werd een overlegstructuur in het leven geroepen tussen DGSM en Rijkswaterstaat enerzijds en de CMMHLDR anderzijds.

---

392. *Ibid.*, art. 4 (lid 2); *Jaarboek Koninklijke Marine 1991*, 178.

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(221)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het maken van afspraken met de Minister van Verkeer en Waterstaat inzake het nautisch beheer met betrekking tot het civiele en militaire scheepvaartverkeer op de scheepvaartwegen van, naar en binnen de Rijkszeehaven Den Helder

Periode: 1988-1990

Product: Convenant Scheepvaartverkeer Den Helder 1990 (Stcrt. 82)

Opmerking: zie J. T. Klinkenberg, *De stuurlied aan wal. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein scheepvaart en maritieme zaken, 1980-1994*. PIVOT-rapport nr. 21 ('s-Gravenhage, 1994), 104 (handeling 159) voor de Minister van Verkeer en Waterstaat als actor van deze handeling.

(222)

Actor: Minister van Defensie (Commandant der Maritieme Middelen Den Helder)

Handeling: Het zorgdragen voor het nautisch beheer (het toelatingsbeleid; het geven van verkeersinformatie en verkeersaanwijzingen; het observeren en stelselmatig volgen van de verkeersstroom; het plannen en coördineren van de verkeersafwikkeling) ten aanzien van de civiele scheepvaart van, naar en binnen de Rijkszeehaven Den Helder

Periode: 1990-2002

Bron: art. 4 (lid 2-3), Convenant Scheepvaartverkeer Den Helder 1990 (Stcrt. 82)

Opmerking: gedeeltelijk opgenomen in *De stuurlied aan wal*. PIVOT-rapport nr. 21, 111 (handeling 181).

(223)

Actor: Minister van Defensie (Commandant der Maritieme Middelen Den Helder)

Handeling: Het periodiek voeren van overleg met de Minister van Verkeer en Waterstaat (Directeur DGSM) inzake de wijze van afstemming en uitvoering van de opgedragen nautische taken en bevoegdheden

Periode: 1990-2002

Bron: art. 6, Convenant Scheepvaartverkeer Den Helder 1990 (Stcrt. 82)

7.3.13 Steunverlening aan de civiele luchtvaart

De steunverlening van het militaire apparaat aan de civiele luchtvaart beslaat een omvangrijk en uitgebreid spectrum. Op dit gebied vindt nauwe samenwerking plaats tussen de Minister van Defensie en de Minister van Verkeer en Waterstaat over kwesties zoals de luchtverkeersbeveiliging, de regelgeving op luchtvaartgebied, het toezicht op de luchtvaart en medegebruik van militaire bases door de burgerluchtvaart. De formele basis op grond waarvan de steunverlening en samenwerking plaatsvindt is de Luchtvaartwet, en de handelingen die daaronder vallen staan beschreven in het RIO waarin de burgerluchtvaart wordt besproken.³⁹³

Ter verduidelijking een voorbeeld van de nauwe relatie tussen beleid op luchtvaartgebied en de samenwerking tussen civiele en militaire instanties bij de uitvoering, ontleend aan de luchtverkeersbeveiliging boven Nederland. Met de luchtverkeersbeveiliging in Nederland is door de Minister van Verkeer en Waterstaat de Rijksluchtvaartdienst (directie Luchtverkeersbeveiliging) belast. Op het luchtverkeerbeveiligingsgebied zijn een aantal terreinen te onderscheiden:

393. Zie *Luchtvaart gebonden* (PIVOT-rapport nr. 16).

de luchtverkeersdienstverlening (het geven van verkeersleiding), het opstellen van luchtverkeersregels en het beheer en de indeling van het luchtruim.³⁹⁴

Behalve de Rijksluchtvaartdienst speelt ook de Minister van Defensie (de KLu) een belangrijke rol op dit gebied. Noodgedwongen (namelijk door de geringe omvang van het Nederlandse luchtruim) coördineren de civiele en militaire autoriteiten de luchtverkeersleiding. Boven de 6100 meter zijn de verantwoordelijkheden van de civiele en militaire verkeersleidingscentra volledig geïntegreerd. Het militaire en de civiele verkeersleidingsdiensten nemen op bepaalde uren elkaars taken waar of dragen tijdelijk een deel van hun verkeersgebied over. Voor de Minister van Defensie wordt de civiele luchtverkeersleidingstaak verricht door het Military Air Traffic Control Centre.³⁹⁵

Logischerwijze is er tussen de Minister van Verkeer en Waterstaat en de Minister van Defensie ook een nauwe samenwerking bij het opstellen en vaststellen van regelgeving op het civiele luchtvaartgebied en het beheer en het toezicht op diverse luchtvaartaspecten (zie 4.3, 4.6. en 4.9).

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

zie: L. Hovy, *Luchtvaart gebonden. Een institutioneel onderzoek op het terrein van de burgerluchtvaart, 1945-1993*. PIVOT-rapport nr. 16 ('s-Gravenhage, 1994).

7.3.14 Luchtverkenningen

Bij het woord luchtverkenning wordt als eerste gedacht aan een taak binnen het operationele veiligheidskader. In vreedetijd echter worden de (foto)verkenningmiddelen, mits de operationele omstandigheden dit toelaten, ook ter beschikking gesteld ten behoeve van civiele doeleinden (ten behoeve van het openbaar belang).

De bij de KLu in gebruik zijnde fotoverkennings- en observatie-apparatuur wordt op verzoek van andere ministeries, gemeenten of particuliere instellingen ingezet, bijvoorbeeld voor opsporingsdoeleinden (zoals opsporing van lichamen van vermiste personen door middel van infraroodwaarnemingen ten behoeve van Justitie of van slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog), terreinfotografie (bijvoorbeeld ten behoeve van archeologisch onderzoek) of terreinverkenning (ten behoeve van milieukundig onderzoek).

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(224)

Actor: Minister van Defensie (Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten)

Handeling: Het, op verzoek van derden, zorgdragen voor het uitvoeren van luchtverkenningen en -observaties ten behoeve van civiele doeleinden en het rapporteren daarover

Periode: 1945-2002

Bron: defensienota's; *Defensiekrant*, 28-1-1993 (nr. 4)

---

394. *Ibid.*, 51-52, 85.

395. In het Luchtvaartverkeersreglement 1980 (Stb. 786) zijn de structuur van de luchtvaartdienstverlening en de verantwoordelijkheden vastgelegd. Zie ook *HTK 1987-1988*, nr. 20200 X, nr. 17.

7.3.15 Personenvervoer

Een belangrijke, van oudsher, aan het vliegend materieel van de KLu (en KM) toebedeelde taak is het transport van personeel en materieel van de gehele krijgsmacht ten behoeve van militaire aangelegenheden. In voorkomende gevallen kan echter ook door anderen dan militairen een beroep worden gedaan op de ter beschikking staande vervoermiddelen.

Met die anderen, worden leden van het Koninklijk Huis, leden van de regering en leden van delegaties van buitenlandse regeringen of internationale organisaties bedoeld. Het wekt dan ook geen verbazing dat deze vorm van steunverlening ten behoeve van autoriteiten VIP-transport wordt genoemd.³⁹⁶

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(225)

Actor: Minister van Defensie (Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten)

Handeling: Het, op verzoek van derden, zorgdragen voor luchttransport voor leden van het Koninklijk Huis, leden van de regering of leden van buitenlandse delegaties en het rapporteren daarover

Periode: 1945-2002

Bron: defensienota's; *Jaarboek Koninklijke Luchtmacht 1991*

7.3.16 Incidentele en internationale steunverlening

Naast de eerder beschreven vormen van steunverlening welke een min of meer (semi-)permanent karakter hebben, zijn er nog vele vormen van steunverlening die incidenteel door de krijgsmachtdelen op verzoek worden verleend aan civiele autoriteiten, aan de maatschappij in het algemeen, zoals bedrijven, verenigingen of personen, of buiten de landsgrenzen. Deze vormen van civiele dienstverlening hebben over het algemeen een facilitair karakter binnen de landsgrenzen, en hebben een hulpverlenend karakter daarbuiten.

Onder het verzorgen van faciliteiten kunnen zeer diverse zaken worden verstaan zoals het verlenen van steun aan de landbouw bij oogstproblemen (oogsthulp), het op verzoek ter beschikking stellen van de kantine van een kazerne aan de plaatselijke voetbalclub, het ter beschikking stellen van personeel aan een wapenindustrie voor demonstraties, het opnemen en verzorgen van burgerpatiënten in militaire hospitalen, het verzorgen van tenten en ander materieel bij grote evenementen (popconcerten, vierdaagse Nijmegen), het verzorgen van maaltijden, het slaan van een tijdelijke brug, het keuren van civiele duikers, het verzorgen van transport, het verlenen van steun bij zoekacties naar vermiste kinderen of het verlenen van technische assistentie.

In verschillende beschikkingen van de Minister van Defensie is de beschikbaarstelling van personeel en materieel buiten militair verband aan overheidslichamen, openbare lichamen of andere organisaties of personen vastgelegd. Het handelt hier specifiek om beschikbaarstelling die geen betrekking heeft op militaire bijstand of permanente of semi-permanente civiele overheidstaken (permanente of semi-permanente steunverlening) die door Defensie worden verricht.³⁹⁷ De beslissingsbevoegdheid tot het verlenen van incidentele steun is, afhankelijk van de aard van die steun, per niveau vastgelegd in de diverse beschikkingen.

396. G. H. A. Schrijver, Luchttransport. Op weg naar een gevarieerde, multifunctionele vloot, *MS 162* (12) (1993), 539-549: 540, 548. Zie ook 4.6 en 4.7 boven.

397. W. A. Vonk, >Civiele dienstverlening door de Koninklijke Landmacht=, *MS 140* (5) (1971), 218-226; *VVKM 73*, hst. 1300.

In 1953 (LO nr. 300) werd bepaald dat incidentele steunverlening slechts in hoge uitzondering zou worden verleend en alleen met toestemming van de toenmalige Minister van Oorlog. Expliciet werd opgemerkt dat de onderscheiden autoriteiten en commandanten van de krijgsmacht zich dienden te onthouden van het doen van toezeggingen. In Lamed 034-64 (45/7) werd ten aanzien van de beslissingsbevoegdheid een nuance aangebracht. Verzoeken tot ter beschikking stelling van kazerneruimten en terreinen, verstrekking van maaltijden en verlening van cadi-faciliteiten moesten ter beslissing aan de Minister van Defensie worden voorgelegd. In de gevallen waarbij de KL of KLu betrokken zou zijn en het ging om personeel of materieel van parate of mobilisabele eenheden van 1LK, transportsteun, geniesteun of steun aan de agrarische sector besliste de CGS/BLS of de CLS/BDL, in alle andere gevallen beslisten de Territoriale Bevelhebbers. In latere beschikkingen werd deze beslissingsbevoegdheid in grote lijnen gehandhaafd.³⁹⁸

In Lamed 005-67 (45/8) werden voor de KL en de KLu in formele zin factoren opgenomen op grond waarvan men diende te beslissen over het al dan niet verlenen van incidentele steun door het ter beschikking stellen van personeel en/of materieel. De volgende punten dienden in de overweging te worden genomen (artikel 7):

- a. het al dan niet in ernstige mate verstoren van het opleidings- of oefenprogramma;
- b. het algemeen belang dat wordt gediend;
- c. het direct of indirect militair belang dat wordt gediend;
- d. de mogelijkheid van het niet c.q. niet op korte termijn kunnen leveren van de gevraagde prestatie door de civiele maatschappij;
- e. de aan hulpverlening verbonden financiële consequenties, zowel voor Defensie als voor de aanvragende instantie.

Van de mogelijkheid tot het aanvragen van steun werd in die jaren veelvuldig gebruik gemaakt. Zo behandelden de Minister van Defensie en de BLS in 1968 ruim 300 aanvragen om facilitaire steun, waarvan er slechts 27 werden afgewezen.³⁹⁹

In 1972 vervielen de eerdere beschikkingen voor de landmacht met de inwerkingtreding van de Regeling steunverlening door of vanwege de Koninklijke Landmacht, gepubliceerd in Lamed 035-72 (75/6). De mogelijkheden tot het verzoeken en verlenen van incidentele steun werden bij deze regeling ingeperkt. In artikel 2 werd expliciet opgenomen dat incidentele steun alleen kon en kan worden verleend "indien daarmede een charitatief doel wordt gesteund of een algemeen belang wordt gediend". De beslissingsbevoegdheid bleef qua niveau in deze beschikking gehandhaafd. Wel ondergingen de overwegingen ten aanzien van een verzoek enige wijzigingen. Punten van overweging werden sinds 1972:

- a. wordt direct of indirect een militair belang gediend;
- b. wordt direct of indirect een militair belang geschaad;
- c. wordt een belang van derden door de steunverlening geschaad, ondermeer doordat een concurrentiepositie tegenover de civiele maatschappij wordt ingenomen;
- d. zijn de niet voor vergoeding in aanmerking komende financiële consequenties voor het Rijk aanvaardbaar. Uiteindelijk kwam in 1987 het Voorschrift militaire bijstand en steunverlening in Nederland in vreedstijd (MP 11-10) tot stand (zie ook 7.2.1). In dit voorschrift wordt een onderscheid gemaakt tussen (incidentele) militaire steunverlening in het openbaar belang, waaronder wordt begrepen de inzet van militairen bij oogsthulp of de inzet van geneeskundige pelotons bij nationale evenementen, en overige militaire steunverlening, waaronder diverse zaken vallen als baanvegers bij de Elfstedentocht of assistentie bij een concours-hippique.

---

398. In Lamed 005-67 (45/8) doet de Inspecteur van de Militair Geneeskundige Dienst zijn intrede als beslissingsautoriteit betreffende ziekentransportsteun. In Lamed 035-72 (75/6) worden de Territoriale Bevelhebbers vervangen door de BLS of door hem aan te wijzen commandanten.

399. Vonk, Civiele dienstverlening, 223.

Volgens het voorschrift kunnen alleen ministers en Commissarissen der Koningin militaire steun in het kader van openbaar belang aanvragen (art. 48), ministers rechtstreeks bij de Minister van Defensie, Commissarissen der Koningin bij de PMC of RMC-N, via wie het verzoek via de hiërarchieke weg wordt doorgeleid aan de Minister van Defensie (art. 49). De Minister van Defensie beslist over de steunverlening. Ten aanzien van de 'overige militaire steunverlening' is iedere belanghebbende bevoegd tot het aanvragen van militaire steun (art. 61). Voor wat betreft de aanvraag is de beslissingsbevoegdheid gehandhaafd zoals in de eerdere regelingen. De NTC of de bevelhebber van het betrokken krijgsmachtdeel beslist inzake de steunverlening uitgaande van de al eerder geschetste criteria.

Voor wat betreft de KM ligt de beslissingsbevoegdheid voor het ter beschikking stellen van materieel en personeel bij de Minister van Defensie, maar de regionale bevelhebbers en de Commandant van het Korps Mariniers zijn evenwel gemachtigd - voor zover het geen bijzondere aangelegenheden betreft die naar hun aard de goedkeuring van de minister vereisen - namens de minister te beslissen inzake beschikbaarstelling van personeel en/of materieel.⁴⁰⁰ Het voorschrift laat in tegenstelling tot de regelingen voor de land- en luchtmacht in het midden wat de overwegingen ten aanzien van een beslissing dienen te zijn. Wel gaat het uitgebreid in op de mogelijke vormen van incidentele steunverlening en de aan de dienstverlening verbonden kosten.

Sedert 2003 dient een verzoek tot militaire steunverlening rechtstreeks te worden ingediend bij het Defensie Crisis Beheersings Centrum (DCBC) van het ministerie van Defensie. Het verzoek wordt voor advies over juridische en bestuurlijke aspecten doorgeleid naar de Directeur Juridische Zaken (DJZ) van het ministerie van Defensie. In het verzoek dient te worden toegelicht waarom de aanvrager niet zelf (tijdig) in de gevraagde steun kan voorzien. Commissarissen van de Koning of van burgemeesters moeten motiveren waarom de steunverlening niet aan civiele marktpartijen is gegund. De Chef Defensie Staf (CDS) beslist, zo nodig na overleg met de DJZ, over de aanvraag.

In plaats van incidentele steunverlening wordt sedert 2003 gesproken over maatschappelijke dienstverlening ten behoeve van derden. Op incidentele basis kan personeel en/of materieel van Defensie worden ingezet ter ondersteuning van een charitatief doel, uit het oogpunt van goed nabuurschap - als een tegenprestatie voor mogelijke overlast die wordt veroorzaakt door de uitoefening van de defensietaak - dan wel ter bevordering van een positieve beeldvorming van Defensie. Verzoeken om dienstverlening ter ondersteuning van een charitatief belang binnen het Koninkrijk der Nederlanden kunnen door de bevelhebbers van de krijgsmachtdelen danwel de commandant DICO worden afgedaan.

Verzoeken om maatschappelijke dienstverlening met een politiek gevoelig of principiële beleidsmatig karakter - een en ander ter beoordeling van de bevelhebbers van de krijgsmachtdelen, de commandant DICO of de Chef Defensie Staf - dienen door tussenkomst van de secretaris-generaal ter beslissing aan de bewindspersonen van Defensie te worden voorgelegd.

Ter zake van de genoemde toestemming voor maatschappelijke dienstverlening kan door de bevelhebbers, commandant DICO en de Chef Defensie Staf ondermandaat worden verleend aan de ressortcommandanten.

De krijgsmacht werd ook ingezet bij hulpverlening buiten de landsgrenzen. In 1956 (Hongaarse Opstand) en 1966 (Turkse aardbeving) verzocht het Nederlandse Rode Kruis om hulp in de vorm van de inzet van vliegtuigen van de KLu. KM-eenheden verleenden noodhulp in Agadir na een aardbeving aldaar in 1963. In 1966 werden bij overstromingen in Florence KL-militairen ingezet om de drinkwatervoorziening te verzorgen. In 1968 en 1969 was een geniedetachement

---

400. Voorschrift betreffende dienstverlening aan derden (VVKM 73, opgenomen als bijlage van MP 11-10), punt 1421-1422.

actief bij een waterwinningsproject in Bihar, India. Ten einde dergelijke hulpverlening beter te organiseren werd in 1969 de Rampenbrigade opgericht. De basis werd gevormd door KL-eenheden die al beschikbaar waren voor het uitvoeren van vredesoperaties voor de VN (zie 6.2); andere eenheden van 1Lk werden hieraan toegevoegd, en ook de KM en KLu konden een bijdrage leveren, al naar gelang de situatie. De Rampenbrigade was dus geen zelfstandige parate organisatie, maar kon in voorkomend geval gevormd worden uit parate eenheden.

In het jaar van haar oprichting werd de Rampenbrigade gelijk naar Tunesië gestuurd om te helpen bij het herstel van de waterhuishouding na overstromingen. Op verzoek van de minister van Ontwikkelingssamenwerking volgde in 1974 de inzet in de Soedan om daar de voedselvoorziening te begeleiden in het door droogte getroffen land. Daarna werd pas in 1991 weer een KL-eenheid op een humanitaire missie (buiten VN-verband) gestuurd, naar Bangladesj.⁴⁰¹ In 1992 werden vier KL-militairen uitgezonden naar de voormalige Sowjet-Unie om daar toezicht te houden op het geven van voedselhulp in het kader van de European Community Task Force. In de tussentijd verleende ook de KLu incidentele hulpverlening, zoals bij een ramp op een camping in Spanje in 1978 en voor het vervoer van hulpgoederen naar Roemenië in 1989-1990.

In 1996 sloten de minister voor Ontwikkelingssamenwerking, van Buitenlandse Zaken en Defensie een raamuitvoeringsovereenkomst betreffende de inzet van de Nederlandse krijgsmacht ten behoeve van internationale humanitaire hulpverlening. In deze overeenkomst werden regels afgesproken met betrekking tot financiële bijdragen door Ontwikkelingssamenwerking voor de inzet van militair personeel en materieel ter ondersteuning van van de door (inter)nationale noodhulporganisaties uit te voeren noodhulpoperaties buiten Nederland. Door de CDS werd een generiek plan humanitaire noodhulp defensie opgesteld, waarin de verlening van humanitaire noodhulp door de militaire humanitaire noodhulpeenheid (MHNE) wordt geregeld. De minister van Buitenlandse Zaken (In casu de minister van Ontwikkelingssamenwerking) is de nationale behoeftesteller voor inzet van de militaire humanitaire noodhulpeenheid.

De MHNE is per 1 januari 1997 gereedgesteld. De MHNE wordt geformeerd uit door de krijgsmacht delen ter beschikking gestelde en gereed gestelde eenheden. Als uitgangspunt telt dat deze inzet niet langer dan 6 weken duurt. Duurt een operatie langer dan dient een reguliere humanitaire hulpoperatie te worden opgestart. Bij humanitaire noodhulp moet worden gedacht aan rampenbestrijding en vluchtelingen hulp.

Inzet van de MHNE vangt aan met de uitzending van een noodhulpverkenningsteam binnen 24 uur na alarmering. Binnen 3 tot 7 dagen volgt de inzet van het MHNE. Een verzoek tot inzet van het MHNE wordt gegeven door de directie crisisbeheersing en humanitaire hulp van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

HANDELINGEN

Zie ook de algemene handelingen nrs. 1-42 (hst. 3.4)

(226)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het voorbereiden en vaststellen van regelgeving betreffende de beschikbaarstelling van personeel en materieel buiten militair verband aan overheidslichamen, openbare lichamen of andere organisaties of personen in het kader van incidentele steunverlening/

---

401. HTK 1991-1992, 22300X, nr. 2, p. 18.

Periode: 1945-1987
Product: bv. LO 1953, nr. 300; Lamed 034-64, 005-67, 035-72; VVKM 73
Opmerking: voor de periode na 1987, zie 7.2.1

(227)

Actor: de vakminister
Handeling: Het aan de Minister van Defensie verzoeken tot het verlenen van incidentele militaire steun in het kader van het openbaar belang

Periode: 1945-2002

Bron: LO 1953, nr. 300; Lamed 034-64, 005-67, 035-72; VVKM 73; art. 48 en 49, MP 11-10

(228)

Actor: Minister van Defensie (chefs van Staven/ regionale bevelhebbers/ commandanten)

Handeling: Het, op verzoek van derden, zorgdragen voor verlening van incidentele steun/ maatschappelijke dienstverlening ten behoeve van derden

Periode: 1945-2002

Bron: LO 1953, nr. 300; Lamed 034-64, 005-67, 035-72; VVKM 73; MP 11-10, art. 50, 64.2-3, 64.4

(229)

Actor: de vakminister

Handeling: Het aan de Minister van Defensie verzoeken tot het verlenen van militaire bijstand ter bestrijding van calamiteiten buiten het Nederlandse territoir

Periode: 1945-2002

Opmerking: bv. de Minister van Ontwikkelingssamenwerking.

(230)

Actor: Minister van Defensie

Handeling: Het, na aanvraag of op grond van een aanbod, verlenen van militaire bijstand ter bestrijding van calamiteiten buiten het Nederlandse territoir

Periode: 1945-2002

Opmerking: dit geschiedde in acties die buiten de kaders van bondgenootschappelijk optreden of vredesoperaties vallen.

(300)

Actor: Minister van Defensie, Minister van Buitenlandse Zaken, Minister voor Ontwikkelingszaken

Handeling: Het vaststellen van een raamovereenkomst inzake de afstemming van de uitvoering van humanitaire noodhulpoperaties buiten Nederland

Periode: 1997-2002

Grondslag
Product
Opmerking

Overeenkomst

(301)

Actor	Minister van Defensie, Minister van Buitenlandse Zaken, Minister voor Ontwikkelingszaken
Handeling	Het voorbereiden en vaststellen van projectplannen en uitvoeringsovereenkomsten inzake de wijze van inzet van militair personeel en materieel ten behoeve van humanitaire nood hulphulpverlening
Periode	1997-2002
Grondslag	Raamuitvoeringsoverkomst nr. D96000915, art.I.2-4
Product	Projectplannen, projectvoorstellen, uitvoeringsovereenkomsten
Opmerking	
(302)	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het verlenen van humanitaire noodhulp
Periode	1997-2002
Grondslag	Raamuitvoeringsoverkomst nr. D96000915
Product	
Opmerking	De noodhulp wordt verleend op basis van projectplannen
(303)	
Actor	Minister van Defensie, Minister van Buitenlandse Zaken, Minister voor Ontwikkelingszaken
Handeling	Het evalueren van de voortgang van de samenwerking en de uitvoering van humanitaire noodhulpverlening-
Periode	1997
Grondslag	Raamuitvoeringsoverkomst nr. D96000915, art II,.3, art. IV.2-3
Product	
Opmerking	

8 BIJLAGEN

8.1 Bijlage 1: wet- en regelgeving op het gebied van militaire operatiën

ADVIESRAAD INTERNATIONALE VRAAGSTUKKEN

Wet op de adviesraad internationale vraagstukken, Stb. 1998, nr. 209

GRONDWET

Rijkswet van 22 juni 2000 tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de verdediging, Stb 2000, 264. Art. 97, 98, 99, 100, 103

STAAT VAN OORLOG EN BELEG

Wet op de Staat van Oorlog en de Staat van Beleg, KB van 23-5-1899, Stb. 128; gewijzigd 4-5-1933, Stb. 246; 30-11-1939, Stb. 206; 22-3-1946, Stb. G 69; 10-6-1952, Stb. 406, art. 24; 24-2-1955, Stb. 86, art. 4; 7-7-1955, Stb. 390, art. 12 (inwerkingtreding: 15-3-1956, Stb. 110); 22-5-1958, Stb. 296, art. 23 (inwerkingtreding: 5-1-1959, Stb. 3); 27-9-1961, Stb. 304, art. 2 (inwerkingtreding: 14-8-1962, Stb. 318).

Vervangen door:

Oorlogswet voor Nederland, KB van 16-7-1964, Stb. 337 (inwerkingtreding: 6-5-1966, Stb. 204); gewijzigd 12-2-1969, Stb. 83, art. 7h (inwerkingtreding: 22-3-1969, Stb. 119); 7-4-1971, Stb. 180, art. 4; 26-6-1975, Stb. 340, art. 7; 11-2-1988, Stb. 36, art. 2 (inwerkingtreding: 11-2-1988, Stb. 37); 25-10-1989, Stb. 490, art. 6; 30-5-1990, Stb. 222, art. 30; 2-4-1991, Stb. 199, hst. 6, art. 1; 14-11-1991, Stb. 631, art. 12 (inwerkingtreding: 17-12-1991, Stb. 737); 4-6-1992, Stb. 422, hst. 7, art. 3; art. 18, 33 en 44, 11-11-1993, Stb. 610; art. 18, 9-12-1993, Stb. 725; art. 54, 22-6-1994, Stb. 573; ingetrokken 1 mei 1997, Stb. 1997, 172

Oorlogswet voor Nederland, 3-4-1996 hernieuwde vaststelling ter aanpassing aan de Grondwet en aan de Coördinatiewet uitzonderingstoestanden (Stb. 368) in werking getreden 23 april 1997, Stb. 172; ; art. 29, 13-3-1997, Stb. 142; art. 13, 18, 23, 43, 60, 6-10-1997, Stb. 510; art. 60, Stb. 1999, 90 (i.w. Stb. 1999, 40)

Wet tot aanpassing van de bestaande wetgeving aan de Oorlogswet voor Nederland, KB van 16-7-1964, Stb. 338.

Coördinatiewet uitzonderingstoestanden, K.B. 3-4-1996 Stb. nr 365

Invoeringswet coördinatiewet uitzonderingstoestanden K.B. van 3-4-1996 Stb. nr 366.

Besluit geweldgebruik bij uitoefening buitengewone bevoegdheden, 23-4-1997, Stb. 173

MILITAIR GEZAG

Besluit uitoefening militair gezag, KB van 4-5-1933, Stb. 246; gewijzigd 2-8-1948, Stb. I 376; 9-12-1950, Stb. K 564; 13-12-1951, Stb. 558; 16-6-1953, Stb. 310; 3-11-1955, Stb. 623; 31-12-1958, Stb. 694; 30-6-1964, Stb. 262.

Aanwijzingsbesluit militair gezag, KB van 10-3-1965, Stb. 144; beschikking 29-4-1966, nr. 200.058/3m; 17-1-1969, Stb. 39; 26-2-1970, Stb. 112; 20-8-1975, Stb. 524; 1-4-1992, Stb. 209 ingetrokken bij bij wet van 3 april 1996, Stb. 368, vervallen 1 mei 1997, besluit van 23 april 1997,

Stb. 172.

Regeling aanwijzing militaire gezagsdragers, m.b. van 20-8-1997, Stcrt. 1997, nr. 161

Instructie Militair Gezag, KB van 7-8-1965, Stb. 389 ingetrokken bij wet van 3 april 1996, Stb. 368, vervallen 1 mei 1997, besluit van 23 april 1997, Stb. 172.

Instructie voor het militair gezag, 24-2-1998, Stb. 1998, 140

MILITAIRE LUCHTVAART

Luchtvaartwet, Stb. 1926, 249, art.5

Luchtvaartwet, Stb. 1958, 47, art 1 h

Wet van 26 maart 1997 tot wijziging van de Wet Luchtverkeer (bewijzen van bevoegdheid, bestrijding drank- en drugsgebruik), Stb 1997, 255

Wet van 29 april 1999 houdende wijziging van de Wet Luchtverkeer (luchtvaartuigen en vluchtuivoering), Stb 1999, 235

Besluit cockpitpersoneel en luchtverkeersdienstverleningspersoneel krijgsmacht, Stb. 1999, 392

GEZAGSGEBIEDEN

Besluit vaststelling gezagsgebieden militaire gezagsdragers, KB van 5-12-1932, Stb. 580; gewijzigd 20-12-1948 (GS, sectie G2, nr. 1001); 3-10-1950 (LO nr. 252); 4-1-1951 (LO nr. 4); 11-5-1951 (LO nr. 111); 5-3-1955 (LO nr. 55068); KB van 5-8-1957, Stb. 368; 2-5-1958, Stb. 245; 1-9-1958, Stb. 428; 19-11-1958, Stb. 562; 24-9-1962, Stb. 379; 11-9-1963, Stb. 403; 27-4-1965, Stb. 206; 14-6-1965, Stb. 410; 13-2-1967, Stb. 122; 17-1-1969, Stb. 38; 4-4-1970, Stb. 262; 5-9-1975, Stb. 525; 3-2-1986, Stb. 58; 1-4-1992, Stb. 208.

Besluit gezagsgebieden marine-autoriteiten, KB van 20-2-1962, Stb. 66.

INKWARTIERING

Inkwartieringswet, KB van 14-9-1866, Stb. 138; gewijzigd 10-11-1892, Stb. 253; 18-6-1953, Stb. 305; 21-6-1953, Stcrt. nr. 139; 7-7-1955, Stb. 390, art. 11 (inwerkingtreding: 15-3-1956, Stb. 110); 22-5-1958, Stb. 296, art. 24 (inwerkingtreding: 5-1-1959, Stb. 3); 23-6-1976, Stb. 377; 4-2-1988, Stb. 21, art. 7 (inwerkingtreding: 4-2-1988, Stb. 22); 11-2-1988, Stb. 77; 20-4-1988, Stb. 172; 25-10-1989, Stb. 490, art. 31; 22-5-1991, Stb. 394, art. 9; 4-6-1992, Stb. 422, hst. 7, art. 2; art. 11, 11-11-1993, Stb. 610; art. 2 23-12-1993, Stb. 690; art. 42, 22-6-1994, Stb. 573; art. 47, 26-4-1995, Stb. 250; 3-4-1996, Stb. 366; art. 31, 32, 35, 38, 40, 42, 44, 50, 51, 52, 6-10-1997, Stb. 510.

Inkwartieringsbesluit, KB van 20-7-1953, Stb. 342; gewijzigd 10-5-1966, Stb. 354; 7-3-1979, Stb. 131; 21-6-1991, Stb. 395, art. 3; art. 73, 7-4-1994, Stb. 265; art. 72, 30-5-1996, Stb. 278; 25-6-1997, Stb. 339, i.w. 23-9-1997, Stb. 454; art. 74, 82x eb 82z, 15-12-1997, Stb. 702, i.w. 1-1-1998, 11-11-1997, Stb. 581; art. 103, 105, 113, Stb 2001, 415.

Besluit instelling en aanwijzing van commissies, bedoeld in de artikelen 47 en 48 van de Inkwartieringswet, KB van 7-4-1954, Stb. 159 ingetrokken bij besluit van 25-6-1997, Stb. 339,

inwerkingtreding vervallen 23-9-1997, Stb. 1997, 454.
Inkwartieringsbeschikking, 21-7-1953, Stcrt. 139.

Schadevergoedingsregeling (uitvoering van art. 64 van de Oorlogswet), KB van 9-8-1967, Stb. 483, ingetrokken bij wet van 3 april 1996, Stb. 368, vervallen 1 mei 1997, besluit van 23 april 1997, Stb. 172

KB-OORLOGSGEVAAR 1939

Besluit dat de Luchtvaartwet 1958 (Stb. 47), ondanks het bestaande oorlogsgevaar, geldt ten aanzien van militaire luchtvaartuigen en de leden hunner bemanning, alsmede ten aanzien van militaire luchtvaartterreinen, KB van 2-10-1959, Stb. 355.

Wet houdende voorlopige voorzieningen in verband met de voorgenomen intrekking van het KB van 10 april 1939 (Stb. 181), KB van 2-12-1982, Stb. 733; gewijzigd 24-5-1989, Stb. 191.

Besluit houdende vaststelling van regelen ter uitvoering van artikel II van de Wet van 2 december 1982 (Stb. 733), KB van 29-2-1984, Stb. 117; gewijzigd 26-7-1990, hst. 11, art. 104.

Wet houdende intrekking van het KB van 10 april 1939 (Stb. 181) en inwerkingtreding van de Wet van 2 december 1982 (Stb. 733), KB van 24-5-1984, Stb. 226.

VOORBEREIDEN TERRITORIALE VERDEDIGING (1(GE/NL)Corps

Convention between the Government of the Kingdom of the Netherlands and the Government of the Federal Republic of Germany on the General Conditions for the 1 (German –Netherlands) Corps and Corps-related units and establishments van 6 oktober 1997.

Agreement between the Government of the Kingdom of the Netherlands and the Government of the Federal Republic of Germany on the organization and the Activities of the 1 (German –Netherlands) Corps and the Air Operations Coordination Center van 6 oktober 1997.

General Directive 1 (GE/NL) Corps agreed upon between the Inspekteur des Heers and the Bevelhebber der Landstrijdkrachten van 27 november 1997.

WETTEN TER UITVOERING VAN ARTIKEL 45 VAN DE WEGENVERKEERSWET 1935 (Stb. 554)

Besluit houdende vaststelling van nadere regelen ten aanzien van motorvoertuigen, fietsen en andere voertuigen, gebezigd ten behoeve van de strijdkrachten, KB van 26-7-1952, Stb. 431; gewijzigd 1-4-1953, Stb. 167; 22-11-1967, Stb. 633; 12-1-1977, Stb. 32; 26-7-1990, hst. 11, art. 102.

Besluit houdende vaststelling van nadere regelen ten aanzien van militairen te voet, KB van 18-11-1952, Stb. 563; gewijzigd 22-11-1967, Stb. 634; 26-7-1990, hst. 11, art. 103.

MILITAIRE ZUIDERZEEWET

Wijziging en intrekking van wetten die in verband staan met de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, KB van 13-1-1960, Stb. 24. Wijziging van de wet van 14-6-1918, Stb. 354 (laatstelijk gewijzigd 1-4-1949, Stb. J 156), en van 20-12-1918, Stb. 827 (laatstelijk gewijzigd 25-5-1926, Stb. 149); intrekking van de wet van 29-6-1925 (laatstelijk gewijzigd 21-11-1936, Stb. 501).

INUNDATIËN

Wet militaire inundatiën, KB van 15-4-1896, Stb. 71; gewijzigd 22-3-1946, Stb. 69, art. 2; 4-2-1988, Stb. 21, art. 6 (inwerkingtreding: 4-2-1988, Stb. 22); 25-10-1989, Stb. 490, art. 27; art. 1, 3-4-1996, Stb. 366;

BELEMMERINGSWET LANDSVERDEDIGING

Wet tot opheffing van publiekrechtelijke en privaatrechtelijke belemmeringen met het oog op de aanleg, de instandhouding en het gebruik van werken ten behoeve van de landsverdediging, KB van 26-7-1951, Stb. 323; gewijzigd 2-1-1953, Stb. 18; 21-7-1954, Stb. 331; 4-12-1957, Stb. 496; 8-12-1960, Stb. 541, art. 12 (inwerkingtreding: 27-12-1960, Stb. 563); 22-12-1960, Stb. 577; 1-5-1975, Stb. 283, art. 32 (inwerkingtreding: 22-4-1976, Stb. 233); 18-12-1986, Stb. 668, art. 6 (inwerkingtreding: 18-12-1976, Stb. 669); 25-10-1989, Stb. 490, art. 29; 14-11-1991, Stb. 631, art. 1 (inwerkingtreding: 17-12-1991); 4-6-1992, Stb. 422, hst. 7, art. 1.; art. 16a, 16-12-1993, Stb. 650; art. 12, 22 juni 1994, Stb. 573; art. 1, 13 maart 1997, Stb. 142; art. 7, 6-10-1997, Stb. 510 (inwerkingtreding 1-1-1998),

VESTINGWERKEN

Kringenwet, KB van 21-12-1853, Stb. 128; gewijzigd (opheffing en herclassificatie vestingwerken) 13-2-1953, Stb. 77; 10-4-1953, Stb. 184, 185, etc. Ingetrokken 28-11-1963, Stb. 541.

MILITAIRE FUNCTIONARISSEN

Instellingen militaire functies, KB van 26-3-1952, Stb. 163 (rang brigade-generaal); wijziging 4-8-1952; ingetrokken 24-4-1953, Stb. 197. KB van 21-3-1953, Stb. 135 (IGKLu); KB van 10-11-1954, Stb. 511 (BLS vredesorganisatie), Stb. 512 (BDL vredesorgansatie); 8-7-1955, Stb. 325 (BLS oorlogsorganisatie); 20-7-1955, Stb. 512 (BDL oorlogsorgansatie).

NAAMSWIJZIGING

Besluit houdende het invoeren van de naam 'rijdende artillerie', KB van 14-8-1962, Stb. 374.

Besluit houdende naamgeving aan de onderofficiersschool, KB van 28-4-1961, Stb. 141.

NATIONALITEITSKENMERKEN

Besluit houdende vaststelling van de kentekenen van een Nederlands oorlogsvaartuig, KB van 19-11-1934, Stb. 593; gewijzigd 19-3-1956, Stb. 152.

Besluit houdende nadere wijziging van de kenmerken van Nederlandse militaire

vliegtuigen, KB van 2-7-1946, Stb. G 168; ingetrokken 9-5-1959, Stb. 168. Hierna bepaald door de beschikkingen van de Minister van Defensie (gebaseerd op artikel 6, eerste lid van de Luchtvaartwet) van 8-6-1959, nr. 202620/3S en van 9-6-1959, nr. 202620/3D; gewijzigd 6-7-1993, nr. C93/307 (Stcrt. 130) en van 6-11-1997, C93/30797002882, Stcrt. 1997/219.

VAANDELS EN VLAGGEN

Besluiten met betrekking tot het toekennen en/of vaststellen van vaandels, vlaggen en standaarden voor de krijgsmacht of onderdelen daarvan:

KB van 22-8-1925, Stb. 27 (vaandels krijgsmacht); laatstelijk gewijzigd 12-8-1969, Stcrt. 172, en 19-12-1980, Stb. 787.

KB van 20-7-1931, Stb. 315 (prinsengeus KM), ingetrokken 28-12-1956, Stb. 674.

KB van 18-8-1962, Stb. 347 (vaandel onderzeedienst).

KB van 18-8-1962, Stb. 348 (vaandel marine luchtvaartdienst).

KB van 20-3-1965, Stb. 171 en 172 (vlag KLu).

KB van 16-12-1977, Stb. 722 (vaandels KL Ned. Indië), met aanvulling 8-11-1980, Stb. 622.

KB van 11-3-1982, Stb. 195 (vaandel regiment Oranje-Gelderland).

KB van 23-8-1982, Stb. 487 (vaandel regiment Stoottroepen).

Besluit van 27 februari 1998 tot aanvulling van opschriften op vaandels van regimenten van de krijgsmacht, Stb. 1998, 141

25-2-2002, Stb. 161 (Toekenning vaandel aan het eskader der Koninklijke marine)

PROTOCOL

Voorschriften inzake het dragen van de militaire uniform in het buitenland, KB van 12-2-1926, Stb. 47; gewijzigd 14-5-1955, Stb. 214; ingetrokken 25-2-1982, Stb. 279, artikel 162, lid k.

VERVOER EN VERKEER

Reglement ontploffingsgevaarlijke stoffen krijgsmacht, KB van 12-12-1969, Stb. 607 (inwerkingtreding: 20-5-1970, Stb. 240); gewijzigd 25-7-1973, Stb. 398; 2-7-1985, Stb. 415 (gehele gewijzigde tekst 19-7-1985, Stb. 416); 14-1-1993, Stb. 42, hoofdstuk 12, artikel 2. Vervangen door:

Besluit vervoer ontplofbare stoffen krijgsmacht, K.B. van 11 maart 1996, Stb. 205, vervangen door

Besluit vervoer ontplofbare stoffen krijgsmacht, K.B. van 12 december 1997, Stb. 727

Uitvoering van het besluit vervoer ontplofbare stoffen krijgsmacht, m.b. van 19-7-1996, Stcrt. 140, vervangen door

Regeling houdende uitvoering van het besluit vervoer ontplofbare stoffen krijgsmacht, m.b. van 12-12-1997, Stcrt. 240

Regelen ter beperking van de geluidhinder door militaire luchtvaartuigen, KB van 22-6-1972, Stb. 481; gewijzigd 19-7-1972, Stb. 393 (KLu). KB van 25-7-1972, Stb. 482 (KM).

Regeling van de toelating van vreemde militaire luchtvaartuigen binnen Nederlands rechtsgebied, KB van 29-4-1931, Stb. 179; gewijzigd 9-9-1959, Stb. 332.

Regeling van de toelating van oorlogsschepen van vreemde mogendheden met de in rust aan boord zich bevindende luchtvaartuigen binnen Nederlands rechtsgebied, KB van 2-6-1931, Stb. 237; gewijzigd 13-9-1946, Stb. G 253.

OEFENINGEN

Wet op de weerkorpsen, KB van 12-3-1919, Stb. 104.

Wet op de weerbaarheidsverenigingen en schietverenigingen, KB van 2-7-1938, Stb. 247. Gewijzigd 10-12-1963 (G4/63.7444); 17-12-1980 (CWW. 80/032).

SCHADE

Marinescheepsongevallenwet, KB van 16-3-1928, Stb. 69, gewijzigd 25-4-1935, Stb. 225 (gehele gewijzigde tekst 28-8-1935, Stb. 531); 30-6-1967, Stb. 377, art. 22; 24-12-1970, Stb. 612, art. 24h; 14-11-1984, Stb. 573, art. 85; 26-6-1986, Stb. 388, art. E3; 5-12-1990, Stb. 593, art. 2; 8-10-1992, Stb. 593, art. 16.55; art. 18, 9-12-1993, Stb. 725; art. 6, 22-6-1994, Stb. 574; art 23-26, 27-9-2001, Stb. 482 (i.w. 1-1-2002)

Besluit houdende vaststelling van bepalingen ter uitvoering van de artikelen 2, 5 en 17 der Marinescheepsongevallenwet, KB van 9-6-1936, Stb. 582.

Wet tot vergoeding van door NAVO-motorrijtuigen veroorzaakte schade, KB van 11-12-1968, Stb. 731.

BONDGENOOTSCHAP

Wet van 3 december 1998, houdende goedkeuring van de op 16 december 1997 te Brussel tot stand gekomen Protocollen bij het Noord-Atlantisch Verdrag betreffende de toetreding van de Republiek Hongarije, de Republiek Polen en de Tsjechische Republiek, Stb. 1998, 675 (Trb. 1998, 80, 81, 82)

NEDERLANDSE ANTILLEN

Defensiewet van de Nederlandse Antillen (en Aruba), KB van 29-3-1955, Stb. 138; gewijzigd 12-12-1985, Stb. 657 (gehele gewijzigde tekst 13-12-1985, Stb. 658; inwerkingtreding: 18-12-1985, Stb. 677); 14-4-1988, Stb. 212; (gehele gewijzigde tekst 17-9-1992, Stb. 526).

(VOORLOPIGE) ADVIESRAAD VREDE EN VEILIGHEID

Besluit Voorlopige Adviesraad Vrede en Veiligheid, KB van 2-8-1985, Stb. 484; gewijzigd 28-11-1985, Stb. 644; 8-8-1986, Stb. 443; 23-10-1986, Stb. 577; 6-4-1987, Stb. 192; 25-3-1988, Stb. 166; 7-8-1989, Stb. 400; 7-8-1989, Stb. 401; 24-11-1989, Stb. 14, 1990.

Vervangen door:

Besluit Adviesraad Vrede en Veiligheid, KB van 11-10-1990, Stb. 566.

WAPENBEHEERSING

Rijkswet houdende goedkeuring van het 10-10-1980 te Genève tot stand gekomen Verdrag inzake verbod of beperking van het gebruik van bepaalde conventionele wapens die geacht kunnen worden buitensporig leed te veroorzaken, Stb 1987, 127

Uitvoeringswet verdrag biologische wapens, KB van 25-3-1981, Stb. 187 (Trb. 1972, 142); gewijzigd 28-12-1989, Stb. 609.

Wet houdende goedkeuring van drie Overeenkomsten verband houdende met het tussen de Verenigde Staten van Amerika en de Sovjet-Unie gesloten verdrag inzake de eliminatie van hun middellange en kortere afstandswapens, Stb. 1988, 143 (Trb. 1988, 2, Trb. 1988, 3, Trb. 1988, 4)

Uitvoeringswet CSE-verdrag, KB van 6-11-1991, Stb. 546 (Trb. 1991, 31).

Wet houdende goedkeuring van het op 19 november 1990 te Parijs tot stand gekomen Verdrag inzake conventionele strijdkrachten in Europa met protocollen en bijlagen, KB van 6-11-1991, Stb. 544 (Trb. 1991, 31).

Wet houdende goedkeuring van de op 14 juni 1991 te Wenen tussen de Regering van het Koninkrijk der Nederlanden en de Regering van de Unie van Socialistische Sovjetrepublieken gewisselde Verklaringen met betrekking tot het op 19 november 1990 te Parijs tot stand gekomen Verdrag inzake conventionele strijdkrachten in Europa, KB van 6-11-1991, Stb. 545 (Trb. 1991, 125).

Rijkswet van 8 juni 1995, houdende goedkeuring van het op 13 januari 1993 te Parijs tot stand gekomen Verdrag tot verbod van de ontwikkeling, de produktie, de aanleg van voorraden en het gebruik van chemische wapens en inzake de vernietiging van deze wapens, met bijlagen, Stb. 1995, 316 (Trb. 1993, 162);

Uitvoeringswet verdrag chemische wapens, 8-6-1995, Stb. 338; art 9-11 gewijzigd 6-11-1997, Stb. 510

Uitvoeringsbesluit verdrag chemische wapens, Stb. 1997, 15, gewijzigd bij Besluit van 22 april 1997 tot wijziging van het Uitvoeringsbesluit verdrag chemische wapens, Stb. 1997, 179, i.w. bij Besluit van 22 april 1997 tot vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van de Uitvoeringswet verdrag chemische wapens en van het Uitvoeringsbesluit verdrag chemische wapens, Stb. 1997, nr. 180

Rijkswet van 4 februari 1999, houdende goedkeuring van het op 3 mei 1996 te Genève tot stand gekomen Protocol inzake het verbod of de beperking van het gebruik van mijnen, valstrikmijnen en andere mechanismen, zoals gewijzigd op 3 mei 1996 (Protocol II zoals gewijzigd op 3 mei 1996), en van het op 13 oktober 1995 te Wenen tot stand gekomen Aanvullend Protocol inzake blindmakende laserwapens (Protocol IV), gehecht aan het Verdrag inzake het verbod of de beperking van het gebruik van bepaalde conventionele wapens die geacht worden buitensporig leed te veroorzaken of een niet-onderdscheidende werking hebben, Stb. 1999, 96

Rijkswet van 26 maart 1999, houdende goedkeuring van het op 18 september 1997 te Oslo totstandgekomen Verdrag inzake het verbod van het gebruik, de aanleg van voorraden, de productie en de overdracht van antipersoneelmijnen en inzake de vernietiging van deze wapens, Stb. 1999, 148

LOODSWETTEN TOT 1979.

Loodswet, KB van 20-8-1859, Stb. 93; vervangen door de Loodswet 1957, KB van 11-7-1957, Stb. 292 (inwerkingtreding: 1-2-1958, Stb. 77); gewijzigd 2-8-1962, Stb. 324, art. 50.

Loodsbrevettenbesluit, KB van 25-2-1958, Stb. 85.

Zeehavenbesluit, KB van 5-12-1957, Stb. 541; gewijzigd 7-8-1971, Stb. 513; 7-9-1974, Stb. 553.

Besluit houdende nadere vaststelling van het percentage der loodsgelden, KB van 24-5-1947, Stb. H 158. Vervangen door:

Loodsgeldbesluit, KB van 26-10-1957, Stb. 449, laatstelijk gewijzigd 28-3-1979, Stb. 159.

Besluit ter uitvoering van de artikelen 24, 25, 26 en 28 van het Loodsgeldbesluit, KB van 5-12-1957, Stb. 542.

Ontheffingsbesluit Loodswet 1957, KB van 26-10-1957, Stb. 450 (inwerkingtreding: 1-2-1958, Stb. 77); gewijzigd 10-11-1966, Stb. 498.

Algemeen Loodsreglement, KB van 10-8-1932, Stb. 433; gewijzigd 23-4-1948, Stb. I 164; 26-10-1957, Stb. 451; 22-8-1963, Stb. 384; 17-2-1971, Stb. 84; 10-4-1972, Stb. 238.

Districtsreglementen op de Loodsdienst, KB van 10-8-1932, Stb. 433 (Algemeen Loodsreglement), gewijzigd 28-9-1938, Stb. 541; 29-12-1954, Stb. 643; 14-6-1957, Stb. 214; 30-12-1957, Stb. 593.

Besluit tot vaststelling van seinen voor schepen, die een loods verlangen, KB van 25-1-1905; ingetrokken 4-12-1962, Stb. 572.

8.2 Bijlage 2: overlegorganen op het gebied van militaire operatiën

BEPALEN VAN HET MILITAIR OPERATIONEEL BELEID

Defensieraad

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 6-3-1963, nr. 280.590.
- Samenstelling: voorzitter: minister; leden: staatssecretaris(sen), SG (plv. SG's), voorzitters functionele raden, sinds 1971 bevelhebbers, coördinator voorlichtingsaangelegenheden, sinds 1976 directeur Algemene Beleidszaken, directeur Voorlichting, directeur Juridische Zaken, de vier directeuren-generaal; buitengewone leden: de IGK, chef directie NAVO- en WEU-zaken (BuiZa).
- Taken: vaststellen van het defensiebeleid op hoofdlijnen.
- Begin- en eindjaar: 1963-heden.

Departementaal Beraad of SG/DG Beraad

- Aard: departementaal; ambtelijk voorportaal van de Defensieraad.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 20-6-1989, nr. D89/303/14715.
- Samenstelling: voorzitter: SG; leden: CDS, DGn Personeel, Materieel, Economie en Financiën, bevelhebbers der Zee-, Land- en Luchtmacht, functionarissen op ad-hoc basis.
- Taken: het ontwikkelen, coördineren en integreren van het Defensiebeleid op hoofdlijnen, voorbereiden van adviezen ten behoeve van bewindslieden, richting geven aan het bestuur van de Defensie-organisatie.
- Begin- en eindjaar: 1989-heden.

Admiraliteitsraad

- Aard: departementaal, KM.
- Ingesteld door: de Kroon, d.d. 15-11-1945, KB nr. 69 (CZ 1313).
- Samenstelling: voorzitter: 1945-1974: minister; 1974-heden: BDZ/CMS. secretariaat: adjudant BDZ; leden: SG, IGK(M), plv. BDZ/CMS, vlagofficieren Personeel, Materieel, Marineluchtvaartdienst, hoofdintendant der zeemacht, commandant van het korps mariniers; sinds 1950: staatssecretaris KM; sinds 1976: directeuren Personeel, Materieel en Economisch Beheer. Meer uitgebreid beschreven in *Roeien met de riemen* (PIVOT-rapport nr. 20), 105-107.
- Taken: adviseren van de minister (sinds 1992 tevens de BDZ) ten aanzien van de hoofdlijnen van het beleid en de doelstellingen voor de KM.
- Begin- en eindjaar: 1945-heden.

Legerraad

- Aard: departementaal, KL.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 1-11-1945 (zie LO 1946, nr. 123 en LO 1949 nr. 87).
- Samenstelling: voorzitter: 1945-1974: minister; 1974-heden: BLS/CGS; leden: SG, IGK(L), CGS (tot 1974), kwartiermeester-generaal/directeur Materieel, adjudant-generaal/directeur Personeel, CLS (tot 1953), chef kabinet van de minister, plv. chef Generale Staf (sinds 1951), hoofd sectie Voorlichting (sinds 1964); directeur Economisch Beheer (sinds 1976).
- Taken: adviseren van de minister (sinds 1992 tevens de BLS) ten aanzien van de hoofdlijnen van het beleid voor de KL.
- Begin- en eindjaar: 1945-heden.

Luchtmachtraad

- Aard: departementaal, KLu.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 27-4-1949 (LO 1949 nr. 87).
- Samenstelling: voorzitter: 1949-1974: minister, 1974-heden: CLS/BDL; leden: SG?, IGK(Lu)?, CLS/BDL (tot 1974), opperofficier/directeur Personeel, directeur Materieel, directeur Economie en Financiën (sinds 1976).
- Taken: adviseren van de minister (sinds 1992 tevens de BDL) ten aanzien van de hoofdlijnen van het beleid voor de KLu.
- Begin- en eindjaar: 1949-heden.

Marechausseeeraad

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 28-2-1977, nr. 457.463; gewijzigd 18-2-1985, nr. CWO 84/036.
- Samenstelling: voorzitter: secretaris-generaal; leden: C-KMar en plv. C-KMar, directeuren Juridische zaken, Financieel beheer, Personeel KL, Materieel KL, plv. CLS.
- Taken: het bepalen van het beleid van de KMar met inachtneming van de gegeven richtlijnen, kennis nemen van de uitvoering van het beleid en zonodig hierover advies geven.
- Begin- en eindjaar: 1977-heden.

Comité Verenigde Chefs van Staven (Gezamenlijke Staf)

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Oorlog en Marine, d.d. 28-6-1948, KB nr. 52; Minister van Defensie (d.d. 5-5-1959, nr. 201.850/I; d.d. 20-6-1963, nr. 201.850/T).
- Samenstelling: voorzitter: CGS, sinds 1959 een vlag- of opperofficier; leden: chefs van staven, sinds 1955 ook een hoofdofficier logistiek. In 1950 werd er een Gezamenlijke Staf aan het CVCS toegevoegd, en in 1954 vier bureaus.
- Taken: bespreking van alle aangelegenheden die volgens de leden van belang zijn voor de krijgsmachtdelen; adviseren van de ministers van Oorlog en Marine. Sinds 1955 ook topperlegorgaan op logistiek gebied. Sinds 1959 officieel ook voorbereiding interdepartementaal overleg.
- Begin- en eindjaar: 1948-1976 (opgevolgd door het COCS/B)

Comité Chefs van Staven/Bevelhebbers

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, 1976.
- Samenstelling: voorzitter: CDS; leden: CMS/BDZ, CLAS/BLS, CLS/BDL.
- Taken: bijdragen aan het ontwikkelen van het defensie strategisch concept, coördinatie van bevelhebbersaangelegenheden. Onder het COCS/B ressorteren de Interservice-Comités Organisatie, Inlichtingen, Operatiën, Logistiek, Automatisering, NBC-verdediging en Telecommunicatie.
- Begin- en eindjaar: 1976-heden.

Defensiecommissie of Staatscommissie (voorheen Legercommissie en Vlootcommissie)

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld d.d. 12-5-1948, KB nr. 51; opgeheven d.d. 2-5-1975, KB nr. 43.
- Samenstelling: leden van de Eerste en Tweede Kamer, chefs van staven en andere hoge officieren.
- Taken: onderzoeken van de bestedingen aan defensie en algemene problemen betreffende de krijgsmacht.
- Begin- en eindjaar: 1948-1975.

Raad Militaire Aangelegenheden van het Koninkrijk (1945-46 Raad voor Oorlogvoering)

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Ministerraad, d.d. 27-6-1945.
- Samenstelling: voorzitter: Minister-President; leden: premier, IGKL/M, ministers en staatssecretarissen van Oorlog en Marine, ministers van BuiZa, Fin, EZ, gedelegeerde van BuiZa in de Noord-Atlantische Raad.
- Taken: beraadslagen en beslissen over defensie-aangelegenheden voor zover niet voorbehouden aan de Ministerraad of de minister(s) van Oorlog en/of Marine alleen.
- Begin- en eindjaar: 1945-1952 (opgevolgd door de Algemene Verdedigingsraad).

Algemene Verdedigingsraad

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Ministerraad, d.d. 30-5-1945, uitgevoerd in 1952.
- Samenstelling: voorzitter: Minister-President; leden (in de loop der jaren toegevoegd): Vice Minister-President, ministers en staatssecretarissen van Defensie, BiZa, BuiZa, EZ, ministers van Fin en V&W, staatssecretaris van WVC, IGK, VzCVCS, chefs van staven en andere hogere functionarissen van de ministeries.
- Taken: voorbereiden van de besluitvorming in de Ministerraad over militaire en civiele verdedigingsvoorbereiding, het functioneren van de regering in buitengewone omstandigheden, internationaal overleg over ontwapening en wapenbeheersing en belangrijke NAVO besluiten.
- Begin- en eindjaar: 1952-heden.

Coördinatiecommissie voor Militaire Verdedigingsvoorbereiding

- Aard: interdepartementaal; ambtelijk voorportaal van de Algemene Verdedigingsraad.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, CVCS d.d. 30-3-1972, nr. 215.232/5B; d.d. 12-4-1984, nr. D84/227/4608,
- Samenstelling: voorzitter: VzCVCS/Defensiestaf; leden: vertegenwoordigers van de ministeries van BiZa, Def, Fin, BuiZa, EZ, AZ.
- Taken: adviseren van de minister van Defensie over in de Algemene Verdedigingsraad te behandelen onderwerpen.
- Begin- en eindjaar: 1972-1987 (in 1987 samengevoegd met de Coördinatiecommissie voor Civiele Verdediging van BiZa - die vóór 1972 de Commissie Algemene Verdedigingsvoorbereiding van AZ werd genoemd - tot de Commissie Algemene Verdedigingsvoorbereiding).

Commissie Algemene Verdedigingsvoorbereiding

- Aard: interdepartementaal; ambtelijk voorportaal van de Algemene Verdedigingsraad.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 13-5-1987, nr. D87/065/16314.
- Samenstelling: voorzitter: VzCOCS/B; leden: bevelhebbers der strijdkrachten, DGn Materieel, Economie en Financiën, directeur Algemene Beleidszaken Defensie, vertegenwoordigers van de ministeries van AZ, BiZa, BuiZa, EZ, Fin, LNV, V&W, WVC.
- Taken: adviseren van de minister van Defensie over in de Algemene Verdedigingsraad te behandelen onderwerpen.
- Begin- en eindjaar: 1987-heden.

Adviesraad voor Defensie Aangelegenheden/(Voorlopige) Adviesraad voor Vrede en Veiligheid

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 20-5-1975 (Stcrt. 98); KB van 2-8-1985 (Stb. 484).
- Samenstelling: leden: CDS, chefs van staven, voorzitters Comités Personeel, Materieel, Economie en Financiën, chef directie NAVO- en WEU-zaken (BuiZa), Commissaris voor Militaire Productie (EZ).
- Taken: adviseren van de minister op verzoek of uit eigener beweging inzake vraagstukken betreffende de Defensie, in het bijzonder over taktische en strategische vraagstukken, het materieel alsmede over technische, organisatorische en financiële problemen.
- Begin- en eindjaar: 1975-1985 (ADA); 1985-1997

Adviesraad internationale vraagstukken

- Aard: interdepartementaal
- Ingesteld door: Minister van Buitenlandse zaken, Minister van Defensie, Minister van Ontwikkelingssamenwerking (Stb. 1998, 209)
- Taken: adviseren van de regering en de Staten-Generaal over internationale vraagstukken, in het bijzonder met betrekking tot de rechten van de mens, vrede en veiligheid, ontwikkelingssamenwerking en de Europese integratie
- Begin en eindjaar: 1989- heden

Commissie van militaire en civiele deskundigen tot onderzoek van de Nederlandse defensie (Commissie Van Rijckevorsel)

- Aard: extern adviesorgaan.
- Ingesteld door: Minister-President en Minister van Defensie, d.d. 31-8-1971 (Stcrt. 180).
- Samenstelling: voorzitter: mr. K. van Rijckevorsel; leden: deskundigen, zowel militairen als niet-militairen.
- Taken: kritisch onderzoek naar de taak van de Nederlandse defensie in de NAVO en de voor de vervulling daarvan vereiste middelen en methoden. Adviseren van de Minister-President en de Minister van Defensie dienaangaande. Eindrapport: 1972.
- Begin- en eindjaar: 1971-1972.

PLANNEN

Interservice Comité Plannen

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: VzCOCS/B, d.d. 21-10-1980, nr. 80-399.1/22390.
- Samenstelling: voorzitter: hoofd afdeling Plannen Defensiestaf; leden: sous-chefs Plannen van de krijgsmachtstaven, vertegenwoordiger KMar.
- Taken: het COCS/B ondersteunen en adviseren in alle operationele planningsaangelegenheden, voorzover zij de krijgsmachtdelen, KMar en NAVO betreffen.
- Begin- en eindjaar: 1980-heden.

ORGANISATIE

Interservice Comité Organisatie

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: VzCVCS, d.d. 22-5-1950, nr. 488/50-U (Comité I); Minister van Defensie, d.d. 1-8-1977, nr. 77-122/10185.
- Samenstelling (1977): voorzitter: aangewezen door VzCOCS/B; leden: hoofden van de afdelingen Organisatie van krijgsmachtstaven; plv. chef Kabinet Defensiestaf.

- Taken: adviseren aangaande organisatie en cursussen van de NAVO, en bij voorbereiding van organisatiestructuren in geval van colocatie of integratie van opleidingen en/of cursussen van meerdere krijgsmachtdelen.
- Begin- en eindjaar: 1950-heden.

Commissie opperbevelhebberschap

- Aard: interdepartementaal
- Ingesteld door: Minister van defensie en Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 28-9-2001, nr. D20011002919
- Samenstelling dhr. J. Franssen (voorzitter), drs. H.J. van den Bergh, luitenant-generaal b.d. R. Reitsma, prof. dr. R. de Wijk en drs. H.P.M. Kreemers, de toegevoegde ambtelijke secretaris.
- Taken: het adviseren van de Minister van Defensie over de vraag of het wenselijk dan wel noodzakelijk is een opperbevelhebber aan het hoofd van de bevelstructuur te plaatsen, alsmede de Minister van Defensie te adviseren omtrent de mogelijke vormgeving van het opperbevelhbbberschap
- Begin- en eindjaar: 2001-2002

OPERATIËN

Interservice Comité Operatiën

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: VzCVCS, d.d. 22-5-1950, nr. 488/50-U (Comité III); Minister van Defensie, d.d. 1-8-1977, nr. 77-122/10187.
- Samenstelling (1977): voorzitter: hoofd afdeling Operationele Zaken Defensiestaf; leden: hoofden van de afdeling Operatiën van krijgsmachtstaven.
- Taken: coördineren van crisisbeheersingsactiviteiten, oorlogsvoorbereiding en oefeningen tussen de krijgsmachtdelen; adviseren van nationale en bondgenootschappelijke operationele projecten.
- Begin- en eindjaar: 1950-heden.

Comité Herstel Infrastructuur in Oorlogstijd

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 20-5-1965, nr. 202.290/6Z.
- Samenstelling: voorzitter: directeur Gebouwen, Werken en Terreinen; leden: hoofd Logistiek CVCS; hoofd afdeling Logistiek KL; hoofden secties Operatiën en Infrastructuur KLu; twee vertegenwoordigers van de KM.
- Taken: voorbereiden van het herstel aan belangrijke infrastructuurwerken in oorlogstijd, inclusief het bestuderen van voorstellen van het DG Rijkswaterstaat, en het adviseren van de minister van Defensie hierover.
- Begin- en eindjaar: 1965-?

Commissie van onderzoek en advies inzake de vredesvoorbereiding handelsbescherming in tijd van oorlog

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door:
- Samenstelling: voorzitter: hoofdofficier voor koopvaardijzaken, later plv. chef van de Marinestaf; leden: onderhoofd, later plv. vlagofficier materieel KM, (de voorganger van) hoofd bureau Taktiek en Wapengebruik KM, hoofd Koopvaardijzaken, vertegenwoordigers van het ministerie van V&W, de Nederlandse Redersvereniging, en van werknemers in deze sector.
- Taken:
- Begin- en eindjaar: 1949?-1975?

Noordzeecommissie Koninklijke marine

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 11-5-1981, nr. 937539/924059.
- Samenstelling: voorzitter: sous-chef Operatiën Marinestaf; leden: hoofd afdeling Operatiën Marinestaf, CZMNED, vertegenwoordigers van het bureau militair-juridische zaken van de staf BDZ, chef der hydrografie en de afdeling logistiek en oorlogsvoorbereiding.
- Taken: adviseren van de CMS over alle ontwikkelingen en activiteiten in de Noordzee voor zover van belang voor de marineleiding.
- Begin- en eindjaar: 1981-heden.

Comité Bescherming Strijdkrachten tegen ABC Gevaren (ABC Comité)

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: VzCVCS, d.d. 18-9-1953, nr. 8148am/1010-1270.03.
- Samenstelling: voorzitter: oudste lid vertegenwoordigers van de drie Chefs van Staven; leden: hoofden geneeskundige diensten van de krijgsmachtdelen.
- Taken: coördinatie van ABC-plannen en projecten op materieel en medisch gebied; adviseren over technisch-wetenschappelijke aspecten van ABC-oorlogvoering.
- Begin- en eindjaar: 1953-1967.

NBC-Commissie KM

- Aard: departementaal, KM (er was ook een NBC-Commissie KL en NBC-Commissie KLu).
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 18-10-1966 nr. 724718, (KM, zie Circ. MDM 27).
- Samenstelling: voorzitter: vlagofficier Technische Dienst; leden: vertegenwoordigers van de NBCD-school, Technische Dienst, Korps Mariniers, CDZNED, bureaus Tactiek en Wapengebruik, Logistiek, Inlichtingen; verscheidene adviserende leden.
- Taken: vaststelling en evaluatie van de dreiging en gebruik van en maatregelen tegen NBC-strijdmiddelen.
- Begin- en eindjaar: 1966-1977 (?opgevolgd door het Interservice Comité NBC-verdediging).

Interservice Comité NBC-verdediging

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: minister van Defensie, d.d. 1-8-1977, nr. 77-122/10190.
- Samenstelling: voorzitter: hoofd afdeling Operatiën Landmachtstaf; leden: hoofd afdeling Techniek, Wapentechniek en Veiligheid van de Marinestaf, hoofd sectie Grondoperatiën van de Luchtmachtstaf.
- Taken: coördineren van plannen en projecten betreffende NBC-aangelegenheden die de krijgsmachtdelen aangaan.
- Begin- en eindjaar: 1977-heden.

MILITAIRE INFRASTRUCTUUR

Interservice Comité Ruimtelijke Ordening

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: minister van Defensie, d.d. 19-4-1978, nr. 77-120/6401.
- Samenstelling: voorzitter: Coördinator Ruimtelijke Ordening Defensie; leden: hoofd bureau RO Defensie, stafofficier RO van de afdeling Plannen Defensiestaf, vertegenwoordigers van de krijgsmachtstaven, hoofd RO van DGWT, ad-hoc leden.
- Taken: coördinatie, beleidsvoorbereiding en adviseren COCS/B op ruimtelijke orderingsgebied.

- Begin- en eindjaar: 1978-heden.

PROTOCOL, CEREMONIE EN TRADITIE

Commissie Uniformen en Tenuen (Uniformcommissie)

- Aard: departementaal, KL.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 13-9-1945 (LO nr. 20).
- Samenstelling: voorzitter en leden: verschillende hoge officieren.
- Taken: het adviseren aan de minister betreffende de uniformen en tenuen van de KL.
- Begin- en eindjaar: 1945-1955.

Traditiecommissie Krijgsmacht

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 19-8-1946 (LO nr. 268). Op 7-2-1959 (LaO 59014) werd de Traditiecommissie KL/KLu opgeheven en de Traditiecommissie Krijgsmacht ingesteld.
- Samenstelling: voorzitter en leden: verschillende hoge officieren.
- Taken: het adviseren aan de minister betreffende het voortbestaan van tradities van de krijgsmachtdelen, het toezicht houden op het vervaardigen van vlaggen, vaandels en standaarden, het inspecteren van in de rijksgebouwen ondergebrachte korps- of equivalente verzamelingen.
- Begin- en eindjaar: 1946-heden.

OEFENINGEN

Commissie Oorlogsvoorbereiding Koninklijke Luchtmacht

- Aard: multi-disciplinair werkverband.
- Ingesteld door: BDL, d.d. 23-3-1988 (Luchtmachtcirculaire 004-88 (72/1)).
- Samenstelling: voorzitter: vertegenwoordiger afdeling Operationele Directie; leden: verschillende vertegenwoordigers van de Luchtmachtstaf en andere onderdelen.
- Taken: het inventariseren en coördineren van taken en werkwijzen van de KLu-oorlogsstaven; adviseren daarover; voorbereiden, begeleiden en evalueren bepaalde cpx-oefeningen.
- Begin- en eindjaar: 1988-heden.

VERBINDINGEN EN COMMUNICATIE

Nationale Verbindingsbeveiligingsraad

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: beschikking ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie, d.d. 13-6-1960; idem, d.d. 25-3-1981, nr. 407-407GS.
- Samenstelling: voorzitter: hoofd afdeling Verbindingen ministerie van Buitenlandse Zaken; leden: de plv. hoofden van de militaire verbindingdiensten, sinds 1976 ook het hoofd afdeling Telecommunicatie van de Defensiestaf, vertegenwoordigers van Defensie en het Nationaal Bureau Verbindingen.
- Taken: vaststellen van beleid ten aanzien van verbindingerbeveiliging, research op dit terrein en cryptografie. Sinds 1981 ook de uitvoering daarvan.
- Begin- en eindjaar: 1960-heden.

Nationale Telecommunicatieraad

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Minister-President, d.d. 3-7-1953, nr. 35684 (1951-53: Nationale Coördinatiecommissie inzake Telecommunicatie). Zie ook Stcrt. 1957, 78; 1963, 121; 1965, 181; 1972, 63; 1976, 212.
- Samenstelling: voorzitter: directeur-generaal van de PTT; leden: de hoofden van de militaire verbindingdiensten, sedert 1976 het hoofd afdeling Telecommunicatie van de Gezamenlijke Staf van het CVCS, vertegenwoordigers van vrijwel alle ministeries (voor het dagelijks bestuur alleen een vertegenwoordiger van BuiZa, sedert 1963 ook van AZ).
- Taken: voorbereiden van de taak van de Minister-President in crisistijd, adviseren op verbindingengebied, bevorderen van samenwerking tussen militaire en burgerlijke verbindingdiensten, sinds 1957 toezicht houden op de Crypto-analyse- en Interceptiecommissie, de Radio-intelligencecommissie, de Crypto-apparatuurcommissie, de Berichtenbeveiligingscommissie, de Commissie voor de Controle van Radio-uitzendingen in Oorlogstijd, de Nationale Frequentiecommissie, de Nationale Telefoon- en Telegraafcommissie, alsmede de opvolgers van deze commissies.
- Begin- en eindjaar: 1953/1957-heden.

Crypto-analyse-(en Interceptie)commissie

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Minister-President, d.d. 12-4-1957, nr. JJ 4754/17; d.d. 1-6-1982, nr. 321418.
- Samenstelling: voorzitter: voorzitter NTR; vice-voorzitter: Coördinator van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, leden: vertegenwoordigers van BuiZa, BID, militaire inlichtingendiensten.
- Taken: voeren van beleid ten aanzien van research en produktie alsmede adviseren over terbeschikkingstelling en verkoop van crypto-apparatuur, bepalen werkzaamheden Crypto-analyse- en Interceptiebureau (later Wiskundig Centrum) van MARID als uitvoerend orgaan, adviseren van het Comité Verenigde Inlichtingendiensten Nederland over en coördinatie van activiteiten met betrekking tot crypto-analyse.
- Begin- en eindjaar: 1957-heden.

Radio-intelligencecommissie/Verbindingsinlichtingencommissie

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Minister-President, d.d. 12-4-1957, nr. JJ 4754/17; d.d. 1-6-1982, nr. 321418.
- Samenstelling: voorzitter: voorzitter NTR; vice-voorzitter: Coördinator van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten; leden: vertegenwoordigers van de BVD, militaire inlichtingendiensten, PTT.
- Taken: beleidsuitvoering inzake interceptie van uitzendingen van radiostations, bepalen van de werkzaamheden van het Radio-intelligencebureau van de PTT als uitvoerend orgaan; adviseren van het Comité Verenigde Inlichtingendiensten Nederland over en coördinatie van het verwerven van verbindingsinlichtingen.
- Begin- en eindjaar: 1957-heden.

Crypto-apparatuurcommissie

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Minister-President, d.d. 12-4-1957, nr. JJ 4754/17.
- Samenstelling: voorzitter: voorzitter NTR; leden: vertegenwoordigers van het ministerie

- van Buitenlandse Zaken, militaire verbindingdiensten, Code Coördinatiebureau, Crypto-analyse- en Interceptiebureau (MARID), PTT.
- Taken: bepalen van het beleid ten aanzien van de technische research en productie alsmede het adviseren over de afstoting van crypto-apparatuur, bepalen van de werkzaamheden van de PTT op dit gebied als uitvoerend orgaan.
- Begin- en eindjaar: 1957-1960 (?).

Berichtenbeveiligingscommissie

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Minister-President, d.d. 12-4-1957, nr. JJ 4754/17.
- Samenstelling: voorzitter: voorzitter NTR; leden: vertegenwoordigers van BuiZa, militaire inlichtingendiensten, Code Coördinatiebureau.
- Taken: bepalen van het beleid op codegebied, behandelen van aangelegenheden op codegebied op civiel, militair, nationaal en internationaal niveau, het aanwijzen en instrueren van vertegenwoordigers in organen op dat gebied, toezicht op de berichtenbeveiliging, bepalen van de werkzaamheden van het Code Coördinatiebureau van het ministerie van Buitenlandse Zaken op dit gebied als uitvoerend orgaan.
- Begin- en eindjaar: 1957-1960.

Commissie voor de Controle van Radio-uitzendingen in Oorlogstijd

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Minister-President, d.d. 12-4-1957, nr. JJ 4754/17.
- Samenstelling: voorzitter: voorzitter NTR; leden: vertegenwoordigers van militaire verbindingdiensten en diverse civiele organisaties.
- Taken: voorbereiden van controle op radio-uitzendingen in Nederland in crisis- of oorlogstijd, het bepalen van de werkzaamheden van de KLu op dit gebied als uitvoerend orgaan.
- Begin- en eindjaar: 1957-1960(?).

Nationale Frequentiecommissie

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Minister-President, d.d. 12-4-1957, nr. JJ 4754/17.
- Samenstelling: voorzitter: voorzitter NTR; leden: vertegenwoordigers van de PTT, de krijgsmacht, Politieverbindingsdienst, Rijksluchtvaartdienst, European Radio Frequency Agency van NAVO.
- Taken: verdelen van het radiofrequentiespectrum in vredes- en oorlogstijd, nationaal beleid over frequenties, toewijzen van frequenties, bepalen van de werkzaamheden van de PTT op dit gebied als uitvoerend orgaan.
- Begin- en eindjaar: 1957-1982(?).

Nationale Telefoon- en Telegraafcommissie

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Minister-President, d.d. 12-4-1957, nr. JJ 4754/17.
- Samenstelling: voorzitter: voorzitter NTR; leden: vertegenwoordigers van de PTT, het KTTB, de militaire verbindingdiensten.
- Taken: coördineren van militaire en civiele telecommunicatiebehoeften in vredes- en oorlogstijd, het bepalen van de werkzaamheden van de PTT of het KTTB op dit gebied als uitvoerend orgaan.
- Begin- en eindjaar: 1957-1982(?).

Commissie Electronische Oorlogvoering

- Aard: departementaal, KM.
- Ingesteld door: Staatssecretaris van Defensie (marine), d.d. 9-2-1965, nr. 693791.
- Samenstelling: voorzitter: hoofd bureau Verbindingen van de Marinestaf; leden:

- vertegenwoordigers van de bureaus Tactiek en Wapengebruik, Inlichtingen (beide Marinestaf), Elektronentechniek, Bewapening (beide Materieel), en het laboratorium voor elektronische ontwikkelingen voor de krijgsmacht.
- Taken: coördineren van hoofdafdelingen Marinestaf en Materieel van het ministerie van Defensie (marine) en het laboratorium voor elektronische ontwikkelingen voor de krijgsmacht, adviseren van de Staatssecretaris Defensie (marine).
- Begin- en eindjaar: 1965-1977.

Commissie Verbindingen (en Electronica) Krijgsmacht

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: de Minister van Marine/Oorlog, d.d. 14-10-1948, nr. 36680/135394; CVCS, d.d. 7-5-1952, nr. 7062/h/1010-1991.
- Samenstelling: voorzitter: oudste lid van de leden; leden: hoofden van de militaire verbindingdiensten en officieren van elk krijgsmachtdeel.
- Taken: coördinatie van verbindingsaangelegenheden tussen de krijgsmachtdelen; overleg plegen met civiele verbindinginstanties; adviseren van het CVCS op het gebied van telecommunicatie.
- Begin- en eindjaar: 1948-1977 (opgevolgd door het Interservice Comité Telecommunicatie).

Interservice Comité Telecommunicatie

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 1-8-1977, nr. 77-122/10241; CDS (VzCOCS/B), d.d. 15-1-1987, nr. S 87.025.141.
- Samenstelling: voorzitter: hoofd afdeling Telecommunicatie Defensiestaf; leden: hoofden Verbindingdiensten krijgsmachtstaven; vaste adviseur: lid van de staf van het hoofd van de Permanente Militaire Vertegenwoordiging bij het Militaire Comité van de NAVO belast met communicatie-aangelegenheden.
- Taken: coördineren van het (inter)nationale beleid en aangelegenheden betreffende telecommunicatie, frequentiebeheer en elektronische oorlogvoering die de krijgsmachtdelen aangaan.
- Begin- en eindjaar: 1977-1989 (opgevolgd door het Interservice Comité Communicatie en Informatiesystemen).

Interservice Comité Communicatie en Informatiesystemen

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: CDS (Vz COCS/B), d.d. 21-3-1989, nr. 589/021/981.
- Samenstelling: voorzitter: sous-chef Communicatie en Informatiesystemen Defensiestaf; leden: directeur Organisatie en Informatie van het DG Economie en Financiën, hoofd afdeling Beleidsontwikkeling en Coördinatie CIS Defensiestaf, vertegenwoordigers van de chefs krijgsmachtstaven, directeur Duyverman Computercentrum.
- Taken: voorbereiden, bewaken en uitvoeren van het beleid op het gebied van telematica en elektronische oorlogvoering, het voorbereiden van het defensiestandpunt en het adviseren van het COCS/B en Comité Economie en Financiën hierin.
- Begin- en eindjaar: 1989-heden.

Ministeriële Commissie Informatiebeleid

- Aard: interdepartementaal
- Ingesteld door: Ministerraad, d.d. 21-1-1983.
- Samenstelling: voorzitter: Minister-President; leden: verscheidene ministers, waaronder van Defensie.
- Taken: voorbereiden van besluitvorming inzake informaticabeleid in de ruime zin, waaronder ook telecommunicatie valt.
- Begin- en eindjaar: 1983-1989.

Comité Operationele Automatisering Defensie

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 6-6-1968, nr. 211.316/3N.
- Samenstelling: voorzitter: opperofficier van het hoofdkwartier KL; leden: sous-chefs Luchtmacht- en Marinestaf, hoofdofficieren Materieel van de krijgsmachtdelen, voorzitter Commissie Verbindingen en Electronica Krijgsmacht.
- Taken: uitwisselen gegevens automatisering operationele systemen van de drie krijgsmachtdelen, onderzoeken tot coördinatie van activiteiten op dit gebied, advies uitbrengen aan CVCS of Materieelraad, bepalen van het Defensie standpunt in NAVO-organen.
- Begin- en eindjaar: 1965-1977 (opgevolgd door het Interservice Comité Automatisering).

Interservice Comité Automatisering

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 1-8-1977, nr. 77-122/10189.
- Samenstelling: voorzitter: stafofficier Automatisering Defensiestaf; leden: hoofdofficieren aan te wijzen door de chefs van krijgsmachtstaven; eventuele afgevaardigden: vertegenwoordigers DG Materieel en DG Economie en Financiën; chef directie Atlantische Samenwerking en Veiligheidszaken (BiZa), hoofd Commissariaat voor de Militaire Productie (EZ).
- Taken: coördineren nationale Command, Control and Information System (CCIS) met de NAVO-CCIS en systemen bij de krijgsmachtdelen die direct verband houden met de uitvoering van operationele taken (CCIS en wapen- en sensorsystemen).
- Begin- en eindjaar: 1977-heden.

INLICHTINGEN EN VEILIGHEID

Vaste Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten

- Aard: commissie van de Tweede Kamer.
- Ingesteld door: Ministerraad, d.d. 25-3-1952 (*HTK 1951-52*, p. 1992).
- Samenstelling: fractievoorzitters van de vier of vijf grootste kamerfracties, betrokken ministers.
- Taken: controleren van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten op hun functioneren.
- Begin- en eindjaar: 1952-heden.

Commissie van Coördinatie

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: KB van 6-8-1949 (vertrouwelijk).
- Samenstelling: voorzitter: Minister-President; leden: hoofden BID, BVD, MARID, (LA)MID, LUID, vertegenwoordigers van de ministers van Buitenlandse Zaken en Justitie.
- Taken: toezien op coördinatie van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, zowel onderling als met het Openbaar Ministerie en de Politie; voorzien van de regering van samenvattende inlichtingenrapporten.
- Begin- en eindjaar: 1949-1956 (opgevolgd door de Coördinator van de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten).

Coördinator van de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten

- Aard: (inter)departementaal (MARID, (LA)MID, LUID).
- Ingesteld door: KB van 1-3-1956 (vertrouwelijk).
- Samenstelling: n.v.t.
- Taken: coördineren van de taken van en overleg tussen de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, voorstellen doen aan een betrokken minister of na overleg met de betrokken ministers aan de Minister-President en Minister van Algemene Zaken, voorzitter CVIN, lid MICIV. Tot 1987 coördinatie militaire inlichtingendiensten.
- Begin- en eindjaar: 1956-heden.

Ministeriële Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Ministerraad, d.d. 17-9-1976.
- Samenstelling: voorzitter: Minister-President; leden: de Coördinator en hoofden van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, verscheidene ministers en hoofdamttenaren, o.a. van Defensie.
- Taken: bepalen van het algemene beleid betreffende de inlichtingen- en veiligheidsdiensten alsmede coördinatie van die diensten.
- Begin- en eindjaar: 1976-heden.

Comité Verenigde Inlichtingendiensten Nederland

- Aard: interdepartementaal, sinds 1976 ambtelijk voorportaal van de MICIV.
- Ingesteld door: Minister-President, d.d. 8-5-1957, nr. KA 460/06/80.
- Samenstelling: voorzitter: Coördinator van de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten; leden: hoofden Inlichtingendienst Buitenland, BVD, MID, vertegenwoordiger van de minister van Buitenlandse Zaken.
- Taken: voorzien van de regering van samenvattende inlichtingenrapporten op militair en politiek gebied. Verdelen van taken over de door het CVIN vertegenwoordigde instanties.
- Begin- en eindjaar: 1957-heden.

Interservice Comité Inlichtingen (en Veiligheid)

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: VzCVCS, d.d. 22-5-1950, nr. 488/50-U (Comité II); Minister van Defensie, d.d. 1-8-1977, nr. 77-122/10186 (ICI); d.d. 1-6-1983 (ICIV).
- Samenstelling (1977): voorzitter: hoofd sectie Inlichtingen Defensiestaf (sinds 1983 hoofd afdeling Inlichtingen en Veiligheid Defensiestaf), hoofden afdelingen Inlichtingen en Veiligheid van de krijgsmachtdelen.
- Taken: coördineren van inlichtingenaangelegenheden binnen de krijgsmacht en van algemene instructies Defensie attachés voor de krijgsmachtdelen. Sinds 1983 ook op het gebied van veiligheid.
- Begin- en eindjaar: 1950-heden.

Projectgroep Onderzoek Structuur Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten Defensie

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 9-9-1985, nr. D85/014/51738.
- Samenstelling: voorzitter: commandeur buiten dienst E. Alting Siberg.
- Taken: voorstellen doen aangaande de coördinatie, organisatiestructuur, taakverdeling en samenvoeging van de militaire inlichtingen- en veiligheidsdiensten, opstellen instructie voor het hoofd van de MID.
- Begin- en eindjaar: 1985-1986.

BEDRIJFSVEILIGHEID

Nederlandse Marineraad

- Aard: departementaal, KM.
- Ingesteld door: ministers van Defensie, Koloniën, etc. d.d. 16-3-1928, Stb. 69; 25-4-1935, Stb. 225; 9-6-1936, Stb. 582.
- Samenstelling: voorzitter: rechtskundige; leden: (oud-)zeeofficieren.
- Taken: beslissen of bij een ongeval een onderzoek wordt ingesteld, het onderzoeken van ongevallen met vaartuigen van de KM, het adviseren van de Minister van Defensie of er maatregelen moeten worden genomen tegen opvarenden.
- Begin- en eindjaar: 1928-heden.

Raad van Advies inzake Luchtvaartongevallen bij de Koninklijke Luchtmacht / bij Defensie

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Oorlog, d.d. 27-1-1954, Kabinet nr. 4410 (LaO 54019); Minister van Defensie, d.d. 11-11-1987, CWO 87/031.
- Samenstelling: voorzitter en drie leden waarvan tenminste drie deskundig op luchtvaartgebied.
- Taken: onderzoek instellen naar ongevallen of onveilige situaties met luchtvaartuigen van de KLu / KLu en KM en het rapporteren en geven van advies daarover aan de Minister van Defensie.
- Begin- en eindjaar: 1954/1987-heden.

Adviescommissie Luchtvaartongevallen Koninklijke Luchtmacht

- Aard: departementaal, KLu.
- Ingesteld door: Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten, d.d. 8-11-1988, brief nr. 0109.639/0109.000.
- Samenstelling: voorzitter: sous-chef Operatiën; leden: chef Staf Commando tactische luchtstrijdkrachten, hoofd afdeling Luchtmacht bedrijfsveiligheid, hoofd bureau Commando bedrijfsveiligheid van het Commando tactische luchtstrijdkrachten, de commandant van het betrokken onderdeel.
- Taken: het adviseren van de BLS aangaande onderzoek verricht door de commissie van onderzoek naar ongevallen of onveilige situaties met luchtvaartuigen van de KLu.
- Begin- en eindjaar: 1988-heden.

VERVOER EN VERKEER

Militaire Commissie Gevaarlijke Stoffen

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 8-12-1982, nr. CWO 82/037.
- Samenstelling: voorzitter: vertegenwoordiger van de Minister van Defensie in de vaste coördinatiecommissie van het Centraal Advieslichaam (art. 6, Wet Gevaarlijke Stoffen); leden: vertegenwoordigers van de directoraten Materieel en van de krijgsmachtdelen en van Juridische zaken en als buitengewone leden vertegenwoordigers van de krijgsmachtstaven en DGW&T.
- Taken: het doen van voorstellen omtrent het wijzigen van de ROSK, VGVK 8 en VGVK 8A en verlenen van dispensaties van bepalingen daarin, het geven van adviezen omtrent het aanwijzen en de opleiding van opsporingsambtenaren, het geven van algemene adviezen omtrent de behandeling van gevaarlijke stoffen.
- Begin- en eindjaar: 1982-heden.

Hoofdwerggroep Vredesvrachtvervoer

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: ministers van Marine en Oorlog, d.d. 23-12-1952, nrs. 310444 (Marine) en 350233 (Oorlog).
- Samenstelling: voorzitter: hoofd bureau Efficiency van het ministerie v. Oorlog; leden: stafofficier Transport KM (na 1954 hoofd bureau van het College Motortransport), vertegenwoordiger van de Inspectie van het Verkeerswezen KL, hoofd sectie Motortransport KLu.
- Taken: onderzoek verrichten naar een doelmatiger vrachtvervoer van de krijgsmachtdelen, het doen van voorstellen aan het CVCS en de Materieelraad.
- Begin- en eindjaar: 1952-?

Interservice Comité Militair Vervoer

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: VzVCS, d.d. 22-5-1950, nr. 488/50-U (Interservice Commissie Militair Vervoer); COCS/B, d.d. 26-4-1979, nr. DS 79-440/6433.
- Samenstelling (1979): voorzitter: hoofd afdeling Vervoer en Verkeer KL; leden: hoofd afdeling bureau Vervoer en Verkeer van de afdeling Logistiek en Oorlogsvoorbereiding KM en hoofd van de sectie Vervoer en Verkeer van de Luchtmachtstaf.
- Taken: coördinatie van interservice militaire vervoersopdrachten en -plannen.
- Begin- en eindjaar: 1950-heden.

Adviescommissie Militaire Rijbevoegdheid

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 6-10-1971, nr. 206.198/30.
- Samenstelling: voorzitter: officier van de KL; leden: officieren van de KM, KLu, KMar, een officier-arts, een officier-jurist KL.
- Taken: adviseren over geheel, gedeeltelijk, voorwaardelijk of onvoorwaardelijk intrekken van een militair rijbewijs.
- Begin- en eindjaar: 1971-1993.

VREDESOPERATIES

Werkgroep Verenigde Naties-Vredestaken

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: voorzitter ADA.
- Samenstelling: deskundigen op het terrein van de vredeswetenschap en polemologie; namens de ministeries van Defensie en van Buitenlandse Zaken en namens de Nationale Raad Welzijn Militairen waren enige adviseurs toegevoegd.
- Begin- en eindjaar: 1979-heden.

Tijdelijke commissie besluitvorming besluitvorming uitzendingen (commissie Bakker)

- Aard: tijdelijke commissie Tweede Kamer
- Begin- en eindjaar: 1999-2000
- Taken: het maken van een analyse van de politieke besluitvorming over de deelname aan vredesoperaties alsmede de politieke besluitvorming over de voortgang, afronding en evaluatie van vredesoperaties; evalueren van het toetsingskader voor deelname aan vredesoperaties
- Samenstelling: A.M.A. van Ardenne-van der Hoeven (CDA), A.D. Bakker, voorzitter (D66), E.R.M. Balemans (VVD), H. van Bommel (SP), A.B. Harrewijn (GroenLinks), J.P. Rehwinkel (PvdA), G.J. Schutte (GPV), T.N.J. de Lange (griffier)

Begeleidingscommissie Post-Cambodja Klachten Onderzoek (1996-2000)

- Begin- en eindjaar: 1996-2000
- Taken: toe te zien op de uitvoering van het onderzoek naar de aard en de omvang van de lichamelijke en psychische klachten van militairen, die in het kader van de VN-vredesoperatie 'United Nations Transitional Authority for Cambodia' (UNTAC) zijn uitgezonden naar Cambodja, de zogenoemde Post-Cambodja Klachten, en ook naar Rwanda, Zaïre en Burundi; te fungeren als intermediair tussen de onderzoekers en het veld van onderzoek en het beoordelen van de tussenrapportages en het eindrapport van het onderzoek
- Samenstelling: Mevr. J.L.E.M.W.R.R. Tiesinga-Autsema, voorzitter; Mevr. A. Ambler-Huiskes, Inspectie voor de Gezondheidszorg; KTZAR M.J.J. Hoejenbos; Kol-arts C. Ijzerman; Kol drs. H.W. de Swart; Lkol drs. S.H. Springer, secretaris

WAPENBEHEERSING

Adviescommissie Conventionele Wapens

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: minister van Defensie, d.d. 12-7-1976, nr. 456.822.
- Samenstelling: voorzitter: VzCVCS; leden: Vz Materieelraad, Vz Militair-Geneeskundige Raad, directeur Juridische Zaken en hoofd bureau Algemene Beleidszaken.
- Taken: het adviseren van de minister van Defensie met betrekking tot de volkenrechtelijke implicaties van het bezit, het gebruik en bepaalde vormen van gebruik van bepaalde bij de krijgsmacht in de bewapening opgenomen of te verwerven conventionele wapens en munitiesoorten. Zij kan daartoe adviezen inwinnen of studies laten verrichten. De commissie is bevoegd militaire, ambtelijke en niet-ambtelijke deskundigen uit te nodigen de vergaderingen bij te wonen. Zij brengt jaarlijks rapport uit van haar werkzaamheden.
- Begin- en eindjaar: 1976-1978 (opgevolgd door de Adviescommissie Internationaal Recht en Conventioneel Wapengebruik).

Adviescommissie Internationaal Recht en Conventioneel Wapengebruik

- Aard: interdepartementaal

- Ingesteld door: minister van Defensie, d.d. 5-5-1978, nr. 458.614/A.
- Samenstelling: voorzitter: CDS; leden: chefs van staven/bevelhebbers der krijgsmachtde-
len, DG Materieel, directeur Algemene Beleidszaken, directeur Militair Geneeskundige
Diensten, directeur Juridische Zaken en drie door de minister van Buitenlandse Zaken aan
te wijzen functionarissen. De AIRC is bevoegd werkgroepen in te stellen en deskundigen
uit te nodigen de vergaderingen bij te wonen.
- Taken: het op verzoek of uit eigener beweging adviseren van de Minister van Defensie
over de beleidsvoorbereiding inzake de verenigbaarheid van het verwerven, het bezit en
elk gebruik van conventionele wapens, alsmede van strijdmethoden met het geldende en
in ontwikkeling zijnde internationale recht en in het bijzonder het humanitaire recht in
gewapende conflicten. De AIRC is bevoegd te adviseren over de ambtelijke deelneming
aan delegaties naar internationaal overleg.
- Begin- en eindjaar: 1978-heden?

Stuurgroep Wapenbeheersing en nucleaire bewapening

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie, d.d. 30-9-1981 (Stcrt. 189).
- Samenstelling: minister van Buitenlandse Zaken en Defensie en (eventueel ook op ad hoc
basis) door hen aan te wijzen ambtenaren. Het voorzitterschap wordt afwisselend vervuld
door één van beide ministers. Voor de coördinatie van het algemeen regeringsbeleid
woont een vertegenwoordiger van de Minister-President de vergaderingen bij.
- Taken: het coördineren en analyseren van het vraagstuk van de (nucleaire)
wapenbeheersing, in het bijzonder de problematiek van de modernisering van wapenbe-
heersing van nucleaire middellange afstandswapens, het SALT-proces, MBFR, de
grondslagen van de op te stellen defensienota, de Nederlandse kernwapentaken en de rol
van het kernwapen binnen de NAVO-strategie. Opvolger van de Werkgroep
Wapenbeheersing en Nucleaire Bewapening.
- Begin- en eindjaar: 1981-heden.

MILITAIRE BIJSTAND EN STEUNVERLENING

Interdepartementale werkgroep Geïmproviseerde Explosieven

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Ministerraad, 1972
- Samenstelling: leden: vertegenwoordigers van de ministers van Defensie, BiZa en Justitie.
- Taken: 1972-1976: adviseren inzake het probleem van de geïmproviseerde explosieven
alsmede het opstellen van maatregelen erop gericht de overheid in staat te stellen haar
taken in deze zo goed mogelijk te verrichten; 1976-1979: het opstellen van een
eindrapport (de regeling "Het optreden bij bommeldingen") waarin de in de praktijk te
volgen procedures inzake de geïmproviseerde explosieven worden vastgelegd.
- Begin- en eindjaar: 1972(?)-1979 (opgevolgd door de Interdepartementale Begeleidings-
en Adviescommissie inzake het optreden bij bommeldingen).

Interdepartementale Begeleidings- en Adviescommissie inzake het optreden bij bommeldingen

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: de ministers van Binnenlandse Zaken, van Defensie en van Justitie, 1979,
nr. 171371 S.G./KABINET (BiZa), 388840/5 D (Defensie), R70/26 (Justitie).
- Samenstelling: voorzitter: vertegenwoordiger van DG Openbare Orde en Veiligheid (BiZa);
leden: vertegenwoordigers van BiZa, Defensie en Justitie; secretariaat bij Defensie (EOD,
EOC-KL).
- Taken: het adviseren van de drie ministers over, het begeleiden van de uitvoering van, en
het rapporteren over het functioneren van de regeling "Het optreden bij bommeldingen".

- Begin- en eindjaar: 1979-heden (?).

Overlegcommissie Maritieme Search and Rescue-zaken.

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat en Minister van Defensie, d.d. 9-6-1975, nr. J/S-23.286.
- Samenstelling: voorzitter: waarnemend directeur Loodswezen en Scheepvaartverkeer van DGSM); plv. voorzitter: hoofd afdeling Luchtvaart Marinestaf; leden: vijf vertegenwoordigers van Verkeer en Waterstaat, negen van Defensie; secretariaat: directie Loodswezen en Scheepvaartverkeer DGSM (V&W).
- Taken: adviseren over de voor de departementen van Defensie en van Verkeer en Waterstaat van gemeenschappelijk belang zijnde aspecten verbonden aan een herziening van bestaande Search and Rescue-regelingen; adviseren inzake de inrichting, taak, bevoegdheden en verantwoordelijkheden van een gecombineerd aëronautisch/maritiem RCC. In de nationale werkgroep Maritieme Search and Rescue-zaken hebben alle betrokken instanties zitting, bijvoorbeeld ook de reddingsmaatschappijen. Het is een breed overleg waar optredende (samenwerkings-)problemen besproken worden en informatie wordt uitgewisseld.
- Begin- en eindjaar: 1975-heden (?).

Begeleidingscommissie voor de Kustwacht

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: ministers van V&W, Justitie, LNV, Def en BiZa, d.d. 26-2-1987.
- Samenstelling: leden: de DGn Scheepvaart en Maritieme Zaken, Rijkswaterstaat, Politie en Vreemdelingenzaken, Belastingen, de plv. secretaris-generaal van het ministerie van LNV, de sous-chef Operatiën Marinestaf, de DG Openbare Orde en Veiligheid, vertegenwoordiger van de kustprovincies.
- Taken: het regelmatig evalueren van het functioneren van de Kustwacht en het rapporteren in deze aan de betrokken ministers. Voor onderwerpen waarvoor interventie op hoog ambtelijk en/of politiek niveau nodig is, departementaal of interdepartementaal, treden de leden van de commissie in voorkomend geval op als ter zake aangewezen ambtelijk verantwoordelijken.
- Begin- en eindjaar: 1987-heden.

Examencommissie Loodsen.

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: zie artikel 8 van het Algemeen Loodsreglement 1932.
- Samenstelling: voorzitter: directeur Loodswezen; leden: één of meer commissarissen van het Loodswezen, één of twee gezagsvoerders van koopvaardijschepen en twee of meer loodsschippers der 1e klasse, stuurlieden of loodsen.
- Taken: het afnemen van examens aan kandidaten die tot het loodsambt willen toetreden.
- Begin- en eindjaar: 1945-1979 (voor Defensie).

Commissie Oorlogsbetonning en -verlichting

- Aard: departementaal.
- Ingesteld door: Chef Marinestaf, d.d. 17-5-1952, nr. S.3454 G.
- Samenstelling: voorzitter: sous-chef bureau Hydrografie; leden: vertegenwoordigers van de Marinestaf, de CDZNED, het Loodswezen, van België (voor wat betreft de Schelde).
- Taken: adviseren van de Chef Marinestaf terzake van de detail uitwerking van de oorlogsbetonning en -verlichting langs de Nederlandse kust.
- Begin- en eindjaar: 1952-?.

Commissie tot Herziening van de Loodswet 1957 (Commissie-Duk).

- Aard: interdepartementaal.
- Ingesteld door: Minister van Defensie, d.d. 7-10-1976 (Stcrt. 196).
- Samenstelling: voorzitter: prof. mr. W. Duk; leden: vertegenwoordigers van Defensie (tevens secretariaat), BiZa, Fin, V&W, Volksgezondheid en Milieuhygiëne, de gemeentes Amsterdam en Rotterdam, de Koninklijke Nederlandse Redersvereniging en de Bijzondere Commissie Loodswezen.
- Taken: adviseren van de Minister van Defensie omtrent de meest wenselijke inhoud en structuur van de taken op het gebied van het Loodswezen, de betoning, bebakening en verlichting, zulks in relatie tot de veiligheid van de scheepvaart; een daarop afgestemde vorm van inrichting en bestuur en de plaats van de dienst; het in verband met het bovenstaande doen verrichten van een doelstellingsanalyse. Zie ook *De stuurliu aan wal* (PIVOT-rapport nr. 21), 128.
- Begin- en eindjaar: 1976-1981.

9 LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN

1(GE/NL)Corps	1st German/Netherlands Corps
1LK	1e Legerkorps
ABC	atomaire, biologische, chemische
ABMT	Anti-Ballistic Missiles Treaty
ACE	Allied Command Europe
ACTORD	Activation Order
ACTREQ	Activation Request
ACTWARN	Activation warning
ADA	Adviesraad Defensie Aangelegenheden
AFNORTH	Allied Forces North
AFOR	Albania Force
AICKMC	Algemeen Inspecteur tevens Commandant Korps Mobiele Colonnas
AID	Algemene Inspectiedienst
AIVD	afdeling Inlichtingen en Veiligheid
AMVB	algemene maatregel van bestuur
AR	Algemene Raad
Arbo	Arbeidsomstandigheden
AV	Algemene Vergadering van de VN
AVV	Adviesraad Vrede en Veiligheid
AZ	(ministerie van) Algemene Zaken
BABOV	Bureau Aanleg en Beheer Onderhoud van Vliegvelden
BB	Bescherming Bevolking
BDL	Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten
BDZ	Bevelhebber der Zeestrijdkrachten
BG	Bevoegd Gezag
BHMAC	Bosnia and Herzegovina Mine Action Centre
BI	Bureau Inlichtingen
BiZa	(ministerie van) Binnenlandse Zaken
BLS	Bevelhebber der Landstrijdkrachten
BNV	bureau Nationale Veiligheid
BMVT	bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer
BuiZa	(ministerie van) Buitenlandse Zaken
BVD	Binnenlandse Veiligheidsdienst
BVVK	bureau Voorbereidingen en Voorzieningen aan Kunstwerken
BW	Biologisch Wapenverdrag
C-	Commandant (van de/het)
CAD	Centraal Archiefvondst
CCCM	Comité voor Civiele Aspecten van Crisisbeheersing
CCD	Conference of the Committee on Disarmament
CCIS	Command, Control and Information Systems
CD	Conference on Disarmament
CDS	Chef Defensiestaf
CDS/DG-beraad	Chef Defensiestaf/Directeuren Generaal-beraad
CGS	Chef Generale Staf
CHYD	Chef der Hydrografie
CINCHAN	Commander in Chief Channel
CIS	Communicatie- en Informatiesystemen
CJTF	Combined Joint Task Force
CLAS	Chef Landmachtstaf

CLS	Chef Luchtmachtstaf
CMAC	Cambodian Mine Action Centre
CMAO	Central Mine Action Office
CMATS	Central Mine Action and Training School
CMMHLDR	Commandant der Maritieme Middelen te Den Helder
CMS	Chef Marinestaf
CO	Centrale Organisatie
COCOM	Coördinatiecommissie voor Multilaterale Strategische Exportcontrole
COCS/B	Comité Chefs van Staven/Bevelhebbers
COMNORTHAG	Commander Northern Army Group
COVEK	Commissie Verbindingen Elektronica Krijgsmacht
cpx	commando post exercise
CSBM	Confidence and Security Building Measures
CSE	Conventionele Strijdkrachten in Europa
CSG	Command Support Group
CTL	Commandant tactische luchtmacht
CTBT	Comprehensive Test Ban Treaty
CV	Civiele Verdediging
CVCS	Comité Verenigde Chefs van Staven
CVD	Centrale Veiligheidsdienst
CVKL	Commando Verbindingen Koninklijke Landmacht
CVSE	Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa
CW	Chemisch Wapenverdrag
CZ	Circulaire voor de Zeemacht
CZM	Commandant der Zeemacht
CZMCARIB	Commandant der Zeemacht in het Caraïbisch gebied
CZMNED	Commandant der Zeemacht in Nederland
DAB	Directie/Directeur Algemene Beleidszaken
DARIC	Defensie Archieven-, Registratie- en Informatiecentrum
DCBC	Defensie Crisisbeheersingscentrum
Def	(ministerie van) Defensie
DG	Directeur Generaal
DGEF	Directoraat-Generaal Economie en Financiën
DGSM	Directoraat-Generaal Scheepvaart en Maritieme Zaken
DGWT	Directie/Dienst Gebouwen Werken en Terreinen
DICO	Defensie intersevice commando
DJZ	Directie/Directeur Juridische Zaken
DKTP	Defensie Korte Termijn Programma
DLTP	Defensie Lange Termijn Plan
DOKL	Directie Operatiën KL
DOPKLu	Directie Operatiën KLu
DPC	Defence Planning Committee
DPKLu	Directie Personeel KLu
DPKM	Directie Personeel KM
DPM	Defensie Planning Memoranda
DR	Defensieraad
DS	Defensiestaf
DSP	Defensie Strategisch Plan
DTO	Defensie Telematica Organisatie
DV	Directie/Directeur Voorlichting
DVVO	Defensie verkeers- en vervoersorganisatie
ECMMY	European Community Monitoring Mission in Yugoslavia
ECPA	European Police Assistance Project

EDC	European Disarmament Conference
EDG	Europese Defensie Gemeenschap
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EF	Extraction Force
EG	Europese Gemeenschap
ENDC	Eighteen-Nation Disarmament Committee
ENMOD	Environmental Modification Convention
EOC	Europese Ontwapenings Conferentie
EOCKL	Explosieven Opruimingscommando KL
EOD	Explosieven Opruimingsdienst
EOV	Electronische Oorlogvoering
EU	Europese Unie
EUMC	Militair Comité van de Europese Unie
EUMM	European Union Monitor Mission
EUMS	Militaire Staf van de Europese Unie
EVDB	Europees veiligheids- en defensiebeleid
EZ	(ministerie van) Economische Zaken
Faweu	Forces answerable to WEU
FEDMAC	Het Mine Action Centre van de Moslim-kroatische federatie
FHQ	Force Headquarters
Fin	(ministerie van) Financiën
FMPU	Forces Military Police Unit
ftx	field training exercise
GBVB	Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid van de EU
GDO	Groep Defensie-Ondersteuning
GS	Generale Staf
HNS	Host Nation Support
HTK	Handelingen der Tweede Kamer / Kamerstukken II
IAEA	International Atomic Energy Agency
ICFY	International Conference on Former Yugoslavia
IDPP	Integraal Defensie Planning Proces
IED	improvised explosive devices
IFOR	Implementation Force
IFR	Instrument Flight Rules
IGK	Inspecteur Generaal Krijgsmacht
IHO	International Hydrographic Organization
IMS	International Military Staff
INF	Intermediate-range Nuclear Forces
IS	Internationale Spectator
ISAF	InterimSecurity Assistance Force
IV	Inspecteur van het vervoerswezen
IVO	Informatiebundel over de vredeoperatie
JCG	Joint Consultative Group
Jus	(ministerie van) Justitie
JVV	Jaarboek Vrede en Veiligheid
KB	Koninklijk Besluit
KFOR	Kosovo Force
KL	Koninklijke Landmacht
KLu	Koninklijke Luchtmacht

KM	Koninklijke Marine
KMar	Koninklijke Marechaussee
KMC	Korps Militaire Colonne
KMD	Krijgsmachtdeel
KMG	Kwartiermeester Generaal
KNMI	Koninklijk meteorologisch Instituut
KTCB	Krijgsmacht Telecommunicatiebureau
KTP	Korte Termijn Programma
KTTB	Krijgsmacht Telefoon- en Telegraafbureau
KVM	Kosovo Verification Mission
Lamed	Landmachtmededeling
LAMID	Landmacht Inlichtingendienst
LaO	Landmachtorder
LNV	(ministerie van) Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
LO	Legerorders
LRTNF	Longe-Range Theatre Nuclear Forces
LTP	Lange Termijn Plan
LUID	Luchtmacht Inlichtingendienst
LVR	Luchtvaartreglement
LVW	Luchtvaartwet
MAC	Mine Action Centre
MACK	Military Armistice Commission in Korea
MAPE	Multinational Advisory Police Element
MARID	Marine Inlichtingendienst
MB	Ministeriële beschikking
MBFR	Mutual and Balanced Force Reductions
MDD	Maatschappelijke Dienst Defensie
Mer	Milieu effectrapportage
MFO	Multinational Force and Observers
MGO	Missie gerichte opleiding
MHNE	Militaire Humanitaire Noodhulpenheid
MICIV	Ministeriële Commissie van Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten
MID	Militaire Inlichtingendienst
MILVA	Militaire Vrouwenafdeling
MLD	Marine luchtvaartdienst
mmv	materiële mobilisatievoorbereiding
MP	Ministeriële Publicaties
MS	Militaire Spectator
MSKL	Mission Statement Koninklijke Landmacht
MTCR	Missile Technology Control Regime
MVK	Marinevliegkamp
NAFIN	Netherlands Armed Forces Integrated Network
NATCO	Nationaal Commando
NATRES	Nationale Reserves
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
NBCD	Nuclear Biological Chemical Damage
NDPP	Nederlands Defensie Planning Proces
NDVN	Nederlands Detachement der Verenigde Naties
NIOD	Nederlands Instituut voor Oorlogsdokumentatie
NIVV	Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken
NLC	Nationaal Logistiek Commando/Commandant
NLR	Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium

NMP	Nationaal Milieubeleidsplan
NNSCK	Neutral Nations Supervisory Commission in Korea
NPG	Nuclear Planning Group
NPV	Non-Proliferatie Verdrag
NSG	Nuclear Suppliers Group
NTB	Nederlandse Territoriale Bevelhebber
NTC	Nationaal Territoriaal Commando/Commandant
NTCB	Nationaal Telecommunicatiebureau
NTR	Nationale Telecommunicatieraad
OHQ	Operations Headquarters
OM	Openbaar Ministerie
omv	operationele en onderdeelmobilisatievoorbereiding
ONUC	Opération des Nations Unies au Congo
OPCW	Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons
OPS-BLS	Operationele Staf van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten
ORaKL	Operationeel Referentiekader Koninklijke landmacht
OSRD	Opsporings- en Reddingsdienst
OTAS	oorlogsorganisatietabel
OVSE	Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa
OWN	Oorlogwet voor Nederland
PB	Politiek Beraad
PC	Planning Cel
PIVOT	Project Implementatie Verkorting Overbrengingstermijn
PKB	Planologische kernbeslissing
plv.	plaatsvervangend(e)
PMC	Provinciaal Militair Commando/Commandant
PMV	Permanente Militaire Vertegenwoordiging
pmv	personele mobilisatievoorbereiding
POD	Point of Debarkation
PSC	Politiek en Veiligheidscomité
PTBT	Partial Test Ban Treaty
PfP	Partnership for Peace
PvdA	Partij van de Arbeid
RAROM	Raad voor Ruimtelijke Ordening en Milieuhygiëne
RCC	Reddingscoördinatiecentrum
RELUS	Regionale Luchthavenstrategie
RIO	Rapport Institutioneel Onderzoek
RIOD	Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie
RLD	Rijksluchtvaartdienst
RMC-N	Regionaal Militair Commando/Commandant-Noord
ROSK	Reglement Ontploffingsgevaarlijke Stoffen Krijgsmacht
RRF	Rapid Reaction Force
RSMAC	Republika Srpska Mine Action Centre
SACEUR	Supreme Allied Commander Europe
SACLANT	Supreme Allied Commander Atlantic
SALT	Strategic Arms Limitation Talks
SAR	Search and Rescue
SBL	Structuurschema Burgerluchtvaartterreinen
SCC	Sector Control Center
SCG	Special Consultative Group
SCO-DS	Sous-Chef Operatiën Defensiestaf

SFOR	Stabilisation Force
SG	Secretaris Generaal
SGIS	Stichting Geluidsisolatie Schiphol
SHAPE	Supreme Headquarters Allied Powers Europe
SIDS	sectie Inlichtingen Defensiestaf
SMT	Structuurschema Militaire Terreinen
SNO	Senior National Officer
SRKL	Strategische Richting Koninklijke Landmacht
STANAG	Standardization Agreement (NATO)
STANAVFORCHAN	Standing Naval Force Channel
STANAVFORLANT	Standing Naval Force Atlantic
START	Strategic Arms Reduction Talks
Stb.	Staatsblad
Stcrt.	Staatscourant
SvB	Staat van Beleg
SvO	Staat van Oorlog
SVV	School voor vredesmissies
TB	Territoriale Bevelhebber
TBN	Territoriale Bevelhebber Nederland
TC	Territoriale Commandant
TITAAN	Theatre Independent Tactical Army and Airforce Network
TNO	Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurkundig Onderzoek
Trb.	Tractatenblad
UCK	Unified Command in Korea
UNAMIC	United Nations Advance Mission in Cambodia
UNAMIR	United Nations Assistance Mission for Rwanda
UNAVEM	United Nations Angola Verification Mission
UNDOF	United Nations Disengagement Observer Forces
UNMIBH	United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina
UNDC	United Nations Disarmament Commission
UNEF	United Nations Emergency Forces
UNFICYP	United Nations Peacekeeping Forces in Cyprus
UNHCR	United Nations High Commissioner for the Refugees
UNIFIL	United Nations Interim Force In Lebanon Special Committee on the Balkans
UNIIMOG	United Nations Iran-Iraq Military Observer Group
UNIPOM	United Nations India-Pakistan Observation Group
UNMEE	United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea
UNMIH	United Nations Mission in Haiti
UNMIK	United Nations Interim Administration in Kosovo
UNMO	United Nations Military Observer
UNOC	United Nations Operation in the Congo
UNOGIL	United Nations Observation Group in Lebanon
UNOMA	United Nations Observer Mission
UNOMOZ	United Nations Operation in Mozambique
UNOMSA	United Nations Observer Mission in South-Africa
UNOMUR	United Nations Observer Mission in Uganda-Rwanda
UNOPS	United Nations Office for Project Services
UNOSOM	United Nations Operation in Somalia
UNPF	United Nations Peace Forces
UNPO	United Nations Police Observer
UNPROFOR	United Nations Protection Force
UNSCOB	United Nations Special Committee on the Balkans

UNSCOM	United Nations Special Commission
UNTAC	United Nations Transitional Authority in Cambodia
UNTAES	United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium
UNTAG	United Nations Transition Assistance Group
UNTSO	United Nations Truce Supervision Organisation
UNYOM	United Nations Yemen Observation Group
VGKV	Verzameling van Gemeenschappelijke Verordeningen voor de Krijgsmacht
VIPOL	Visserij-politie
VN	Verenigde Naties
VVKM	Verzameling van Verordeningen voor de Koninklijke Marine
VR	VeiligheidsRaad van de VN
VROM	(ministerie van) Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu
VS	Voorschriften voor de Koninklijke Landmacht
VVKM	Verzameling van Verordeningen voor de Koninklijke marine
V&W	(ministerie van) Verkeer en Waterstaat
Vz	Voorzitter
WABM	Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne
WEU	West-Europese Unie
WRO	Wet op de ruimtelijke ordening
WU	Westerse Unie
WVC	(ministerie van) Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur
WvS	Wetboek van Strafrecht
ZODIAC	ZOne Digitaal Automatisch Cryptografisch beveiligd communicatiesysteem

10 SELECTIE VAN GERAADPLEEGDE LITERATUUR EN UITGAVEN WET- EN REGELGEVING

Afkortingen

HTK	<i>Handelingen der Tweede Kamer / Kamerstukken II</i>
IS	<i>Internationale Spectator</i>
JVV	<i>Jaarboek Vrede en Veiligheid</i>
MS	<i>Militaire Spectator</i>
Stb.	Staatsblad
Stcrt.	Staatscourant
Trb.	Tractatenblad

Algemeen

- Bervoets, J. A. A., *Het Rijk onder dak. Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de rijksoverheid op het beleidsterrein van de rijkshuisvesting over de jaren 1945-1994, en in het bijzonder de Rijksgebouwendienst (1922-1994)*. PIVOT-rapport nr. 45, 's-Gravenhage, 1997.
- Bogaarts, J. W. J. M., *De heilige koe geboekstaafd. Een institutioneel onderzoek naar het handelen voor de Rijksdienst voor het Wegverkeer, 1951-1994*. PIVOT-rapport nr. 18, 's-Gravenhage, 1994.
- Bogaarts, J. W. J. M., *Waterstaat. Rapport van een institutioneel onderzoek naar het overheidshandelen op het beleidsterrein waterstaat over de periode 1945-1994*. PIVOT-rapport nr. 28, 's-Gravenhage, 1995.
- Bongers, R. D. J. en C. G. T. C. Wagemakers, "Fundamentele herziening van de defensieplanning", *Carré* 11 (7), 6-8.
- Bongers, R. D. J. en C. G. T. C. Wagemakers, "Defensieplanning in de steigers. Het integraal Defensieplanningsproces", *MS* 157 (12) (1988), 552-560.
- Brouwer, L., e.a. (red.), *Tussen vloot en politiek. Een eeuw Marinestaf 1886-1986*, Amsterdam, 1986.
- *Circulaires voor de zeemacht (CZ)*, serie, 1945-.
- Broos, I., *Eenheid in verscheidenheid. Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van staatkundige verhoudingen en samenwerking tussen de landen van het Koninkrijk der Nederlanden*. PIVOT-rapport nr. 29, 's-Gravenhage, 1996.
- Brouwer, L. E., "Leiding en hulpleiders bij het houden van oefeningen van de Koninklijke Landmacht", *MS* 122 (10) (1953), 554-561.
- *Defensiekrant*. Uitgave directie Voorlichting ministerie van Defensie.
- *Defensienota's* 1950-.
- *Defensieplanning*. Uitgave Instituut Defensie Leergangen, 1992.
- Doe, F. van der, en M. L. Loef, *Geef acht. Een institutioneel onderzoek naar bedrijfsprocessen en handelingen op het beleidsterrein militair personeel: beroeps- en reservepersoneel in dienst van het ministerie van Defensie en voorgangers, 1945-1993*. PIVOT-rapport nr. 25, 's-Gravenhage, 1995.
- *Doelstellingen structuur Nederlandse Defensie*, 's-Gravenhage, 1980.
- Engelen, D., *Inlichtingendienst buitenland. Een institutioneel onderzoek naar de Buitenlandse Inlichtingendienst/Inlichtingendienst Buitenland (1946-1996)*. PIVOT-rapport nr. 30, 's-Gravenhage, 1996.
- *Handelingen der Tweede Kamer / Kamerstukken II*.
- Hoffenaar, J. en B. Schoenmaker, *Met de blik naar het oosten, de Koninklijke Landmacht 1945-1990*, 's-Gravenhage, 1994.
- Hoogen, T. J. G. van den, *De besluitvorming over de defensiebegroting, systeem en verandering. Een onderzoek naar structuur, ontwikkeling en poging tot ingrijpende verandering van de besluitvorming met betrekking tot de Nederlandse defensiebegroting in de jaren 1951-1980*. Leeuwarden, 1989.

- Hovy, L., *Luchtvaart gebonden. Een institutioneel onderzoek op het terrein van de burgerluchtvaart, 1945-1993*. PIVOT-rapport nr. 16, 's-Gravenhage, 1994.
- J. A. A. M. Jansen, *De Legerraad 1945-1982*, 's-Gravenhage, 1982.
- *Jaarboeken van het departement van Buitenlandse Zaken*, serie, 1950/51-1988/89.
- *Jaarboeken van de Koninklijke Marine*, serie, 1954-.
- *Jaarboeken van de Koninklijke Luchtmacht*.
- Jong, A. P. de (red.), *Vlucht door de tijd. 75 jaar Nederlandse luchtmacht*, Houten 1988.
- Kavelaars, M. J. B., *Handelen met de sterke arm (Deel II). Rapport institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein "politie" 1994*. PIVOT-rapport nr. 31, 's-Gravenhage 1996.
- *Keesings Historisch Archief*.
- Klinkenberg, J. T., *De stuurliu aan wal. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein scheepvaart en maritieme zaken 1980-1994*. PIVOT-rapport nr. 21, 's-Gravenhage, 1994.
- *Legerorders, landmachtorders, landmachtmededelingen en landmachtcirculaires*, series, 1945-.
- *Luchtmachtstructuren in beweging*.
- *Luchtmachtorders, luchtmachtmededelingen en luchtmachtcirculaires*, series, 1950-.
- Luyk, H., *De organisatie en werkwijze van de topleiding*, Alphen aan den Rijn 1968.
- *Ministeriële Publicaties (MP)*, serie, 1980-.
- *Organisatiehandboek ministerie van Defensie*, 1976- (voorlopige versies, losbladig, 2 delen).
- Oskam, J., *Reorganisatie van de Defensietop*. Doctoraalscriptie Sociologisch Instituut Erasmusuniversiteit, Rotterdam, 1978.
- *Overzichten adviesorganen van de centrale overheid*, ministerie van Binnenlandse Zaken, 's-Gravenhage, 1981/1986.
- *Prioriteitennota*, 's-Gravenhage, 1993.
- Schaap, M. en A. Spieksma, *Ter bevordering van menswaardige arbeid. Rapport institutioneel onderzoek op het beleidsterrein arbeidsomstandigheden, 1940-1993*. PIVOT-rapport nr. 24, 's-Gravenhage, 1994.
- Spieksma, A., *Driemaal 's Raads recht. Een institutioneel onderzoek naar de taakgebieden van de Raad van State*, PIVOT-rapport nr. 17, 's-Gravenhage, 1994.
- *Staatsalmanak voor het Koninkrijk der Nederlanden*, serie, 1945-.
- *Staatsblad*.
- *Staatscourant*.
- *Tractatenblad*.
- *De toekomst van de Nederlandse defensie. Bevindingen en aanbevelingen van de commissie van militaire en civiele deskundigen tot onderzoek van de Nederlandse defensie (Commissie Van Rijckevorsel)*, 's-Gravenhage, 1972.
- *Verzameling van Gemeenschappelijke Verordeningen voor de Krijgsmacht (VGVK)*, serie, 1971-1980.
- *Verzameling van Verordeningen voor de Koninklijke marine (VVKM)*, serie, 1945-.
- *Voorschriften voor de Koninklijke landmacht (VS)*, serie, 1945-.
- Vries, A. G. de, *Roeien met de riemen. Een institutioneel onderzoek naar instituties, bedrijfsprocessen en handelingen met betrekking tot het beleidsterrein militair materieel Koninklijke Marine, 1945-1993*. PIVOT-rapport nr. 20, 's-Gravenhage, 1995.
- Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid, *Rapporten aan de regering. Externe adviesorganen van de centrale overheid*, 's-Gravenhage, 1970.
- Wijk, R. de, "Strategievorming bij Defensie: omgaan met onzekerheid", *MS* (3) (1996), 127-133.

Territoriale verdediging van het Koninkrijk der Nederlanden

- *Algemene informatie betreffende het Nationaal Logistiek Commando*, Deventer z.j.
- Bakker, T. H., "De verzorging van de KL in vredes- en oorlogstijd na de oprichting van het

- Basis-commando', *Vereniging ter beoefening van de krijgswetenschap 1954/5*, 109-139.
- Beekmans, J. R., en C. Schildt (red.), *Drijvende stuwten voor de landsverdediging: een geschiedenis van de IJssel Linie*. Stichting Menno van Coehoorn, Utrecht, 1996.
- Beemt, F. H. van den, D. Boekema en K.K. Thijssens (red.), *300 jaar bouwen voor de landsverdediging*. Uitgave DGWT, 's-Gravenhage 1988.
- Boer, W. de, "Taak en wijze van optreden van territoriale eenheden", *MS 122 (2) (1953)*, 88-95.
- Bouwmeester, H. J., *Vernielingsvoorbereidingen in vreedstijd verleden tijd. Bureau Voorbereiding Voorzieningen aan Kunstwerken*. Uitgave van de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen, 1993.
- Daelen, J. L. C. A. R. van, G. H. Eleveld en W. M. van de Guchte, "Opleiding en oefening bij het Eerste Legerkorps", *MS 146 (1) (1977)*, 5-14.
- Ecluse, J. C. D. de l', *Inventaris van het archief van de Inspektie der Militaire Muziek Koninklijke Landmacht 1948-1989*. Sectie Semi-statische archieven KL-staf. 's-Gravenhage, 1992.
- Engbersen, M. C., en P. J. Oosting, "Infantriebeveiliging", *MS 158 (7) (1989)*, 324-328.
- Evenhuis, J. R., "EOV: wat doen we ermee?", *MS 151 (5) (1982)*, 213-218.
- Fabri, H. F., *Gedenkboek 40-jarig bestaan van de Staf Inspecteur-Generaal*, 's-Gravenhage 1985.
- Geerts, G. A., "De territoriale beveiliging in de jaren 1975-1980", *MS 144 (7) (1975)*, 308-315.
- Henrichs, L. E., "Enkele gedachten over de territoriale sector", *MS 132 (6) (1963)*, 253-262.
- Hoof, M. P. van, "Stafoefeningen te velde", *MS 123 (9) (1954)*, 378-421.
- Huysman, G. J. en B. W. F. Husken, "Elektronische oorlogvoering: speeltuin voor specialisten?", *MS 154(11) (1985)*, 509-516.
- Janssens, P. J. E., "De vliegveiligheidsdienst bij de Koninklijke luchtmacht", *MS 126 (10) (1957)* 458-464.
- Johannisse, W., R. T. P. Sassen en J. H. Groeneveld, "De Koninklijke marechaussee tijdens de najaarsoefeningen 1983", *MS 153 (2) (1984)*, 53-64.
- Kamphuis, P.H.e.a., *Een unieke samenwerking: het Duits-Nederlandse Legerkorps = Eine einzigartige Zusammenarbeit: das Deutsch-Niederländische Korps*, (Den Haag, 1996)
- Kaub, O. A., "De Koninklijke marechaussee te velde", *MS 123 (7) (1954)*, 288-292.
- Kautz, P. M., "Berichteninlichtingendienst en berichtenveiligheid", *MS 118 (1) (1949)*, 74-82.
- Kluiters, F. A. C., *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, vol. 1 en supplement, 's-Gravenhage 1993 en 1995.
- Koning, B., "De Nederlandse territoriale verdediging", *MS 125 (3) (1956)*, 118-126.
- *Het Nationaal Territoriaal Commando en de Staf Nationaal Territoriaal Commando. Taken en middelen*, Sectie Voorlichting Staf NTC, 1989.
- Neppelenbroek, E. H., "De geleide velddienstoefening", *MS 129 (7) (1960)*, 250-289.
- *Operationele logistiek*. Uitgave van de Koninklijke Militaire Academie, november 1990.
- "Overzicht van de organisatie der Kon. Landmacht op 1 November 1945", *MS 114 (2) (1945)*, 66-68.
- Reijer, E. C. de, *De IJssel Linie 1950-1968*. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zwolle, 1997.
- Tabak, W., *De Inspecteur-Generaal - arbiter, raadgever, vertrouwensman*, 's-Gravenhage 1995.
- Tiggelman, G. J. M., "336 Squadron", *MS 165 (11) (1996)*, 505-508.
- Veelenturf, D. en J. de Vries (red.), *Het Commando Verbindingen Koninklijke Landmacht*. Voorlichtingsbrochure CVKL (1994).
- Vilsteren, G. J. van, "Legerplanning en ruimtelijke ordening", *MS 138 (7) (1969)*, 318-321.
- Vos, J. J. J. M. M., "Het vermogen tot mobiliseren anno 1985", in: C. A. Kuyt (red.), *Nederland mobiliseert*. Stichting Maatschappij en Krijgsmacht, 's-Gravenhage, 1985, 17-25.

- Vries, K. de, "Onze elektromagnetische defensie", *MS* 151 (5) (1982), 219-34.
- Waning, J. van, "Verkeersregeling: enkele algemene richtlijnen", *MS* 121 (8) (1952), 458-470.
- Warringa, J. G., "Oefening Drietand", *MS* 122 (10) (1953), 597-603.
- Wennekes, G. J., "Zodiac: grote sprong voorwaarts voor het legerkorpsrayonverbindingssysteem", *MS* 155 (3) (1986), 109-115.

Bijdrage aan de verdediging in bondgenootschappelijk verband

- Horn, G. H., "De Westeuropese Unie: onbekend en onbemind?", *MS* 164 (2) (1995), 61-69.
- *NAVO-Handboek*, Brussel 1996.
- *NAVO-Zakboekje*, Brussel 1993.
- *De Noord Atlantische Verdrag Organisatie, feiten en cijfers*. Uitgave NAVO-Voorlichtingsdienst, elfde editie, Brussel 1991.
- Raafs, F. W. M., *Geschiedenis: Secretariaat voor Militair Politieke Aangelegenheden van het Hoofdkwartier van de Generale Staf (1949-1955), WU (1948-1955), EDG (1950-1954), NAVO (1949-1955)*, 's-Gravenhage 1990.
- *WEU: history, structures and prospects*. WEU Press & Information Service, vijfde editie, Brussel, 1995.

Internationale vrede en veiligheid

- *Ambitie en middelen: Defensie in de gevarenzone*, rapport Adviesraad Vrede en Veiligheid 15, 1994.
- Baehr, P. R. e.a., *VN te velde*, reeks Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken no. 26, 's-Gravenhage, 1980.
- Baehr, P. R. en L. Gordenker, *De Verenigde Naties. Ideaal en werkelijkheid*, Meppel/Amsterdam, 1992.
- *Blauwhelmen voor de vrede*. Uitgave Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken, 's-Gravenhage, 1970.
- Blokker, N., S. Muller en D. Raic, "VN-vredesmachten na de Koude Oorlog. Operation Enforcing the Peace?", *IS* 47 (7-8) (1993), 386-393.
- Boer, J. J. de, "Het 1e Nederlands-Belgische VN-transportbataljon. Formatie en inzet", *MS* 163 (4) (1994), 142-150.
- Bolderman, J. C. L., *In dienst van de vrede. Het Nederlandse VN-bataljon in Libanon*, Franeker, 1992.
- Boogaard, A. C. P. van den, "Angola, een verscheurd land", *MS* 163 (1-2) (1994), 18-28, 77-84.
- Borchardt, K. D., *De Europese eenwording. Oorsprong en groei van de Europese Unie*, Luxemburg, 1995.
- Bosch, J. J. A., "Peacebuilding in Cambodja. Nederlandse □lessons learned□", *MS* 163 (7) (1994), 325-327.
- Bremner, J. S. en J. M. Snell, "The changing face of peacekeeping", *MS* 162 (10) (1993), 432-438.
- Carter, T., "VN-vredesmachten sinds 1956", *IS* 38 (1) (1984), 43-52.
- Doe, E. van der Doe en L. van der Mey, "Beteugeling van nucleaire export? De club van Londen en verdere initiatieven", *Transactie* 13 (2) (1984), 111-137.
- Elands, M., *Nederlandse militairen in Angola. De VN-vredesmissie UNAVEM II, 1991-1993*. Uitgave sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht, 's-Gravenhage, 1994.
- Everts, P. P. en H. W. Tromp (red.), *Tussen oorlog en vrede*, Amsterdam, 1980.
- Faber, H., "Irak onder permanent toezicht", *MS* 165 (12) (1996), 539-544.
- *Financieel inzicht in vredesoperaties*, rapport Algemene Rekenkamer, 1997.
- Gorissen, P. W. en H. G. Scheltema, "CVSE, conflictpreventie en crisisbeheersing. Een tussenstand", *MS* 163 (4) (1994), 171-177.
- Hagdorn, A. H. M., "Met de HMS □Ocean□ aan de westkust van Korea", *Marineblad* 99

- (1989), 216-227.
- Hardenbol, J., "Doctrines-aspecten van vredesoperaties. De toepasbaarheid van grondbeginselen', *MS* 164 (2) (1995), 83-89.
  - Huijssoon, W. A., "United Nations Transitional Authority in Cambodja. Een terugblik op een grootse VN-missie', *MS* 163 (12) (1994), 525-535, en 164 (1) (1995), 27-37.
  - *In vredes naam. Vredesoperaties van de Verenigde Naties*. Uitgave ministerie van Defensie, 1968.
  - *Jaarboeken Vrede en veiligheid, 1984-1994*, Studiecentrum voor Vredesvraagstukken KU Nijmegen.
  - Kooymans, P. H., "Actuele VN-vredesoperaties', *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 86 (2) (1993), 41-47.
  - Lange, J. de, "Aspecten van het uitzenden van troepen naar het buitenland', *MS* 163 (8) (1994), 337-346.
  - *Leren van vredesoperaties*, rapport Algemene Rekenkamer, 1996.
  - Leurdijk, D. A., "VN-vredesmachts, macht of onmacht?', *Maatschappij en Krijgsmacht* 6 (1986), 14-24.
  - Leurdijk, D. A., "De smalle marges van VN-vredesoperaties', *Marineblad* 99 (6) (1989), 264-275.
  - Michielsen, M., "VN-peacekeeping na het einde van de Koude Oorlog', *IS* 48 (2) (1994), 56-62.
  - Moskos jr., C. C., *Peace Soldiers. The sociology of a United Nations Military Force*, 1976.
  - *Military balance, 1990/91 - 1995/96*, International Institute for Strategic Studies.
  - *Nederland en de vrede van de Verenigde Naties*, rapport Adviesraad Defensie Aangelegenheden, 1980.
  - *Nederland op vredesexpeditie*, NIIB/Clingendael-Notitie, 1996.
  - "New peacekeeping after the Cold War', *IS* 47 (11) (1993).
  - *Ontwapening, veiligheid, vrede*, nota betreffende het ontwapeningsvraagstuk door de Minister van Buitenlandse Zaken, 's-Gravenhage, 1964.
  - *Ontwapening en veiligheid*, nota over het vraagstuk van ontwapening en veiligheid door de Minister van Buitenlandse Zaken, 's-Gravenhage, 1975.
  - *Overzicht van de Verenigde Naties en de gespecialiseerde organisaties*. Uitgave ministerie van Buitenlandse Zaken (losbladig, 1987-).
  - *Peacekeeper's handbook*. Uitgave International Peace Academy, New York, 1984.
  - Röling, B. V. A., *Vredeswetenschap. Inleiding tot de polemologie*, Utrecht/Antwerpen, 1981.
  - Schoonoord, D. C. L., *De Koninklijke Marine in actie voor de Verenigde Naties: mariniers in Cambodja, 1992-1993*, Leeuwarden/Mechelen, 1993.
  - Serry, R., "UNIFIL, Nederland en de rol van de Verenigde Naties in Libanon', *IS* 39 (5) (1985), 273-280.
  - Siccama, J. G., "Mandaat voor de post-Helsinki-onderhandelingen over conventionele wapenbeheersing', *IS* 46 (7-8) (1994), 448-451.
  - Siekmann, R. C. R., "Het Nederlands buitenlands beleid t.a.v. de deelname aan vredesoperaties', *Nederlands Juristenblad* 58 (12) (1983), 384-385.
  - Siekmann, R. C. R., "De terugtrekking van het Nederlandse contingent uit UNIFIL', *IS* 40 (2) (1986), 93-103.
  - Siekmann, R. C. R., *Juridische aspecten van de deelname met nationale contingenten aan VN-vredesmachts (Nederland en UNIFIL)*, 's-Gravenhage, 1988.
  - *SIPRI-Yearbook, 1987-1996*.
  - Sybesma-Knol, N., "Peacekeeping en de rol van de Verenigde Naties' [bewerkt door J.F.W. van Angeren], *MS* 162 (10) (1993), 445-451.
  - Tack, J. P., "Het Nederlandse VN-optreden in Korea', *MS* 153 (1), 30-44, en 153 (2) (1984), 76-90.
  - Talens, M., "Uniformering, distinctieven, uitrusting van het Nederlands Detachement Verenigde Naties, 1950-1954', *Armentaria* 16 (1981), 158-179.
  - Terwisscha van Scheltinga, F. J. A., "Politieke aspecten van VN-vredesoperaties', *IS* 20

- (3) (1966), 203-223.
- "Toekomstperspectieven voor de Verenigde Naties. Een Nederlandse □tour d'horizon□", *VN Forum* 8 (2) (1995).
  - *United Nations peace-keeping operations. Information notes*, update no. 2, 1993.
  - *United Nations handbook, 1946-1995*.
  - *Verloren onschuld. Nederland en VN-operaties*, rapport Adviesraad Vrede en Veiligheid 20, 1996.

- Vijver, J. G. van de (red.), *UNIFIL. Nederland en VN-vredesmachten*. Uitgave Stichting Volk en Verdediging, 's-Gravenhage, 1980.
- Voorhoeve, J. J. C., "Het zwaard van Damocles. Proliferatie van nucleaire, biologische en chemische wapens", *IS* 51 (2) (1997), 87-92.
- Vos, H., "Nieuwe instabiliteiten, nieuwe prioriteiten. De Nederlandse krijgsmacht en crisis-beheersing", *MS* 162 (1) (1993), 34-37.
- *Wat is de vrede ons waard? De Verenigde Naties na de Koude Oorlog*, rapport Adviesraad Vrede en Veiligheid 10, 1992.
- Weger, A. M. J. de, "Peacekeeping: grenzenloos?", *MS* 163 (2) (1994), 69-76.
- Wijk, R. de (red.), *Crisisbeheersing na de koude oorlog*. Uitgave Stafafdeling Conceptuele Zaken Defensiestaf, 1993.
- Witte, R. B. J., "De Verenigde Naties als politiemacht", *Staatscourant* 1991, nr. 121, 15-16.
- Woerlee, M. G., "Het Nederlandse VN-contingent in Libanon 1979-1985", *MS* 158 (9), 407-414, en 158 (10) (1989), 448-457.
- Zandee, P., "Heeft wapenbeheersing nog toekomst?", *IS* 46 (2) (1992), 71-77.

Militaire bijstand en steunverlening

- Blommaart, J. J., "Van Bomb Disposal tot Explosieven Opruimingsdienst", *MS* 134 (1) (1965), 13-18.
- Blommaart, J. J., "De explosievenopruimingsdienst in het moderne gevecht", *MS* 139 (7) (1970), 336-339.
- "Burger bij het Explosieven Opruimings Commando (EOC). □Je moet een schaap met vijf poten zijn□", *Nota* (februari 1983), 3-7.
- Buurman van Vreeden, J. T., "Enkele aantekeningen betreffende het □Voorschrift Militaire Bijstand Nederland□", *MS* 131 (8) (1962), 391-393.
- Geneste, W. J. J., "De Opsporings- en Reddingsdienst (OSRD)", *Maritiem gezien* 4 (4) (1987), 12-16.
- Hanson, E. J. "Het ontstaan van de civiele verdedigingsorganisatie en de taak van het KMC daarin", *MS* 149 (8) (1980), 369-379.
- Horn, G. H., "De civiele verdediging van Nederland. Onderdeel van het veiligheidsbeleid", *MS* 155 (10) (1986), 451-461; (11), 533-540.
- "Hydrografie belangrijke vredestaak voor marine", *Helderse Courant*, 27 januari 1989.
- Idema, F., "De AID te land, ter zee en in de lucht", *Met name magazine*. Maandblad voor de medewerkers van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 3 (1994), 11-14.
- Jansen, B. M. J., "Groep helikopters Koninklijke Luchtmacht", *MS* 162 (8) (1993), 337-343.
- Lange, J. de, "Terreurbestrijding: wel of geen militaire taak?", *MS* 148 (11) (1979), 509-514.
- Langstraat, D. J., "De Nederlandse visserij op de Noordzee en aangrenzende wateren", *Marineblad* 91 (11) (1981), 480-484.
- *Maritieme Geschiedenis der Nederlanden*. 4 delen, Bussem 1978.
- Poelen, W. J., "De wordingsgeschiedenis van het KMC", *MS* 149 (8) (1980), 346-348.
- Pols, A., "Ontstaan en ontwikkeling van de Explosieven Opruimingsdienst", *De Onderofficier* 2 (5) (1964).
- *Sanering Interdepartementale Commissies*. Tweede interimrapport, deel II, ministerie van Binnenlandse Zaken. Project reorganisatie rijksdienst, september 1985.
- Schrijver, G. H. A., "Luchttransport. Op weg naar een gevarieerde, multifunctionele vloot", *MS* 162 (12) (1993), 539-549.
- Sentse, R., "Terrorisme en zijn bestrijding", *MS* 158 (6) (1989), 268-278.
- "Vermist is erger dan dood". Voorlichtingsbrochure Gravendienst KL.
- Vonk, W. A., "Civiele dienstverlening door de Koninklijke Landmacht", *MS* 140 (5) (1971), 218-226.

- Whittle, P. W. E., "SAR: redders binnen en buiten de KLu", *MS* 163 (8) (1994), 354-357.
-
- Woerlee, M. G., "Het Korps Mobiele Colonne's in de nieuwe rampenbestrijdingsorganisatie", *MS* 155 (4) (1986), 165-172.